

■ ■ ULUSLARARASI ■ ■

USKUDAR SEMPOZYUMU

21 - 23 KASIM 2014
B İ L D İ R İ L E R C İ L T 2

VIII

USKUDAR
BELEDİYESİ

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU
VIII

21-23 Kasım 2014

BİLDİRİLER

II

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VIII

KOORDİNATÖR

DR. COŞKUN YILMAZ

BİLİM KURULU

PROF. DR. M. ÂKİF AYDIN
PROF. DR. ERHAN AFYONCU
PROF. DR. ALİ AKYILDIZ
PROF. DR. M. FATİH ANDI
PROF. DR. SABAHATTİN AYDIN
PROF. DR. AHMET EMRE BİLGİLİ
PROF. DR. ARİF BİLGİN
PROF. DR. İDRİS BOSTAN
PROF. DR. Ş. TUFAN BUZPINAR
PROF. DR. COŞKUN ÇAKIR
PROF. DR. ÇİÇEK DERMAN
PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN
PROF. DR. HALİS YUNUS ERSÖZ
TURHAN KAÇAR
PROF. DR. İSMAİL E. ERÜNSAL
PROF. DR. MEHMET İPŞİRLİ
PROF. DR. ZEKERİYA KURŞUN
PROF. DR. RAŞİT KÜÇÜK
PROF. DR. ÜMİT MERİÇ
PROF. DR. FAHRİ OVALI
PROF. DR. SAADETTİN ÖKTEN
PROF. DR. NİHAT ÖZTOPRAK
PROF. DR. İSKENDER PALA
PROF. DR. MUSTAFA İSMET UZUN

DÜZENLEME KURULU

DR. COŞKUN YILMAZ
PROF. DR. MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞCI
DOÇ. DR. CENGİZ TOMAR
DR. UĞUR DEMİR
MEHMET MAZAK

YÜRÜTME KURULU

ZEKİ BIYIK
SEDAT AYYILDIZ
CENGİZ KAHRAMAN
GÜLSÜM İSMAİLOĞLU

ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VIII

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın / Dr. Coşkun Yılmaz
Prof. Dr. Mehmet İpşirli / Prof. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Prof. Dr. Erhan Afyoncu / Prof. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı
Prof. Dr. Halis Yunus Ersöz

İmla ve Tashih

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Karataş

Fotoğraf

Üsküdar Belediyesi / SMEY
Kenan Koca / A. Bilal Arslan / A. Fatih Yılmaz
M. Esat Coşkun / Tebliğ Sahipleri

Tasarım

SMEY

Grafik Uygulama

Ender Boztürk

Renk Ayrımı

Bülent Avnamak

Baskı Cilt

Dörtbudak Yayınları
Mecidiyeköy Mah. Kervangeçmez Sk. İnci Apt. Şişli/İst.

İstanbul 2015

ISBN 978-605-84934-9-0 (Tk)

ISBN 978-605-9719-00-1 (1.c)

Telif Hakları Üsküdar Belediyesi'ne aittir.

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

Mimar Sinan Mah. Hakimiyet-i Milliye Cad. No: 35 Üsküdar/İstanbul

Tel. +90 (216) 531 30 00 • +90 (216) 531 31 03

www.uskudar.bel.tr

ULUSLARARASI
ÜSKÜDAR
SEMPOZYUMU
VIII

21-23 Kasım 2014

B İ L D İ R İ L E R

C İ L T I I

EDİTÖRLER

DR. COŞKUN YILMAZ

DOÇ. DR. CENGİZ TOMAR

DR. UĞUR DEMİR

İçindekiler

TARİHİ ŞAHSİYETLER

- 13-23** Üsküdar'ın "Aziz"inde Bir Osmanlı Sadrıazamı
Sultanzâde Mehmed Paşa
Feridun M. Emecen
- 25-91** Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Terekesi
Coşkun Yılmaz
- 93-109** Beylerbeyi Sarayında Seçkin Bir Konuk:
İmparatoriçe Eugenie
Ali Şükrü Çoruk
- 111-125** Üsküdar Sultanisi Muallimi Bestekâr Rahmi Bey
(1865-1924)
Talip Mert
- 127-141** Üsküdar Şerifler Köşkü Sakinleri
Prof. Dr. Mustafa S. Küçüktaşcı
- 143-167** Cumhuriyet'in Başında Üsküdar'da Bir Hintli İlim,
Fikir ve Devlet Adamı Ubeydullah Sindî'nin
İstanbul Günleri
Abdulhamit Birışık

- 169-173** Sovyet Resrepsiyasının Kurbanı, Çamlıca Kız Lisesi
Mezunu Nafie Abid Hanım
Aynur Gazanferkızı
- 175-183** Burhan Felek'in Üsküdar'ı
Beşir Ayvazoğlu
- 185-191** Üsküdarlı Bir Beyefendi: Lem'î Atlı
Refik Hakan Talu
- 193-201** Üsküdar'ın İlk Müftülerinden Hafız Hilmi Akkuş
(1883-1950)
Kâmil Büyüker
- 203-215** Osmanlı ve Türkiye Müzik Kültüründe Bir Üsküdarlı:
Osman Zeki Üngör
Seyit Yöre
- 217-237** İstanbul/Üsküdar Medeniyetinden Etkin Bir İz
Muallim Abdullah Mâhir İz
Mustafa İsmet Uzun
- 239-245** Ahmed Yüksel Özemre'de İnsân-ı Kâmil Arayışı
Ahmed Güner Sayar

SİYASİ - SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

- 249-265** XVII. Yüzyılda Üsküdar'da İşlenen Bazı Suçlar
Mustafa Akkaya
- 267-283** Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân Üsküdar
(XVI-XVIII. Yüzyıllar)
Zübeyde Güneş Yağcı
- 285-297** Köprülüzâde Hâfız Ahmed Paşa'nın
Kuzguncuk'taki Vakıfları
Yusuf Sağır

- 299-325** Kefâlet Defterlerine Göre XVIII. Yüzyıl Sonlarında
Üsküdar'da Gıda Maddesi Üreten / Satan Esnaf
Arif Bilgin
- 327-345** Üsküdar'da Yeni Valide Cami Evkafı'nın
H. 3 C 1135 - 14 C 1136 / M. 11.03.1723 - 10.03.1724
Tarihleri Arasında Bir Yıllık Muhasebe Bilançosu
Kadir Arslanboğa
- 347-371** Nüfus Defterlerine Göre Üsküdar Esnafı (1827-1856)
Hamit Pehlivanlı
- 373-389** XVIII. Yüzyılda Üsküdar Esnafının Meslekî İhlalleri
ve Uygulanan Yaptırımlar
Mehmet Demirtaş
- 391-423** Tasfiye Talepnamelerine Göre Üsküdar Kazasına
İşkân Edilen Mübadillerin Memleketleri ve
İşkân Edildikleri İdari Birimler
Necat Çetin
Hakan Yaşar
- 425-447** Üsküdar Nüfusun Coğrafi Kökeni Üzerine Bir Araştırma
Cemalettin Şahin
- 449-459** Tek Parti Devri'nin Sonlarında CHP Üsküdar Teşkilatı
Fahri Sakal
- 461-525** Genel ve Yerel Seçim Sonuçları Temelinde
Üsküdar'ın Siyasi Yapısının Sosyolojik Analizi
D. Ali Arslan
Mustafa Çağlayandereli
Gülten Arslan
- 527-539** Belediyelerin Sosyal Politikadaki Rolü ve Yeni Arayışlar:
Üsküdar Örneği
Halis Yunus Ersöz
- 541-549** Üsküdar'da Yaşlanmak
Şerif Esendemir

TARİHİ ŞAHSİYETLER

Feridun M. Emecen

Coşkun Yılmaz

Ali Şükrü Çoruk

Talip Mert

Abdulhamit Birşik

Aynur Gazanferkızı

Beşir Ayvazoğlu

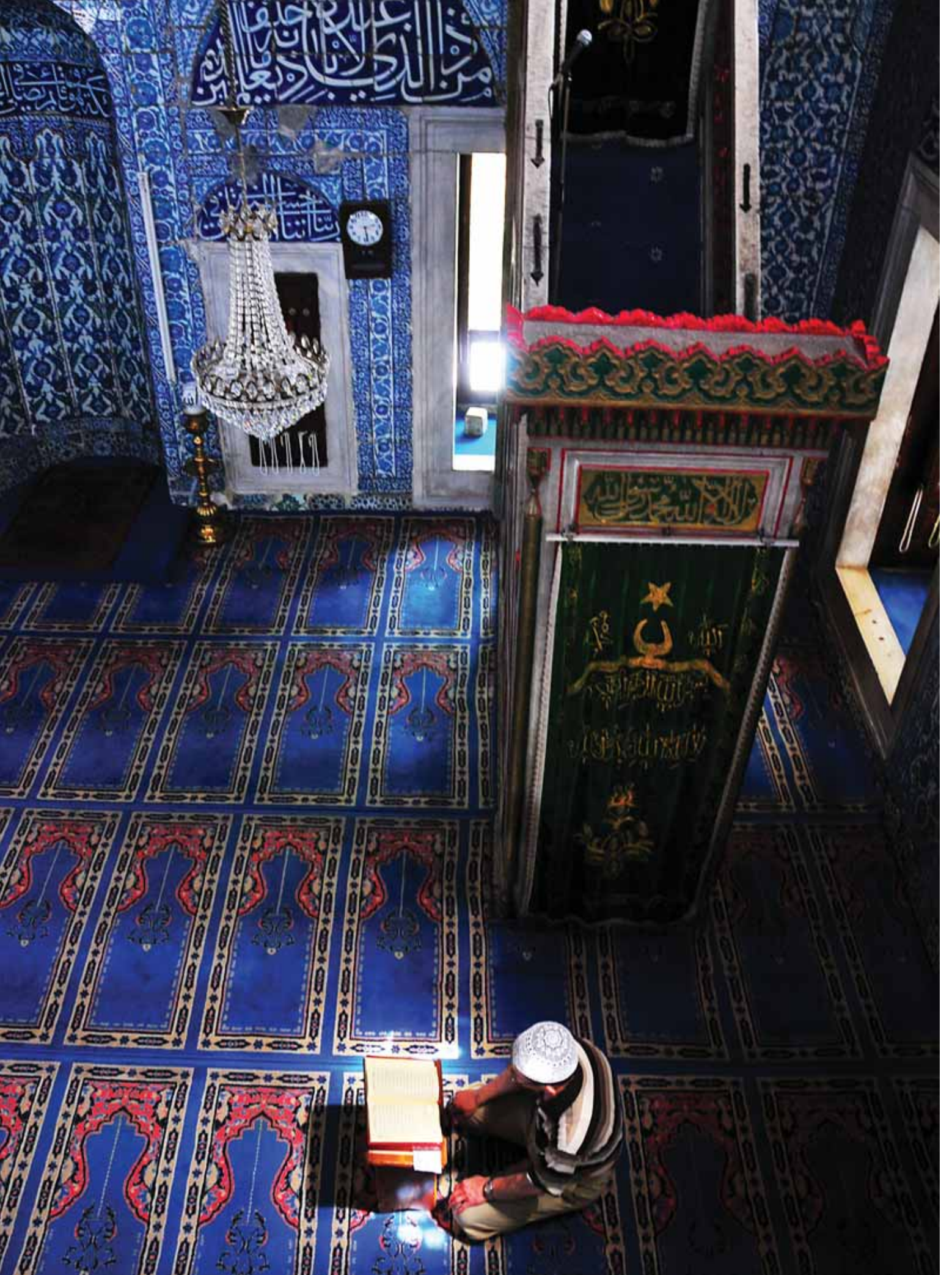
Refik Hakan Talu

Kâmil Büyüker

Seyit Yöre

Mustafa İsmet Uzun

Ahmet Güner Sayar

ÜSKÜDAR'IN “AZİZ”İNDE BİR OSMANLI SADRIAZAMI SULTANZÂDE MEHMED PAŞA

PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Üsküdar, tarihi İstanbul'un bugün olduğu gibi bizatihi kendisiyle bağlantılı bir parçası, semti olarak görülmez. Burası sur içi kenti ifade eden İstanbul'dan farklı bir kasaba olarak tarih boyunca gelişim göstermiştir. Doğu Roma-Bizans döneminin küçük yerleşmesini bir tarafa bırakırsak, Osmanlıların İstanbul'u fethinden hayli zaman önce Üsküdar kesimi Türklerin idaresine girmiş ve böylece muhtemelen İstanbul ile bu semt arasında bir farklılaşma husule gelmiştir. Bunu tarihi temelde ana şehir İstanbul'un fethinden sonraki idari ve kazaî yapılanmada da gözlemlemek mümkün görünmektedir. Üsküdar timar sisteminin uygulamaları dâhilinde Kocaili sancağıyla bağlantılı bir durum arzederken kazaî yapı itibarıyla İstanbul'un dışında farklı bir kadılık olan “bilâd-ı selâse” adı verilen üç kazadan birini oluşturmuştur.¹ Bu üç kaza Galata, Eyüp ve Üsküdar bir anlamda İstanbul ile bağlantılı gözükmeyle birlikte, Üsküdar ne Galata ne de Eyüp gibi doğrudan İstanbul'un yakın hinterlandı olarak onunla fiziki anlamda kara yoluyla bağlantılı bir özellik taşır. Fiziki bütünlük, aradaki deniz sebebiyle ciddi bir kesintiye uğramış, bu da muhtemelen Üsküdar'ı İstanbul yakasından ayıran en temel unsur olmuştur. Bunun dışında manevi açıdan Üsküdar bir ölçüde Eyüp ile bir benzerlik gösterir. Bu durum ise tamamen Osmanlı döneminin bir yansımasıdır. Yani fetih sonrası teşekkül eden Eyüp, Hz. Ebu Eyyüb Ensari'nin türbesi etrafında manevi bir belde haline getirilip “İstanbul'un azizinin” ebedî mekânı olarak onunla sıkı bir bağ kurarken Üsküdar, gaza ruhunu yansıtan ruhani liderlerin tekke ve zaviyelerine daha Türklerin İstanbul'un karşısında gözükmeye başladıkları anlardan itibaren, ev sahipliği yaparak değişik bir manevi vasıf kazanmıştır.² Bu karakteri buraya daha “muhafazakâr” bir sıfatın yakıştırılmasının da bilahare sebebini oluşturmuştur. Aslında bu görüş muhtemelen tam doğru değildir, Sicil kayıtlarının tetkiki, bu anlamda yani İstanbul'un muhafazakâr yüzü gibi görünen bu semtteki olaylar ve sosyal yapı hakkında, hoş giden

bu kabil düşüncelerle hayli çelişmektedir. Yine de Üsküdar'daki İstanbul yakasından çok önce yerleşik hale geldiği açık olan tasavvuf geleneğinin yansımalarını dikkat nazarından kaçırmamak gerektiğini söylemek yanlış olmaz. Üsküdar böylece mutasavvıf ve sufi kesimlerin göz bebeği olurken, hanedanın buraya artan ilgisi de bu özelliğinin desteklenmesinde mühim rol oynamışa benzemektedir. Nitekim XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde burada irşad faaliyeti gösteren Aziz Mahmud Hüdayi'ye olan hanedan mensubu ve büyük idareci sınıfın merbutiyeti, hayli önemli gözüktür.³ Öyle ki şeyh hazretleri içlerinde padişahların, hanedanın güçlü hanım mensuplarının ve veziriazamların da bulunduğu müntesip ağının merkezinde kalarak adeta "Üsküdar'ın azizi" sıfatını kazanmıştır.⁴ Bunun Üsküdar açısından önemini anlamak için bu müntesib ağı dahilinde yer alan bazı önemli şahsiyetlerin kimliklerini ortaya koymanın mühim olduğunu düşünüyorum. Bu düşüncelerle burada Aziz Mahmud Hüdayi dergâhının müntesibi olduğu anlaşılan veziriazamlardan biri olarak, hem de şeyhin türbesinin hemen yanı başında defn edilmiş Sultanzâde Mehmed Paşa'nın kimliği konusunu, onun tekke ile bağlantıları çerçevesinde ele almaya çalışacağım.

Sultanzâde Mehmed Paşa aslında anne tarafından hanedana mensubiyeti sebebiyle "Sultanzâde" lakabıyla tanınır. Kaynaklarda "Civankapıcıbaşı" veya "Semin" gibi adlandırmalar varsa da dönemde asıl tanındığı unvan hanedan bağına çağrıştıranlardır. Bunlardan biri Rüstem Paşalı/ Rüstem Paşa ahfadından şeklindeki unvanıdır ki esas itibarıyla büyük atasının Kanuni'nin meşhur veziriazamı Rüstem Paşa olmasına istinat etmektedir. Yani Mehmed Paşa'nın hanedanla bağı babasının Rüstem Paşa ile Mihrümah Sultan'ın evliliğinden doğan Ayşe Sultan'ın oğlu Abdurrahman Bey olmasından ileri gelir.⁵ XVI. yüzyıl sonlarında tanınmış ve zengin bir zat olan Abdurrahman Bey'in babası ise Sokullu Mehmed Paşa'dan sonra veziriazam olan Semiz Ahmed Paşa'dır.⁶ Yani Mehmed Paşa'nın baba tarafından dedesi bir veziriazam, babaannesi ise Kanuni'nin çok sevdiği kızı Mihrümah ile Rüstem Paşa'nın kızı olan Ayşe Sultan'dır. Mehmed Paşa'nın annesi yine bir başka önemli vezir ailesi olan Cıgalazadelere mensup olup III. Mehmed devrinde bir ara veziriazam olan Cıgalazade Sinan Paşa'nın kızı Ayşe Sultan'dır. Bütün bu aile bağları itibarıyla Mehmed Paşa'nın Üsküdar ile ilgisi iki cihetten olmuştur. Bunlardan ilki ailesinin Üsküdar'daki vakıfları ve mülkü, diğeri ise babaannesi Ayşe Sultan'ın Aziz Mahmud Hüdayi ile olan yakın bağından kaynaklanır. Bu noktada Ayşe Sultan'ın Mehmed Paşa'nın hayat çizgisinin başlangıcında çok esaslı bir yeri olmuştur. Bu belirlemenin ardından daha sonraki dönemlerde, bizatihi kendisinin lakabı olan Civankapıcıbaşı'ndan dolayı Civankapıcıbaşızadeler⁷ diye anılacak olan ailenin bir bakıma kurucusu durumundaki Mehmed Paşa'nın kariyer çizgisini gözden geçirelim.

Muhtemelen 1600 yılı civarında dünyaya gelen Mehmed Paşa, ailesinin hanedan ile bağlantıları sebebiyle sarayda yetişmiş olmalıdır. Zira biyografisini veren kaynaklarda

Ayşe Sultan
haziresi soldan
son mezar yeri
Sultanzade
Mehmed Paşa'ya
aittir.

Feridun Emecen
ve Kemal Beydilli
mezarları
incelerken

onun yirmili yaşlara girmeden önce II. Osman döneminde Hotin seferinde (1030/1621) kapıcıbaşı olarak taşra göreve çıktığına temas edilir.⁸ Bugüne kadar Mehmed Paşa'nın hayatı hakkında geniş çaplı bir araştırma yapılmamıştır. En geniş bibliyografik malumat *İslam Ansiklopedisi'*nde M. Aktepe tarafından verilmiştir.⁹ Ancak burada bahsedilmeyen döneminin çağdaş bir kaynağının aktardığı rivayet, onun aile bağları hakkında çok değerli bilgiler sağlar ve konumuz bakımından da belirleyici özellik taşır. Bu kaynak XVII. yüzyılın önemli tarih kroniklerinden biri olan Edirneli Mehmed b. Mehmed'in *Tarih-i Âl-i Osman* adını verdiği biyografik eseridir.

Burada dönemin veziriazamları ve vezirleri içinde adı geçen Sultanzâde Mehmed Paşa'nın kariyeri hakkında daha hayatta iken gayet önemli ve bazı problemleri halledebilecek bilgiler bulunur. Mehmed Paşa'yı yakından tanıdığı anlaşılan Mehmed b. Mehmed, onun babası Abdurrahman Ağa'nın III. Mehmed döneminde kapıcıbaşılar arasında yer aldığını ve kısa süre sonra vefat ettiğini, küçük yaşta yetim kalan Mehmed Paşa'nın büyük annesi Ayşe Sultan'ın himayesine alındığını, onun sayesinde çok iyi bir eğitim gördüğünü, kendisine özel hocalar ve lalalar tutulduğunu yazar. Müellife göre hayli varlıklı bir kadın olan Ayşe Sultan'ın dışında hiç kimsesi kalmayan Mehmed Paşa, gençliğinde onun adeta bütün işlerini yürütmüştür. Zira bu sıralarda Ayşe Sultan 80 yaşlarındaydı ve işleriyle ilgilenecek biri yoktu. Mehmed Paşa, daha bu sıralarda büyük atası Rüstem Paşa ile dedesi Ahmet Paşa'nın ve büyük annesi Ayşe Sultan'ın vakıflarını

Hazirenin
bir başka
görünüşü

idare etmeye başladı.¹⁰ Şüphesiz bu üç vakfın zengin emlâki arasında Üsküdar'daki arsalar, dükkânlar vs. de bulunuyordu.¹¹

Mehmed b. Mehmed'in verdiği bilgiler şöyledir:

“..mezbûr Abdurrahman Bey'den iş bu bâis-i terceme vezîr-i rûşen-zamîr Mehmed Paşa hazretleri dünyaya geldi ki sehel zamanda büyüyüp ve lalalardan ve gayrıdan çendân kimseleri kalmadığından, ceddese Sultan hazretleri dahi pîre olmağla cemi' umûr bunun uhdesine lâzım gelmişti. Bi-lütfillah reşîd ve sâhib-i himmet olmağla merhûm Rüstem Paşa'nın umûmen vakıflarını ve merhûm cediti Ahmed Paşa'nın evkafını ve merhûme Aişe Sultan'ın ebniyye-i hayrâtını mezbûr Mehmed Paşa hazretleri tazeliğinde bir hoşça görüp ve kendisi dahi tâlib-i devlet olmağla dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından olup lâkin bununla dahi kanâat eylemeyüp lâzım olan ameller edüp rütbe-i vezârete erişüp Divan-ı hümayunda saff-ı vüzerâda cülûs edüp nice zaman hizmet-i tuğra-yı âlişânda olmuşidi. Bununla dahi kanâat etmeyüp bir alay kullar ve nökerler, damatlar Mısır u Şam memâlikine vâliler olup akreb-i akrabaları duâcıları cüz'i sedd-i ramak mansıb pâresi ile kalmak bayağı dîn himmetlikdir, Sultanzâde olanlara büyük mansıblar verilmesin,

hatâyı müş'irdir deyü ba'zı nâdânlar nâ-makul söylemişler. "Bu ne makule bî-ma'nâ sözdür ve böyle olmak ne ihtimaldir. Acabâ üç yüz elli yıldan beri sebk etmiş midir? İsyân ve tecâvüz ne demektir ki akrabadan olan bendeler hâturlarına getireler. İmdi bu sözler bir alay eski sözlerdir ki cümlesi bî-ma'nâdır. Evvelâ bu bende menâsıb-ı celîleden biriyle ber-mu'tâd olmak muradıdır" deyü bir alay makulât söyleyip ve bast ettiği mukaddemât ise tab'-ı şerîf-i padişâhîye muvafık görünmekle bir gün, sene seb'a ve erba'in ve elfde vâki' cemâziyelevvelinin yirmibeşinci gününde, sâlifü'z-zikr Sarı Hüseyin Paşa üzerinden Eyâlet-i Mısır kendüye tevcih ve ihsân olundu. Hâlâ iki buçuk senedir ki i'tidâl üzere hizmetteler."¹²

Bu bilgiler Mehmed Paşa'nın henüz ergenlik çağlarında zengin vakıflarla uğraşan bir "beyzâde/sultanzâde" olarak tanınmakta olduğuna işaret eder. Bütün gücü ise babaanesi Ayşe Sultan'dan geliyordu. Burada şu hususa açıklık getirmek gerekir. Ayşe Sultan aslında bir şekilde Üsküdar'la bağlantılı olarak Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi'ye intisab etmişti. Onun Üsküdar'daki zengin vakıfları dolayısıyla tekkenin idâmesinde destek sahibi olduğu anlaşılmaktadır. İlgili bazı eski kaynaklarda Ayşe Sultan'ın Şeyh ile nikâhlandığı ve hatta onunla ikinci defa hacca gittiği bilgisi bulunur. Bu bilgi bazı araştırmalarda Ayşe Sultan'ın 1594'te vefat ettiği şeklindeki tesbit sebebiyle doğru karşılanmaz. Halbuki bu tarihte vefat eden Ayşe Sultan bir başkasıdır. Mehmed Paşa'nın babaanesi olan Rüstem Paşa kızı Ayşe Sultan'ın 1005 yılı Cemaziyelâhresi sonlarında (1597 Şubat başları) hayatta olduğu hatta oğlu Abdurrahman Bey ile hacca gitmek için izin aldığı kaydı önemlidir.¹³ Mehmed b. Mehmed de açık şekilde onun 80 yaşında olduğunu ve torunu Mehmed Paşa'nın gençlik yıllarında hayatta bulunduğunu teyid eder. Ayşe Sultan'ın Aziz Mahmud Hüdayi ile nikâhlanması ve hatta 1618 civarında onunla ikinci defa hacca gitmesiyle ilgili bilgiler bu durumda mantıki olarak kabul edilebilir mahiyet arzeder.¹⁴

Bu konuyu tartışmasız bir şekilde açıklığa kavuşturacak olan bir belge bugüne ulaşmıştır. Rüstem Paşa'nın vakıflarını ihtiva eden bir defterde, kızı Ayşe Sultan'ın da vakfiyeleri mevcuttur. Bunlardan sonuncusu 20 Rebiülevvel 1021/ 21 Mayıs 1612 tarihli olup Ayşe Sultan'ın Üsküdar'daki bazı gelirlerini Aziz Mahmud Hüdayi'nin camiine tahsis etmesi ve kendi oturduğu Mahmutpaşa semtindeki sarayını vakfa çevirmesi ile alakalıdır. Ayşe Sultan Üsküdar'daki Süleyman Ağa mahallesinde bulunan iki gözlü bir kayıkhanesi ile Mehmetpaşa mahallesindeki mülk menziline/evini (bir bâb ulvi, iki bâb süfli evlerden, su kuyusundan oluşuyor) vakf etmiş, elde edilen kira gelirlerinden bir bölümünü Rüstem Paşa Medresesindeki on beş danişmendin ihtiyaçlarına tahsis ederken Aziz Mahmud Hüdayi'nin Üsküdar'daki camiinin kandili ve şamdanlarına da bir kantar balmumu ve üç kantar zeytinyağı bağışlamıştır. Ayrıca kendisine ait Üsküdar'daki sarayına giden sudan da "bir masura suyun" Aziz Mahmud Hüdayi Camiinin şadırvanına akıtılmasını ve oraya yönlendirilmesini de istemiştir. Bu sırada kendisinin İstanbul tarafında Mahmutpaşa semtindeki sarayında ikamet etmekte olduğu da

Ayşe Sultan'ın
mezarı

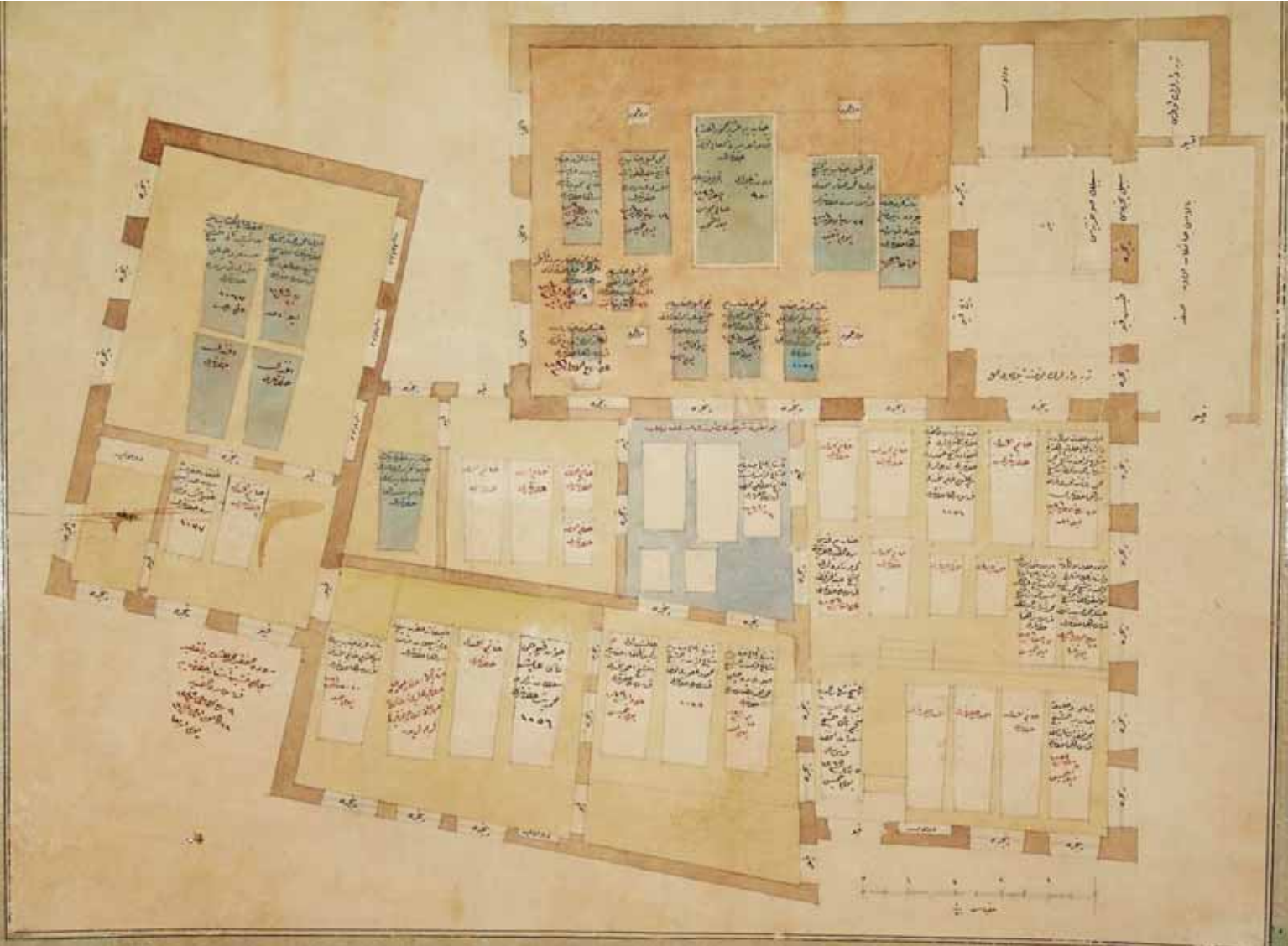
anlaşılmaktadır. Vakfiyedeki önemli bir başka husus ise birlikte hacca gittiği, 1609'daki satış işleminde kendisine vekalet ettiği¹⁵ bilinen oğlu Abdurrahman Bey'in söz konusu vakfiyenin hazırlandığı tarihte (1612 yılı) hayatta olmadığıdır. Bu durumda Mehmed Paşa'nın babasını 10 yaş civarında iken kaybettiği ve artık babaannesinin himayesine girdiği söylenebilir. Üstelik vakfiyeden anlaşıldığına göre Ayşe Sultan'ın geride bir tek kızı Safiye Sultan kalmıştı.¹⁶ Öte yandan bu vakfiye Ayşe Sultan'ın Aziz Mahmud Hüdayi ile olan bağını çok açık bir şekilde gösterir.¹⁷ Üstelik kabrinin yerinin şeyhin hemen mezarı yakınında bulunması, onun basit bir müride olmaktan öte bir durumu olduğunu ortaya çıkarır. Oğlu Abdurrahman Bey ile diğer aile fertlerinin mezarlarının Edirnekapı-Mihrümah Sultan Camiindeki hazirede bulunmasına karşılık Ayşe Sultan'ın Aziz Mahmud Hüdayi tekkesinde gömülmeyi arzu etmiş olması da bu anlamda manidardır. Mehmed Paşa'nın ise babaanesi vasıtasıyla daha çocukluk-gençlik döneminde Şeyh ile bağlantı kurmuş bulunduğu söylenebilir. Bu bağlarını babaannesinin vefatının ardından da sürdürmüş olması mümkündür.

Kısaca zengin bir aileye mensup olarak sivrilen ve bir süre sonra önemli devlet işlerine tayin edilen Mehmed Paşa, hanedan ile olan yakınlığı ve zenginliği sebebiyle

Sultanzade
Mehmed Paşa'nın
mezarı

kapıcıbaşılıktan kubbe vezirliğine yükselmiş ve fasıllı da olsa uzun süre bu makamda kalmıştır. Onun Mısır beylerbeyliğine tayini ise ilginç bir tartışmaya da yol açmıştır. Yukarıda aynen verdiğimiz kayda göre, hanedanın kız tarafından mensuplarına taşrada Beylerbeylik gibi yüksek bir görev verilmemesi geleneği, bu tayin dolayısıyla bir kere daha gündeme gelince, Mehmed Paşa, bunun artık modası geçmiş terk edilmesi gereken bir telakki olduğunu, devletin kuruluş döneminden beri 350 yıldır kendisi gibi hanedanın kız tarafından olanların hiçbir tehdit oluşturmadığını ifade etmiştir. IV. Murad da bunun üzerine ona Mısır valiliğini vermekte sakınca görmemiştir. Mısır'da üç sene kadar kalan Mehmed Paşa azledildikten sonra İstanbul'a dönerek tekrar kubbe veziri olmuş, Azak'ın istihlasi için yapılan seferinin serdarı olarak şöhret kazanmış, az sonra bu başarı sebebiyle Sultan İbrahim döneminde veziriazamlığa getirilmiştir (1644-1645).

Mehmed
Gülşen'in orijinal
hazire planı

Böylece hanedanın kız tarafından dolaylı da olsa bir akrabası, padişahтан sonra ikinci derecede devletin yönetiminde öne çıkmış oluyordu. Bunun Osmanlı hanedanının durumu açısından ve o devirdeki siyaset telakkileri bakımından önemli bir gelişme olduğuna şüphe yoktur.

Mehmed Paşa, kısa sürecek sadareti döneminde, psikolojik durumu bozuk olan Sultan İbrahim'i idare etmeye çalışmışsa da yaşanan siyasi rekabette saf dışı kalarak azledilmiş, ardından Girit seferine serdar olmuş ve Hanya'da Suda kalesini kuşatırken hayatını kaybetmiştir.¹⁸ Dönemin tarihçilerince genellikle eleştirilen bir idareci olmuş, hatta

Naima'nın kaynağı Şârihülmenarzâde (Ahmed Efendi) menşeli bir rivayetle de pekiyi gözle bakılmayan bir karakteri olduğu ileri sürülmüştür.¹⁹ Şimdilik teferruata girmeksizin bunun tam olarak doğru olmadığını, bu bilginin problem ve tenakuzlarıyla müphemiyet kesbettiğini düşünüyorum. Zira Şârihülmenarzâde, babası Şârihülmenar Mehmed Efendi'nin bu olaya şahit olduğunu yazmış, babasından naklen olayı aktarmışsa da, Şârihülmenar Efendi'nin Mehmed Paşa'nın veziriazam oluşundan üç yıl evvel 17 Ramazan 1051'de (20 Aralık 1641) vefat etmiş olması,²⁰ bu nakledilen husus hakkında ciddi bir şüphe doğurur.²¹ Zira bu sırada Mehmed Paşa Azak seferinde bulunuyordu.

Mehmed Paşa vefatından sonra muhtemelen vasiyeti gereği, son istirahatgâh olarak hem müntesibi olduğunu düşündüğümüz, hem de küçük yaşta kaybettiği annesinin yerine koyduğu babaannesi Ayşe Sultan'ın yanına gömülmek istedi. Cenazesi deniz yoluyla iki ay sonra İstanbul-Üsküdar'a getirilip Hüdayi türbesi yanındaki daha önceden hazırlattığı mezarına defn edildi. Mehmed Gülşen'in hazırladığı yangından önceki eski bir hazire planında Ayşe Sultan ile Sultanzâde Mehmed Paşa'nın mezar yerleri işaretlenmiştir.²² İki mezar yeri arasında ismi belirtilmeyen bir hanım sultan mevcuttur ki bunun da aynı aileye mensup biri olma ihtimali yüksektir. Yaptığımız incelemede restorasyon geçiren türbe kısmının hemen yanı başındaki alanda mezar yerleri belli olmasına rağmen hiçbir mezar taşına rastlayamadık. Türbenin yangın geçirmeden önceki haliyle ilgili yukarıda söz ettiğimiz krokide buranın küçük hazire olduğu ve üzerinin kapalı bulunduğu açık şekilde anlaşılır (bk. Ekteki kroki). Bu durumda mezarlarda şahide taşlarının mevcut olup olmadığı konusu müphemleşir. Kısaca Üsküdar'daki manevi bir alan olarak Aziz Mahmud Hüdayi tekke ve türbesi etrafı onun müntesibi devlet adamlarının da ebedi istirahatgâhı oldu. Bunlardan ilki meşhur kaptanıderya ve veziriazam Halil Paşa idi, ikinci önemli devlet adamı ise hiç şüphesiz Sultanzâde Mehmed Paşa'dır.

Dipnotlar

- 1 1530 tarihli icmal defterde padişah haslarına dahil olan Üsküdar kasabası ve yakınındaki iki köy ile Gebze kazası içinde gösterilir. (*438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri*, 937-1530, II, Ankara 1994, s. 793). Üsküdar, Gebze kadılığına tabi olması dolayısıyla Gebze kadısının naibi burada bulunuyordu. Müstakil bir kaza haline gelişi 1550'li yıllara denk düşer; Şile ve Kandıra'nın eklenmesiyle burası mevleviyet derecesine erişmiştir: bk. *İstanbul Kadı Sicilleri: Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/M. 1513-1521)* (haz. B.Aydın-E. Tak), İstanbul 2008, s. 17-18.
- 2 Anna Komnena, *Alexiad* (trc. B. Umar), İstanbul 1996, s. 124-126; ayrıca Üsküdar'daki Türkler ve yerleşme oluşumu hakkında bir örnek olarak bk. F.M. Emecen, "İstanbul Boğazı Önlerinde İlk Türk Yerleşmesine Bir Örnek: Ali Bahadır Köyü (Beykoz)", *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları*, sy. 39, Harvard 2013, s. 407-411.
- 3 H. K. Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdayi", *DİA*, IV, 338-340.
- 4 III. Murad, I. Ahmed ve II. Osman, Sadrazam Halil Paşa, Belgradlı Münir Efendi ve Ali Efendi ile yazışmaları: *Mektûbât*, Süleymaniye Ktp, Fatih, nr. 2572 (bk. M. Selim Güven, *Çeşitli Yönleriyle Aziz*

- Mahmud Hüdayi'nin Mektupları*, Marmara Üniversitesi, yüksek lisans tezi, İstanbul 1992, s. 7, 58-61, 87, 96, 152).
- 5 Gelibolulu Mustafa Âli, Rüstem Paşa'nın kızı oğlu ve veziriazam Ahmed Paşa evladı olarak takdim ettiği Hersek sancağı beyi Mehmed Bey'in vefatını bildirirken "Sultanzâdelik ile meşhur" şeklinde açıklar (*Kühü'l-ahbâr* [nşr. F. Çerçi], Kayseri 2000, III, s. 574-575). Bu şahıs Abdurrahman Bey'in kardeşidir.
 - 6 Bunun hakkında bk. F.M. Emecen, "Semiz Ahmed Paşa", *DİA*, XXXVI, 494-495.
 - 7 Özellikle XVII. yüzyılın son çeyreğine ait Osmanlı kroniklerinde bu ailenin adı, İstanbul'daki hanedan ile akrabalık bağı bulunan güçlü ve zengin aileler arasında sıklıkla zikredilir: bk. F.M. Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar", *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 52-53.
 - 8 Topçular Katibi, böyle bir "taşra çıkma"dan bahsetmeksizin onun kapıcıbaşı olduğunu yazar (*Topçular Katibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi* (haz. Z. Yılmaz), Ankara 2003, s. 759).
 - 9 M. Aktepe, "Mehmed Paşa", *İA*, VII, 605-607.
 - 10 *Mehmed b. Mehmed er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih ve'l-Ahbârı ve Tarih-i Âl-i Osmanı* (haz. A. Sağır), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, İstanbul 2000, s.104 (Tarih-i Âl-i Osman kısmı).
 - 11 S. Gerlach, Mihrimah Sultan'ın 25 Ocak 1578'de vefatıyla mirasının 1/3'ünün kızı Ayşe Sultan'a kaldığını yazar (S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578* (trc. Türkis Noyan, ed. K. Beydilli), II, İstanbul 2007, s.723). Bu kayıt, Ayşe Sultan'ın zenginliğinin küçük bir örneğini yansıtır. Rüstem Paşa'nın vakfiyesinde kızı Ayşe Sultan'ın vakıf mütevellisi ve nazırı olduğu açık şekilde belirtilir (İ. Aydın Yüksel, "Sadrazam Rüstem Paşa'nın Vakıfları", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 224: Onun Üsküdar'daki vakıfları hakkında bk. s. 244-245,248, 250. Üsküdar'da Mihrümah Sultan vakıfları da mevcuttur).
 - 12 "Tarih-i Âl-i Osman", s. 104. Mehmed b. Mehmed bu biyografiyi kaleme aldığı anda Mehmed Paşa henüz Mısır valiliğinden dönmemişti. Bu bakımdan buradaki bilgi başka bir kaynağa yansımamış olup tamamen orijinaldir.
 - 13 "*Merhûm veziriazam Ahmed Paşa oğlu Sultanzâde kapıcıbaşı Abdurrahman Ağa vâlideleri Ayşe Sultan hazretleriyle hacca gitmek için icâzet buyruldu ve Cidde sancağı emanetiyle tevcihi ferman olundu*" (Selaniki, *Tarih*, II, 669). Ayşe Sultan hakkında Koca Sinan köyündeki emlak ve çiftliğinin tasarruf hakkını oğlu Abdurrahman'a verdiği dair bir sicil kaydı da mevcuttur (8 Rebiülevvel 1003/21 Kasım 1594: *İstanbul Kadılığı Sicilleri: Rumeli Sadareti*, 21, İstanbul 2011, s. 286-287. Ayrıca evin satışı ile ilgili bir başka kayıt, s. 175'de bulunur. Aynı tarihlerde, 1595 Şubatında III. Mehmed tarafından ona samur kaplı bir kürk ile kızına 400 filori ihvan edilmişti: *Filori Defteri*, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, D. 34, vr.182b. Keza onun Sultanahmet camiinin inşası sırasında burada bulunan sarayını 30.000 altına I. Ahmed'e sattığı ve bu satışa oğlu Abdurrahman'ın vekil olduğu da tesbit edilmektedir: 1018 Rebiülahır/ Temmuz 1609 tarihli satış belgesi için bk. M. Bilge, "Sultanahmed Cami ve Külliyesi: Kuruluş Öncesi ve Sonrası Belgeler", *Osmanlı İstanbulu*, I, (ed. F.Emecen-E.S. Gürkan), İstanbul 2013, s. 529-230.
 - 14 Mehmed Gülşeni, *Aziz Mahmud Hüdayi*, İstanbul 1953, s. 4.
 - 15 bk. yukarıda dipnot 13.
 - 16 Vakfiye için bk. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter nr.635/2, s. 167, 18. Sıra.
 - 17 Bir başka önemli ipucu Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'de bulunan Kocaeli sancağı defterine iliştilmiş bir kayıtla belirir. Burada İzmit kazasının Kullar adlı köyündeki Ayşe Sultan Çiftliğinin "hâl-i hayatında" Üsküdarî Mahmud Efendi'ye vakfedilmesi söz konusudur (29 Rebiülahır 1212/ 21 Ekim 1797 tarihli bu kayıt :TK, TD, nr 260, 4b; bunun için bk. bu kitaptaki M. Alandağlı'nın makalesi).
 - 18 Kâtib Çelebi, *Fezleke, Tahlil-Metin* (haz. Z. Aycibin), Mimar Sinan Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, İstanbul 2007, s. 790; *Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648)*, *Tahlil-Metin* (haz. İbrahim Özgül), Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, Erzurum 2010, s. 394.

- 19 Naima, *Tarih* (İpşirli), Ankara 2014, IV, 1084: Mehmed Paşa ile Şârihülmenarzâde'nin babası bir araya gelip sohbet ederken, Mehmed Paşa padişahın gelen bir hattı hümayunu çıkarır. Burada "*bre mütevellî yapılı kodoş, bre karpuz kıyafetli püzevenk*" şeklinde kendisine hitap edildiği, daha önceki ataları tarafından Medine'ye yollanan paraların ve malların geri alınmasının istendiği, eğer emir yerine getirilmezse derisinin soyulup samanla doldurulacağı belirtilmektedir. Mehmed Paşa ağlayarak halinden şikayet edip padişahın cariyeleri ve kadınlarının sevgiyle kendisine böyle yazdığını, durumla ilgileceğini padişaha bildirip Girit meselesiyle onu oyalayarak konuyu unutturduğunu söyler.
- 20 Naima, *Tarih*, IV, 954.
- 21 Sultanzâde Mehmed Paşa'nın biyografisi tarafımdan hazırlanmış olup *DİA Zeylinde* yakında yayımlanacaktır.
- 22 Hüdayi Tekkesi pîrlerinden ve hizmetlilerinden Mehmed Gülşen'in hazırladığı 9 Rebiülevvel 1335 (3 Ocak 1917) tarihli hazire planını temin eden Prof. Dr. Mustafa Küçükaşçı'ya teşekkür ederim. Bu krokiden mülhem modern bir planda mezar yerleri numaralandırılarak verilmiştir.

HEKİMBAŞI MUSTAFA BEHÇET EFENDİ'NİN TEREKESİ

YRD. DOÇ. DR. COŞKUN YILMAZ

Marmara Üniversitesi

Giriş

Osmanlı hukuk sisteminde ölen şahsın geride bıraktığı mirasın resmi dökümünü içeren belgelere *Tereke* denmektedir. Tereke kayıtları, varisler arasında paylaşılacak üzere mahkemeye intikal eden miras bilgilerini ihtiva etmektedir. Bu belgeler kadılar ve onların maiyetindeki kassamlar tarafından sicillere kaydedilmektedir. Her ölen şahsın tereke kaydı tutulmamakta, özel talep durumunda; varislerin anlaşamaması, yetimlere, mecnunlara vasi tayini, alacağın tahsil edilememesi gibi durumlarda kaydedilmektedir.

Bu kayıtlarda tereke sahibinin şeceresi, medeni hali, eşi, evlatları, aile yapısı, mesleği, görevi, ikamet ettiği yer gibi bilgilerin yanında, evi, arsası, dükkanı, bağı, bahçesi, hamamı, kıyafetleri, eşyaları, mesleki aletleri, mobilyaları, ziynetleri, yatak ve mutfak malzemeleri, kitapları, alacakları, verecekleri vb. varlığı tutarlarıyla birlikte yer alabilmektedir. İncelemeye konu olan terekede görüleceği gibi bu kayıtlar, hayvanlarından ibriğine, saatinden, silahına, cariyesinden, kürküne ve iç çamaşırlarının sayımına kadar ilgili şahsa dair ayrıntılı bir liste sunabilmektedir.

Terekeler tıp tarihi araştırmaları için de önemli kaynaklar olmakla birlikte şimdiye kadar bu anlamda incelenmemiş belgelerdir. Şüphesiz bunların değerlendirilmesiyle hekimlerin biyografileri başta olmak üzere, kitabından tıbbi araç ve gerecine, ailelerine, çevrelerine, maddi varlıklarına ve başka konulara dair pek çok bilgi, ortaya çıkabilmektedir. Aynı zamanda mevcut bilgilerin bir kısmının da gözden geçirilmesi ve doğrulanması mümkün olacaktır.

Hekimbaşı
Mustafa
Behçet Efendi

Hekimbaşı
Mustafa Behçet
Efendi'nin
mührü
(F. Nafiz Uzluk,
Hekimbaşı
Mustafa Behçet)

Bu çalışmada, Üsküdar Doğancılar Nasuhi Dergahı Haziresi'nde medfun, hayattayken de yaz aylarında ikamet ettiği Çamlıca'daki konağı başta olmak üzere çeşitli vesilelerle Üsküdar'la kuvvetli bir bağ kuran, III. Selim ve II. Mahmud devrinin ünlü hekimbaşılardan Mustafa Behçet Efendi'nin terekesi ele alınacaktır¹.

Mustafa Behçet Efendi

Mustafa Behçet Efendi 12 Safer 1184/24 Nisan 1779'da İstanbul'da doğmuştur. Babası Dîvân-ı Hümâyün kâtiplerinden Mehmed Emin Şükûhî Efendi, annesi de Meşhur hekimbaşılardan Büyük Hayrullah Efendi'nin kızı Nefise Hatun'dur.

Kuvvetli bir medrese tahsili gören Mustafa Behçet Efendi, tıpla da ilgilenmiş ve kendisini yetiştirmiştir. 1796'da Saraya hekim tayin edilmiş, 1803'de, III. Selim tarafından hekimbaşılığa yükseltilmiş ve bu padişahın 1807'de tahttan indirilmesine kadar görevine devam etmiştir. 1817'de II. Mahmud tarafından ikinci defa Hekimbaşılığına tayin

.....

1 Tereke için bk. İstanbul Şerhiye Sicilleri Arşivi, Kısmeti Askeriyye (İŞSA, KA), nr. 1370, vr.12b-24b. Sempozyumdaki tebliğ sunumumda sadece Tereke'nin Çamlıca'daki konakla ilgili bölümünü ele almıştım. Ancak gerek oturum sırasında gelen talepler, gerekse bazı bilim kurulu üyelerinin talepleri doğrultusunda burada terekenin tamamı neşredilmektedir.

Bu terekeden haberdar olmamı sağlayan Talip Mert'e, terekeyi mukabele usulüyle baştan sona kontrol ettiğimiz Mustafa Çetin Oğuz'a, sorularımı cevaplandırma inceliğini gösteren Kemal Beydilli, Mehmet İpşirli, M. Âkif Aydın, Erhan Afyoncu, Arif Bilgin, Bilgin Aydın, Nuran Yıldırım ve Nil Sarı'ya teşekkür ederim.

Mustafa Behçet Efendi'nin *Risale-i Frengi* isimli eseri, Millet Ktp., Ali Emiri, Tıp, nr. 221, vr. 1b-2a

edilmiş, 1821'de azledilerek Keşan'a sürülmüş,² 1823'de üçüncü ve son defa Hekimbaşı olarak atanmış ve ölünceye kadar bu görevinde kalmıştır.

Mustafa Behçet Efendi hekimliği yanında ilmiyede de yükselmiş, müderrislik ve Mısır, Medine-i münevvere, İstanbul kadılığı payelerini³ ile Anadolu ve Rumeli kazaskerliği⁴ payesini almıştır.

Mustafa Behçet Efendi, padişahların itimadını kazanmış, dış meselelerle ilgilenmiş⁵, Batı'daki gelişmeleri yakından takip ederek yeniliklerin Osmanlı devletine intikaline gayret etmiştir. Osmanlı Tıbbı'nın yenileşme tarihinde önemli bir yere sahiptir. Mekteb-i Tıbbiye'nin kuruluşu⁶, ders programının oluşturulması⁷, hekim yetiştirilmesi Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu'nun sağlık ihtiyaçlarının

•••••

2 Kardeşi Abdülhak Molla ile birlikte Keşan'daki zorunlu ikameti için bkz.: BOA, HAT, nr. 29.

3 Müderrislik ve kadılık payeleri için bkz. BOA, HAT, nr. 59052, 30, 27.

4 Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği payeleri için bkz.: BOA, C. SH, nr. 784, BOA, CML, nr. 46.

5 Mustafa Behçet Efendi'nin İngiltere ve Rus elçileri ve Fransa'nın maslahatgüzarı ile Yunan meselesinin halli için yaptığı görüşmenin mazbatası için bkz. BOA, HAT, nr. 48252.

6 Bu konudaki takriri için bkz. BOA, C. SH, nr. 1287.

7 Bu konudaki layihası için bkz. BOA, BEO, nr. 40072.

Mustafa Behcet Efendi'nin kabri (30 Haziran 2005).

Mustafa Behcet Efendi'nin dedesi Hayrullah Efendi'nin kabri

yapılanması⁸ ve nihayet karantina usulünün kabulü başta olmak üzere Osmanlı tıbbının ve sağlık hizmetlerinin gelişiminde önemli hizmetler ifa etmiştir.

Şahsen varlıklı olan Mustafa Behçet Efendi, incelenen terekesinde de görüleceği üzere zengin bir kütüphaneye sahiptir. Arapça, Farsça yanında İtalyanca, Latince ve Fransızca da bilen ve aynı zamanda şair olan Mustafa Behçet Efendi'nin, *Ameliyât-ı Tıbbiye*, *Çiçek Aşısı Risalesi*, *Fisyolocıya Tercümesi*, *Frenği Risalesi*, *Hezâr Esrar*, *Kolera Risalesi*, *Müdâvât-ı Basîte Hakkında Risale*, *Ruhiye Risalesi*, *Hikmet-i Tabîiye*, *Tarih-i Tabîi*, *Terce-me-i Hayvanat*, *Tertîb-i Ecza*, *Usul-i Nazariye* gibi eserleri vardır.⁹

Cemre hastalığına¹⁰ yakalanan Mustafa Behçet Efendi, 1249 senesinin 19/20 Zilkâde/30/31 Mart 1834 gecesi vazifesi başındayken hayata veda etmiştir. Mezar taşında vefat tarihi 19 Zilkade olarak yer almaktadır. Dönemin resmi gazetesi *Takvim-i Vekâyi*'de:¹¹

8 Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna hekim atanması ve tıbbi cihaz alımıyla ilgili takriri için için bkz. BOA, C. SH. nr. 8, HAT, nr. 18559, nr. 18545A.

9 Mustaf Behçet Efendi'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi için bkz. Feridun Nafiz Uzluk, *Türk Tıbbiyesi'nin 749. Yıldönümü Münasebetiyle Hekimbaşı Mustafa Behçet, Zati ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara 1954; Nil Sarı, "Behçet Mustafa Efendi", *DİA*, V, 345-346.

10 Mustafa Behçet Efendi'nin hastalığıyla ilgili tartışmalar için bkz. Uzluk, *a.g.e.*, s. 72 vd.

11 *Takvim-i Vekâyi*, sy. 81, 5 Zilkade 1249, s. 1.

Mustafa Behcet Efendi'nin annesi Nefise Hatun'un kabri

Mustafa Behcet Efendi'nin kardeşi Hızır İlyas Ağa'nın kabri

"Reisü'l-etibba-i Hazreti şehriyari ve sadr-ı Rumeli-i esbak Mustafa Behçet Efendi'nin müptela olduğu illet-i cemre hulul-ı ecel-i mev'uduna vesile olarak mah-ı mezkurun[-Zilkâde] yirminci gecesinde irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiş..." ifadeleriyle duyurulan haberin devamında, Mustafa Behçet Efendi'nin kardeşi Abdülhak Molla'nın¹² hekimbaşılık görevine getirilmesi ve bu münasebetle yapılan merasimler aktarılmaktadır. Vefatından bir hafta kadar sonra tanzim edilen terekesi 28 Zilkade / 8 Nisan (1834) tarihini taşımaktadır.

Mustafa Behçet Efendi'nin defnedildiği yer, Üsküdar Doğancılar'daki Nasuhi Dergâhı Haziresi'dir. Bu hazirenin Mustafa Behçet Efendi açısından en önemli tarafı dedesi Büyük Hayrullah Efendi, annesi Nefise Hatun ve büyük annesinin burada medfun oluşudur. 1864'de vefat eden kardeşi *Enderun Tarihi* yazarı Hızır İlyas Ağa¹³ da bu hazireye defnedilmiştir. Nasuhi Haziresi'ni, bu yönüyle bir anlamda aile mezarlığı gibi değerlendirmek de mümkündür. Öyle ki, mezar taşlarının tamamının zabt edi-

.....

12 Bilgi için bkz. Uzluk, *a.g.e.*, muhtelif yerler, Ayşegül Demirhan Erdemir, "Abdülhak Molla", *DİA*, I, 210-211.

13 Bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Hızır İlyas", *DİA*, XVII, 417; Hafız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayı'nda Gündelik Hayat- Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye* (haz. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 2011.

Mustafa Behçet Efendi'nin mezar taşı

Soldan sağa: Kemal Beydilli, Davut Erkan, Coşkun Yılmaz, Feridun M. Emecen ve Abdullah Güllüoğlu haziresinde Mustafa Behçet Efendi ve aile fertlerinin mezar taşlarını incelerken (17 Kasım 2014).

lerek şahidelerinin okunması durumunda aile ile irtibatlı başka fertlerin de tespiti muhtemeldir. Terekesinde yer alan bilgiye göre, Mustafa Behçet Efendi'nin, masrafı 7700 guruş tutan mezarının şahidesinin kitabesi şöyledir:

Hüvelbâkî
Sabıkâ Rumili
Kadıaskeri Reîs-i
Etıbbâ-i hazret-i Şehriyârî
Merhûm ve mağfirün-leh el-Hâc
Mustaf Behçet Efendi'nin
ve cemi' -i ümmet-i Muhammed'in
Rûh-ı şerîfleri için Fatıha
19 Zilkâde 1249.

Mustafa Behçet Efendi'nin bürokratik kişiliği, ilmî ve kültürel birikimi ve çevresi dikkate alındığında defin yeri olarak burasının seçilmesinin aile fertlerinin medfun olması dışında başka sebepleri de olmalıdır. Bunlardan birisi muhakkakki Nasuhi Dergahı ile Hekimbaşı arasındaki gönül bağıdır. Feridun Nafiz Uzluk'un verdiği bilgiye göre, aile ile dergah arasında bir intisap irtibatı söz konusudur. Ayrıca bu dergahta okunan Miraciye de Mustafa Behçet Efendi'nin vakfıdır.¹⁴

Mustafa Behçet Efendi'nin nerede vefat ettiğine dair henüz açık bir kayda rastlanmamıştır. Ölümünün ilkbaharın başına denk gelmesi nedeniyle Hekimbaşı'nın Çamlıca'daki

.....

¹⁴ Uzluk, *a.g.e.*, s. 67.

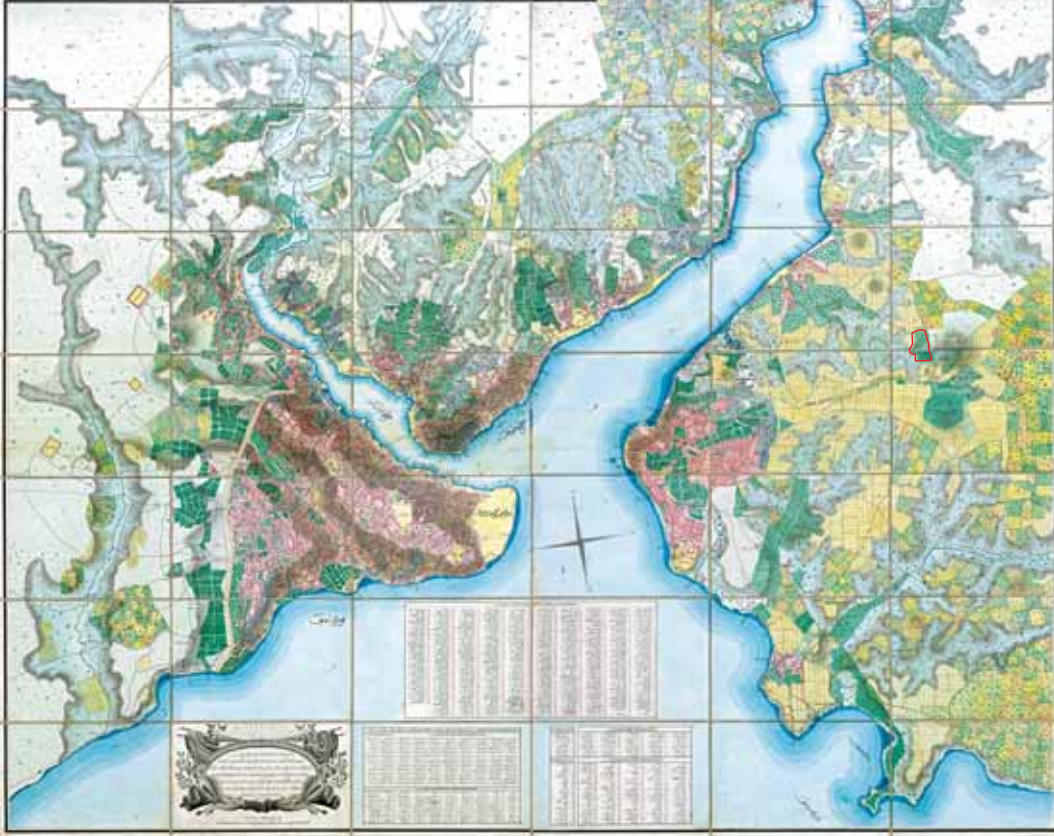
Üsküdar
Doğancılar'daki
Nasuhî Dergahı
haziresi. Duvar
üstündeki kabirler
Mustafa Behçet
Efendi ve aile
fertlerine aittir.

konağında vefat etmiş olabileceği, belki de hastalığı sebebiyle tedavi ve istirahatının burada sürdürülmüş olduğu ihtimaldahirindedir. Terekedeki “*Timurkapu kurbunda Daye Hâtun Mahallesi'nde sâkin iken*” kaydı ise ölüm yerinden ziyade muhtemelen daimi ikametgâhına işaret etmektedir.

Mustafa Behçet Efendi'nin Terekesi

Tereke, Mustafa Behçet Efendi'nin ailesine, ilgi alanlarına, mekanlarına, kütüphanesinden hareketle fikir dünyasına, ev ve şahsi eşyalarına, ekonomik ilişkiler ağına ve çevresine ışık tutmaktadır. Tereke aynı zamanda, Bir Osmanlı bürokratının Üsküdar'daki yazlık daimi konağı ve yalısının tefrişatı ve bu eşyaların fiyatı eşyaları yanında, daimi şahsi eşyaları yanında ev araç ve gereçlerini ortaya koyması açısından da önemlidir. Tereke, hekimbaşının koleksiyonlarını, silahtan saate farklı eşya türlerini, bedellerini ve bir kısmının nerenin ürünü olduğunu ortaya koyması bakımından da dikkat çekicidir ve farklı alanlardaki çalışmalarda istifade edilebilecek bilgiler ihtiva etmesiyle de dikkate değerdir.

Tereke kaydına göre Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin üç ikametgahı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Demirkapı yakınlarındaki Daye Hatun Mahallesi'ndeki

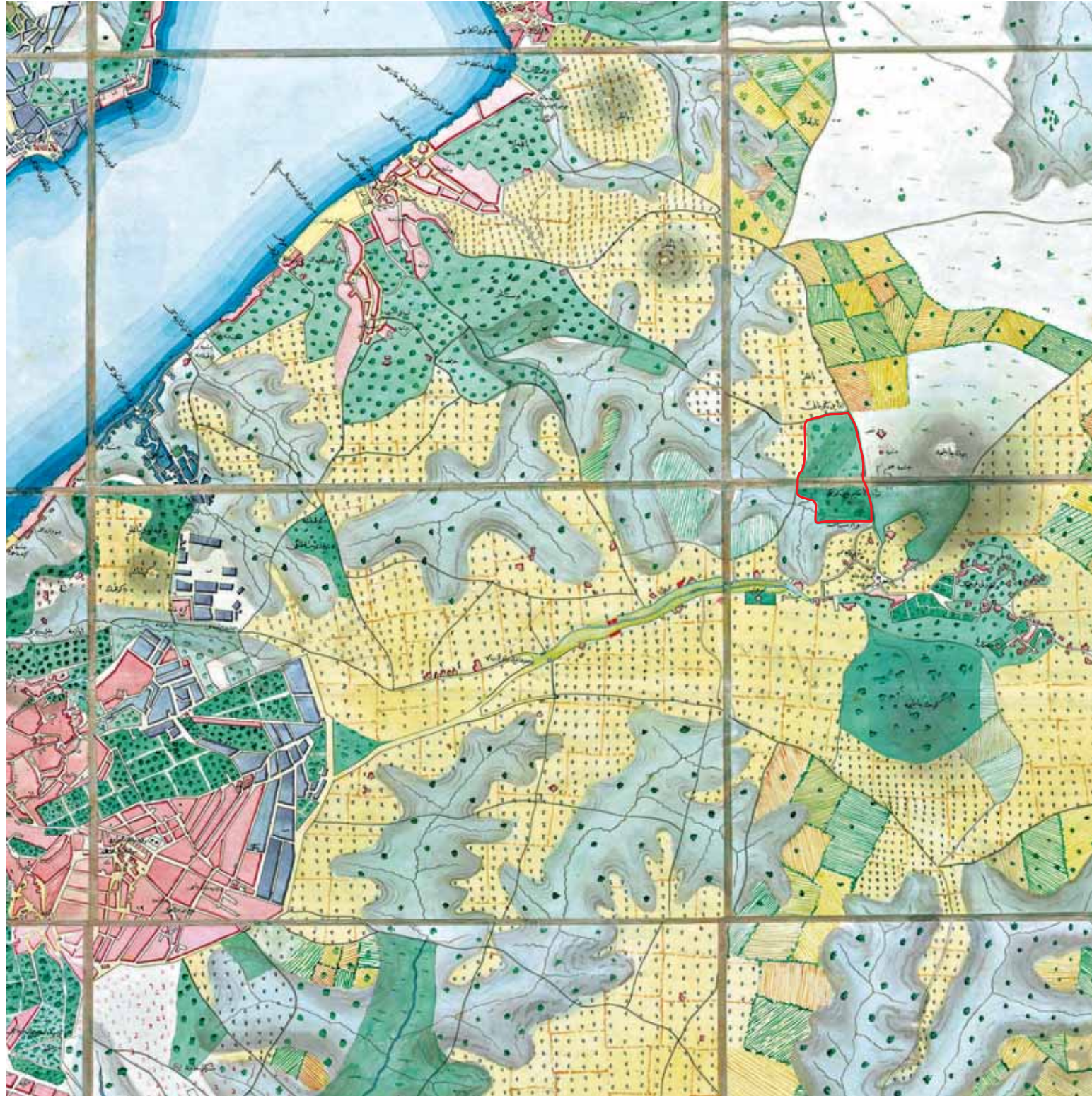
Hekimbaşı Çiftliği'nin gösterildiği 1845 tarihli harita (Üstte) ve çiftliğin yer aldığı ayrıntı (sağ sayfa). Çiftlik kırmızı çizgi ile gösterilmiştir.

konağıdır. Terekedeki eşya kayıtlarından anlaşıldığına göre burası oldukça büyük bir konaktır. İkinci mekan Bebek'deki meşhur yalıdır. Hekimbaşı Yalısı olarak da şöhret bulan, yerli yabancı çok önemli misafirleri, hatta padişahı bile ağırlayan bu yalıda daha sonra kardeşi Abdülhak Molla ve himayesine aldığı ağabeyin kızları ikamet etmiştir. Abdülhak Molla'nın torunu ünlü şair Abdülhak Hamid Tarhan da bu yalının sakinleri arasında yer almıştır. Üçüncü mekan ise Üsküdar Çamlıca'daki konağıdır. Terekedeki rakamlarla kıyas edildiğinde Hekimbaşının en azından yaz mevsiminin bir bölümünü geçirdiği konağın eşyaları itibariyle diğerlerine göre daha az kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Çamlıca'daki bu konağın yeriyile ilgili yazılı bir kayıt bulanmamaktadır. Ancak, Mühendishane-i Berr-i Hümayun öğrencilerinin hazırladıkları 1845 tarihli haritada,¹⁵ Büyükkamalıca'nın eteklerinde bugünkü Kısıklı Camii'nin üst tarafında, alttan yukarıya doğru Selami Tekkesi, Mezarlık ve onun bitişiğinde "Hekimbaşı Köşkü" ismiyle sınırları

.....

15 Harita için bkz. Coşkun Yılmaz, "Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu", *Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, böl. ed. Mehmet Karakuyu, İstanbul 2015 (baskıda).

özel olarak belirlenmiş ve yeşile boyanmış bir yer bulunmaktadır. Kanaatimizce haritada gösterilen bu köşk ve içinde yer aldığı geniş alan Mustafa Behçet Efendi'ye ait olmalıdır.¹⁶

Terekeye göre Mustafa Behçet Efendi, "*sadr-ı vâlâ-yı Rumeli ve reisü'l-etibbâ'î's-sultânî*" olarak vefat etmiştir. Varisleri, zevcesi mevâlî-i izâmdan Derviş Mehmed Esad Efendi'nin kızı Ganime Hanım, bu hanımdan olan kızı Nebihe Hanım, ölen ilk eşi Mükerrime Hanım'dan olan kızı Râbia Hanım¹⁷, anne-baba bir erkek kardeşi ve kendisinden sonra Hekimbaşı olan Abdülhak Molla, kız kardeşleri Fatma Hanım ve Hadice Hanım'dır. Ancak, kendisinden 30 sene sonra vefat eden kardeşi Hızır İlyas Ağa'nın bu varisler arasında zikredilmemesi ise manidardır.

Tereke, Mustafa Behçet Efendi'nin mirası, dolayısıyla ekonomik varlığını da göstermesi ve ihtiva ettiği diğer bilgiler itibariyle Hekimbaşı'nın biyografisinin yazımında ciddi veriler ortaya koymaktadır. Bu çalışma sırasında haberdar olduğumuz hem terekedeki ekonomik varlığın kaynaklarına işaret, hem de biyografik, sosyal ve iktisat tarihi açısından önemli bir belge ise, değerli iktisat tarihçisi Erol Özvar ve Kadir Arslanboğa tarafından üzerinde çalışılan "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin H. 1239- 248 Yılları Arasındaki Muhasebesi" ismiyle yayınlanması planlanan H. 1239/1823-1824 ile 1248/1832-1833 tarihleri arasında tutulan defterdir. Bu defter, Mustafa Behçet Efendi'nin H. 1240/1824-1825 ile 1246/1830-1831 tarihleri arasında hasılatı kendisine tahsis edilen Rumeli kazaskerliğine ait gelirleri ile Hekimbaşı'nın bu gelirleri nasıl ve nerelere harcadığına aile çevresi ve maiyetine dair kıymetli bilgiler vermektedir.

Behçet Efendi'nin kazaskerlik gelirleri; kismetlerden, vekâyi', miri, şer'iyat, kasr-ı yed, tezkire, terekelerden, mahsuller vb. vergi, resim ve harçlardan gelirleri haricinde ise arpalıklarından, mukataalardan, vakfından, eshamdan ve bazı şehirlerden gelen mahiyyelerinden, satılanlardan (eşya, sebze, meyve, hububat ve hayvan) vb. oluşmaktadır. Hekimbaşı Behçet Efendi'nin gelirleri içerisinde dikkat çeken bir unsur ise ispençiyar adıyla hazırlanmış olduğu müstahzarat eczalarından gelen gelirlerin bulunmasıdır. Behçet Efendi'nin giderlerine bakıldığında ise, bunların hanenin ve çiftliklerin her türlü ihtiyacına, hediyelere ve esham masraflarına vd. sarfedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. İlgili defterden çıkan bir diğer bilgi de, Hekimbaşı'nın servet birikimine ve borç-alacak ilişkileridir. Hekimbaşı tasarruflarını daha çok esham gelirlerine yatırırken; sarraflar ise yatırımlarını kontrol ve idare etmektedir. Behçet Efendi'nin ailesiyle ve sarraflarıyla yıllar itibariyle borç-alacak durumları da ayrıntılarıyla aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra

.....

16 Mustafa Behçet Efendi'nin iki evi de 1242'deki İstanbul yangınında yok olmuştur. BOA, C. SH. nr. 1203.

17 24 Safer 1246/14 Ağustos 1830 tarihli bir arşiv vesikasında Mustafa Behçet Efendi'nin Havva isminde bir kızından bahsedilmektedir. Ancak terekesinde zikredilmediğine göre babasından önce ölmüş olmalıdır. BOA, CML, nr. 46.

Behçet Efendi'ye ait çeşitli renkte keseler içerisindeki nakit ile mücevherat mevcutları hakkında da bilgiler sağlanmıştır.¹⁸

Terekede, kitaplar “Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin bey' olunan kütübüdür” kaydı ile en başta ve tek başlık altında toplanmıştır. Daye Hatun Mahallesi'nde ve Çamlıca'daki konakları ile Bebek'teki yalısında yer alan eşyaları, ayrı ayrı listelenmiştir. Ayrıca alacakları, verecekleri, diğer mülkü yeri ve bedelleriyle birlikte terekenin sonunda listelenmiş, varislere düşen miktarlar da belirtilmiştir. Burada tereke ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirilmeye girilmemiştir. Ancak, “Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Kitapları” başlığıyla Osmanlı Türkçesi harfleriyle yayınlanan bir makale nedeniyle yazının sonunda kitaplarla ilgili kısa bir değerlendirme yapılmış ve terekedeki liste ile o liste karşılaştırılarak günümüz alfabesine aktarılmıştır.

Tereke

[12b] “Devlet-i Aliyye dâmet fi hıfzı's-Samedâniyyede mükerreren sadr-ı vâlâ-yı Rume- li ve reîsü'l-etibbâ'i's-sultânî olup mahmiye-i İslambol'da Timurkapu kurbunda Daye Hâtun Mahallesi'nde sâkin iken bundan akdem irtihâl-i dâr-ı bekâ eden el-Hâc Mustafa Behcet Efendi ibn-i el-merhûm hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Mehmed Emin Efendi'nin verâseti halîle-i menkûha-i metrûkesi Ganîme Hânım ibnet-ü'l-merhûm mevâlî-i izâmdan Derviş Mehmed Esad Beyefendi ile halîle-i mûmâ-ileyhâdan müte- vellide sulbiye kebîre kerîmesi Nebîhe Hânım ve zevce-i uhrâsı müteveffât Mükerre- me Hânım'dan mütevellide diğer sulbiye kebîre kerîmesi Râbia Hânım ve li-ebeveyn er karındaşı hâlâ reîsü'l-etibbâ'i's-sultânî fazîletlü Abdülhak Efendi ve li-ebeveyn kız karındaşları Fatma Hânım ve Hadîce Hânım'a inhisârı lede's-şer'i'l-enver zâhir ve mü- tehakkık oldukdan sonra mûmâ-ileyhim Ganîme Hânım ve Abdülhak Efendi ve Nebîhe Hânım ve Râbia Hânım ve Fatma Hânım ve Hadice Hânım taleb ve ma'rifetleriyle tahrîr ve bey' ve taksîm ve defter olunan tereke-i müteveffâ-yı mûmâ-ileyhdır ki ber-vech-i âtî zikr olunur. Fî 28 Za. sene [1]249 /8 Nisan 1834.

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin bey' olunan kütübüdür ki ber-vech-i âtî zikr olunur.”

Yakut hattıyla Mus- haf-ı şerîf 1 940 guruş	Acem Ali hattıyla kebîr Mushaf-ı şerîf 1 1130 guruş	Mushaf-ı şerîf 1 115 guruş	Mushaf-ı şerîf 1 121 guruş	Şifâ-i şerîf 1 50 guruş
En'âm-ı şerîf 10 guruş	Fetâvâ-yı Üskûbî 1, Lügat-i Şerefnâ- me 1 60 guruş	Mültekâ şerhi İzmidî 2 cild 121 guruş	Şerh-i Sık- tû'z-zend 1 130 guruş	Basma Şerh-i mevâkîf 1 100 guruş

.....

18 Bu bilgileri paylaştan ve burada aktarmama müsaade eden Erol Özvar ve Kadir Arslanboğa'ya teşekkür ederim.

Lügat-i Vassâf-ı Nazmîzâde 1 360 guruş	Lügat-ı Vassâf-ı Neylî Efendi 1, Resâil 1 521 guruş	Yazma Şerh-i mevâkıf 1 126 guruş	Kâfi şerh-i vâfi 3 cild 81 guruş	Fetâvâ-yı Seyyid Rıza Tabakât-ı Süyûtî Sükrevanî Nasîhatü'l-mülûk 100 guruş
Hidâye şerhi ek-mel 1 230 guruş	Kenz şerhi Ali 1 165 guruş	Kenz şerhi Neseî 289 guruş	Zübdetü'l-fetâvâ 1 130 guruş	Fetâvâ-yı Yahya Efendi 1 120 guruş
Unvân-ı Eşref alayı 51 guruş	Şerh-i Gülistân Sürûrî 1 17 guruş	Nigârîstan Kemal Paşazâde 1 44 guruş	Fetâvâ-yı Minkârîzâde 1 30 guruş	Kayd-ı cedîd 1 30 guruş
Selimnâme 1 30 guruş	Selimnâme İshak Efendi 1 14 guruş	Şerh-i Edebül-kâdî alayı 4 30 guruş	Siyer-i Kâzerûni Kara Çelebizâde 1 55 guruş	Fetâvâ-yı adliyye alayı 8 59 guruş
Fetâvâ-yı Akkirmanî 1 49 guruş	Hızânetü'l-fetâvâ alayı 5 39 guruş	İhtilâfü'l-e'imme alayı 5 80 guruş	Tezkire-i Hayyâm 1 21 guruş	Muhâdarât-ı Ragıb-ı İsfahânî 1 33 guruş
Tefsîr-i Kâdî Beyzâvî 1 900 guruş	Câmi'ü's-sagîr 1 339 guruş	Hadîs-i erba'în Okcuzâde 1 350 guruş	Terceme-i Selimşah 1 61 guruş	Mecmû'a Okcuzâde 1 107 guruş
Terceme-i âyât-ı Kur'âniyye li-Sadi Efendi 1 185 guruş	İhbâru'l-ahyâr 70 guruş	Nehrü'd-dekâyik alayı 10 86 guruş	Sudûr alayı 10 131 guruş	Şerhü'l- Mişkat li-Aliyyülkari 6 2410 guruş
Câmi'ü's-sagîr şerh-i Minnavî kebîr 3 cild 1650 guruş	Tefsîr-i Dür-rü'l-menşûr 3 cild 1800 guruş	Halebî alayı 6 34 guruş	Nihâyetü'l-idrâk fi ahvâl 1 22 guruş	Şeceretü'l-behiyye 1 500 guruş
Fîhi mâ fi'l li-hazret-i Mevlânâ 1 160 guruş	El-beyân ve't-tebyîn li-İmami'l-Câhiz 1 475 guruş	Târih-i hulefâ Arabî alayı 6 99 guruş	Tıbbu'l-gârî Hacı Paşa 1 100 guruş	Kitâb fi't-tib alayı 6 aded 25 guruş
Mâide şerh mine'l-keîâm 1 305 guruş	[13a] Kıt'a min Fütûhât-ı Mekki 1 aded, Ehâdis-i kudsiyye 1 aded 39 guruş	Vekâyi' -i Şah İsmail alayı 5 60 guruş	Mecmû'a 2 aded 125 guruş	Târih-i Vassâf 190 guruş
Şeceretü'l-behiyye 1 480 guruş	Âyâtü'l-beyyinât li-Okcuzâde 500 guruş	Esâmî-i kütüb 1 1500 guruş	Mecmûatü'l-mütûn fi'l-fünûn 630 guruş	Aksa'l-ireb 1 aded 180 guruş

El-müstazraf 1 230 guruş	Ebnâ'ü'l-fahr 1 160 guruş	Resâil-i Ebu Hay- yân 1 50 guruş	Vâkı'ât-ı İb- nü'l-İzzî 1 140 guruş	Muhtasa- ru'l-evâil 1 105 guruş
Hâvî-i sagîr-i Arabî 1, Kitab-ı tiryâk 1 22 guruş	Uyûnü'l-enbâ 1 aded 140 guruş	Suver-i fetâvâ 1 15 guruş	Zübdetü'l-hakâ- yik alayı 4 40 guruş	Behcetü'l-âbidîn alayı 4 76 guruş
Estazfer alayı 28 guruş	Dîvân-ı İbn-i Ma'tûf alayı 5 41 guruş	Ravzatü'z-zurefâ alayı 6 aded 62 guruş	Kasîde-i Nûniye alayı 5 aded 40 guruş	Tuhfetü'l-nâzırın alayı 5 aded 21 guruş
Vâkı'âtü'l-müğnî 1 Şerh-i Hikme- tü'l-ayn 1 31 guruş	Münşeât -ı Lalizâ- de alayı 5 69 guruş	Şürünbilâlî ale'd-dürer 1 169 guruş	Basma Fetâvâ-yı Ali Efendi 140 guruş	Ahkâmü'l-mer- can alayı 5 99 guruş
Tabakât-ı sûfiyye Sülemî alayı 5 80 guruş	Basma Hâşiye-i Gelenbevî 32 guruş	Dürer 1 cild 380 guruş	Zayıçe alayı 10 31 guruş	Letâifü'l-metn li'-Şaranî 1 255 guruş
Şifâ-i şerîf 1 17 guruş	Menâkıbü'l-ârifîn 1 aded 275 guruş	Dürrü'l-müntekâ fi şerhi'l-mültekâ 110 guruş	Şerh-i usûl İsmail Hakkı 1 aded 50 guruş	Nûru'l-uyûn 1 cild 15 guruş
Behcetü'l-fetâvâ 180 guruş	Vâfiyyât 1 41 guruş	Bi-devreti's-sâfire ve te'vilât 2 aded 41 guruş	Tefsîr-i meâli- mü't-tenzîl 1 aded 1810 guruş	Tefsîr-i Keşşâf 1 aded 1290 guruş
Mecmû'a- tü'l-hikâyât 1 aded 1710 guruş	Dürrü'l-Muhtar 1 200 guruş	Şerh-i Sad- rü's-şerî'a li-Kara Kemal 1 250 guruş	Külliyât-ı sâ'ib 1 1250 guruş	Tefsîr-i Ay- nû'l-hayât 1 aded 105 guruş
Basma Okyanus 3 cild 670 guruş	Mütenebbî şerhi Vahidî 1 120 guruş	Tefsîr-i veciz 1 aded 30 guruş	Şihâb ale'l- Beyzâvî 4 cild 3520 guruş	Sahîh-i Müslim 2 cild 220 guruş
Mîzân-ı Şaranî 2 165 guruş	Terceme-i mekâtib-i kudsiyye 1 aded 865 guruş	Târih-i Vassâf 1310 guruş	Kâmilü's-sınâ'a fi't-tüb 2 cild 90 guruş	Terceme-i mekâtib-i ku- dsiyye Ahmed el-Farukî 1 1600 guruş
Tefsîr-i Nişaburî 2 825 guruş	Kâmûsü'l-muhît 1 aded 295 guruş	Tezkire-i Devlet- şah 1 200 guruş	Mecmû'atü'l-es'i- le ve'l-ecvibe mine'l-fıkh 1 305 guruş	Keşkül 1 aded 300 guruş

Mecmû'a-i aliyye 1 aded 205 guruş	Basma Lûgat-ı Ahterî ve Netice- tü'l-fetâvâ 2 aded 181 guruş	Kıt'a min vefeyâtı muktefâ 1 aded 100 guruş	Tahtavî 3 cild 2310 guruş	Keşfü'l-esrâr 2 cild 610 guruş
Tefsîr-i uyûn 1 70 guruş	Târihü'l-hamîs 1 500 guruş kitâbü'l-hayvan li'l-Hâfız 290 guruş	Ravzatü'l-ahbâb alayı 3 aded 121 guruş	Mecmû'a alayı 3 160 guruş	Mecmû'a alayı 5 130 guruş
Medhal alayı 5 42 guruş	Ma'rifetnâme-i Hakkı 300 guruş	Sefîne-i Ragıb 850 guruş	Delâilü'l-hayrât 50 guruş	Şerh-i Es- mâ'ü'l-hüsna alayı 2 63 guruş
Müstakîmzâde mecmû'ası alayı 4 aded 4 201 guruş	Mecmû'a-i tıb alayı 4 46 guruş	[13b] Kıt'a min Lisâ- ni'l-Arab alayı 3 aded 80 guruş	Hezelyât-ı Kâni 1 70 guruş	Muvazzah alayı 4 72 guruş
Ma'razât alayı 4 131 guruş	Mısır tarihi alayı 5 aded 90 guruş	Mecmû'a alayı 4 120 guruş	Hâvî min tıb alayı 5 160 guruş	Zerî'a alayı 5 aded 105 guruş
Makâlât-ı Calinos alayı 10 aded 60 guruş	Elf, alayı 5 301 guruş	Fetrine? alayı 4 aded 25 guruş	Tıb, alayı 5 10 guruş	Sandık 1 10 guruş
Dîvân-ı Seyyid Vehbi 1 102 guruş	Mecma'ü'l-bah- reyn 1 26 guruş	Makâmât-ı Harirî 1 aded 61 guruş	Âyât-ı Kur'âniyye li-Said Efendi 1 80 guruş	Tefsîr-i Vecîz 1 79 guruş
Kenzü'l-hak- kî'l-mübîn alayı 3 aded 13 guruş	Kitâbü'l-erba'in fi usûli'd-dîn 1 16 guruş	Mecmû'a 2 165 guruş	Tesliyetü'l-fuâd 1 17guruş	Ahkâm-ı nâtkî 2 cild 19 guruş
Mâ-yuavvelü aleyh fi'l-muzâf ve'l-muzâfi ileyh 225 guruş	Târih-i Benâkiti 1 50 guruş	Dîvân-ı Müte- nebbî 1 40 guruş	Sefâretnâme kesreli alayı 3 50 guruş	Nasîha- tü'l-mülûk Sarı Abdullah Efendi 270 guruş
Dîvân-ı Örfî 1 205 guruş	Şerh-i şir'a li-İbni Seyyid Ali 1 aded 141 guruş	Mecmû'-i resâil li-Lalizâde 1 90 guruş	Mecmû'a-i tatvîle li-Okcuzâde 1 121 guruş	Siyer-i Mirâtü's- safâ 1 350 guruş
Şerh-i Muham- mediyye li-İsmail Hakkı 2 1001 guruş	Hâşiye-i Beyzâvî li-Kazerunî 1 aded 110 guruş	Mecmû'a-i Nüz- het 1 261 guruş	Mecmû'a 2 22 guruş	Şefiknâme ve sâir resâil 570 guruş

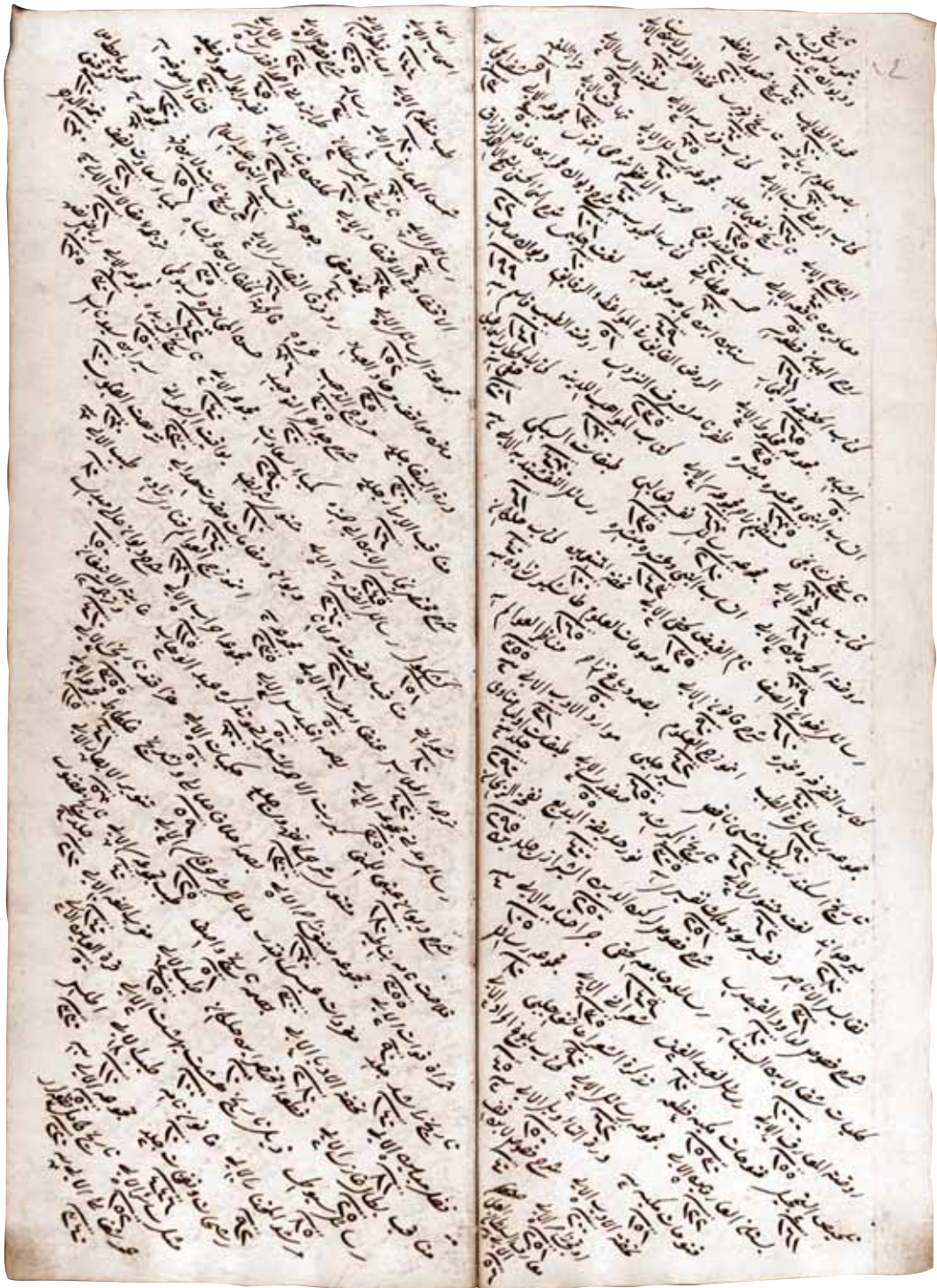
Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in approximately 15 vertical columns per page. The script is dense and cursive. The right page features a small number '44' in the upper right corner. The text appears to be a list or index of entries, possibly related to medicine or history, given the context of the symposium.

Esfârü'l-erba'a 1 aded 605 guruş	Ünsül-celîl fi tâ- rih-i Kudüs 1 121 guruş	Târih-i fezleke 1 95 guruş	Müfredât-ı Ragıb İsfahanî 1 adet 200 guruş	Tamâmü'l-feyz 1 176 guruş
Tefsîr-i Allâmî 31 kıt'a 1040 guruş	Tefsîr-i besâir 1 635 guruş	Şihâb ale's-şifâ 2 1470 guruş	Kâfzade alayı 3 105 guruş	Nakdü'l-hâl li-İs- mail Hakkı 1 170 guruş
Tarîkat şerhi Nablî- si 2 adet 810 guruş	Târih-i Aziz Efendi Kara Çelebizâde 300 guruş	Şerhü'l-makâ- sıd 1 500 guruş	Dîvân-ı Sâbit bâ- hatt-ı Müstakîm- zâde 1 70 guruş	Târih-i Hoca 1 710 guruş
Letâifü'l-h-hayalî 1 970 guruş	Kitab-ı esile ve ecvibe 1 adet 420 guruş	Hayâtü'l-hay- van 1 545 guruş	Mücelled en- Nisâb 1 780	Zeyl-i Atâî 1 adet 800 guruş
Bürhan-ı kâtî' 701 guruş	Dîvân-ı Ebî Nüvas alayı 3 113 guruş	İnşâ'ü'l-hikme- ti'l-behiyye 1 330 guruş	Hâşiye-i siyer-i kebir li'l-Mevla'l- münîb 1 adet 85 guruş	Âyât-ı Kur'âniyye li-Said Efendi 1 205 guruş
Lehçetü'l-lüga 1 150 guruş	Te'vilât-ı Kâşânî 1 299 guruş	Kâmil alayı 1 200 guruş	Nefehâtü'l-üns hazret-i Câmî 1 70 guruş	Şerh-i hadis-i erba'ın li-Ok- cuzâde 1 225 guruş
Buhârî-i şerîf 1110 guruş	Ecvibetül-marziy- ye li-ş-Şaranî 53 guruş	Resâil-i Hakkı ve Müstakîmzâde 2 240 guruş	Terceme-i cedîd-i târih-i İskender ve resâil 3 201 guruş	Hizbü'l-a'zam şerhi İzmirî 1 172 guruş
Mesmû'ât-ı Hoca Abdullah alayı 3 150 guruş	Basma Cihannümâ 1 350 guruş	Tefsîr-i sûre-i Fatiha 1 110 guruş	Mecmû'a alayı 3 15 guruş	İbn-i Baytar 1 102 guruş
Ravzatü'l-nâzir 1 cild 650 guruş	Müstakîmzâde mecmû'ası 2 221 guruş	Mecmû'a 3 adet 62 guruş	Takvîm târihi 1 aded 29 guruş	Münşeât-ı Ragıb paşa 1 adet 9 guruş
Mecmû'a resâil alayı 3 61 guruş	Esile-i Râzi alayı 2 43 guruş	Mecmû'a alayı 10 101 guruş	Nefhu't-tüb 1 1510 guruş	[14a] Târih-i Vasîf ve Enverî 5 cild 720
Müstakîmzâde mecmû'ası 1 250 guruş	Şerh-i tecelliyât, Mahmud Efendi 1 aded 70	Mushaf-ı şerîf bâ-hatt-ı Acem 1 780 guruş	Fusûl-i erba'ın alayı 5 adet 151 guruş	Tafsîl-i neş'eteyn alayı 5 41 guruş
Zeyl-i siyer-i Veysî li-cenâb-ı hazret-i Nabi 1 36 guruş	Tefsîr-i Cürcanî 1 170 guruş	Resâil-i İbn-i Sîna 3 adet 45 guruş	Hadîkatü's-su'a- dâ alayı 5 80 guruş	Basma Fetâvâ-yı Abdürrahim 1 191 guruş

Minhâcü'l-âbidîn 1 12 guruş	Mecmû'a 2 24 guruş	Reşehât 1 87 guruş	Zeyl-i Şekâyik ve Resâil-i Kemâ- liyye 1 53 guruş	Divân-ı Neş'et 1 126 guruş
Mecmû'a alayı 3 69 guruş	Silsilenâme-i Hak- kî 1 56 guruş	Şerh-i Hamase 1 40 guruş	Mecmû'a-i müte- ferrika alayı 3 50 guruş	Basma Tuhfe- tül-kibâr 1 25 guruş
Câmi'ü'l-fusûleyn 1 aded 47 guruş	Hidâye 1 370 guruş	İsâbe fi's-sahâbe cildeyn 1470 guruş	Terceme-i şere- fü'n-nebî 1 100 guruş	İhyâ'ü'l-ulûm cildeyn 700 guruş
Siyer-i kebîr 1 aded 40 guruş	Gazeliyât mec- mû'ası alayı 5 21 guruş	Âyât-ı Kur'âniyye li-Sadi Efendi 305 guruş	Basma, Damadî 1 180 guruş	Müfredât-ı Kur'âniyye Şeyh Murâd 870 guruş
Fetâvâ-yı Tatarha- niye 2 kıt'a 45 guruş	Mecmû'a-i resâil-i Sarı Abdullah Efendi 1 600 guruş	Hadimî cildeyn 830 guruş	Metâlib-i aliyye 3 aded 390 guruş	Mecmû'a- tû'l-müfid 1 355 guruş
Cifrü'l-câmi'î'l-ke- bîr 1 370 guruş	Muhammediyye Yazıcızâde 3 360 guruş	Esâmî-i kütüb 1 800 guruş	Şerh-i Mesnevî li-hazret-i Şem- seddin Sivasî 130 guruş	Esâsü'l-belâğa li-Zemahşeri 1 110 guruş
Nihâyetü'l-İbni Esir 1 1100 guruş	Şerh-i Füsûs li-Ab- dullah el-Bosnevî cildeyn 1800 guruş	Tezkire- tü's-şu'arâ Hasan Çelebi 1 60 guruş	Nefâyis-i fûnûn 1 200 guruş	Tenkîh-i târih-i Hoca 1 350 guruş
Târih-i heşt behişt 1 aded 600 guruş	Fevâidü'l-müfre- dât 1 45 guruş	Manevî-i şerif li-hazret-i Gül- şenî 1 170 guruş	Fezleke-i Arabî 1 110 guruş	Nihâyetü'l-ukûl li-İmâm ül-Fahr 1 590 guruş
Sohbetü'l-mercan fi âsârı Hindistan 1 130 guruş	Târih-i Âlî 1 405 guruş	Terceme-i Atlas Mayor 5 kıt'a 45 guruş	Mecmû'a-i resâil 1 100 guruş	Sefine-i Nuh alayı 5 51 guruş
Mecmû'a 1 aded 5 guruş	Târih-i Handemir 1 405 guruş	Mecmû'a ve nakd-i hâtır ala- yı 5 95 guruş	Halebî-i kebîr 1 299 guruş	Şerh-i mevâkıf 1 95 guruş
Şerh-i hikem-i Atâiyye alayı 5 52 guruş	Şerh-i Aynü'l-ilm 1 250 guruş	Fetâvâ-yı Kâdî- hani 1 285 guruş	Düstûru'l-kâtib 1 76 guruş	Râmûz mi- ne'l-lüga 1 160 guruş
Mecmû'a 1 3 guruş	Çend beyt-i Hâfız 1 30 guruş	Külliyât-ı Nabî 1 35 guruş	Semerât-ı evrâk alayı 4 30 guruş	Mecmû'a-i tasav- vuf alayı 5 52 guruş

Terceme-i Târih-i Lari 1 450 guruş	Yağlıkcızâde mecmû'ası 2 79 guruş	Tuhfetül-mü'minîn 1 aded 40 guruş	Metâli'u'l-büdü' 1 85 guruş	Tarîkat şerhi Nablîsi 1 280 guruş
Mecmû'a-i kebîr 2 aded 125 guruş	Kebîr tefsîr kıt'aları 5 aded 400 guruş	Dîvân-ı Bedîl 1 61 guruş	Ta'lîm-i sâlis li-Said Efendi 1 70 guruş	Hamavî ale'l-eşbâh 480 guruş
Mecmû'a-i resâil alayı 5 85 guruş	Kudurî 1 40 guruş	Resâil-i İbn-i Sina alayı 4 60 guruş	Siyer-i Arif Efendi 1 39 guruş	Heşt behîşt 1 kıt'a 50 guruş
Terceme-i Târih-i Anber 1 kıt'a 45 guruş	Tuhfetü'l-garîb alayı 5 175 guruş	Meslekü'd-dür' alayı 4 370 guruş	Mecmû'a-i tasavvuf alayı 4 110 guruş	Keşfü'l-gumme 1 210 guruş
Şerh-i Kânûn-ı Nikrisî 1 50 guruş	Ravzatü'l-edîb 1 89 guruş	Şerh-i Esbâb-ı alâmât 1 135 guruş	[14b] Târih-i Timur li-Arabşah ve Dîvân-ı Sâbit 2 aded 40 guruş	Umdetü'l-tâlib 2 100 guruş
Târih-i Şemdanî 1 kıt'a 20 guruş	Basma Ulûm-i riyâziyye 2 70 guruş	Târih-i Nüveyrî 1 60 guruş	Tuhfetü'l-garâib li-İbni Sina alayı 4 70 guruş	Kitâb-ı Ebu Ali Sinâ alayı 10 160 kuruş
Kitâb-ı Firdevsiye alayı 3 75 kuruş	Sefinetü'r-Risa(le) alayı 2 59 kuruş			Îzâh alayı 5 40 guruş
Târih-i Naimâ 1 cild 135 guruş	Mecmû'-i resâil alayı 6 60 guruş	Tehâfüt alayı 14 130 guruş	Tırazü'l-lüga 1 51 guruş	Maâdin-i nâfia alayı 10 50 guruş
Sepet sandık 4 20 guruş	Hizbü'l-a'zam şerhi Konevî 1 40 guruş	Mecmû'a alayı 3 50 guruş	Keşfü'l-hicâb 1 13 guruş	Rûhu'l-beyân 1 kıt'a 161 guruş
Hamse-i Atâi 1 70 guruş	Kitâbü'l-mahbûb 1 aded, şerh-i Dîvân-ı Ömer İbn-i Kars 101guruş	Kitâbü'l-hakîka ve'l-micâr 1 165 guruş	Sünen-i İbn-i Mace 1 ve mecmû'a 1 49 guruş	Lügat-ı Halîmi 1 10 guruş
Şerh-i esmâ'ü'l-hüsnâ li-Ahmed er-Rezzâk 1 22 guruş	Eşbâh 1 50 guruş	Mecmû'a-i mahlût alayı 3 35 guruş	Er-Ravzu'l-fâ-yik fi'l-mevâ'iz ve'd-dekâyik 1 51 guruş	Dîvân-ı Sâhib 1 199 guruş

Ensâbü'n-nebî ve aşere-i mübeşşere 175 guruş	Zafernâme li-Şerefen-Nezvî 2 235 guruş	Ravzatü'-t-ıb Kasım 1 aded 141 guruş	Târih-i Nişancı 71 guruş	Müstakîmzâde mecmû'ası alayı 3 67 guruş
Kitâbü'l-mevâhibi'l-ledüniyye 1 170 guruş	Kitâbü'l-hitâb İsmail Hakkı 1 aded 201 guruş	Kitâbü'l-belâğalayı 3 86 guruş	Mecmû'a-i resâil 1 280 guruş	Tefsîr-i Se'âlibi 1 135 guruş
Tabakâtü's-Subkî 1 470 guruş	Ravzatü'l-haremeyn alayı 3 79 guruş	Ensâbü'n-nebî ve aşere-i mübeşşere 1 143 guruş	Resâilü'l-nakşibendiyye alayı 2 aded 61 guruş	Resâilü ihvânî's-safâ 1 610 guruş
Tâmmü'l-fezli-Hakkı alayı 2 135 guruş	Tuhfetü'l-mütena'imîn 1 100 guruş	Kitâb-ı Halikan 1 40 guruş	Kitâbü't-tefrika ve gayruhû 40 guruş	Şerh-i kânûn alayı 4 90 guruş
Mevzû'âtü'l-ulûm Taşköprüzâde 1 aded 165 guruş	Mecmû'a-i resâil fi't-tıb 1 190 guruş	Enmûzeci'l-ulûm 1 42 guruş	Basma Debbâğzâde 1 50 guruş	Menâzîrû'l-avâlim 1 aded 355 guruş
Târih-i İskender Bey Münşi nâkıs 1 42 guruş	Siyer-i Halebî 1 650 guruş	Mevâridü'l-edeb alayı 2 aded 31 guruş	Mirhond 1 280 guruş	Lûgat-ı Mesnevî alayı 2 62 guruş
Târih-i Ekberşah 1 305 guruş	Safedî alayı 3 55 guruş	Tabakât-ı evliyâ Minavi 2 cild 290 guruş	Nefayis-ül anâsır 3 31 guruş	Tefsîr-i sûre-i Mülk tefsiri 1 aded 251 guruş
Nûru hadîkati'l-bedî' 1 400 guruş	Nefehatü'r-reyhanî 1 295 guruş	Şerh-i füsûs li-Davud el-Kaysereî 1 80 guruş	Şerh-i füsûs li-Rükneddin el-Şirazî cildeyn 250 guruş	Külliyât-ı şifâ li-İbni's-Sina 1 aded 1000 guruş
Resâil-i câmi'a li-Hakkı 149 guruş	Cerrâhnâme alayı 4 aded 105 guruş	Ravzatü'l-maârif alayı 4 155 guruş	Resâil li-Abdül-gani 2 80 guruş	Şaranî alayı 2 135 guruş
Mecmû'a-i resâil 1 80 guruş	Telhîsü't-temcîd 3 161 guruş	Fütûhât-ı Mekkiyye 4 kıt'a 1530 guruş	Tezkiretü's-şu'arâ Aşık Çelebi 1 90 guruş	Bostanü'l-ârifin alayı 5 122 guruş
Mecmû'a-i resâil alayı 3 62 guruş	Kitâbü bülûğî'l-murâd alayı 3 45 guruş	Fütûhât-ı Mekkiyye 3 aded 151 guruş	Dürretü't-te'vîl alayı 3 aded 150 guruş	Tuhfetü'l-edeb alayı 5 200 guruş
Şerh-i füsûs li-İbni Kaf 1 40 guruş	Okcuzâde alayı 5 251 guruş	Maârifü's-sultânî'l-ulemâ alayı 5 56 guruş	[15a] Esmâ-i ashâb alayı 5 144 guruş	Tıbb-ı manzûm alayı 5 80 guruş

İsâbe kıt'ası alayı 10 205 guruş	Şemsü'l-maârif alayı 4 70 guruş	Risâle 1 3 guruş	Şerh-i füsûs alayı 5 32 guruş	Resâil alayı 7 3 guruş
Târih-i Emir Sultân 2 10 guruş	Trabzonî Ahmed Efendi risâlesi 5 45 guruş	El-iktisâd fi'l-i'tikâd alayı 5 73 guruş	Gülşen-i Niyaz alayı 8 23 guruş	Tefsîr-i Ebussuud 2 kıt'a 30 guruş
Mecmû'atü'r-resâil alayı 5 152 guruş	Necât-ı Hakkı 1 40 guruş	Cevhere fi nesebi'n-nebî aleyhi's-selâm 1 61 guruş	Fetâvâ-yı sûfiyye 1 ade 120 guruş	Metnü mevâkfi mirsâdi'l-ibâd 1 35 guruş
Reddü fırakı'n-nasârâ alayı 2 66 guruş	Târih-i Sâbit li-İbni Kurra 1 151 guruş	Mecmû'a 2 ade 7 guruş	Mecmû'a bâhatt-ı Molla Tefvik 110 guruş	Dürretü'l-beyzâ 2 cild 300 guruş
Mürücü'z-zeheb 1 305 guruş	Urve 1 76 guruş	Fâkîhetü'l-hulefâ li-İbni Arabşah 1 35 guruş	Kimyâ-i sa'âdet nısf 1 21 guruş	Yetimetü'd-dehr 1 170 guruş
Menâkıbü'l-ebrâr 2 cild 16 guruş	Şerh-i Cevâhirü't-tevhîd 1 20 guruş	Hüsnu'l-muhâdara li-Süyutî 1 142 guruş	Terceme-i makâlât alayı 3 aded 21 guruş	Şerh-i Muhtasar-ı Buhârî li-İbni Ebi Hamza 1 245 guruş
Kimyâ-i sa'âdet 1 290 guruş	Mecmû'a alayı 3 140 guruş	Târih-i güzîde 1 150 guruş	Mecmû'a alayı 6 301 guruş	Riyâz-ı nusra 1 175 guruş
Keşkül 1 150 guruş	Resâilü'l-Kuşeyriyye alayı 5 360 guruş	Mesnevî-i şerîf 1 110 guruş	Yevâkit-i Şaranî 1 230 guruş	Siyer-i İbn-i Seyyid-i Nâs 1 100 guruş
Şaranî 1 80 guruş	Menâkıb-ı hazret-i Mevlânâ 1 21 guruş	Dîvân ve makâmât-ı hazret-i Hüdayî 1 160 guruş	Nüzhetü'l-kulûb 1 170 guruş	Terceme-i Atlas 1 420 guruş
Ankâ-i mağrib alayı 5 50 guruş	Mecmû'a 2 aded 235 guruş	Enmûzecü'l-avâlim [li-] Fenarizâde 1 171 guruş	Tıb alayı 7 aded 80 guruş	Resâil-i Medenî mecmû'a alayı 3 350 guruş
Basma Öklides alayı 3 50 guruş	Mecmû'a-i ahzâb alayı 5 115 guruş	Şerh-i Dîvân-ı Âlî 1 150 guruş	Şerh-i Dîvân-ı Aynî li-Limni 1 180 guruş	Kibritü'l-ahmer li'ş-Şaranî vetezkire-i Abdülvehhab 2 70 guruş
Gâyetü'l-itgân ve tercemesi 2 410 guruş	Fellâhatnâme Nebâtiye 1 355 guruş	Mesnevî şerhi Ankaravî 4 cild 1300 guruş	Hikemiyât alayı 5 50 guruş	Garakond? tarihi alayı 3 355 guruş

Semerât-ı Fuad alayı 2 90 guruş	Mecmû'a-i Dîkzâ-de alayı 5 170 guruş	Basma Ahlâk-ı Alâî ve Teşrih 59 guruş	Galatât 1 41 guruş	Mecmû'a alayı 8 115 guruş
Târih-i Raşid 1 cild 140 guruş	Müfredât-ı İsa Efendi 1 300 guruş	Delâil şerhi Fasî alayı 3 125 guruş	Tenvîrû'l-ebşâr alayı 7 57 guruş	Fazl-i mübîn alayı 5 81 guruş
Tuhfetü'l-üdebâ alayı 4 280 guruş	Basma, Târih-i Vâsif 1 51 guruş	Tıb mecmû'ası alayı 7 40 guruş	Târih-i Gaznevî 9 cild 210 guruş	Menâkıb-ı Battal Gâzi alayı 2 25 guruş
Kıt'a-i muhtasar-ı İbn-i Hallikan 1 10 guruş	Tıb alayı 13 150 guruş	Muğarrebü'l-lü-ga alayı 10 140 guruş	Resâil-i Süyutî 1 85 guruş	Zeyl-i Târih-i Heşt Behîşt alayı 2 100 guruş
Kurretü'l-ayn alayı 3 50 guruş	Mürşidü'l-muhtâr alayı 10 92 guruş	Kânûnnâme 1 10 guruş	Tıb alayı 18 110 guruş	Atlas 1 330 guruş
Reşehât ve nefehât 2 cild 446 guruş	Mecmû'a alayı 10 aded 50 guruş	Mesel-i sâir alayı 5 152 guruş	Târih-i Kâmil kıt'aları 3 220 guruş	Ömer şifâî alayı 7 aded 340 guruş
15b Şakâyik 15 guruş	Örfî târihi Adanalı 2 60 guruş	Fütûhât alayı 4 10 guruş	Ecvice alayı 3 aded 25 guruş	Mühimme alayı 12 aded 106 guruş
Mecmû'a-i resâil 2 10 guruş	Evrâk-ı perîşânî 5 guruş	Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-ümem alayı 7 21 guruş	Mültekâ 1 32 guruş	Ravzatü'l-ahbâb fi's-siyer 1 325 guruş
Risale-i İbn-i Sina alayı 12 101 guruş	Târih-i hükemâ alayı 7 40 guruş	Mesnevî şerhi 2 kıt'a 500 guruş	Sirâcü'l-mülûk alayı 3 41 guruş	Mecmû'a-i resâil alayı 12 155 guruş
Terceme-i Mirzubani 1 80 guruş	Mecma'u'l-emsâl li-Hâlid Efendi 1 200 guruş	Hekîmzâde Ali Paşa târihi 1 70 guruş	Dîvân-ı Hazret-i Ali 605 guruş	Şerh-i Hizbû'l-kebir alayı 6 161 guruş
Kitâbü'l-hikme alayı 5 230 guruş	Resâil-i Validiye alayı 10 aded 121 guruş	Kitâbü'l-mümetti' alayı 10 71 guruş	Muhtasar-ı felâhat-ı nebâtiye li-İbni Vahşe 1 60 guruş	Şevâhidü'n-nübüvve 1 aded, müteferrikât-ı Hakkı 1 145 guruş
Resâil-i tıb alayı 25 200 guruş	Tabakât-ı evliyâ alayı 3 310 guruş	Dîvân-ı Haleti alayı 16 160 guruş	Şerh-i Menazilü's-sâirîn alayı 5 169 guruş	Sânihât alayı 3 151 guruş

Sirâcü'l-mülûk alayı 5 81 guruş	Kavlü'l-bedî' alayı 5 90 guruş	Kâmilü'l-mü-berred alayı 3 340 guruş	Basma Sûdî 1 70 guruş	Târih-i Cenabî 1 160 guruş
Siyer-i Veysi ve Halebî 2 89 guruş	Şevâhidü'r-rubû-biyye alayı 5 179 guruş	Hulâsatü'l-e-ser 1 640 guruş	Sırr-ı mektûm alayı 11 22 guruş	Faslü'l-hitâb 1 aded 490 guruş
Şerh-i mevâhibü'd-diniyye 1 aded 390 guruş	Şerh-i Gülşen-i râz alayı 10 300 guruş	Basma Şerh-i Hayatî 1 90 guruş	Târih-i evliyâ 1 kıt'a 100 guruş	Şerh-i Miftâhü'l-gayb alayı 3 140 guruş
Münşeât-ı Habêşîzâde alayı 12 250 guruş	Dîvânü'l-edeb li-Farabî alayı 10 aded 110 guruş	Târih-i Aynî ve tercemesi 2 61 guruş	Şerh-i tâiyye İsmail Efendi Efendi ve risâle-i Dede 2 171 guruş	Mestcizâde 1 kıt'a tesvîdi 3 aded 155 guruş
Târih-i Peçevî 1 100 guruş	Ahvâl-i Şâzeliyye alayı 8 220 guruş	Şerh-i Târih-i Aynî 1 179 guruş	Resâil-i Şaranî alayı 15 101 guruş	Mecmû'a-i resâil alayı 3 100 guruş
Mecmû'a-i tatvîle alayı 5 29 guruş	Mecmû'a-i dîvân-ı Fânî alayı 10 149 guruş	Nefehât-ı kudsiyye alayı 10 100 guruş	Ubeyd Türkânî 1 30 guruş	Es'iletü'l-Kur'ân alayı 11 aded 80 guruş
Hikmet-i tabî'iyye şerhi Yanyavî Esad Efendi 1 110 guruş	Şerh-i İşârât alayı 4 170 guruş	Risâle-i Şaranî 1 8 guruş	Menhec-ı reşât alayı 20 180 guruş	Hıtat-ı Makrîzî 2 kıt'a 220 guruş
Târih-i İbn-i Hallikan 2 kıt'a 29 guruş	Târih-i Nedim el-hâzır 1 kıt'a 35 guruş	Târih-i menhelü's-sâfi 2 kıt'a 10 guruş	Rebî'u'l-ebrâr 1 kıt'a 60 guruş	Târih-i İbn-i Cevzî 2 kıt'a 2 guruş
Risâle fi'l-hikmeti'l-Ameliyye 1 aded 125 guruş	Milel-nihal alayı 10 100 guruş	Nısf-i sâni mine'l-mevâhib 1 21 guruş	Kable'l-envâr alayı 11 55 guruş	Havâss-ı Kur'âniyye 10 guruş
Şerh-i Ahlak-ı Adûdiyye 1 aded 41 guruş	Şerh-i kânûn Şirazî 1 850 guruş	Mecmû'a-i resâil alayı 14 75 guruş	Mecmû'a-i resâil-i Nakşibendiyye alayı 15 aded 75 guruş	Metâlibü'l-vusûl alayı 8 139 guruş
Fezâil-i cihâd alayı 10 100 guruş	Musahibü'l-hükemâ alayı 10 89 guruş	Şir'atü'l-İslâm alayı 5 90 guruş	16a Ta'bîr-i İbn-i Şahin alayı 5 aded 140 guruş	Risâle-i Atâi 1 5 guruş

Mirâtü's-sihha alayı 42 400 guruş	Bostanü'l-etibbâ alayı 16 200 guruş	Târih li-hayvan alayı 5 20 guruş	Evrâk-ı perîşânî alayı 5 guruş	Ankaravî eczâsı 100 guruş
Tefsîr eczâsı 10 guruş	Menâkib-i Gül-şenî 1 80 guruş	Hüsn-i hâtime 1 10 guruş	Yekûn 131475 guruş	

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin mahalle-i mezkûrede kâin [Daye Hatun Mahallesin'deki] konağında mevcûde olup bey' olunan terekesidir ki zikr olunur.

Neftî çuka setri 1 95 guruş	Çuka harvânî 1 139 guruş	Çuka harvânî 181 guruş	Simli piştov 1 çift 500 guruş	Biniş servi kürk 1 580 guruş
Çuka harvani 1 aded 179 guruş	Altın enfiye kutusu 1 1700 guruş	Tehî semmur kürk 1 580 guruş	Şatranç altın sâ'at 1 749 guruş	Semmur nâfesi biniş kürk 1 2500 guruş
Çuka kürk kabı 1 50 guruş	Sim kutu 1 260 guruş	Hilâlî sâ'at 1 175 guruş	Minekârî altın kutu 1 3050 guruş	Simli kılıç 1 600 guruş
Bölüklü yeşil çuka ferâce 1 111 guruş	Çuka kukaleta 1 aded 525 guruş	Güvez kenefî şal 1 119 guruş	Semmur kürk 1 750 guruş	Çuka setri 1 87 guruş
Nâfe Çerkes kürkü 1 440 guruş	Çuka ferâce 99 guruş	Çuka nevresim 1 140 guruş	Simli piştov 1 çift 601 guruş	Çuka parça 2 260 guruş
Elma biniş kürk 1 1620 guruş	Çuka harvani 1 171 guruş	Çuka harvani 220 guruş	Çuka harvânî 121 guruş	Güvez çarşâl 1 1500 guruş
Şalî parçaları 160 guruş	Altın sâ'at 1 701 guruş	Dürbîn 1 152 guruş	Biniş dilki kürk 1 1300 guruş	Çuka setri 1 101 guruş
Sincab kürk 1 150 guruş	Çuka harvani 1 181 guruş	İşleme berber takımı 1 170 guruş	Donluk fermâyiş-i şâl 1 950 guruş	Sincab kürk 1 300 guruş
İncili kîse bâ-tarak 1 175 guruş	Gülnâr kaplı sâ'at 1 700 guruş	Çuka harvani 445 guruş	Şalî parça 2 260 guruş	Dilki paçası kürk 1 251 guruş

Turuncı şal anteri 1 159 guruş	Cübbe sincab kürk 240 guruş	Fermâyiş-i şal 1 1550 guruş	Çuka harvani 172 guruş	Pehle kürk 1 601 guruş
Minekârî elmalı altın zarf 1 6700 guruş	Vaşak kürk 1 700 guruş	Beyaz çarşâl 1 1510 guruş	Çuka harvani 1 200 guruş	Şalî parça 4 99 guruş
Çekmece sâ'ati 3 380 guruş	Sevâyî anteri 1 190 guruş	Çuka harvani 1 aded 151 guruş	Elma kürk 1 475 guruş	Semmur nâfesi sagîr kürk 1 165 guruş
Sevâyî anteri 1 155 guruş	Sevâyî anteri 1 50 guruş	Gezi ve nâfe sagîr kürk 2 182 guruş	Semmur paçası kürk 1 201 guruş	Fermâyiş-i şâl 1 2200 guruş
Cild-kafa sagîr kürk 1 250 guruş	Cild-kafa kürk 1 380 guruş	Cild-kafa kürk 1 801 guruş	Gezi kaftan 2 149 guruş	Çuka setri 1 126 guruş
Basma çalar altın sâ'at 1 120 guruş	Sarı yakut yüzük 1 1199 guruş	Zümrüd yüzük 1 2300 guruş	Tavşan kürk 1 135 guruş	Fanila cübbe 2 180 guruş
Çuka seti 1 132 guruş	Çuka Çerkes cübbesi 1 50 guruş	Şalî parça 2 400 guruş	Karabina 1 aded 179 guruş	Şalî parça 2 230 guruş
Mîneli altın sâ'at 1 1850 guruş	Basma çalar altın sâ'at 1 1201 guruş	[16b] Sırça yüzük 1 aded 195 guruş	Gök yakut yüzük 1 700guruş	Gezi kaftan 2 123 guruş
Beyaz ihrâm 3 241 guruş	Çuka parça 5 450 guruş	İhrâm parça 6 84 guruş	Fermâyiş-i şâl yorgan 1, yasdık 700 guruş	Şal yüz yasdığı 2 100 guruş
Kulabdânlı çuka gâşiye 2 299 guruş	Kulabdanlı yasdık 4,minder yüzü 2 370 guruş	Yeşil hırka 1 aded 71 guruş	Kaput bâ-başlık 1 211 guruş	Çuka biniş 1 112 guruş
Çuka biniş 1 200 guruş	Kaput 1 başlık 1 150 guruş	Çuka cübbe 185 guruş	Çuka cübbe 1 aded 101 guruş	Bezere piştov 1 çift 27 guruş
Hâkir ve şâlî 2 top 156 guruş	Çuka nimten 3 90 guruş	Şeşhâne tüfenk 1 65 guruş	Çuka sagîr anteri 4 140 guruş	Sagîr anteri 3 76 guruş

Nimtân 1 anteri 1, salta 1 80 guruş	Çuka kukaleta 1 240 guruş	Halı seccâde 1 230 guruş	Anteri 1, şemsiye1, kîse 1, tozluk 1 80 guruş	Seccâde 1, fanila 1 51 guruş
Çuka cübbe 1 121 guruş	Şalî parça abani 1 151 guruş	Destâr 6 168 guruş	Halı seccâde 1 180 guruş	Çatarî 2 top 148 guruş
Kehribâ imâmeli çubuk 3 332 guruş	Kehribâ imâmeli çubuk 3 379 guruş	Gezi 2 top 155 guruş	Sîm yumurta tâbesi 1 660 guruş	Halı seccâde 1 300 guruş
Kebîr mineli sâ'at 1 1100 guruş	Sîm sırlı nargile bâ-tabak 350 guruş	Kehribâ imâmeli çubuk 2 220 guruş	Köhne halı seccâde 1 60 guruş	Kehribâ kapak imâme 2 1550 guruş
Bursakârî seccâde 2 180 guruş	Mercanlı imâme 5 255 guruş	Kehribâ kapak imâme 1 700 guruş	Fes 6, kavuk 6, boğça 1 adet 142 guruş	Fes 3 adet 100 guruş
Enfiye teneke 2 tepsi 1 150 guruş	Seccâde 1 125 guruş	Çuka pantolon 2, nimten 1, fanila 1 191 guruş	Çuka pantolon 1, nimtân 1 131 guruş	Makrame 20 61 guruş
Pûşîde 3 leğen pûşîdesi 1 115 guruş	Minekârî altın kutu 1 3850 guruş	Pırlanta taşlı altın minekârî kutu 1 32010 guruş	Elmaslı yeşim kutu 1 adet 1400 guruş	Peşkîr 1, havlu 8 fûta 1 100 guruş
Kapak imâmeli çubuk 2 1001 guruş	Hakîr 2 top 161 guruş	Havlu 16 adet, sofra 1 115 guruş	Siyah mest kundura papuç 18 çift 105 guruş	Kapak kehribâ bâ- imâmeli çubuk 3 650 guruş
Havlu 4, peşkîr 1 60 guruş	Seccâde 2 150 guruş	Tonbak şem'dân bâ-tabla 2 300 guruş	Mercanlı imâme 3 400 guruş	Mineli altın kutu 1 adet 1500 guruş
Sürahi ve şişe hırdavâtı 160 guruş	Altın enfiye kutusu 1 1410 guruş	Şem'dân bâ-tabla 2 215 guruş	Gırafan kutu 1 699 guruş	Halı seccâde 1 206 guruş
Altın kakmalı imâme 4 471 guruş	Kapak kehribâ imâmeli çubuk 2 2605 guruş	Sofra peşkîr 2, futa 1 505 guruş	Helalî raht ma'a rikâb 7 486 guruş	Çeyrek çalar sâ'at 1 1750 guruş
Preveze mineli altın kutu 1 adet 1500 guruş	Çizme 3 çift, yemenî ve hurdavât 20 guruş	Kehribârlıca çubuk 8 201 guruş	Sîm sırlı nargile bâ-tabak 1 311 guruş	Pirinç sini 1 350 guruş

Kavanoz 2 adet 122 guruş	Def'a kavanoz 1 100 guruş	Elma kürk tulum 1 1300 guruş	Tatlı bâ-kâse 12 325 guruş	Kâse 9 251 guruş
Kaşık 30, tepsi 1 110 guruş	Yeşil mineli kehrîbâ kapak imâme 2 1551 guruş	Mineli kehrîbâ imâme 2 adet 902 guruş	[17a] Kır esb 1 re's 930 guruş	Doru esb 1 re's 1660 guruş
Âl esb 1 re's 1000 guruş	Kula esb 2 re's 1900 guruş	Katır 1 re's 1200 guruş	Beyaz esb 1 re's 50 guruş	Bardak ve hurdavât 12,5 guruş
Benaluka gâşiye 1 41 guruş	Şilte 1 yorgan 2 yasdik 3 120 guruş	Yorgan 5 şilte 1 yasdik 2 170 guruş	Sırmalı gâşiye 2 600 guruş	Şişe 4 ma'a sandık 1 enfiye 1 55 guruş
Bir mikdâr enfiye 65guruş	Kavanoz 2 70 guruş	Yorgan ma çarşeb 3 101 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 6 200 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 4 97 guruş
Yorgan bâ-çarşeb 4 150 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 4 110 guruş	Tabak 115 adet, kâse 2, kutu 1 36 guruş	Elvan tabak ve kâse 50 sepet 1 49 guruş	Hoşab kaşığı 1 21 guruş
Halı saf seccâde 1 415 guruş	Şim sırlı nargile tabak 2 199 guruş	Hilalî sırlı nargile 2 100 guruş	Kehribâ yasemin çubuk 5 281 guruş	Şim sırlı maden nargile 2 tabak 1 290 guruş
Helalî sırlı nargile 3 75 guruş	Elvan yüz yasdık 9 81 guruş	Elvan yorgan 3 150 guruş	Elvan yorgan 4 aded 190 guruş	Kehribâ imâmeli çubuk 2 350 guruş
Elvân yorgan 5 245 guruş	Mercan kehrîbârlıca imâme 5 300 guruş	Pirinç sini 1 214 guruş	Nargile 5 ser 4 aded 150 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 5 231 guruş
Yorgan bâ-çarşeb 5 231 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 5 280 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 5 285 guruş	Şilte 2 yorgan 2 600 guruş	Şişe 2 sandık 1 kâse 1 200 guruş
İmâme çubuk 2 230 guruş	Taşlı imâme 2 450 guruş	Arûsek mirât 1 350 guruş	Edirnekârî peştahta Devâtı 1, mikrâs 1 255 guruş	Peştahta bâ- hurdavât 175 guruş
Maden hokkalı çekmece 1 171 guruş	Bâdzehr 6 parça 300 guruş	Gırafan sab? kutu 1 355 guruş	Yakut yüzük 1 325 guruş	Sırça yüzük 1 81 guruş

Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in dense columns on two pages. The script is a cursive style, likely Rika script, and covers the entire surface of both pages. The text appears to be a collection of letters or a treatise, with some lines starting with large decorative initials. The ink is dark, and the paper shows signs of age and wear.

16b - 17a

Kanarya ma'a kafes 3 155 guruş	Dürbin 1 adet 340 guruş	Peştahta 1 kalemtraş 3 mikrâs 1 500 guruş	Peştahta 1 adet 190 guruş	Sîm kutu 1 bir mikdâr kurs 106 guruş
İçi altın abanoz kutu 550 guruş	Tabak 1 arşun 1 mühre 1 bâ- hırdavât 285 guruş	Enfiye teneke 3 101 guruş	Sîm yumurta tâbesi 1 700 guruş	Enfiye kutusu 135 guruş
Enfiye teneke 3 100 guruş	Enfiye kutusu 7, tabak 1 57 guruş	Enfiye teneke 3 81 guruş	Polat tepsi 1 kutu 3, cüzdan bâ- hırdavât 5 adet 126 guruş	Itır yağı şişe 8 70 guruş
Maden şem'dân 1, peştahta 1 51 guruş	Sîm şem'dân bâ- mikrâs 1 331 guruş	Kehribârlıca çubuk 5 adet 160 guruş	Enfiye teneke 3 89 guruş	Elmastraş su tası 1 41 guruş
Gözlük 5 150 guruş	Tabak 12 adet, kâse 2, kadeh-i sagîr 2, saksonya 8 129 guruş	Tabak 1 kâse1 80 guruş	Duhan tablası 22 120 guruş	Saksonya tabak 40, kâse 2, sahan 1 151 guruş
Saksonya tabak 6 aded 325 guruş	Sîm kaşık 1 madenî 4 70 guruş	Bir mikdâr ûd 365 guruş	Balıklik ve kafes 1 100 guruş	Kâse 5 tabak 1 294 guruş
Tahta kâse ma'a tabak 1 111 guruş	Saksonya kâse 8 201 guruş	Def'a kâse 8 77 guruş	Saksonya sahan bâ-kapak 6 301 guruş	Kebîr maden tabak 3 111 guruş
[17b] Elvân tabak 5 aded 50 guruş	Çifte dürbin 1 195 guruş	Kâse 8 190 guruş	Kâse 11 90 guruş	Kâse 3 141 guruş
Aynalı fincan 3 30 guruş	Çeşm-i bülbül kâse 1 140 guruş	Elvân fincan ma'a tepsi 55 75 guruş	Kâse bâ-tabak 1 51 guruş	Tabak ve kâse 1 46 guruş
Fincan ma'a tabak 8, tepsi 1 45 guruş	Çiçek şişesi ve kâse 10 80 guruş	Pusula 1 50 guruş	Semaver 1 111 guruş	Kâse 2 kirazlık 1 70 guruş
Bardak ma'a kâse 2 103 guruş	Kavanoz 2 51 guruş	Sürahi 1 adet 55 guruş	Sürahi 1 60 guruş	Madenî küp 1 52 guruş
Madenî sürahî 2 45 guruş	Çaş ibriği 4 adet, kâse 2, kavanoz 2 çiçek şişesi 2 adet 50 guruş	Tabak 2 16 guruş	Tonbak gülâbdân buhurdân 53 guruş	Tabak 7 kapak 1 40 guruş

Madenî çay ibriği 1 24 guruş	Bardak ve tabak 20 70 guruş	Sürahi 2 bardak 1 gülâbdân 1 buhurdân 1 125 guruş	Gülâbdân buhurdân 1 70 guruş	Tas şem'dân 2 20 guruş
Şem'dân 1 tabla 4 mikrâs 1 6 guruş	Kandîl 2 tepsi 1 30 guruş	Tabak 50, mikrâs 1 tabla 1, kaşık 2 80 guruş	Çeşm-i bülbül nargile 1 10 guruş	Palan 1 30 guruş
Nevresim eğer bâ- takım 1 350 guruş	Eğer bâ-başlık 1 100 guruş	Nevresim eğer 1 85 guruş	Nakid 19 guruş	Elvân tabak kapak 55 45 guruş
Saksonya kâse 3, sahan 11 bâ- kapak, madenî tabak 5 450 guruş	Nühâs mangal bâ- kapak 1 90 guruş	Def'a mangal bâ- tahta 2 150 guruş	Def'a mangal bâ-tahta 1 aded 61 guruş	Def'a mangal bâ- tahta 2 71 guruş
Def'a mangal bâ- tahta 1 99 guruş	Def'a mangal bâ-tahta 2 82 guruş	Def'a mangal bâ- tahta 1 kapak 1 71 guruş	Def'a mangal bâ-tahta 2 110 guruş	İskemle ma'a taş 1 26 guruş
Kebîr pirinç mangal bâ- tahta 1 700 guruş	Kaval tüfenk 5 aded 161 guruş	Pirinç mangal bâ- tahta 1 630 guruş	Şeşhâne tüfenk 2 90 guruş	Abanoz ve mercan marpiç 3 77 guruş
Kehribâr kapak imâme 2 450 guruş	Pirinç karabina 1 15 guruş	Kehribâ imâmeli yasemin çubuk 3 299 guruş	Kehribâ imâmeli marpiç 2 184 guruş	Enfiye teneke 3 106 guruş
Bardak ma'a tabak 2 91 guruş	Altın kakmalı kehribârlıca imâme 3 499 guruş	Mercanlı ve kehribârlı marpiç 2 106 guruş	Leğen ibrik 1 141 guruş	Tabak 8 aded, Beckârî 39 135 guruş
Eski madenî kebîr tabak 3 100 guruş	Faris tabak 10 aded 62 guruş	Bardak 3 kâse 1 tabak 2 170 guruş	Kiras çubuk 6 200 guruş	Enfiye teneke 3 91 guruş
Hakîr 1 top 76 guruş	Peştahta 1 aded 153 guruş	Pirinç sini 1 400 guruş	Şilte 2 170 guruş	Siyah sahtiyân 3 65 guruş
Tuzluk 1 kâse 1 tabak 8 168 guruş	Tehî çatma yasdık 70 çift 340 guruş	Çuka kayık döşemesi 199 guruş	Çit parça 2 250 guruş	Sagîr yorgan 3 80 guruş
Kebîr çuka şal? 1 336 guruş	Seccâde 2 250 guruş	Tabak 4, tuzluk 4 fincan 4 tabak 3 91 guruş	İhrâm 2 banila 1 82 guruş	Sîm zarf ma'a fincan 2 anberdanlık 1 160 guruş

Kâse 4 tabak 2 sahan 2 ibrik 1 71 guruş	Çarşeb 12, oturak 9 101 guruş	Şilte 1 koltuk 4 191 guruş	Çitin ve ihrâm ve çuka hırdavâtı 140 guruş	Kâse 12 kandil bâ-hırdavât 91guruş
Hava ve su terazüsü 2 55 guruş	Tabak 19, kâse 1 kaşık 10 adet 210 guruş	Leğen pûşîdesi 1 adet, çubukluk 1 adet 45 guruş	[18a] Sahan bâ-kapak 8, tas 1, Polat tepsi 1 45 guruş	Kafes, çekmece 1 40 guruş
Mirât 1 Sağır çekmece 1 adet 75 guruş	Tehî yasdık 4 ve saçak 50 guruş	Sagır pirinç tepsi 2 200 guruş	Boğça ve atlas hırdavâtı 42 guruş	Beckârî tabak 11 30 guruş
Bosnakârî fener 1 31 guruş	Bir mikdâr sakız 205 guruş	Def'a bir mikdâr sakız 400 guruş	İskemle 3 85 guruş	Def'a sakız 300 guruş
Def'a sakız 250 guruş	Yasemin cedîd çubuk 4 86 guruş	Kiras tehî çubuk 10 150 guruş	Sumaki taş ve deste zeng 1 100 guruş	Def'a sumaki taş ve deste zeng 1 100 guruş
Şilte 2 131 guruş	Bir mikdâr şem'-i asel 61 guruş	Bir mikdâr kavanoz ve kahve 37 guruş	Şilte 3 135 guruş	Âbdest leğeni 1 50 guruş
Kiras çubuk geçme bâ-keçe 1 120 guruş	Şilte 2 204 guruş	Saksonya kâse ma'a tatlı 3 165 guruş	Polat tepsi 5 100 guruş	Hoşab kaşığı 8 som kaşık 8 adet 305 guruş
Hilalî leğen 1 ibrik 1 85 guruş	Şerbet ma kavanoz 1 45 guruş	Şişe ma'a hırdavât 32 guruş	Enfiye teneke 2, bardak bir mikdâr 81 guruş	Yorgan ma'a çarşeb 1 yasdık 4 90 guruş
Masa 1 140 guruş	Anber yağı bâ-şişe 1 150 guruş	Sım kutu 2 100 guruş	Köhne pantolon nimten fes ve hırdavât 50 guruş	Çekmece 1 65 guruş
Mirât 2 200 guruş	Bir mikdâr duhan 180 guruş	Kavanoz ma'a reçel 4 100 guruş	Duhan boğça 3 149 guruş	Çay ibriği 1 sürahi 4 kavanoz 3 adet 100 guruş
Sagır yasdık 20 75 guruş	Boyama 8 tabak 1 ma'a hırdavât 80 guruş	Çit mak'ad bâ-hırdavât 65 guruş	Benhaluka yasdık 2 minder 1 122 guruş	Koltuk 2 34 guruş
Burun tasıl mengene 1 rugan ve penayir 47 guruş	Bâdzehr 1 41 guruş	Kilar çekmece 1 140 guruş	Madenî sürahi 1 31 guruş	Sepet sandık 31 guruş

Enfiye şişe 2 kaşığı 1 91 guruş	Pirinç mangal bâ- tahta 1 610 guruş	Tahta sandık 1 iskemle 1 5 guruş	Gözlük 3 32 guruş	Kebîr pirinç mangal 1 bâ-tahta 1 880 guruş
Kebîr nühas sini 1 300 guruş	İskemle 2 10 guruş	Kayık minderi 1 yasdık 1 pûşide 1 70 guruş	Polat tepsi kutu 14 ve hurdavât 31 guruş	Bâlin 3 52 guruş
Leğen pûşidesi ve hurdavât 20 guruş	Kavanoz 4 20 guruş	Bir mikdâr misk sabunu 50 guruş	Sandık 1 3 guruş	Matara 1, tas 1 tuzluk 2 40 guruş
Hilye-i şerîf 1 9 guruş	Pirinç terazü 1 36 guruş	Döşek 3 baş yasdığı 3 150 guruş	Döşek 3 yasdık 3 110 guruş	Def'a döşek 3 yasdık 3 171 guruş
Def'a çit döşek 3 yasdık 3 153 guruş	Şilte 2 baş yasdığı 2, erkânî 1 125 guruş	Tennûr yorganı 2, kîse 1 aded 113 guruş	Erkân minderi 3 aded, yasdık 5 75 guruş	Cânfes yasdık 3 50 guruş
Sepet sandık 3 40 guruş	Çatma yasdık 15 aded 465 guruş	Köhne yasdık 10 minder parça 9 825 guruş	Erkânî şiltesi 1 münevver yorganı 1, kîse 1 aded 145 guruş	İhrâm 1 24 guruş
Çatma yasdık 14 minder 5, mak'ad 3, şilte 2, keçe 1 koltuk 5 aded, pencere perdesi 4 1160 guruş	Çit yasdık 5, koltuk 4 erkânî minder 2, ihrâm, mak'ad 1, keçe 1, kapı perdesi 310 guruş	[18b] Çatma yasdık 18 ihrâm, mak'ad 4, minder 6, halı 1 keçe, İngilizkârî dehliz koltuk 2 pencere perdesi 6, kapı perdesi 1 aded 2110 guruş	Âl ihrâm yasdık 14 koltuk 7, minder 4, keçe 2, pencere perdesi 10, kapı perdesi 3 2450 guruş	
Minder parça 1, yasdık 4 110 guruş	Maden küp 1 102 guruş	Mirât 1 çift 161 guruş	Nühâs leğen ibrik 4 aded 141 guruş	Âbdest leğeni 1, ibrik 1 76 guruş
Sarı leğen ibrik 1 70 guruş	Musluklu güğüm 1 61 guruş	Köhne sâf (sof) seccâde 215 guruş	Nakid 3 guruş	Karavana 9 140 guruş
Yumurta tâbesi 1, sahan bâ-kapak 17 221 guruş	Dökme sahan 10, kebirsahan 5 aded, tepsi 1 375 guruş	Sefer tası 2 100 guruş	Def'a sefer tası 1 60 guruş	Sagîr sefer tası 1 22 guruş
Tepsi 2 kapak 10, sahan 1 79 guruş	Matara 1 aded 15,5 guruş	Sahan 15, tas 1 240 guruş	Sitil 1 35 guruş	Nühâs karavula 1 150 guruş

Kebîr kazgan 1 80 guruş	Pirinç askı 21 guruş	Musluk ve hırdavât 110 guruş	Demir hırdavâtı 20 guruş	Pirinç deveboyu 52 guruş
Sahan kapağı 36 aded, zemzemiyye 1, tepsi 1 200 guruş	Kebâb şişi 2, demir 1 15 guruş	Sûrahi 7 şişe hırdavâtı 66 guruş	Şişe ma'a hırdavât 28 guruş	Badem desti 2 52 guruş
Def'a badem desti 2 51 guruş	Def'a badem desti 2 incir 1 101 guruş	Hurç 1 çift, heğbe 1 178 guruş	Çatma yasdık 10 aded, koltuk 2 140 guruş	Makrame 4, yağlık 1 550 guruş
Kahve güğümü 2 aded 70 guruş	Tencere 8 aded, sahan ma'a kapak 12, tas 1, tencere 1 tepsi 1, lenger 1, kefgir 1 700 guruş	Cezbe 50, ibrik 2, kara güğüm 1, tas 1 116 guruş	Tonbak zarf ma'a fincan 21, tepsi 2 59 guruş	Zarf ma'a fincan 18 aded, tepsi 2 32 guruş
İbrik 6, cezbe 9, zarf 13, kutu 1, şem'dân 1, el 1 aded 80 guruş	Sagîr mangal 1 21,5 guruş	Yasdık 16 aded, çuka mak'ad 2, minder 4, pencere perdesi 4 795 guruş	Erkân minderi 2 42 guruş	Köhne ihrâm yasdık 2 aded, minder 1, keçe, kapı perde 1 140 guruş
Kehribârlica çubuk 6 220 guruş	Semmur nâfe kürk 1 542 guruş	Çubuk kubûru 1 3 guruş	Kutu ve sini hırdavâtı 10 guruş	Tennûr 3 20 guruş
Tahta sandık ve keçe hırdavâtı 20 guruş	Çatma yasdık 15 aded, çuka mak'ad 3, şilte 3 erkân koltuk 8, İngiliz keçesi 1, kapı perdesi 2, pûşide 3 aded 3500 guruş		Çatma yasdık 25 aded, minder parça 10, çuka mak'ad 3, şilte 3, koltuk 5, pencere perdesi 8 2000 guruş	
Selanik ve zili keçe 2 150 guruş	Çatma yasdık 2517 aded, minder 7, şilte 3, pûşide 5 aded, erkân 2, çuka mak'ad 3, koltuk 9, keçe 1, dehliz 7 aded 2160 guruş		Çatma yasdık 5, minder 1, çuka mak'ad 1, şilte bâ-pûşide 1, keçe 1, koltuk 2, perde 3 aded 380 guruş	
Çatma yasdık 8, minder 3, çuka mak'ad 2, koltuk 3, kapı perdesi 2, pencere perdesi 4, keçe 1, dehliz 1 1110 guruş		Çit yasdık 12, minder 4, çuka mak'ad 2, çit 1, şilte 2, koltuk 3, keçe 2, kapı perdesi 2, pencere perdesi 7 805 guruş		Çit yasdık 5, minder 2, çit mak'ad 1, keçe 1, pencere perdesi 3, kapı perdesi 1 245 guruş
Kıbriskârî yasdık 16, mak'ad 3, minder 3, koltuk 2, köşe şiltesi 2, perde 5, kapı perdesi 1 aded 680 guruş		Yasdık 12, mak'ad 3, keçe 1 minder 4 aded 700 guruş	[19a] Çit erkân minderi 4 68 guruş	Erkân şiltesi 4 40 guruş

(Handwritten Ottoman Turkish text, likely a will or legal document, written in Rika script. The text is arranged in columns across two pages, with some lines crossing the gutter. The content appears to be a formal declaration or legal statement.)

Bir mikdâr hatab 1320 guruş	Çit yasdık 3, minder 1, keçe 1, mak'ad 1, perde 2 aded 135 guruş	Hintoğ 1 aded 510 guruş	Keçe bâ-hırdavât 97 guruş	Anbar 2 31 guruş
Def'a anbâr 2 aded 20 guruş	Bir mikdâr şa'ir ve anbar 345 guruş	Leğen 1, ibrik 2, sahan 5, yumurta tâbesi 1, havan 1, tencere 1 230 guruş	Leğen 2, güğüm 1 aded 178 guruş	Sini 1 aded 301 guruş
Mangal bâ-tahta 1 aded 86 guruş	Def'a mangal bâ-tahta 1 aded, fincan bâ-zarf cezbe 111 guruş	Fincan bâ-zarf 14 cezbe 2, tepsi 1 43 guruş	Şem'dân 4, kandil 4, tepsi 1 25 guruş	Anbar 2 aded 45 guruş
Kiler takımı ve kavanoz 25 guruş	Kapı perdesi 2 aded 30 guruş	Camlı dolab ve anbar 2 61 guruş	Peştahta 2 aded 130 guruş	İhrâm yasdık 6, mak'ad 1, post İngilizkârî keçe 1, minder 2, koltuk 1, kapı perdesi 2 aded 801 guruş
Nühâs sini 1 aded 250 guruş	İhrâm yasdık 1, mak'ad 2, minder 2, keçe 1, pencere perdesi 2 aded 701 guruş	Çatma yasdık 12 aded, minder 2, koltuk 4, keçe 1, pencere perdesi 6, kapı perdesi 1 aded 1250 guruş	Kebîr sini 351 guruş	Nühâs mangal bâ- tahta 2 aded 60 guruş
Nühâs ibrik 3 aded 60 guruş	Mangal bâ-tahta 1, ibrik 1 aded 80 guruş	Leğen 2, güğüm 2 aded 120 guruş	Kebîr kapak 1 aded 60 guruş	Kebîr tencere 1 aded 121 guruş
Kebîr kazgan 1 aded 222 guruş	İbrik 2 aded 25 guruş	Leğen 1, ibrik 2, maşraba 1 aded 50 guruş	Sahan 5, tepsi 1 aded 60 guruş	Güğüm 2 aded 57 guruş
Hammâm leğeni 1 aded 21 guruş	Tencere 3, tâbe 1, sahan 1, maşraba 1, tas 1, oturak 1 aded 100 guruş	Seccâde 1 aded 10 guruş	Sahan bâ-kapak 5, tencere bâ- kapak 2, güğüm 1 aded 101 guruş	Şem'dân 10, kandil 8, tabla 3, tepsi 3 ve hırdavât 51 guruş
Pirinç şem'dân 1 aded 10 guruş	Peşkir 1, sofa 1, iskemle 1 aded 20 guruş	Kebîr elmas yüzük 1 aded 13500 guruş	Saksonya kâse 1 aded 40 guruş	Masa 1 150 guruş

Araba bâ-takım 1 aded 2440 guruş	Çatma yasdık 6, minder 3, mak'ad 2, erkân koltuk 1, keçe 1, bâ-dehliz 1, perde 4 aded 605 guruş	Bez yasdık 8, mak'ad 1, minder 3 aded 165 guruş	Çatma yasdık 14, mak'ad 3, minder 6, keçe 1 ma'a dehliz 1, perde 5 aded 905 guruş	İhrâm yasdık 11, mak'ad 2, koltuk 3, minder 4, keçe 1, perde 7 aded 815 guruş
İhrâm yasdık 4, minder 1, mak'ad 1, keçe 1, koltuk 2 aded 401 guruş	Çatma yasdık 5, çuka mak'ad 1, minder 1, koltuk 2, keçe 1, perde 4 aded 300 guruş	... ve kar keçesi 5 aded 40 guruş	Fincan bâ-zarf 8, cezbe 1, tepsi 1 aded 15 guruş	Tencere 30, tepsi 4, tâbe 2 aded 1001 guruş
Sahan bâ-kapak 17, tas 5, lenger 3, kefgir kefçe 5, kebîr helvahâne 2, satır 3, şiş 5, kandil 2, kürek 1, kösele 1 aded 1105 guruş		Kebîr ve sağîr helvahane 11, kefçe 5, kefgir 1, karavana 1, taş havan 1, kapak 5, ıskara 1 aded 800 guruş		Helvahâne tencere bâ-kapak 9, tepsi 3, mangal 1 aded 901 guruş
Sahan 1, tencere 1 aded 20 guruş	Tâbe 2 aded 20 guruş	Kantar 1 aded 22 guruş	[19b] Tahta 1, kavata 1 bâ-hırdavât 5 guruş	Tabla 2 aded 5 guruş
Bir mikdâr deri 3 guruş	Kapama tahta 1 aded 6 guruş	Hırdavât-ı matbah 15 guruş	Nohud fiçı 3 aded 130 guruş	Bir mikdâr dakik ma'a çuval 121 guruş
Sagîr kantar 1 12 guruş	Kantar bâ-terâzü 1 43 guruş	Terâzü ma'a derâhim 10 guruş	Bir mikdâr mum 150 guruş	Kandil 8, teneke kaşık 10, sepet 11 guruş
Bir mikdâr üzüm 11 guruş	Bıçak 1, kefçe 1 5 guruş	Bir mikdâr penâyir 70 guruş	Bir mikdâr şeker şehriye vişne 40 guruş	Bir mikdâr pirinç anbar 1 aded 100 guruş
Bir mikdâr kömür 330 guruş	Bir mikdâr revgan-ı zeyt ma'a küp 1 aded 150 guruş	Revgan-ı zeyt 3 küp 435 guruş	Bir mikdâr kahve 45 guruş	Bir mikdâr buğday 15 guruş
Bal 3 desti 100 guruş	Bir mikdâr sabun 42 guruş	Bir mikdâr irmik 5 guruş	Anbar 1 aded 10 guruş	Şişe 2, tahta parmaklık ve hırdavât 3 guruş
Badem fiçı 3 aded 200 guruş	Acı badem fiçı 8 aded 400 guruş	Süpürge 20 guruş	Bir mikdâr soğan 275 guruş	Anbar 2 aded 40 guruş

Kapı perdesi 1, çuval sepet ve fiçı hırdavâtı 40 guruş	Harîk tulumbası ma'a hortum 1 aded 230 guruş	Bec ördeği 7, geyik 1, Ankut 1, tavşan 4 aded 100 guruş	Güğerçin 20 guruş	Şem'dân 5, kandil 12, tabla 1 aded 14 guruş
Çarçûbe 12 aded 12 guruş	Sabun 259 kıyye, fi 120 para 777 guruş	Revgan-ı çereviş 375 kıyye, fi 168 para 1575 guruş	Rumî câriye be-nâm-ı Ülfet seyyibe 1 re's 5000 guruş	Çerkes seyyibe câriye be-nâm-ı Bigül 1 re's 3500 guruş
Zenciye câriye be-nâm-ı Raşnede 1 re's 1650 guruş	Çerkes gulâm be-nâm-ı Çâker 1 re's 4025 guruş	Üç çifte kayık 425 guruş	Konak-ı mezkûr ve Bebek karyesindekain sâhillânelerinde iki aded eczâ odaları derûnlarında mevcûde olup bey' olunan kütüb ve eşyâ-i ma'lûme-i mütenevvi'a esmân 3000 guruş	
Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin vilâyet-i Anadolu'da () Kazâsı'nda kâin ma'lûmu'l-hudûd ve'l-a'dâd zeytun eşcârının nisf hissesi bâ-hüccet yedinde malı olup lede'l-müzâyede bâ-hüccet âhere bey' olunmağla semeni 12500 guruş	Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Bağçekapısı hâricinde İstanbul Ağası İskelesi'ne merbût Ağva sefinesi ta'bir olunur bir kıt'a sefinenin nisf hissesi müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin yedinde malı olup lede'l-müzâyede âhere bey' olunmağla semeni 1500 guruş			
Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin İstinye Körfezi nâm mahalde kâin ve Deli Piri? yedinde mâlı olup lede'l-müzâyede âhere bey' olunmağla semeni 2000 guruş	Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Kapan-ı Dakik İskelesi'ne merbût bir kıt'a sefine dört sehmi i'tibârıyla üç sehmi âherin ve bir sehmi müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin yedinde mâlı olup lede'l-müzâyede âhere bey' olunmağla semeni 7500 guruş			
Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin sadr-ı vâlâ-yı Rumeli-i esbak devletlü Mîr Mehmed Arif Efendi hazretleri zimmetlerinde bâ-tahvîl alacağı olup kabz olunan 2500 guruş	[20a] Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin imâm-ı evvel-i hazret-i şehriyârî ve hâlâ revnak-efzâ-yı sadr-ı vâlâ-yı Rumeli devletlü inâyetlü es-Seyyid el-Hâc Zeynelabidin Efendimiz hazretleri zimmetlerinde bâ-tahvîl alacak hakkı olup kabz olunan 7000 guruş			
Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Katolik tâifesi kenisesi müdürleri zimmetlerinde alacağı olup kabz olunan 37500 guruş	Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Kabahasırcı Osman Ağa zimmetinde alacağı olup kabz olunan 1000 guruş			

Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Çakır Reis zimmetinde alacağı olup kabz olunan 250 guruş	Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Voyvoda Halil Ağa zimmetinde bâ-tahvîl alacak hakkı olup kabz olunan 14500 guruş	Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Sarrâf Arsen zimmî zimmetinde bâ-tahvîl alacağı olup kabz olunan 1133 guruş
Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Rum Patrikhânesi müdürleri zimmetlerinde bâ-tahvîl alacağı olup kabz olunan 15500 guruş	Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Bağçevanoğlu Andon zimmî zimmetinde alacağı olup kabz olunan 5614 guruş	Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin İspenciyar Petraki zimmî zimmetinde alacağı olup kabz olunan 500 guruş
Kezâlik müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin Bağçevanoğlu Andon zimmî zimmetinde alacağı olup kabz olunan 5614 guruş	Konak-ı merkûmda kâin peştahta derûnunda zuhûr eden nakd-i mevcûdu 120765,5 guruş	Cem'an yekûn 478.026 guruş

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin mahrûse-i Galata muzâfâtından Hümâyûnâbâd nâm-ı diğér Bebek karyesinde kâin sâhilhânesinde mevcûde olup bey' olunan terekesidir ki zikr olunur.

Saksonya bardak 1, tabak 1 adet 33 guruş	Turuncî saksonya kavanoz 1 adet 17 guruş	Mertebânî tabak 9 adet 151 guruş	Papatya saksonya kâse ma'a tabak 1 adet 85 guruş	Çiçek şişesi 23, sepet 1 adet 90 guruş
Billûr şem'dân 1, hokka 3, fincan 2, kâse 3, sepet 1, tepsi 1 adet 80 guruş	Billûr kâse 4, tepsi 1 adet 140 guruş	Bardak ve tabak ve mahfaza 1 adet 71 guruş	Maden şem'dân 4 adet 75 guruş	Maden şem'dân 4 adet 70 guruş
Papatya kâse ma'a tabak 1 adet 130 guruş	Saksonya kâse 5, tepsi 1 adet 260 guruş	Misk sabunu bâ-kutu 1 adet 81 guruş	Maden şem'dân 4 adet 70 guruş	Maden sürâhi 1 adet 100 guruş
Kâse ve tabak 1 adet 65 guruş	Billûr fanuslu kandil 2 adet 366 guruş	Maden şem'dân 4 adet 66 guruş	Avize şem'dân 2 adet 201 guruş	Bardak bâ-tabak 50 guruş
Mertebânî tabak 4 adet 31 guruş	Maden şem'dân 4 adet 65 guruş	Maden şem'dân 5 adet 80 guruş	Kavanoz 2 adet 116 guruş	Papatya kâse bâ-tabak 1 adet 156 guruş
Def'a papatya kâse bâ-tabak 1 adet 156 guruş	Misk sabunu ve kutu 1 adet 56 guruş	Çiçek şişesi 23 adet, sepet 1 adet 330 guruş	Kâse 5, tepsi 1 adet 171 guruş	[20b] Saksonya sahan bâ-kapak 6, çorbakâse 1 adet 549 guruş

Fanuslu sâ'at 1 aded 425 guruş	Hoşab kâsesi 1 aded 70 guruş	Sakso[n]ya kâse 2 aded 51 guruş	Çiçek şişesi 4 aded 65 guruş	Gül kâse bâ-tabak 1 aded 50 guruş
Saksonya kavanoz 5 aded 135 guruş	Saksonya kâse 2 aded 50 guruş	Saksonya kâse 5 aded 135 guruş	Levha 1 aded 55 guruş	Saksonya kulpu kavanoz 6 aded 150 guruş
Saksonya kâse 2 aded 56 guruş	Kâse bâ-tatlı 4 aded 105 guruş	Saksonya kâse 2 aded 31 guruş	Beyaz bardak bâ- tabak 1 aded 155 guruş	Aynalı kâse 1, tabak 1, fincan 4 aded 101 guruş
Maden küp 1 aded 255 guruş	Çeşm-i bülbül tabak 2 aded 91 guruş	Çeşm-i bülbül şişe 2 aded 39 guruş	Çeşm tabak 2 aded 30 guruş	Tabak ve şişe 2 aded 40 guruş
Yıldızlı on mumlu şem'dan 1 çift 900 guruş	Beyaz hırka 1 aded 200 guruş	Sevâyî anteri 1 146 guruş	Gezi kaftan 2 aded 106 guruş	Sagîr hırka 2 aded 91 guruş
Sof ferâce 1 aded 85 guruş	Anteri kaftan 4 aded 150 guruş	Şalî biniş 1 aded 81 guruş	Beyaz anteri 4 80 guruş	Kakum biniş kürk 1 240 guruş
Hâvi 8, peştemâl boğça 3 220 guruş	Sagîr bütün kürk 1 115 guruş	Pantolon 5, yelek içlik 7 aded 86 guruş	Çiçekli şal 1 aded 301 guruş	Beyaz çarşâl 1 aded 1000 guruş
Âbânî 1 aded 149 guruş	Benaluka seccâde 1 aded 206 guruş	Sevâyî anteri 1 91 guruş	Beyâz şâl 1 aded 480 guruş	Cânfes sofa 2 aded 162 guruş
Benaluka seccâde 1 aded 120 guruş	Cânfes sofa 2 aded 130 guruş	Benaluka seccâde 1 aded 250 guruş	Def'a Benaluka seccâde 1 aded 279 guruş	Cânfes sofa 2 aded 140 guruş
Def'a sofa 2 165 guruş	Yatak bağı 1 260 guruş	Def'a yatak bağı 1 140 guruş	Minder yüzü 2, koltuk 4 aded 300 guruş	Bürüncek 2 top 150 guruş
Eski maden tabak 1 aded 81 guruş	Def'a tabak 1 aded 81 guruş	Def'a tabak 1 aded 81 guruş	Mind[er] yüzü 1, yasdık 2 aded 150 guruş	Cânfes sofa 3 aded 165 guruş
Benaluka yasdık 4, minder 2 aded 240 guruş	Çiçek şişesi 3 aded 41 guruş	Çiçek saksısı 18 aded 165 guruş	Yatak bağı 1 aded 55 guruş	Bir mikdâr dimi koton 135 guruş

Basma 1 parça 50 guruş	Kakum kürk 2 160 guruş	Kâse bâ-tabak 49 guruş	Dülbend anteri 2, şal 1, boğça 1 aded 136 guruş	Sâde havlu 11, peştemâl 2, gömlek 1, boğça 1 adet 170 guruş
Kâse 2, kaşık 12 aded 30 guruş	Bardak 1, hokka 1 30 guruş	Elvân bayrak tabak 12 81 guruş	Maden tabak 4 91 guruş	Çuka biniş 1 101 guruş
Sof ferâce 47 guruş	Def'a sof ferâce 51 guruş	İngilizkârî şal 1 140 guruş	Tabak 8, şişe 6 71 guruş	Seccâde 1 80 guruş
Zemzemiyye 10, kâse 3 70 guruş	Enfiye kavanozu 2 30 guruş	Madenî küp 1 60 guruş	Kâse, bardak 11 aded, kavanoz 3, ibrik 1 adet 180 guruş	Tabak 13 aded, kâse 50 guruş
Tabak 5 20 guruş	Şilte 2 adet 149 guruş	Def'a şilte 130 guruş	Def'a şilte 120 guruş	Elvân yorgan ma'a çarşeb 4 aded 90 guruş
Çit yorgan 3 165 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 115 guruş	Şilte 3 adet 160 guruş	Cânfes şalvar 1 200 guruş	Yorgan 1, şilte 8 81 guruş
[21a] Yüz yasdığı 5 adet 120 guruş	Cânfes yorgan 1 200 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 2 140 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 3 205 guruş	Yüz yasdığı 6 aded 160 guruş
Elvân yüz yasdığı 6 160 guruş	Elvân yüz yasdığı 4 110 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 2 170 guruş	Yüz yasdığı 2, yorgan 1 112 guruş	Elvân yüz yasdığı 4 85 guruş
Yorgan 4 yasdık 2 aded 255 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 4 152 guruş	Elvân yorgan 3 180 guruş	Elvân yorgan 3 120 guruş	Elvân yorgan 3 85 guruş
Yatak bağı 9 90 guruş	Çarşeb 10 150 guruş	Def'a çarşeb 10 106 guruş	Def'a çarşeb 10 106 guruş	Yüz yasdığı 5 87 guruş
Yüz yasdığı 7, yorgan 1 105 guruş	Yüz yasdığı 6 102 guruş	Baş yasdığı 10 85 guruş	Şilte 5 121 guruş	Döşek 3 127 guruş
Çit döşek 3 90 guruş	Döşek 3 81 guruş	Def'a döşek 3 95 guruş	Çit döşek 1 130 guruş	Çit döşek 2, şilte 1 102 guruş

The image displays two pages of a handwritten manuscript in Ottoman Turkish. The script is a dense, cursive style, characteristic of the period. The text is arranged in vertical columns, with approximately 15-20 lines per page. The ink is dark, and the paper shows signs of age, including some discoloration and wear at the edges. The handwriting is consistent and legible throughout both pages, suggesting a single scribe. The content appears to be a formal document, possibly a legal record or an administrative report, given the structured nature of the entries and the use of specific terminology.

Döşek 2 102 guruş	Penbe yasdık 5, şilte 1 92 guruş	Erkân minderi 4, baş yasdığı 5 60 guruş	Penbe şilte 2 175 guruş	Baş yasdığı 6 20 guruş
Çit yasdık 86 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 6 300 guruş	Musluk 1 45 guruş	Yüz yasdığı 4 185 guruş	Çarşeb 5, yatak bağı 2 101 guruş
Yatak bağı 5, çarşeb 1 125 guruş	Saksonya kâse 2 80 guruş	Ustunç 85 guruş	Kâse ve hurdavât 40 guruş	Hırka 1, salta 2, boğça 1 aded 39 guruş
Saksonya tepsi 1, kâse 1, maden kaşık 15 180 guruş	Cibinlik 1 80 guruş	Kâse 4, tepsi 1 aded 175 guruş	Tabak 1, gülâbdân 1, şem'dân 1 aded 125 guruş	Kâse ma'a tabak 3 75 guruş
Şem'dân 2 10 guruş	Beyaz kâse 4 85 guruş	Saksonya kâse 5 125 guruş	Fağfur kâse 2 26 guruş	Saksonya kâse 3 71 guruş
Saksonya kâse 5 110 guruş	Elvân kâse 7 70 guruş	Tabak 4, kapak 2 82 guruş	Billûr kâse 11, tabak 5 kapak 1 70 guruş	Mum mikrâsı 2, bâ-tabla 2 15 guruş
Def'a mikrâs bâ- tabla 2 30 guruş	Kandil ma'a tepsi 4 52 guruş	Mum mikrâsı 3, kandil 5, tepsi 1 53 guruş	Kavanoz 5 aded 50 guruş	Sepet 5 46 guruş
Çakşır 1, terpuş 5, eldiven 2, boğça bâ-hurdavât 36 guruş	Fes 2, terpuş 1 35 guruş	Destâr 4 41 guruş	Don, gömlek 2, çorab boğça 1 27 guruş	Tencere bâ-kapak 6, kefgir 1, kefçe 1 aded 125 guruş
Fincan 17, tepsi 1, kutu 1, ibrik 2, cezbe 1 55 guruş	Kavanoz 1 11 guruş	... 13 aded 17 guruş	Çekmece 1 aded 90 guruş	Misvak buhur bir mikdâr kalem 7 guruş
Kebîr kavanoz 1 30 guruş	Beyaz seccâde 2 50 guruş	Çanta 4, boğça 1 aded 31 guruş	Yazı çubuk ma'a imâme 4 71 guruş	Bir mikdâr şem'-i asel 96 guruş
Tehî çubuk 9 119 guruş	Cibinlik 1, boğça 6 aded 49 guruş	Tas 2, taktuka 1, hokka 1, tepsi 1 aded 70 guruş	Tabak 4, kâse 2, kavanoz 1, tepsi 1 aded 170 guruş	[21b] Şişe 3 6 guruş
Tüfenk 1 40 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 3 160 guruş	Yazma yorgan bâ- çarşeb 2 255 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 2 170 guruş	Yorgan ma'a çarşeb 2 180 guruş

Def'a yorgan bâ- çarşeb 2 adet 160 guruş	Def'a yorgan ma'a çarşeb 2 240 guruş	Basma yorgan ma'a çarşeb 2 160 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 2 140 guruş	Yüz yasdığı 5 165 guruş
Çiçek 20 guruş	Yüz yasdığı 6 150 guruş	Sakızkârî oturak 1 401 guruş	Ûd parça 7 adet 190 guruş	Ûd parça 5 aded,bâ-sandık 456 guruş
Sarı sahan bâ- kapak 6, tas 1, tepsi 1 200 guruş	Şilte yüzü 5 adet 224 guruş	Yatak bağı 6 81 guruş	Çit 9 parça 149 guruş	Gılâf 6, dülbend 6 parça 65 guruş
Hâvî 9, şilte yüzü ba-gılâf 2 125 guruş	Sarı leğen ibrik 1 75 guruş	Döşek 1 72 guruş	Çiçek 34 guruş	Yüz yasdığı 3 170 guruş
Yorgan bâ-çarşeb 2 175 guruş	Çit yorgan 1 bâ- çarşeb 2 175 guruş	Kandil 3 adet, mikrâs 3, tepsi 3, mum 130 guruş	Yorgan ma'a çarşeb 225 guruş	Beyaz pencere perdesi 13 160 guruş
Def'a perde 13 200 guruş	Cibinlik bâ-takım 500 guruş	Çatma yasdık 20 201 guruş	Pencere tacı 9 aded 60 guruş	Pencere perdeleri 10 260 guruş
Pûşîde bâlîn 2 aded 90 guruş	Beyaz mak'ad 3, yasdık 11, koltuk 4, şilte yüzü 3, bâlîn 1 700 guruş	Yüz yasdığı 8 adet 70 guruş	Muzika çalar sâ'at 1 1750 guruş	Düdüklü sâ'at 1 699 guruş
Lehkârî yarım mak'ad 3, kapı perde2, tehî yasdık 14, koltuk 2, bâlîn 1 adet 122 guruş	Çuka hammâm kapısı 5 401 guruş	Beyaz zâr... 71 guruş	Basma kapı perdeleri 15 ve üstü 18 adet 445 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 3 361 guruş
Bir mikdâr bürüncek ve hurdavât 60 guruş	Sagîr yorgan 1, tehî yasdık 2, şilte 1 155 guruş	Havlu 10, boğça 1 aded 100 guruş	Köhne mak'ad 2, perde 1 10 guruş	Sarı leğen ibrik 1 110 guruş
Yüz yasdığı 3 160 guruş	Sevâyî anteri 1 260 guruş	Basma yorgan 2 160 guruş	Sevâyî yorgan 1 260 guruş	Basma yorgan 2 aded 160 guruş
Def'a yorgan bâ- çarşeb 2 160 guruş	Def'a yorgan bâ- çarşeb 150 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 3 350 guruş	Yüz yasdığı 6 230 guruş	Şilte yüzü bâ- gılâf 3 150 guruş

Sakızkârî oturak 160 guruş	Bâlin 2 adet 81 guruş	Çukalı cevz na'lin 1 25 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 2 155 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 2 180 guruş
Şilte yüzü bâ-gılâf 2 135 guruş	Çarşeb 3, yatak bağı 2 155 guruş	Kilim 1 adet 65 guruş	Çiçek bâ-fanus 2 230 guruş	Çiçek ma'a fanus 2 230 guruş
Sahan bâ-kapak 20, tencere 1, tas 1 aded 445 guruş	Sarı leğen 1, ibrik 1 100 guruş	[22a] Leğen ibrik 1 adet 85 guruş	Cânfes yasdık 14, mak'ad 1, astar parça 1 adet 55 guruş	Heğbe bâ- hurdavât 10 guruş
Sarı leğen 1 28 guruş	Tâbe 2 adet 35 guruş	Hâvî 10 100 guruş	.. sâ'at ma'a kubûr 1 400 guruş	Fanus takımı 1 400 guruş
Kebîr avize 1 380 guruş	Kandil 4 451 guruş	Mirât 1 çift 225 guruş	İskemle 2 36 guruş	Tahta sandık 1 26 guruş
Bir mikdâr yün 15 guruş	Levha 4 105guruş	Şiše bâ-hurdavât 20 guruş	Kalemtraş 5 61 guruş	Bir mikdâr sakız ve şeker 34 guruş
Kâse 11 ve sabun kutu 1 30 guruş	Çekmece 1 adet 65 guruş	İhrâm 1 adet 10 guruş	Hasır seccâde 1, yasdık 5 17 guruş	Hurdbin 1 150 guruş
Sürâhi 1, tatlı hokkası 1, kâse 1 75 guruş	Polat tepsi 3 35 guruş	Def'a tepsi 3 35 guruş	Def'a Polat tepsi 3 45 guruş	Bir mikdâr bürüncek ve harita 33 guruş
Bir mikdâr mismâr verende ve destere 1, asâ 2 ve hurdavât 23 guruş	Sandalye 12 adet 171 guruş	Def'a sandalye 6 130 guruş	Def'a sandalye 12 aded 273 guruş	Def'a sandalye 7 132 guruş
Def'a sandalye 4 aded 90 guruş	Kanepesandalye 2 171 guruş	Pencere perdeleri 8 adet 111 guruş	Avize 1, kandil 2 601 guruş	Basma yasdık 7, minder 2, mak'ad 3, koltuk 4, şilte 2, perde 7 1600 guruş
Basma yasdık 38, koltuk bâlin 9, pûşîde 9, mak'ad 9, minder 15, pencere ve kapu perdeleri 27 adet 4305 guruş		Basma yasdık 15, mak'ad 3, koltuk 4, minder 6, pencere perdesi 10, kapu perdesi 1 adet 1650 guruş		Basma yasdık 9, minder3, koltuk 2, perde 4, mak'ad 2, kapı perdesi 1 adet 701 guruş

Basma yasdık 11, mak'ad 3, minder 3, koltuk 2, perde 5 aded 701 guruş	Basma yasdık 11, mak'ad 3, minder 3, koltuk 2, perde 5 aded 701 guruş	Basma yasdık 14, minder 5, mak'ad 3, koltuk 2, erkân 1, perde 7 1602 guruş	Mirât 1 çift, masa 1 çift 1510 guruş	Yasdık 7, mak'ad 2, işleme şilte 2, koltuk 3, minder 2, yasdık 3 yüz 2 801 guruş
Yasdık 6, minder 2, mak'ad 1, koltuk 2, perde 7 aded 605 guruş	Taşlı masa 1 çift 900 guruş	Avize 1 aded 150 guruş	Yasdık 4, minder 1, mak'ad 1, şilte 1, pencere perdesi 2, kapı perdesi 2 aded 600 guruş	İşleme yasdık 5, şilte 1, mak'ad 1, minder 2, koltuk 2, pencere perdesi 3, kapı perdesi 1 aded 725 guruş
Yasdık 4, minder 11, mak'ad 1, şilte 1 aded 400 guruş	Yasdık 12, mak'ad 3, minder 5, koltuk 5, erkân 1, pencere ve kapı perdesi 7 aded 1200 guruş	Çiçek bâ-fanus 1 çift 230 guruş	Cânfer yasdık 6, penbe minder 2, şilte 1, mak'ad 1, koltuk 3, erkân 1, yasdık 5, perde 6 aded 2000 guruş	Mirât 1 çift, masa 1 çift 2000 guruş
Minder 5, penbe yasdık 9, mak'ad 3, şilte 3, erkân koltuk 2, yüz yasdığı 2, perde 13 aded 2601 guruş		[22b] Kanepa 1 avize şem'dân 1 140 guruş	Kebîr ve sagîr avize 2 1810 guruş	Mirât 1 çift 350 guruş
Yün yasdık 10, koltuk 13, şilte 2, erkân minderi 2, mak'ad 2, perde 6 2000 guruş	Çatma yasdık 6, koltuk 2, çit mak'ad şilte 1, minder 2, pencere perdeleri 3, kapı perdesi 1 600 guruş	Atlas yasdık 12, mak'ad 3, minder 5, erkânî 1, koltuk 6, şilte 3, yüz yasdığı 4, perde 11 aded 1900 guruş	Yün işleme yasdık, koltuk 11, erkân şilte 1, mak'ad 3, minder parça 6, şilte 3, perde 7 aded 2000 guruş	Meksûr kebîr mirât bâ-masa 1 aded 550 guruş
İşleme yasdık 12, koltuk 7, mak'ad 3, minder 6 erkân 1, şilte 1, perde 6 aded 1600 guruş	Çit yasdık 25, minder 12, mak'ad 9, koltuk 4, perde 12 aded 2100 guruş	Minder 2, mak'ad 1 aded 150 guruş	Çit yasdık 13, mak'ad 2, minder 5, erkân 1, perde 7 aded 500 guruş	Tehî çatma yasdık 7 aded 45 guruş
Kilid 11 aded 20 guruş	Bir mikdâr demir hurdavâtı 100 guruş	Yasdık 2 aded bâ-hurdavât 10 guruş	Yasdık 5, koltuk 5, mak'ad 1, minder 2, pencere ve kapı perdeleri 4 aded 550 guruş	Çatma yasdık 12, mak'ad 3, minder 5, koltuk 4, yüz yasdığı 2, perde 8 aded 1401 guruş
Köhne çatma yasdık 6, minder 2, mak'ad 2 aded 165 guruş	Çubukluk 1 15 guruş	Anbar 3 aded 60 guruş	Anbar 3, masa 1 40 guruş	Çatma yasdık 6, mak'ad 1, minder 2, koltuk 1 aded 350 guruş

Çatma yasdık 12, mak'ad 3, minder 5, koltuk 2, erkân 2, pencere perdesi 5 adet 1101 guruş	Çit mak'ad 3, tehî yasdık 19, perde 14, boğça 1 adet 150 guruş	Garâr 9 adet 160 guruş	Minder 4, koltuk 3 adet 480 guruş	Çit döşek 2 adet 75 guruş
Def'a döşek 2 adet 80 guruş	Def'a döşek 1 adet 40 guruş	Çit yasdık 6, mak'ad 1, minder 2 adet 240 guruş	Çatma yasdık 6, minder 2, mak'ad 1, koltuk 2, perde 3 adet 392 guruş	Yasdık 15, minder 2, mak'ad 2 335 guruş
Anbar 1, sandık 1 adet 40 guruş	Meksûr mirât 1 adet 25 guruş	Kazgan 2 adet 151 guruş	Leğen ibrik 1 adet 41 guruş	İbrik 3 adet 75 guruş
İbrik 2 adet 50 guruş	Âbdest leğeni 1, ibrik 1 adet 50 guruş	Şem'dân 5, kandil 3, cezbe 4, tepsi 3, kutu 1 adet 40 guruş	Çubukluk 1, se[h]pa 1 adet 15 guruş	Şem'dân 6, kandil 8, tabla 2 adet 40 guruş
Tabla 4, kürek 2, cezbe 2, sepet kavuk 1 adet 18 guruş	Nühâs sini 1 adet 301 guruş	Teneke ve kandil hırdavatı 100 guruş	Sac ve kapak 61 guruş	Kavanoz 51 guruş
Kâse bâ kapak 11 adet 60 guruş	Kâse 1 30 guruş	Saksonya kulplu kâse 15 125 guruş	Kavanoz 5 adet 40 guruş	
Kavanoz 3, kâse 1 adet 36 guruş	Kavanoz 3 adet 30 guruş	Piştov hırdavatı 30 guruş	Kâse 6 adet 38 guruş	Mermer kavanoz 1 ve maden 3 adet 30 guruş
Maden kavanoz 9 adet 10 guruş	Şişe bâ-hırdavat 26 guruş	Sagîr sûrahi 1 adet 15 guruş	İnek 9 adet, buzağı 6 adet 3850 guruş	Çelik iskemle 1 adet 60 guruş
Koyun 3 adet 160 guruş	Limon eşcârı 12 adet 320 guruş	Def'a limon eşcârı 19 adet 650 guruş	Çiçek saksısı 114 adet 250 guruş	Masa 2 adet 70 guruş
Elvân çiçek saksısı 80 adet 55 guruş	Elvân çiçek saksısı 600 adet 500 guruş	Limon saksı 16 adet 530 guruş	Def'a limon saksı 7 adet 230 guruş	Sagîr elvân limon saksı 45 adet 500 guruş
Elvân hırdavat saksı 90 adet 100 guruş	[23a] Elvân saksı 98 adet 100 guruş	Zeytun eşcârı 15 adet 15 guruş	Elvân saksı 25 adet 25 guruş	Elvân çiçek saksısı 35 adet 50 guruş

Handwritten text in Ottoman Turkish script, consisting of two pages (22b and 23a) of a manuscript. The text is written in a dense, cursive style (Rika script) and appears to be a collection of notes or a list of items. The pages are numbered '22b' and '23a' at the bottom left. The text is written in black ink on aged, slightly yellowed paper. The right page (23a) has a small number '22' written in the top right corner. The text is organized into several columns, with some lines starting with large, bold letters, possibly indicating the beginning of new sections or items. The handwriting is consistent throughout, suggesting it was written by a single scribe. The overall appearance is that of a historical document or a personal notebook from the Ottoman era.

22b - 23a

Saksı ve hurdavât 300 guruş	Bel ve tarak hurdavâtı 100 guruş	Elvân revgan şişe 11 adet 100 guruş	Bir mikdâr hatab 250 guruş	Yeşil tehi çiçek saksısı 49 adet 100 guruş
Gülâbdân 1, buhurdân 1 adet 41 guruş	Kâse 2, tepsi 1, iskemle 1 adet 55 guruş	Karlık ve kutu 5 guruş	Sagîr kayık ma'a kürek 1 adet 235 guruş	Üç çiftev kayık 1 adet 425 guruş
Limon eşcârı saksı 22 adet 300 guruş	Filika 1 adet 230 guruş	Balık kayık ma'a takım ve ağ takımı 2 adet 4300 guruş	Yekûn 104.192 guruş	

Müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin medîne-i Üsküdar'a tâbi' Çamlıca nâm mahalde kâin ko-
nağında mevcûde olup bey' olunan terekesidir ki zikr olunur.

Polat tepsi 7 31 guruş	Kaliçe seccâde 1 56 guruş	Def'a seccâde 1 150 guruş	İşleme seccâde 45 guruş	Post 2 70 guruş
Cüzdân ve is- kemle 16 guruş	Bıçak ve tas 2 25 guruş	Çubuk bâ-takım 5 40 guruş	Bardak 3 45 guruş	Bardak 2 34 guruş
Kubûr 1, sîm hok- ka 1 30 guruş	Kâse 2 20 guruş	Bardak ve tabak 2 29 guruş	Sûrahi 4 16 guruş	Bardak 1 39 guruş
Tabak ve kâse 7 18 guruş	Şem'dân 6 49 guruş	Billûr tas bâ-mahfaza 1 18 guruş	Hoşâb kaşığı 24 57 guruş	Tabak 24, kâse 3 41 guruş
Nühâs tas 1, tâbe 1 34 guruş	Sîm kaşık 2 40 guruş	Mergüb 1 5 guruş	Kâse 2 ve hurdavât 15 guruş	Bir mikdâr enfiye 32 guruş
Polat tepsi 2 96 guruş	Eczâ çekmece 1 180 guruş	Yazı çekmece 1 adet 101 guruş	Pirinç sini 1 61 guruş	Polat tepsi 2 21 guruş
Hindkârî çek- mece 205 guruş	Dürbîn 1 135 guruş	Dürbîn 1 100 guruş	Fanuslu kandîl bâ-şem'dân 1 120 guruş	Fanuslu şem'dân 1 çift 160 guruş
Sâde fanus 2 21 guruş	Şem'dân 7, mik- râs 4, sepet 1 31 guruş	Cam fener 1 ve kandil 2 31 guruş	İskemle 4 25 guruş	Çit yasdık 6, min- der 2, koltuk 2, mak'ad 1, pencere perdesi 4 adet 171 guruş

Yasdık 3, mak'ad 1, minder 1 adet 70 guruş	Basma yasdık 6, minder 2, mak'ad 2, koltuk 2, perde 4 adet 361 guruş	Tabak 9 49 guruş	Fincan bâ-zarf 10, cezbe 6, kutu 1 adet 30 guruş	Maden şem'dân 2 15 guruş
Kandil 7, şem'dân 9, mikrâs 7, tepsi 1 61 guruş	Sürâhi 2, tabak 19, tepsi 1 adet 31 guruş	Tabak 4 40 guruş	Kaşık 18, tas 1, tepsi 2 31 guruş	Sarı leğen 1, ibrik 1 120 guruş
Def'a sarı leğen 1, ibrik 1 70 guruş	Süd güğümü 2 60 guruş	Güğüm 1 40 guruş	Âbdest leğeni 1, ibrik 1 40 guruş	İbrik 2 adet 50 guruş
Leğen, ibrik 4 186 guruş	Güğüm 2, tas 1, maşraba 1 81 guruş	Sini 2, tepsi 1 166 guruş	İskemle 2 10 guruş	Sofra 1, peşkir 1, hâvî 9, makrame 2, sineklik 2 82 guruş
Heğbe 1 26 guruş	Fes 2, terpuş 2 17 guruş	Parça çit ve hırdavât 130 guruş	Elvan sagîr anteri 3 47 guruş	Sırmalı nimtân pantolon 1 80 guruş
Beyaz pantolon 5 61 guruş	Namusiye 1 110 guruş	Beyaz anteri 3 46 guruş	[23b] Sagîr bütün kürk 1 65 guruş	Çarşeb 12, boğça 1 47 guruş
Tehî yasdık 14, mak'ad 3 180 guruş	Tehî yasdık ve yemenî hırdavâtı 63 guruş	Tencere 4, leğen 2, tâbe 1, güğüm 1, tas 1, tepsi 2 301 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 6 220 guruş	Şilte 2 106 guruş
Yorgan 8 225 guruş	Yorgan bâ-çarşeb 13 455 guruş	Şilte 1, yasdık 2 90 guruş	Elvân yüz yasdığı 11 70 guruş	Def'a yüz yasdığı 4 61 guruş
Çit şilte 2 adet 120 guruş	Elvân şilte 3 60 guruş	Yün memlû şilte 2 81 guruş	Şilte 2, yasdık 4 adet 49 guruş	Döşek 2, yasdık 5 96 guruş
Döşek 2, yasdık 4 101 guruş	Döşek 2, yasdık 4 80 guruş	Döşek 2, yasdık 4 92 guruş	Döşek 2, yasdık 4 82 guruş	Döşek 3, yasdık 12 adet 151 guruş
Döşek 1, yasdık 2 adet 40 guruş	Sepet sandık 2 57 guruş	Kıbriskârî yasdık 10, mak'ad 2, minder 4 adet 560 guruş	Kıbriskârî yasdık 12, mak'ad 3, minder 4, koltuk 2, perde 5 adet 610 guruş	Kıbrıs[kârî] yasdık 12, mak'ad 3, koltuk 2, minder 4, perde 4 adet 490 guruş

Kıbriskârî yasdık 12, mak'ad 3, minder 4, perde 8 350 guruş	Kıbriskârî yasdık 9, mak'ad 2, minder 2, perde 4 aded 180 guruş	Kıbriskârî yasdık 5 aded, mak'ad 1, minder 1, perde 3 150 guruş	Kıbrıs[kârî] yasdık 4, mak'ad 1, minder 1, perde 1 aded 60 guruş	Çifte bârgîrli araba 1 1005 guruş
Tek bârgîrli araba 1 501 guruş	Köhne çifte bârgîrli araba 1 100 guruş	Öküz 1 çift bâ-raba 3400 guruş	Saman, keçi 51 aded, koyun 2, koç 13 aded, oğlak 13, kuzu 3 aded 2207 guruş	Yük arabası 1 45 guruş
Bir mikdâr nühâs 649 guruş	Karavana 2 102 guruş	Kazgan 2 301 guruş	Sefer taşı 2 80 guruş	Tencere bâ-kapak 5 20 guruş
Merkeb 1 re's 50 guruş	Palan 1, semer 1 15 guruş	Kır esb 1 re's 150 guruş	Kaz ve Bec tavuğu ve Hindî 23 aded 100 guruş	Nühâs mangal 1 25 guruş
Bir mikdâr ke- reste 250 guruş	Cezbe 4 aded, ibrik 2, kutu 1, fincan ma'a zarf 10 40 guruş	Sarı leğen ibrik 3 250 guruş	Basma yasdık 5, koltuk 2, mak'ad 1, minder 1, perde 3, işleme minder 1, yasdık 3, masa 1, mirât 1 aded 650 guruş	
Yasdık 12, minder 4, mak'ad 3, şilte 3, erkân 2, kaliçe 1, perde 8, sandalye 4, masa 1, mirât 1 aded 1500 guruş		Yasdık 5, koltuk 6, bâlîn 1, seccâde 3, yüz yasdığı 5, mak'ad 1, perde 9, pûşîde 2, minder 1, şilte 1, erkân 1, masa 1, sandalye 4 aded 1500 guruş		Bardak 3, şişe 4, sürahi 1, kirazlık 2, mirât 1 aded 250 guruş
Havlû 3, futa 2, pûşîde 2, boğça 3 aded 250 guruş	Yasdık 12 aded, koltuk 2, mak'ad 2, minder 3, erkân 1, perde 7 500 guruş	Tente ve sırk 1 aded 50 guruş	Süpürge ve iskemle 2 15 guruş	Varil 4 aded, kırpa 1 aded 50 guruş
Helâlî sırlı nargile 2 aded 30 guruş	Yekûn 23.917 guruş 10 para			
Cem'an yekûn 737.880 guruş 10 para				

Minhâ'l-ihracât

Seng-i mezâr bâ-ikrâr-ı verese 7700 guruş	Deyn-i mîrî bâ-fermân-ı âlî 1700 guruş	[24a] Deyn-i mütevellî-i mûmâ-ileyh Abdülhak Efendi an-vakf-ı merhûm Hayrullah Efendi bâ-ikrâr-ı verese 1500 guruş	Deyn-i merhûm Hayrullah Efendi verese bâ-ikrâr-ı verese 214 guruş
--	---	---	--

Deyn-i Kethüdâ Selim Efendi bâ-ikrâr-ı verese 2791 guruş	Deyn-i Yorganî Mahmud Efendi bâ-ikrâr-ı verese 4744 guruş	Deyn-i Şekerci Nuri Ağa bâ-ikrâr-ı verese 544 guruş	Deyn-i Miskci el-Hâc Mehmed bâ-ikrâr-ı verese 601 guruş
Deyn-i Haffâf el-Hâc Mehmed bâ-ikrâr-ı verese 305 guruş	Deyn-i Kapıçukadarı el-Hâc İsmail Ağa 47,5 guruş	Deyn-i Kayseriyeli Ahmed Ağa bâ-ikrâr-ı verese 200 guruş	Deyn-i Şekerci el-Hâc Ebubekir Ağa bâ-ikrâr-ı verese 330 guruş
Deyn-i Benefşeci İzzet Ağa bâ-ikrâr-ı verese 230 guruş	Deyn-i Necefi Nadizâde Mahmud Efendi bâ-ikrâr-ı verese 240 guruş	Deyn-i Duhanî Hüseyin Ağa bâ-ikrâr-ı verese 79 guruş	Deyn-i Serrâc el-Hâc Mehmed Ağa bâ-ikrâr-ı verese 638 guruş
Deyn-i Hamalacı Ahmed bâ-ikrâr-ı verese 15 guruş	Deyn-i hafid-i müteveffâ Mehmed Atullah Efendi bâ-ikrâr-ı verese 30150 guruş	Deyn-i Süleyman Efendi bâ-ikrâr-ı verese 1000 guruş	Deyn-i Mektûbî es-Seyyid el-Hâc Mehmed Sun'ullah Efendi bâ-ikrâr-ı verese 3149 guruş
Deyn-i Mısırlı Muhammed bâ-ikrâr-ı verese 1300 guruş	Deyn-i Vekîl-i harc Mehmed Ağa bâ-ikrâr-ı verese 2886 guruş	Deyn-i Büyük Râşid Ağa bâ-ikrâr-ı verese 2438 guruş	Deyn-i Kapıkethüdâsı Zeynelabidin Efendi bâ-ikrâr-ı verese 3560 guruş
Deyn-i Küçük Ali Ağa bâ-ikrâr-ı verese 2393 guruş	Deyn-i Mehmed Esad Ağa bâ-ikrâr-ı verese 1393 guruş	Deyn-i konak suyolcusu Hasan Ağa bâ-ikrâr-ı verese 112 guruş	Deyn-i mûmâ-ileyh Abdülhak Efendi bâ-ikrâr-ı verese 1141 guruş
Deyn-i Aşçıbaşı el-Hâc İbrahim bâ-ikrâr-ı verese 60 guruş	Deyn-i Necefi Derviş Osman bâ-ikrâr-ı verese 40 guruş	Deyn-i Üsküdarî Lütfullah Efendi bâ-ikrâr-ı verese 834 guruş	Deyn-i halîle-i mûmâ-ileyhâ Ganime Hânım bâ-ikrâr-ı verese 1200 guruş
Deyn-i uht-i mûmâ-ileyhâ Hadice Hânım 1000 guruş	Deyn-i Naime Hânım bâ-ikrâr-ı verese 185 guruş	Deyn-i Kuyumcu Bilezikcioğlu Bogos an-hokka-bahâ bâ-ikrâr-ı verese 10700 guruş	Deyn-i Sardunya Baştercümanı Ansaldo bâ-ikrâr-ı verese 1477 guruş
Deyn-i Keresteci Kosti zimmî bâ-ikrâr-ı verese 2900 guruş	Deyn-i Kürkcü Agob zimmî bâ-ikrâr-ı verese 2250 guruş	Deyn-i Necefi Sarı Oseb zimmî bâ-ikrâr-ı verese 1500 guruş	Deyn-i İspençiyar Corci zimmî bâ-ikrâr-ı verese 16215 guruş
Deyn-i Necefi Baron Yahudi bâ-ikrâr-ı verese 119 guruş	Deyn-i Necefi Andon zimmî bâ-ikrâr-ı verese 1902 guruş	Deyn-i İspençiyar Todorî zimmî bâ-ikrâr-ı verese 4070 guruş	[24b] Deyn-i Dülbendci Papasoglu Haçador bâ-ikrâr-ı verese 2997 guruş

Deyn-i Bağçevanoğlu Andon bâ-ikrâr-ı verese 468,5 guruş	Deyn-i Derzi Yorgi zimmî bâ-ikrâr-ı verese 7626 guruş	Deyn-i Bağçevân Yani zimmî bâ-ikrâr-ı verese 1800 guruş	Deyn-i Sarrâf Maksud zimmî bâ-ikrâr-ı verese 108226 guruş
Deyn-i mersûm Maksud an-bahâ-i yün bâ-ikrâr-ı verese 300 guruş	Deyn-i İспенçiyar Andonaki bâ-ikrâr-ı verese 410 guruş	Deyn-i İспенçiyar Petraki bâ-ikrâr-ı verese 1596 guruş	Deyn-i Penbe Molla Kadın bâ-ikrâr-ı verese 1500 guruş
Deyn-i mersûm Bilezikcioğlu Bogos bâ-ikrâr-ı verese 648 guruş	Deyn-i sâ'atci () zimmî bâ-ikrâr-ı verese 1000 guruş	Deyn-i yalı suyolcusu Yani zimmî bâ-ikrâr-ı verese 45 guruş	Hammâliyye-i kütüb ve ücret-i çilingir 70,5 guruş 10 para
Ber-mu'tâd kaydiyye-i defter 1110 guruş	Dellâliyye-i eşyâ ve cevârî ve kütüb 10123 guruş	Yekûn 253.852,5 guruş 10 para	

Sahha'l-bâkî

Guruş

484.028,5

006.000

478.027,4

Resm-i kısmet

Li't-taksîm

Hissetü'z-zevceti'l-mûmâ-ileyhâ 59.753 guruş 52 akçe	Hissetü'l-binti'l-mûmâ-ileyhâ 159.342,5 guruş	Hissetü'l-binti'l-mûmâ-ileyhâ 159.342,5 guruş
Hissetü'l-âh li-ebeveyni'l-mûmâ-ileyh 49.794,5 guruş 4 akçe	Hissetü'l-uht li-ebeveyni'l-mûmâ-ileyhâ 24.897 guruş 32 akçe	Hissetü'l-uht li-ebeveyni'l-mûmâ-ileyhâ 24.897 guruş 32 akçe

Verese-i mûmâ-ileyhim bâlâda muharrer hisse-i irsiyyeleri olan cem'an dört yük yetmiş sekiz bin yirmi yedi buçuk guruşu her biri bi-kadri'l-hısas ahz u kabz eyledikleri bu mahalle şerh verildi.

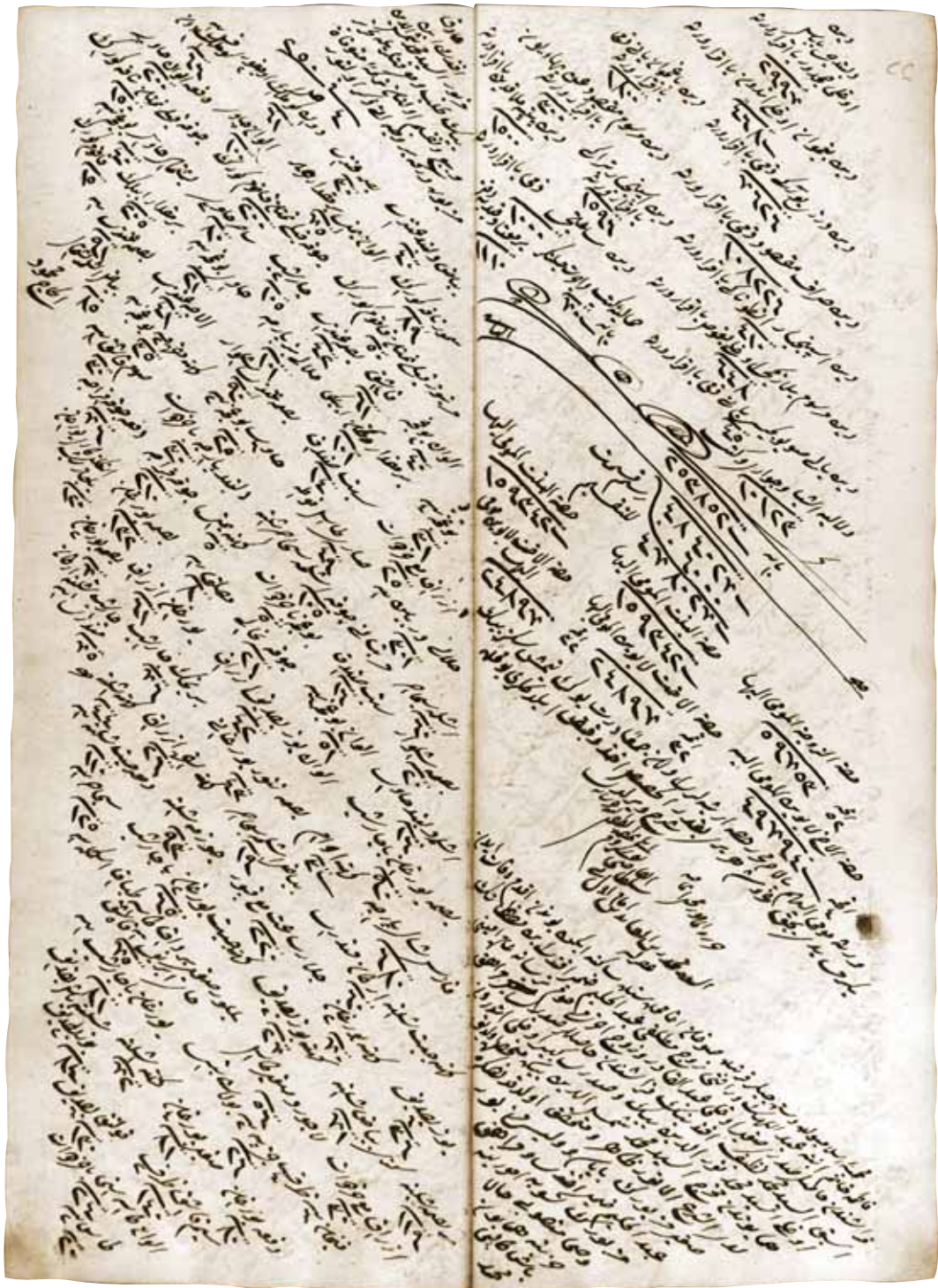
es-Seyyid Mehmed Zeynelabidin

İmâm-ı Evvel-i Sultânî el-kâdî bi-asker-i Rumeli

Nemakahu'l-fakîru ileyh azze şânuh

Gufire leh

Harrerehû el-me'mûr Mehmed Ağa fih

Mustafa Behcet Efendi'nin kitapları

Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin kitaplarıyla ilgili şimdiye kadar 2 liste tespit edilmiştir. Birisi bu terekenin başındaki liste diğeri de Gustav Flügel'in aşağıda temas edilecek olan listedir.

İncelemeye konu olan terekede mükerrerlerle birlikte 1660 adet kitap tespit edilebilmektedir. Ancak bunlar listedeki tam sayıyı yansıtmamaktadır. Çünkü bazı mecmua veya alay başlıkları altında sayı verilmediğinden, sayı verilen alay veya mecmua başlıklarında bazen tür belirtilmediğinden liste, kitapların tam sayı ve isminin tespitine imkan vermemektedir. Fakat tek başına yukarıda liste bile, Mustafa Behcet Efendi'nin kütüphanesinin hacmi, kitaplarının çeşidi, miktarı ve değerini yansıtmaması açısından büyük önem taşımaktadır.

Katip, listedeki basılı kitaplara "basma" kaydını düşmüştür. 16 basma kitabın değeri 2959 guruştur. Bu kitapların ücretleri basma kitapların fiyatlarının değişimiyle ilgili fikir vermesi açısından da önemlidir. Basmalar arasında en pahalı kitap, Katip Çelebi'nin 350 kuruş değerindeki *Cihannüma*'sıdır. *Cihannüma*'yı 1732'de basan İbrahim Müteferrika'nın belirlediği satış fiyatı 30 guruştur.¹⁹ Kitap tezhipli ise fiyatı 44 guruşa yükselmektedir.²⁰ Behcet Efendi'nin terekesindeki "Basma Öklides alayı 3" 50 guruşa satılırken İbrahim Müteferrika'nın terekesindeki basma Öklides'in değeri 800 akçe, "Öklides alayı 4"ün değeri ise 30 akçedir.²¹ Mustafa Behcet Efendi'nin terekesindeki üç ciltlik basma *Okyanus* ise 670 guruşa satılmıştır.

Terekedeki "Konak-ı mezkûr [Daye Hatun Mahallesi] ve Bebek karyesinde kain sâhil-hânelerinde iki aded eczâ odaları derûnlarında mevcûde olup bey' olunan kütüb ve eşyâ-i ma'lûme-i mütenevvi'a esmânı 3000 guruş" kaydı bu eşyalar arasında listede isimleriyle yer alamayan kitapların olduğunu göstermektedir. Bunlar herhalde tababet ile ilgili kitaplar olmalıdır.

Mustafa Behcet Efendi'nin kitapları, eşyaları, ecza dükkanları, zeytin ağaçları, gemi hisselerinin bedelleri, alacakları ve nakid parasının toplamı 737.880 guruş 10 para'dır. Bu fiyata bahsi geçen konakları ve yalısı dâhil değildir. Kitaplar, 131.745 guruşluk değeriyle bu terekenin yaklaşık 1/5.6'sına tekabül etmektedir ki hekimbaşının fikir dünyasını, kitap sevgisini ve eserlerinin maddi ve manevi zenginliğini yansıtmaktadır.

.....

19 Şânizâde Mehmed Ataullâh Efendi'nin terekesindeki 1 cilt *Cihânnümâ*'nın bedeli ise 100 guruştur. KA, V/1193. yk. 93a.

20 Fikret Sarıcaoğlu, Coşkun Yılmaz, *Müteferrika: Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası/ Basmacı İbrahim Efendi and the Müteferrika Press*, İstanbul 2011, s. 255.

21 Sarıcaoğlu-Yılmaz, *a.g.e.*, s. 131, 135.

Mustafa Behçet Efendi'nin kitapları terekedeki listeye sınırlı değildir. Gustav Flügel 1865'te yayınladığı kataloğunun Kütüphaneler kısmında (s. 56-71), Osmanlı hurufatıyla yazılan “*Merhum Seretibba Behçet Efendi'nin Tereke Olunan Kitaplarının Defteri*” başlığı altında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Bu dar kapsamlı kataloğa göre herhangi bir bilimsel tasnife tabi tutulmamış olan ve az sayıda kitap ihtiva eden bu kütüphane hiçbir zaman umumun kullanımına açılmamış görünüyor. 1v-8r varakları arasında yer tutan katalog mezat için hazırlanmışa benziyor, dolayısıyla kütüphanenin artık mevcut olduğunu söylemek mümkün değildir. (k.k.=) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Saray Kütüphanesi'nde ise bu el yazmalarının birçoğu mevcuttur.”²² Flügel'in verdiği bilgiye göre, 8 Varak, 9 satır, 3 sütun ve 6 ¼ uzunluğundaki bu defterin kayıt tarihi 1847'dir.

Bu defterdeki kitapların isimlerini Osmanlıca olarak yayınlayan Feridun Nafiz Uzluk, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Behçet Efendi gibi zamanımızın mütefennin, yabancı dillerden bir kaçını bilir değerli bir hekimin kitapları ve kütüphanesi elbette bunlar değildi. Sanırım ki, bir deftere gelişigüzel ve kül [toplu] şeklinde yazılan kitap adları, sırf sayılmak ve verese arasında bölüşülmek maksadı iledir, Kendi tercüme ve telif eylediği eserlerin bulunmaması ileri sürdüğümüz noktayı haklı gösterir.”²³

Yukarıda yayınlanan ve diğer eşyalarının da yer aldığı terekedeki kitaplar ile bu listedeki kitaplar aynı mıdır? Veya ikinci liste, terekedeki listeden bir bölüm müdür? Karşılaştırmalar bu listelerin aynı olmadığını ortaya koymaktadır. Tereke 1834, ikinci liste 1847 tarihini taşımaktadır. Listelerdeki kitap sayısı ve isimleri de çok farklıdır. İkinci listenin sonunda cilt yekunu 333 olarak kaydedilmiş. Ancak bazı kitapların karşısında yer alan rakamları o kitabın adedi olarak değerlendirdiğimizde listedeki kitap sayısı mükerrerleriyle birlikte 533'e çıkmaktadır. İki listedeki ortak kitap sayısı ise yaklaşık 35'dir.

İlk kayıt bir terekenin taşınması gereken bütün hukuki prosedürlere sahipken ikinci belge hukuki bir hususiyeti bulunmayan ve ne amaçla tutulduğu da bilinmeyen bir kayıt mahiyetini haizdir. Ayrıca bu belge Behçet Efendi'nin ölümünden ve resmî terekeden tam 13 sene sonra hazırlanmıştır. Acaba tereke taksimi sırasında terekeye dâhil edilmeyen ve birisine emanet edilen veya bahsi geçen mekânların dışında bir yerde bulunan veya tereke kaydı öncesi gizli bir elin marifetiyle kayıt dışı bırakılan kitapların listesi miydi? Bu kitaplar 13 sene kimin nezaretinde niçin muhafaza edildi? Bu tarihte hayatta olan ve 1834'teki tereke taksiminde varisler arasında yer alan kardeşi hekimbaşı

.....

²² Gustav Flügel, *Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1865, I, 71. Almanca metnin tercümesini yapan Kemal Beydilli'ye teşekkür ederim.

²³ M. F. Nafiz, “Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Kitapları ve İslamlarla Bitik Sevgisi-Bitik Evleri”, *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, c. 1, nr. 3, 1935, 97-98.

Abdülhak Molla (ö. 1854) dışındaki varisler; eşi, iki kızı ve iki kız kardeşi bu tarihte hayatta mı idi? O zaman paylaşılmayan, kayda girmeyen bu kitaplar neden 13 yıl sonra gündeme geldi?

Flügel'in listesini inceleyen ve bazı kitaplarda Mustafa Behçet Efendi'nin imzasını tespit eden Süheyl Ünver, Abdülhak Molla'nın bu kitapları satın aldığını söylüyor: "Küçük biraderi Abdülhak Molla, ağabeyi Behçet Efendi'nin 60 yaşında 1249 (1833) ölümünde mühim bir mevkidedir. O da Hekimbaşı olmuştur. Her halde okumak için pek çok yazma ve kıymetli kitaplara sahip. Bunlarla da bir kütüphane kurmuş. Biraderinin kitapları satıldığında bir kısmını elde etmiş. Behçet Efendi'nin elindeki kitaplara koyduğu imzalardan öğreniyoruz. ... Behçet Efendi'nin kitaplarını en çok satın alanlardan biri de, bütün kitaplarını namına kurulan bir kütüphanede toplayan Sahaflar Şeyhi-zade Vakânüvis Esad Efendi'dir. Yine başka ellere geçmiş kitaplarının mühim bir kısmını da Hekimbaşı ve Müverrih Hayrullah Efendi Damadı şeyhülislam Sahip Molla kitapları arasında buluyoruz."²⁴

Süheyl Ünver, kitapları Abdülhak Molla'nın satın aldığı iddiasını destekleyen bir belge sunmuyor. Ama İstanbul kütüphanelerindeki iki kardeşin imzasını birlikte taşıyan kitaplar görmesi nedeniyle böyle değerlendirme yapıyor olabilir. Çünkü, Behçet Efendi'nin, tarihli ve tarihsiz imzasını taşıyan 30 kitabın, ismini belirtmeden kütüphane kayıtlarını ve imzaları aktarıyor. İmzalanmış bu kitapların birinci listede mi, ikinci listede mi yer aldığı veya ikisinin de dışında mı olduğu belirtilen eserler ile listelerin karşılaştırılmasıyla mümkün olabilecektir. Kaldı ki iki kardeşin imzasının aynı kitapta yer almasının tek şartı satın almak olmayabilir.

Flügel'in listesinin bir tereke zeylinden, bu defterin de onun kopyası olduğundan da söz edilebilir. O vakit 13 senelik zaman farkı izaha muhtaç hale gelmektedir. Niçin bu kadar beklenildi, bu listeyi kim, niçin yapmıştır?

Bu noktada, Abdülhak Molla'nın, Şânîzade Mehmet Ataullah Efendi'nin kitaplarındaki davranışının benzerini²⁵ ağabeyinin kitapları için de sergilemiş olduğu ve bir şekilde

•••••

24 Süheyl Ünver, "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Kitaplarındaki İmzaları Hakkında", *Dirim*, sy. 3-4, 1963, s. 145-146.

25 Şânîzâde Ataullâh Efendi'nin kitaplarının bir kısmı, tereke satışı çıkarılmadan el değiştirmiştir. "Bu ellerden birisi daha sonra Hekimbaşı olan Abdullâh Mollâ'dır. [Feridun Nafiz] Uzluk, kütüphanesinde bulunan Hekimbaşı Muhtedî Mustafa Fevzi Efendi'nin Sultan IV. Mehmed zamanında (1648-1687) zamanında *Resâ'il-i Müşfiye li'l-Emrâzi'l-Müşkile* adlı eserinin başındaki boş sayfada Şânî-zâde'nin 1205/1790-1791 tarihli temellük kaydının altında daha sonra hekimbaşı olan Abdullâh Mollâ'nın "Hüve yuhî ve yumît" ayetini yazıp, altına temellük kaydı olarak S[afer] 1242 yazmış olduğunu bildirir (bk. Feridun Nafiz Uzluk, "Büyük Türk Hekimi Şani zade Mehmed Ataullah [1771-1826, Ankara, 1951], s. 16-17) Bu kayıttan anlaşıldığı gibi Şânî-zâde'nin ölüm haberi İstanbul'a gelir gelmez, daha terekesi çıkarılıp satılmadan bazı kitapları başka ellere geçmiş gözükmektedir" (Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'llah Efendi, *Şânî-zâde târihi: 1223-1237 / 1808-1821*, haz. Ziya Yılmaz, c. 1, İstanbul, 2008, s. LIX, 2. dipnot).

konumunu ve çevresini de kullanarak yurt dışına naklini sağladığı ihtimali akla gelmektedir ki bu da ispata muhtaç bir durumdur. Ancak, her iki listenin bir arada değerlendirilmesiyle birlikte Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin kütüphanesinin mahiyeti, kitaplarla ve ilgi duyduğu anlarlar ilgili bağı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Mustafa Behçet Efendi'nin Flügel'in tespit ettiği defterdeki kitapları²⁶

Şerh-i Târih-i Atebî	Mecmû'a-i fihâ şe'nü külli münkerin
Müfîdü'l-ulûm	Târih-i Vassâf
Tabakât-ı İmâm-ı A'zâm	Burhân-ı kâtı'
Kavânîn-i Âl-i Osman	Nihâyetü'l-ukûl li-Râzi
Mecmû'a-i resâil matbû'	Hızırzâde Şeyh Murâd
Târihu'l-Mısır	Lübâbü'l-hikme li-İbni Sina
Kelimât-ı Hazret-i Üftâde	Mecmû'a-i resâil
Tehâfüt-i Felâsefe li-Hocazâde	Kasîde-i bürde şerhi
Nesâyih-i Sultân Murâd	Tuhfetü'l-garâ'ib
Hâlisatü'l-hakâik li-Farabî	Kavlü'l-enîs dâru'n-nefis
Mirsâdü'l-ibâd, Fârisî	Şerh-i Tuhfetü'l-mürsele
Mecmû'a-i Yağlıkcızâde	Risâle-i Ankaravî
Resâil fi ilmi'l-münâzara	Câm-ı kîti
Mecmû'a-i resâil li-Aliyyülkâri	Metn-i mevâkıf
Uyûnü'l-eser fi'l-megâzi ve's-siyer	Mecmû'a li-İbni Kemal
Mecmû'a-i resâil fihâ i'râbü'l-keîmâtü'r-rabbâniyye	Mecmû'a-i fetâvâ
Dâru'l-mahtûm	Mecmû'a-i eş'âr, Fârisî
Lûgat-ı Vassâf	Ravzatü'l-münâzara
Târih-i Rıza	Menâhicü'l-fikr
Aynü'l-ilm şerhi	Mecmû'a-i eş'âr
Kitâbü'l-cevâhir ve'd-dürer	Mecmû'a-i resâil fi't-tasavvuf
Şerh-i işâret li-Fahr Râzi	Şâfiyye
Nefehât-ı kudsiyye	Târih-i Timur
Dürretü'l-fâhire li-İmâm Gazalî	Tezkire-i Devletşah
Kâşifü'l-esrârü'l-me'âlim	Hidâye
İkdü'l-ukûl	Tefsîr-i vecîz
Şerh-i Seb'a-i mu'allaka	Ravzatü'n-nâzırîn

.....

²⁶ Bu kitap isimleri F. Nafiz Uzluk'un Osmanlıca olarak yayınladığı (a.g.m., s. 93-97) listeden ilk defa burada latin alfabesine çevrilmiştir.

Kitâbü'l-cevhere	Şerh-i Füsûs
İktisâd fi'l-itikâd li-Gazalî	Zübdetü'l-fetâvâ
Cevâhirü'l-ahbâr fi dârî'l-karâr	Vefeyât
Ankâ-yı Mağrib şerhi	Riyâzu's-sâlihîn
Reddü'l-füsûs et-Taftazanî	Uyûni'l-enbâ fi tabakâti'l-etibbâ
Bülûğu'l-hayvân ve'l-cemâd	Kitâbü'r-rûh li-İbni'l-Cevzî
Sınâyi' u'l-masnû'ât	Kitâbü'l-firâse
Mecmû'a-i resâil evvelühâ iftitâhü'l-ebvâb	Lügat-ı Mesnevî
Esfâru'l-misbâh	Mecmû'a-i gazeliyât-ı Nâbi
Risâle-i fetâvâ	Şevâhidü'r-rubûbiyye li-Sadreddin Şirâzî
Fevâidü'z-zenbiyye	Tamâmü'l-feyz
Mecmû'a-i resâil	Ravzatü'r-râyik
Kitâb-ı müstetâb-ı mecmû'ati'l-esrâr	Lügat-i Şerefnâme
Def'a Mecmû'a-i gazeliyât	Vesiletü'l-merâm
Fetâvâ-yı sûfiyye	Esmâ'-i ashâb-ı Bedr şerhi
Mefâtihü'l-ulûm [li-]Harezmi	Tabakâtü'l-hükemâ
Mecmû'a-i fevâ'id	Hadâiku'l-envâr fi hakâyiki'l-esrâr
Mecmû'a-i kavâ'id	Ahkâm-ı nâtikî
Tehâfüt li-İbni'r-Rüşd	Mecmû'a-i gazeliyât-ı Ragıb Paşa
Atıknâme-i Kanber	Hadîkatü's-su'adâ
Şerh-i Füsûs li- Nablîsi	Tehâfüt [li]-İmâm Gazalî
Dîvân metni	Havâssu'l-hükemâ li-Ebi'l-ûlâ
Külliyât-ı şifâ	Mecmû'a-i kebîr
Aynî şerh-i Kenz	Mecmû'a-i kasâ'id
Mîzân-ı Şa'rânî	Mecmû'a-i ilâhiye
Şerhu'l-uyûn	Behcetü'l-mehâfil bakiyyetü'l-emâsil
Muhtasar fi ahbari'l-beşer	Sirâcü'l-mülûk
Kıt'a min Lisâni'l-Arab	Mecmû'a-i münşe'ât
Muvazzah fi'l-krâet	Mecmû'atü'l-letâ'if
Erba'în fi usûli'd-dîn li'l-Gazalî	Hikâye-i hazret-i Şeyh Murâd
Belâğa li'l-Matarzî	Mecmû'a-i resâil-i sad kelimât
Mecmû'a-i resâil evvelühâ mi'râc	Şerh-i Füsûs li-Kayserî
Fütûhât-ı Mekkiyye	Ma'ârifü'l-ledüniyye li-İmâm Rabbanî
Müntekâ min eş'âr [li]-Ebî Tamam	Şerh-i Hizbü'l-ekber li-Kâsî
Mecmû'a-i gazeliyât	Mecmû'a-i kasâ'id-i örfî

Menâkıb-ı Şeyh Safiyyüddin	Fütûhât-ı gaybiyye
Tabakâtü'l-evliyâ	Kitâbü'd-delâlât
Mecmû'a-i nefise	Mecmû'a-i Nedim
Mecmû'a-i resâil li-Aliyyülkâri	Risâle-i Sultân Süleyman
Mecmû'a-i güzîde	Usûlü'l-hikem fi nizâmi'l-ümem
Tuhfetü'l-garâ'ib	
Kitâbü'l-mehâsin ve'l-ezdâd li-Cahiz	Usûlü'l-ma'ârif
Külliyyât-ı dîvân-ı Hekîm Kâşânî	Şerh-i sudûr li-Süyûtî
Şerh-i Ankâ-yı Mağrib	Kitâbü'l-vişâh fi fevâ'idî'n-nikâh li-Süyûtî
Dîvân-ı Sababe, Arabî	Şerh-i kasîde-i bürde li-Şeyhzâde
Resâil-i Sa'lebî	Menâkıb-ı Mahmud Paşa
Şebistan-ı Hayalî	Nefhatü'l-rahman li-Zerkanî
Risâle-i İbnü'l-Arabî	Nihâyetü'l-kimâse fi ilmi'l-firâse
Dîvân-ı Abdülmecid	Menâhîcü'l-fikr meyâhîcü'l-kabr
Târih-i Trablus	Risâle-i tahkîk-i ecsâm ve ecsâd
Mevzû'âtü'l-ulûm	Risâle-i duhân li- Nablîsi
Risâle-i maden	Mecmû'a-i Yağlıkcızâde
Mecmû'a-i gazeliyyât li-Vehbi	Resâ'il-i Mevlânâ Câmi
Risâle fi's-simâ'	Mülâhhas-ı fetâvâ-yı Ankaravî
Terceme-i Kasîde-i bürde	Şerh-i Âdâbi'l-kâtib li-Abdülbatlusî
Târih-i Mısır, Arabî	Kitâbü'l-müsâmere şerhü'l-müsâyere
Nûru'l-hidâye	Mektûbât-ı Mahdûm-ı Hoca Cihan
Menba'u'l-hayât li-İbni Sina	Enmüzecü'l-ulûm li-İsa es-Safevî
Fünûnü'l-âdâbi'l-harbiyye	Nakd-i muhassıl li-Râzi
Risâle-i tasavvuf	Okyanus
Mecmû'a-i Müstakîmzâde	Fevâ'id-i hakaniyye
Verdü'l-mevrûd li- Nablîsi	Şerh-i Usûl-i aşere ma'a vesîle
Fazl bi'l-vehbî terceme-i cânibi'l-garbî	Mecmû'a-i resâ'il-i irşâd li-Şa'rânî
Tashîhâtü'l-halîmi's-sahir ve'l-bahri'z-zâhir	Keşkûl
Ehâdisu ahbârî'l-ulûm	İhtilâfü'l-e'imme
Şerh-i Gülşezzâr li'l-Üheyci	Şerh-i Kasîde-i rûh
Dürü'l-fevvâs (gavvâs)	Târih-i Halebizâde
Melhame-i nefise bi-eşkâl	Kasîde-i bürde
Tıbb-ı şifâî 3	Şerh-i kasîde li-musannifek
Tıbb-ı Türkî 4	Hediye-i nâdiyye ilâ sa'âdeti'l-edebiyye

Târih-i güzîde	Şerh-i latîfe li-Muhammed Şah İbni'l-Fenârî
Fevâtihi'n-nedbiyye	Tuhfetü'l-enâm şerhi Bedri'r-Reşîd
Tabakâtü'l-ulemâ	Dîvân-ı İbn-i Mi'mâr Edib
Nefâ'isü'l-fâhir	Kitâbü'n-nüzheti'l-mürşide
Unvânü'ş-şeref	Dîvân-ı Selim Tahranî
Şerhu'l-miftâhi'l-gayb	Îhât-ı? bedî'a
Şerh-i esmâ'ü'l-hüsnâ	Hamse-i Atâî
Mesâlikü's-sâlikîn	Lügat-ı Fâik
Şifâ-i şerif	Dîvân-ı İzzet
Mutavvel	Şerh-i Gülistan
Vasîf târihi	Şevâhidü'n-nübüvve
Sırru'l-mektûb	Mirâtü'l-uşşâk
Hamse-i Nizâmî	Ale'l-mevâkîf [li]-Kara Kemal
Dîvân-ı Süleyman	Dîvân-ı Zehr
Mültekâ, Damad şerhi	Dîvân-ı Sâib
Dîvân-ı Hâfız	Dîvân-ı Vahid
Şerh-i Baharistan	Tuhfetü'l-mü'minîn 7
Hallü'r-rümûz li-keşfi'l-künûz	Kara biberi
Surâhu'l-lüga	Tervîcü'l-ervâh 13
Dîvân-ı İmru'l-Kays	Tezkiretü'l-kehhâlîn 14
Muhâdarât-ı Süyutî	Mîzân-ı nabs 17
Sefîne-i Ragîb	Sun'u'l-hayât
Mütevassıtu ale'l-kâfiyye	Dîvân-ı fasîh
Kitâbü'l-mûciz 9	Masûnetü'l-müftî ve'l-kâdî
Teshîlü'l-menâfi' 11	Takvîm mecmû'ası
Sâfiyye şerh-i Şâfiyye	Risâle-i Gülşen
Kitâbü'n-nebât 12	Miftâhü'l-gayb
Bızâ'tü fi't-tib 19	Menâkıb-ı hünerverân, Âli merhum
Dîvân-ı Nedim	Tasavvuf-ı kudsiyye li-Rıza
Tuhfe-i vesî'a [li]-Hacibzâde	Sarf cümlesi
Fethu ebvâbi'd-dîn şerhu âdâbi'l-mürîdîn	Takvîm târihi
Risâle-i fetâvâ	Rümûz-i künûz
Vak'a-i hilâl	Gâyetü'l-kanû'
Meşârık	Dîvân-ı Ragîb
Evzâ'u'l-mesâlik	Lügat-ı lehce

Dinkoz	Dîvân-ı Örfî
Gülşen-i hulefâ	Şerh-i Bostan
	Dîvân-ı Molla Câmî
Kitâb-i nücûm li-Mehmed Çelebi	Vankulu
Nücûm [li]-Uluğ Bey	Şerhu etvâkı'z-zeheb
Hayâtü'l-hayvân 6	Mirzâcan
Nişaburî, Şerh-i Şâfiyye	Ferheng-i Şuûrî
Gâyâtü'l-beyân, Şerefnâme 8	Lügat-ı Deşbeşe?
Baytarnâme 10	Tuhfetü'ş-şâhân
Ravzatü'l-esihhâ devhatü'l-etibbâ 13	Ta'rîfât-ı Seydî
Hamse-i Hayatî	Taşköprüzâde
Kitâbü'l-kânûn li-İbni Sina 18	Dîvân-ı Neşet
Mîzânü'l-elfâz	İtmâmü'd-dâdiyye
Şerh-i Ercûze [li]-İbni Sina 20	Dîvân-ı Kânî
Hâvî fi ilmi't-tedâvî 12	Şerh-i Mevâkıf
Mu'ammâ-yı Mîr Hüseyin	Dekâiku'l-hakâyık
Hafîd, Şerh-i Tehzîb	Fetâvâ-yı Abdürrahim
Şerh-i tezkire li-Nizamüddin	Zübdetü'l-hakâyık
Kefevî, Ale'l-ârâ	Külliyât-ı Azmizâde
Lisânü'l-Arab	Makâmât-ı Hamîdî
Mir'âtü'l-akâ'id	Kefevî, Hâşiye-i Hüseyniye
Kimyâ-yı sa'âdet	Şerhu'l-makâsîd
Hüsn-i zîbâ ale'l-ısâm	Mir'âtü'l-müşkil (müşekkel?)
Tuhfetü'l-Haremeyn li-Nâbi	Hisâbü'l-mesâil li-Nuh Efendi
Riyâzü'l-ezkâr	Mecâmi' u'l-ezkâr
Risâle-i nefy li-Sâfilîzâde	Netâyicü'l-fünûn
Terceme-i mevzû'ât li-ulûm	Kara Halil Hâşiyesi, Kul Ahmed
Hezeliyât [li]-Kânî	Terkîbü'l-garîb tertîbü'l-cemîl
Devhatü'l-meşâyih	Hidayetü'l-ihvân fi ahvâli'l-hân
Fetâvâ-yı tâliyye	Siyer [li]-Veysi
Tuhfetü'l-mülûk	İmtihân-ı ezkiyâ
Mi'yâr [li]-Cemalî	Altıparmak târihi
Düstûru'l-amel 22	Uyûnü'l-hakâyık
Enmûzecü'l-ulûm	Fetâvâ-yı Behîce
Cilt yekûnu	333

BEYLERBEYİ SARAYINDA SEÇKİN BİR KONUK: İMPARATORİÇE EUGENIE

PROF. DR. ALİ ŞÜKRÜ ÇORUK

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Tanzimatla birlikte hız kazanan modernleşme çabalarının önemli sonuçlarından birisi de batıyla ilişkilerin her alanda daha öncesiyle mukayese edilemez şekilde artmasıdır. Özellikle İngiltere ve Fransa ile ittifak edilerek Rusya'ya karşı kazanılan Kırım Savaşı sonrasında 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün Avrupalı devletler tarafından tanınması devletin geleceğini tehdit eden Rus tehdidini bertaraf etmek isteyen Osmanlı idarecileri nezdinde büyük başarı olarak nitelendirilir ve siyasî sahadaki bu yakınlığın artarak devam etmesi istenerek çeşitli adımlar atılır. Gerçi ortaya çıkan bu yeni durumu tek taraflı olarak düşünmemek lâzımdır. Mesele Osmanlı açısından siyasî bakımdan ne kadar önemliyse Avrupa açısından da iktisadî bakımdan o kadar önemlidir. Sanayi devriminden sonra ucuz hammadde ve kendi ülkelerinde ürettikleri mallara geniş çaplı pazar bulmak arayışında olan başta İngiltere ve Fransa olmak üzere büyük Avrupa devletleri için de bu yakınlığın iktisadî gerekçeleri ve avantajları vardır. Her iki tarafın beklentileri doğrultusunda gelişen bu süreçte Sultan Abdülaziz'in 1867 yılında Avrupa'ya yaptığı seyahat oldukça önemlidir. Dünyadaki iktisadî gelişmelerin ortaya konulacağı Paris Sergisi'nin onur konuğu olarak davet edilen Sultan Abdülaziz önce Fransa'yı daha sonra da başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın pek çok ülkesini ziyaret etmiştir. Osmanlı tarihinde ilk ve tek olma özelliğini taşıyan, Avrupa kamuoyu tarafından da ilgiyle takip edilen bu ziyaret oldukça uzun sürmüş, Sultan, Haziran ve Eylül arasını içine alan zaman diliminde Avrupa'daki gelişmeleri yakından görmüştür.

Abdülaziz'in Fransa'ya yaptığı ziyaretin iadesi ise yaklaşık iki sene sonra Fransa İmparatoriçesi Eugenie tarafından gerçekleştirilecektir. Ancak İkinci İmparatorluk döneminde III. Napolyon'un eşi olarak İstanbul'a gelen İmparatoriçe Eugenie'nin

İmparatoriçe Eugenie'nin gençlik yıllarında yapılmış bir resmi (1853)

İmparatoriçe Eugenie'nin İstanbul'a Gelişi (Çelik Gülersoy, Tophane, Fındıklı, Kabataş)

1869 yılında gerçekleştirdiği bu ziyareti iade-i ziyaretten ayrı olarak başka bir hadise etrafında değerlendirmek gerekir. Süveyş Kanalı'nın açılış merasimine katılmak üzere yola çıkan İmparatoriçe kendi içinde özerk bir yapıya sahip olmakla beraber hâlâ Osmanlı toprağı görünümünde olan Mısır'a gitmeden önce diplomasinin bir gereği olarak İstanbul'a uğramıştır. Her ne sebeple olursa olsun başta Sultan Abdülaziz olmak üzere devlet bu üst düzey ziyarete oldukça önem vermiş, İmparatoriçeyi en iyi şekilde ağırlamak noktasında hiçbir külfetten çekinmemiştir. Çünkü gelen misafir sıradan birisi değildir. Eugenie, Fransa İmparatoriçesi olmanın yanı sıra o dönemde Avrupa'da muadili saray figürlerinin erişemediği bir popüleriteye sahiptir. Başka bir deyişle Eugenie, modern monarşinin tipik bir örneği olarak saray geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir İmparatoriçe olmanın yanı sıra, o dönemde halkla olan ilişkileri, giyim kuşam ve hayat tarzı başta olmak üzere sosyal hayatta, sadece Fransa'da değil bütün Avrupa'da belirleyici bir kişiliktir. Dolayısıyla attığı her adımı takip edilen önemli bir misafirin İstanbul'a gelişi, daha da önemlisi 19. yüzyılda Avrupa'dan İstanbul'a en üst düzeyde ilk defa gerçekleştirilen ve Osmanlı için âdeta test niteliğinde olan bu ziyaret herkesi heyecanlandırmış, özellikle halk tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. İstanbul'da bulunduğu süre içinde Beylerbeyi Sarayı'nda kalan, resmî kabullerini burada gerçekleştiren İmparatoriçe Eugenie'ye ev sahipliğini ise bir anlamda Üsküdar yapmıştır.

Montani'nin çizimiyle Eugenie'nin Sultan Abdülaziz ile birlikte Beylerbeyi Sarayı'na gelişi (Le Monde Illustré, 30 Ekim 1869)

Eugenie'nin İstanbul ziyareti ile ilgili en önemli kaynaklar dönemin önde gelen Osmanlı ve Fransız gazeteleri ile arşiv vesikaları ve hatıratlardır. Bu kaynaklardan hareketle daha sonra ziyaret hakkında çeşitli yazılar ve makaleler yayınlanmıştır. Biz bu bildiride yukarıda işaret ettiğimiz ve kaynakçada yer verdiğimiz yayınların yanı sıra, konuyla ilgili olarak bu zamana kadar üzerinde fazla durulmamış bir hatıratın, Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in Mütareke döneminde yayımladığı hatıralarından yola çıkarak Eugenie'nin İstanbul ziyareti hakkında Üsküdar merkezli bilgiler vermeye çalışacağız.

İstanbul'a deniz yoluyla gelen ve tarihî bir ziyaret gerçekleştiren İmparatoriçe Eugenie'nin özel yatı "Aigle" 13 Ekim 1869 Çarşamba günü öğleden sonra başkente ulaşmış ve Dolmabahçe açıklarında demirlemiştir. İmparatoriçe, Üsküdar ve Tophane

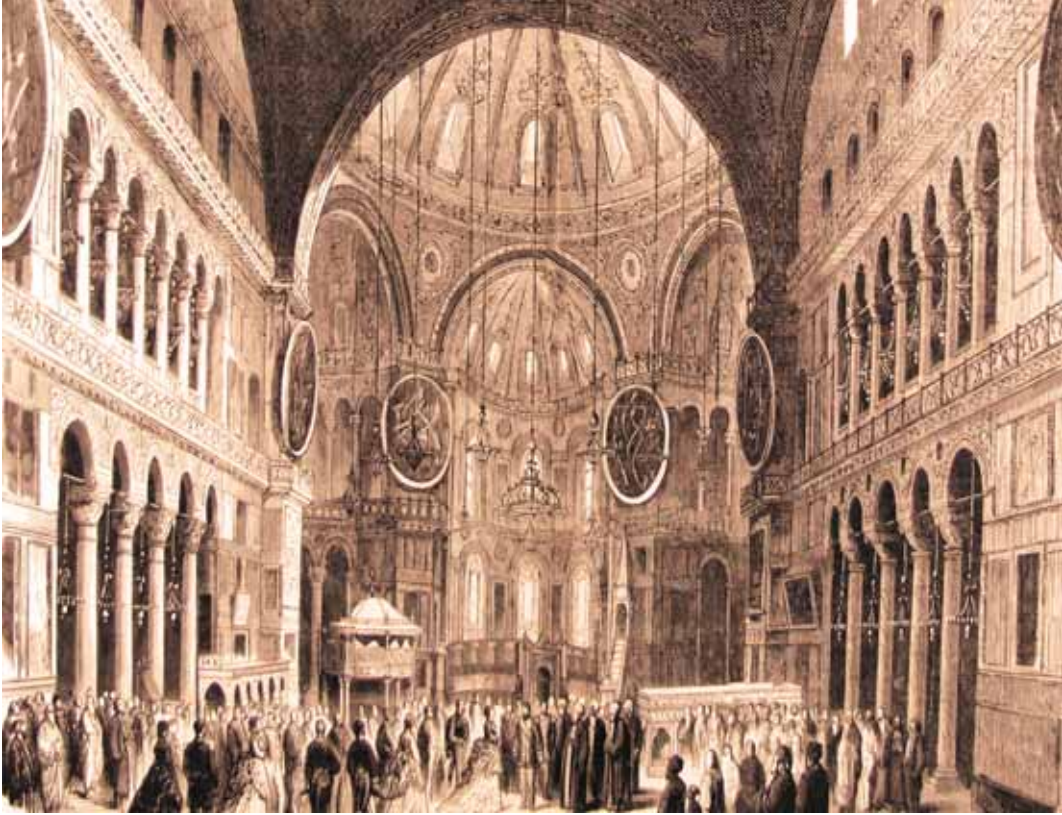

Beylerbeyi Sarayı'nda

kıyılarından ve donanmaya ait gemilerden yapılan top atışlarıyla ve denizi dolduran yüzlerce kayıkla karşılanmıştır. Sultan Abdülaziz “tarz-ı nevin” yani yeni tarzda yaptırdığı saltanat kayığı ile geldiği yatta “Hoş geldiniz” merasimini gerçekleştirmiş ve misafirini alarak Beylerbeyi Sarayı’na götürmüştür. 1865 yılında yapılan ve ilk yabancı konuşunu ağırlayan Saray’ın rihtımında vükelâ ve sefirler tarafından karşılanan İmparatoriçe Harem dairesine geçerek bir müddet dinlenmiş, ardından akşamüzeri Dolmabahçe Sarayı’na gelerek Abdülaziz’in annesi Pertevniyal Valide Sultan’ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin akabinde yine Dolmabahçe Sarayı’nda Abdülaziz tarafından onuruna verilen ziyafete katılmış, sonrasında Beylerbeyi Sarayı’na dönmüştür.

İstanbul’daki ikinci gününü günümüz tabiriyle “tarihî ve turistik” yerlere ayıran Eugenie Perşembe günü öğleden önce Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Süleymaniye Camilerini ziyaret etmiş, öğleden sonra Beylerbeyi Sarayı’nda Pertevniyal Valide Sultan tarafından kendisine iade-i ziyarete bulunulmuştur. 15 Ekim Cuma günü öğleden önce yine Beylerbeyi Sarayı’nda yabancı elçileri kabul etmiş, Cuma namazı saatinde Dolmabahçe’ye geçerek selâmlık resmini izlemiş, öğleden sonra ise Kâğıthane’yi gezmiştir.

Eugenie, İstanbul’da bulunduğu müddetçe halkın olağanüstü ilgisine mazhar olmuştur. Beyoğlu ziyaretinde olduğu gibi zaman zaman halkın arasında gezen İmparatoriçe

Ayasofya
I. Eugenie'nin
Ayasofya ziyareti
(Illustration, 6
Kasım 1869)

gittiği her yerde “Çok Yaşa” nidalarıyla karşılanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bu ziyarete verdiği önemin bir göstergesi olarak ziyaret sırasında çarşamba ve cumartesi arasında devlet daireleri tatil edilmiş, devletin resmî gazetesi *Takvim-i Vekâyi* çıkmamıştır. İmparatoriçe gitmeden bir gün önce yayınına tekrar başlayan gazete, 18 Ekim 1869 Pazartesi tarihli nüshasında bu ziyaretle ilgili olarak, bir kısmını yukarıya aldığımız haberlere yer vermiştir.¹

İmparatoriçe Eugenie'nin İstanbul'u ziyareti sırasında düzenlenen törenlerin en görkemlisi 16 Ekim Cumartesi günü gerçekleştirilmiştir. O dönemde Üsküdar'a bağlı olan Beykoz'da, Tokat bahçesinde düzenlenen askerî resmigeçidi Abdülaziz ile birlikte izleyen, ardından Beykoz Kasrı'nda verilen ziyafete katılan Eugenie'nin Beylerbeyi Sarayı'na deniz yoluyla dönüşü oldukça şaşılağı geçmiştir. Bu tören ile ilgili hazırlıklar aylar öncesinden başlamış, hatta bizzat Abdülaziz ara sıra Beykoz'a giderek hazırlıkları yerinde incelemiş, törende yer alacak ve resmigeçitte bulunacak “piyade, süvari ve topçu” bölüklerini teftiş etmiştir.² Ayrıca Saray mimarı Sarkis Balyan marifetiyle törenin düzenleneceği Tokat çayırında Abdülaziz ve Eugenie'nin askerin geçişini izleyeceği demonte bir köşk yaptırılmıştır.³

Ayasofya.
Montani'nin
çizimiyle
Eugenie'nin
Ayasofya ziyareti
(Le Monde Illustre,
30 Ekim 1869)

Ziyaretin Beykoz ayağı hakkında diğer süreli yayınlardan daha geniş bilgi veren yarı resmî *Rûznâme-i Cerîde-i Havadis*'te yer alan bir habere göre tören sabahı Sultan Abdülaziz ve İmparatoriçe Eugenie aynı vapura binerek deniz yoluyla Beykoz'a gelmişler ve Hünkâr İskeleyi'nden karaya çıkmışlardır. Daha sonra bir faytona binerek ve yan yana oturarak tören alanına geçen ikilinin karşılarında mabeyncileri yer almışlardır. İkili Tokat bahçesindeki tören köşküne geldiklerinde kendilerini Sadrazam Âli Paşa başta olduğu üzere vükelâ heyeti ile İstanbul'da bulunan yabancı elçiler karşılamışlardır. Oldukça resmî bir üslûpla kaleme alınmış yazıdan öğrendiğimize göre tören köşkü Osmanlı ve Fransız bayraklarıyla süslenmiş ayrıca "esliha-i atıka" yani tarihî silahlarla ve savaş âletleriyle donatılmıştır:

"Zât-ı hazret-i tâc-dârî yevm-i mezbûrda rükûb-ı mekârim-üslûb-ı mülûkânele-rine mahsus vapura râkiben bi's-şevket ve'l-ikbâl saat yedide Beylerbeyi Saray-ı Hümâyûnî'ye azimet ve bir müddet orada ârâm ve istirahat buyurdularından sonra haşmetlü İmparatoriçe hazretleriyle vapur-ı hümâyûnî'ye râkiben ve maiyet-i müşârünileyhâda bulunan madamaları müstashiben oradan hareketle saat sekiz buçuk sularında Hünkâr İskeleyi nam mevkie muvasalat buyurup rükûb-ı zât-ı hazret-i şehriyârîye mahsus olan fayton-ı azamet-nümûna râkiben Devletlü Mehmed Cemil Paşa hazretleriyle İmparatoriçe hazretlerinin mabeyncisi bulunan Kont hazretleri dahi karşılarında zânû-zede-i ta'zîm oldukları hâlde orada bulunan kasr-ı hümâyûnîye

Göksu.
Montani'nin
çizimiyle Sultan
Abdülaziz ve
Eugenie Göksu'da
(Le Monde Illustré,
30 Ekim 1869)

muvasalat ve zât-ı hazret-i sadaret-penâhî ile vükelâ-yı fihâm ve süferâ-yı asalet-ittisâm hazerâtı kasrın pişgâhında saff-beste-i ihtirâm ve tekrim olup kasr-ı mezkûr Devlet-i Aliyye sancakları ve Fransa bandıraları ve dahilen envâ-ı tezyinattan başka eslihâ-ı musanna-i atıka [ile] donatılarak esbâb-ı ziynet ve ihtişam itmam edilmiştir.”

Haberin devamında, Sultan Abdülaziz ve İmparatoriçe Eugenie'nin seyir köşkünde kendilerine ayrılan yere oturduktan sonra icra edilen resmigeçit ile alakalı bilgiler verilmektedir. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı ordularına kumanda eden meşhur Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın yönetimindeki asker “kemâl-i intizâm” ile resmigeçidi icra etmişler, köşkün önünden geçerlerken Padişah ve İmparatoriçe'ye dua içerikli tezahüratta bulunmuşlardır. Yukarıda künyesini verdiğimiz *Takvim-i Vekâyi*'nin yazdığına göre “25000'i müteceviz” askerinin icra ettiği resmigeçidin ardından Beykoz Kasrı'na geçilmiş ve misafirlere büyük bir ziyafet verilmiştir:

“Kasr-ı âli-i mezkûrda mevzû'-ı cây-ı azamet olan taht-ı hümayûniye zât-ı hazret-i Padişahî revnak ü şevket ü iclâl olduklarından ve İmparatoriçe hazretleri dahi nihâde-i mevki-i tekrim ve ihtiram olan müzeyyen kürsî-i mahsûsa kuud eylediklerinden sonra asâkir-i fevz-meâsir-i cenâb-ı mülûkâneye resm-i geçit icrası için 'hareket' kumandası verilerek ve alay muzikaları terennüm-sâz olarak Devletlü Rifatlı Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa ve Dâr-ı Şurâ-yı Askerî Reisi Atufetlü Paşa hazeratı pişgâh-ı kasr-ı hümayûnîde

bulunmakla asâkir-i şâhâne bölük bölük kemâl-i intizâm ile huzurdan mürur eyledikleri esnada füzûnî-i ömr ü ikbâl-i hazret-i hilâfet-penâhîye irdâfen İmparatoriçe hazretlerinin tezâyüd-i ömr ü afiyetleri temenniyatını bülend-âvâz ile isâl-ı nüh-tâk-ı âsuman ederek takım takım mürur ile resm-i geçit fevkalâde mükemmel ve muntazam bir surette rehin-i hüsn-i hitâm olmuş ve muahharen Beykoz kasr-ı Hümâyûnu'na İmparatoriçe hazretleriyle ma'a-teşrif-i mülûkâne vuku bularak orada tertip ve tehniye buyrulan ziyafet keşide kılınıp vükelâ-yı fihâm hazerâtı dahi mevcut bulduklarından her birerleri nimet-i iltifât-ı âli-derecât-ı hazret-i şehriyâri ile mütenaim olmuşlardır.”⁴

Görüldüğü üzere Eugenie'nin Beykoz ziyareti ile ilgili olarak *Ruzname*'de yayınlanan haber gayet resmî ve dikkatli bir üslûpla kaleme alınmış, hâliyle padişah ön plana çıkarılarak konu ana hatlarıyla verilmekle yetinilmiştir. Yarı resmî bir gazete için ise bu durumu devrin şartları içinde normal karşılamak gerekir. Beykoz'daki tören ve ziyafetle ilgili ayrıntılı bilgi veren ve bu konuda gazetelerin bıraktığı boşluğu dolduran en önemli kaynak ise Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in hatıralarıdır. Üst düzey bir devlet memuru olarak Beykoz'daki törende bulunmuş olan Ali Rıza Bey'e göre resmigeçit fikrini ortaya atan, ancak o günü görmeye ömrü vefa etmeyen Keçecizade Fuat Paşa'dır. Osmanlı ordusunun gücünü İstanbul'u ziyaret eden Avrupalı misafirlere göstermek isteyen Fuat Paşa'nın bu teklifi padişah tarafından kabul edilmiş ve gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Törenden önce Beykoz'a giden ve çalışmaları yerinde izleyen Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, batı mimarîsinde inşa edilen, ortası padişah ve imparatoriçeye, yan tarafları vükelâya ve yabancı misafirlere tahsis edilen üç bölümlü köşk hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Fransa İmparatoriçesi Eugenie'[nin] ikametine Beylerbeyi sarây-ı hümâyûnu tahsis edildi ve kudûmü için birçok esbâb-ı sürûr ve şâd-mânî ihzar olunduğu sırada Hünkâr İskelesi çayırında asâkir-i şâhâne tarafından bir resmigeçit icrası tensip olunmuştu. Resm-i mezbûrun icrası ol vakit hayatta olmayan Fuat Paşa'nın tensibidir demişlerdi. Müşarünileyh Fuat Paşa hâl-i hayâtında, Avrupa imparatorlarından biri İstanbul'a gelir ve geldiği mevsim de yaza tesadüf ederse Hünkâr çayırında bir resmigeçit icrası münasip olacağını söylemiş. Müşarünileyhin bu fikrini o zaman makam-ı sadârette bulunan Âli Paşa zât-ı şâhâneye arz ederek istihsal eylediği irade üzerine çayırın vasatına ahşap bir köşk inşasıyla resmigeçidin oradan temaşasını takarrür etmişti. Köşkün inşa ve tefrişatından sonra bir gün Dahiliye Nâzır-ı esbakı Sait Efendi merhumla beraber bilhassa gidip seyr ü temaşa eyledik. Köşkün cephesi açık ve üç kısma tefrik olunmuştu. Ortası zât-ı şâhâne ve misafirine ve iki cenahı vükelâ ve süferâ ile maiyet madamalarına tahsis edilmiş ve harici garp tarz-ı mimarîsinde envâ-i nukuş ile telvîn ve dahili fevkalâde tefriş ve tezyin olunmuştu.”

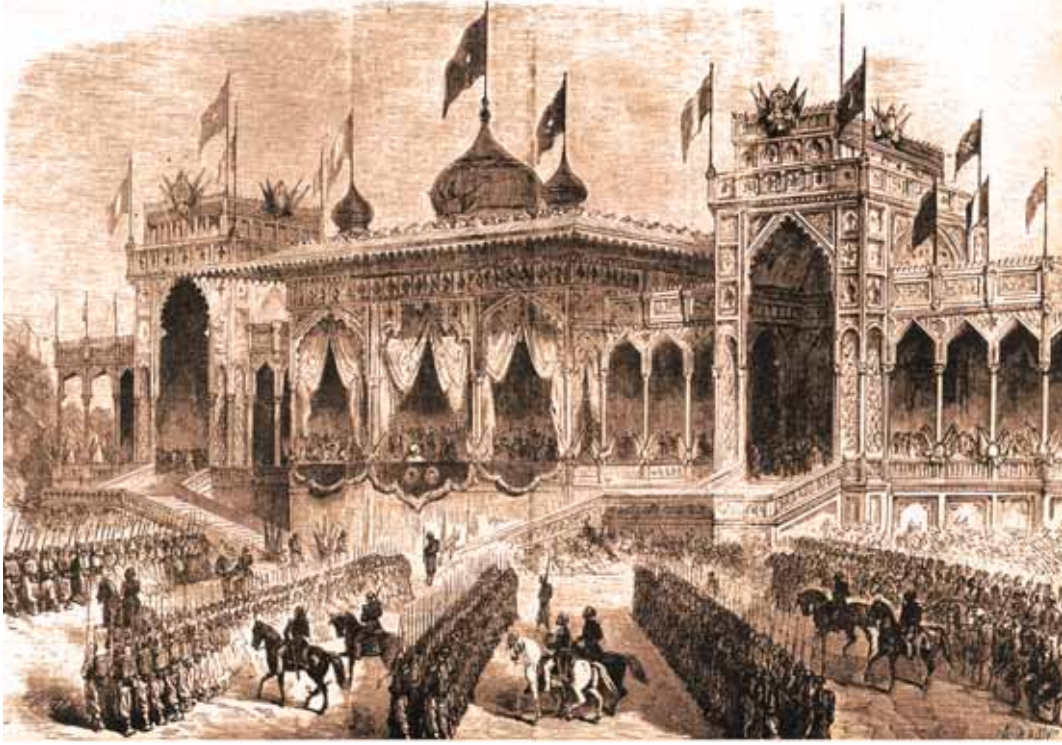
Beykoz'daki Tokat bahçesinde düzenlenen resmigeçitte izleyici sıfatıyla hazır bulunan Ali Rıza Bey'e göre İstanbul halkı törene büyük ilgi göstermiş, meydanı hıncahınç

Eugenie
şerefine yaptırılan
Tokat Köşkü
(B. Kargopulo)

doldurmuştur. Öyle ki bazıları ağaçların üzerine çıkarak töreni buradan izlemiştir. Bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra padişah ile İmparatoriçe aynı arabayla tören alanına gelmiş, Sultan Abdülaziz Avrupa diplomasi âdetleri gereğince misafirini koluna alarak adı geçen köşkün kendilerine ayrılan orta kısmına götürmüştür. Ali Rıza Bey'in anlattıklarına bakılırsa Sultan Abdülaziz'in İmparatoriçe'yi "zarif bir tebessümle" koluna alarak köşke götürmesi izleyenler tarafından takdirle karşılanmış ve diplomatik açıdan Avrupa ile bütünleşmenin bir işareti olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Osmanlı ordusunun tören sırasında sergilediği intizam yerli yabancı herkesin ilgisini çekmiştir:

"İmparatoriçenin vürudundan çend gün sonra resmigeçidin yevm-i icrâsı ilân edildi. Vükelâ ve süferâ ve İstanbul ve Bilâd-ı Selâse seknesi vapur ve kayıklar ve sandallarla fevç fevç azimete şitâbân oldular. Fakir o günü sadr-ı müşârünileyhin Bebek'te kâin sahilhanesinde mahdum beylere misafir gitmiştim. Orada hazır bulunan bazı zevat ile

Eugenie için yapılan bir tören.

o gün için bir vazifesi olmayan ve yalının pîşgâhında demirli bulunan vükelâ vapuruna râkiben Hünkâr İskelesi'ne gittik. İskeleden itibaren içeriye doğru her tarafa çadırlar kurulmuş ve koca çayır seyircilerle hıncahınç dolmuş ve temaşa için ağaçlara çıkan halkın ağırlığından dalları sarkmıştı. Ol vakit sadaret seryaveri bulunan Sami Bey, Ali Fuad ve Reşid Beyleri görmesi üzerine derhâl memûrîn-i âidesine müracaatla cümlemizi mezkûr köşkün kafesle mestur olan alt katına yerleştirdi. Güzergâh Osmanlı ve Fransız bayraklarıyla donanmış ve asker ve ahali saff-beste-i tevkîr ü ihtiram bulunmuş oldukları hâlde biraz sonra müzeyyen başlıklı cesim, tüvana altı at koşulmuş saltanat arabasında sağ tarafına İmparatoriçe'yi almış olduğu hâlde zât-ı şâhâne teşrif ettiler ve İmparatoriçe'nin maiyet madamaları dahi saray arabalarıyla geldiler. Köşkün pîşgâhında arabadan inip hariçte bulunan merdivenin alt başında zât-ı şâhânenin zarif bir tebessümle İmparatoriçe'ye kol vermesini Server Efendi -ki sonradan hariciye nazırı olan Server Paşa'dır- fevkalâde takdir edip 'İşte Avrupa hükümdarları da bu kadar yapabilirler.' demişti. Teşrif-i şâhâneyi müteakip resmigeçide bed' olundu. Sefaretler ataşe militerleri asâkir-i şâhânenin nizam ve intizamını mükemmel bulmuşlar ve takdir etmişler diye sonradan bazı rivayetler tekevvün etti idi."

Tıpkı gazetelerin yazdığı gibi törenin ardından Beykoz Kasrı'na geçilmiş, burada Eugenie şerefine bir ziyafet düzenlenmiştir. Ali Rıza Bey bu ziyafette bulunmamış

Sultan Abdülaziz
ve Eugenie'nin
askeri töreni
izledikleri Tokat
Köşkü ve köşkün
önünde toplanmış
olan halkı gösteren
bir fotoğraf (B.
Kargopulo)

ancak ziyafetle ilgili olarak başkalarından edindiği bilgileri kaydetmekle yetinmiştir.⁵ Anlatılanlara göre yemek ve sofranın düzeni konusunda hiçbir masraftan kaçınılmamış, özellikle meyvelerin sunumunda ilgi çekici sahneler yaşanmıştır. Üzerinde meyvelerin bulunduğu ağaç dalları saksılara dikilmiş şekilde sofralara getirilmiş, böylelikle isteyen istediği meyveyi dalından koparıp yeme şansına sahip olmuştur:

“Resmigeçidin icrasını müteakip zât-ı şâhâne ve misafiri ve meduvvîn-i sâire Beykoz kasr-ı hümayûnunu teşrif ettiler. O akşam kasr-ı mezkûrda yüz yirmi kişilik resmî bir ziyafet keşide edilmişti. O zaman kurenâdan bulunan bir zat sofranın külfet ve tertibatı hakkında verdiği tafsilât sırasında sûret-i mahsûsada saksonya saksılara gars edilmiş olan armut ve şeftali misillü meyva ağaçları sofraya dizilip tabii bir meyve bahçesi şekline konmuş olduğundan, meduvvîn diledikleri meyvelerden elleriyle koparıp yediklerini hikâye etmişti.”

Beykoz Kasrı'ndaki ziyafetten sonra Abdülaziz İmparatoriçe'den ayrı olarak Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür. İmparatoriçe'nin akşamüzeri Beylerbeyi Sarayı'na dönüşü ise âdeta bir şehrayin ortamında gerçekleşmiştir. Dört saat süren dönüş yolculuğu sırasında Eugenie'nin bindiği vapur ağır ağır Boğaz'ın sularında ilerlerken donanma

şenliği icra edilmiş, Beylerbeyi Sarayı'na kadar olan mesafede Anadolu ve Rumeli yakasındaki tepelere konuşlandırılmış olan askerler ellerindeki meşaleleri yakarak İmparatoriçe'yi selâmlamıştır. Aynı zamanda her iki taraftaki yalılar, devlet daireleri ve gemiler aydınlatılmış, sahillerden maytaplar ve havaî fişekler patlatılarak İmparatoriçe şerefine İstanbul'da eşine rastlanmayan bir ışık gösterisi icra edilmiştir. Boğaziçi'nin tabîî güzelliği ise hâliyle bu şenliğin başarısındaki en önemli etkidir:

“Resmigeçide iştirak eden asâkir-i şâhâne yine Fuat Paşa'nın tensibi veçhile Hünkâr İskelesi dağlarından itibaren Anadolu ve Rumeli cihetindeki dağlara çıkarılıp Beylerbeyi tepelerine kadar sırasıyla yerleştirilmiş ve her iki tarafta kâin sahilhaneler, dağlar, bağlar, bahçeler, kışlalar, karakolhanelerle süfün-i hümâyûn gayet mükemmel donatılmış olduğundan, esnâ-yı avdette bir tarafta asâkir-i şâhâne dağlarda meşaleler yakıp tabur-ı ateş içinde bir yandan mahal mahal vazolunan sallardan ve sevâhilden rengârenk maytaplar yakılarak ve fişekler atılarak envâ-i sanâyi-i nâriye ile izhâr-ı meserret ve şâdmânî edilmekte olduğu hâlde avdet olunmuştu. Mahsûd-ı cihân olan Boğaziçi'nin hâl-i tabîîsi bu gibi donanmaların ve şehrayinlerin bir kat daha parlak ve şaşaalı olmasına büyük hizmet etmektedir. Binaenaleyh Fuat Paşa'nın bu fikir ve mütalâasını ol vakit herkes doğru bulmuşlar ve merhumu rahmetle yâd etmişlerdi.”⁶

Eugenie'nin İstanbul ziyareti hakkında Ali Rıza Bey'in hatıralarında yer verdiği önemli hususlardan birisi ise İmparatoriçe'nin hamam merakı etrafındadır. İstanbul'u ziyaret eden bütün batılılar gibi İmparatoriçe de bu konuyla ilgilenmiş, Çengelköy (İstavroz) Hamamı natırlarından Vesile Hanım marifetiyle Beylerbeyi Sarayı hamamında Avrupa'da meşhur olan Türk hamamı zevkini tatmıştır. Bu tecrübe kendisine öğretilen birkaç Fransızca kelimeyle çat pat konuşmaya çalışarak İmparatoriçe'yi güldüren Vesile Hanım için bir tefahür vesilesi olmuş, ayrıca aldığı yüklü bahşişler neticesinde hamam ustalığını bırakarak bohçacılık yapmaya başlamıştır:

“Bu ikamet esnasında müşârünileyhâ Türk kadınları usulünde istihâm etmekliği arzu ettiğinden en maruf hamam ustalarından İstavroz Hamamı'ndaki Vesile Hanım bi'l-celb sarayın hamamında müşârünileyhâyı eliyle yıkamıştır. Vesile Hanım Eugenie'nin hüsnünü, tenâsüb-i endâmını bahusus billûr gibi vücudunu söylemekle bitiremezdi... Vesile Hanım bellediği birkaç kelime Fransızca'yı hîn-i tekellümünde karışık bir surette söyler, İmparatoriçe pek çok gülermiş. İmparatoriçenin hîn-i avdetinde canlıca atıyyeler almış olduğundan bu parayı sermaye ittihaz ederek bohçacı olmuş ve artık hamam ustalığını terk etmişti. Mamafih yine meslektaşlarıyla düşer kalkardı. (s. 33-34)

İmparatoriçe'nin 17 Ekim Pazar günkü programı ise Beyoğlu ve çevresine ayrılmıştır. İlk olarak Beyoğlu'nda bulunan Ermeni Katolik Kilisesi'ndeki Pazar ayinine katılan

Eugenie daha sonra yürüyerek Fransız sefarethanesine geçmiş, burada bulunan elçilik mensupları ve vatandaşlarıyla görüşmüştür.

18 Ekim Pazartesi günü Üsküdar çevresindeki mesireleri ziyaret eden Eugenie'nin bu ziyaretlerinde kendisine Sultan Abdülaziz eşlik etmiştir. Önce Göksu'ya gidilmiş daha sonra Alemdağı ziyaret edilmiş, akşama doğru Çamlıca yoluyla Beylerbeyi Sarayı'na dönülmüştür. 19 Ekim Salı günü ise bu seçkin konuğun İstanbul'daki son günüdür. İmparatoriçe Eugenie tıpkı gelişinde olduğu gibi büyük sevgi gösterileri arasında Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır.⁷

İmparatoriçe Eugenie'nin İstanbul ziyareti Fransız matbuatı tarafından da yakından izlenmiş, ziyaret sırasında İstanbul'da bulunan gazeteciler yaşanan gelişmeleri Paris'te bulunan merkezlerine bildirmişlerdir. Le Monde Illustré bu gazetelerden biridir. Gazete, İstanbul'da bulunan muhabiri Montani vasıtasıyla İmparatoriçe'nin ziyaretinin tüm aşamalarını çizime dayalı zengin görsellerle okuyucularına duyurmuştur.⁸

Fransa İmparatoriçesinin İstanbul'a gerçekleştirdiği bu ziyaret şehrin sosyal hayatında moda bazında birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Gerçi Osmanlı üst düzey hanımları arasındaki Eugenie etkisi tıpkı Avrupa'da olduğu gibi onun imparatoriçe ilân edildiği 1853 yılından beri söz konusuydu. Nitekim Kırım Savaşı sırasında, 1855 yılında eşiyile birlikte İstanbul'a gelen Lady Hornby, Osmanlı hanımları hakkında "saçlarını genellikle a la Eugenie topluyorlar" tespitini yapar.⁹ Yıllar öncesinden başlayan bu etki hâliyle İstanbul ziyaretiyle daha görünür hâle gelmiştir. Ali Rıza Bey'e göre özellikle bu ziyaretle birlikte kadınlar arasında İmparatoriçe'nin çok sevdiği mavi renk moda olmuştur. Osmanlı sarayında ise Ali Ak-yıldız'ın neşrettiği bir fotoğraftan yola çıkarsak Abdülmecid'in kızı Refia Sultan'ın, kılık kıyafet noktasında Eugenie'den en fazla etkilenen hanım sultanların başında geldiğini söyleyebiliriz.¹⁰

Meselenin gündelik hayat boyutuna gelince sadece tahtta bulunduğu dönemde değil kocası III. Napolyon'la birlikte tahttan uzaklaştırıldıktan sonra da bütün Avrupa'yı etkilemeye devam eden Eugenie, Osmanlı toplum hayatında popülerliğini uzun süre devam ettirmiştir. Onun popülaritesi üst düzey Osmanlı kadınlarıyla sınırlı kalmamış, sokağa ve çarşı pazara da yansımıştır. Bu popülaritenin derecesini ölçebileceğimiz kaynakların başında ise gündelik hayatın nabzını, olumlu ve olumsuz anlamda yaşanan değişimi en net şekilde veren mizah gazeteleri gelmektedir. Dönemin mizah gazetelerinden olan Letâif-i Âsâr'dan aşağıya aldığımız bir diyalog, Eugenie'nin Osmanlı gündelik hayatında ne derecede etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kapalıçarşı'da Kalpakçılarbaşı'nda bir esnaf ile müşteri arasında cereyan eden bu diyalogda esnaf sattığı lavantanın kalitesini göstermek ve müşteriyi ikna etmek için Eugenie'nin adını kullanır. Başka bir deyişle artık

o reklam ve satış stratejisinin bir parçası, günümüz tabiriyle bir marka ve değer ölçüsüdür. Gerçek ya da değil Eugenie adıyla beraber anılan bir ürün kolayca alıcı bulabilmektedir.

“KALPAKÇILARBAŞI’NDA”

Hanım- Tuhafçı, bu lâvanta kaç kuruşa?

Tuhafçı- Efendim at, deve değil a siz bilirsiniz.

H- Ee ben ne bileyim bin türlü var söyle bakayım.

T- Efendim sizi yabancı gibi tutacak değilim a elli kuruş verin.

H- A neydi bu, üstüme iyilik sağlık ayol otuz kuruşluk şey?

T- Aman efendim yanlısınız var. Bu birinci fabrika malıdır. Hâlâ Fransa imparatoriçesi sâbık Eugenie’nin pek sevdiği ve daima kullandığı binbir çiçekten çıkarılmış pek âlâ şeydir. (Camın içinden çıkarıp silerek hanımın eline verir)- Bak efendim?

H- A deli anladım gözüme mi sokacaksın. Birinci fabrikanın malı ama otuzdan da ziyâde etmez a bari otuz beş kuruş vereyim.

T- Aman efendim bir para vermeseniz de veririm, lâkin Allah bilir ki malı ziyadededir.”¹¹

Fransa’nın son imparatoriçesi Eugenie’nin saltanat yılları uzun sürmemiş, İstanbul’u ziyaretinden bir yıl sonra ülkesinin Prusya’ya yenilmesi ve ardından imparatorluk rejiminin lağvedilerek Cumhuriyete geçilmesi üzerine eşiyle birlikte İngiltere’ye gitmek zorunda kalmış, sürgün yıllarında önce eşi Louis Napolyon’u (1873) daha sonra çok sevdiği oğlunu (1879) kaybetmiştir. Fransa dışındaki yaşantısıyla da gündemi meşgul eden Eugenie dünya seyahati kapsamında 1911 yılında tekrar İstanbul’a gelmiş, padişah Mehmed Reşad tarafından Dolmabahçe Sarayı’nda kabul edilmiştir.¹² İngiltere kraliçesi Victoria ile birlikte 19. yüzyıla damgasını vuran güçlü kadınlardan birisi olan Eugenie’nin 94 yıllık ömrü İstanbul ve Üsküdar hatıralarıyla, bir o kadar da etrafında oluşturulan dedikodularla birlikte 1920 yılında İspanya’da sona ermiştir.

Dipnotlar

- 1 *Takvim-i Vekâyi*, nr. 1151, 12 Receb 1286 (18 Ekim 1869), s. 2-3. *Terakki* de (nr. 236, 8 Receb 1286 (14 Ekim 1869), s. 1) konuyla ilgili bilgi veren bir başka gazetedir.
- 2 *Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 1251, 29 Cemaziyelahir 1286, 4 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1.
- 3 *Terakki*, nr. 209, 16 Cemaziyelevvel 1286 24 Ağustos 1869, s. 1.
- 4 *Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 1262, 14 Receb 1286, 20 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1.
- 5 Sultan Abdülaziz İmparatoriçe Eugenie’yi en üst düzeyde ağırlama konusunda hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Özellikle mutfak harcamalarına ve siparişlere baktığımızda her şeyin inceden inceye

- düşünüldüğünü, Avrupa'dan sofrta takımları getirtildiğini, aynı şekilde imparatorluğun değişik yerlerine yiyecek sipariş edildiğini görüyoruz. Mehmet Yıldız, başta Eugenie olmak üzere o dönemde üst düzey Avrupalı misafirlerin İstanbul'a yaptığı ziyaretlerde yapılan masrafları arşiv kayıtlarından tespit etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Yıldız, "Türk Resmî Ziyafet Kültüründe Zirve: Fransa İmparatoriçesi Eugenie Onuruna Verilen Muhteşem Ziyafetler", *Millî Folklor*, 2014, Yıl 26, Sayı 102, s. 124-137; "Eugenie'nin İstanbul Ziyareti ve Hediyeler", *Hediye Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali- Aylin Koç, İstanbul 2007, s. 95-101. Ayrıca konu ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgelerin kopyası ve çevrimyazısı için bkz. Feryal İrez, "Yabancı Konukları Ağdırlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 68, Ağustos 1989, s. 12-19.
- 6 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı* (haz. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 2001, s. 127-129.
 - 7 Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, nr. 1261, 13 Receb 1286, 19 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1; nr. 1262, 14 Receb 1286, 20 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1.
 - 8 *Le Monde Illustre*'nin konuyla ilgili 30 Ekim 1869 tarihli nüshasında yer alan haber-yazı 1984 yılında Zeynep Menemencioğlu tarafından Türkçeye çevrilmiş ve görsellerle birlikte neşredilmiştir. bkz. Zeynep Menemencioğlu, "Eugenie'nin İade-i Ziyareti", *Tarih ve Toplum*, nr. 13, Ocak 1984, s. 6-9.
 - 9 Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, trc. Kerem Işık, İstanbul 2007, s. 62.
 - 10 Ali Akyıldız, *Mümin ve Müsriř Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İstanbul 1998, s. 39.
 - 11 *Letâif-i Âsâr*, nr. 83, 13 Mart 1872, 3 Muharrem 1289, 1 Mart 1288, s. 2-3.
 - 12 Eugenie'nin sultan Reşad ile görüşmesinde hazır bulunanlardan birisi de padişahın başkâtibi Halid Ziya Uşaklıgil'dir. Halid Ziya, daha sonra kaleme aldığı hatıralarında bu son ziyaretle ilgili çok kısa da olsa bilgi vermiştir. Yazar kırk iki sene sonra tekrar İstanbul'a gelen ve iyice yaşlanmış olan Eugenie'nin padişahla görüşmesini "çok samimi bir mülakat" şeklinde değerlendirmiştir. bkz. *Saray ve Ötesi* (yeniden düzenlenmiş birinci basım, yay. haz. Nur Özmel Akın), İstanbul 2003, s. 622.

Kaynaklar

- Akyıldız, Ali, *Mümin ve Müsriř Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İstanbul 1998.
- Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı* (haz. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 2001.
- İrez, Feryal, "Yabancı Konukları Ağdırlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 68, Ağustos 1989, s. 12-19.
- Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, trc. Kerem Işık, İstanbul 2007.
- Letâif-i Âsâr*, nr. 83, 13 Mart 1872, 3 Muharrem 1289, 1 Mart 1288, s. 2-3.
- Menemencioğlu, Zeynep, "Eugenie'nin İade-i Ziyareti", *Tarih ve Toplum*, III, nr. 13, Ocak 1984, s. 6-9.
- Rûznâme-i Cerîde-i Havadis*, nr. 1251, 29 Cemaziyelahir 1286, 4 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1; nr. 1261, 13 Receb 1286, 19 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1; nr. 1262, 14 Receb 1286, 20 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1.
- Takvim-i Vekâyi*, nr. 1151, 12 Receb 1286 (18 Ekim 1869), s. 2-3.
- Terakki*, nr. 209, 16 Cemaziyelievvel 1286, 24 Ağustos 1869, s. 1; nr. 236, 8 Receb 1286 14 Teşrinievvel (Ekim) 1869, s. 1.

- Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi* (yeniden düzenlenmiş birinci basım, yay. haz. Nur Özmel Akın), İstanbul 2003 İstanbul 2003.
- Yıldız, Mehmet, “Türk Resmî Ziyafet Kültüründe Zirve: Fransa İmparatoriçesi Eugenie Onuruna Verilen Muhteşem Ziyafetler”, *Milli Folklor*, 2014, Yıl 26, Sayı 102, s. 124-137; “Eugenie’nin İstanbul Ziyareti ve Hediyeler”, *Hediye Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali- Aylin Koç, İstanbul 2007, s. 95-101.

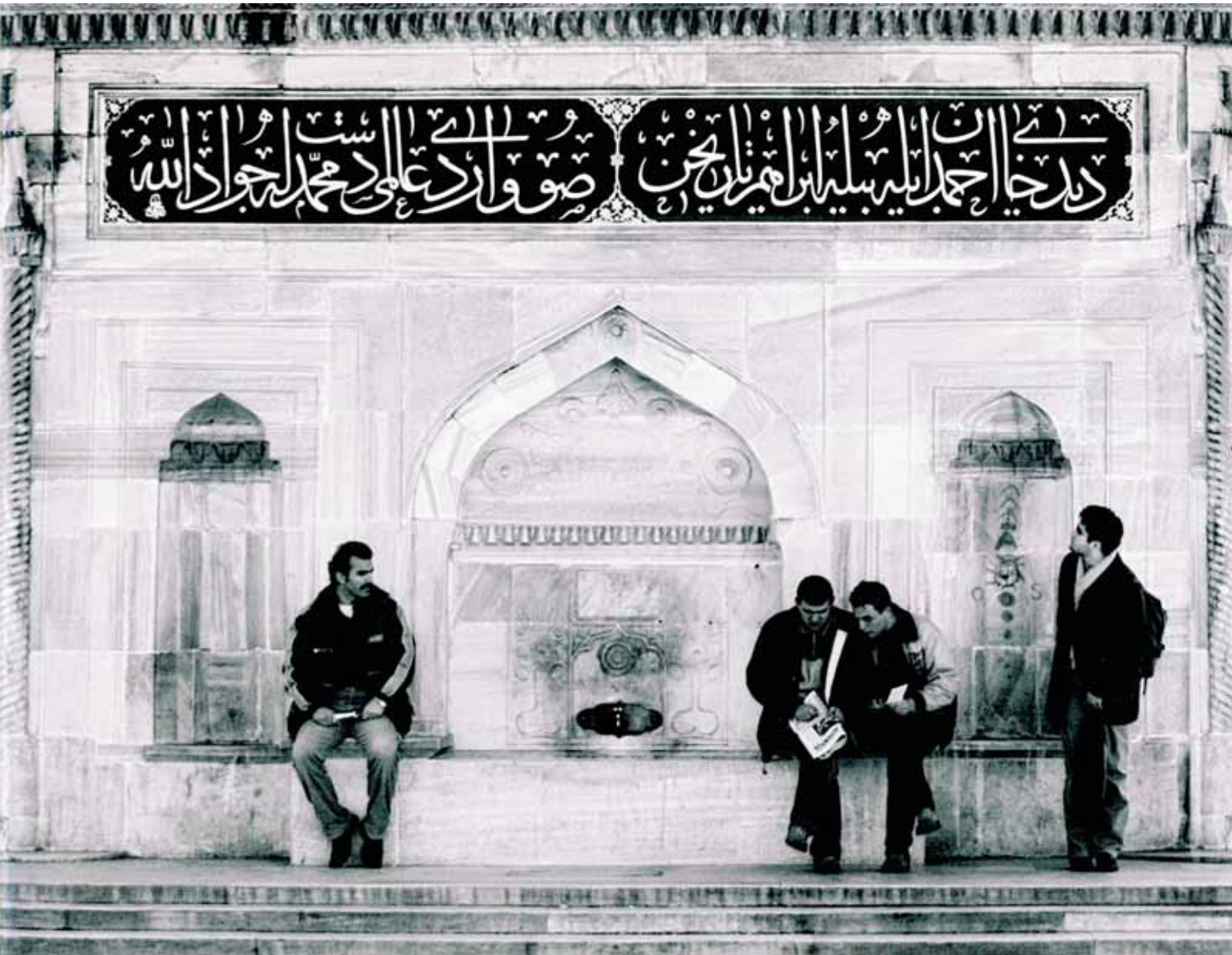

Foto: Ümit Varlı

ÜSKÜDAR SULTANİSİ MUALLİMİ BESTEKÂR RAHMİ BEY (1865-1924)

TALİP MERT

Marmara Üniversitesi FEF, Bilgi ve Belge Yönetimi

Rahmi Bey musiki tarihimizin son devir bestecileri arasında yer alan çok değerli bir bestecidir. Mehmed Rahmi Bey, bize miras bıraktığı muhteşem eserleriyle de musiki tarihimizin ölümsüzleri arasında hakkıyla yer almış yüce bir ses üstadıdır. Musiki bilgilerinin onun hakkında yazdıklarını bir cümle ile özetlemek, hülasa etmek gerekirse Rahmi Bey bütünüyle “susmayan bir ses, solmayan bir renk ve bitmeyen bir ahenktir.”

Onun hakkında yazılan ve söylenenlerin yine bir başka ortak noktası da Rahmi Bey’in “çok güçlü bir ses ve nağme üstadı” olduğudur. Bu değerli görüşlerden musiki tarihçisi Yılmaz Öztuna’nın yazdıkları şunlardır:

“Rahmi Bey’in musiki bilgisi fazla olmamakla beraber musiki zevki çok yüksekti. Talebeliğinde ve gençliğinde bir hayli gazel ve şarkı formunda şiirler yazmıştı. Bestelediği şarkıların çoğunun güftesi kendisindedir ve bunların hemen hepsi kusursuz güftelerdir. Tam manası ile musikide amatördür ve yalnız zevki için bestelemiştir. Orta derecede hemen hiç bir eseri yoktur. Şarkılarının hepsi pırlanta gibi işlenmiş, sehl-i mümteniye misal, yüksek veya en yüksek derecede parçalardır. Form kusursuzluğu, teknik sağlamlık, estetik mükemmellik şarkılarının tamamını ölümsüz kılmıştır. Deha çizgisine erişmiş bir bestekârdır.”¹

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Mehmed Rahmi Bey

“Gümülcine eski Muhasebecisi, Boztepe İmamı-zade Trabzonlu Ahmed Hilmi Efendi (?-1892)’nin oğludur. 1865 (1281)’de İstanbul’da Divanıâli² Mahallesi, Cami-i Şerif caddesi 4 numaralı evde doğmuştur.³ İlk mektebte dîni ilimleri tahsilden sonra 07 Temmuz 1881 (09.Ş.1298)’de Bursa Rüşdiyesi’nden, 18 Temmuz 1886 (16.L.1303)’da [ders notu

Rahmi Bey

şimdiki sisteme göre] yedi ile (karib-i a'lâ derecede)⁴ ve mülazemet rüusu ile 22 Eylül 1886 (23.Z.1303)'da ise siyaset bilgileri [kısını bitirerek] Mülkiye'den mezun olmuştur.

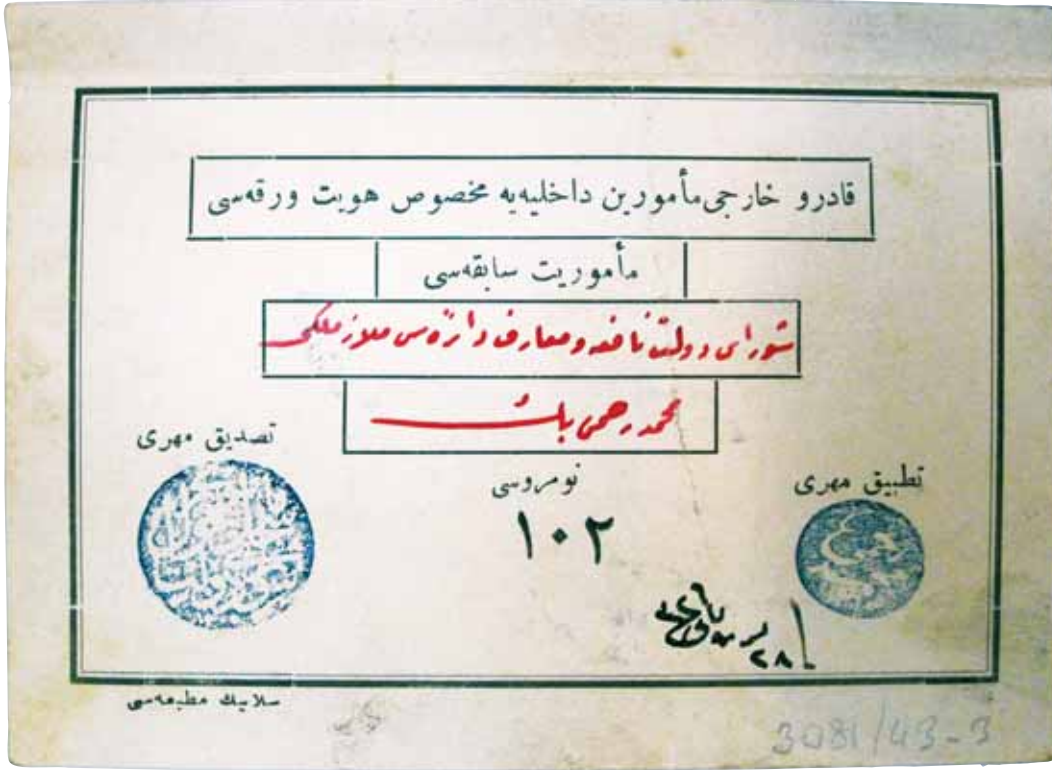
Fransızca okuyup yazdığı ve konuşabildiği hayat hikâyesinin yazılı bulunduğu belgede yer almaktadır.

13 Mart 1880 (01.R.1297)'de 50 kuruş maaşla Kütahya Sancağı Muhasebe Kalemi câri işler kaleminde işe başladı. Bu görevinden 15 Kasım 1881 (22.Z.1298)'de istifa ederek ayrıldı. Önce Ticaret Nezareti'nde daha sonra da erken emekli edileceği güne kadar çalışacağı Danıştay (Şûra-yı Devlet)'da çalışmaya başladı.⁵ Bununla ilgili vesika şöyledir:

“Mülkiye mezunu olup da Ticaret Nezareti ile Tercüme-i Fünun kaleminde 600 kuruş maaşla çalışırken bu kalemin lagvından dolayı Şûra-yı Devlet Tanzimat ve Muhakemat dairelerine devam eylemekte bulunan... Mehmed Rahmi'nin yaşı, kanunda belirtilen 25 yaşına gelinceye kadar [600 kuruş maaşı] verilecek bu yaşa gelince de vilayetlere gönderilmek üzere kesilecektir... Rahmi Bey'in de 16 Kasım 1886 (20.S.1304)'dan itibaren yeni bir iş buluncaya kadar bu 600 kuruş maaşla [bu işte] çalışması...06.08.1887 (16.Za.1304)”⁶

Maliye Nezareti'nden kaleme alınan bu tezkire Sadaret Dâhiliye Dairesi'nce 16 Ağustos 1887 (26.Za.1304)'de Şûra-yı Devlet'e gönderilmiş.⁷

10 Kasım 1886 (12.S.1304)'da Şûra-yı Devlet birinci sınıf mülazımlığına, 13 Nisan 1888 (01.Ş.1305)'de de Muhakemât Dairesi mülazımlığına tayin olunmuştur. O sırada kurulan Şûra-yı Devlet Bidâyet mahkemesine Şehremaneti ve ona bağlı meclislerden muhakemât dairesine devr olunan işlerin çokluğu sebebiyle yazı işlerine yardımcı olması için haftada üç gün olmak üzere toplam sekiz ay müddetle muvakkaten orada görevlendirilmiştir.

Rahmi Bey'in kimlik varakası

Rahmi Bey'in Şûra-yı Devlet Tanzimat ve Muhâkemat dairelerinde çalışırken bir ara memuriyeti o günlerde hazinede yeni kurulan "Kupan Kalemî'ne nakledilmiştir. Burada da geçici görevle bulunan Rahmi Bey'e yeni bir iş bulununcaya kadar aynı şekilde maaşlarını dâhiliye tahsisatından alması kararlaştırılmıştır. 05.09.1889 (09.M.1307)⁸

Rahmi Bey, 13 Mart 1890 (21.B.1307)'da ileride arttırılmak üzere aynı maaşla Şûra-yı Devlet'te ikinci sınıf muavinliğe terfi etmiştir.⁹ Bu arada Rahmi Bey'in maaşı 21 Şubat 1891 (12.B.1308)'de 750 kuruşa, 05 Haziran 1892 (10.Za.1309)'de yeni bir zamlarla 850 kuruşa çıkarılmıştır.

Mehmed Rahmi Bey bir müddet sonra Bâb-ı Âli İstatistik Encümeni kâtipliğine terfi etmiştir. 16.03.1893 (27.Ş.1310)¹⁰

Şûra-yı Devlet Reisi Said Paşa, Rahmi Bey'in "iş ahlakına ve bilgisine sahip, işini iyi yapan bir memur" olduğunu yazılı olarak Sicill-i Ahval idaresine beyan etmiştir. Aynı şekilde Kütahya Sancağı Muhasebe Kalemindeki başarılı hizmeti de Kütahya Sancağı meclisinden gelen 25 Kasım 1891 (23.R.1309) tarihli bir mazbata ile tasdik edilmiştir.

Büyük Bestekâr Mehmed Rahmi Bey'e 14 Ağustos 1891 (08.M.1309)'de Şûra-yı Devlet'te yeni ve yüksek bir vazife olarak Şûra-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi azalığı verildi.

Rahmi Bey'in
ikâmetgah
senedi

Şûra-yı Devlet'teki ilk hizmetleri 16 Mart 1893 (27.S.1310), Maliye Nezareti Kupon Kalemindeki hizmetleri ise maliye tarafından kaleme alınan 25 Nisan 1893 (08.L.1310) tarihli cevabî yazılarından anlaşılmıştır. Bu arada Rahmi Bey'e verilen rütbe-i sâlise (binbaşı) belgesi, rüşdiye ve mülkiye şehadetnamelerinin tasdikli suretleri ile asılları Sicilli Ahval Komisyonu'nca dosyalanmış, nüfus cüzdanı ise görüldükten sonra kendisine iade edilmiştir. 04.06.1900 (05.S.1318).

Rahmi Bey'in 850 kuruş olan maaşı 24 Nisan 1892 (26.N.1309)'te 1250 kuruşa, 24 Haziran 1892'de ise 1500 kuruşa çıkarılmıştır.

Arşiv vesikaları arasında 22 Mart 1893 (04.N.1310) tarihli bir arzda Rahmi Bey'in maaşına zam yapılmasını âmir bir irade vardır.¹¹ Bu zam 23 Mart'ta Şûra-yı Devlet Riyaseti ile Dâhiliye Nezareti'ne¹² 25 Mart'ta ise Şûra-yı Devlet Kâtipliğinden Sadaret'e sunulmuştur. Ancak bu maaşın "tefrik ve tevzii caiz olan maaşlardan olmayıp maaş kâtipliği hizmetine mahsus" bir maaş olduğu gerekçesiyle ancak 150 kuruşunun Rahmi Bey'e verilebileceği ifade edilmiştir.¹³

Bu zam hadisesi ile ilgili yazışmalar devam ederken 08.04.1893 (21.N.1310) tarihinde Rahmi Bey tarafından verilen ve aynı gün "maaş-ı lâzime icra olunmadığından..."

bahseden bir arzuhaline cevaben¹⁴ Sadarazam ve Yaver-i Ekrem Cevad Paşa imzasıyla Şûra-yı Devlet'e giden bir tezkire-i samiyede (sadrizamın emri) bu zam işinin bir an önce icrası emredilmiştir.¹⁵

Rahmi Bey'in Maddi Sıkıntısının Geçmişi

Bestekâr Mehmed Rahmi Bey 03 Nisan 1893 (16.N.1310) tarihiyle Sadaret'e sunduğu arzuhalinde şikayete konu olan halini şöyle anlatıyor:

"Devlet-i Ebed Müddet'e bir çok sâdik hizmeti olan pederim Gümülcine Muhasbecisi Ahmed Hilmi Efendi'nin altı ay önce vefat eden ninem ve validemi takiben geçenlerde [babam da] vefat etti. Bunların hiçbirisinin nizamem emekli maaşı yoktu. Dokuz kişilik ailemizin Şûra-yı Devlet muavini bulunduğum halde henüz nizami, âdil bir seviyeye gelmeyen 850 kuruştan ibaret maaşımla bütün bu kimsesiz ve çaresiz insanların ye-gâne dayanağı benim. Saraya yaptığım müracaat ve istirhamım üzerine maaş katibi Abdullah Efendi'den kalan maaştan yapılan zamlarla ücretim 1500 kuruşa çıkarılmıştı. Ama Şûra-yı Devletçe bu zam işi bir haftadır hayata geçirilmedi... [Maaşıma zam konusundaki] İrade-i seniyyenin hemen icrası ve maaşımın tam karşılığı olan 1500 kuruşa çıkarılması, kayıt ve kalem işlerinin de hemen ifâsı için yüce Sadaret makamınca ilgililere durumun tebliğ buyrulması... 03 Nisan 1893 (16.N.1309).

Şûra-yı Devlet Muavinlerimden

Rahmi¹⁶

1895'te Şûra-yı Devlet'ten Sadaret' şu yazı gelmiştir:

"Şûra-yı Devlet II. Sınıf muavinlerinden Rahmi Bey'in vazifesinde görülen gayret ve devamı atıfete layık görüldüğünden ilk boşalacak kadrodan birinci sınıf muavinliği unvanının tevcihine yüce Sadaret'in müsaadesi... 04.02.1895 (07.Ş.1312) istenmiş,"¹⁷ aynı belgenin arkasına ise 11 Şubat'ta "icabı icra kılınmağın Sicill-i Ahval memuriyetine ve maaş kitabetine irâe ile hıfz" notu düşülmüştür.¹⁸

26 Haziran 1895 (03.M.1313)'te Rahmi Bey'in maaşı 1750 kuruş oldu. Bu maaş zammının da yine sarayın tavsiyesi ile olduğu şu belge ile sabittir:

"Şûra-yı Devlet Riyaset-i Celilesine,

Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi muavinlerinden Rahmi Bey'in maaşına boşalan maaşlardan münasip bir miktar zam yapılması irade iktizasından olduğu Mabeyn... Başkıtabeti'nden özel bir tezkire ile talep edilmiştir. İrade-i seniyyede ifade edilen zammın icrasına himmet buyrulması 25 Nisan 1895 (29.L.1317)."

Sadrizam

[Halil] Rifat¹⁹

Bu tarihte yapılan zamlarla Rahmi Bey'in maaşı 2490 kuruşa çıkarılmıştır.

Rahmi Bey 15 Ocak 1897 (21.B.1315)'de Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi I. sınıf muavinliğine terfi etti.

13 Mart 1897 (09.L.1314)'te genel olarak bütün memur maaşlarında yapılan bir indirim sonucu onun maaşı da 1530 kuruşa indirildi. Bu maaş aynı senenin 16 Temmuz'unda tekrar yükselerek 1710 kuruşa çıkarıldı. 12 Kasım 1897 (17.C.1315)'de 1840 kuruşa, 30 Kasım 1898'de ise maaşı 1990 kuruşa ulaştı.

Rahmi Bey'in Rütbe ve Nişanları

Devlet-i Aliyye'de geçerli usullerden olan nişanla ödüllendirme usulüne göre Rahmi Bey'e üç nişan verilmiş görünüyor. Bu nişanlardan ilki 16 Kasım 1898 (02.B.1316) tarihli IV. Rütbeden aldığı Osmani nişanıdır.²⁰ 16 Kasım tarihli belgede her ne kadar IV. Rütbeden yazılsa da bunun üçüncü rütbe olması lazım gelir.²¹

Vazifesini "mukdimâne ifa eylemesine mebnî" Mehmed Rahmi Bey'e 27 Şubat 1892 (28.B.1309)'de tebdilen III. Rütbeden Osmani nişanı ihsan olunmuş.

Rahmi Bey, 15 Ocak 1894 (08.B.1311)'te memuriyetinde terfi ederek rütbe-i sâniye sınıf-1 sâni (yarbay) rütbesi verilmiştir.

18 Ağustos 1897 (18.R.1315) tarihli bir irade ile Mehmed Rahmi Bey rütbe-i sâniye sınıf-1 mütemayizi (albay, miralay) rütbesini almıştır.

Rahmi Bey

Rahmi Bey'e 13 Aralık 1898 (28.B.1316)'de bugünkü karşılığı tuğgeneral olan rütbe-i ulâ sınıf-1 sanisi rütbesi verilmiştir. Bu hususta Şûra-yı Devlet'ten Sadaret'e yazılan tezkire şöyledir:

"...Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi birinci sınıf muavinlerinden Rahmi Bey mezkûr dairenin en kıdemlisi olmakla beraber şimdi de baş muavin kâtipliği yapmaktadır. Bu konuda [ciddi] mesaisi ve gayretleri görüldüğünden haiz olduğu mütemayiz rütbesinin "ülâ sınıf-1 sâni (tuğgeneral)" ne terfii... Bâbında emr ü ferman... 22 Ağustos 1898 (04. Ra.1316)."

Şûra-yı Devlet'in bu teklifini Sadaret 10 Aralık 1898 (26.B.1316) tarih ve 2309 numaralı bir arzla saraya sunmuş iki gün sonra da saraydan kabul cevabı gelmiştir.²²

01.03.1900 (27.L.1317) tarihli ve 8429 numaralı Mabeyn'den kaleme alınan bir yazı ile Padişah II. Abdülhamid Han'ın Rahmi Bey'in maaşına zam yapılmasını isteyen bir iradesi re'sen Bâb-ı Âli'ye gönderilmiştir.²³

Rahmi Bey'in
mührü

Bu iradeden iki gün sonra Sadaret Mektûbî Kalemi'nden Şûra-yı Devlet Riyaseti'ne hitaben "Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi I. sınıf muavinlerinden Rahmi Bey'in" maşına yapılacak zammın takdir edilmesi..." tavsiyesiyle Şûra-yı Devlet'e havalesi yapılmıştır.²⁴

Bu maaş zammı ile ilgili belge de arşivde henüz bulunamadı.

01 Mayıs 1901 (12.M.1319) tarih ve 3291 numara ile Sadaret Mektûbi Kalemi'nden Şûra-yı Devlet Riyasetine giden bir tezkire ile "... Kâzım Beyefendi'den boşalan Bidâyet Mahkemesi aza mülazımlığına Mülkiye Dairesi I. Sınıf muavinlerinden Rahmi Beyefendi'nin kendi maaşıyla nakil ve tayini hususunda irade-i seniyye" çıktığı bildirilmiş,²⁵ 05 Mayıs 1901 (21.M.1319) tarihiyle bu belgenin arkasına "muamele-i lâzimenin icrası" notuyla gereğinin yapılması kaydı konmuştur.²⁶

31 Ağustos 1900 (05.Ca.1318) tarihli bir irade ile Mehmed Rahmi Bey'in uhdesine III. Rütbeden Mecidi nişanı tevcih edilmiştir.

10 Aralık 1900 tarihli bir belgede Vefa İdadisi'nde boş olan kitabet-i resmiye muallimliği için adı geçen Rahmi Bey'den "muallimlerden" diye söz edilmekte başkaca bir bilgi de bulunmamaktadır.²⁷

24 Haziran 1906 (02.Ca.1324) günü Şûra-yı Devlet'te yapılan bir yer değişikliğinde Rahmi Bey Bidâyet mahkemesi azalığından İstinaf Mahkemesi azalığına terfi etmiştir.²⁸

Mehmed Rahmi Bey 11 Aralık 1906 (24.L.1324) tarihinde Şûra-yı Devlet Bidâyet Mahkemesi azalığına tayin olunmuştur.²⁹

Rahmi Bey'in ilk dilekçesi

مردود اولیٰ جناب حضرت پادشاه

مردود اولیٰ جناب حضرت پادشاه
 درودت ایامه بر جوده خدمت صادقانه میسر بوده اولیٰ بدین کویچه میسر جرح منقده بدو انعام تقسیم آنکمال
 ایامه جدهم و دادمی تقیاً کیدم وقوع وفاتاً جنبه نقصاناً هیچ بری تقصد سنه نظریه صالح اولیٰ بظهور
 نظریه عبارته عالی جلالت آن ارضیتوی سزای دولت معادلی برانکیم حالک نظریه خدمت سنه بطرح ایامه
 سزای بوزایع عطفیده عبارته معکله عطفیده سزای سزای خدمت معکله سزای بوزایع عطفیده
 ماخذ کسب و بیابانک بکانه ماچا و بنای اولیٰ خاندان راحم اهلوی خدمتنامه و فوجوت تقویٰ و سزای بوزایع
 او دین سزای دولت معکله کای متوفی عباده اقدیمه سزای سزای معکله سزای بوزایع عطفیده
 ایوبه ادره عطفیده حقیقه بدین سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده
 حصول سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده
 رای بولنه و سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده
 ماچا سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده
 سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده
 سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده
 سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده سزای بوزایع عطفیده

3191/78

Bu tayinle ilgili olarak Sadaret'ten (29.B1324) tarih ve 2417 numara ile saraya yazılan arzın iradesi bu sefer epey bir gecikme ile 11 Aralık 1906 (24.L.1324)'da çıkabilmiştir.³⁰

“... Vazifelerini ifada gösterdikleri başarılı çalışmaları Şûra-yı Devlet riyaseti ve Maarif Nezareti'nden bildirilen... Bidâyet Mahkemesi azasından Rahmi Bey'e terfi'an ûlâ sınıf-ı evveli (ferik, tümgeneral) rütbesi tevcihi... Hakkında her ne biçimde irade-i seniyye çıkarılırsa icabının yapılacağı... 04 Şubat 1908 (01.M.1326).

Sadaret'in bu arzını saray iki gün sonra tasdik etmiş ve Rahmi Bey'e yeni rütbesi 06 Şubat'ta kendisine tevcih olunmuştur.³¹

Besteci Mehmed Rahmi Bey, 31 Mayıs 1908 (01.Ca.1326)'de aynı maaşla bu sefer de İstinaf Mahkemesi azalığına³² seçilmiştir. İşbu tayinin karar numarası 913 tarihi de 03 Haziran 1908 (03.Ca.1326)'dır.³³ 02 Eylül 1908 (06.Ş.1326)'de ise Rahmi Bey bu sefer de 4000 kuruş maaşla Temyiz Mahkemesi azalığına nakledilmiştir.³⁴ 15 Eylül 1909 (29.Ş.1327)'de yapılan tensikatta (yeniden yapılandırma) Rahmi Bey aynı maaşla bu görevde kalmıştır.

Hazine-i Evrak belgeleri arasında Şûra-yı Devlet mahkemeleri savcı muavinliklerine 16.06.1913 (11.B.1331) tarihinde ismi yazılı zevatın tayini³⁵ kaydı görülmekle beraber bunun devamı olan 18 Haziran tarihini taşıyan belgede ismi geçen Rahmi Bey'in “İstinaf mahkemesi zabıt kâtibi” olduğu ve arada bir isim benzerliğinin bulunduğu anlaşılıyor.³⁶ Bu görüşü te'yid eden ve Rahmi Bey'in yine iş talep eden 14 Ağustos 1918 (07.Za.1336) tarihli dilekçesinde de “.. Beş seneden beri hiçbir memuriyete tayin edilmediğimden...” diye söz etmiştir.³⁷

Rahmi Bey'in Viranşehir'e Gönderilmesi

1908 senesi Eylül ayında bugün Şanlıurfa'nın bir ilçesi olan Viranşehir'de Milli aşireti Reisi İbrahim Paşa bazı huzursuzluklara sebep olmuştu. İbrahim Paşa kendisine yakın bulduğu Şemmar, Cobur ve Tay aşiretleri ile ittifak edip Re'sü'l-ayn'da sakin Çeçen muhacirleri ile yine o bölgede meskûn Bakara, Şarabî, Metnan ve Mahal aşiretlerine hücum edip büyük bir siyasi buhrana sebep olmuştu. Bunun üzerine hükümet ilk tedbir olarak Ağustos 1908'de önce onun Hamidiye kumandanlığı sıfatını kaldırarak askeriye ile ilgisini kesmiş,³⁸ 25 Eylül 1908'de ise onu aşiret reisliğinden azl etmiştir.³⁹

Bu karışıklık sırasında İbrahim Bey ölmüş⁴⁰ ise de olaylar henüz bitmediğinden Diyarbakir Valiliği merkezden bu olayı araştırıp soruşturmak üzere bir heyet istemiştir.

Gerçi devlet işi kısa sürede halletmek ümidi ile “...Milli Reisi İbrahim'in vefatıyla zor durumda kalan ailesinin silahları bıraktıkları takdirde devletçe korunacakları...” vadinde bulunmuşsa da bu teklifle hemen sonuç alamadığı anlaşılıyor.⁴¹

Diyarbakir Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gelen telgraf:

“Hamidiye Miralayı Abdülhamid ve arkadaşları Hamidiye Binbaşısı Hasan Kanco ve refikı ve Şakıyat Aşireti Reisi Yaşar ve refikı taraflarından 23.11.1908 tarihlerinde Sadaret’e ve nezaret makamına yazılan telgraf kopyaları tarafımdan görülmüş olmakla garazdan uzak görülemeyen bu gibi şikâyetlere nihayet verilmek üzere... Tayin buyrulan tahkik hey’etinin hızlı bir şekilde gönderilmesi istirham olunur. 26 Kasım 1908 (13.Ts.1324).

Diyarbakır Vilayeti’ne telgraf,

Şûra-yı Devlet Temyiz Mahkemesi azasından Rahmi ve Miralay İsmail beylerle Edirne eski adliye Müfettişi Misak Efendi’den müteşekkil tahkik hey’eti dün buradan hareket etmiştir. 29 Kasım 1908 (05.Za.1326).⁴²

Aynı konuda Sadaret’ten Şûra-yı Devlet’e giden tezkirede de bu isimler sayılıp “... Kendilerinin karar-ı sâbık vechile hemen Viranşehir’e i’zâmlarının riyasetiniz ile harbiye, adliye ve dâhiliyeye tebliği...”⁴³

Mehmed Rahmi Bey tahkikat için olay mahalline gidince Resü'l-ayn kaymakamlığından yeni bir yazı gelmiş. Nasıl bir yazı olduğu henüz belli olmayan bu konuya da Rahmi Bey’in dikkat etmesi hususunda ona hitaben Dâhiliye’den ayrıca bir tezkire gönderilmiştir. 06 Aralık 1908 (12.Za.1326)⁴⁴

Rahmi Bey’in Zor Günleri

Bilindiği gibi Rahmi Bey hayatının son on dört senesini işsizlikten şikâyetle geçirmiştir. Bugüne kadar bilindiği gibi son sene değil. Bu süre içerisinde yazıp verdiği ve ilki 18 Ekim 1910 (13.L.1328) tarihli olmak üzere yazdığı dilekçelerin sayısı yirmi dördtür.

Rahmi Bey’in Şûra-yı Devlet Riyasetine verdiği bu ilk dilekçesi şöyledir:

“Şûra-yı Devlet’çe ahîren icra kılınan tensikatta (düzenleme, ıslahat) kadronun müsait olmamasına mebni kadro hâricinde bırakıldığımdan bir me’muriyete tayinim hususuna yüksek müsaadelerini istirhama cesaret edildi. Ol bâbda emr ü ferman... 18 Ekim 1910 (13.L.1328).

Şûra-yı Devlet Nafia ve Maarif Dairesinden kadro hârici

Mülazım Mehmed Rahmi⁴⁵

Rahmi Bey'in
imzası

Altı ay sonra 05 Nisan 1911 (05.R.1329)'de yine iş bulma arzusuyla dilekçe veren Mehmed Rahmi Bey bu dilekçesine bir ikâmetgâh belgesi ile bir de Şûra-yı Devlet'ten verilen kimlik belgesi eklenmiş. Rahmi Bey Kuruçeşme Mahallesi muhtarlığından aldığı ikâmetgâh belgesine göre "Kuruçeşme Yalılar caddesi 87 numaralı sahilhanede oturduğu anlaşılıyor.⁴⁶

Mehmed Rahmi Bey, aynı konuda 22 Mart 1913 (13.R.1331)'de de şu dilekçeyi vermiştir. O zamanlar bu tür dilekçelerin altı ayda bir verilmesi usulden olduğundan Rahmi Bey de bu usule uyararak hemen hemen her altı ayda yeni bir arzihal vermiştir.

"Şûra-yı Devlet'ce ahiren icra edilen tensikatta lagv edilen Nafia ve Maarif dairesinden zaruret icabı kadro harici kalarak mağdur edildiğimden lütfen... yine sınıfıma denk bir memuriyete nasb ve tayinim hususuna riyasetinizce müsaade olunup [yeni bir kadroya] layık görülmem hususunda gayretlerinizi esirgemeyeceğiniz istirhamı ile... 09 Mart 1329 (30.Ra.1913).

Şûra-yı Devlet mülga Nafia ve Maarif Dairesi
mülazımlarından Mehmed Rahmi⁴⁷

Rahmi Bey o zamanın geçerli kanunlarına göre her altı ayda bir dilekçe vermiş ise de Üsküdar ve Edirne’de yaptığı öğretmenliklerin dışında her hangi bir işe giremediği anlaşılıyor.

Rahmi Bey verdiği dilekçelerin birine bir rapor eklemiş. Rapor vermesinin sebebi ise o günlerde Rahmi Bey’in hasta olması. Üstad arzuhalinde “Merbûtan takdim kılınan raporda münderic rahatsızlıktan dolayı beş gün bendehanelerinden çıkmak caiz olmayacağı...” gerekçesini arzuhaline yazarak mazeretini beyan etmiştir. Dilekçesine ek olarak da Dr. Şevket Bey imzalı raporunu eklemiş. Bu rapora göre Rahmi Bey’e “inhiraf-ı mizaç hastalığından muztarip olduğu anlaşıl原因 olarak beş gün tedavi ve istirahatate muhtaç olduğu...” belirtilmiş. 10.11.1914 (21.Z.1332).⁴⁸

Büyük Bestekâr Rahmi Bey’in benzer bir dilekçesi de 21.03.1916 (16.Ca.1334)’te verilmiş. Bu dilekçesinin süresi de altı ayı geçtiği için mazeretini beyan sadedinde kaleme aldığı görülüyor.

Mehmed Rahmi Bey’in verdiği bu dilekçelerin sonuncusunun tarihi 02.09.1922 (10.M.1341)’dir.⁴⁹

Rahmi Bey’e Bulunan İş

Rahmi Bey’in 1910’ten beri maruz kaldığı ve kendisine epeyce pahalıya mal olan işsizlik derdine 1919’da bir çare bulunmuş ve Üsküdar Sultanisi’nde Türkçe Muallimliğine tayin edilmiştir. Bu konuya dair Maarif Nezareti’nden çıkan iki maddelik kararname şöyledir:

“Karar”

Madde 1: Üsküdar Sultanisi’nin boş olan Türkçe muallimliğine Şûra-yı Devlet azasından Rahmi Bey’in bu göreve has maaşı olan 1200 kuruşla tayini tensib edilmiştir.

Madde 2: İşbu kararın icrasına Tedrisât-ı Tâliye Müdür-i Umumisi me’murdur. 02 Mart 1919 (01 Mart 1335).

Bir gün sonra da Rahmi Bey’in bu tayin işi Üsküdar Sultanisi Müdürlüğü’ne şu yazıyla haber verilmiştir:

Üsküdar Sultanisi Müdürlüğü’ne Türkçe muallimliğine Şûra-yı Devlet sâbık azasından Rahmi Bey’in bu göreve has maaşı olan 1200 kuruşla tayini [2] Mart 1919 tarihli ve 686 numaralı kararıyla tensib edilmekle işe başlama tarihinin bildirilmesi niyaz olunur efendim.⁵⁰

Tedrisât-ı Tâliye İdaresi 252152 numara ve 22 Mart 1919 tarihinde ise Üsküdar Sultanisi’ne şu yazıyı göndermiştir:

“Üsküdar Sultanisi Müdürlüğü’ne,

04 Mart 1919 tarihli tezkireye ek: Mektebiniz Türkçe muallimliğine tayin kılınan Rahmi Beyefendi Şûra-yı Devlet azalığından dolayı mazuliyet maaşı almakta bulunduğu kendisinden emekli aidatı kesilmeyerek maaşının ücret olarak ödenmesi niyaz olunur efendim.⁵¹

Edirne'den İstanbul'a

Rahmi Bey'in Üsküdar Sultanisi'nde ne kadar çalıştığı net olarak tespit edilemedi ama çok fazla çalışmadığı da bir gerçektir. Ancak şu belgeden anlaşıldığına göre Üstad'ın Üsküdar'daki muallimliği 4,5 aydır.

Bu arada 27 Haziran 1919 (28.L.1337) tarihli bir Meclis-i Vükelâ kararnamesinde "... Ankara ve Kastamonu vilayetlerine de Şûra-yı Devlet azâ-yı sâbıkasından Rahmi Bey'le... Galib Paşa'nın tayinlerinin tensib olunduğundan..." bahsedilmektedir. Bu karanameye göre Rahmi Bey'in Kastamonu'ya "cihet-i mülkiye ve askeriyeden mürekkeben hey'et-i tahkikiye i'zâmı tekarrür eden menâtık-ı malume..." ye tayin edildiği açıkça belirtilmemiştir.⁵² Bu görevin ne kadar sürdüğü ve Rahmi Bey'in orada neler yaptığı da yine net olarak belli değildir.

27 Temmuz 1919 tarihli bir kararnameye göre onun bu tarihte Edirne Darulmuallimi'ni'ne edebiyat muallimi olarak atandığı anlaşılıyor ki bu görev de ancak 13 ay devam edebilmiştir. 25 Temmuz 1920'de Edirne'nin Yunan işgaline maruz kalması üzerine Rahmi Bey tekrar İstanbul'a dönmüştür.

27 Temmuz 1919 tarihli mezkûr kararnamede:

Ahval-i ahira dolayısıyla vazifesinden ayrılmaya mecbur olarak Dersaadet'e gelmiş olan Edirne Darulmuallim'i Edebiyat Muallimi Rahmi Bey tarafından maaşının buraca tesviyesi talebine dair nezarete verilen... Arzuhalin arkasına Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidâiye müdürlüğü tarafından yazılan derkenara nazaran Rahmi Bey'in asıl maaşı 1200 kuruştan ibaret bulunduğu anlaşılmış olmağla ahiran vilayet bütçesinden açılan tertib-i mahsustan Mehmed Rahmi Bey'in Temmuz maaşının zamlarıyla beraber fevkaladeden olarak tesviyesi... 19 Ağustos 1920 (04.Z.1338).⁵³

Büyük bestekârimız Rahmi Bey bütün bu sıkıntılar arasında çırpınıp dururken, hayatı bütün acılarıyla canlı canlı yaşarken 29 Nisan 1924'te Sahra-yı Cedid Mahallesi, Bağdat caddesi 14 numaralı evinde vefat etti. Eyyüb Sultan'da ebediyete uğurlandı.

Dipnotlar

- 1 Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, II, kısım II / 162, 163, MEB Basımevi İstanbul 1976.
- 2 Bu isim bazı eski mahkeme kayıtlarında Divaneali (Divane ali) şeklinde geçmektedir. Bu ismin daha sonraları Divan-ı âli şekline dönmüş olması muhtemeldir. bk. Kısmet-i Askeriye mahkemesi c. 19 / 144, 146 (sene Hicrî 1110) ve c. 80 / 87 (sene 1147).
- 3 Mücellidoğlu Ali Çankaya *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* adlı eserinde burada yazılana ek olarak şu bilgileri veriyor: "... Resmi kayıtlarda tevellüd tarihi 1281 senesi Şaban'ın 17. Salı günü gösterilmiş ise de büyük babamın defterinde 1282 senesi Şaban-ı Şerifin 8 ve 1281 senesi Kanun-i Evveli'nin 14. Salı gecesi... diye kayıtlıdır." Ankara 1968-1969, III / 220, 221.
- 4 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MF. ALY 53 / 20.
- 5 BOA, DH. SAİD.d 92 / 139, 140.
- 6 Dâhiliye Mektubi Kalemî evrakı (DH. MKT) 10 / 2.
- 7 Şura-yı Devlet evrakı (ŞD) 2521 / 2.
- 8 DH. MKT 1654 / 68.
- 9 BOA, DH. SAİD.d aynı belge.
- 10 ŞD 2613 / 12.
- 11 İrade Hususi (İ. Hus.) 10 / 8.
- 12 BEO 176 / 13132.
- 13 BEO 178 / 13348.
- 14 BEO 181 / 13540.
- 15 ŞD 3191 / 81.
- 16 ŞD 3191 / 78.
- 17 BEO 564 / 42227.
- 18 ŞD 3192 / 8.
- 19 ŞD 3193 / 171.
- 20 Bu tarihte bir kalem hatası olduğu kesindir. Muhtemelen bu tarih 1306'dır. Veya ona yakın bir tarih olmalı. Çünkü III. Rütbe Osmanî nişanını 27 Şubat 1892 (28.B.1309)'de aldığına göre IV. Rütbeden Osmanî nişanı daha önce, hem de bu tarihten en az üç dört sene önce olmalıdır.
- 21 İ. Tal. 159 / 8.
- 22 İrade Taltifat (İ. Tal) 160 / 24.
- 23 İ. Hus. 80 / 93.
- 24 BEO 1449 / 108639.
- 25 BEO 1653 / 123949.
- 26 ŞD 3194 / 84.
- 27 MF. MKT 540 / 18.
- 28 BEO 3326 / 249421
- 29 ŞD 3196 / 76, BEO 2960 / 221945.
- 30 İ. DH 1450 / 32.
- 31 İrade Taltifat (İ. Tal) 443 / 15.
- 32 ŞD 3197 / 11.
- 33 BEO 3326 / 249421.

- 34 DH. SAİD 92 / 140.
- 35 BEO 4183 / 313694.
- 36 ŞD 3198 / 39.
- 37 ŞD 3151 / 21.
- 38 BEO 3653 / 273906.
- 39 BEO 3404 / 255255.
- 40 BEO 3407 / 255516.
- 41 BEO 3407 / 255517.
- 42 DH. MKT 2671 / 19.
- 43 ŞD 3197 / 43.
- 44 DH. MKT 2675 / 38.
- 45 ŞD 3072 / 59.
- 46 ŞD 3081 / 43.
- 47 ŞD 3115 / 48.
- 48 ŞD 3128 / 88.
- 49 ŞD 3189 / 17.
- 50 MF. TLY 618 / 55.
- 51 MF. TLY 619 / 95.
- 52 Meclis-i Vükelâ mazbataları (MV) 216 / 89.
- 53 DH. UMVM 42 / 86.

Foto: Volkan Bilici

ÜSKÜDAR ŞERİFLER KÖŞKÜ SAKİNLERİ

PROF. DR. MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞCI

Marmara Üniversitesi

“Nesl-i pâk-i Muhammedî’ye mensup olup yüceltmiş” anlamında, Hz. Peygamber’in torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’in soyundan gelenler için unvan olarak kullanılan ve X. yüzyılın ortalarından Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar Mekke’yi yöneten şeriflerin, “Şerif Kuyusu”, “Şerif Kapusu”, “Şerifler Köşkü” gibi İstanbul’daki maddî izlerinin en çok rastlanıldığı mekân Üsküdar’dır. Bugün tarihe mal olarak Üsküdar’ın taşınmazları arasında sadece adları kalan bu izlerden, “Şerifler Köşkü ve Sakinleri” son Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa’nın oğlu Şerif Muhiddin Targan ile kızı Şerife Musbâh’ın anıları merkezli olarak ele alınmaya çalışılacaktır.¹ Bu iki önemli şahsiyetten özellikle Ali Haydar Paşa’nın bu köşkte dünyaya gelen çocuklarından olan, şair, yazar, edip ve ressamların anlattıkları Çamlıca’yı çocukluk ve gençlik yıllarında dolu dolu yaşayan Şerife Musbâh’ın kayıtları, Çamlıca ile ilgili yazılıp çizilen literatürün en önemli parçalarından birisidir. Sadece gördüklerini ve hissettiklerini kaydetmekle kalmamış, Çamlıca ile çevresinin zamanındaki krokisini de çizerek, bu önemli tarihî mekânı XX. yüzyılın başından günümüze taşımıştır. 25 Kasım 1908’de Çamlıca’daki köşkte doğan ve İstanbul’dan ayrıldığı 19 Mart 1927’ye kadar hayatının önemli bir kısmını burada geçiren Şerife Musbâh’ın anlattıklarının, babasının bir yıl kadar süren Evkaf Nâzırlığı görevine dair ayrıntılara yeri geldikçe değinmesi gibi, köşkün sakinlerinin ortak hafızası olduğu da belirtilmesi gereken bir husustur.²

Mekke X. yüzyılın ortalarından Suûdîlerin idaresine girinceye kadar (16 Ekim 1924) Benî Katâde ahfadından gelen emirler tarafından yönetildi ve içlerinden Osmanlı döneminden itibaren, Zevî Zeyd (Şürefâ-i Zeydiyye), Zevî Berekât (Âl-i Berekât) ve Abâdile diye de bilinen Zevî Abdullah (Zevî Avn) olmak üzere üç aile öne çıktı. Zevî Zeyd ailesinden Abdülmuttalib b. Galib 1855 Ağustosunda Mekke emirliği görevinden

Şerif Ali Haydar
Paşa

Şerif Ali Haydar
Paşa'nın eşi Fâtuma
Hanım

Şerife Musbâh
Hanım

alındıktan ve 1880'de Sultan II. Abdülhamid tarafından yeniden Mekke emirliğine tayin edilmesine kadar İstanbul'da oturdu. Oğullarından Şerif Ali Haydar'ın babası olan Ali Câbir, Hâşim ve Fühayd paşalar beylerbeyi rütbesine kadar yükseldiler ve babalarından önce vefat ettiler. Dedesi Abdülmuttalib'in Kanlıca'daki yalısında Zilhicce 1282'de (Nisan 1866) doğan Şerif Ali Haydar, babasının Mekke'de görevinin başında vefatı üzerine (1880) bir süre Mekke'de kaldı. Daha sonra Sultan II. Abdülhamid'in emriyle İstanbul'a getirilerek sarayda yetiştirildi ve 1887'den itibaren Osmanlı bürokrasisi içerisinde çeşitli görevler üstlenmeye başladı.³

İstanbul'un üç ana bölgesinden (bilâd-ı selâse) birisi olan Üsküdar'ın tepelerinden Büyük ve Küçük Çamlıca Sultan II. Mahmud döneminden itibaren İstanbul hayatının içerisinde daha çok yer almaya başlamış, bu iki tepe arasında meskûn olan Kısıklı'ya çok sayıda saray ve köşk inşa edilmiştir. Kısıklı'nın Sarıkaya semtinde Millet Parkı'nın sağ tarafındaki Ramiz Paşa Çıkmazı'ndaki köşklere bir, iki, hatta üçü Şerif Ali Haydar Paşa'ya geçtikten sonra "Şerifler Köşkü" adıyla meşhur olmuştur. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, Meclis-i Mebusan Reisi Hasan Fehmi Efendi, Tunuslu Mahmud Paşa, Şeyhule-tibbâ Dr. Nâfiz Paşa, Şehzâde Seyfeddin Efendi, Gümrükçü Osman Paşa ve Murâdiye köşkleriyle Esmâ Sultan Kasrı'na komşu olan ev veya evlerin Ali Haydar Paşa'ya intikalden önceki sahipleri konusunda kesin bir bilgi bulunmamakta; Râmiz Hasan Paşa ile Şehzade Şevket Efendi'nin isimleri öne çıkmaktadır.

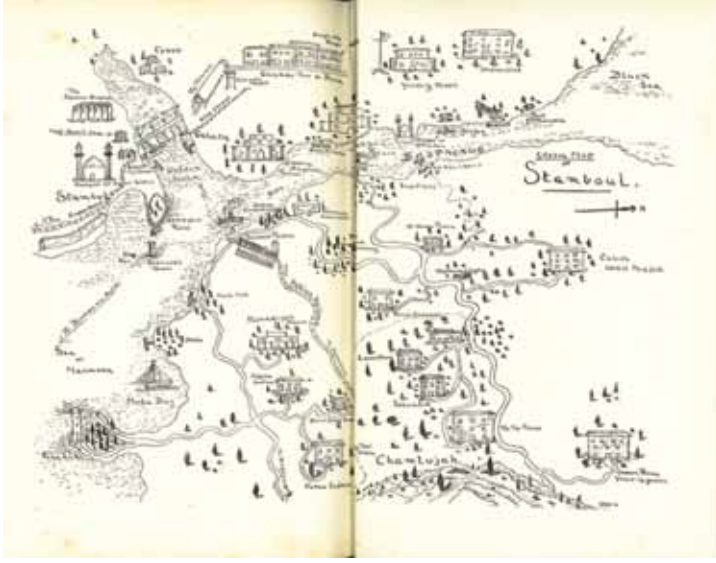
Osmanlı arşiv kayıtlarında Şerif Ali Haydar Paşa'nın XIX. yüzyılın sonuna doğru Çamlıca ile irtibatının başladığı ve uygun bir ev bulunarak tahsis edilmesi için bir takım girişimlerde bulunulduğu kayıtlıdır. XX. yüzyılın başından itibaren de Şerif Ali Haydar'ın ailesiyle birlikte devrin alışkanlıklarının aksine Çamlıca'da yaz-kış oturduğuna dair kayıtlar yer almaya başlar. 25 Rebülevvel 1318 (23 Temmuz 1900) tarihli arşiv kaydında Şerif Ali Haydar'ın ikamet ettiği, önceki sahibi Batum ve Canik mutasarrıfı Hasan Râmiz Paşa'nın (ö. 15 Rebülevvel 1314 / 24 Ağustos 1896) olduğu Çamlıca Sarıkaya mevkiindeki köşkün bir yıllık icar bedelinin maliye tarafından ödendiği kayıtlıdır.⁴

Ramiz Paşa
Çıkmazı'nın
bugünkü
görünümü

7 Cemâziyelülâ 1319 (22 Ağustos 1901) tarihli arşiv kaydında da Ali Haydar Paşa'nın ikamet ettiği Râmiz Paşa Köşkü'nün önceki yıl olduğu gibi bir yıllık icar bedelinin maliye tarafından ödenmesi talep edilmektedir.⁵ Mehmet Nermi Haskan, Râmiz Paşa'nın adını taşıyan çıkmaz üzerinde ve koru içinde yer alan köşkünün daha sonra Ali Haydar Paşa'ya geçtiğini kaydetmek suretiyle arşiv kaydını teyit etmekte, açtığı "Şerifler Köşkü" başlığı altında ise Ali Haydar Paşa'nın konağından bahsettikten sonra ilk sahibinin Şehzade Şevket Efendi olduğunu ileri sürmektedir.⁶ Bu konuyla alakalı çiziminde de bu iki köşkü aynı güzergâh üzerinde, birisini Ramiz Paşa Çıkmazı'nın başında (Râmiz Paşa Köşkü), diğerini ise (Şehzade Şevket Efendi Köşkü) sonunda göstermekte ve Şerif Ali Haydar Paşa'ya geçen ev sayısını ikiye çıkarmaktadır.⁷ 5 Haziran 1872'de Neş'erek Kadın'dan dünyaya gelen ve 3 Nisan 1890'da Yıldız Sarayı'nda Fatma Ruyinaz Hanım'la evlenen Sultan Abdülaziz'in beşinci oğlu Şehzade Şevket Efendi vefat ettiği 22 Ekim 1899'a kadar ömrünün önemli bir kısmını Çamlıca'daki köşkünde geçirmiş ve tek çocuğu Mehmed Cemaleddin Efendi de burada dünyaya gelmiştir (1891).⁸ Köşkte bizzat yaşayan Ali Haydar Paşa'nın kızı Şerife Musbâh ise çok ayrıntılı olarak anlattığı köşkün öncesinden bahsetmemekte, çiziminde ise Şerif Ali Haydar Paşa ve ailesi tarafından kullanılan mekânın birbirine yakın üç ahşap evden meydana geldiğini kaydetmektedir.

Şerife Musbâh'ın annesi İrlandalı Miss Isabel Dunn ile Ali Haydar Paşa'nın evliliği 1902 yılı Nisan ayında gerçekleşmiş ve Müslüman olup Fâtıma adını alan yeni gelin Çamlıca'daki köşkte yaşamaya başlamıştır.⁹ Bu arada Miss Isabel'in köşkün yabancı olması ve Ali Haydar Paşa'nın isteğiyle birkaç yıldan beri Çamlıca'daki köşke gelerek genç

Şerife Musbah'ın
çizimiyle İstanbul
ve Çamlıca

şerif ve şerifelere İngilizce dersleri verdiği ve onlarla birlikte bahçede ata binmiş olduğu belirtilmesi gereken bir husustur.¹⁰

Sultan Abdülaziz zamanında (1861-1876) Çamlıca'yı güzelleştirmek için alınan tedbirlerin bir devamı olarak, 1870'de park haline getirilen Millet Bahçesi'nin tanzimi esnasında Sarıkaya semtindeki diğerleriyle birlikte inşa edilen üç ahşap evin Ali Haydar Paşa'dan önceki sahipleri konusu müphemdir. Râmiz Paşa veya Şehzade Şevket Efendi'nin bu evlerin tamamına veya birbirinden bağımsız olarak kullanılan ikisine mi sahip oldukları hususu da aynı şekilde belirgin değildir. Benzer bir durum M. Mermi Haskan'ın çiziminde olduğu gibi aynı güzergâh üzerinde birbirlerinden uzak mekânda olmaları için de söz konusudur. Şerife Musbâh'ın çiziminde üç evden (The top house) olarak nitelendirdiğinin esas köşk olarak anlaşılması mümkün olduğu gibi, bu üç evden birisinin Râmiz Paşa'ya diğerinin Şehzade Şevket Efendi'ye üçüncüsünün de başka bir şahsa ait olması da söz konusudur. Burada zikredilmesi gereken en önemli husus, Şerif Ali Haydar Paşa ve ailesinin XIX. yüzyılın sonlarına doğru Çamlıca'da Şerifler Köşkü adı verilen bir mekânda ikamet ettikleri ve Kanlıca'da bir yalıda başlayan ve bir süre Beylerbeyi'nde bir konakta süren Şerif Abdülmuttalib'in çocukları ile torunlarının Üsküdar'la olan bağları daha kalıcı hâle gelmiş olmasıdır.¹¹ Nitekim Üsküdar'a dair önemli kayıtları bir araya getirmiş olan İbrahim Hakkı Konyalı, köşkün tarihî geçmişi hakkında kesin bir bilgi edinmemiş olmalı ki, eserinde sadece Ali Haydar Paşa'nın köşkünü zikretmekle yetinmiştir.¹²

Şerifler Köşkü
sakinleri

Şerife Musbah
Hanım

Çamlıca'daki bu müstesna mekân Şerif Ali Haydar Paşa'ya geçtikten sonra "Şerifler Köşkü" adıyla meşhur olmuş ve İstanbul'un Anadolu yakasındaki önemli siyasî ve kültürel muhitlerinden birisi olarak öne çıkmıştır. Şeriflerin adıyla anılmaya başlayan köşkün bahçesindeki üç ahşap konaktan ortada olanı selamlık olarak diğer ikisi ise haremlik olarak kullanılmaktaydı. Misafirlerin ağırlandığı selamlık bölümünde Şerif Ali Haydar'ın kardeşi ile iki oğlunun oturma (çalışma) odaları vardı. Konağın haremlik kısmını oluşturan diğer iki evden tepenin üst tarafında yer alanında, Ali Haydar Paşa'nın ilk karısı Sabiha Hanım ile kızı Nimet ile Abdülmecid, Muhiddin, Emîr ve Faysal adlı dört oğlu oturuyordu. İki katlı olan bu evin bir katı Şerif Ali Haydar'ın iki kız kardeşi Şerife Atiye ile Şerife Hayriye, Şerif Cafer ve eşi Hatice'ye tahsis edilmişti. Tepenin aşağı tarafında kalan ve diğerine göre daha ufak olan evde ise Ali Haydar Paşa'nın diğer karısı Fâtıma ile kızları Şerife Musbâh ile Şerife Sefine ikamet ediyordu.¹³

Kurulduğu alanın en güzel manzaralı kısımlarında kurulan üç evin kıvırcık, salatalık, biber, maydanoz ve nane yetiştirilen geniş bir bostanı vardı. Kestane ağaçları arasında yer alan bahçe mutfağı, hizmetçilerin kaldığı müştemilat ve ve ünlü safkan Arap atlarını barındıran ahır köşkü tamamlayan unsurlardı. Evlerin üzerinde yer aldığı iki tepe üzerinde güller ve asmalarla dolu iki bahçe terası ile avlunun bir köşesinde yaz aylarında bülbüllerle en uzun şarkıyı söylemede yarışan kanaryaların bolca bulunduğu bir kuşhâne vardı. Tepelerden birisi Küçük Çamlıca'dan İstanbul'a adeta bir kapı gibi açılan nefis bir manzaraya sahipti ve buradan İstanbul'a doğru baktığınızda önce servi ağaçlarıyla bütünleşmiş, bakımsız ve harabe mezarların da bulunduğu Karacaahmet Mezarlığı, ardından da Selimiye Kışlası tüm heybetiyle karşınıza çıkardı. Ardından Asya'dan

Şerifler
Köşkü'nün
bulunduğu
çıkmanın
bugünkü
görünümü

Avrupa'ya geçerken ufukta birleşik safir bir çizgi oluncaya kadar Marmara deniziyle bütünleşir, hafif sağınıza doğru yöneldiğinizde ise nazik mavisiyle kıyıya doğru Kız Kulesi ile kesilmiş bir çizgi halinde köpüklü suları ve sahile kadar uzanan küme küme evleriyle Boğaziçi'nin size gülümsediğini hissederdiniz. Daha sonra Haliç ile İstanbul'un silüetini tamamlayan ve ufkunu süsleyen görkemli minarelerle bütünleşen bir manzara sizi karşıladı. Yıllar sonra bu satırları kaleme alan Şerife Musbâh, yeryüzünde hiçbir görüntünün bu kadar etkileyici ve unutulmaz olduğunu kaydetmekte, bu kadar sihirli bir güzelliğin de ancak İstanbul'da bir araya gelebileceğini özellikle vurgulamaktadır.¹⁴

Çıplak, çalılarla kaplı ve dik olan, insana ayrı bir zevk tattıran bir kaynak suyunun hışırtısının duyulduğu ikinci tepede ise insanın içini açan, adeta tek başına kalmış gibi çevresine meydan okuyan, bulunduğu mekân ile çevresinin koruyucusu olduğunu hissettiren bir servi ağacı vardı. Çamlıca tepelerinin cazibesinin tamamlayıcı unsurunun suları olduğunu kaydeden Şerife Musbâh, batıda bir şarabın kokusu ya da bir sosun tadının tartışıldığı gibi, İstanbul'da da ilkbaharda ve bayram günlerinde etrafında piknik yapılan ve geziler düzenlenen suların rayiha, tat ve lezzetinin tartışıldığını, bu çerçevede Küçük ve Büyük Çamlıca sularının öne çıktığının altını çizmektedir.¹⁵

Çamlıca, Osmanlı payitahtına en yakın ve en yüksekte seyredilebilecek bir mekân olsa da yılın tamamının geçirildiği bir mekân haline gelmesi XIX. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte. Bununla birlikte İstanbul'un en yüksek tepelerinden birisinde olduğu için

yaşanan çetin kış şartları yaz aylarında daha yoğun bir nüfusa ev sahipliği yapmasını beraberinde getirmiştir. Şerife Musbâh'ın anılarında ailenin yaz ve kış aylarında köşkte ikamet ettikleri, pirinç mangal ve çini sobalarla ısındıkları kayıtlıdır.¹⁶ Şerife Musbâh, Ocak 1924'de İstanbul'dan bindiği buharlı geminin Üsküdar iskelesine fırtınalı havadan dolayı yanaşamadığını ve indikleri Kuzguncuk iskelesinden Çamlıca'ya yürüyerek gelmek zorunda kaldıklarını kaydetmek suretiyle o dönemde kış aylarında Çamlıca'da oturmanın zorluğuna dikkat çekmektedir.¹⁷

Ulaşım zorluğuna rağmen İstanbul'da oturan siyaset, edebiyat ve sanat çevrelerinin en çok ilgi gösterdikleri mekânlardan olan "Şerifler Köşkü" Arap misafirperverliğinin en seçkin örneklerinin sergilendiği bir merkezdi ve günün tamamını hatta geceyi de burada geçiren misafirleri hemen hemen hiç eksik olmazdı. Köşkün selamlık bölümü Osmanlı bürokrasisinin en üstünden en aşağısına kadar her türlü zevata ev sahipliği yapıyor; sanat ve edebiyat çevrelerinin en seçkin simalarını bir araya topluyordu. Şerif Ali Haydar Paşa'nın Osmanlı bürokrasisi içerisinde önemli görevler üstlenmiş olması ve ailenin Osmanlı Devleti'nin Hicaz siyasetindeki etkisi, köşkün XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan gelişmelerin birçoğuna dair önemli kararların alındığı ve pek çok siyasî konuda uzun tartışmaların yapıldığı bir mekân olarak öne çıkmasını beraberinde getirmişti. Öte yandan köşk XX. yüzyılın başından itibaren hem doğulu hem de batılı, edebiyat ve sanat çevrelerinin bir buluşma merkezi olduğu gibi, Tanzimat sonrası Osmanlı cemiyet hayatında yaşanan gelişmelerin de yakından takip edilebileceği yegâne mekânlardan birisiydi.

Köşkün Sultan II. Abdülhamid'in en büyük oğlu Mehmed Selim Efendi, V. Murad'ın oğlu Mehmed Selahaddin Efendi gibi şehzadeler, V. Murad'ın eşi Reftârîdil Kadın Efendi gibi doğrudan Osmanlı hanedanı mensubu ziyaretçileri vardı.¹⁸ Köşkün müdavimi olan devlet adamları arasında önce Harbiye Nazırı, daha sonra da Sadrazam olan Mahmud Şevket Paşa ilk sırada geliyordu. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı siyasetinde etkin bir rol üstlenmiş olan Mahmud Şevket Paşa hemen hemen her akşam genellikle evine giderken atlı olarak Çamlıca'daki köşke uğrar, aile dostu olan Ali Haydar Paşa ile memleket meselelerini konuşur, karşılıklı fikir alışverişinde bulunur ve yabancı basına dair özetleri alırdı. 11 Haziran 1913'te yakın aile dostları Mahmud Şevket Paşa'nın Çarşıkapı civarında silahlı bir saldırıyla öldürülmesi köşkte büyük üzüntüye sebep olmuş ve bu olay günlerce köşkün gündeminde kalmıştı.¹⁹

Mahmud Şevket Paşa'nın köşk ziyaretlerinde sadece memleket meseleleri konuşulmaz, aile içi konular da zaman zaman gündeme gelirdi. Köşk ziyaretlerinden birisinde bekâr olan Şerif Cafer, Şerif Abdülmecid ve Şerif Muhiddin'in Sultan V. Murad'ın oğlu Şehzade Selahaddin Efendi'nin kızları Behiye, Rukiye ve Adile sultanlarla evlendirilmesi fikrini Ali Haydar Paşa'ya iletmişti.²⁰ Bu teklif köşkte günlerce gündemde kaldı ve sonunda Ali Haydar Bey'in 1885 doğumlu ve gençlik yılları köşkte geçen oğlu Şerif Abdülmecid'in

Rukiye Sultan ile evlenmesine karar verildi. Şerif Abdülmecid ile Rukiye Sultan'ın düğün hazırlıkları köşkte yapıldı ve Osmanlı sarayı ile Küçük Çamlıca'daki konak arasında ziyaretçi trafiği düğüne kadar yaklaşık iki yıl yoğun bir şekilde sürdü. Şerife Musbâh'ın hatıralarında düğüne gidecek kadınların saçlarını yapmak için köşke Pera'dan kuaför getirildiği ve İngiltere'den getirilen kumaşları dikmek için Ermeni bir terzinin köşkte günlerce çalıştığı anlaşılmaktadır. Şerif Ali Haydar Paşa, Balkan Savaşı'nın milletin hatıralarında canlı olduğundan hareketle düğünde müzik çalınmamasını istemiş ve Şeriflik makamının saygınlığını dikkate alarak ananevi koltuk merasimini de yaptırmamıştı.²¹

Köşkün müdavimleri arasında Mehmet Akif, Rıza Tevfik, Rauf Yekta, Ali Rifat gibi edebiyat ve musiki üstatlarının yanında Avrupa'dan gelen sanat ve müzik erbabı da bulunuyordu. Köşkün hanımlarının ancak bir perde arkasından dinleyebildikleri meşhur piyanist ve bestekâr Leopold Godowsky de bunlardandı.²² Köşkün sakinlerinin mühim bir kısmının sanatkâr olması ilgiyi artıran önemli bir sebepti. Şerif Abdülmecid keman çalıyor, udî olan Şerif Cafer Paşa kurduğu atölyesinde ud yapıyor, çok iyi derecede İngilizce bilen Şerif Muhiddin sadece udî değil aynı zamanda Byron ve Shelley başta olmak üzere Avrupa edebiyatı hakkında da derin malumata sahipti.²³ Şerif Ali Haydar Bey'in 21 Ocak 1892 Kanlıca doğumlu oğlu meşhur musikişinas Şerif Mehmed Muhiddin Targan'ın yetişmesinde köşkte kurulan musiki toplantılarının önemli rolü olmuştu. Gençlik yılları bu köşkte geçen Şerif Muhiddin, musiki fasıllarını hiç kaçırmadığını ve herkes yattıktan sonra da öğrendiklerini tekrar etmeye ve musiki âletleriyle yakınlığını artırmaya çalıştığını şöyle anlatmaktadır: “Üç, dört yaşlarından itibaren musikiye fazla rağbet gösterdiğimi büyüklerimden işittim. Beş, altı yaşlarındaki repertuarımdan bazıları hatırımdadır. “Üsküdar'a giderken aldı da bir yağmur”, “Kabağı da boynuma asarım” gibi türküler, Âsım Bey'in rast peşrevinden bir-iki hane, arada yüz bulduğum zaman bunları annemin misafirlerine çalardım. Güzel sanatlarla çok ilgili olan babam resim yaptığı gibi eski musikimizi dinlemekten çok hoşlanırdı. Amcam Şerif Ali Cafer Paşa Ali Rifat Bey'den (Çağatay) ud dersleri alıyordu. Bazı günlerde konağımızda Ali Rifat Bey, Rauf Yekta Bey, Kanûnî Hacı Arif Bey'in refakatleriyle yapılan ve gece geç vakitlere kadar süren fasılları dinlememe müsaade edilirdi. Ertesi sabah odalar temizlenmeden erkenden kalkar, değiştirilmiş, atılmış telleri toplar, bunları marangoza yaptırdığım üç burgulu tahtaya takar kendi kendime sesler çıkartırdım.”²⁴

Babasının derslerine mani olur endişesiyle karşı çıkması ve okul dersleri ağırlaşınca musikiye bir süre ara vermek zorunda kalan ve bir kenara çekilip musiki temrinlerini de yapamayan Şerif Muhiddin, köşkün musiki hayatındaki yerini anlatmaya şöyle devam etmektedir: “Selamlıkta düzenli olarak yapılan fasılları hiç kaçırmazdım. On yaşlarımda iken elime bir ud geçti. Köşkün harem bölümündeki kilitli misafir odasındaki büyük kanepelerden birinin altına sakladım. Odanın anahtarını muhafaza eden dadımdan durumdan kimseyi haberdar etmemesini rica ettim. Bu sayede kendime

Şerife Sefine ve
Şerife Musbâh
kardeşler
Şerif Ali Haydar
Paşa

bir çalışma yolu buldum. Gece evde herkes yattıktan sonra gece yarısı şamdanı yakar yattığım oda ile aradaki üç büyük koridoru geçer, udu alır ve Marmara'yı, İstanbul'u gören pencerenin önünde kendi kendime yoruluncaya bazen yorulduğumun farkına varmadan sabaha kadar çalışırdım. İstanbul'un minareleri görülünce sabahın yaklaştığını anlar, erken kalkanların beni ele vereceği endişesiyle, udu yerine koyarak yatmaya dönerdim. Böylece birkaç mevsim geçti. Çalışmalarım esnasında bazen gerdâniye teli kopar, nevâ telinde pasajlar çalardım. Bazen nevâ da kopar diğer teller üzerinde uğraşırdım. Yeni teller kopup eksikler tamamlanınca önceden güç gelen şeylerin kolaylaştığını da hissedirdim. On üç yaşıma geldiğimde yattığımda uyku tutmaması ve şiddetli çarpıntılarımın ortaya çıkması foyamı ortaya çıkardı. Rahatsızlanmam ve Dr. Süleyman Numan Paşa'ya götürülmem hayırına ve lehime olmuştu; derslerimi bitirdikten sonra akşamları musiki çalışmama müsaade edildi. Artık köşkün salonunda geceleri sabaha kadar süren ud sesleri akşamdan sonra da duyulmaya başlamıştı. Bir müddet sonra büyüklerimle, babamın misafirleri beni dinlemeye odama gelmeye başlamışlardı. Bir gün amcam Şerif Cafer Paşa'nın, "Muhiddin, edebiyatı olan bir batı musikisi çalışsana" demesi üzerine viyolonsel dersleri almaya başladım."²⁵

Köşkün önemli ziyaretçileri arasında Mehmet Akif Ersoy'un ismi mutlaka zikredilmelidir. Godowski'yi köşkte dinleyen, Charles Berger ile burada tanışarak keman dinletisiyle kendinden geçen Mehmet Akif'in Şerif Muhiddin ile olan dostluğu o kadar ilerlemişti ki, başta Şerif Muhiddin olmak üzere Peygamber torunlarıyla komşu olabilmek için Çamlıca'da arsa bakmaya bile karar vermişti. Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif'in

birine karşı duyduğu hayranlığı dostlarıyla paylaşmaktan büyük zevk aldığını kaydetmekte ve bu maksatla bütün dostlarını ruhunu bir el gibi okşayan güzel bir sessizliğin olduğu Çamlıca'daki köşke taşıyarak, onların Şerif Muhiddin'i dinleyerek kendilerinden geçtiklerini görmekten büyük mutluluk duyduğunu ilave etmektedir.²⁶

Köşkün müdavimleri arasında zikredilmeleri gerekenler arasında çeşitli dersler vermek için Çamlıca'ya gelenler bulunmaktadır. Şerif ve şerifelerin yetişmesine özel önem verilmekte, İstanbul'un en nadide sanatkâr ve hocaları Çamlıca'ya taşınmaktadır. Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Macarca bilen dil hocalarının yanında batılı tarzda müzik ve dans dersleri veren hocalar köşkte zaman geçirmekteydiler. Şerif Abdülmuttalib'in sekreteri Bağdatlı Emin Efendi de Kur'an-ı Kerim ve Türkçe derslerinin yanında temel dinî bilgiler dersleri vermektedir. Köşkte Kur'an-ı Kerim derslerinin bizzat Ali Haydar Paşa tarafından verildiği dikkate alınır, Emin Efendi bazı sure ve duaların ezberlenmesi gibi daha ileri safhada dersler vermekte, ilmihal bilgilerinin yanında hüsnühat konusuna da eğilerek Sefine ile Musbâh'ın yetişmeleri için özel çaba sarf etmektedir.²⁷

Şerife Musbâh zaman Doğulu mu, yoksa Batılı mı olduğunu tartışır ve farklı duygular olduğunu dile getirir. Babasının baba tarafından soyunun Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma'ya uzandığını, babaannesinin ise Kafkas kökenli bir Çerkez olduğunu, annesinin ise İngiltere muhalifi bir aileden gelen İngilizce konuşan bir İrlandalı olduğunu kaydeder. Bütün bunların kendisinin bazen bir Doğulu bazen de bir Batılı gibi hissetmesine sebep olur. Köşkte yaşananlara dair anlattıkları ailenin köklü bir geleneğe sahip olduğu ve bundan kolayca vazgeçmeyeceğini gösterse de, köşkün sakinlerinde görülen İngiliz hayranlığı, Noel kutlamaları gibi aile geleneğiyle bağdaşması mümkün olmayan uygulamalar ve kullanılan eşyalar Türkiye'nin batılılaşma serüveninin Çamlıca'daki köşkün sakinlerini de kuşattığını göstermektedir.²⁸

Ana yurtları Hicaz olsa da "Şerifler Köşkü" sakinlerinin büyük bir kısmı İstanbul'da dünyaya gelmiş, burada Osmanlı şehzadeleri gibi yetiştirilmiş ve kendilerini Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un bir parçası olarak hissetmeye başlamışlardı. Ali Haydar Paşa'nın ailesinin mensup olduğu Zevî Zeyd ile Şerif Hüseyin'in ailesinin mensup olduğu Zevî Avn siyaseten birbirlerine rakiptiler. Birbirlerinden pek hoşlanmayan iki taraf arasındaki rekabetin geçmişi çok eskiye dayanıyordu. Bununla birlikte ailenin diğer fertlerinin aksine Şerif Ali Haydar Zevî Avn'a kötü gözle bakmaz ve Allah'ın yarattığı her bir insanın mutlaka bir faziletinin olduğunu düşünerek Şerif Hüseyin ve çocuklarını Çamlıca'daki köşkte ağırlamaktan imtina etmezdi.²⁹ Şerif Hüseyin'in 1908 seçimlerinin sonuçlarına müdahalede bulunarak 1909'da yenilediği seçimlere göre oğlu Şerif Abdullah ile Hasan b. Abdülkâdir eş-Şeybî'yi Mekke mebusu olarak İstanbul'a göndermesi Çamlıca'daki konağın sakinleriyle aralarındaki rekabet ve siyasî görüş ayrılıklarının iyice ortaya çıkmasına sebep oldu.³⁰ Şerife Musbâh babasının İngilizlere hayran olmakla birlikte Türklere bağlı kaldığını ve Osmanlı Devleti'nin içinde olmadığı bir formülden

Araplar adına bir bağımsızlık çıkmasının mümkün olmadığını düşündüğünü, bunun tam aksini düşünen Şerif Hüseyin'in ise farkında olmadan bağımsızlık düşüncesine yönelik hiçbir kazanım elde edemediği gibi Osmanlılardan kazandıkları imtiyazları da kaybetmelerine sebep olduğunu kaydetmektedir.³¹

1916 yılı baharında Çamlıca'daki köşkün müdavimleri artmış ve misafirler arasında ve aile içinde siyasî meseleler daha çok konuşulmaya başlamıştı. I. Dünya Savaşı'nda da İngilizlerin desteğiyle bir Arap devleti kurmak için ayaklanan (27 Haziran 1916) Mekke Emiri Şerif Hüseyin, Mekke merkez olmak üzere Hicaz'da hâkimiyet kurmak için harekete geçmişti. Gelişmelerden rahatsız olan Osmanlı hükümeti Şerif Hüseyin'i azlederek yerine Şerif Ali Haydar'ı tayin etmeye karar verdi.³² Alınan kararı Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa Çamlıca'ya gelerek Şerif Ali Haydar Paşa'ya tebliğ etti. Ali Haydar Paşa'nın elini öperek teklifi kabul ettiği için bütün İslâm dünyası adına teşekkür eden Talat Paşa durumu köşkün telefonundan Enver Paşa'ya bildirdi ve vakit geçirmeden Medine'ye hareket etmesini istedi. O gece köşkteki ziyaretçi trafiği son zamanlardaki en yoğun günlerinden birisini yaşıyordu. Bir taraftan tebrik için diğer taraftan da uğurlamaya gelenler hem hüznün hem de sevincin bir arada yaşanmasına sebep olmuşlardı. Ertesi gün köşk tarihi uğurlamalardan birini yaşamış ve köşkün sakinlerinin bir kısmı Medine'ye doğru yola çıkmıştı.³³

Olaylar istenildiği gibi gelişmemiş ve Medine'ye kadar ulaşan Şerif Ali Haydar Paşa ile beraberindekilerin ana yurtları Mekke'ye girmeleri Şerif Hüseyin ve adamları tarafından engellenmiş ve Şerif Ali Haydar ile ailesinin İstanbul'da yaşamaktan başka seçenekleri kalmamıştı. Bütün bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiye süreci başlamış ve Çamlıca'daki köşkün sakinlerinin gelecekleri daha da belirsiz hâle gelmişti. Şerif Muhiddin viyolonsel, armoni ve piyano dersleri aldığı İskori adlı bir müzisyenin 31 Mart olayları üzerine ortadan kaybolmasıyla musiki eğitiminin sekteye uğraması gibi XX. yüzyılın başındaki gelişmeler köşk sakinlerini hayatını derinden etkilemişti. Şerife Musbâh, Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye sipariş edilen Sultan Osman ve Reşâdiye gemilerinin İngiltere tarafından parası alındığı halde teslim edilmemesini diplomatik olarak büyük yanlışlardan birisi ve Türklerin Almanların kollarına itilmesi olarak görür.³⁴ I. Dünya Savaşı'nın sıcaklığı sadece köşkteki konuşmalarda değil, Çamlıca'dan Osman Paşa Marşı'nı söyleyerek geçit resmi yapan ordunun görülmesinde de hissediliyordu.³⁵ 8 Mayıs 1919'da çıkarılan Meclis-i Vükelâ kararı ve irâde-i seniyye ile emirlik unvanı kaldırılıp Osmanlı tarihinin Mekke Emirliği safhasının kapanması³⁶ özelde Şerif Ali Haydar Paşa'nın genelde ise Çamlıca'daki köşkün Zevî Zeyd'e mensup olanların siyasî geleceklerini daha belirsiz hâle getirmişti. İstanbul işgal günlerini yaşıyor, Küçük ve Büyük Çamlıca'ya küçük birlikler yerleştiren İngilizlere karşı sadece İstanbul'daki gayrimüslim azınlıklar değil Çamlıca'daki köşte bile hayranlık duyuluyordu.³⁷

19 Kasım 1922'de Çamlıca'daki köşke gelen elçi, Abdülmecid Efendi'nin "Halife" ilan edildiğini bildiriyordu. Bu haber köşkte bir bayram havası esmesine sebep olmuştu. Bu olaydan üç gün önce Abdülmecid Efendi küçük kızıyla köşkü ziyaret etmiş ve Ali Haydar Paşa ile siyasî meselelere dair karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştu. Şerif Ali Haydar haberi alır almaz altın harflerle Kur'an ayetlerinin yazılı bir tespahi yanına alarak saltanatı olmayan Halife'yi tebrik etmeye gitmişti. Bu arada İstanbul'daki Ehl-i Sâdât'ın aile büyükleri Şerif Ali Haydar'dan şerif ve şerifelerin tahsisatının kesilmesine yönelik alınan kararların kaldırılması için Halife Abdülmecid nezdinde girişimde bulunmasını talep etmişlerdi. Ancak Ali Haydar Paşa girişimlerinden olumlu sonuç alamamış ve Şerif Hüseyin'in soğuk davranmasına bakmadan en azından gelirleriyle geçinebilecekleri vakıflarının bulunduğu Mekke'ye gitmekten başka çareleri kalmadığını büyük bir üzüntüyle söylemişti.³⁸

Şeriflerin köşkten topluca gittikleri son tören Halife Abdülmecid'in Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'ndeki Cuma selamlığı idi. Babasının kısa süren Evkâf Nazırlığı esnasında Yeni Valide Camii'ni tamir ettirmesiyle çok güzel bir görünüm aldığı kaydeden Şerife Musbâh son halifenin Dolmabahçe'den yola çıkıp Üsküdar'a ayak basışını şöyle anlatmaktadır: "Alkışlarla ve eli öpüle öpüle Üsküdar'a ayak basan Halifenin yanında kendine özgü kıyafetiyle Şerif Ali Haydar yürüyordu. Bu Haşimoğulları ile Osmanoğulları'nın yan yana göründükleri son Cuma Selamlığı olacaktır."³⁹ Üsküdar'daki bu törenden kısa bir süre sonra muhtemelen 1923 yılı Ramazan Bayramı (17-19 Mayıs 1923) veya Kurban Bayramı (24-27 Temmuz 1923) vesilesiyle "Halife-i Müslimîn ve Hâdimü'l-Haremeyn" unvanını kullanan Halife Abdülmecid Efendi tarafından Dolmabahçe'de verilen resepsiyon Ehl-i Sâdât'ın İstanbul resmî erkaniyla bir arada olduğu son tören olmuştu.⁴⁰ Bu aynı zamanda Yavuz Sultan Selim'in 1517'deki Mısır seferinden sonra Osmanlıların kendilerinden önceki Müslüman devletler gibi Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere sağladıkları statü ve imtiyazın sonu anlamına geliyordu.

Abdülazîz b. Suûd'un Mekke'yi ele geçirerek Şerif Hüseyin'in İngilizlerin desteğiyle kurduğu Hicaz Hâşimî Krallığı'na son vermesiyle (16 Ekim 1924) Mekke'de sadece Zevî Avn'ın değil tüm şeriflerin Hicaz'da X. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan siyasî etkinlikleri de sona eriyordu. Bütün bu gelişmeler Çamlıca'daki köşkte çok dikkatli bir şekilde takip ediliyor ve başta Ali Haydar Paşa olmak üzere şeriflerin sınırları yeniden çizilen Ortadoğu siyasetinde etkin olmalarına yönelik karşılığı olmayan girişimlerde bulunuluyordu.

Sanatının en olgun dönemini idrak eden Şerif Muhiddin yeni sanat çevrelerinden gereken ilgiyi görmemesinin de tesiriyle 1924 yazında sekiz yıl süreyle kalacağı Amerika'ya gitti ve Çamlıca'daki köşk her geçen gün irtifa kaybetmeyi sürdürdü. 25 Kasım 1925 tarih ve 671 sayılı Şapka İktisâsı hakkındaki kanunun yürürlüğe girmesi, şapka giymeyi kendine yakıştıramayan Şerif Ali Haydar'ın Çamlıca'daki köşkte kendisini adeta bir

tutsak gibi hissetmesine sebep olmuş ve malikânesinden hiç dışarı çıkmamaya başlamıştı. Her ne kadar çocuklarına bu konuda herhangi bir yasak getirmemiş olsa da kendisine bunu yakıştıramıyor; başka gelişmelere de bağlı olarak Çamlıca'daki köşkü kapatıp İstanbul'dan ayrılmayı daha çok düşünmeye başlıyordu. Kardeşlerini ve eski arkadaşlarını yitirmesi, gün geçtikçe bozulan ekonomik durumu ve azalan gelirinden dolayı Çamlıca'daki köşkü ayakta tutması da gittikçe zorlaşıyordu.⁴¹ Bu bakımdan 1926 kışı Çamlıca'daki en mutsuz ve can sıkıcı günleri yaşamasına sebep olmuştu. Suriye'deki manda yönetiminin temsilcisi Ali Haydar Bey'in memleketine gelmesine izin vermesi ve İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nin Türkiye'den ayrılmasını kolaylaştıracak tedbirler alması ayrılışını hızlandırmıştı. Şerif Ali Haydar Bey yanına oğlu Muhammed ile kızı Sefine'yi alacak uygun ortam sağlanınca ailenin diğer fertleri de Türkiye'den ayrılacaklardı. Hayatının en mutlu günleri burada geçmiş, siyasî hayatındaki mutluluk ve üzüntülerini burada yaşamış, dostlarının ihanet ve vefakârlıklarını burada görmüş, koruyucusu, önderi ve lideri olduğu ailesinin yavaş yavaş dağılışına da burada şahit olmuştu. Bundan dolayı Çamlıca'daki köşkten ayrılmak hiç kolay olmadı. Kızı Şerife Musbâh babasının Şerifler Köşkü'nden ayrılışını şöyle tasvir ediyor:

“Ömrünün en önemli kısmını geçirdiği aile yuvasının eşiğinden son defa geçiyor ve Türkiye'deki büyük, asaletli ve konuksever Doğulu malikânelerin sonuncusu da kapanıyordu. Çamlıca bütün şöhreti, zenginliği ve mutluluğu içinde geçmişin bir hatırası olmaya başlıyordu.”⁴²

Şerif Ali Haydar Paşa'nın Çamlıca'daki evinden çıktıktan sonra bineceği gemiye kadar şapka giymeden Osmanlı dönemi kıyafetleriyle gidebilmek için polis müdürlüğünden izin aldığını söyleyen, annesi Fâtma ile birlikte babasını iskeleye kadar uğurlayan Musbâh bütün olumsuzluklara rağmen babasının “Allah Kerîm” diyerek Hz. Peygamber'in soyundan olma asâletini her zaman olduğu gibi hayatının en zor zamanında bile gösterdiğini kaydetmektedir.⁴³

Babasının ayrılmasından sonra İstanbul'da başladığı musiki etkinliklerini sürdüren ve çeşitli konserler veren Şerife Musbâh da çok geçmeden annesiyle birlikte 15 Ramazan 1345'te (19 Mart 1927) Türkiye'den ayrılarak bir dönemin başka bir deyişle eşyasının önemli kısmı tasfiye edilen Şerifler Köşkü'nün kapanışının son temsilcileri oldular.⁴⁴ Bundan sonra ailenin fertlerinden 8 Nisan 1950'de Safiye Ayla ile evlenen Şerif Muhiddin Targan (ö. 13 Eylül 1967) ile ağabeyi kemanî, viyolonselci ve piyanist olan Şerif Abdülmecid Targan (ö. 1965) İstanbul'da yaşamayı sürdürmüş ve Türk musiki tarihinde önemli izler bırakmışlardır. Boğaziçi Köprüsü'nün E-5 karayoluyla bağlantısı yapılırken Altunizâde ve çevresinde yapılan düzenlemeler esnasında köşkün iyice ihtiyarlayan iskeleti de ortadan kalktı ve Şerifler Köşk'ünden günümüze sadece Şerife Musbâh'ın yazdıkları kaldı.

Dipnotlar

- 1 Şerif Muhiddin Targan kendisiyle çeşitli vesilelerle yapılan konuşmalarda genel olarak İstanbul'a özel olarak da Çamlıca'daki köşke dair mühim bilgilerin kayıt altına alınmasını sağlarken (Şerif Muhiddin Targan, İstanbul, ts. (Süleymaniye Kütüphanesi Yayınları); Halil Nadaroğlu, "Üstat Şerif Muhiddin Anlatıyor", *Türk Musikisi Dergisi*, sayı: 11 (1 Eylül 1948), s. 18-19, 23-24) kardeşi Şerife Musbâh (Princess Musbâh Haydar) ise *Arabesque* adıyla hatıralarını yayınlamıştır (London, New York, Melbourne, Sydney 1944). Celal Kapkın Musbâh'ın hatıralarını *Arabesk* adıyla, bazı terminolojik ve tercüme problemleriyle birlikte Türkçeye çevirmiştir (İstanbul 1991). Kemal Çiçek de hatıratın İstanbul'a dair kısımlarını ilave notlar ekleyerek "20. Yüzyılın Başlarında İstanbul Hayatı" adıyla Türkçeye çevirerek yayınlamıştır.
- 2 Musbâh, XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki İstanbul'un siyasi ve idari tarihini yanında cemiyet hayatına dair çok kıymetli bilgileri bir araya getirmiştir Mesela bk. *Arabesque*, s. 49-51, 53, 62-63.
- 3 Şerif Ali Haydar 3 Mayıs 1889'da Şûrâ-yı Devlet âzalığına tayin edildi. BOA, İrâde Dâhiliyye, nr. 1135/88576.
- 4 BOA, İrâde-i Husûsiyye, nr. 83/1318
- 5 BOA, Bâbîâli Evrak Odası, nr. 1710/128219.
- 6 bk. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, III, 1343.
- 7 bk. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, III, 1427, 1438, 1440.
- 8 Mehmed Cemalettin Efendi 18 Kasım 1946, Fatma Ruyinaz Hanım da 7 Ağustos 1960 tarihlerinde Türkiye'den çıkarıldıktan sonra yerleştikleri Beyrut'ta vefat etmişlerdir.
- 9 bk. *Arabesque*, s. 14-16.
- 10 bk. *Arabesque*, s. 15-17. Fâtıma köşke geldikten sonra aşağıda haremlik olarak kullanılan ikinci binada yaşamaya başlamış ve önce Sefîne ardından da Musbâh adı verilen iki kız çocuğu dünyaya getirmişti.
- 11 Ali Haydar Paşa'nın babası Şerif Ali Cabir Paşa'nın (ö. 1880) kabri Haydarpaşa, Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin torunlarından 27 Zilhicce 1324'de (11 Şubat 1907) vefat eden Şerif Mes'ud Bey'in kabri de Karacaahmet mezarlıklarındadır. Mehmed Süreyya, II, 378; Haskan, II, 854.
- 12 Üsküdar Tarihi, II, 200.
- 13 bk. *Arabesque*, s. 21. Şerif Ali Haydar'ın iki eşinden olan şerif ve şerife olan çocuklarının hepsi "şerâfet" maaşı alıyorlardı. BOA, Bâbîâli Evrak Odası, nr. 4451/333765.
- 14 bk. *Arabesque*, s. 24-25.
- 15 bk. *Arabesque*, s. 25
- 16 bk. *Arabesque*, s. 16.
- 17 Geminin Üsküdar iskelesine yanaşamaması üzerine gemidekiler tedirgin olmuş, bu esnada yaşlı bir hanım Musbâh'a eşlik eden yardımcısı Emine Hanım'dan onun Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini öğrenince, "O'nun torunlarından birisi bizimle beraberse o zaman devrilmeyiz. Selametteyiz!" demek suretiyle Osmanlı halkının Ehl-i Sâdât'a bakış açısını yansıtan bir cümleyi dile getirmişti. bk. *Arabesque*, s. 228-229.
- 18 bk. *Arabesque*, s. 41. Annesi Bedrifelek Kadın Efendi'dir. 19 Zilhicce 1288'de (15 Şubat 1872) Dolmabahçe'de doğmuş, Türkiye'den ailesiyle birlikte çıkarıldıktan sonra (1924) yerleştiği Beyrut yakınındaki Cünye kasabasında vefat etti (1937) ve Şam'daki Sultan Selim Camii haziresine defnedildi. bk. Oransay, s. 219.
- 19 bk. *Arabesque*, s. 54.
- 20 bk. *Arabesque*, s. 30.
- 21 bk. *Arabesque*, s. 43-44.
- 22 bk. *Arabesque*, s. 18.
- 23 Kuntay, s. 187.
- 24 Şerif Muhiddin Targan, s. 8.
- 25 Şerif Muhiddin Targan, s. 8-9.
- 26 bk. Kuntay, s. 101, 186-190. Mehmet Akif Şerif Muhiddin'e yazdığı mektubunda bu hususu şöyle dile getiriyordu: "Ceddi muazzamınızın mukaddes namına yemin ederim ki hayatımda muhalled,

- maddiyattan mücerred bir zevk duydumsa onu sizinle geçen âlemlerimle duydum.” bk. Kuntay, 186-187.
- 27 bk. *Arabesque*, s. 52-53, 93-94. Emin Efendi derse başlarken ve bitirirken Kur’an-ı Kerim’i öpüp başlarına koymalarını isteyerek Türk kültürüne mahsus uygulamaları da öğretiyordu.
- 28 bk. *Arabesque*, s. 56-59.
- 29 bk. *Arabesque*, s. 79-80.
- 30 Ahmed Sibâî, s. 560, 566.
- 31 bk. *Arabesque*, s. 79-80.
- 32 BOA, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım, nr. 2423/16; 2316/5.
- 33 bk. *Arabesque*, s. 82-83.
- 34 bk. *Arabesque*, s. 55.
- 35 bk. *Arabesque*, s. 55-56.
- 36 BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları, nr. 250/161.
- 37 bk. *Arabesque*, s. 165-166, 203.
- 38 bk. *Arabesque*, s. 210-211.
- 39 bk. *Arabesque*, s. 219-222.
- 40 bk. *Arabesque*, s. 56-59.
- 41 bk. *Arabesque*, s. 239.
- 42 bk. *Arabesque*, s. 240.
- 43 bk. *Arabesque*, s. 240. Ana vatani Mekke’ye izin aldığı halde Suudi Arabistan idaresi tarafından sokulmayan Şerif Ali Haydar Paşa yerleştiği Beyrut’ta 24 Mart 1935’te vefat etti.
- 44 İstanbul’dan ayrılmadan önce Ayasofya Camii’ne giderek namaz kıldılar, hükümetin Türkiye’de kalmasına izin verdiği Sultan V. Murad’ın eşi Kadın Efendi’yi ziyaret ederek Beyrut’a gittiler. bk. *Arabesque*, s. 242-244.

Kaynaklar

- Şerife Musbâh (Princess Musbâh Haydar), *Arabesque*, London, New York, Melbourne, Sydney 1944.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (haz. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996.
- İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, İstanbul 1977.
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Ankara 1984.
- Ahmed Sibâî, *Târîhu Mekke*, Mekke 1994.
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 271-274.
- M. Cemal Kuntay, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Ankara 1986.
- Gültekin Oransay, *Osmanlı Devleti’nde Kim Kimdir? Osmanoğulları 1*, Ankara 1969.
- Şerif Muhiddin Targan, İstanbul, ts. (Süleymaniye Kütüphanesi Yayınları).
- Halil Nadaroğlu, “Üstat Şerif Muhiddin Anlatıyor”, *Türk Musikisi Dergisi*, sayı: 11 (1 Eylül 1948), s. 18-19, 23-24.
- Halûk Y. Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi’ne Dair*, İstanbul 1986.
- M. Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001.
- Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar Osmanlı Hanedanı’nın Sürgün ve Miras Öyküsü*, İstanbul 2008.
- Mustafa S. Küçükaşçı, “Üsküdar’ı Ziyaret Eden Şerifler”, *Üsküdar Sempozyumu IV: 3-5 Kasım 2006: Bildiriler*, (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2007, II, 473-484.
- Mustafa S. Küçükaşçı, “Mekke (Mekke Emirliği)”, *DİA*, XXVIII, 572-575.

Foto: Mustafa Salman

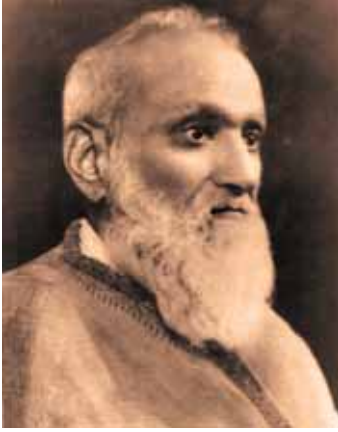
CUMHURİYET'İN BAŞINDA ÜSKÜDAR'DA BİR HİNTLİ İlim, Fikir ve Devlet Adamı Ubeydullah Sindî'nin İstanbul Günleri

PROF. DR. ABDULHAMİT BİRİŞİK

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Hindistan Yarımadası, miladi 1001 yılından başlayarak bölgede hâkimiyet kuran Gazneliler devletiyle birlikte Orta Asya ve Türk dünyası ile irtibat içerisinde olmuş ve bu durum günümüze değin devam etmiştir. Önceleri sadece Orta Asya Türkleri ile bağlantı halinde olan Hintli Müslümanlar, Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra Selçuklular ve ardından da Osmanlılarla dini, ilmi ve siyasi diyaloga geçmişlerdir. Hindistan-Orta Asya ve Anadolu arasında irfânî ve tasavvufi irtibatlar ise hepsinden daha fazla ve güçlü olmuştur. Osmanlı Devleti'nin farklı dönemlerinde bu irtibat zaman zaman güçlenmiş bazen de zayıflamıştır. İngilizlerin 1857 yılında resmen ve fiilen Hindistan yarımadasına hâkim olmasından sonra bu irtibat resmi kanallar dışına çıkmış, daha çok bazı medreseler, ekoller ve kişiler üzerinden yürümüştür. İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin geleceği üzerinde söz sahibi olmak için Balkanlar'da, Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'da başlattığı bazı girişimler Hintli müslümanların gayretine dokunmuş ve onları galeyana getirmiştir. Bu çerçevede Mevlânâ Şiblî Nu'mânî'nin ve Dr. Muhammed İkbâl'in meşhur Balkan ve Trablusgarp şiirlerinin halkı birhayli canlandırıp harekete geçirdiğini ifade etmek gerekir. Bu durum bir yandan İngiliz aleyhtarlığı ve düşmanlığı olarak tezahür ederken öte yandan Osmanlı sempatanlığı ve Hilafet destekçiliği olarak günyüzüne çıkmıştır. 1914 sonrasında örgütlenen Hintli müslümanlar Anadolu'nun korunması ve İngilizlerin gücünün kırılması için Türkler ile aktif diyaloga geçmişler ve maddi-manevi ne yapabilmişlerse yapmışlardır. Kurtuluş savaşının finansmanına

Ubeydullah Sindî

katkı yanında Türkiye İş Bankası'nın kuruluş sermayesinin tamamı da Hindistan Müslümanları tarafından toplanan paralardan karşılanmıştır.¹ 1930'lara kadar bir şekilde devam eden sıcak ilişkiler bu tarihlerden sonra iyice gerilemiş ve neredeyse kopma aşamasına gelmiştir. Bugün var olan ilişkiler ise olması gerekenin çok çok gerisindedir. Üstelik Hindistan ve Bengladeş Müslümanları ile olan ilişki Pakistan Müslümanları ile olanın da çok çok gerisindedir.

A. Ubeydullah Sindî'nin Kısa Hayat Hikâyesi

Şeyhü'l-Hind Mahmud Hasan Diyobendî'nin (ö. 1920) önderliğinde Dârülulûm-i Diyobend menşeli olarak başlatılan İngiliz karşıtı hareketlerde ve Osmanlı'nın desteklenmesi çabalarında yer alan şahsiyetlerden biri de Ubeydullah b. İslâm es-Sindî'dir. 10 Mart 1872 tarihinde Siyâlkot² şehrine bağlı Çıyanvâlî köyünde dünyaya gelen Ubeydullah'ın asıl adı Buta Singh'tir. Sih bir aileden geldiği için bu dine göre yetiştirildi ise de bazı okullarda Müslüman ailelerin çocuklarıyla beraber okuduğundan Ubeydullah Malîrkotlâvî'ye ait *Tuhfetü'l-Hind* adlı kitap ile tanıştı ve 1884'te İslâm'a ilgi duymaya başladı. 1887'de daha 16 yaşında iken ailesinin muhalefetine rağmen Müslüman olduğunu açıkladı ve Ubeydullah b. İslâm adını aldı.³ *Tuhfetü'l-Hind* kitabının yazarı da sonradan Müslüman olup Ubeydullah adını aldığı için Buta Singh kendi hidayetini sebep olan kitabın yazarının adını aldı, baba adı olarak da "İslâm" kelimesini kullandı.

Müslüman olduktan sonra hem dinî hem de tasavvufî eğitim aldı. Bazı başka eğitim kurumlarında da İslâmî dersler gördü ise de asıl tahsilini "Hindistan'ın Ezher"i olarak anılan Dârülulûm-i Diyobend'de yaptı. Diyobend'de en çok Şeyhü'l-Hind Mahmûd Hasan Diyobendî'nin derslerinden etkilendi. Evlilik sonrasında da eğitim-öğretim çalışmalarını sürdürdü. 1901'de arkadaşları ile birlikte Haydarâbâd-Sind yakınlarında kurduğu Dârü'r-Reşâd adlı medreseyi bir süre idare etti. Mahmûd Hasan Diyobendî'nin

Ubeydullah Sindî
Kâbil'de Cemal
Paşa ile

çağırması üzerine 1909'da Diyobend'e geçti ve Dârülulûm-i Diyobend'e bağlı olarak kurulan ve İngiliz karşıtı faaliyetlerde bulunan Cem'iyetü'l-Ensâr'ın idareciliğini dört yıl boyunca sürdürdü. Ardından Delhi'de 1913 yılında kurulan "Kur'an Öğretileri Akademisi (Nezâretü'l-Maârifî'l-Kur'âniyye)" adlı kurumun başına geçti ve Batı etkisindeki gençlerin İslâmî şuur alması için hazırlanan eğitim faaliyetlerini organize etti.⁴ Ubeydullah Sindî hocasının talebi üzerine 1915'te Kâbil'e gitti ve orada İngilizlerle savaşmak üzere "el-Cünûdü'r-Rabbâniyye" adıyla bir ordu kurulması işini üstlendi. Buradaki yedi yıllık ikameti sırasında Kâbil'de resmî makamlardan destek gördü. Kâbil'de birçok yeni örgüt oluşturdu ve Hindistan'da İngilizler'in ülkeden atılması için kurulan örgütlerin Afganistan'da şubelerini açtı. 1 Aralık 1915'te geçici Hindistan hükümeti kuruldu; Hint soylularından Raja Mahendra Pratap'ın devlet başkanlığını yaptığı bu dönemde Sindî, Hindistan İşleri Bakanı oldu. 1919'da İngiliz-Afgan savaşı sırasında Afganistan dışında bulunan Pratap'ın yerine geçici Hindistan hükümetinin devlet başkanlığını üstlendi. Kâbil'de çok sayıda Osmanlı paşası ve Teşkilat-ı Mahsusa görevlisi ile görüşmeler yaptı ve ortak çalışmalarda bulundu. Kendi askerlerinin savaş eğitimi alması için Türk subaylardan yardım aldı. Afganistan ordusunu eğitmek üzere Kâbil'e gelen Cemal Paşa da Kâbil'de görüştüğü üst düzey Osmanlı komutanlarından.

Ubeydullah Sindi
ve Zafer Hasan
Aybek

İngilizlerin Afgan Hükümeti'ne yaptığı baskılar üzerine bir süre göz hapsinde tutulup hareketleri kısıtlanan Sindî, Afganistan'ı terkedip İstanbul'a gitmek için çareler aramaya başladı. Emânullah Han yönetimi İngiliz baskısına rağmen Sindî ve arkadaşları ile olan ilişkisini zahiren bozuyor gibi görünmekle birlikte gerçekte bozmamış hatta görüşmeleri dikkatli bir biçimde gizli olarak devam ettirmiştir. Bu esnada cereyan eden bir olay çok dikkat çekicidir. Sindî'nin ifadesine göre 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansı görüşmeleri Türkler aleyhine dönme eğilimi gösterdiği bir zamanda Emir Emanullah Han bir gece Ubeydullah Sindî'yi gizlice saraya çağırılmış ve ne yapılabileceği yönünde fikir alışverişinde bulunmuştur. Sindî konuyu enine boyuna tartıştıktan sonra Emir'e üç mektup yazdırmasını ve bunları Japonya İmparatoruna, Fransa Devlet Başkanına ve Rusya Kominist Partisi Genel Sekreteri Stalin'e göndermesini önermiştir. Emir'den mektuplarda Türkler hakkında alınacak yanlış bir kararın başta Afganistan ve Hindistan'da bulunan Müslümanlar olmak üzere tüm İslâm dünyasını etkileyeceğini ve istenmeyen çok kötü sonuçlar doğurabileceğini bilmeleri gerektiğini, bu sebeple başta İngilizler olmak üzere konferansa katılan taraflara baskı yapılmasının elzem olduğuna vurgu yapmasını istemiştir. Bu öneri Emir Emanullah Han tarafından isabetli bulunmuş ve ilgili mektuplar yazılarak diplomatik yollarla çok acil olarak ilgili yerlere ulaştırılmıştır. Durumdan bir şekilde İngiliz konsolosunun da haberinin olması sağlanmış ve konsolos durumu İngiltere'ye bildirmiştir. İngiltere konuyla en üst düzeyde ilgilenmiş ve acil girişimlerde bulunmuştur. Bu mektupların Lozan Barış görüşmelerinde çok olumlu tesir meydana getirdiği Sindî tarafından ifade edilmektedir.⁵

Afganistan'da yapacağı bir şey kalmadığına inanan Ubeydullah Sindî bu durumda Hindistan'a da dönemezdi. Bunun üzerine araçlar vasıtasıyla yürütülen bazı ön görüşmelerden sonra Kasım 1922'de yardımcıları ve arkadaşlarıyla birlikte Rusya'ya gitme kararı aldı. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Moskova'ya vardı ve burada uhdesinde halen bulunan resmî sıfatları ile karşılandı. Moskova'da sekiz ay kaldı, Bolşevik yönetimine dair bilgiler edindi. Bolşevik yönetimi Dışişleri Bakanı Corci Çiçerin (Georgy/Georges Chicherin) ile bakanlıkta ayrı ayrı 4 defa görüştü ve İngilizler

Ubeydullah
Sindi ve Sih
Teja Singh
Azad İstanbul
1924

aleyhinde kullanılmak üzere Hindistan Milli Kongresi (All India National Congress) için mali yardım sözü aldı.⁶

Rus ve Türk resmî makamları Sindi'yi 1923 yılı Ağustos'unda gizlice Ankara'ya ulaştırdılar. Ubeydullah Sindi İstanbul'dan işgal güçlerinin çıkarılması üzerine 1923 sonunda Ankara'dan İstanbul'a geçti ve bir süre Aksaray semtinde kaldı, daha sonra Üsküdar'ın Beylerbeyi semtine geçti. Türkiye'den ayrılınca kadar da burada yaşadı. Ubeydullah Sindi, 5 Haziran 1926'da İstanbul'dan ayrılıp İtalya ve İsviçre'ye geçti. Maksudı o yıl hac mevsiminde Mekke'de düzenlenecek hilafet temalı İslâm Konferansı toplantısına katılmaktı. Ancak İngilizler'e yakalanmamak için farklı bir güzergâh takip ettiğinden anılan konferansa vaktinde ulaşamadı.⁷ Arabistan'a vardığında hakkındaki bilgiler sebebiyle burada yaşayabilmesi için Suudi Arabistan yönetimine siyasete girmeyeceği yönünde teminat vermesi gerekiyordu. Bu teminatları istemeye istemeye verdi ve Mekke'ye yerleşti. Burada yaşadığı on üç yıl boyunca zamanını telif ve öğretimle geçirdi.

Araya giren hatırlı kişilerin taahhütte bulunması üzerine İngiliz yönetimi Ubeydullah Sindi'nin Hindistan'a dönebilmesi için izin çıkardı. Böylece Sindi 24 yıl aradan sonra 7 Mart 1939'da Hindistan'a geri döndü.⁸ Bir süre Delhi'deki Câmia Milliyye İslâmiye adlı üniversitede dersler verdi ve hocası Şeyhü'l-Hind Mahmud Hasan'ın 1919 yılında kurduğu Cem'iyet-i Ulemâ-yi Hind'in siyasi ve dinî toplantılarında konuşmalar yaptı. Bazı sevenleri ile birlikte Jamna Narbada Sind Sagar Party adıyla siyâsî bir parti de kurdu. Hindistan'da geçirdiği bu son 5 yıl içinde Şah Veliyyullah Dihlevî'nin düşüncesini yaymak ve yerleştirmek için çok sayıda eğitim ve araştırma kurumu oluşturdu. 22 Ağustos 1944'te Behâvelpûr şehrine bağlı Dînpûr kasabasında öldü ve buraya defnedildi.⁹ Ubeydullah Sindi'nin üç dilde tefsiri ve çok sayıda başka eseri vardır.¹⁰

B. Ubeydullah Sindî'nin Türkiye Günleri ve İstanbul'da İlişkili Olduğu Çevreler

1. Cumhuriyetin Kuruluş Günlerinde Ankara ve İngiliz İşgali Sonrası İstanbul İkameti

Ubeydullah Sindî'nin Türkiye ve İstanbul hayatına dair en ayrıntılı bilgi öğrencisi Zafer Hasan Aybek¹¹ tarafından yazılan 3 ciltlik sefername ve hatıra kitabı *Âp Bitt'* de verilmiştir. Aybek 1915'ten itibaren Sindî ile birlikte olmuş sadece onun Türkiye'ye geldiği 1923 yılından itibaren 1 yıl kadar ayrı kalmıştır. Aybek müteakiben Moskova'dan gelip hocasına katılmış ise de bu bir yıllık zaman zarfında Ankara ve İstanbul'da yaşananları Sindî'nin diğer yardımcısı ve yeğeni Aziz Ahmed'den ve hocasından mektuplaşmalarla elde etmiştir. Ayrıca Sindî kendi hayat hikayesini de müstakil olarak ama özet bir biçimde yazmıştır. Bu yazı hem Abdullah Legârî'nin kitabında hem de başka çalışmalarda yer almış, müstakil olarak da basılmıştır.

Ubeydullah Sindî, Sovyetler Birliği'nin Odessa ve Türkiye'nin İnebolu limanlarını kullanarak gizlice geldiği Türkiye'de doğrudan Ankara'ya geçmiştir. Aybek hatıratında Ubeydullah Sindî'nin Ankara'da İsmet Paşa ile görüşürken önemli bir dil ve anlaşma problemi yaşadığına dikkat çekmektedir. O tarihte Ankara'da Urduca-Türkçe bilen bir mütercim bulunamadığı için Arapça-Türkçe bilen biri anlaşmayı sağlamaya çalışmıştır. Mütercimin Arapçası zayıf olduğu gibi Sindî'nin de o tarihte pratik Arapça'sı yeterli değildi, ayrıca İngilizce de bilmiyordu. Böyle olduğu için Ankara'ya gelinceye kadar olanları ve bundan sonra ne yapmak istediğini, arzu ettiği ölçüde, İsmet Paşa'ya aktaramamıştır. Ancak yine de İsmet Paşa ona Ankara'da istediği kadar kalabileceğini ve durumlar müsait olunca İstanbul'a geçebileceğini söylemiştir. Bu görüşmede Sindî'ye herhangi bir mali destek konusu gündeme gelmediği için Sindî bir bakıma mali olarak kendi haline terk edilmiştir.¹² Ubeydullah Sindî o vakit Ankara'da bulunan meşhur İslâm âlimi Mısırlı Abdülaziz Çavuş (ö. 1929) ile de görüşmüştür. Sindî'nin yakın arkadaşı Legârî onun Mustafa Kemal Paşa ile de görüştüğünü ve Mustafa Kemal Paşa'nın ona Hindistan ve Afganistan'daki müslümanların faaliyetleri olmasaydı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulamayacağını söylediğini¹³ naklediyorsa da bu görüşmeyi doğrulayıcı başka bir bilgiye rastlanamamıştır. Belki de İsmet Paşa bu bilgiyi Mustafa Kemal Paşa adına ve ondan naklen söylemiş ama kayıtlara Mustafa Kemal ile görüştüğünde aldı şeklinde geçmiştir. Legârî, Ubeydullah Sindî'nin en yakınında bulunan biri olduğu için bilginin bütünüyle yanlış olması zayıf bir ihtimaldir.

Zafer Hasan Aybek dinden uzak komünist bir ülkede yaşamının zorluklarını gördükçe bir an önce Moskova'dan kurtulmanın ve Türkiye'deki hocasına kavuşmanın yollarını arıyordu. Aziz Ahmed'in İstanbul'dan gönderdiği bir mektupta Ubeydullah Sindî'nin Hindistan için hazırlamakta olduğu Sosyalist Parti Tüzüğünden/Anayasasından

Aksaray
Horhor'da
Hindiler Tekkesi
Dışarıdan

bahsedilmekteydi. Mektupta tüzüğün ayrıntısına dair bilgi verildiği gibi bazı bölümleri ve maddeleri de aynen aktarılmıştı. Bunu gören Aybek Rus yetkilileri bu tüzüğü geliştirme bakımından Ubeydullah Sindî'ye yardımcı olabileceği ve bu sebeple İstanbul'a gitmesi gerektiği noktasında ikna etti. Moskova Büyükelçisi Ahmet Muhtar (Mollaoglu) Bey (ö. 1934) ile daha önce görüşmeleri olduğu için kolayca visa alan Aybek hocası ile buluşmak üzere 5 Ağustos 1924 tarihinde Odesa limanından İstanbul'a hareket etti. Aybek burada Türk okuyucular için çok önemli bir konuya temas etmektedir. Yanında Lahor Kâdiyânîlerinin reisi Mevlânâ Muhammed Ali'nin İngilizce Kur'ân tercümesi bulunmaktadır. Gemide yapılacak teftişte Kâbil'den beri yanında muhafaza edip gizlice okuduğu bu Kur'ân metni ve meal ortaya çıkar ise Türkiye'ye gitme noktasında sıkıntı yaşayabilirdi. Bu problemi halletmek için kendisine yardımcı olması için refakatine verilen görevliden yardım istedi ve valizinin açılması durumunda gizli görevinin anlaşılacağına bu sebeple valizinin açılmaması gerektiğini bildirdi. Görevli gümrük yetkililerini valizin açılmaması noktasında ikna etti. Böylece ileride Ömer Rıza Doğrul'un hazırlayacağı *Tanrı Buyruğu* adlı Kur'ân tercümesinin asıl kaynağı olan bu İngilizce tercümenin Türkiye'ye ulaşması sağlanmış oldu.¹⁴

İstanbul'a gelen Zafer Hasan Aybek Sirkeci'de bir otele yerleşti ve hocası Ubeydullah Sindî ile Aksaray Horhor'daki Hindiler Tekkesi'nde (Hindustânî Hânkâh/Hindustânî Menzil)¹⁵ buluştu. Burasının tarihi çok eski olup Hâce İshak Buhârî-i Hindî'nin talebi üzerine Fatih Sultan Mehmed tarafından tekke olarak inşa edilip vakfedilmişti. O vakit Sindî tekkenin birinci katındaki bir odada, yeğeni Aziz Ahmed de başka bir odada kalıyordu. Tekke'nin yaşlı Afgan mütevellisi de ailesi ile birlikte üst katta yaşamaktaydı.¹⁶ Sindî İstanbul'da bulunduğu zaman içerisinde Osmanlı tarihine dair bilgisini

Küplüce'de
Bostancıbaşı
Abdullah Ağa
Camii ve Sokağı

artırmak için okumalar yaptı. Özellikle de Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdulhamit dönemi üzerine yoğunlaştı ve bunların İslâm Birliği (Panislamizm) projesi üzerinde çalıştı. Osmanlı'nın Hint Alt Kıtası ve Dârülulûm-i Diyo bend ile ilgili çalışmalarını ilk elden öğrendi.¹⁷ Kendisine yıllar önce İstanbul'a gelip yerleşen ve Türk dilini ve tarihini öğrenen bazı kimselerin yardım ettiği anlaşılmaktadır.

2. İstanbul'da Yaptığı Önemli Görüşmeler

a. Hindu Arya Samaj Tarikatı Mensubu Siyasetçi Lala Lajpat Rai ile Görüşmesi

Aybek hatıratında buraya geldikten sonra cereyan eden görüşme ve gelişmelerden ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Sindî Kabil'de iken Hindistan Milli Kongresi (Indian National Congress) partisinin resmi temsilcisi sıfatını taşıyordu ve bu partinin Hindistan dışındaki ilk şubesini de Kabil'de kendisi açmıştı. Durum böyle olunca hem Hindistanlı Müslüman liderler hem de Hindu ve Sih lider ve temsilciler onunla buluşuyordu. Burada bunlardan birkaçından bahsetmek yararlı olacaktır. Hindistan Milli Kongresi yöneticisi ve Hindu Arya Samaj tarikatı¹⁸ mensubu Lala Lajpat Rai (1865-1928) Ubeydullah Sindî'den az bir zaman sonra İstanbul'a gelerek onunla görüşmüştü. Sindî ona Rusya'da yaptığı görüşmelerden ve Afganistan üzerinden Hindistan'ın bağımsızlığı için yapılmak istenen yardımdan bahsetti. İşin içine Afganistan'ın da katılmış olması hem bu şahsı hem de Hindistan'a döndüğünde bu bilgiyi paylaştığı Pandit Madan Mohan Malaviya (1861-1946) gibi Kongre Partisinin Hindu mensuplarını endişelendirmişti. Afganistan'ın işin içine girecek olması ileride işlerini zorlaştıracak ve inisiyatif iyice Müslümanlara geçecekti. Sindî'nin görüşmelere dair bu beyanı 1924 yılında Hindistan'da Hindular ile Müslümanlar arasındaki ilişkileri bir süreliğine sıkıntıya sokmuştur.¹⁹ Buradan anlaşılan şey Hinduların Müslümanlardan azami ölçüde yararlanıp sonuçta onlardan kurtulma

Dr. Muhtar
Ahmed Ensari
Başkanlığında
Anadoluya
Yardım İçin
Gelen
Hint Sağlık
Heyeti 1912

gibi bir planlarının bulunduğu ve bunu içten içe işlemekte olduklarıydı. Bu durum Afganistan'da kurulan Geçici Hint Hükümeti'nin çalışmalarında da görülmüştü. Ayrıca Mahatma Gandhi pek çok konuda Müslümanlara verdiği sözü yerine getirmeyip onları boşa düşürmüştü. Ubeydullah Sindî onun bu özelliği sebebiyle Hindistan'a döndükten sonra Gandhi ile özellikle görüşmemiş yer yer onu eleştirmiştir.

b. Hintli Müslüman Lider Dr. Muhtar Ahmed Ensârî ile Görüşmesi

Hintli Müslümanların lider takımından Dr. Muhtar Ahmed Ensârî²⁰ (1880-1936) 1924 yılı Ağustos ayı sonuna doğru Hindistan Hilafet Komitesi temsilcisi sıfatı ile İstanbul'a gelmiş Kızılay Cemiyeti'nin misafiri olarak Tarabya'da bir otele yerleşmişti. Ensârî kaldırılmasına karar verilen Hilafetin bütünüyle lağvedilmesini engellemek ve bir şekilde devam etmesini sağlamak için Ankara'da İsmet Paşa ile görüştü ve Mustafa Kemal Paşa'ya Hindistan Müslümanlarının mesajını ulaştırdı. Buna göre Hilafeti bütünüyle lağvetmek yerine bizzat Mustafa Kemal'in halifeliği üstlenmesi önerildi. Fakat Mustafa Kemal Paşa bunu kabul etmedi. Ensârî görüşmelerinden bir başarı elde edemeyip İstanbul'a geri döndü.²¹ Dr. Ensârî Türkiye'de geçirdiği günlerde Sindî ile de görüşmeler yaptı ve Hindistan'a dair muhtelif konuları değerlendirdi.²² Sindî İstanbul'da Ensârî'ye hazırlamakta olduğu

Abdurrahman
Peşaveri
Osmanlı
Askeri
Üniforması ile

Abdurrahman
Peşaveri ve Rauf
Orbay

programdan da söz etmiş fakat Ensârî programa yönelik olumlu bir kanaat sergilememişti. Bu husus Sindî'nin otobiyografisinde de yer almaktadır. Sindî'ye göre Ensârî bazı hususlara dair eleştiri getirmiş ama çözüm noktasında bir şey ortaya koyamadığı gibi onu bin küsur yıl öncesinin anlayışına götürmek istemiştir.²³ Görüşmelerde önemli bir gerçek de ortaya çıkmış oldu. Sindî 1924 yılı başında görüştüğü Abdurrahman Sıddîkî²⁴ adlı şahsa Rusya'da Dış İşleri Bakanı ile yaptığı görüşmeleri anlatmış ve bunu Hindistan'da Dr. Ensârî'ye mutlaka haber vermesini istemişti. Bu şahıs daha önce Dr. Ensârî ile Osmanlıya tıbbî yardım için gelen heyet üyelerinden biri idi ve Çatalca'da kurulan sağlık merkezinde görev yapmıştı. Dr. Ensârî'nin bu İstanbul ziyareti esnasında kendisine böylesi bir haberin ulaştırılmadığı anlaşılmış oldu.²⁵ Bu da işlerin seyrinde beklenmedik gelişmelerin yaşandığını ve bazı şeylerin ters gittiğini göstermekteydi.

c. Rauf Orbay ve Kazım Karabekir ile Görüşmesi

Sindî'nin 1924 yılında Türkiye'nin 3. Başbakanı Hüseyin Rauf Orbay ile evinde yaptığı görüşme de önemlidir. Ubeydullah Sindî yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde ortaya çıkan değişiklikleri gördükçe içten içe üzülmüyordu. Uzun yıllar İslâm'ın bayraktarlığını yapmış olan bu milletin bazı yeni atılımlar yapmasını en azından uluslararası bir İslâm üniversitesi²⁶ açarak eğitim yoluyla İslâm âlemine yeniden bir öncülük yapmasını arzuluyordu. Bu sebeple Abdurrahman Peşâverî vasıtasıyla Rauf Bey ile görüşme talebinde bulundu.²⁷ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yöneticileri sıfatıyla görüşmede bulunan Rauf Bey ve Kazım Karabekir Paşa onun bu düşüncesine destek veremeyeceklerini, zaten Cumhuriyet Halk Partisi'nin (Fırka) kendilerine eskiyi

Abdurrahman
Peşaveri'nin
Beşiktaş Maçka'da
Mezarı

canlandırma isteğinde oldukları yönünde ithamlarda bulunduğunu, bunu bir proje olarak sundukları ve parti programlarına koydukları takdirde çok zor durumda kalacaklarını ifade ettiler. Aybek'in naklettiğine göre Rauf Bey'in verdiği bu cevap Sindî'yi hayal kırıklığına uğrattı ve bu durum ona çok ağır geldi. Sindî uzun süre bu görüşmenin menfi etkisinden kurtulamadı.²⁸

d. Sih Teja Singh ve Mekteb-i Harbiyye

Ubeydullah Sindî'yi İstanbul'da ilginç bir şahsiyet ziyaret etmekteydi. İngiliz aleyhtarı Sih Akali Hareketi temsilcilerinden Azad takma adını kullanan Teja Singh isimli Sih genç, Medine Müdafii ünvanıyla meşhur olan Ömer Fahrettin (Türkkan) Paşa tarafından Kâbil'den Türkiye'ye gönderilmiş ve Mekteb-i Harbiyye'de (Harbiye semtindeki Kara Harp Okulu) okuması temin edilmişti. Fahrettin Paşa o tarihte Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyükelçisi olarak Kâbil'de bulunuyordu. Kâbil'de Ubeydullah Sindî ile de görüşüyorlardı.²⁹ Harp okulunda uzun sakalı ve Sih sarığı ile okumasına fırsat verilen Singh çok cesaretli ve azimli bir gençti. Mali olarak çok büyük bir sıkıntı içerisinde olmasına ve başka sıkıntılara rağmen Mekteb-i Harbiyye'yi başarıyla okuyordu. Teja Singh Azad, hal ve hareketi itibarıyla Müslümanlara yakındı ve İngilizlerin Hindistan'dan uzaklaştırılması için çalışanlarla birlikte iş tutuyordu. Sih Gadr Partisi (Ghadar Party of America) ile de ilişki içerisinde bulunan Teja Singh her hafta sonu Harbiye Aksaray arası yolu yürüyerek Sindî'nin yanına gelir ve onunla yeni oluşturulmaya çalışılan Hindistan Bağımsızlık Programına dair fikir teatisinde bulunurdu.³⁰

Teja Singh Kara Harb Okulu 2. sınıfta iken bazı davranışları ve konuşmaları okul arkadaşlarını ve idareyi rahatsız etmişti. Ayrıca kıyafeti de ciddi bir problem oluşturmaya başladı. 1925'ten itibaren Müdafaa-i Milliye Vekilliği görevine getirilen eski Dâhiliye Nazırı M. Recep Peker, Harb Okulu'nu teftiş ederken Singh'i gördü ve durumdan hoşnutsuzluğunu bildirerek onun okuldan çıkarılmasını emretti. Zaten Harb Okulunda uzun saç ve sakal yasak idi. Bu durumda Teja Singh için Sindî'nin yanına sığınmaktan

Ubeydullah Sindi
1939 Sonrası
Hindistan'da

başka bir yol kalmamıştı. O vakit Küplüce'deki eve taşınmış bulunan Sindî ve Aybek onun yanlarına gelmesi sebebiyle ciddi sıkıntı yaşamışlar, töhmet altında kalmışlardı. Zira 1921 yılında Ankara'da Mustafa Kemal'e suikastta bulunacağı yönünde bir kısmı Mehmet Akif Ersoy kaynaklı istihbârî bilgi elde edilen İngiliz casusu Hintli Mustafa Sağır yakalanmış ve Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından casusluktan suçlu bulunarak 24 Mayıs 1921 tarihinde Ankara'da Ulus Meydanında idam edilmişti.³¹ Mustafa Sağır olayı sebebiyle polis, kimliği konusunda emin olmadığı Hintlileri sıkı bir biçimde takip ediyordu ve denetliyordu. Gazetelere geniş şekilde yansıyan bu olay ve idam üzerine durumdan haberdar olan Türk halkı da Hintliler konusunda tedirgin olmuştu. Sindî'ye verilen özel izin ve Aybek'in onun yardımcısı olması, ayrıca kıyafetlerinin dikkat çekmemesi³² onları güvende kılıyordu. Ama Teja Singh kendisini her ortamda belli ediyordu. Fahrettin Paşa Kâbil Büyükelçiliği görevini tamamlayıp Türkiye'ye gelince Aybek onunla görüşmüş ve Singh'in yeniden Harp Okulu'na alınmasını istirham etmiştir. Fahrettin Paşa da Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'tan ricada bulunarak saç ve sakalını kesmesi ve kıyafet kuralına uyması şartıyla Teja Singh'in Harp Okulu'na dönmesine izin vermiştir. Böylece Singh 1926 yılı sonbaharında tekrar okuluna dönebilmiş ve 1927 yılı sonunda buradan subay olarak mezun olmuştur. O tarihte Harp Okulu'nda eğitim iki yıl idi³³

Ubeydullah Sindî'nin doğrudan veya Zafer Hasan Aybek yoluyla dönemin İstanbul ulema ve üdebası ile de görüştüğü anlaşılmaktadır. Aybek'in hatıratından kendisinin özellikle Mehmed Akif, Eşref Edip, Süleyman Nazif, Ömer Rıza Doğrul, Halil Hâlid, Hakkı Süha Gezgin, Mehmet Âsım Us, Hakkı Tarık Us, Nurettin Artam, Cevat Fehmi Başkut, Esat Fuat Tugay, Selim Ragıp Emeç, Ali Ekrem Uşaklıgil gibi zevat ile İstanbul'a geldiği zamanlarda görüştüğünü anlıyoruz. Kuvvetle ihtimaldir ki bunlardan büyük bir kısmı ile Sindî de tanışmıştır. Zaten o tarihte Beylerbeyi'de oturduğu anlaşılan Ömer Rıza Doğrul ve kendilerine desteği olan Esat Fuat Tugay ile müteaddit defalar bir araya geldiği bilinmektedir.

Ubeydullah Sindî
1939 Sonrası
Hindistan'da
Konuşma Yapıyor

3. Federal Hindistan Cumhuriyetleri Anayasası Adlı Çalışmanın Hazırlanışı ve Hindistan'a Gönderilmesi

Ubeydullah Sindî, Federal Hindistan Cumhuriyetleri Anayasası (The Constitution of the Federated Republics of India) adını verdiği programı Afganistan, Rusya ve Türkiye'de edindiği bilgi ve tecrübelerle ek olarak İstanbul'a muhtelif bölgelerden gelen siyasilerle, ilim ve fikir adamları ile görüşerek³⁴ elde ettiği bilgi ve tavsiyeler ışığında olgunlaştırdı.³⁵ Bu anayasa (veya parti tüzüğü) taslağının bitiriliş tarihi olarak İngilizce nüshada "Hindustani Manzil, Stamboul, September, 25, 1924" şeklinde bir bilgi bulunmaktadır.³⁶ İlk nüsha olan Urduca nüshanın "Mahabharat Sarvraciya Parti ka Lâiha-i Amel" adıyla 1924 yılında İstanbul Mahmud Bey Matbaası'nda bastırıldığını biliyoruz. O halde İngilizce nüshada yer alan tarih ilk olarak basılan Urduca asıl nüshanın tarihidir. Sindî otobiyografisinde programın hazır olmasından sonra baskı öncesinde kontrol için Türk Dışişleri Bakanlığına teslim edildiğinden, Ankara Hükümet yetkililerinin de programı iki ayrı mütercime tercüme ettirip satır satır incelediğinden söz eder.³⁷ Aynı konuya Aybek de hatıratında temas eder.³⁸

Anayasanın (parti tüzüğü) basılı şeklinin Hindistan'a gönderilmesi hem güvenlik hem de mali durum sebebiyle gecikmekteydi. Aziz Ahmed vasıtası ile Rusya'nın İstanbul Konsolosluğundan aldıkları 100 Sterlin de Hindiler Tekkesi'ndeki odalarından çalınmıştı.³⁹ Başka bir çare bulunamayınca program, Hindistan'daki ilgili zevata posta yoluyla gönderildi. Ancak programın bir kısmı İngilizlerin eline geçti ve onlar da dışarıdan gelecek olan postalara yönelik denetimi ağırlaştırdılar. Bu durum o tarihte yayımlanan "Zemindâr" ve "Siyâset" adlı iki önemli bağımsızlık yanlısı gazetenin 18 Mayıs 1925 tarihli nüshalarıyla halka duyuruldu.⁴⁰ İngiliz yönetiminin programın deniz ve kara gümrüğünden girişinin engellenmesi için bir tamim yayınlaması programı ciddiye aldığını ve ileriye dönük olarak endişe taşıdığını da göstermektedir.

Program bazı tashihlerden sonra Zafer Hasan Aybek tarafından “The Constitution of the Federated Republics of India” adıyla İngilizce’ye de çevrildi ve 10 Mayıs 1926 tarihli önsözle 1926 yılında İstanbul’da bastırıldı. İngilizce nüshanın basılması da ayrı bir hikâyedir. Zira ellerinde para olmaması sebebiyle Aybek Hindistan’da bulunan kardeşinden para istemiş fakat bu paranın Aybek’in adına gelmesi İngiliz denetimi bakımından imkânsız olduğu için Aybek kendisi için müstear bir isim belirlemiş ve para bu isme çek olarak gönderilmişti. 25 sterlin tutarındaki çekin müstear isimle Osmanlı Bankası’ndan tahsili zor, hatta imkansız olduğu için Mehmet Akif’in damadı Ömer Rıza Doğrul tavassutta bulunmuş, Aybek’in çekte adı geçen kişi olduğuna şahitlik yapmıştır. Çek ancak bu şekilde tahsil edilebilmiştir.⁴¹ Eski Moskova Büyükelçisi Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) Bey’in (ö. 1934) kardeşi Orhan Tahsin Bey programı Türkçe’ye de çevirdi ve programın basılı şeklinin bir nüshası bilgi için Dış İşleri Bakanlığı’na gönderildi.⁴²Bu çeviriden de bölgeye giden kişiler vasıtası ile birer ikişer nüsha Hindistan’a gönderildi. Bu gönderilen nüshaların bağımsızlık yanlısı liderlerin eline geçtiği anlaşılmaktadır.⁴³

4. Ubeydullah Sindî’nin Üsküdar Beylerbeyi Günleri

Ubeydullah Sindî hem paranın çalınması hem de bir türlü iyileşmeyen öksürme rahatsızlığı sebebiyle Hindîler Tekkesi’nden ayrılıp daha uygun bir yere taşınmak istiyordu. Ancak mali durumu bunun için elverişli değildi. Bunun üzerine kendisi Kâbil’de iken oradaki Türk hastanesinde baş cerrah olarak hizmet veren Dr. Münir Bey’den⁴⁴ 200 lira (30 sterlin) borç aldı ve bununla 1925 yazı başlangıcında Beylerbeyi Küplüce’de bahçeli bir ev kiraladı. Buraya taşındıktan sonra Sindî’nin sağlık durumu iyice düzeldi.⁴⁵

Abdurrahman Peşâverî kendilerini buradaki evde sık sık ziyaret ediyordu. Birgün Peşâverî, Sindî’yi Es’ad Fuad Bey (Esat Fuat Tugay, 1884-1973) ile tanıştırmak istediğini ve gerekli ön görüşmeyi yaptığını bildirdi. Yanlarında Aybek de bulundu. Es’ad Fuad Bey, Sultan II. Abdülhamid döneminin meşhur komutanlarından Müşir (Mareşal) Fuad Paşa’nın oğluydu. Dedesi Hasan Paşa da Mareşal rütbesine ulaşmış bir komutandı. Bir süre Robert Kolej’de fahri olarak İslâm tarihi dersleri vermiş olan Esad Fuad Bey Arapça, Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerine iyi derecede hakim idi. 1951 yılında Kahire’de yazdığı sonradan Türkçe’ye çevrilen Fransızca bir siyer kitabı, 1948 yılında basılan bir “Rusya Tarihi” kitabı ve daha başka çalışmaları bulunmaktadır.⁴⁶ Eşi de Hidiv ailesinden Mısır asıllı Prens Ziba Tugay Hanımdı (ö. 1964). Bu sebeple mali yönden durumu oldukça iyiydi. Es’ad Fuad Bey Hindistan bağımsızlık hareketi önderlerinden Mevlânâ Muhammed Ali Cevher, Dr. Muhtar Ahmed Ensârî ve Abdurrahman Siddîkî’nin de yakın dostuydu. Balkan Harbinde Türklere yardım için gelen heyetler vesilesi ile bunlarla tanışmışlardı. Eşi Prens Ziba Hanım Mevlana Muhammed Ali Cevher’in çıkardığı “Comrade” adlı derginin Mısır’da tanınmasını sağlamış ve Muhammed Ali’ye her ikisi de pek çok konuda yardım etmişlerdi. Bütün bu sayılanlar sebebiyle

Sindî ve Aybek'in onunla dostluk kurması kolay oldu. Beylerbeyi'nde ev kiralayınca mâli yönden iyice dara düşmüş olduklarından bu tanışma onlar için bir hayli iyi oldu, zira -Peşâverî'nin bilgilendirmesi sebebiyle olsa gerek-⁴⁷ Esad Fuad Bey Sindî'ye aylık 50, Aybek'e ise aylık 20 lira tahsisatta bulundu ve bu meblağ Sindî Türkiye'den ayrılıncaya kadar devam etti.⁴⁸ Yine Hintli bir aktivist olan Osmanlı ordusuna Orta Doğu'daki savaşlarda büyük yardımları dokunan Abdurrahman Riyaz Babür'e⁴⁹ de uzun bir müddettir böylesi bir ödemede bulunan Esad Fuad Bey o vakit Ömer Rıza Doğrul'a da aylık 30 liralık tahsisat ayırmıştı. Sindî ve Aybek'in Bebek'te büyük bir köşkte oturan Esad Fuad Bey vesilesi ile sosyal çevreleri de genişledi. Zira zaman zaman onun köşkünde bir araya geliyorlar ve çeşitli konular etrafında mübahasede bulunuyorlardı. Sindî'nin bu zâtlâ görüşmelerinin ve sohbetlerinin ana teması İslâm tarihine dair konulardı. Bu sohbetlerde siyasi meseleler konuşulmuyordu. Aybek'in beyanına göre Abdurrahman Peşâverî, Es'ad Beyin bu sohbetlerden çok hoşlandığını ve Sindî'nin tarih bilgisini ve olaylara yaklaşımını takdir ettiğini anlatmıştır.⁵⁰

Beylerbeyi'ne taşındıktan sonra sağlık durumu iyice düzelen Ubeydullah Sindî içine düştikleri mali sıkıntılar sebebiyle aynı bölgede daha uygun bir eve taşınmak istiyordu. Bu sebeple 1925 yılı sonlarına doğru Beylerbeyi semtindeki Bostancıbaşı Mahallesinde Koca Abdullah Ağa Camii civarında ucuz bir ev kiralayıp kışı orada geçirdiler ve 1926 yılı baharına kadar orada kaldılar.

Burada Abdurrahman Peşâverî'den de bahsetmek uygun olacaktır. Asıl adı Abdurrahman Gulam Samedani olan fakat Peşaver şehrine nisbetle Peşâverî diye bilinen Abdurrahman, Aligarh Koleji'nde (Aligarh Muslim University) okurken 26 yaşında elindeki imkânları bırakarak Osmanlı'ya yardıma koşmuştur. Hatta ailesine bildirmeden kitaplarını ve para edecek eşyasını satarak Balkan Harbi sebebiyle Kasım 1912 tarihinde Hindistan'dan Osmanlı Kızılay'ına yardım için gelen sağlık ekibine katılmıştır. Türk ordusu ile düşmana karşı savaşmış, askeri okulda okumuş ve subay rütbesi almıştır. Hem Çanakkale savaşına hem de Kurtuluş Savaşı'na iştirak etmiş ve birkaç kez yaralanmıştır. Askerlik ve sağlık çalışmaları yanında sürekli olarak bilgi toplamış ve bunları İngilizce ve Urduca olarak haberleştirip gazetelere göndermiştir. Anadolu Ajansının kuruluşuna öncülük etmiş ve Ajansın bir numaralı görevlisi olmuştur.⁵¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Afganistan'a Büyükelçi olarak gönderilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk büyükelçisi de Peşâverî'dir.

Hiç evlenmediği için İstanbul'da bulunurken Rauf Orbay Beyin Nişantaşı'ndaki konağında kalmaktaydı. Rauf Bey'in annesi onu kendi oğlu gibi görüp seviyordu. Zaten oğluna da benzetiliyordu. Peşâverî 21 Mayıs 1925 tarihinde kimliği meçhul şahıslar tarafından gece yarısı Beşiktaş İhlamur'da silahlı saldırıya uğrayarak ağır yaralandı ve orada kimsenin bulunmaması sebebiyle çok kan kaybetti. Tedavi gördüğü hastanede Aybek onu sık sık ziyaret etti ama yarası ağır olduğu için iyileşemedi ve 30 Mayıs'ta vefat

etti. Mezarı İstanbul'un Maçka semtindedir. Esad Fuad Tugay mezar taşına şunları yazdırmıştır:

“Balkan Harbinda Hind Hilâl-ı Ahmeri ile İstanbul'a gelerek Balkan ve İstiklâl harplerinde Türkiye için kanını akıtan ve 1341'de bir şahs-ı meçhul tarafından şehit edilen esbak Türkiye Afgan mümessili Abdurrahman Gulam Muhammed Ebu Bekir ruhuna Fatiha”⁵²

Katilin kim olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte Peşâverî'nin muhalif parti başkanı Rauf Orbay Bey'e yakın olması ve ona benzemesi sebebiyle CHP'liler tarafından yanlışlıkla öldürüldüğü dahi ileri sürülmüştür⁵³ Abdurrahman Peşâverî'nin vefatı Sindî ve Aybek'i fazlasıyla üzmüştür. Peşâverî onların hem dostu hem de Sindî'nin yeni Türkiye ile ilgili en temel bilgi ve irtibat kaynaklarından biriydi. Peşâverî sık sık Sindî'nin yanına geliyor ve onunla görüşüyordu.

Sindî, 1926 yılı hac mevsiminde Mekke-i Mükerrerme'de yapılacak olan Hilafet Konferansı'na katılmak niyeti ile buraya gitmeye karar verdi. Bu konferans dünyanın muhtelif bölgelerinden gelen ilim ve siyaset adamının katılımı sebebiyle bir hayli önemli idi. Rusya ile yapılan anlaşmanın hayata geçirilmesi konusunda konferansa gelecek olan Hintlilere bilgi aktarma imkânı ve hazırladığı programı uygulamaya geçirme ihtimali vardı. O tarihte doğrudan Cidde'ye bir vapur seferi bulunmadığı için İstanbul'dan, İskenderiye aktarmalı olarak Hicaz'a gitmesi imkânsız gibiydi. Çünkü Mısır'ı kontrolleri altına alan İngilizler onu İskenderiye'de hemen ele geçirebilirlerdi. En iyi yol Avrupa ülkeleri üzerinden Cidde'ye gitmekti. Bunun üzerine ekibi içerisinde yer alan ve o tarihte İtalya'da olduğu anlaşılan İkbâl Şeydâî (ö. 1974),⁵⁴ Sindî'ye ve Aziz Ahmed'e Benito Mussolini'nin hükümetine mensup bazı tanıdıkları aracılığı ile İtalya vizesi aldı. Bu yolculuğun finansmanı Moskova'da yapılan görüşmeler ve anlaşmalar çerçevesinde yeğeni Aziz Ahmed'in girişimleri ile Rusya'nın İstanbul Başkonsolosluğunca sağlanmıştı.⁵⁵

Ubeydullah Sindî 5 Haziran 1926 tarihinde Aziz Ahmed ile birlikte İstanbul'dan demiryolu ile ayrılıp İtalya'ya doğru hareket etti. İtalya'ya varınca onun hiç beklemediği bir görüşme gerçekleşti. O tarihlerde görüşmeler yapmak üzere Avrupa seyahatine çıkan Cevahir Lal Nehru İtalya'ya gelmişti ve Mussolini'nin yönetim yapısını ve anlayışını incelemek üzere 5-10 günlüğüne burada bulunuyordu. Ubeydullah Sindî Roma'da Nehru ile görüştü ve ona Hindistan'ın bağımsızlığı ve bağımsızlık sonrası geleceği ile ilgili düşüncelerini birinci elden aktardı.⁵⁶ Nehru hem Gandi'ye yakın bir kişi idi hem de siyasi olarak ülkede kabul gören bir şahsiyetti. Zaten 1947 yılında Hindistan'ın ilk Başbakanı olmuş ve 1964'te vefat edinceye kadar bu görevde kalmıştır.

Ubeydullah Sindî İtalya'da bulunduğu zaman içerisinde ülkedeki yeni siyâsî yapıyı inceledi ve birtakım kimselerle görüşmeler yaptı. Ancak bunların ayrıntısına dair

elimizde bilgi bulunmamaktadır. Kendisi eserinde “Sivisra” kelimesini kullanarak İsviçre’ye de gittiğini yazmakta⁵⁷ ise de bunun ayrıntısını vermemekte, başka kaynaklarda da buraya gittiği söylenmekle birlikte buralarda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. İstanbul’dan ayrıldıktan sonra tren güzergâhı gereği bazı başka ülkelere uğramış olması da muhtemeldir.

C. Ubeydullah Sindî’nin Kişiliği Ve Bunun Hareketlerine ve Düşüncesine Etkisi

Ubeydullah Sindî gerek doğduğu coğrafya gerek doğup yaşadığı zaman gerekse üstlendiği görevler sebebiyle hep zihnî ve bedenî hareket içerisinde olmuştur. Onun hayatında durağanlığın ve pasifliğin yeri yoktur. Kendisine yüklenen ve kendi üzerine aldığı vazifeler hep üst düzey, hep önemli, bir bakıma hep tehlikeli olmuştur. Bütün bunların tesirini Sindî’nin düşünce dünyasında görmek ve izlemek mümkündür. Ayrıca karakter olarak da pek çok kimseden farklıdır. Muhtemelen hocası Şeyhu’l-Hind Mahmud Hasan Diyobendî Afganistan’daki önemli görev için onu bu yüzden seçmiştir. Sindî kendisi hakkında şöyle der:

Bende tabiatım gereği bir anarşist olma meyli ve kâbiliyeti vardır. Eğer ben dini tahsil görmeseydim ve Moskova ziyaretinde bulunmasaydım birkaç arkadaş bulup orada-burada bomba patlatmam hiç te uzak bir ihtimal değildi. Afganistan’daki başarısızlıkları ve ümit kırıcı durumları görüp yaşayınca benim şiddet yanlısı bir anarşist gibi bombalar patlatarak insanların içine korku salmam mümkündür. Fakat Moskova’ya gidince içime, bir düzeni yıkanca yerine daha iyi başka bir nizam getirmediikten sonra bunun bir anlamının olmayacağı bunun da ancak iyi bir cemaat (parti) kurmakla mümkün olduğu düşüncesi yerleşti. (...) Böylece bendeki anarşizm ruhu yerini toplumu islah düşüncesine bıraktı.⁵⁸

Hindistan’ın siyasi yapısı Sindî’nin siyasi düşüncesinin oluşmasında ona pek çok imkânlar verdiği gibi bazı açmazları da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de iken yayımladığı sosyalist parti programı onun bu daralmışlığını çok güzel yansıtmaktadır. Hindistan uzun tarihinde hiçbir zaman bütün halkların aynı oranda mutlu ve müreffeh olduğu bir ülke olmamıştır. Bunda ülkenin büyük olması yeğane etken değildir. Ülkede halkın büyük bir kısmını temsil etmesi ve yerli olması sebebiyle belirleyici olan Hindu dini çok önemli bir faktördür. Bunun yanına İslâm, Budizm, Sihizm, Cainizm ve Hıristiyanlık da katılmış ve Hindistan dinlerin ve menfaatlerin çatıştığı bir arena olmuştur. Aslında İngilizler’in bölgede etkin olduğu 1750 öncesinde bu noktada fazla bir problem yoktu. Zira Bâbürlülere dinler ve ırklar arasında göreceli bir birliktelik ve yardımlaşma tesis ederek ülkede huzur sağlamışlardı. Ancak bu yapının bozulması ülkede her yönden bir yıkımı beraberinde getirmiştir. Şah Veliyyullah Dihlevî’nin rüyasında olduğu gibi ülke tam bir yıkıma sürüklenmiştir. Bölgeye neredeyse bütünüyle

yabancı olan İngilizler burada hiç bulunmamış olsalardı belki buraya dair bir siyasi teori geliştirmek daha kolay olabilirdi. Ancak İngilizler buradan bütünüyle gidecek bile olsalar geride kendi ürünleri olan bir yapı kalacak ve yetiştirdikleri yeni bir jenerasyon/ nesil bulunacaktı. Bunu bütünüyle inkâr ederek bir siyasi yapı kurulamazdı. Sürgünde geçici bir Hint Devleti kuran Ubeydullah Sindî ve arkadaşları için Hindistan'ın o günü kadar geleceğini de düşünmek, o günü için olduğu kadar geleceği için de siyasi ve idari teoriler üretmek gerekiyordu. Zira İngilizlerin çekilmesi ile ortaya çıkacak kaosun nasıl önleneceğine dair bir teori geliştirmeden hiçbir adım atılamazdı. Ben şahsen Ubeydullah Sindî'nin siyasi ve idari çabalarını ve ortaya koyduğu siyasal önerileri bu çerçeveden değerlendirmenin daha yerinde olacağını düşünüyorum.

Ubeydullah Sindî Kâbil'de bulunduğu zaman içerisinde devletin şekline ve yönetim biçimine dair birtakım görüşler geliştirdi ise de bunlar sadece ilk müsveddeler ve geçici planlar olarak kaldılar. O plan ve tasarılarına Kâbil'den sonra son şeklini vermiştir. Aslında Sindî Kâbil'de iken Bolşevik devrimini incelemiş ve bazı neticeler çıkarmıştı. Hatta o zaman Sovyetler Birliğindeki bu değişim ona fevkalâde parlak bir gelişme olarak görünmüştü. Rusya seyahati ve Moskova ikâmeti ona bu düşüncesini yeniden ele alması yönünde altın fırsatlar sunmuştur. Zira buradaki yönetim maddi ve yönetsel problemlerin bazısını çöze de İslâmî nokta-i nazardan hiç te tasvip edilecek değildi. Zira komünist yönetim insan fitratını ve insanın temel ihtiyaçlarını karşısına alıyor ve onu bunların bir kısmından mahrum ediyordu. Sindî gibi pek çok din, dil ve ırk birlikte yaşadığı bir coğrafyadan gelen biri için bu sistem yine de incelenmeye ve ıslah edildiği takdirde kullanılmaya değer bir yapı gibi görünüyordu.

D. Ubeydullah Sindî'nin Hilafet, Türkiye ve Türkler'e Dair Düşünceleri

Sindî için Cumhuriyet Türkiye'si tecrübesi de çok öğretici olmuştur. Osmanlı imparatorluğunun külleri üzerine kurulan ve yaralarını sarmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti başlangıcı itibariyle iyi bir adım gibi gözüküyordu. Ancak işin nereye varacağı konusundaki belirsizlikler henüz aşılamamıştı. Sindî bu gelgitler içerisinde Ankara'da ve İstanbul'da bulundu, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin kuruluşuna şahit oldu, ne olup-bittiğini anlamaya çalıştı. Yönetim açısından buradan öğreneceklerini öğrenmişti. O vakit ona en fazla ters gelen şey Osmanlı Hilafeti'nin, birdenbire İslâm'ı sistemin dışına iten yeni ulusal bir yapıya dönüşmesiydi. Zirâ ümmetin bütününe kucaklayan panistlamist bir yönetim anlayışı gitmiş ve yerine ulusalcı ve Turancı bir yapı gelip oturmuştu. Bu değişim ise neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar hızlıca olup bitmişti. Sindî Türkiye'de iken Avrupa ülkelerini de inceledi. O tarihteki Türkiye'de özellikle Fransa ve Almanya merkezli bir siyaset biliniyordu ve burada canlı şahitlerin yanında geniş bir literatür de vardı. Sindî, kısa Avrupa yolculuğunda uygulamaya yönelik şeyler de elde etti. Zaten

o tarihte Birinci Dünya Savaşı'nın hengamesinden kurtulup arayış içerisine giren toplumlar ve milletler Rusya, Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve Türkiye gibi ülkeleri dolaşıp veya inceleyip yönetim anlayışlarına dair bir şeyler öğrenmeye çalışıyorlardı.

Ubeydullah Sindî gelişim için sadece bir veya birkaç unsuru yeterli görmediğinden modern dönemde pek çok ülkede uygulanan politikaları eksik bulur ve bunların tam bir toplumsal gelişim için bazı unsurları ihmal ettiğini söyler. Sindî'ye göre gerçek devrim ve ilerleme İslâm ile gelmiştir ve gelecek yine İslâm'ındır. Zira İslâm sınırları kaldırmış ve üniversal bir anlayış getirmiştir. Zira İslâm'da Allah'a bağlılıktan başka ırka ve bölgesel sınırlara dayalı bir anlayış yoktur.⁵⁹ Hilâfetin sona ermesinden ve büyük Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra milli devlet oluşumlarını reel-politik oluşumlar çerçevesinde makul karşılayan Ubeydullah Sindî bununla yetinilmeyip Müslümanların eşit ve adil olarak temsil edildiği bağımsız İslâmî bir şemsiye yapılanmanın olması gerektiğini söyler. Sindî yönetim şeklinin nasıl olması gerektiği ile ilgili kendi araştırmalarının sonucunu bizlerle şöyle paylaşır:

Sonra vakitlerimi devrimci hükümetin yapısını (nizâmü'l-hükûmeti'l-İnkılâbiyye) ve onunla cumhûriyetin farkını belirlemeye harcadım. Gördüm ki inkılâbın hikmeti ve mantığı mürtecilerin çoğunluğuna uymayı caiz görmez, aksine inkılab partisinin diğer partiler üzerine diktasını ve tahakkümünü gerekli kılar.

Böyle olunca, İslâm inkılâbının tamamlandığı Râşid Halifeler dönemindeki hükümetin nev'iyyetini belirlemek benim için kolay oldu. Buna göre o vakit Müslümanların beldelelerinde yerleşik bulunan vatandaşların tamamının reyine başvuran bir cumhuriyet olmadığı gibi sadece Emir'in ve ailesinin hükmettiği bir krallık yönetimi de olmamıştır. Aksine o zaman Emîr, Allah'ın partisine (hizbullah)⁶⁰ mensup şahıslara karşı mesul idi ve Allah'ın evlerinden bir evde [mescid kastediliyor olmalı] toplandıklarında onlara hesap verirdi. Buradan hareketle bende şeytânî ve irticâî (gerici) hizipler (partiler) üzerinde tahakküm ve dikta hakkının sadece ve sadece Allah'ın devrimci partisine (hizbullâh el-inkılâbî) ait olduğu düşüncesi yerleşti.⁶¹

Sindî'ye göre İslâm'ın hâkim olduğu bir devlet sistemi içerisinde tüm vatandaşlara eşit oranda oy hakkı verilmesi doğru sonuçlar doğurmaz. Bunun yerine yönetimin anlamını bilen, yönetimden anlayan, toplumu ve insanı tanıyan seçici bir grup olmalı ve emiri o seçmelidir. Emir de -ahlâkî ve vicdânî olarak değil ama- idârî olarak tek tek bakıldığında ihtiyaçlarını ve ne istediğini bilmeyen kişilere değil bu geniş heyete (şura meclisine) karşı sorumlu olmalıdır. İlk bakışta bu Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki yapıyı yeni kelimelerle ifade etmek anlamına gelmektedir.

Sindî'nin Hilâfetin Kureyşiliği ile ilgili görüşü oldukça nettir. Ona göre Kureyş'in ve Arapların üstünlüğü hak ediş (istihkak) temeli üzerinedir, ırk temeli üzerine değildir.⁶² O hak eden her bir Müslüman gücün Hilâfeti üstlenebileceğini bu sebeple Osmanlıların Hilafetinin meşru bir Hilafet olduğunu söyler. Hocası Mahmud Hasan Diyobendî

gibi kendisi de Şerif Hüseyin'in Osmanlı'ya karşı ayaklanmasını onaylamaz ve onun halife ilan edilmesine karşı çıkar; bunu uluslararası siyasi bir oyunun parçası olarak görür. Mekke'ye geldiğinde Osmanlı aleyhtarı Arap hareketini yeni baştan inceleme fırsatı bulur ve birçok önemli gösterge sebebiyle yeni Arap siyasetine meyledilmemesi gerektiği kanaatine varır.⁶³ Ubeydullah Sindî'nin *et-Temhîd* adlı eserindeki ifadelerinden Türk-Arap ihtilafının aslının ne olduğunu ve yeni Türkiye'de işlerin hangi yöne doğru gittiğini net olarak tahlil ettiği anlaşılmaktadır. O konuya dair şöyle der:

“Bana Araplar ile Türkler arasındaki ihtilafın kendisinden hayırlı bir sonuç beklenmeyecek bir duruma geldiği çok net olarak belirttiği zaman çok üzüldüm. Ayrıca Cemâleddin Afgânî'nin Osmanlı Hilâfetinin enkâzı üzerine bir Arap Hilafeti kurmak çabasında olanların önde geleni olduğunu görünce dehşete düştüm. İşte o zaman bana İngilizler'in gözünde “doğu meselesinin hakikatının ne olduğu” net olarak belirdi. Böylece İngilizlerin işaretlerini, kinâyelerini anladım ve Osmanlı devleti içindeki Müslümanların demokratikleşme ve millî hürriyet adına siyâsî ilerleme için ödedikleri büyük bedel konusunda çok açık bir biçimde aldatıldıklarını gördüm. Kâbilde iken Mithat Paşa'nın, oğlu Ali Haydar tarafından yazılan hayatını ve Mısırlı Ferîd Bey'in “Târîhu'd-Devleti'l-Osmâniyye” adlı kitabını okuduğumda İttihad ve Terakki Partisinin ilerlemesi ve büyümesi konusunda zihnimde bir şaşkınlık meydana geldi. Böylece ben Hintli modernist Seyyid Ahmed Han'ın nazariyeleri ile Osmanlı'nın önde gelen lider takımından eski Sadrazam Mithat Paşa'nın hayatı arasında bir fark göremedim....”⁶⁴

Ubeydullah Sindî'nin yukarıdaki ifadelerinde Seyyid Ahmed Han'ın İngilizlerin yanında yer alıp ülkeyi Batılılaştırdığını veya bu yönde bir çaba sarf ettiğini aynı şeyi Mithat Paşa'nın da yapmak istediğini anlıyoruz. İttihat ve Terakki Partisi de bilerek veya bilmeyerek İngilizlerin büyük oyununa gelmiş ve demokratikleşme vs adına ülkenin devlet yapısını acele ile değiştirmeye teşebbüs etmiş ve böylece Osmanlı Devleti'ni yok oluşa doğru sürüklemiştir.

Sindî'nin Osmanlı Hilâfetinin alacağı yeni bir şekilden söz eden ifadesi çok dikkat çekicidir. O Afganistan'da kurulan ordunun kuruluşundaki asıl maksadın aslında Osmanlı Hilafeti ile de ilişkisi olduğunu şu şekilde söyler:

“Cünûdullah örgütünün oluşturulması Afgan Hükümeti görevlilerinin bilgisi ile idi ve bu oluşumun maksadı İslâm Hilâfetini savaştan sonra demokratik yapı üzerine ıslâh etmek ve Müslüman cemaatlerinden her bir cemaati bilim, iktisat ve siyaset alanlarındaki kendi durumları dikkate alınarak düzeltmekti.”⁶⁵

Eğer Sindî bu ifadeyle Hilafet için 1. Dünya Savaşı (veya Hindistan kurtuluş savaşı) sonrasında seçime dayalı bir yapı oluşturulmasını kastediyorsa, bunun kendisine ait bir görüş mü yoksa Hintli Müslümanlara ait bir düşünce mi ya da bu orduyu oluşturanlar

arasında yer alan Enver ve Cemal Paşalar tarafından temsil edilen İttihat ve Terakkiçilere ve Teşkilat-ı Mahsûsâ'ya ait bir görüş mü olduğunun bilinmesi gerekir. Eğer bu, Sultan II. Abdülhamit sonrası yönetimde etkin olan ve Osmanlı'yı temsilen Kâbil'de bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının Kâbil'deki muhtelif milletlerden oluşan yapıya söyledikleri bir söz ise, Sindî de buna dayalı olarak yukarıdaki sözü söylemiş ise, o takdirde o dönemde etkin olan siyasi figürler arasında dünya Müslümanlarını temsil eden ve demokratik bir seçim ile işbaşına gelen bir Halife anlayışının var olduğunu göstermektedir. Bu derinliğine araştırılması ve başka yerlerden teyid edilmesi gereken bir yaklaşımdır.

E. Ubeydullah Sindî'nin Türkiye'den ve Atatürk'ten Etkilenmesi

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Ankara ve İstanbul'da bulunup Yeni Türk devletini içeriden izleyen ve ayrıntısına daha önce işaret edilen sohbetlerde konuyla ilgili bilgisini artıran Sindî'nin ileriki yıllarda Türkiye'de olup bitenlere dair bazı görüşler açıkladığını görüyoruz. Bunlardan ilki Türkler ve Türkiye ile ilgili genel mahiyetteki bilgilerdir. Diğeri ise Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından uygulamaya konan devrim ve ilkelerdir. Sindî, Hint alt kıtasında bulunan Müslümanların büyük bir çoğunluğu gibi Türkleri sever ve onlara dair her zaman övgü dolu sözler kullanır. Bunu eserlerinde kaydettiği gibi konuşmalarına da taşır. 14 Haziran 1944 tarihinde Mirpurhas'da yaptığı konuşmada Türklere dair de bazı konuları gündeme getirmiş, birlik ve cesaretle Türklerin Avrupalılardan ileri olduklarını, İslâmî açıdan ise Türklerin dünyanın diğer bölgelerindeki Müslümanların üzerinde bir statüye ve kaliteye sahip olduklarını bildirmiştir.⁶⁶ Ubeydullah Sindî Lahor'da 15 Mart 1944 tarihinde kurduğu Muhammed Kâsım-Veliyyullah Cemiyeti'nin kuruluş vesikasında Türkiye'den ve burada oluşan değişiklikten de bahsetmiş ve bu durumun kendi düşüncesinde de değişimler meydana getirdiğini anlatmıştır. O burada, Türkiye'nin durumunu iyice araştırdıktan sonra eski düşüncelerinden uzaklaştığını, pan-İslamizm yerine Hindistan milliyetçiliği düşüncesine kaydığını ve bu milliyetçiliğin savunucusu olduğunu söyler. Bunu ifade ederken özde Şah Veliyyullah Dihlevî'nin *Hüccetullâhi'l-bâliga*'dan çıkarılan düşüncesini asla bırakmadığını ama buna dair yeni bir okuma geliştirdiğini bildirir.⁶⁷ Buradan onun Türkiye'de ümmetçi ve hilafetçi yapının yerini alan ulusalcı yapıyı tasvip ettiğini ve bunun bir ihtiyaçtan doğduğuna inandığını çıkarabiliriz. Yani olan şey ideal değil reeldir ve şartların ortaya çıkardığı bir gerçekliktir.

Ubeydullah Sindî özde İslâm'dan hiçbir şekilde uzaklaşmamıştır. Ancak bazı konuları doğrudan İslâm'ın özü ile ilişkili görmediği için zamanın ihtiyaçlarını ve pratik faydaları öne çıkarmıştır. Kıyafet bunlardan biridir. Kendisi de yıllarca İngiliz yönetimine karşı mücadeleye vermiş ve İngilizlerin oluşturmaya çalıştığı yapıyı ortadan kaldırmayı

ana hedef edinmişken Hindistan'a dönüşünden sonra Batı tarzı giyim bir göstergesi olarak takım elbise (ceket-pantolon) giymeyi ve baş açık dolaşmayı özendiren beyanatlarda bulunmuştur. Hatta kendisi 1939-1944 yılları arasında takım elbise giymeye büyük özen göstermiştir. Son döneme ait fotoğraflarında bu gözükmektedir. Bu onunla ilgili eleştirileri artırmıştır. Sindî'nin Urduca yazımda kullanılan Arap harfleri yerine halkın genelinin daha hızlı olarak okuma yazma öğrenmesi için Latin alfabesinin kullanılabilceğini ifade etmesi daha fazla tepki almıştır.⁶⁸

Dipnotlar

- 1 Hintli Müslümanların Kurtuluş Savaşı döneminde yardım olarak gönderdikleri para konusu günümüzde basın üzerinden de tartışılmaktadır.
- 2 Büyük şair Muhammed İkbâl de Siyalkot şehrinde doğmuştur. Günümüzde güçlü sanayisi ile öne çıkan Siyalkot aynı zamanda bir ilim merkezidir. 1993 yılında bu şehri ziyaret edip buradaki ilmi kurumları inceleme imkânımız olmuştur.
- 3 Ubeydullah Sindî, Arap dostlarının künyeli veya üçlü isim istemeleri üzerine kendisini Ubeydullah b. Ebû Âişe ve Ubeydullah b Râm b. Rây diye takdim ettiğini söyler (bk. Abdürreşid Erşad [haz.] *Bîs Barey Müselmân*, Mektebe-i Reşîdiyye, Lahor 1990 [7. bs.], s. 404 [Sindî'nin kendi kaleminden hayat hikâyesi]).
- 4 Ubeydullah Sindî, *et-Temhîd li ta'rîf-i e'immeti't-tecdîd* (nşr. Gulâm Mustafâ el-Kâsımî), Camşoro-Sind 1976, s. 24.
- 5 Abdullah Leğarî, *Mevlânâ Ubeydullâh Sindî ki Sergüzeşt-i Kâbil* (haz. Gulam Mustafa Han), Kavmî İdâre Berây-ı Târîh u Sekâfet, İslâmabad 1980, s. 65-67.
- 6 Abdulhamit Birişik, *Sosyalist Müfessir Ubeydullah Sindî'nin Dinî-Siyâsî Düşüncesi ve Tefsiri*, Emin Yayınları, Bursa 2012, s. 90-92.
- 7 Abdulhamit Birişik, *Sosyalist Müfessir*, s. 106-107.
- 8 *a.g.e.*, s. 111-114.
- 9 Ayrıntılı hayat hikâyesiyle ve düşüncesiyle ilgili Urdu, İngiliz, Sind ve Arap dillerinde çok sayıda eser olmasına rağmen Türkiye'de yapılan ilk çalışma şahsımıza ait *Sosyalist Müfessir Ubeydullah Sindî'nin Dini-Siyasi Düşüncesi ve Tefsiri* (Emin Yayınları, Bursa 2012) adlı kitaptır. Ümit ederiz bu sempozyum ve bizim diğer yazılarımız ona olan ilgiyi biraz daha artırır.
- 10 Eserleri için bk. Birişik, *Sosyalist Müfessir*, s. 129-138, 200-206.
- 11 Zafer Hasan Aybek, Lahor'daki Oriental College'de öğrenci iken Osmanlı Devleti aleyhine başlatılan Trablusgarp ve Balkan savaşları sebebiyle Osmanlı'ya yardım etmek üzere okulun terk etmiş ve çok sayıda diğer gençle birlikte gizlice Afganistan'a kaçmıştı. Burada Ubeydullah Sindî'nin emri altına giren ve onun yardımcısı görevini üstlenen Aybek 1915-1926 arasında Sindî ile birlikte bulunmuştur. O vakit çok kabiliyetli bir genç olan Aybek hem Afganistan'da, hem Rusya'da hem de Türkiye'de çok önemli görevler icra etmiştir. 1927 sonrasında Türk vatandaşlığına kabul edilmiş ve Türk Ordu'sunda göreve başlayarak buradan emekli olmuştur. Bir Türk hanım ile evlenen Aybek birçok kitap yazmış bir de Türkçe-Urduca sözlük (*Türkçe-Urduca Sözlük*, İslamabad 1989) hazırlamıştır. 1923 sonrası Türkiyesi ile ilgili ilginç bilgiler bulunan hatıra kitabını Urduca yazıp Lahor'da bastırması ise ilgi çekici bir durumdur. Ümit ederiz bu kitap yakın bir zamanda Türkçe'ye tercüme edilir.
- 12 Zafer Hasan Aybek, *Âp Biti*, I-III, Mansur Book House, Lahor ts., II, 70-71.
- 13 Leğarî, *Mevlânâ Ubeydullâh Sindî ki Sergüzeşt-i Kâbil*, s. 63-64.

- 14 Aybek, *Âp Bitî*, II, 78-79.
- 15 Tekkenin tarihi hakkında bk. M. Baha Tanman, "Hindiler Tekkesi", *DİA*, TDV İSAM Yayınları, İstanbul 1998, XVIII, 67-69.
- 16 Hindiler Tekkesi'nin tarihi ve hukuki durumu hakkında Aybek de bilgi vermektedir (Aybek, *Âp Bitî*, II, 82-85; a.mlf., "Hindiler Tekkesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, XII/7 (1977), s. 96).
- 17 Sindî, *et-Temhîd*, s. 35.
- 18 Bu tarikat İngilizler'in bölgeye gelmesinden sonra büyük ihtimalle İngilizlerin desteğinde Sevâmî Dayânand Sarasvatî (1824-1883) tarafından 7 Nisan 1875 tarihinde Bombay'da kurulmuştur. Arya Samac mezhebinin kurucusunun 1899 yılında Urduca çevirisi yayımlanan Setyâreth Perkâş (anlamı: Hakikat Işığı) adlı kitabı önemlidir. Sevâmî kitabında, Hinduizmle ilgili muhtelif konulardan bahsetmiş ve Kur'an'a yönelik 159 eleştiri noktası göstermiştir.
- 19 Aybek, *Âp Bitî*, II, 88-89; Abdullah Khan, *Mawlana Ubayd Allah Sindhi's Mission to Afghanistan and Soviet Russia*, Area Study Centra Peshawar University, Islamabad 2000, s. 113.
- 20 Hindistan Müslümanlarının 1910 sonrası siyasi ve kültürel hayatı için çok önemli şahıslardan biri olan Dr. Muhtar Ahmed Ensârî modern bir eğitim almış, 1901-1910 arasında İngiltere'de tıp tahsili yapıp doktorluk görevinde bulunmuştur. Dârülulûm-i Diyobend'in yöneticilerinden ve İngilizlere karşı başlatılan hareketin öncülerinden olan Şeyhu'l-Hind Mahmud Hasan Diyobendî ile birlikte hareket edip ona destek olmuştur. Şeyhu'l-Hind'in vefatından önce onun tavsiyesi ile Aligarh'ta kurulan Jamia Millia Islamia adlı üniversitenin gelişmesinde ve İngiliz aleyhtarı olarak başlatılan Hilafet hareketinde önemli roller üstlenmiştir. Ensârî Müslümanları temsilen Avrupa ülkelerinde görüşmeler de yapmıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında Adana'daki yaralılara yardım için gelen ekibin başında da bulunmuştur (hayatı için bk. Abdur Raheem Kidwai, "Ensari, Muhtar Ahmed", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 253.)
- 2007 yılından bu yana (2014) Hindistan Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevini yürüten Hamid Ensârî, Dr. Muhtar Ahmed Ensârî'nin yeğenidir.
- 21 Aybek, *Âp Bitî*, II, 90, 160; Muhammad Hajjan Shaikh, *Mawlana Ubaid Allah Sindhi: A Revolutionary Scholar*, National Institute of Historical and Cultural Research, Islamabad 1986, s. 144.
- 22 Aybek, *Âp Bitî*, II, 90-91.
- 23 Leğârî, *Mevlânâ Ubeydullah Sindî ki Sergüzeşt-i Kâbil*, s. 13.
- 24 Bu zat Pakistan devleti kurulduktan sonra Doğu Pakistan denilen Bangladeş'te genel valilik görevi üstlenmiştir.
- 25 Aybek, *Âp Bitî*, II, 89-90.
- 26 Uluslararası İslam Üniversitesi konusunun ilk defa Ubeydullah Sindî tarafından dile getirildiği anlaşılmaktadır. Günümüze kadar zaman zaman çeşitli kişiler tarafından dillendirilen bu üniversite konusu son olarak Diyanet İşleri Başkanı Prof.Dr. Mehmet Görmez tarafından da ifade edilmiştir. O bir Uluslararası İslam Üniversitesi kurulması için girişim başlatacaklarını ifade etmiştir. Bu konu bazı bölge ve ülkelerde kasıtlı olarak yayıldığına aksine Türkler'in İslâm'dan ayrılmadığını ve İslâmî konularda İslâm dünyasına rehberlik yapabileceğini göstermesi bakımlarından da önemlidir.
- 27 bk. Aybek, *Âp Bitî*, II, 91, 93.
- 28 Muhammed Server (haz.), *İfâdât ve Melfûzât-ı Hazreti Mevlânâ Ubeydullâh Sindî*, Sind Sagar Akademi, Lahor 2005, s. 54-56; Aybek, *Âp Bitî*, II, 91-94.
- 29 Aybek, *Âp Bitî*, I, 247.
- 30 Aybek, *Âp Bitî*, II, 99-101; Shaikh, *Mawlana Ubaid Allah Sindhi*, s. 149.
- 31 Mustafa Sağır için bk. Aybek, *Âp Bitî*, II, 125-127

- 32 Ubeydullah Sindî Rusya'ya ve oradan Türkiye'ye geldikten sonra mahalli kıyafetler giymek yerine ce-
ket pantolon giymeyi tercih etmiştir. Bu kıyafet tercihini Hindistan'a döndükten sonra da sürdürdüğü
için bazı kimseler onu eleştiri konusu yapmışlardı. Bu sebeple o Türkiye'de kaldığı süre içerisinde bir
yabancı gibi görünmüyordu. Zafer Hasan Aybek için de kıyafet bakımından aynı durum söz konusu
idi. Hatıratıta yet alan o tarihli resimler bunu göstermektedir.
- 33 bk. Aybek, *Âp Bitî*, II, 99-101, 124-125, 132-133.
- 34 Kendisi *et-Temhîd* adlı eserinde programı hazırlarken doğulu Türkler (Türkiye'nin doğu bölgesindeki
ulema olmalı), Mısırlılar, İranlılar ve Çinliler (muhtemelen Doğu Türkistanlıları kastediyor) ile isti-
şarelerde bulunduğu yazmaktadır (Sindî, *et-Temhîd*, s. 41).
- 35 Programın detayı için bk. Aybek, *Âp Bitî*, II, 101-111; Shaikh, *Maulana Ubaid Allah Sindhi*, s. 149.
- 36 bk. *The Constitution of the Federated Republics of India*, İstanbul 1926, s. 56.
- 37 Leğârî, *Mevlânâ Ubeydullah Sindî ki Sergüzeşt-i Kâbil*, s. 13.
- 38 Aybek, *Âp Bitî*, 101-105.
- 39 O zaman için önemli bir meblağ olan parayı aslen Hindistan'ın Sûrat şehrinden olan Mahmud isimli
birinin çaldığından şüphelenilmiştir. Aybek bununla ilgili bilgileri ve delilleri hatıratında yazmakta-
dır (*Âp Bitî*, II, 112).
- 40 Gazetelerdeki haber için bk. Aybek, *Âp Bitî*, II, 114.
- 41 Aybek, *Âp Bitî*, II, 115.
- 42 Shaikh, *Maulana Ubaid Allah Sindhi*, s. 152-154.
- 43 Server, *İfâdât ve Melfûzât*, s. 46-47; Sindî, *et-Temhîd*, s. 41.
- 44 O tarihte Kâbil'in en büyük hastanesi Türklerin elinde idi ve Başhekim olan Dr. İzzet Bey aynı za-
manda Afganistan'daki siyasi ve askeri işler içerisinde yer alıyordu. 1914 yılında İngilizler aleyhine
başlatılan savaş hazırlığında onun bazı girişimleri çok etkili olmuştur (bk. Leğârî, *Mevlânâ Ubeydul-
lah Sindî ki Sergüzeşt-i Kâbil*, s. 170-171).
- 45 Aybek, *Âp Bitî*, II, 113. Bu para 1930 yılında Zafer Hasan Aybek tarafından geri ödenmiştir.
- 46 Esad Fuad Tugay, *Mohammad le prophete d'Allah*, Eastern Press, Le Caire 1951.
- 47 Aybek, *Âp Bitî*, II, 121.
- 48 Zafer Hasan Aybek'in ifadesine göre 1924 yılında Sirkeci'deki orta derecedeki bir lokantada sabah
kahvaltısı, Öğle yemeği ve Akşam yemeği için yarım lira kâfi geliyordu. Yemek evde yapılacak olsa
bu miktarın daha azı ile idare etmek mümkün idi. Böyle olunca 50 lira iyi bir meblağ olarak kabul
edilebilir.
- 49 Bu zat Kudüs Hindi Tekkesi şeyhi iken bölgenin Türkler'in elinden çıkmasından sonra İstanbul'a
gelmiş ancak İstanbul'un işgali döneminde İngilizlerce tutuklanı işkenceye maruz bırakılmıştır. İst-
anbul'un kurtuluşundan sonra serbest kalmış ve daha sonra epey bir süre Genelkurmay Başkanlığı
Tercüme Bürosunda çalışmaya başlamış ve 1969 yılında Ankara'da vefat etmiştir (bk. Neşet Çağatay,
"Türk-Pakistan İlişkileri Tarihine Kısa Bir Bakış", *AÜİFD*, XXIII, 1978, s. 54 (s. 51-58)).
- 50 Aybek, *Âp Bitî*, II, 119-121.
- 51 <http://www.aa.com.tr/tr/yasam/309653--aanin-ilk-calisani-pesaverli-abdurrahman-bey>
(10.11.2014)
- 52 bk. Aybek, *Âp Bitî*, II, 123.
- 53 bk. Aybek, *Âp Bitî*, II, 91, 93, 122-124.
- 54 İkbâl Şeydâî'nin Sindî'nin Kâbil'deki adamlarından olduğu ve Rusya'ya geldiğinden yukarıda söz
edilmişti. Bu zat daha sonra Mussolini'nin partisine üye olarak onlar nezdinde bir itibar elde etmiştir.
- 55 Aybek, *Âp Bitî*, II, 128-129.
- 56 Aybek, *Âp Bitî*, II, 130.
- 57 Sindî, *et-Temhîd*, s. 48
- 58 Server, *İfâdât ve Melfûzât*, s. 478.

- 59 M. Moizuddin, "Maulana Obaidullah Sindhi", *The Muslim Luminaries: Leaders of Religious, Intellectual and Political Revival in South Asia* (ed. N.A. Baloch), National Hijra Council, Islamabad 1408/1988, s. 215-216. (198-219).
- 60 Burada devlete yön veren şura heyeti diğer bir deyişle, toplumun görüşlerine değer verdiği önde gelen şahsiyetlerden oluşan heyet kastedilmiş olmalıdır. Zira o vakit herhangi bir parti yapılanması bulunmuyordu.
- 61 Sindî, *et-Temhîd*, s. 34.
- 62 Saîd Ahmed Ekberâbâdî, *Mevlânâ Ubeydullâh Sindî a'or Un key Nâkid*, el-Mahmûd Akademi, Lahor, ts., s. 87-92.
- 63 Sindî, *et-Temhîd*, s. 35-36, 48.
- 64 *a.g.e.*, s. 35-36.
- 65 Sindî, *et-Temhîd*, s. 29.
- 66 Shaikh, *Maulana Ubaid Allah Sindhi*, s. 236-237.
- 67 *a.g.e.*, s. 224.
- 68 Leğârî, *Sergüzeşt-i Kâbil*, s. 17 (Abdülkuddûs Kâsımî'nin yazısı).

SOVYET RESREPSİYASININ KURBANİ, ÇAMLICA KIZ LİSESİ MEZUNU NAFİE ABİD HANIM

AYNUR GAZANFERKIZI

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü

Giriş

Çamlıca Kız Lisesi'nin ilk binası Küçük Çamlıca'da dört katlı ahşap bir binadır. Bu bina II. Abdülhamid devrinin son senelerinde yani 1892-1908 yılları arasında Hicaz Umumi Valisi olarak görev yapmış olan Müşir Ahmet Ratib Paşa tarafından yazlık köşk olarak yaptırılmıştır. Eski salnamelerden yapılan inceleme neticesinde Ahmet Ratip Paşa'nın Abdülhamid Devrinin en gözde ve en zengin adamı olduğu anlaşılmaktadır.¹

Bina çok kıymetli ve zengin malzeme ile yapılmıştır. Dört katlı olup merdivenleri kesme ve son derece kıymetli Bakara Kristali'ndendir. Bütün kapıların ve pencerelerin üzeri usta oymacılar tarafından kalem işi olarak oyulmuştur. Bu binanın mimarı, İstanbul'da Dördüncü Vakıf Hanı'nın Ankara'da Gazi Enstitüsü'nün mimarı meşhur Mimar Kemallettin'dir. 1908 Meşrutiyeti'nin ilanından sonra bina, bahçesiyle ve bütün müstemilasıyla o zamanın maarif nâzırı Şükrü Bey tarafından bakanlık adına satın alınmıştır.²

Maalesef ki, bir müddet sonra bu lise kapatılmış ve yerinde Türkiye'deki mektepler tipinde bir İnas Sultanisi açılmış ve Sultaniyelerin liseye çevrildiği zaman bu mektebe lise denilmiştir. Çamlıca İnas Sultaniyesi veya Çamlıca Kız Lisesi uzun müddet çalışmış ve İstanbul'un kurtuluşu gününe kadar devam etmiştir. İnas Sultaniyesi Cumhuriyetin ilk yıllarında kapanmış, yerine kız ortaokulu açılmıştır. Bu okul da 1934'e kadar ayakta kalabilmiştir. Çamlıca Kız Lisesi 1939'da yeniden açılmıştır. Okul, 2008 yılında Çamlıca Kız Anadolu Lisesi'ne dönüştürülmüştür.³ Lise faaliyet gösterdiği müddetce pek çok kadının eğitim hayatına ışık tutmuştur. Bunlardan biri de Nafie Tevfik Abid'tir. Nafie hanımın hayatının bir kısmı Azerbaycan'da Bakü'de geçmiştir. Ancak onun Bakü'de

yaşadığı zaman dilimi Azerbaycan tarihinin çok kritik dönemine rastladığı için o çok zorlu bir hayat sınavından geçerek bu durumdan nasibini almıştır.

Uzun süre Sovyetlerde terör estiren Stalin'in ölümünden sonra itiraz seslerinin yükseldiğini ve ülkenin giderek parçalanmaya doğru yüz tuttuğunu gören bazı parti/Sovyet yöneticileri ortalığı sakinleştirmek ve yapılan hataları örtbas edebilmek için bütün suçu Stalin'in üzerine yıktılar ve yapılanlar ideolojinin değil de Stalin'in politikasıymış gibi hava estirmeye çalıştılar. Nitekim amaçlarına da ulaştılar. Olayları maskeleyebilmek için binlerce insana beraat verildi. Hapishanelerden çıkarıldılar. Bu karar da sadece göstermelikti. Çünkü aslında bu ideolojik beraat değil, fiziksel beraat idi. 1920-1953 yılında hapsedilmiş, Sibiry'a gönderilmiş binlerce insanın çoğu ağır yaşam koşullarına dayanamadan ölmüştü. Sağ kalanların çoğunluğu ile ise bir şeylere direnmek, bir şeyler yazıp yaratmak mümkün değildi. 1920-1953 yıllarında hapsedilenlere gerçek anlamda beraatin verilmesi için rejim dağılmalı, yapı değişmeliydi. Bu nedenle beraat verilen kişilerle ilgili arşivler açılmadı. Onların soruşturma malzemeleri ile araştırmacıların tanışmasına izin verilmedi.⁴

Nafie Abid'in Özgeçmişi

Nafie hanım hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Neyse ki, Ali Şamil defalarca geliştirerek yayımlattığı "Nafie Hanımın Acı Kaderi" adlı makalesinde Nafie hanım hakkında şunları yazmaktadır: "Milli Güvenlik Bakanlığı'nın arşivindeki soruşturma materyallerinden Nafie hanımın öz babasının Şükrü, annesinin ise Zehra olduğunu öğrendim. Orada «İstiklal uğruna» toplusundaki «Kardeş sevgisi» şiirinin yazarının Nafie Abid olduğunu tahmin ettim."⁵ Daha sonra araştırmacı Nafie hanımın imzasını «Kardeş sevgisi «şiirinin yardımı ile bulur. Şöyle ki, şiirin başlangıcında "Gültekin Bey'e" yazar. Sonuna ise «15 Kanunisani 1925 «tarihi konulur. Şiir şöyledir:

*Esiyor Doğu'nun o munis rüzgarı
Kafkasyanın yeşil yamaçlarda
Ruhumdaki aşkın son yadigarı
Yakıyor kalbimi derinden inan
Benim de sesimde titriyor duyun
Benim de sesimde bir sevgi derin
Sadece sen değilsin o yurda vurgun
Ben de abidim o neşeli ma'budun*

Nafie Tanur 1903 yılında Yanya'da doğar. Yunanistan Osmanlı'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan ettiğinde Yanya da Yunanistan'da kalır. Bu yüzden de Nafie'nin ailesi İstanbul'a göç eder. Küçük yaşlarında babası Ahmet Şükrü vefat ettiğinden annesi Zehra Tevfik Tanur

ile evlenir. Bu yüzden de Nafie'nin kızlık belgelerinde adı ve soyadı Nafie Tevfik Tanur olarak yazılır. Yedi yaşında İstanbul'daki Çamlıca Lisesi'ne giden Nafie Tevfik Tanur on sekiz yaşında orayı başarıyla bitirir.⁶

Emin Abit ile İlk Karşılaşmaları

Nafie hanım ve Emin Abid'i birleştiren sevgileri ve aynı amaç etrafında birleşmeleridir. Bunu KGB'nin arşiv mataryellerinde Nafie hanımın soruşturulması esnasında açıkça görmekteyiz.⁷ Nafie hanım yollarını Emin Abid ile kesiştiren büyük kararını alır ve eğitimini devam ettirir. Bunun için de okulu bitirdikten sonra bir senelik pedagojik kursa gider. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne kabul edilir. Emin Abid ile de ilk burada tanışır. Çift çok geçmeden 1923 senesinde evlenirler.⁸

Nafie hanım büyük amaçlar uğrunda çalışan eşi Emin Abid'e her zaman destek çıkmıştır. Bunun içindir ki, 1926 yılında üniversiteyi bitiren E. Abid 1927 yılının başlarında Bakü'ye döndüğü zaman o da hiç tereddüt etmeden tahsilini yarım bırakarak Bakü'ye gelir. Böylelikle Nafie hanımın zor günleri başlar. 1920 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni deviren Bolşevikler işgali altına girmiş topraklarda adeta terör estirmiş, milli kadroların bir kısmını vurmuş, bir kısmını hapsetmiş, Sibiry'a sürmüş, bazılarını da canını kurtarabilmek için ülkede bırakmak zorunda kalmıştır. Çünkü yüksek eğitimli uzmanlara ihtiyaç vardır. Bolşevikler tabii ki, bu duruma da ideolojik açıdan yaklaşırlar. Bu sebeple, boş kalmış kadro ihtiyacını karşılayabilmek için başka ülkelerden bile öğretmenler, doktorlar yüksek maaşla davet edildiği halde, iş arayan ve daha az maaşla çalışmak isteyen Nafie hanım işsiz kalmıştır.

Bu politikanın iç yüzünü gösterecek belgeler KGB arşivlerinde yeterli sayıda vardır. Örneğin, Azerbaycan Devlet Siyasi İdaresinin Başkanı Novruz Rzayev Azerbaycan Komünist (Bolşevikler) Partisi Merkez Komitesi sekreterliğine 1929 yılının 15 Mayıs'ta yazdığı gizli mektubunda milliyetçi öğretmenleri okullardan «temizlemek» için yani işten çıkarmak için komisyon oluşturulmasını ve bu komisyona gizli olarak onların çalışanlarının da dahil edilmesini tavsiye eder. Emin Abid de bu "tavsiyeden" nasibini aldığından ve sürekli rahatsız edildiğinden Nafie hanım gözlerden kaçmak için Türkiye'ye dönmek zorunda kalır. Lakin 1935 yılı 14 Ağustos'ta ortalığın sakinleştiğini zanneden Nafie hanım yeniden Bakü'ye döner.

Nafie ikinci kez Bakü'ye geldikten sonra neredeyse 2 yıl rahatsız edilmez. Bu arada E. Abid Ağdam'dan Bakü'ye döner. Ali Nazim'le birlikte M.F. Ahundov'un eserlerinin üç cildini yayınlamaya hazırlar. Dergilerde birbirinden ilginç, bilimsel makaleler yayımlar. SSCB BA Genel Kurulu önünde E. Abid'e yayımlanmış eserleri ve yayıma hazır araştırmaları vesilesiyle doktorluk ünvanı verilmesi tartışılır. Fakat bu rahat dönem uzun sürmez. 1936 yılında SSCB'de yeniden toplu tutuklamalar başlar. E. Abid de 1937 yılının

Mayıs ayında SSCB EA Azerbaycan Şubesi'ndeki işinden kovulur. Kürdemir ilinin Karakoyunlu köyünde öğretmen olarak çalışmaya başlar. Merkezden uzaklaşmak onu hapisten kurarmaya yetmez. 1938 yılı Temmuz'un 14-de E. Abid İsmayılı bölgesinde tutuklanır. Evi müsadere edilir. Kardeşi milliyetçi şair Aliabbas Müznib de tutuklanır. İrticanın korkusundan akrabaları, tanıdıkları da onlardan yüz çevirir.⁹Yabancı olduğu için zor durumda kalan Nafie vatanına geri dönmek ister. Batum'a kadar gidebilir. Orada vize almak umuduyla Türkiye konsolosluğuna gider, ancak konsolosluktan çıkarken yakalanır. 1938 yılı Ağustos'un 11'de SSCB suç kanununun 58/6 maddesi ile hükümete karşı devrimci olarak suçlanır. İlginçtir ki, Sovyet yetkilileri DTK serjantı Avakova eliyle Nafie hanımın tutuklanması ve casuslukla itham edilmesi kararını 6298 numaralı emre dayanarak çok önceden vermişlerdir.

KGB işgencesi

KGB zindanları ve oradaki işkenceler meşhurdur. Oraya yolu düşmüş herkes suçlu-suçsuz farketmez, Rus müfettişlerin acımasız işkencelerinden mutlaka nasibini almıştır. Nafie hanım da bunlar arasındadır. Ancak KGB'yi ilgilendiren Nafie hanımın casusluğu değil, anne tarafından akrabası, meclis üyesi, defalarca Türkiye hükümetinde bakan olarak görev yapan Abdülhâlık Renda'dır. Bunu KGB görevlisi ile Nafie hanımın konuşmasında da açıkça görmekteyiz.¹⁰

Nafie hanımın KGB'de yaşadıklarını en iyi anlatan yine Ali Şamil'dir. O Nafie hanımın zindandaki halini şöyle yazar: "Nafie hanım tutuklanırken 165920 numaralı altın kol saatini, pırlanta küpelerini, iki adet altın yüzüğünü vb. takıları da elinden almışlar. Nafie hanımın soruşturması hiç de kolay geçmemiştir. Soruşturma işindeki pasaport resminden güzel ve genç bir hanım olduğu görünür. Soruşturmadan sonra hapisanede çekilmiş resminde ise o yaşlı, bitkin, sarhoş Rus kadınlarını hatırlatır. Verilen işkenceler onu kısa sürede tanınmaz şekle sokar. Bunu soruşturma belgeleri de gösterir. Defalarca verilen cezanın ağırlığına dayanamaz baygınlık geçirir. Bunun için de soruşturması ara verilerek yapılır. Doktor muayenesi sırasında kalp hastalığına yakalandığı anlaşılır. Fakat yine ondan vazgeçmek istemezler. İstediklerine de ulaşamazlar."¹¹

1938 yılı Ağustos'tan başlayan soruşturmaya Kafkasya Askeri Başsavcı Azerbaycan SSCB İçişleri Komiserliği yardımcısı, 2. dereceli askeri hukukçu Kurbanov 1939 yılı Nisan'ın 28'inde şunları yazar: «N.Ş. Ahmedova'nın aleyhine toplanan delillerin karakterini dikkate alarak bu işin yargıya gönderilmesini imkansız buluyorum. Bunun için de N.Ş. Ahmedova'nın çalışmasının SSCB HDİK yanında özel istişâreye gönderilmesine katılıyorum.» Son kısımda görevini ve rütbesini, hatta adını ve babasının adını göstermeyi bile unutan İvanov 14 numaralı protokol çıktısını imzalar. Orada şu cümleler yazılıdır: «Ahmedova Nafie Şükrü kızı çok tehlikeli unsur gibi ıslah-emek kampında tutulsun. Ceza süresi 1938 yılı Ağustos'un 11'inden hesaplınsın.»¹²

Sonuç

Nafie hanımın hapisten geri döndükten sonraki kaderinin ne olduğu şimdilik bilmiyoruz. Nafie hanımın Türkiye'ye mi döndüğü, yoksa Bakü'de mi kaldığı da bilinmemektedir. Akıllarda soru işareti bırakan başka bir konu da sadece Emin Abid'in eşi olduğu için mi bunca işkencelere maruz kaldığıdır. Bu pek inandırıcı gözüküyor. Görünen o ki, Nafie hanım da tıpkı eşi gibi anti-Sovyet harekâta bulunmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Nafie hanımı ve Emin Abid'i yalnızca aşkları değil amaçları uğrunda yaptıkları çalışmalar birleştirmiştir.

Dipnotlar

- 1 <http://www.sabah.com.tr/yasam/2011/07/20/tarihi-kiz-lisesi-hayata-donuyor>
- 2 <http://www.sabah.com.tr/yasam/2011/07/20/tarihi-kiz-lisesi-hayata-donuyor>
- 3 <http://www.youtube.com/watch?v=QCmk1rd7qNQ>
- 4 Şamil Ə., "Nafie Xanımın Acı Taleyi: Qədimliyimiz-Diriliyimizdir", *Tədqiqatlar Elmi Toplusu*, Günəş nəşriyyatı, Bakı 1998.
- 5 Şamil Ə., "Nafie Xanımın Acı Taleyi" *Çıraq Jurnalı*, sy. 2 (2000), s. 39.
- 6 Qasimov Cəlal, *Məhbub Tərcümə-yi Həl*, Bakı 2003.
- 7 *AMTNA (Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Arxivi)*, Nafie Təvfik Tanur (hərn də Şükrü Əhməd) Əhmədovanın istintaq işi, sayı 269342.
- 8 Əhmədov Bədirxan, *Bir İstiqlal Yolçusu... Əmin Abid: Həyatı, Mühiti, Yaradıcılığı*, Bakı 2003.
- 9 Şamil Ə., "Nafie Xanımın Acı Taleyi".
- 10 *AMTNA (Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Arxivi)*.
- 11 Şamil Ə., "Nafie Xanımın Acı Taleyi".
- 12 *AMTNA (Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Arxivi)*.

Kaynaklar

1. *AMTNA (Azərbaycan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Arxivi)*, Nafie Təvfik Tanur (hərn də Şükrü Əhməd) Əhmədovanın istintaq işi, sayı 269342.
2. Çamlıca Kız Anadolu Lisesi.
3. Çamlıca Kız Lisesi Hayata Dönüyor.
4. Əhmədov Bədirxan, *Bir İstiqlal Yolçusu... Əmin Abid: Həyatı, Mühiti, Yaradıcılığı*, Bakı 2003.
5. <http://www.sabah.com.tr/yasam/2011/07/20/tarihi-kiz-lisesi-hayata-donuyor>
6. <http://www.youtube.com/watch?v=QCmk1rd7qNQ>
7. Qasimov Cəlal, *Məhbub tərcümə-i Həl*, Bakı 2003.
8. Şamil A., *Nafie Hanımın Acı Kaderi*, (Azerbaycan Türkçesinden Türkçe'ye çeviren Dr. Entela Muço Dostluk), Bilimsel Ve Kültürel Arnavutluk-Azerbaycan Derneği Başkanı. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=171404896386636&id=140957869431339
9. Şamil Ə., "Nafie Xanımın Acı Taleyi" *Çıraq Jurnalı*, sy. 2 (2000), s. 39-42
10. Şamil Ə. Nafie, "Nafie Xanımın Acı Taleyi: Qədimliyimiz-Diriliyimizdir", *Tədqiqatlar Elmi Toplusu*, Günəş nəşriyyatı, Bakı 1998, s. 68-73.

BURHAN FELEK'İN ÜSKÜDAR'I

BEŞİR AYVAZOĞLU

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

*Git bu mevsimde gurup vakti Cihangir'den bak!
Bir zaman kendini karşındaki rü'yâya bırak!*

Yahya Kemal (*Hayal Şehir*)

Asıl ismi Mehmed Burhaneddin'di. Orta halli bir ailenin çocuğu olarak 10 Mayıs 1889 tarihinde, İhsaniye'de doğdu. Babası Mahmud Ziyaeddin Bey, edebiyata meraklı, bir zamanlar Üsküdar'ın en meşhur şairleri olan Talat ve Safi Beylerle yediği içtiği ayrı gitmeyen keyif ehli bir adam,¹ annesi Fatma Naciye Hanım'dı. Doğduğu ev, sahile paralel üç sokaktan, İskele, Aziziye ve Sultaniye sokaklarından oluşan İhsaniye'nin üst sokağındaydı: "Sultaniye Sokağı, hane no 63." Bu ev, dedesi Çolak Süleyman Bey'in konağından artakalan iki buçuk odalı selâmlık dairesiydi ve yanında bir bahçeyle ayrılmış bakkal dükkânı vardı.² Ailenin kiraya vererek gelir sağladığı dükkân, çevrede Çiçekçi Bakkal diye bilinirdi ve uzun yıllar Yanyalı Filip Usta adında bir Rum tarafından işletilmişti.³

İhsaniye, Sultan III. Selim'in kurduğu modern Selimiye mahallesine bitişik, Karlık Bayırı'ndan Çiftekayalar'a set set inen, gurubun minareler arasından en güzel seyredildiği lodosa nazır bir mahalledir.⁴ Bütün İstanbul mahalleleri gibi kendine has bir şahsiyete sahip, seyyar satıcılardan başka yabancıların pek giremediği kapalı bir âlem olan İhsaniye'nin bütün sakinleri birbirini tanırdı.

Yahya Kemal'in "Hayal Şehir" adlı ünlü şiirinden ilhamla *Hayal Belde Üsküdar* adını verdiği kitabına, doğduğu, çocukluğunu ve ilk gençliğini yaşadığı İhsaniye Mahallesi'ni anlatarak başlayan Burhan Felek, bu mahallenin 1900-1920 yılları arasındaki sosyal çehresini ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır. İmamı, muhtarı, ihtiyar heyetiyle faal bir teşkilata sahip olan İhsaniye'nin mahalle camiinde görev yapan Hafız Fettah Efendi'den

Burhan Felek

başlayarak neredeyse bu mahallede yaşayan herkesi tek tek anlatan Burhan Felek'in hafıza kudreti hayranlık vericidir.

Geçen asrın başlarında İhsaniye'nin en önemli iki ailesi, Burhan Felek'in anlattığına göre, Esvapçıbaşı Ahmet Bey ve Mabeynci Hafız Mehmed Bey aileleriymiş. Esvapçıbaşı, oğulları, kızları, damatlarıyla haremli selâmlıklı büyük bir konakta yaşarmış; romatizma yüzünden biraz aksak yürüyen oğlu Ahmet Bey bahçe meraklısıymış ve Avrupa'dan çiçek getirip konağın bahçesinde yetiştirerek satarmış. Mabeynci Hâfız Mehmed Beyse İhsaniye'deki meşhur Köprülü Konak'ın sahibiymiş.⁵ Harem ve selâmlık daireleri arasındaki köprüsüyle Aziziye ve Sultaniye Sokaklarını birleştiren bu kârgir konağın oğlu, hâfızalarımıza Bal Mahmut adıyla yerleşen Mahmut Baler'dir. *Hayal Belde Üsküdar*'ın bir bölümünde bu zeki, esprili, hoşsohbet mahalle arkadaşını uzun uzun anlatan Burhan Felek'e göre, "artist doğmuş, bey doğmuş, bey büyümüş bir beyzade" olan Bal Mahmut, hem ressam, hem de alaturka, hem alafrangaya vâkıf bir musikişinas; son derece kültürlü, çok gezmiş, görmüş geçirmiş yüzde yüz orijinal bir adamdı.⁶

İhsaniye sakinlerini Hastalar Ağası'nın dâmadı Hacı Reşid Bey'i, oğlunu ve dâmadını anlatarak sıralamaya devam eden Burhan Felek'ten bir zamanlar bu mahallede Sesi Kısık Şaziye Hanım adında bir kadının oturduğunu; Nâzime ve Kâzime adlarında iki kızı, Emin adında bir oğlu olan Harbiye ketebesinden Abdi Bey'in ailesinin mahallede önemli ailelerden sayıldığını; yakınlardaki bir bostanın her yıl Âdem adında bir Arnavut tarafından kiraladığını öğreniyoruz. Başkaları da var: Mesela yeni yapılmış dört katlı ahşap bir konağın Alaattin adında kibarzade bir kabadayıya aitmiş; Harbiye Nezareti ketebesinden top sakallı ve kekeme bir adam olan Tevfik Bey'in evi onunkinin

yanındaymış. Tevfik Bey'in eşi Saraylı Hanım hakkında "Bizim büyük teyzemiz sayılırdı," diyen Burhan Felek, Abdülaziz tahttan indirildikten sonra saraydan çıkarılarak (çerağ edilerek) Tevfik Bey'le evlendirilen ve asıl ismi İşvehal olan bu kadının sütbesüt Çerkez olduğunu söylüyor. Gencecik annesi, evde her zaman çok işi olduğu için küçük Burhanettin'ini Saraylı Hanım'a emanet edermiş. Bu sebeple ikinci ailesi olarak gördüğü Tevfik Bey'in ailesini müstakil bir bölümde genişçe anlatan Burhan Felek, kendisiyle daha çok Saraylı Hanım'ın küçük kızı Seniye Hanım'ın ilgilendiğini söylüyor.⁷ Seniye Hanım, meşhur ressam Süleyman Seyyid Bey'in oğlu göz doktoru Yüzbaşı Cevat Bey'le evlendirilmiş. Kendisine örnek aldığı Cevat Bey'in aynı zamanda ressam, fotoğrafçı, avcı, sporcu, hatta biraz da kabadayı olduğunu söyleyen Burhan Felek, "Doktor Cevat Bey resim yapardı, ben hakkâk oldum. O fotoğraf çekerdi, ben de fotoğraf meraklısı oldum. O spor yapardı, ben de spor yaptım. O kabadayı idi, ben de korkak olmamaya çalıştım. O içki ve sigara içmezdi, ben de içmedim," diyor.⁸

O yıllarda seçkin ailelerin çocuklarının mutlaka bir saz çalmasını istediğini belirten Burhan Felek, ailesinin kendisi için bulduğu keman hocasının da, Tevfik Bey'in eşi gibi bir "Saraylı Hanım" olduğunu söylüyor.⁹ Altı ay ders aldıktan sonra Bayati Peşrevi'nin sadece birinci hanesini çalabildiği için musiki öğrenmekten vazgeçen Burhan Felek, ortaoyununda daha istikrarlıdır. Meşrutiyet'in ilanından önce Üsküdar'da gençlerden kurulu amatör bir ortaoyunu kolu varmış; kendisi de Ayazma'da tanıdığı Tırnakçızade Baha Bey adında bir avukat vasıtasıyla devrin ortaoyunu kolları hakkında bilgi edinmiş, İmrahor'da, Şişman Muhtar Bey'den de Acem taklidi meşkederek bu alanda bir hayli mesafe kaydetmiş.¹⁰ Mekteb-i Hukuk'ta okurken bir sünnet düğününde meşhur Kavuklu Hamdi'yle bile taklide çıkan¹¹ Burhan Felek hakkında Haldun Taner şöyle diyor: "Ced be ced, doğma büyüme İstanbullu, İstanbullunun da en hâlisi, Üsküdarlı olması, evde kulaktan, büyüklerinden en iyi Türkçeyi bellemiş bulunması, gençliğinde ortaoyunu ve ortaoyuncularla övür olması hasebiyle İstanbul Türkçesinin en hâlisini, en esprilisini farkına varmadan edinmişti."¹²

* * *

Burhan Felek, İhsaniye'yi anlatırken yüksek memur sınıfınca tercih edilen kibar bir semt olduğunu özellikle vurgulayarak bir yığın isim zikrediyor: Hüseyin Avni Paşa'nın oğlu Fuat Bey, Mısırçarşılı Sadık Bey, Alay Müftüsü Şamlı Ahmet Efendi, İmrahor Miralay Şeref Bey, Lala Bey, Adliye Evrak Müdürü Memduh Bey, Adliye Mühürdarı Ağâh Bey, Hattat Hakkı Bey, Tosun Paşa, Hüseyin Paşa... Ancak "kübera" tarafından tercih edilmesi, bu mahallede fakirlerin ve başka meslek ve meşrepten insanların yaşamadığı anlamına gelmemektedir. İhsaniye de, bütün İstanbul mahalleleri gibi, "Kıbarı, zengini, fakiri, kabadayısı, sarhoşu, bakkalı, esnafı, kömürcüsü, hatta kireç satanı",¹³ yani her sınıftan, her meslekten sakini olan bir mahalledir. Hali vakti yerinde mahalleliler,

Üsküdar
Belediyesi'ne
tahsis edilen
Burhan Felek
köşkü

fakirlere yardım, taşkınları terbiye, zayıflara hamilik ederler. Burhan Felek, bunları anlatırken fakirlerin kimseye musallat olmayan, el açmayan “fukara-yı sabirîn” cinsinden insanlar olduğunu hatırlatma ihtiyacı duymaktadır.¹⁴ Kendi ailesi de -yardıma muhtaç değilse de- fakirce bir ailedir; dedesi Süleyman Şevki Bey'in ayakta kalabilen iki buçuk odalı selâmlık dairesinde doğan Burhan Felek, dadı madı diye bildiklerinin, on beş yaşındaki annesine zaman zaman yardım eden konu komşudaki Arap bacılar olduğunu, kısacası “oldukça fakir, fakat mağrurluk içinde” dünyaya geldiğini söylüyor.¹⁵ Annesi Fatma Naciye Hanım, babasını çok küçükken Sırplarla yapılan savaşlarda kaybeden ve henüz on dört yaşındayken o tarihte Evkaf'ta küçük bir memur olan Mahmud Ziyaeddin Bey'le evlendirilen fakir ve yetim bir Çerkez kızımı.¹⁶

Mahallenin fakirlerinden biri de Sultaniye Sokağı ile Aziziye Sokağı arasındaki bir arsa da, küçük bir kulübede yaşayan, asıl adı bilinmediği için herkesin Sirkeci Hacı diye çağırıldığı Arap-Kürt kırması adammış. Burhan Felek, yaptığı sirke ve turşuları mahalleliye satarak geçinen bu adama özel bir bölüm ayırmış, hangi sebzelerden turşu kurduğunu anlatırken de sözü o yıllarda yedikleri sebze ve meyvelere getirmiştir: Mesela turşudan başka bir işe yaramayan *kavata*, *ferik üzümü*, *ferik elması*, *ekşi karadut*, *çitlembik*,

hünnap, mühliye (bir çeşit sebze), *Bektaşüzümü, âvez, kocayemişi, rezehe, mersin, yapıncak üzümü, Sultan Selim inciri, Musa dutu, Mustabey armudu, tatlı limon...*¹⁷ Sebze ve meyveyi, zengin ve fakir, hemen hiç kimsenin çarşıdan almadığını, çünkü evlerin bahçelerinde her ailenin ihtiyacı kadar yetiştirdiğini yahut komşu bostanlardan satın aldığı hatırlatan Burhan Felek, bahçelere önce bakla ve duvar diplerine enginar; bakla kalktıktan sonra da birkaç ocak kabak, salatalık, domates, biber, sırık fasulyesi, kuzu ispanağı filan dikildiğini söylüyor. Bu sebeple mahalle bakkalları meyve ve sebze satmazmış. Zaten her evin bahçesinde birkaç çeşit meyve ağacı bulunmuş. Kendi evlerinin bahçesinde iki üç incir ağacı, bir Mustabey armudu, bir hünnap, bir de nar ağacı varmış. Komşuları Mustafa Paşa'nın anaç dut ağacının kendi bahçelerine sarkan dallarından da dut ihtiyaçlarını karşıladıklarını. Ağabeyi bahçe işlerine meraklı olduğu için iki bahçıvanları varmış, bunlardan biri, Sakızlı bir Rum olan Pandeli Usta'ymış.

Yiyecek içecekten açılmışken yedikleri ekmek ve yağ çeşitlerinden, kahve ve çaydan da söz eden Burhan Felek'in anlattıkları, sosyal tarih çalışmaları, ayrıca dönem romanları ve filmleri için bulunmaz bir kaynaktır.

Burhan Felek, İhsaniye'deki fakir tiplerden biri olan Lefter Bacı'yı da *Yaşadığımız Günler* adlı kitabındaki yazılarından birinde anlatır. Şair Talat Bey'in babasının azat ettiği siyahi bir halayık olan Lefter Bacı -bu isim Reftar'dan bozma imiş- Tosun Paşa Konağı'nın önündeki boş bir arsaya yapılmış kulübesinde oturur, mahalleliye daha çok yemek pişirme işlerinde yardım edermiş. Evliliğinin ilk yıllarında evde tek başına kalan Fatma Naciye Hanım'a da yardıma gelir, "Buhrettin" dediği küçük Burhan Felek'e bakarmış.¹⁸

* * *

İhsaniye'de oturan memurlar, sabahları Harem vapuruyla işlerine gitmekte, evler ve sokaklar yaşlılara, kadınlara ve çocuklara kalmaktadır. Mahalle çocuklarının oyun oynayabilecekleri yerler boş arsalar. Nedense "Viranelik" adı verilen bu arsalar, aynı zamanda mahallelinin odun yarmak, kömür arabası boşaltmak, halı ve kilim silmek gibi işler için kullandığı alanlardır. Memur ailelerinin çocukları zaman zaman babalarının veya aileden birinin refakatinde Duvardibi, Haydarpaşa Çayırı, Doğancılar Meydanı, Bitli Kehtane gibi açıklıklara götürülür, uçurtma uçururlarmış.¹⁹ Futbol diye bir top oyunu olduğunu ve Kuşdili Çayırı'nda İngilizler tarafından oynandığını ilk defa Sesi Kısık Şaziye Hanım'ın büyük oğlu Ziya Bey'den duyan Burhan Felek, bir gün bu oyunu seyretmesi için babası tarafından Kuşdili'ne götürülmüş ve orada oynanan futboldan adeta büyülenmiş. Bu büyüleniş, 1907 yılında, aralarında iki de hâfızın bulunduğu Üsküdarlı arkadaşlarıyla Anadolu İdman Yurdu adında bir kulüp kurmasına yol açacak, 1908 yılında nizamnamesini hazırlayarak Cemiyetler Kanunu'na göre tescil ettirdikleri bu kulüp, aynı yıl Fenerbahçe'yle birleşme kararı alacaktır.

Anadolu Kulübü önce Balaban'da, Hicaz Valisi Ahmet Ratıb Paşa'nın yalısının selâmlık kısmını kullanmış, buradan ayrılmak zorunda kalınca Şemsipaşa Karakol binasına taşınmış. Kulüp üyelerinin en büyük arzuları Şemsipaşa Meydanı'nı bir spor sahası haline getirmekmiş.

Rumi Mehmed Paşa Camii ile Şemsipaşa Meydanı arasındaki geniş alan, özellikle Üsküdarlı kadınların rağbet ettikleri bir bostanmış. Mevsimine göre ya salatalık ve salatalık turşusu yahut dalından incir ve şeftali yemeye gelirlermiş.²⁰ Üsküdar'ın Tunusbağı civarındaki Hüseyin Paşa Bostanı'yla Çavuşdere Bostanı da aynı işi görürmüş, ama Anadolu kıyısının en meşhur bostanları Çengelköyü ve İstavroz bostanlarıymış.

* * *

Sabahları Karşı'ya -Üsküdarlılar İstanbul tarafına böyle derlermiş- işlerine giden İhsaniyeli beyler, akşamları aynı vapurla döner ve hemen üzerlerindeki atıp entarilerini giyer, sokağa, camiye, mahalle kahvesine, üstüne renkli yünden yapılmış, cübbeye benzer incecik bir hırka giydikleri bu entarilerle çıkarlarmış. Burhan Felek, bu kıyafetin 1909 yılında Cemal Paşa tarafından yasaklanıncaya kadar Üsküdar'da erkeklerin mahalle kıyafeti olduğunu anlatıyor. Kültür tarihimize de mal olan meşhur Çiçekçi Kahvesi, İhsaniyeli erkeklerin geceleri -iki mahalle camisi dışında- buluştukları belki de tek mekânmış.

Ressam Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'nın da müdavimlerinden olduğu Çiçekçi Kahvesi, tipik bir mahalle kahvesiydi. Bugün yerinde yellere esen bu kırmızı aşıboyalı kahvehanenin yeri, Burhan Felek'in tarifine göre, Doğanlılar'dan gelip Tunusbağı'ndan geçerek mezarlık kenarından Duvardibi'ne giden caddenin ortasında, III. Selim tuğralı çeşmenin karşısında, köşedeki seddin üstündeydi; üç-dört ayak merdivenle çıkılırdı.²¹ Nasıl bir mekân olduğunu A. Süheyl Ünver'in suluboya bir resminden bildiğimiz, son zamanlarında hem kahveci, hem berber olan Hacı Ahmet isminde birinin işlettiği Çiçekçi Kahvesi, İhsaniye ve Selimiye mahallelerinin erkeklerine hitap eden bir çeşit kulüptü; yazın püfür püfür esen bahçesinde, kışın basık tavanlı olduğu için iyi ısınan kapalı kısmında oturulurdu.

Burhan Felek, Çiçekçi Kahvesi'nin içini uzun uzun tasvir etmiştir: Kapıdan içeri girince solda bir ayna ve bir berber koltuğu vardır; müşteriler tıraş edilirken kullanılan pirinç gerdan leğenleri tavana yakın bir yerde asılı durur. Hacı Ahmet, kahve ocağının hemen yanındaki makamında oturmaktadır. İki kısımdan oluşan kahvenin seksen-doksan santim yüksekliğindeki iç kısmı (başsedir) mahallenin ileri gelenlerine aittir; ayrıca Üsküdarlı Talat Bey gibi şairler, İlmî Bey ve Necmeddin Okyay gibi hattatlar ve Hoca Ali Rıza Bey gibi ressamlar geldiklerinde çepeçevre sedirlerin bulunduğu bu kısımda oturur, derin bir sohbeta dalarlar. Aşağı kısım mahallenin esnaf tabakasına aittir; onlar yukarıda konuşulanları dikkatle dinlerler.²² Bu kahvede herkes yerini bilir.

Çiçekçi Kahvesi'nin müdavimlerinden olan iki akşamcı şaire, Talat ve Safi Beylere de kitabında bir bölüm ayıran Burhan Felek, Talat Bey'in İhsaniye'de çıkan bir yangın sonunda, ömrünce biriktirdiği paralarla yaptırdığı dört katlı evini, kütüphanesini ve yayımlanmamış bütün şiirlerini kaybettiğini anlatıyor. Aynı zamanda Üsküdar Mevlevihanesi'nde sema çıkarmış bir Mevlevi muhibbi olan Şair Talat Bey, çok kolay şiir söyleyen kudretli ve sohbet ehli bir şairmiş. "Sohbetlerimizin edasında eğer bir renk varsa," diyor Burhan Felek, "küçük yaşta onun sohbetlerine benim de dâhil oluşumun nimetidir."²³ Talat Bey'in yeğeni ve Üsküdar'ın en kudretli hafızı olan Ali Efendi'den de ölümü vesilesiyle uzun uzun söz eden²⁴ Burhan Felek, kitabında ressamından şairine, pehlivanından külhanbeyine, bahçıvanından kaptanlarına kadar onlarca meşhur Üsküdarlıyı anıyor.

* * *

Burhan Felek, İhsaniye'nin iç âleminde dışarıya Ravza-i Terakki Mektebi'nde rüşdiye eğitimine başladığı yıl adım atmıştır. *Hayal Belde Üsküdar*'da, gerek Ravza-i Terakki, gerekse daha sonra girdiği Üsküdar İdadisi'nde uygulanan eğitim sistemi, hocalar ve çeşitli olaylar hakkında bir hayli bilgi veren Burhan Felek, daha sonra Mekteb-i Hukuk'a girerek daha geniş bir âleme açılmıştı. Çocukluğunun İhsaniye'de geçtiğini söylediğine göre, daha sonra Üsküdar'ın başka semtlerinde de oturduğunu tahmin edebiliriz. Direktör Ali Bey'e ait olduğu söylenen Altunizade'deki köşkü satın aldıktan sonra burada ne kadar oturduğunu tespit edemedik. Üsküdar Belediyesi tarafından kısa bir süre önce restore edilen bu köşk, Burhan Felek'in sonuna kadar Üsküdar'a bağlı olduğunu göstermektedir. *Hayal Belde Üsküdar*'da topladığı yazıları kaleme alırken, çocukluğunu ve ilk gençliğini yaşadığı bu semte yıllardır yolunun düşmediğini söylüyor. Belki de yaşadığı yerlerin çok değişmiş olabileceğini düşündüğü için hafızasında kalanlara ihanet etmek istemeyen Burhan Felek, Üsküdar'ın İnadiye Yokuşu, İhsaniye, Selimiye, Sultantepeşi, Şeftali Sokağı gibi semt ve sokak isimlerine de hayrandır. Şeftali Sokağı, iki evin bitişmesinden oluşan, bir adım genişliğinde, üzeri kapalı, tünelimsi bir sokakmış. Şeftali ismi, güya âşıklar sevgililerinin yanaklarından bu kuytu sokakta rahatça şeftali devşirebildikleri için verilmiş.²⁵

Burhan Felek, bütün Anadolu yakasını Üsküdar olarak görüyor; ona göre, İhsaniye ve Salacak sırtlarıyla Kaptanpaşa ve Açıktürbe'den, özellikle Boğaz Köprüsü'nün ayak bağlantılarının yapıldığı Frank Tepesi'nden şehre ve Boğaz'a bakılırsa benzersiz güzellik ve canlılıkta tablolarla karşılaşılır. Atalarımız bu gerçeğin farkındadırlar ve İstanbul'un en güzel manzaralı yerlerine birer "şemsiye fistiği" dikmişlerdir²⁶ Bunlardan birinin de İhsaniye sırtlarında olduğunu, fakat 1917 yangınında yok olduğunu söyleyen Burhan Felek, üslûbunda edebî bir tad yoksa da, her cümlesinde Üsküdar sevgisini hissettiren bir yazardır ve "hayal belde"ye düşkünlüğü şu cümlelerinde en güzel ifadesini bulur:

“Üsküdarlıyım. Orada dünyaya geldim. Bütün feyzimi oradan aldım. Çocukluğum Üsküdar’ın İhsaniye mahallesinde geçti. İlk, orta ve lise tahsilimi oradaki mekteplerde yaptım. İstanbul’un bizim yakadan görünen, kırk bir minareli emsalsiz silüetini, yıllarca oradan seyrettim, oranın kaldırımlarını aşındırdım. Dilimi orada öğrendim. Şiire kabiliyetimi orada geliştirdim. Orta oyunu, taklit, Karagöz gibi milli temaşa kültürünü orada topladım. Musikiye kulağım orada alıştı. Hatta gençliğimde, bıçkınlık hevesim orada doğmuştu. Her gün Asya’dan Avrupa’ya oradan gittim, akşamları oraya döndüm. Rüyalarımı orada gördüm. Orada sünnet oldum. Orada âkıl bâliğ, orada asker oldum. Orada iken sürgüne gittim. Ve orada iken devlete kapıldım. Bugün nem varsa, onu Üsküdar’ın havasına ve feyzine borçluyum.”²⁷

* * *

Burhan Felek, 1911 yılında Mekteb-i Hukuk’u bitirmiş olmakla beraber mesleğini icra etmemiş, devlet kurumlarında memur, idadilerde Fransızca muallimi olarak bir süre çalışmışsa da, öğrenciliği sırasında spor muhabiri olarak başladığı gazeteciliği tercih etti; *Donanma*, *İdman* ve *Tetebbu* dergilerinde spor ve foto muhabiri olarak çalıştı. Daha sonra sırasıyla *Tevhid-i Efkâr*, *Vakit*, *Vatan*, *Yeni Ses*, *Milliyet*, *Tan* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde günlük firkalar yazdı. 1969 yılında *Milliyet*’e dönen Burhan Felek’in *Kahkaha*, *Akbaba* ve *Tef* gibi dergilerde de mizahî yazı ve hikâyeleri yayımlanmıştı. 1946-1950 ve 1959-1982 yılları arasında Gazeteciler Cemiyeti başkanlığı yaptı ve bu cemiyetin 1976 kongresinde “şeyhülmuharriîn” ünvanına layık görüldü. Ara vermeksizin en uzun süre yazan gazeteci olduğu için Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) tarafından basın şeref listesine alındı.

Türk sporuyla ilgili önemli faaliyetlerde ve görevlerde de bulunan Burhan Felek, 4 Kasım 1982’te hayata veda ettiğinde 93 yaşındaydı. Son nefesini verirken belki de kulaklarında İhsaniye mahallesinin sesleri, gözlerinde harika Üsküdar manzaraları vardı. Son ödülü, ölümünden sonra Fransa hükümeti tarafından verilen Legion d’honneur nişanı oldu.

Dipnotlar

- 1 Burhan Felek, *Hayal Belde Üsküdar*, Felek Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 37/40.
- 2 Çolak Süleyman Bey hakkında bk. Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974, s. 66-70.
- 3 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 101-102.
- 4 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 22, 66.
- 5 Köprülü Konak, bugünkü Neyzenbaşı Halil Can Sokağı ile Hafız Mehmet Bey Sokağı’nın birleştiği köşedeki kâgir konaktır. Haremlle selâmlık dairesini birbirine bağlayan köprü 1940 yılında yıkıldı. XIX. yüzyıl ikinci yarısında Sultan Abdülaziz’in baş mabeyincisi olan Hafız Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Rivayete göre, köşkerin yerinde ahşap bir yapı varmış. Sultan Abdülaziz, bir ziyareti

- sırasında bu binanın yerine kâgir bir köşkün yapılmasını ve masrafının da Hazine-i Hümayun'dan karşılanmasını irade etmiş. Abdülaziz'in hal'i sırasında Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan ve onunla birlikte Topkapı Sarayı'na giden Mehmet Bey, bu olayı *Hakayıku'l-beyan fi hakkı Cennet-mekân Abdülaziz Han* adlı hatıratında anlatmış. Geniş bilgi için bk. Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2001, III, 1385-86. Ayrıca bk. Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Yazıları* (haz. Erol Şadi Erdinç-Faruk Ilıkan), İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1994, s. 82.
- 6 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 140-144. Mahmut Baler, son derece zeki, hafızasında üç binden fazla fıkraya bulunan ve bu fıkraları anlatırken usta bir aktör gibi adeta oynayan hoşsohbet bir adamdı. 1897 yılında babasının sürgünde bulunduğu Antalya'da doğdu. Ortaöğrenimin ardından bir süre Sanayi-i Nefise Mektebi'nde okudu. Birinci Dünya Savaşı sırasında askere alınca öğrenimi yarıda kaldı. Savaşın sonuna ticaret hayatına atıldı. *Baldan Damlalar ve Hatıralarım* (1944) adlı bir kitabı vardır. Bu kitap yayımlandıktan sonra "Bal Mahmut" diye anılmaya başlanan ve radyo programları da yapan Mahmut Baler, 14 Aralık 1987 tarihinde hayata veda etti.
- 7 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 71-76.
- 8 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 75.
- 9 Burhan Felek, "Saraylı Hanım"lar hakkında şunları yazmış: "Bir padişah ölür veya tahtından inerse, onun haremindeki bütün cariyeler şehre çıkarılırdı. Şehre çıkarılır demek, saraydan dışarı atılır demektir. Bunu yaparken bu kimsesiz, hemen hepsi o devrin deyimiyle 'kul cinsi' denilen güzel Çerkez kızlarını, çeyizi, çimeni ile şehre çıkarırlar ve ekseri hemencecik evlendirirlerdi. Bunun içindir ki 'Saraylı Hanım'ların hepsi Çerkez olurdu ve bunlar birbirlerine 'Kardeşim' diye hitap ederlerdi. Çünkü saraya verilip -daha doğrusu satıldıkları zaman- ailelerinden ayrılmış ve kimi kimsesi kalmamış olan bu, bir nevi mülteciler, ancak birbirlerine kardeş demekle bir aile sıcaklığının havası içinde geçinip giderlerdi." Bk. Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 51.
- 10 Burhan Felek, *Geçmiş Zaman Olur ki*, Felek yayıncılık, İstanbul 1985, s. 89-92.
- 11 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 127-128
- 12 Haldun Taner, "Devekuşuna Mektuplar: Pirimizin Ardından", *Milliyet*, 7 Kasım 1982, s. 2.
- 13 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 74.
- 14 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 31.
- 15 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 114-115.
- 16 Mahmud Ziyaeddin Bey, Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nde verdiği bilgi doğrudur, zamanla Şura-yı Devlet azalığına kadar yükselecektir.
- 17 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 29, 95.
- 18 Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, s. 84.
- 19 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 130-134.
- 20 Şemsipaşa bostanları hakkında daha geniş bilgi için bk. Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları* (haz. Ali Şükrü Çoruk), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 62-65. Ayrıca bk. Sermet Muhtar Alus, *a.g.e.*, s. 81-82.
- 21 Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, s. 81.
- 22 Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, s. 82-83.
- 23 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 39-40.
- 24 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 145-148.
- 25 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 14.
- 26 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 12-13.
- 27 Burhan Felek, *a.g.e.*, s. 11.

Foto: Ali Fuat Altın

ÜSKÜDARLI BİR BEYEFENDİ: LEM'Î ATLI

REFİK HAKAN TALU

TRT İstanbul Radyosu

Türk müziği tarihi içindeki Üsküdarlı musıkîşinas ve bestekârlara baktığımızda karşımıza ilk önce 1600 lü yıllarda yaşamış olan Hâfız Post çıkar.

Daha sonra Ali Şeyda Dede, Neyzen Osman Dede, Mevlithan Mehmed Şükrü Dede, Üsküdar Mevlevihane'si kudümzenbaşısı Vahib Efendi, yine aynı mevlevihane'nin Neyzenbaşısı Aziz Dede, Hacı Faik Bey ve ağabeyi Neyzen Salim Bey, Ziya Paşa, hanende Rıza ve Hakkı Beyler gibi şahsiyetlerle Üsküdar'lı musıkîşinas ve bestekârların isimleri devam eder.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son, Cumhuriyet'in ilk dönemlerini yaşayan, her iki devrin musıkîsi arasında kendine has sanat anlayışı ile adeta bir köprü vazifesi gören Lem'î Atlı da Üsküdarlı'dır. Üsküdar Sultantepe'de 1869 yılında doğmuştur. Dünyaya geldiği ay ve gün, Sultantepe'de oturduğu mahalle, sokak, ev tam olarak belli olmasa da kendi ifadesi ile tahminen yaz aylarından birinde doğmuştur. Lem'î Bey'in babası İbrahim Hakkı Bey annesi ise Dilber Hanım'dır, daha bir haftalık bebekken annesini kaybetmiş ve ablası tarafından bakılmıştır. Bu arada iki yaşına geldiğinde babasını da kaybedince Fatih belediye dairesi muhasebeci olan eniştesinin Şefik Bey'in vasiyeti altında büyümüştür.

Önce Tezgâhçılar ilk mektebine oradan da Fatih Askeri Rüştüyesi ve Soğuk çeşme rüştüyesine giden Lem'î Bey 1887 de mezun olmuş bu arada Mülkiyede okumuş ve özel derslerle Arapça ile İtalyanca öğrenmiştir.

20 yaşında Dâhiliye nezaretinde özel kalemde çalışmaya başlayan Lem'î Bey aynı zamanda bu görevine ilaveten Takvim-i Vekâyi yazarlığına da atanmış ve burada onsekiz yıl çalışarak beş altın maaş almıştır. 1894 de altı altın maaşla Zabtiye nezareti mektubi müdürlüğü başkâtibi olmuş ve 1907 de otuz sekiz yaşında iken memuriyet hayatından ayrılarak sadece musiki ile uğraşmaya başlamıştır.

Kendi hatıratlarında yazdığı üzere ilerleyen yıllarda soyadı kanunu çıktığında ailesi Çerkezlerin “Şizemu” kolundan geldiği ve Şizemu’nun manası “Süvarili” demek olduğu için “Atlı” soyadını almıştır.

Musikî camiasında “Boğaziçi Bülbülü” lakabı ile anılan Lem’î Bey’in dostlarına yazdığı mektuplardan okuduğumuz üzere Fatih Rüştüyesi’nde talebe iken yani daha oniki onüç yaşlarında çocuk haliyle güzel bir sese sahip olduğunu, okulda ezan okumayı zevk edindiğini ve Fatih halkına kendisini tanıttığını, sevdiğini öğrenmekteyiz.

Eniştesi Şefik Bey’in musikiyi sevmesinden dolayı bütün çocukluğu söz ve saz meclislerinde geçen Lem’î Bey kendi evlerinde yapılan toplantılarda dönemin önemli sazende ve hanendelerini tanımıştır. Bunlardan bazıları Fenerli Mike, Kanuni Solak Mihal, Santuri Ethem Efendi, Tanburi Garbis, Hanende Beylerbeyli Hakkı ve Domates Ahmed Beyler ve daha sonraları ilk musiki hocası olan Veznecilerde tütüncülükle uğraşan Hâfız Yusuf Efendi gibi müzisyenlerdir. Lem’î Bey’in Hâfız Yusuf Efendi’den ilk öğrendiği şarkı Kürdîlihiczakâr makamında Curcuna usulündeki “Tâlim düşkün, gamım efzûn, kalbi yareyim” dir.

Lem’î Bey repertuarını genişletip musikîyi öğrendikçe evdeki fasillara hanende olarak katılmaya başlamış ve bir gün Domates Ahmed Bey gelecek haftaki fasıla dönemin en ünlü bestekârı Hacı Arif beyi davet ederek Lem’î Bey’i kendisine dinlettirmek istemiştir.

Lem’î Bey’in anlattığı üzere Hacı Arif Bey bir hafta sonraki toplantıya hep beraber gezdiği Gözlüklü Servet Efendi ile beraber gelmiş evde önce Karcığâr ve Muhayyer fasılları icra edilmiştir.

Daha sonra Lem’î Bey, Santuri Ethem Efendi’nin eşliğinde Hacı Arif’in kendi şarkısı olan Muhayyer makamında Aksak usulündeki güftesi Şemsi Paşazade’nin olan “Humarı yok bozulmaz meclisi meyhane-i aşkın” şarkısını okumuş, her ne kadar şarkının meyan kısmında ufak bir hata yapsa da okuyuş tavrı Hacı Arif Bey tarafından çok beğenilmiş böylece Lem’î Bey’in de Hacı Arif’in vefatına kadar sürecek talebeliği başlamıştır.

Lem’î Bey’in ilk bestelediği eser Karcığâr makamında Ağıraksak usulünde sözleri Reşid Mümtaz Paşanın olan “Hüsnüne etvâr-ı nâzın şan senin” mısraı ile başlayan şarkıdır.

Tıpkı hocası Hacı Arif gibi şarkı bestekârı olan sadece bir tane Mahur makamında Saz eseri besteleyen Lem’î Atlı’nın günümüze gelen 130 kadar şarkısında kullandığı makamlar şu şekildedir;

Uşşak makamındaki şarkıları 18 adet, Hicaz makamındaki şarkıları 16 adet, Kürdîlihiczakâr makamındaki şarkıları 15 adet, Hüseyini ve Hicazkâr makamlarındaki şarkıları 7 adet, Karcığâr makamındaki şarkıları 6 adet, Hüzzam, Mahur, Muhayyer, Şedaraban, Rast, Suzinak ve Nihavent makamlarındaki şarkıları 4 adet, Acemaşiran, Beyatiaraban, Dilkeşhaveran makamlarındaki şarkıları 3 adet, Tahirbuselik, Ferahfeza, Ferahnâk,

Sultanîyegâh, Suzidil, Şevkefza ve Tahir makamlarındaki şarkıları 2 adet, Evcara, Eviç, Gerdaniye, Buselik, Isfahan, Muhayyerkürdî, Müstear, Nikriz, Nişaburek, Segâh ve Gülizar makamlarındaki şarkıları 1 adettir.

Kullandığı usuller ise Aksak usulü 23, Sengin Semai usulü 24, Müsemmen usulü 14, Curcuna usulü 14, Yürük semai usulü 12, Semai usulü 12, Düyek usulü 9, Sofyan usulü 8, Ağır aksak usulü 8, Türk aksağı usulü 6, Nim Sofyan usulü 4, Devrihindî usulü 3, Evfer usulü 2, Aksak semai usulü 1er tanedir.

Lem'î Bey'in sözlerini bestelediği güfte şairleri ise Mustafa Nafiz, Yenişehirli Avni, Nigar Hanım, Mahmud Celâleddin Paşa, Yahya Kemal, Nevres Bey, Ahmed Rasim, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Avram Naum, Bedri Ziya, Nigar Galip, Kul Mehmet, İhsan Bey, Zahide Hanım, Necdet Rüştü Efe, Raif Bey, Ethem Bey'dir. Bu arada yirmi kadar şarkısının güfte şairleri de bilinmemektedir.

Lem'î Bey'in şarkılarının çoğu bazı hikâyelere dayanmaktadır ki kendisi ikinci eseri olan Hicazkâr şarkısını şöyle anlatmaktadır:

O tarihlerde henüz yirmi iki yaşında bir delikanlıydım. Devrin Nâfia Nâzırı Mahmud Celâleddin Paşa'nın Kuzguncuk'taki yalısında yaz geceleri fasıl musikîsi yapılırdı. Paşa ne zaman bir şarkı güftesi hazırlatsa ertesi gün mutlaka bizi davet eder. Fakat yalaya gelinceye kadar sabredemediğinden, vapurun vükelaya ait yan kamarasına girer, hepimizi etrafına toplayarak şarkısını yüksek sesle okurdu. Yine böyle bir akşam köprüden kalkan vapurda Paşa ile karşıya geçtik. "Gel, gel, Lem'î Bey!" diye yanına çağırdı; hemen koştum, yan kamaraya yerleşince Paşa cebinden bir kâğıt çıkararak meşhur şarkısını okumağa başladı:

*Pembelikle imtizâc etmiş tenin
Sime ya kâfura benzer gerdenin
Ben siyah pırlanta zannettim benin
Görmedim cânânım emsalin senin*

Herkes gibi o zamanlar benim de kulağıma çalınmıştı. Paşa'nın Cânân adındaki bir cariyesiyle fazlaca meşgul olduğu söyleniyordu. Bu şarkıyı işte besbelli ki Cânân'ı için yazmıştı. Güftenin okuması bitince yüzüme baktı, haydi Lem'î Bey göreyim seni yarına kadar bu şarkıya güzel bir beste hazırla dedi.

Temennâyı basıp ayrıldım.

Ertesi güne kadar kim sabreder! Doğruca Köprü Gazinosu'na! Bir elimde kahve fincanı, öteki elimde kâğıt, kalem. İki saate varmadan besteyi bitirdim. Akşam vapur dönüşü karşısına çıkıp, "Paşam, beste hazır!" dedim, şaşakaldı. Hazırladığım besteyi yan kamarada ağır ağır geçtim.

Ertesi sabah bir de ne bakayım, Paşa'nın ağası, elinde pırlantalı bir altın sigara tabakası harıl harıl beni arıyor. Aksi gibi elimde de on para yok. Tabakayı kuyumcunun birine götürüp beş altına sattım.

Bir akşam Leon Hancıyan'la beraber Beşiktaş Muhâfızı Hasan Paşa'nın oğlu Said Paşa'nın yalısında verilen bir yemekten sonra aynı odada misafir kaldık.

Rüyamda Nâmık Kemal'i gördüm. Bana bir hayli iltifat ettikten sonra "Zevkin ne ise söyle hicâb eyleme benden" şiirini Manyasî-zâde Refik Bey'in bestelediğini, bir kez de benim bestelemesini istedi. Bu iltifata çok sevindim ve farkında olmadan rüyada şiiri Nihâvend makamında bestelemişim, uyanır uyanmaz Leon Hancıyan'ı kaldırarak eserini notaya aldıtım."

Burada şundan da bahsetmek gerekir ki Hacı Arif Bey ekolünün en başta gelen bes-tekârlarından olan Lem'î Atlı hayatı boyunca nota öğrenmemiş, üstün kabiliyeti ile bes-telediği eserleri hep başkaları notaya almıştır. Leon Hancıyan, Bolahenk Nuri Bey, Rifat Bey, Selâhaddin Pınar, Fevzi Aslangil, Nuri Duyguer bu isimlerden en bilinenleridirler.

Mahmud Celâleddin Paşa ve Said Halim Paşa'dan büyük himaye gören ve yaşadığı sürece bütün musıkî camiasınca saygı duyulan Lem'î Bey bir süre Kanlıca ve Rumelihi-sarı'nda oturduktan sonra, ömrünün son yıllarını Suadiye'de yeğenlerinin yanında geçirmiştir. Küçük ağa sokağında olan bu eve Kemal Niyazi Seyhun, Selâhaddin Pınar, Nuri Duyguer, Fevzi Aslangil, Sadi Hoşses, Dr. Hamid Hüsnü Bey, Bedriye Hoşgör, Melek Tokgöz, Ârif Sami Toker gibi sanatkârlar devamlı olarak gelmişler musıkî üzere sohbetler yapmışlardır, Lem'î Bey ölümüne yakın bir tarihe kadar isteyene ders vermiştir.

Maalesef bu gün elimizde hiçbir ses kaydı bulunmayan Boğaziçi Bülbülü lakaplı Lem'î Bey 25 Kasım 1945 de vefat etmiş ve Erenköy kabristanında toprağa verilmiştir.

Lem'î Atlı'nın hatıratları ve mektupları bize bugün bir dönemin sosyal ve kültürel yapısı bakımından değerli bilgiler vermektedir. Örneğin Mesud Cemil Bey'in yetmiş beşinci yaş günü için gönderdiği telgraf "Yetmiş beşinci yıl dönümünü için bütün arkadaş-larımın namına daha uzun ömürler dileriz. Mutlaka yarın sabah Ankara Radyosu'nu dinlemenizi rica ederiz. Hepimiz ellerinizden öperiz." şeklindedir.

Lem'î Bey İçin Yazılanlar

Tanburî İzzettin Ökte:

Kendisini tanıdığım gece Suadiye'deki evine kadar beraberce gittik. Kilometreleri metreye indiren otomobilden o gece nefret ettim. Yolda bana birçok hatıralarını ve hüsrânlarını nakletti. O tarihlerde memurdum memuriyet ile sanatın bir arada

bulunabilmesi için dairedeki amirlerin sanatı sevmesi ve sanatkârı anlaması lâzım geldiğini yana yakıla anlattı.

Üstâd İzmir Deniz Ticaret müdürlüğünde memurken bu yüzden pek çok acılar çektiğini ve hatta hicaz makamından pek sevilen;

*Sîne-i sûzânıma âhım yeter
Pek perişân oldum Allahım yeter
Ye'sime feryâd-ı cângâhım yeter
Pek perişân oldum Allahım yeter*

Güfteli şarkısını bu gamlı günlerinde bestelediğini anlatmıştı. Bundan sonra kendisi ile birçok defalar buluşmak ve yüksek meziyetlerinden ders almak fırsatını buldum. Aramızdan ayrılalı dört sene oluyor. Onun sanatının, efendiliğinin, inceliğinin, hasretini gün geçtikçe daha fazla hissediyoruz.

Selâhaddin Pınar:

Hemen her makamdan eserleri vardı, hepsi de şarkıydı. Üslubu, şarkıları çok hareketlidir. Sesi çok kıvrak olduğu için şarkılarını kendi sesine göre bestelerdi. Güfte taksimatı konusunda hiçbir bestekârın ulaşamadığı bir dereceye varmıştı. Şarkıları okurken insana sanki biri makamla konuşuyor hissini verirdi. Bir mısrada kelimeler kesik kesik ise yahut bazı heceler uzatılıyorsa aynı şey onun bestesinde de görülürdü. En duygulu eserlerinde bile miskin bir ağlayış yerine canlı ve hareketli nağmeler iştilir, tesadüfen yılmış eserler değildi.

Mutlaka hissetmiş, o macerayı yaşamış ve zengin haliyle bütün hissettiklerini nağmeler üzerinde aksettirmiştir.

Kendisi tam bir İstanbul beyefendisi idi.

Eserleri de böyledir. Bütün eserlerinde bir efendilik hali vardır. Şimdi hayatta olan bestekârlarımız da dahil olduğu halde musıkî tarihimizde Lem'î Bey kadar nazmı, şiiri ve edebiyatı iyi anlamış bestekâra az rastlanır.

Eserlerinde kıskançlık göstermezdi, her müracat edene çekinmeden eserlerini verirdi. Lem'î Bey öyle bahtiyar bir kişidir ki yarım yüzyıldan fazla sanatında üstün ve başarı kazanmış ölmez eserleriyle bestekârlar içinde daima birinci planda kalmıştır. Kanımca eserleri sonuna kadar yaşayacaktır.

Vecdi Bingöl:

Hazretin doymadığı, kanmadığı güzelliklerden biri de Boğaziçi idi.

Çengelköy'deki evimi ara sıra şereflelendirmekle beni sevindirir, öğündürürdü. Son demlerinde tutulduğu bir gönül sıtmasının bunalım nöbetlerini dindirmek ihtiyacıyla

boğazın serinletici sakinliğine koşardı. Köyün çok sevdiği Ayazma bahçesinde üstadın dostu olmaktan engin ve zengin hazlar duyardım.

Ne yazık ki o ilâhi kalbin vahyini yansıtan ve ona muhatab bulunan Meryem sadece bir taş bebektir. Rıza Tefvik'ten bestelediği "Hastayım, yalnızım, seni yanımda" diye başlayan hicaz şarkı, o titreşen dudaklarında son vasiyeti olmuştur.

Üstad Lem'î Bey'in son bestelerinden biri de Nişâburek makamından fakirin "Vecdi" akrostişidir. Birçok okuyucu ve ses sanatkârımızın esefle kayda değer ilgisizlikleri yüzünden çok kere yanlış ifade edilen güfthenin aslını burada yazmaktan kendimi alamadım, merhum bu güfteyi çok severdi:

*Varsın gönül aşkınla harâb olsun efendim
Cânânıma nezreylemişim cânımı kendim
Derman aradım derdime, hicrânı beğendim
Yansın gönül aşkınla harâb olsun efendim*

Lem'î Bey'in Kendi Hatıralarından

Bahariye Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Hakkında:

Bursa'daydık, Vali paşaya hürmet etmeden yani kendisine görünmeden Bursa'dan dönmemizin edep ve nezakete aykırı olacağına karar verdiğimiz için mühürdarı vasıtasıyla mizacımıza uyan emirleri üzerine, davetli olduğumuz günün akşamı Bahariye Mevlevi Şeyhi Hüseyin Efendi'nin beş on gün kalmak üzere misafir olarak teşrifleri benim için bir bayram gecesi oldu.

Neyzenlerin şâhı, nezaket ve zerafet ülkesinin padişahı ile geçirdiğim üç dört saat içinde geçirdiğim çöşku anlarını şimdi bile yazarken heyecan içinde kaldım. Hüseyin Efendi gibi ney çalınmaz, onun karşısında gösterilecek nağme tavrını acizden başka kimse anlamaz.

Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhlerinden Mehmet Celâledin Dede Hakkında:

Tanburî Şeyh Celâl Efendiyi ailemizin büyüklerinden ve Mevlevi Tarikatı erkânından Sayıştay başkanı merhum Zühtü Bey'le ziyaret ettiğimiz günlerden birinde dinledim. "Penbelikle imtizâc etmiş tenim" hicazkâr şarkımı takdir ve beğendiğini ve bunu benden dinlemek istediği için ziyaret etmiştik. Ağırbaşlı bir tanbur, ustaca ve kibarca bir çalış. Hele tekkede dinleyip de çöşmamak olanaksız.

Tanburi Cemil Bey Hakkında:

Cemil Bey sadece tanburun değil her sazın dâhisi. Yaradılışın bağısladığı yetenek ile elindeki tanburu hâkimiyeti altına almış. Ona mümkün olan mızrap hızını aşmış ve bu şekil çığır ve tavır ile mevcut Tanbur çalanları adeta üzüntüye boğarak aşağı seviyedeki avamın begeneceği “bu çalış tanbur tavrı değildir” görüşü ortaya atılmıştır.

Cemil Bey'i tanıdıktan sonra onun çalış tarzına rağbet çoğalmış ve yetiştirdiği talebelerden Refik Fersan ile Faize hanımın hocalarının öğünç kaynağı olarak yetişmeleri artık ekolünün tanınıp gelişmesine vesile olmuştur. Cemil Bey'in oğlu Mesud Cemil Bey'in tanbur çalışında babasına iyi bir halef olduğu açıktır. Babasının deha ve yeteneğini açıklıkla miras olarak almış olduğu aşikârdır. Mesud'un viyolonsel ve lavtasıda dikkate değer işler.

Tanburi Refik Fersan Hakkında:

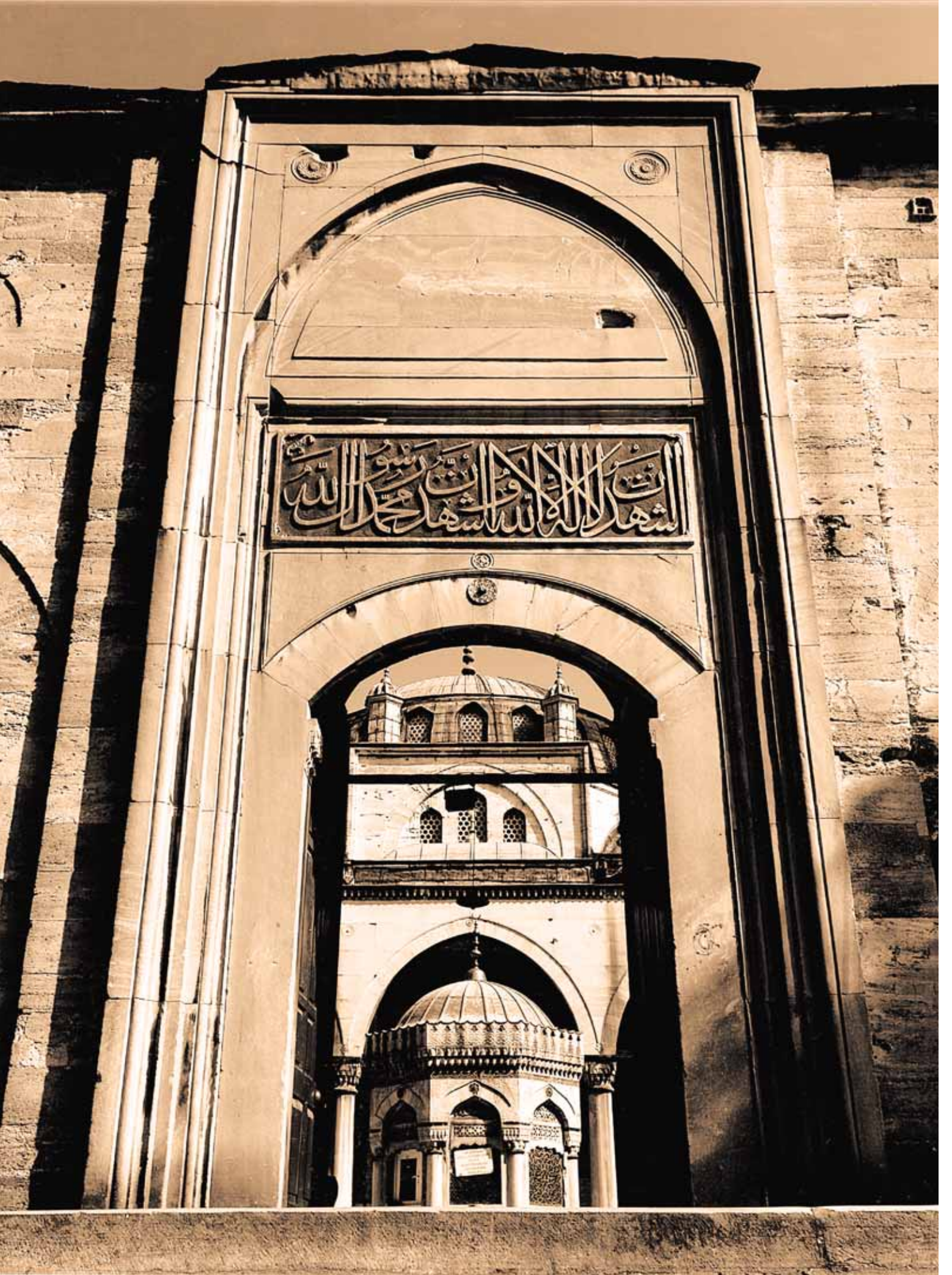
Refik Fersan'ın tanbur çalamaz hale geldiğini söyleyenlere cevap olarak derim ki Refik Bey gençliğinde Mızıkây-ı Humayun şefliğinde bulunduğu zamanlarda Cemil Bey'le omuz başı gidecek hatta süratte belki de bir numara fazla kazanacak bir kudret gösterdiğini hepimiz biliyoruz. Ancak fazla sinirlilikten dolayı kullandığı eterin tesiriyle ellerinin titremesi artmış olduğundan tanburuna düşkünlükten uzak olmuş ve güzel söz ve saz eserleri yapmıştır. Bu sayede müzik kütüphanemizi zenginleştirmekle beraber bir çok da talebe yetiştirmiştir. Diyebilirim ki musıkımızı onun kadar iyi kavramış bir elemanımız daha yoktur.

Bestekâr Selahaddin Pınar Hakkında:

Tanburi Selahaddin Pınar, bu saza o sonradan başladı, kendisi aslen udidir. Bugün çaldığı bir madeni sazdır. Bu oğlumuz güzel yaradılışı ve terbiyesi, musiki yeteneği ve bestelediği şarkılarla mağrur olabilir.

Kemençevi Vasilaki Hakkında:

Vasilaki eski biçimde palto giyerdi. Paltosunun düğmeleri daima ilikli, suratsız gibi, az konuşur gevezelikten hoşlanmaz, hele sazının başına geçti mi Sayıştay'da oturumda bulunan başkan veya üye sıfatını alırdı. Kemençe elinde tir tir titrer, gayet uzun ve düz yay kullanırdı. Ah, kemençesinden çıkan sesi şimdi duyabilsem. Sazı eline aldığı zaman akort yollu yapılacak faslın girişini gösterirdi, yayla düğâh ve segâh perdeleri üstünde kararımı bir kalışı vardır. Allah bilir yalnız bu sesi duymayı bir fasıl dinlemeye bedel tutarım.

ÜSKÜDAR'IN İLK MÜFTÜLERİNDEN HAFIZ HİLMİ AKKUŞ (1883-1950)¹

KÂMİL BÜYÜKER

İstanbul Müftülüğü, Din ve Hayat Dergisi, Editör

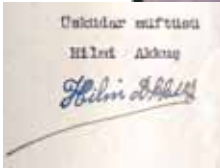
Üsküdar'ın yakın tarihinde farklı hizmet alanlarında iz bırakmış, ancak özellikle uzun yıllar deruhte ettiği müftülük vazifesi dolayısıyla Üsküdar'ın manevi hayatında anılması gereken isimlerden birisi de Müftü Hafız Hilmi Akkuş'tur.

Tercüme-i Hâl Varakasına göre Hilmi Akkuş

Müftü Hilmi Akkuş, 1299 yılında Sinop-Boyabat'ta (Gölet karyesinde) doğdu. Baba adı Ali, Anne adı Hanife'dir. Hilmi Akkuş hocanın 26.6.1930 tarihli tercüme-i hâl varakasında kendi el yazısı ile şu bilgiler yer almaktadır:

“İsmim ve mahlasım Hilmi, lakabım yoktur. Mezhebim Hanefi, milletim Türk, pederimin ismi Ali Efendi, validemin ismi Hanife'dir. 1299 Boyabat, Gölet karyesinde doğdum, memleketim de burasıdır. Evliyim, 29 Ağustos 1337(29 Ağustos 1921)'de evlendim. Dört çocuğum vardır. Üsküdar Paşakapısı Merkez Rüştüyesi İbtidai kısmından ve Üsküdar'da Şemsipaşa Medresesi'nde ikamet ve Süleymanpaşa camiinde müciz dersiâmdan Üsküdarlı merhum Salih Nazım efendiden mücazım ve mülga Mihrimah Medresesi dershanesinde usul-i cedîde üzerine tahsil ederek terfî eylediğime dair tasdiknamem vardır. Arabî ve Fârisî'ye âşinâyım. Türkçe tekellüm ve kitâbet ederim.

Üsküdar İttihad Lisesi nam hususi mektepte kısm-i ibtidai muallimliklerinde 1319 senesi bidayetinden 1333 senesi teşrin-i evvel gayerine kadar bulundum. Türkçe, Hisab gibi muhtelif derslerde muallimlik ettim. 380 kuruşa kadar ücret-i şehriye aldım. Bilahare 27 Rebiülahir 1335 tarihinde bi'l-imtihan Selmanağa camii imametine tayin mektepten istifa ettim. Ve 1336 senesi Ramazan'ında hitabet ciheti tevcih olunmuştur. Mahallenin mührü resmisi bulunduğumdan mahalle umuru ile iştiğal ettim. Ve 13 Eylül 1926 tarihinde Üsküdar maliye tahsil şubesi nezdinde Tayyare ianesi tahsil memurluğuna tayin ve

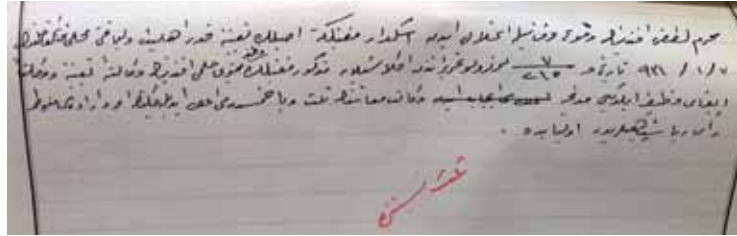
Belge 2

Belge 1

Belge 3

Belge 4

1 Haziran 1927 tarihinde lağv edilmiştir. Bu müddet zarfında 45 liradan 50 liraya kadar ücret-i şehriye alırdım. Ve ondan sonra gene mahalle umuru ile iştiğal ettim. Ve riyaseti celilenin 13 Temmuz 1927 tarih ve 1692 nolu tahritarat-ı aliyeleri ile Üsküdar müftülüğü vazife kalemi kitabetine tayin buyruldu.

Bu vezâifin haricinde 1325 senesi bidayetinden şimdîye kadar fahriyen vazife-i vataniyeden bulunan donanma ve müdafai milliye ve Hilal-i Ahmer ve Tayyare cemiyetleri nahiye ve mahalle şubesi azalıkları ile iştiğal ederek halen Tayyare ve Hilâl-i Ahmer cemiyetleri Selman Ağa mahallesi ocak reisiyim.

Mükâfat ve mücazatım yoktur. Bir güne mahkûmiyetim yoktur. Muallimlikten istifa ve tayyare tahsil memurluğunun ilgası üzerine intibak ettim." (Belge 1)

Hilmi Akkuş, sicil dosyasında geçen kayıtlara göre, 1305 yılı Konya-Hadım doğumlu Hatice Zeynep Hanım'la² 29 Ağustos 1337 yılında evlendi. Bu evlilikten beş çocuk dünyaya geldi: Fatma Saime (Civelek)³ (d.1329), Emine Mevlüde Meziyet⁴ (d.27 Mart 1330), Asiye Meserret (d.1 Mart 1333), Abdurrahim⁵(d. 1336-öl.1337), Mehmet İhsan (d.1339)'dır. Üsküdar, Selmanağa Mahallesi, Karga Zarife Sokağı No: 22-12, Daire:15'te ikamet etti. Yine ömrünün son demlerini de bu evde geçirip, aynı evde vefat etti.

Hilmi Akkuş'un tahsil ve ilim hayatı

Hilmi Akkuş ilim hayatına Üsküdar Merkez Paşakapısı Ravza-ı Terakki Rüştüye Mektebi⁶ ibtidai kısmında 2 Ağustos 1318/15 Ağustos 1902 tarihinde başladı.⁷ Üsküdar'da Şemsi Paşa medresesinde ikametle ve Süleyman Paşa camiinde, icazetli, dersiamdan Üsküdarlı merhum Salih Nazım efendiden icazet aldı, ayrıca mülga Mihrimah medresesi dershanesinde usulü cedide⁸ üzerine tahsil yapmış ve terfi ettiğine dair diploma almıştır. 28 Şubat 1325 tarihinde buradaki tahsilini bitirmiştir. Aynı zamanda Üsküdar İttihat ve Terakki Okulu⁹'da Mart 1319/Mart 1903'de muallimlik vazifesi yapmaya başladı ve Teşrinievvel 1333/ Ekim 1917 tarihine kadar bu görevine devam etti.

Yine henüz mektep yıllarında iken görev alan Hilmi Akkuş, 15 Mayıs 1318'de Üsküdar Selmanağa camiinde müezzin ve devirhan olarak tayin edilmiştir. 5 Mayıs 1328 kayımlık, 07 Şubat 1332'de imamet,¹⁰ 9 Temmuz 1334'te vaizlik vazifelerini yerine getirmiştir. Ardından, 28.06.1935'te Üsküdar (Hamza Fakih) Kaptanpaşa camiine görevlendirildi ise de 06.12.1935'te tekrar Selmanağa camiine dönmüştür. 23.05.1950 tarihine kadar da Müftülük vazifesi ile birlikte bu göreve devam etmiştir.¹¹ (Belge 2)

Üsküdar Müftülüğü Vazifesine Seçilmesi

Esasen Hilmi Akkuş'un Üsküdar Müftülüğü'ne intisabı Üsküdar Müftülüğü kâtibi olarak 1500 kuruş maaşla 13.07.1929 tarihinde başlamıştır. Daha sonra Üsküdar Müftü mümeyyizi olarak 01.07.1930 tarihinden 20.01.1931 tarihine kadar bu görevine devam etmiştir.¹² (Belge 3) Üsküdar Müftülüğü vazifesini seçilmesi süreci ise 1924'lü yıllardan 1931 yılına kadar Üsküdar Müftülüğü vazifesini ifa ederken vefat eden Rizeli Muharrem Lütfi Efendi' nin¹⁵ yerine Üsküdar Müftü Vekili olmasıyla başlamıştır. (Belge 4) Müftü Vekili olarak 21.01.1931'den 06.04.1932 tarihine kadar devam etmiş, akabinde 07.04.1932 tarihinde yapılan ve o dönemin usulü gereği seçimle Üsküdar Müftüsü olarak göreve başlamış, bu vazifesini vefat tarihi olan 23.05.1950'ye kadar sürdürmüştür. Hilmi Akkuş hocanın Üsküdar Müftülüğü'ne seçilmesi hakkında dosyasında yer alan 3.3.1932 tarihli "İntihab Mazbatasında", kendisinin Cumhuriyet Halk Fırkası namzedi olarak seçime girdiğini ve en yüksek oyu alarak seçimi kazandığını, ayrıca "Cumhuriyeti esasiyeye ve bugünkü rejime kuvvetle bağlanmış bir şahsiyet" olarak nitelendiğini görüyoruz.¹⁶ Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir:

"Merhum Müfti Muharrem Efendi'den inhilal eden müftülüğe kaza dersiam imam ve hatipler ile Belediye meclis azası ve heyeti idarece usulü dairesinde yapılan intihab neticesinde Müftü vekili olan müftü mümeyyizi Hilmi Efendi en fazla rey alarak intihab edilmiş ve iskele imam ve hatibi Nuri efendi ile Selimiye birinci imam ve hatibi Fehmi efendi de derece-i sâniyede rey almışlardır.

İntihâb mazbatası melfûfen takdim kılınmıştır. Birinci derecede intihab olunan Müftü Vekili Hilmi Efendi birçok senelerden beri müftülük vazifesini hüsnü ifa etmiş Cumhuriyet-i esasiyeye ve bugünkü rejime kuvvetle bağlanmış bir şahsiyettir.

Diyaret işlerince herhalde mumaileyhin tayini hususuna müsaade buyurulmasını istirham ederim efendim. 3.3.1932 Üsküdar Kaymakamı.” (Belge 5)

“Üsküdar Müftülüğü Müftü İntihab Mazbatası

Merhum Müftü Muharrem Efendiden inhilal eden Üsküdar Müftülüğü için vuku bulan davet üzerine Martın üçüncü Perşembe günü Üsküdar Hükümet binasında Meclis-i İdare, Belediye Meclis azası, Dersiam ve İmam Efendilerin huzurunda yapılan hafi intihab neticesinde Müftülüğe Cumhuriyet Halk Fırkası namzedi olarak irae olunan Müftü Vekili ve Müftülük mümeyyizi Hilmi Efendi onaltı rey ile intihab edilmiş ve Selimiye birinci İmam ve Hatibi Fehmi Efendi on iki rey, İskele Mihrimah Camii birinci İmam ve Hatibi Nuri Efendi on iki rey, Üsküdar Müftülük müsevvidi Zühtü Efendi bir rey, Ayazma İmam ve Hatibi Tevfik Efendi üç rey, Dersiamdan Nuri Efendi iki rey, Dersiamdan Malatyalı Ömer Hulusi Efendi iki rey almış olduklarını mübeyyen zabıttır.3.2.1932. (Dört imza)” (Belge 6)

Muhtemelen dönemin siyasi havası gereğidir ki, Hilmi Akkuş’un da Üsküdar Müftüsü olarak gazete ve dergilerde hiçbir beyanatına rastlamıyoruz. Zira din konusunda konuşmanın hele hele beyanat vermenin ciddi bedelinin olduğu dönemlerde Hilmi Akkuş hoca da muhtemelen susmayı seçmiştir. Elbette sicil dosyasında kendisine tevcih edilen sualler ve müşküllere verdiği cevaplar yer alırken, dönemin gazetelerinde ise maalesef bir ilan dışında belgeye rastlayamadık. Yer alan ilanda¹⁷ yukarıda tercüme-i hâl varakasında zikrettiği “mahallenin mührü resmisi”ni elinde bulundurmasını teyit eden ifadeler yer almaktadır:

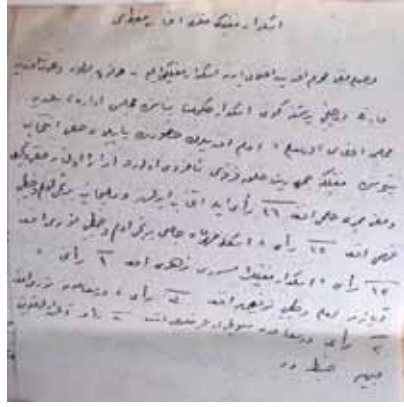
“Üsküdar da bir tarafı Şeyh Camii caddesine, bir tarafı Selmanağa sokağına bakan iki bölük ve 800 metrelik bahçeli iki kuyulu, elektrikli ve terkos suyuna havi hane satılıktır. İsteyenlerin Üsküdar Müftüsü Bay Hilmiye müracaatleri.”

Bir diğer belge¹⁸ ise Rahmi Küçük Altın isminde bir kişiye 18.9.1948 tarihinde Müftü Hilmi Akkuş imzasıyla vaaz izni verildiğine dair vesikadır. Vaaz verilecek camilerin ve vaaz kıstaslarının da yazılı olduğu belgede Hilmi Akkuş’un vaaz ve vaiz ölçülerini sıraladığı maddeler dikkat çekicidir:

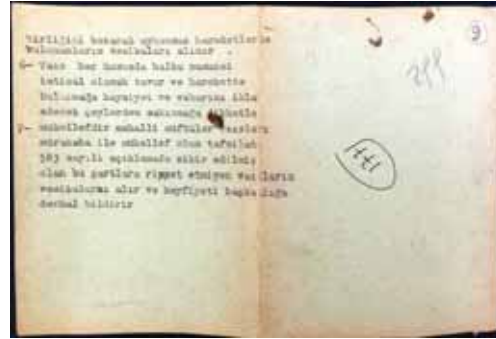
“1. Vaiz, mevzuları itikat, ibadet ve ahlak meselelerinden seçer ve bu mevzularda ehl-i sünnet ve’l-cemâat akideleri ve Hanefî imamlarının müstabih kavilleri dairesinde öğüt verilir.

2.Vaiz mevzuunu evvelden hazırlamakla ve beyanatını muteber kitaplara istinat ettirmekle mükelleftir tuluatçılığa tevessül ettiremez.

Belge 5, 6, 8
(soldan
sağa)

Belge 7

3.Vaaz esnasında derse siyaset karıştırılamaz ve hurafelerden, İsrailiyattan asla bahsedilemez.

4. Derslerde vaızların birbirlerini tenkit ve ne suretle olursa olursa şahsiyattan bahsetmeleri, ihtilaflı meselleri ele alarak şuna ve buna tarzda bulunmaları yasaktır.

5.Vaızın ve vaızlığın maksat ve gayesi cemaate unuttuklarını hatırlatmak, bilmediklerini öğretmek ve ahlakî fadıla telkin ederek halkımızda iman ve amel birliğini temin etmektir. Dinin ahkamı esasıyesine aykırı söz söyleyenlerin veya din adamlarına ve İslam büyüklere ve bilhassa ashâb-ı kirâmdan birine dil uzatanların ve Müslümanlar arasında fikir birliğini bozacak uygunsuz hareketlerde bulunanların vesikaları alınır.

6. Vaız her hususta halka numune-i imtisal olacak tavır ve harekette bulunmağa haysiyet ve vakarını ihlal edecek şeylerden sakınmaya dikkatle mükelleftir.

7. Mahalli müftüler vaızları murakaba ile mükellef olup tafsilat 583 sayılı açıklamada zikir edilmiş bu şartlara riayet etmeyen vaızların vesikalarını alır ve keyfiyeti başkanlığa hemen bildirir.” (Belge 7)

Yukarıda zikredilen hususlara bakıldığında Müftü Hilmi Akkuş hocanın kendisini aday olarak gösteren C.H.Fırkasının ideolojisinin gereklerinden çok ehl-i sünnet çizgisinde karar aldığı görülecektir. Vesikalarda hangi hususlar dahilinde alınacağı meselesi de ilginç ve dikkat çekicidir. Sadece dinin ahkamına aykırı söz söylemek değil, din adamlarına, İslam büyüklerine, ashaba dil uzatanların ve Müslümanlar arasına tefrika sokacak her hususta vesikalar ellerinden alınacaktır.

Üsküdar esnaflarından bir grubun yazdığı şikâyet mektubu¹⁹ da dikkate değerdir. Muh-temeldir ki mektup İstanbul Müftüsüne yazılmıştır. Zira hem dersiamları hem de Üsküdar Müftüsünü ağır cümlelerle şikâyet etmektedirler. *“Biz Üsküdarlılar fukara ve din-i Muhammed’e merbûtiyet fazla olması hasebiyle iltica ve çare-i necat aramağa mecbur oluyoruz.”* cümlesiyle başlayan şikâyet mektubunda özetle, Üsküdar’da var olduğu bi-linen dersiamların, niçin maaş aldıklarını, zira kendilerinin hiç ders yapmadıklarını, derse çıktıklarını görmediklerini ifade ederek, sözü Üsküdar Müftüsü’ne getirirler ve müftünün görevini layıkıyla yerine getirmediğinden, arandığında bulunmadığından hatta bir mesele sorulduğunda iki üç gün sonra cevap alınız dediğinden dert yanmaktadır. Ardından da *“Lütfen icabına bakınız, bakılmadıkça dini meselelerde mahrum olduğumuzdan mesuliyet-i uhreviyye size ait olduğunu bütün Üsküdar ahali namına istirham eyleriz.”* cümleleriyle şikâyetlerini dile getirirler. (Belge 8)

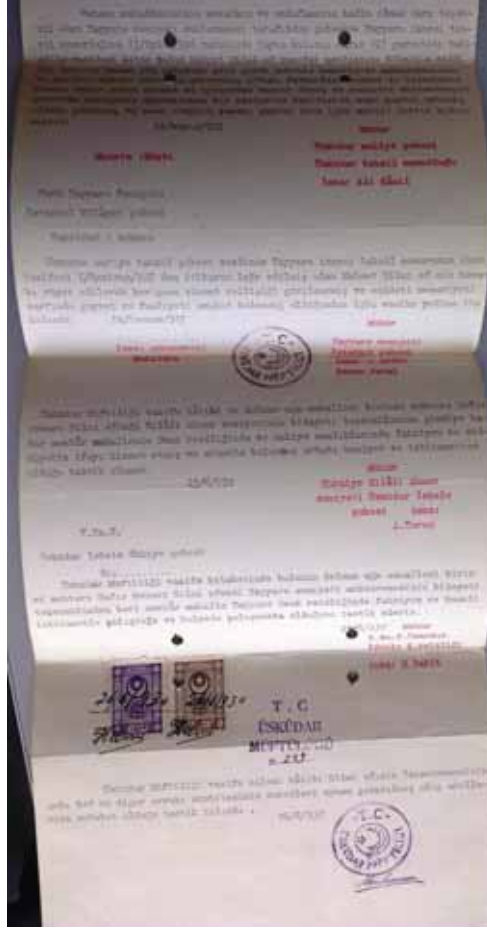
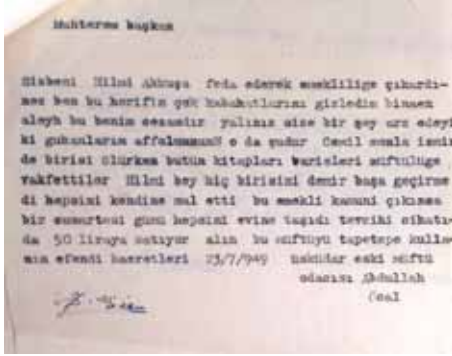
Müftülük vazifesi boyunca hakkında hemen hemen hiç soruşturma açılmamış, sadece müftülüğün odacısı tarafından o dönemde vefat eden Cemil Molla’nın²⁰ müftülüğe bağışlanan kitaplarını evine taşımakla itham edilmiş ancak yapılan tahkikat neticesinde bu şikâyetin aslı olmadığı ortaya çıkmıştır. Neticede odacı, görevinden emekli edilmiştir.²¹ (Belge 9)

Hülâsa şunu da ifade etmek gerekir ki Müftü Hilmi Akkuş’un, ömrünün son 18 yılını içine alan müftülük vazifesi yanında Selmanağa camii imam-hatipliği, İttihad Lisesi muallimliği, Hilâl-i Ahmer ve Tayyare cemiyeti ocak reisliği gibi hususiyetlerine rağmen hakkında çok sınırlı bilgi ve belgenin olması düşündürücüdür. Hilmi Akkuş’un dosyasında yer alan Donanma ve Müdafaa-i Milliye, Tayyare ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri nahiye ve mahalle şubesi azalıkları; yine Tayyare Cemiyeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri Selmanağa mahallesi ocak reisliği, Selmanağa mahallesi birinci muhtarı vazifelerine dair belgeler bu vazifelerin en önemli şahitleridir. Dosyasına ilave edilen ve daha önce vazifeli olduğu cemiyetlerin yöneticilerinin takdirane ifadelerinin yanında dikkat çekici husus, isminin Hafız Mehmet Hilmi olarak geçmesidir. Hafızlığına dair dosyada birkaç kayıt yer alırken, isminde Mehmet ön ismi ne tercüme-i hâlinde ne de başkanlığa doldurulan formlarda geçmemektedir. (Belge 10)

Vefatı

Hilmi Akkuş’un müftülük döneminin özellikle son yılları sağlık sorunları ile geçmiş ve aralıklı olarak bu dönemlerini izinli ve raporlu olarak geçirmiştir. Hilmi Akkuş sağlık sorunları dolayısıyla yerine vekil olarak Üsküdar Müftülük Müsevvidi Ahmet Mekki Üçşık’ı bırakmıştır. Bu dönemde 1949 yılının Ağustos ayından beri sağlık problemleri nedeniyle sürekli izin ve rapor almış 07.09.1949 tarihinde İtalyan Hastanesine yatmış ve aynı hastaneden 10 Eylül 1949 tarihinde bir aylık rapor almıştır. Ardından 1948-49

Belge 9, 11, 12
(yukarıdan
aşağıya)

Belge 10

yıllarına mahsuben bir buçuk ay izin kullanmıştır. En son 15.12.1949 tarihinde Haydarpaşa Numune Hastanesinden altı aylık heyet raporu alınmış. 7.12.1949 tarihinde Haydarpaşa Numune Hastanesine yatan Akkuş, 15.12.1949 tarihine kadar kalmış, Sağlık Kurulu Muayene Raporu şu şekildedir: *“Boy:1,56 Kilo:43. Renk soluk, zaifhalsiz, umumi ahvali düşük, yatalak vaziyette, hafif dispne. Sol kalp hipertrofiye zirve altınca mesafede vahşide, aort mikhında sesler zayıflamış, K.T.19/12 V. Karaciğer ele geliyor rielerde rüküdet ralleri var. Göğüste bilhassa sağda ağrılar.”*²² (Belge 11) Vazifesine dönemeden de vefat etmiştir. Karacaahmet mezarlığındaki aile kabristanına defn edilmiştir.²³ Vefat kaydına dair sadece Cumhuriyet gazetesinde²⁴ ailesinin yayınladığı ilana rastlıyoruz. İlanda şu ibareler yer alıyor:

“Acıklı Bir Kayıp

Üsküdar Müftüsü ve Selman ağa camii imam ve hatibi Boyabatlı

Hilmi Akkuş

23.5.1950 gününde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 24.5.1950 Çarşamba

günü Üsküdar Selmanağa Mahallesi, kargazarife sokak 22 numaralı evinden kaldırılarak Üsküdar Yeni Camiide öğle namazını müteakip cenaze namazı kılınarak Karacaahmeddeki aile kabristanına defn edilecektir. Mevla garik-i rahmet eyleye.

Ailesi”

23.05.1950’de vefat ettiğinde Müftülük Müsevvidi ve Vekil Mekki Üçışık tarafından durum Başkanlığa telgrafla bildirilmiştir.²⁵ (Belge 12)

Sonuç

Hafız Hilmi Akkuş maalesef Üsküdar tarihinde silik bir iz olarak kalmıştır. Hâlbuki 67 yıllık ömrüne -bugün için ayrılmış ya da ayrı imiş gibi gözüken- farklı alanlarında hizmeti sığdırmış olan Müftü Hafız Hilmi Akkuş hakkında bugüne kadar bir şeyler yazılmamış olması dikkat çekicidir. Bu anlamda bir zamanlar mahallenin kadısı, imamı, müftüsü kısacası yaşanan mahalle ya da ilçenin merkezi olan bu zatlar üzerinde daha fazla çalışılmayı hak ediyor. Burada ağırlıklı olarak özlük/sicil dosyasına giren belgelerden örülü metin nihai metin değildir elbette. Yakın tarihimizin dinî topografyası çıkarılacaksa bu henüz çalışılmamış bakir alanlarla mümkün olacaktır. Hafız Hilmi Akkuş da bu yolda bir kilometre taşıdır.

Dipnotlar

- 1 Burada yer alan bilgilerde büyük ölçüde Hilmi Akkuş’un Diyanet İşleri Başkanlığı’nda yer alan 1924-0030 numaralı sicil dosyasından istifade edilmiştir. Emekli sicil numarası: 83-383-001, Kurum sicil numarası: 1747. Hilmi Akkuş’un Diyanet İşleri Başkanlığı’nda yer alan sicil dosyasını temin etmemde ve inceleme yapmamda ilgi ve yardımlarından dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı APK Uzmanı Ahmet Ciba’ya teşekkür ederim.
- 2 Hatice Zeynep Akkuş 04.12.1949’da vefat etti.
- 3 07.10.1977 tarihinde eşi vefat eden Saime Civelek, 05.11.1977 tarihinde, 16.12.1977 tarihinde ve son olarak 6.2.1978 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığına yazdığı dilekçede babasının vefatından sonra bağlanmayan dul ve yetim aylığının kendisine bağlanmasını talep etmiş, bunu da Selman Ağa Camii İmam Hatipliği yaptığı dönemin de vakıflardan hizmetine saydırılarak yapılmasını talep etmiştir. Bütün bu saydırılan hizmetle beraber Hilmi Akkuş 40 sene görev yaptığı görülmektedir.
- 4 Öğretmendir.
- 5 1336 Yılında Üsküdar’da doğmuş, 1 Şubat 1937’de vefat etmiştir.
- 6 1892-1910 yılları arasında eğitim vermiştir.
- 7 Mekatib-i Umumiye Şahadetnamesinde, “*Merkez rüştiyesi müntehi sınıf şakirdanından Hilmi efendinin mekatibi ibtidaiyede tahsili meşrut olan balada muharrer derslerden imtihan olup 19 Ağustos 1316 senesinde Aliyyü’l âla derece ile mezun olmuştur.*” ibaresi geçmektedir.
- 8 Tanzimat sonlarından itibaren daha çok ilköğretimde ders araçları ve öğretim yöntemleri alanındaki yenileşmeleri anlatmak için kullanılan terimdir. Usul-i cedid ders araç-gereçleri konusunda yenileşme, özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemleri uygulaması demektir. Ayrıca yayımlanan ilk eğitim ve öğretim yöntemi kitapları ve ders araçlarının gelişmesi de usul-i cedid hareketinin kapsamına girer.

- 9 1910-1926 tarihinde eğitim vermiştir.
- 10 Aynı tarihte okuduğu medreseden icazet aldığı sicil kaydında yazılıdır.
- 11 Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet Belgesi'nden. (DİB Sicil dosyası)
- 12 Bununla ilgili olarak Diyanet sicil dosyasında yer almayan ancak bir sahafta rastladığımız belge de bu durumu doğrulamaktadır. T.C. Üsküdar Müftülüğü, No:298 antetli ve Müftü Muharrem Efendinin imzasını taşıyan belgede şu şekildedir:
- 13 Üsküdar Müftülüğü Vazife Kalemî Kâtibi M. Hilmi Beye
- 14 İdareimizde münhal bulunan Mümeyyizliğe tayin buyurulmuş olduğunuz Diyanet İşleri Riyaseti *Celilesinin 29/6/1930 tarih ve 2457/1479 numaralı tahriratı aliyelerile emr ve iş'ar buyurulmuş olduğundan vazifenize mubaşeret ve devam eylemeniz tavsiya olunur. 2/7/1930. Muharrem*" (Kâmil Büyüker Arşivi)
- 15 Muallim Hacı Eyüp Efendi'nin oğlu olup 1286 senesinden Rize'de doğmuştur. Köse Ömeroğlu adıyla şöhret bulmuştur. İlk bilgileri memleketinde tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelmiş ve Fatih Camii Dersiamlarından Kuvayeli İbrahim Efendi'nin ders halkasına dahil olmuştur. Cemaziyelevvel 1314'de hocasından icazet almıştır. İmtihan olup ders vekaletince muharrem 1314'te tedris ruhsatnamesi almıştır. Fatih Camiinde ders hocalığı, Huzur Dersleri Muhataplığı, Fetvahan-e-i Ali İkinci Sınıf Müsevvitliği, Medine-i Münevvere kadılığı müşavirliği, Zabt-ı dava memurluğu, Darul Hilafetil Aliyye Medresesi Fıkıh Müderrisliği, Cevab-ı Şifahi Memurluğu vazifelerini ifa etmiştir. Medreselerin kapanmasının ardından Fıkıh müderrisliğinden tabii olarak ayrılmıştır. 1340'tan sonra Üsküdar Müftülüğü vazifesini devam ettirmiş, (6 Kanuni sani 1931/06-01-1931) yılında vefat etmiştir. bk. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Ankara 1996, III, 386-387.
- 16 Üsküdar Müftülüğü Hakkında İntihab Mazbatası ve Üsküdar Kaymakamlığına yazılmış 3.3.1932 tarihli evrak. (DİB Sicil dosyası)
- 17 Cumhuriyet Gazetesi, 8 Şubat 1940.
- 18 Belgenin yer aldığı *Üsküdar Belediyesi Arşiv Belgeleri Kataloğu Üsküdar Arşivi* (haz. Bilgin Aydın, Rifat Günalan, Üsküdar Belediyesi yay. 2009, s.104.) kitabındaki belgeden bizleri haberdar eden Dr. Tuğba Aydeniz hanımefendiye ve yine kendilerinin çabalarıyla ulaştığı belgeleri görmemizi temin eden Üsküdar Belediyesi'nden Zeynep Ertuğrul hanımefendiye teşekkür ederim.
- 19 28 Eylül 1936 tarihli belge. (DİB Sicil dosyası) Belgenin okunmasına katkılarından dolayı Dr. Ayhan Işık beye teşekkür ederim.
- 20 Üryanizâde Cemil Molla (d.1864-öl.1941), Osmanlı Devlet adamı ve Hukuk Bilginlerinden.
- 21 23.7.1949 tarihli Abdullah Öcal isimli odacının Diyanet'e yazdığı dilekçe. (DİB, Sicil dosyası)
- 22 (DİB, sicil dosyası)
- 23 Karacaahmet mezarlığı 1. Ada, 2. Sokak, 3. Caddede bulunan Akkuş ailesinin aile kabristanında Hilmi Akkuş'un zevcesi Hatice Zeynep Akkuş (öl. 4.2.1949), Hafız Hilmi Akkuş (öl.23.3.1950), Kızı Asiye Meserret Akkuş (öl. 4.7.1978), Damatları M. Cemalettin Civelek (öl. 7.10.1978), Kızı Fatma Saima Civelek (öl. 2.2.2006) yatmaktadır. Mezarlık yerinin tespiti konusunda yardımcılarından dolayı Karacaahmet Mezarlıklar Müdürlüğü'nden Hüseyin Yavuz beye teşekkür ederim.
- 24 Cumhuriyet Gazetesi, 24.5.1950.
- 25 Diyanet İşleri Başkanlığına 23.05.1950 tarihinde çekilen telgrafta şunlar yazmaktadır: Bugün vefat eden Müftimize Cenabı Hakdan rahmet ve Başkanımıza uzun ömür temenni ederim. *Müftü Vekili Mekki Üçışık*. (DİB, sicil dosyası)

Foto: Bilal Işık

OSMANLI VE TÜRKİYE MÜZİK KÜLTÜRÜNDE BİR ÜSKÜDARLI: OSMAN ZEKİ ÜNGÖR

DOÇ. DR. SEYİT YÖRE

Selçuk Üniversitesi Dilek Sabancı Devlet Konservatuarı

Giriş

Kültür, insanlar tarafından yine kendileri için üretilip tüketilen yaşamsal bir unsur olduğundan kültür üzerine yapılan araştırmalarda da belirli bir kültürü var eden insanlar topluluğu ya da sadece belirli bazı insanlar 'yapan insan' olarak ortaya çıkar. Antropoloji, halkbilim, tarihsel müzikoloji, etnomüzikoloji, sosyoloji gibi birçok bilim dalı kapsamında müzik kültürü üzerine yapılan araştırmalarda ve müzik kültürü araştırmasına yönelik kuramlarda¹ da bir müzik kültürünün oluşmasına katkıda bulunan insanlara yer verilir. Dünya müzik tarihindeki dönemler, kurumlar ve müziğin yapısı, belirli müzikçilerin kuram, eğitim ve yaratım süreçlerine yaptığı katkılarla biçimlenmiştir. İçinde birçok müzik türü ve dokusunu barındıran ve bu açıdan çokkültürlü olan Türk müzik kültürü de bazıları ön bazıları ise arka planda olmak üzere birçok müzikçinin çalışmalarıyla oluşmuştur. Osmanlı'da ön planda olan Anadolu halk müziği, Osmanlı sanat müziği ve Mehter müziği gibi geleneksel müziklerin yanı sıra, 19. yüzyılda bir yenilik ve kültürleşme hareketi çerçevesinde eğitsel, kurumsal ve yaratımsal olarak Avrupa (çoksesli) sanat müziği de var olmaya başlamıştır. Avrupa (çoksesli) sanat müziği'nin Osmanlı'da kurumsallaşıp yerleşmesi Levanten müzikçilerin² öncülüğünde başlamış ve onların eğittikleri birçok yerli müzikçinin katkısı ile devam etmiştir.

Önce Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun ve 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olması itibariyle müzik ile ilgili birçok gelişim İstanbul'da gerçekleşmesine rağmen, İstanbul'un sonradan ilçe olan bazı semtlerinin müzik kültürü ve müzikçiler açısından ayrı bir önemi oluşmuştur ki özellikle Üsküdar, Osmanlı sanat müziği, müzik kurumları ve müzikçileri itibariyle, daha önce incelendiği gibi,³ öne

Üsküdarlı Osman
Zeki Üngör⁴

çıkar. Bu çalışmada, kendisi ve diğer aile üyeleriyle birlikte Osmanlı'dan Türkiye'ye müzik kültürüne yaptığı katkılarla öne çıkan ve Üsküdar'ı da temsil eden Osman Zeki Üngör'ün yaptığı çalışmalar ve katkıları betimsel düzende durum tespitine dayalı olarak tarihsel müzikoloji disiplini çerçevesinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Üngör'ün Kısa Özgeçmişi

Şekerci Hacı Bekir ailesinden Hüseyin Bey'in oğlu olan Osman Zeki Bey, Osmanlı'da müzik kültürü açısından önemli bir yeri olduğu tespit edilen Üsküdar'da, m. 1879 (h. 1296) yılında doğmuştur. Beşiktaş Askerî Rüştîyesi'ndeki eğitiminin ardından 1891 yılında, Osmanlı'nın ilk resmî müzik okulu olan Muzikâ-i Hümayun'a⁵ öğrenci olarak giren Üsküdarlı Osman Zeki Bey, aynı kurumda görevli olan dedesi Miralay Santûrî Hilmi Bey'in⁶ (1820?-1895) şef olarak yönettiği Fasl-ı Cedîd⁷ topluluğunda hânende (şarkıcı) olarak müziğe başlamıştır. Muzikâ-i Hümayun'un öğretmenlerinden Hüseyin Bey, Pepini Gaito ve Vondra Bey'den keman, Safvet Bey (Atabinen) ve d'Aranda Paşa'dan da müzik bilgisi dersleri almıştır. II. Abdülhamid'in dikkatini çektiği için özenle eğitilen Üsküdarlı Osman Zeki Bey, genç yaşta saray orkestrasında başkemancı ve ilerleyen süreçte de şef olmuştur. Bunun yanı sıra özel keman dersleri verip o zamanki adıyla İstanbul Dârümuallimîn-i Âliye'de (İstanbul Erkek Öğretmen Okulu) müzik öğretmenliği yapmıştır.⁸ Osmanlı Devleti'nin resmî olarak bitmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonucunda, Osmanlı'dan kalan Muzikâ-i Hümayun orkestrası ve bando takımı yeni bir kurumsal kimlikle Türkiye'de kullanılmaya başlamış (1922-24),

Üsküdarlı Osman
Zeki Üngör ve oğlu
Ekrem Zeki Ün
(solda)⁹

tüm orkestra üyeleriyle birlikte Osman Zeki Bey de şef olarak görevine devam etmiştir ki bunun yanı sıra Musiki Muallim Mektebi'nin kurulmasıyla (1924) kurumun müdürü de olmuştur (1924-1934). 7 Mayıs 1932 Cumartesi günü Atatürk'ün onanıyla Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası'ndan emekli olan Üsküdarlı Osman Zeki Bey, imza yetkisi ile 1934'e kadar hem orkestrada hem de Musiki Muallim Mektebi'nde görev yapmıştır.¹⁰ Soyadı Kanun'undan (1934) sonra Üngör soyadını aldığı görülen Üsküdarlı Osman Zeki Bey'in, 1934'ten itibaren İstanbul'a dönüp 1950'lere kadar İstanbul'daki başlıca müzik topluluklarında Zati Arca ile birlikte ders verdiğine dair bilgi bulunmaktadır¹¹ ki 28 Şubat 1958'deki ölümüne kadar Moda'daki (Kadıköy) evinde geri planda yaşamıştır. Altı defa evlenen Üngör'ün ilk eşi, piyano eğitmeni, Kerime (Çapanoğlu) Hanım'dan olan üç çocuğu¹² bulunmaktadır ki oğlu Ekrem Zeki Ün,¹³ Türkiye'nin ilk kuşak keman icracısı, eğitimcisi ve bestecilerinden biri olmuştur. Üsküdar'da doğan Üngör'ün mezarı da yine Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.¹⁴

Üsküdarlı Osman Zeki Bey (Üngör), 11 yaşından itibaren meslekî bağlamda müzik ile iç içe olduğundan yaşam sürecinin müzikçiliğinden ayrı olmadığı görülür ki bu bağlamda onun diğer müziksel özellikleri ve çalışmaları ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

Kemancı, Orkestra Şefi ve Besteci Olarak Üsküdarlı Osman Zeki Üngör

Üngör'ün öncelikle keman icrası yönü incelendiğinde şu bilgiler tespit edilmiştir: Profesyonel müzik eğitiminin ilk aşamasında üç ayrı öğretmenden (Hüseyin Bey, Pepini

Şef Osman Zeki
Üngör ve
Makam-ı Hilafet
Filarmoni
Orkestrası¹⁵

Gaito ve Vondra Bey) keman dersi alan Üngör, Osmanlı'da yetişip o dönemde Avrupa sanat müziği alanında iyi düzeydeki ilk Türk solist keman icracısı olmuştur ki bu onun müzik yaşamındaki ilklerin ilkidir. Öncelikle dedesi Santurî Edhem Efendi'nin yönettiği Fasl-ı Cedîd topluluğunun dinletilerinde solo keman icracısı olduğu görülen Üsküdarlı Osman Zeki Üngör, kısa süre sonra keman öğretmenlerinden Vondra Bey'in yerine 'birinci sınıf' rütbesiyle Muzikâ-i Hümayun'a bağlı Makam-ı Hilafet Muzikası Filarmoni Orkestrası'nda başkemancı, solist ve yurt dışından davet alan ilk Türk sanatçılardan biri olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'e sıklıkla keman dinletileri sunan Üngör'ün saray içinde ve dışında viyolonselci Cemil Bey¹⁶ ile birlikte ikili olarak konserler ve İstanbul'daki yabancı elçiliklerde keman resitaleri verdiği bilinmektedir.¹⁷ Üngör'ün 16 Mart 1914'te Paris'te Salle Kleber adlı bir salonda viyolonselci Ferhad Bey ve piyanist U. Valentino ile birlikte üçlü (trio) olarak konser verdiği ve bunun yanı sıra Avrupa Sanat Müziği'nin bazı bestecilerinin (Tchaikovsky, Chopin, Sarasate, Hubay, Wieniawski ve Dvorák) keman eserlerini solo olarak seslendirdiğine dair bilgi ve belgeler bulunmaktadır.¹⁸

Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün Makam-ı Hilafet Muzikası Filarmoni Orkestrası'ndaki başkemancılığı ve orkestrayı geliştirme çabaları, onun Osmanlı'dan Türkiye'ye önce şef yardımcısı ve sonra şef olmasını sağlamıştır. Viyolonselci Cemil Bey'in orkestradaki görevinden ayrılması sonucunda onun yerine 'kısım muallimi' olan Üngör, şef Safvet Bey'in 1916'da emekli olmasından sonra rütbe sırasına göre yerine şef olan Zati (Arca) Bey'in yardımcısı ve 1924'te de şef olmuştur. Çok yönlü olan Zati Bey'in daha çok tiyatro, koro ve sıbyan muzikası ile uğraşması sonucunda, orkestranın sorumluluğu Üngör'e geçmiştir¹⁹ ki ilk iş olarak Makam-ı Hilafet Muzikası Filarmoni Orkestrası'nın ilk defa İstanbul'dan Avrupa'ya çıkmasını sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda, Üngör'ün şef olarak yönettiği orkestra ile 17 Aralık 1917 ile 31 Ocak 1918 tarihleri arasında Viyana, Berlin, Münih, Dresden, Peste ve Sofya şehirlerinde Kızılay ve Kızılhaç yararına konserler

Makam-ı Hilafet
Filarmoni
Orkestrası'nın İlk
Avrupa Turnesi'nin
Programı (1918).²⁰

verdiği ve bu konserlerde Beethoven'ın *Eorica* adlı 3. *Senfoni*'sini, Wagner'ın *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnberg'in Usta Şarkıcıları) adlı opera eserinin ön oyun müziği ile *Tannhäuser* adlı marşını ve Weber'ın *Oberon* adlı operasının üvertürü'nü (giriş müziği) seslendirdiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Üngör'ün bu Avrupa konserlerinde yer alan ve aslen bando takımında bulunan nefesli çalgı üyelerini orkestra bünyesine aldığı ve saray dışında bağımsız olarak İstanbul'daki 'Union Francaise' (Fransız Birliği) adlı kulüp binasında haftalık halk konserleri verdikleri de görülmektedir.²¹ Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecine kadar (1917-1922) filarmoni orkestrasını şef olarak yönetmek ve konserler vermek dışında geliştirmek için de çabaladığı bilinen²² Üngör'ün, kısa süreli ayrılıktan sonra,²³ 1924-1934 yılları arasında yönettiği Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası'nın gelişimi için de gayret ettiği tespit edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yapılacak her şeyin yeni olmasına özen gösterildiği, ancak sınırlı imkânlardan dolayı Osmanlı'dan kalan işe yarayacak şeylerin alındığı görülür ki bunlardan biri de Muzikâ-i Hümâyun bünyesindeki müzik topluluklarıdır. Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün çabalarıyla dağılmaktan kurtulan Muzikâ-i Hümâyun'un birleşik orkestra ve bandosu onun şefliğinde 11 Mart 1924'te Ankara'da ilk konserini verip Riyâset-i Cumhur Musiki Heyeti adını alarak 27 Nisan 1924'te Ankara'ya taşınmıştır Kurumun bünyesinde bulunan topluluklar Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası, Riyaset-i Cumhur Fasil Heyeti ve Riyaset-i Cumhur Armoni Mızıkası olmuştur.²⁴ Dönemin

Şef Osman Zeki
Üngör ve Riyaset-i
Cumhur Filarmoni
Orkestrası
(1924-25).²⁵

Müdür Osman
Zeki Üngör ile
Musiki Muallim
Mektebi'nin
İlk Öğretmen
ve Öğrencileri
(1925).²⁶

sınırlı imkânları içerisinde Atatürk'ten de destek alarak orkestranın gelişmesi için gayret ettiği, Ankara düzenli konserler verdiği ve konser daveti de aldığı görülen Üngör, yine bir ilki bu defa Türkiye'de gerçekleştirerek 7 Haziran 1926-5 Eylül 1926 tarihleri arasında orkestra ile yurt dışı turnesine çıkıp İtalya'da (Marsilya, Cenova, Venedik, Trieste), İspanya'da (Barselona), İngiltere'de (Liverpool, Antwerp ve Londra), Almanya'da (Hamburg), İsveç'te (Stockholm), Finlandiya'da (Helsinki), Rusya'da (Leningrad ve Danzig), Danimarka'da (Kopenhag), Hollanda'da (Amsterdam), Sovyetler Birliği'nde (Batum ve Odessa), Romanya'da (Köstence), Bulgaristan'da (Varna) birçok başarılı konser vermiştir.²⁷ Askerî olan orkestrayı sivilleştirme üzere 1932'de Armoni Müzikasını Millî Savunma Bakanlığı'na, orkestrayı da Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlayan Üngör, aynı yıl askerlikten de emekli olarak, orkestra çalışmalarını görevden alındığı²⁸ 1934'e kadar sivil olarak sürdürmüştür.²⁹

Keman icracısı ve orkestra şefi olarak öne çıkan Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün bir diğer müziksel yönü olan besteciliği değerlendirildiğinde, en tanınmış ve tartışmalı³⁰ bestesi olan *İstiklal Marşı* dışında yine daha çok 'marş' formunda eserler bestelediği tespit edilmiştir ki kendisinin müziksel ve bürokratik çalışmaları öne çıktığından besteciliğinin verimli olmadığı görülür.

Tespit edilebilen başlıca besteleri şunlardır³¹:

1. Asakir-i Şahane Marşı
2. Hamidiye Marşı (bando armoni orkestrası için)
3. İlim Marşı (bando armoni orkestrası için)
4. Azm-i Ümid Marşı (bando armoni orkestrası için)
5. İstiklal Marşı³² (1922)
6. Töre Marşı (bando armoni orkestrası için)
7. Çocuk Marşı
8. Gençlik Marşı (koro ve bando armoni orkestrası için)
9. Gurur Marşı (koro ve bando armoni orkestrası için)
10. Harfler Marşı (koro ve bando armoni orkestrası için)
11. Kız Liseleri Marşı
12. Mustafa Kemal Marşı (Şan ve bando armoni orkestrası için)
13. Türk Çocukları Marşı (Çocuk korusu ve bando armoni orkestrası için)
14. Her Adımda Çiğnediğin Bu Toprak (Marş) (koro ve bando armoni orkestrası için)
15. Süngümü Marşı
16. Türk Marşı
17. Cumhuriyet Marşı
18. Yeni Harfler Marşı
19. Türk-Aşkım (Şanson) (Piyano ve yaylı çalgılar için)
20. Bir Güzel Kız Salıncakta (Cemil Arif Bey'in eserinden orkestra için düzenleme)
21. Çocuk Şarkıları³³

Eğitimci, Yönetici ve Öncü Olarak Üsküdarlı Osman Zeki Üngör

Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün Osmanlı'da Muzika-i Humâyun orkestrası'ndaki baş kemancılık ve sonrasında Türkiye'ye uzanan orkestra şefliği görevlerinin yanı sıra hem keman eğitimi hem de genel müzik eğitimi alanında kurumsal ve bağımsız bağlamda eğitimci olduğu görülür. Üngör'ün Makam-ı Hilafet Muzikası Filarmoni Orkestrası'nda 'kısım muallimi' olmasından itibaren resmî olarak keman dersleri de verdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, saray dışında özel keman dersleri verdiği ve İstanbul Dârülmüallimîn-i Âliye'de (İstanbul Erkek Öğretmen Okulu) müzik öğretmenliği yaptığına dair bilgiler bulunmaktadır.³⁴ Osmanlı'nın saray dışında Dârülbedâyi (Güzellikler Evi) adlı ilk tiyatro okulunun (1914) musiki bölümü'nde (1914-16)³⁵ ve Dârülelhân (Nağmeler Evi) adlı yine saray dışındaki ilk müzik okulunun (1917-1926) Alafranga (Garp) musiki bölümünde komisyon üyesi, orkestra şefi ve keman öğretmeni olarak Üngör'ün adı geçmektedir.³⁶ Sayılan okullar dışında onun İstanbul'daki başka sivil okullarda da müzik dersleri verdiğine dair bilgiler bulunmaktadır.³⁷ Böylece, onun Osmanlı döneminde İstanbul'da 1916-1924 yılları arasında saray ve saray dışındaki okullarda ve özel olarak

keman/müzik dersleri verdiği ortaya çıkmaktadır. 1924'ten itibaren Riyaset'i Cumhuriyet Filarmoni Orkestrası şefi olarak Ankara'ya yerleşmesinin yanı sıra ortaokullara müzik öğretmeni yetiştirmek için kendisinin önerisiyle kurulan (1924) Musiki Muallim Mektebi'nin kurucu müdürü olan Üngör,³⁸ aynı zamanda bu kurumun ilk öğretmenlerinden biri olarak keman ile vokal ve musiki kıraati dersleri vermiştir.³⁹ Onun Ankara'daki yoğun çalışmaları sırasında müzik eğitimine yönelik yazdığı ve içinde kendi bestelediği şarkıların da bulunduğu 1925 tarihli *Çocuklara Teganni Dersleri* adlı kitabı da yine öncü çalışmalardandır ki kısa sürede tükenen bu kitabın 1929 tarihinde ikinci baskısının (*Çocuklara ve Gençlere Teganni Dersleri* adıyla) yapıldığı görülmektedir.⁴⁰ 1934'te İstanbul'a yerleştikten sonra 1950'lilere kadar mütevazı bir şekilde dönemin başlıca müzik topluluklarında keman dersi verdiğine dair bilgi bulunmaktadır.⁴¹

Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün müzisyenliği ve eğitimciliğinin yanı sıra bir şef olarak sadece orkestralar yönetmediği bir bürokrat olarak da kurumlar yönettiği görülür. Onun, Osmanlı döneminde, Makam-ı Hilafet Muzikası Filarmoni Orkestrası'nda resmî olarak şef yardımcılığı ve uygulamadaki şeflik görevi sadece müziksel bir işlevde değil aynı zamanda bir orkestranın koordinatörlüğünü kapsadığından, ilk bürokratik yöneticilik görevine böyle başladığı düşünülebilir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda orkestranın dağılmaması ve Ankara'da yeniden yapılanması hususundaki çabalarıyla da bu bürokratik yöneticilik görevini sürdürdüğü görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki Musiki Devrimi ve yeni müzik kurumlarının kuruluşlarındaki resmî görevleri ve bunun yanında Atatürk'e verdiği raporlar onun bürokratik yöneticiliğini pekiştirir ki bu bağlamda Ankara'daki ilk resmî görevi, kendisinden sonra devam etmeyen, doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı olan Musiki Müesseseleri Şefliği/Müdürlüğü olmuştur. Bununla birlikte aynı süreçte Musiki Muallim Mektebi Müdürlüğü ve Riyaset-i Cumhuriyet Musiki Heyeti Şefliği görevlerini de yaklaşık on bir yıl sürdürmüştür.⁴² Onun Ankara'da sürdürdüğü bir başka görev de İstanbul Radyosu'nda Telsiz Telefon Stüdyo Orkestrası'nın şefliği olmuştur.⁴³ Bu görevler de Üngör'ün müzik hayatındaki ilklerden olmuştur.

Üngör'ün resmî ve resmî olmayan yöneticilik süreçlerinde bir 'öncü' olduğu görülmektedir. 1917 yılında Makam-ı Hilafet Muzikası Filarmoni Orkestrası'nın yurt dışı seyahatine çıkabilmesi ve sonrasında orkestrayı büyütmeyle ilgili çabaları, Sultan Mehmed Reşad (1844-1918) döneminde orkestra üyelerinin saray dışında başka şeflerle çalışmalarına konulan yasağın kalkmasındaki öncülüğü, Dârülbedâyi ve Dârülelhân kurumlarındaki komisyon üyeliği sırasındaki kararları, Riyaset-i Cumhuriyet Musiki Heyeti'nin geliştirilmesi ve bağımsızlaşması çabaları, Musiki Muallim Mektebi, konservatuvar, opera ve bunları içeren Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nin⁴⁴ kurulmasına yönelik fikirleri ve Atatürk'e yazdığı raporlar onun öncülüğüne olduğuna ilişkin örneklerdir.⁴⁵

Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün Çocuklara ve Gençlere Teganni Dersleri Adlı Kitabının İkinci Baskısının Kapağı (1929)⁴⁶

Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün Çocuklara Teganni Dersleri Adlı Kitabının İlk Baskısının Kapağı (1925)⁴⁷

Sonuç

Müzikolojik bağlamda bir müzik kültürünün oluşmasına katkıda bulunan insanlar çerçevesinde Üsküdarlı Osman Zeki Üngör özelinde incelenen betimsel düzende durum saptamaya yönelik bu tarihsel müzikoloji çalışmasında, şu tespitler ortaya çıkmıştır:

Osmanlı'dan gelen müzik/müzikli kurumları ve çok sayıdaki Osmanlı Sanat Müziği bestekâr ve müzisyenleri⁴⁸ ile bilinen Üsküdar'dan bu defa Avrupa Sanat Müziği alanında bir bütün müzikçi olarak çıkan Osman Zeki Üngör'ün varlığı saptanmıştır. Yaşamının tamamı müzik ile geçmiş olan Üngör'ün çalışmaları, tamamen birbiri içinde olan seslendirme/yorumculuk, orkestra şefliği, eğitimcilik, bestecilik ve kurum yöneticiliği olarak beş temel alanda sınıflanabilir. Yaptığı birçok çalışma ile Osmanlı'dan Türkiye'ye müzik alanındaki yenilikler ve kültürleşme hareketi içinde öncü olduğu görülen Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün, bestelediği Türkiye Cumhuriyeti'nin *İstiklal Marşı* eseri dışında hatırlanmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma ile birlikte az sayıdaki yazılı kaynak dışında onun yaptığı çalışmaların yeterince bilinmediği ve öne çıkmadığı da görülür. Döneminde başka müzikçiler olmasına rağmen, onun Osmanlı'dan Türkiye'ye uzanan süreçte yaptığı çalışmalarda öncülüğünde, girişimci ve disiplinli⁴⁹ kişiliğinin etkisi de olduğu bilinir. Osmanlı'dan Türkiye'ye Avrupa'ya dair müziksel kültürleşme hareketlerinin gelişmesi ile müzik ve sahne sanatlarının kurulup yerleşmesinde Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün öncülüğünün önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Onun özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda müzik ve sahne sanatlarına ilişkin öncülüğünün unutulmasının sebeplerine bakıldığında, konuyla ilgili kaynaklarda onun adına yer verilmemesi ve kendisinden sonra gelen müzikçilerin öne çıkması olduğu tespit edilmiştir. Üngör'e ilişkin ve onun adının geçtiği özgün belgeler bir araya getirildiğinde

kendisine, çalışmalarına ve dönemine dair daha net bilgiler ortaya çıkacaktır ki onun özellikle Türkiye'nin müziksel kültürleşmesine ilk yön verici olduğunun tarihsel müzikoloji bağlamında her zaman değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Üsküdarlı Osman Zeki Üngör'ün Osmanlı'nın saray dışındaki ilk müzik okullarının ve Türkiye'de müzik ve sahne sanatları kurumlarının kurulmasındaki gayretleri bundan sonraki yeni çalışmalarda incelikli olarak yer almalıdır.

Dipnotlar

- 1 bk. Alan, P. Merriam, *The Anthropology of Music*, Evanston, IL 1964; Timothy Rice, "Toward the Remodeling of Ethnomusicology", *Ethnomusicology*, 31/3, Champaign, IL 1987, 469-488; Jeff Todd Titon, *Worlds of Music*, (2nd ed.), New York 1992, xxi.
- 2 bk. Seyit Yöre, "Osmanlı/Türk Müzik Kültüründe Levanten Müzikçiler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, Konya 2008, 413-437.
- 3 bk. Seyit Yöre, "Osmanlı'dan Türkiye'ye Üsküdar'da Osmanlı/Türk Sanat Müziği'ne Dâir Kurumlar ve Üsküdarlı Müzisyenler". *Uluslararası Katılımlı Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kasım 2007* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2008, I, 323-335.
- 4 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 132.
- 5 Müzikâ-i Hümayun, Osmanlı Devleti'nin resmî olarak yenilenmek bağlamında Batılılaşması çerçevesinde geleneksel askerî müzik topluluğu olan Mehterân yerine, 1828'de kurulan Saray Bاندosu'nun geliştirilmesi sonucunda kurulan ilk müzik okulu olarak ortaya çıkmıştır ki kapsamında hem Osmanlı sanat müziği hem de Avrupa müziği eğitimi ve uygulamasına dair birimler bulunan bu kurum (bk. Mahmut R. Gazimihal, *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*, İstanbul 1955, 98-104; Seyit Yöre 2008, a.g.m., 422-424), Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar varlığını sürdürmüştür Müzikâ-i Hümayun kapsamındaki bando ve orkestra 1924 yılından itibaren yeni kurumsal kimlikleriyle Türkiye'de de varlığını sürdürmektedir.
- 6 Osmanlı'da adı öne çıkan az saydaki santurî'den ve İnce Musiki (Sanat Müziği) bestekârlarından biri olan Hilmi Bey'in, Muzika-i Hümayun'da eğitim alıp Miralaylık (albaylık) rütbesine kadar yükseldiği, Sultan Abdulaziz (1830-1876) ve Sultan II. Abdulhamid'in (1842-1918) saltanat yıllarında sarayda santurî ve öğretmen olarak orta oyunu kolunda bulunduğu bilinmektedir (Refik Ahmet Sevengil, *Türk Tiyatrosu Tarihi IV: Saray Tiyatrosu*, İstanbul 1970, 116-117). Hilmi Bey, Romen santûrunu Osmanlı'ya ilk defa getirip çalan müzikçi, Fasl-ı Cedîd topluluğunun ve ilk nota tasnif heyetinin (1895) kurucularından biri olarak da bilinir Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Sarayı ve Haremî İçyüzü* (yay. haz. Osman Selim Hocahanoğlu), İstanbul 1999, 307, 366; Fikret Karakaya, "Santûr", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 108.
- 7 Fasl-ı Cedîd, 'yeni fasıl' anlamına gelmektedir ki 'eski fasıl' anlamına gelen Fasl-ı Atik'te geleneksel Osmanlı sanat müziği icra edilirken, Batılı bir kültürleşme göstergesi olan Fasl-ı Cedîd ise dönemin Türk müzisyenlerin öncülüğünde çokseslendirilmiş eserlerin karma orkestra ve koro ile seslendirilmesinden oluşmuştur. Sântûri Miralay Hilmi Bey, Binbaşı Pazı Osman Bey ve Başçı Binbaşı Fâik Bey'in öncülüğünde kurulan ve Osman ve Faik Beylerin müzik düzenlemelerini yaptığı Fasl-ı Cedîd; ud, keman, lavta, flüt, trombon, kitara, mandolin, ney, viyolonsel ve vürmalî çalgılardan dümbelek [darbuka] kastanyet ve zil'den oluşan bir orkestra ile Zeki Üngör'ün de içinde olduğu küçük yaştaki hânendelerden oluşmuştur. Fasl-ı Cedîd'in armonilenmiş şarkılarla sarayda, saray dışında pâdişâh tarafından gönderilen düğünlerde ve özellikle de dönemin Mısır Valisi'nin (Hidiv) yalısında sahne aldığı ve dolayısıyla üst düzey kişilerin düğünleri dışında, halka temasının olmadığı görülür (Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 101-103).
- 8 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 101-103, 131; Gültekin Oransay, *Batı Tekniğiyle Yazan 60 Türk Bağdar*, Ankara 1965, 13; Süleyman Kâni İrtem, *a.g.e.*, 366; Ersin Antep, *Osman Zeki Üngör ve Musiki İnkûlûbı* (yüksek lisans tezi), İstanbul 2009, 13, 44, 62.
- 9 Ersin Antep, *a.g.e.*, 264.
- 10 Ersin Antep, *a.g.e.*, 109.

- 11 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 117; Ersin Antep, *a.g.e.*, 63.
- 12 Üngör'ün ilk çocuğu olan Emine Beraet Üngör (1909-1995) ilk Türk hanım hukukçu olarak bilinmektedir. İkinci çocuğu keman icracısı, eğitimci ve besteci Ekrem Zeki Ün (1910-1987) ve üçüncü çocuğu ise Galatasaray Lisesi'nde İz-Caz (1928-32) grubunda müzisyenlik de yapmış olan tüccar Kadri Vedat Üngör'dür (Milliyet Gazetesi 01.03.1958, 2, Ersin Antep, *a.g.e.*, 49-50, İzcilik Müzesi 24.08.2014, Hürriyet Gazetesi 13.01.2014). İz-Caz için bk. Güven Erkin Erkal, *Türkiye Rock Tarihi 1 / Saykodelik Yıllar*, İstanbul 2013.
- 13 Osman Zeki Üngör'ün ikinci çocuğu olan Ekrem Zeki Ün (1910-1987), keman ve besteleme içeren müzi eğitimini 1924-30 yılları arasında Paris'te École Normale de Musique'te almıştır. Türkiye'ye döndükten sonr 1930 yılından başlamak üzere önce babasının müdür olduğu Musiki Muallim Mektebi'nde, sonra İstanbul Muallim Mektebi'nde (1934-45) ve İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda (1945-?) ve ayrıca İstanbul'dak öğretmen okullarında ve Çapa Müzik Semineri'nde keman ve müzik dersleri vermiştir. Müzik eğitimine yönelik kitaplar yazmış ve birçok formda çağdaş müzik eseri bestelemiştir (Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenle Ansiklopedisi* (M-Z), İstanbul 1986, 819; Ahmet Say, *Müzik Ansiklopedisi 3*, Ankara 2005, 564; bk. Evin İlyasoğlu, *71 Türk Bestecisi/71 Turkish Composers*, İstanbul 2007, 74-79).
- 14 Ersin Antep, *a.g.e.*, 49-50, 214-215.
- 15 Ersin Antep, *a.g.e.*, 265.
- 16 Cemil Bey, kendisi gibi Muzikâ-i Hümayun'da görevli olan ve Fasl-ı Atik grubunda muallim ve Kolağası olarak çalışan tanınmış Osmanlı Sanat Müziği bestekârı Hacı Arif Bey'in (1831-1885) oğludur (Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 131; Nihat Ergin, *Yıldız Saray'ında Müzik: Abdülhamid II Dönemi*, Ankara 1999, 15, 17).
- 17 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 131; Gültekin Oransay, *a.g.e.*, 18; Ersin Antep, *a.g.e.*, IV, 3, 46.
- 18 Kemal Küçük, *Türk Müziğinin Kutup Yıldızı Adnan Saygun*, İstanbul 2007, akt. Ersin Antep, *a.g.e.*, 60.
- 19 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 125, 131.
- 20 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 136.
- 21 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 138; Gültekin Oransay, *a.g.e.*, 18.
- 22 bk. Ersin Antep, *a.g.e.*, 52.
- 23 Riyaset-i Cumhuriyet Musiki Heyeti'ni 1923'ten Nisan 1924'e kadar, Üngör'ün yerine, aslen Ertuğrul Muzikası'nın şefi olan İhsan Murat (Onat) Efendi'nin yönettiği belirlenmiştir (Ersin Antep, "Tarihçe Unutulan Riyaseticumhur Musiki Heyeti", *Andante*, 25, İstanbul Kasım-Aralık, 2006).
- 24 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 127; Ahmet Say, *Müzik Ansiklopedisi 1*, Ankara 2005, 356; Nuri Özcan, "Müzika-i Hümayun", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 422-423; Ersin Antep, *a.g.e.*, 100.
- 25 Ersin Antep, *a.g.e.*, 270.
- 26 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 146.
- 27 Ersin Antep, *a.g.e.*, 100-119.
- 28 Üngör, müzik devrimi konusunda onun yönlendirmeleri doğrultusunda hareket Atatürk'ün emriyle Ahmed Adnan Saygun tarafından bestelenip ve sahnelenen Türkiye'nin ilk opera eserlerinden *Özsoy*'un sahnelenmesinde Riyaset'i Cumhuriyet Filarmoni Orkestrası'nın kullanılmasına izin vermediğinden dolayı Atatürk tarafından orkestra şefliği görevinden alınıp yerine Ahmed Adnan Saygun atanmıştır (bk. Ersin Antep 2009, *a.g.e.*, 142-149).
- 29 E. Reyhan Serdaroğlu, *Muzika-yı Hümayun'un Kurulmasından Günümüze Türkiye'de Çoksesli Klasik Batı Müziği'nin Kurumlaşması* (doktora tezi), İstanbul 2008, 100-101; Ersin Antep, *a.g.e.*, 134, 149.
- 30 Üngör'ün bestelediği *İstiklal Marşı*'nın ezgisini, Ion (Josef) Ivanovici'nin bestelediği *Carmen Sylva* adlı vals formundaki bir eserden veya Ludvig van Beethoven'ın bestelediği 5. *Senfon*'nin son bölümünün viyolonsel partisindeki bir kısımdan intihal ettiği (Ersin Antep 2009, *a.g.e.*, 69) kendisi yaşıyorken de tartışılmasına rağmen, Üngör'ün bu konuda bir cevap vermediği bilinmektedir (bk. Salih Zeki Çavdaroğlu, "Musikîşinas Bir Siyasetçi: Osman Şevki Uludağ (1889-1964)", *Musiki Dergisi*, İstanbul 2010a, Salih Zeki Çavdaroğlu, "İstiklâl Marşı'nda Yaşanan Komedi Sebebi; Müziği İle İnsanı Arasındaki Doku Uyuşmazlığıdır", *Musiki Dergisi*, İstanbul 2010b). Tartışmaların halen bilimsel

- araştırma ve müziksel analizler dışında devam ettiği görülse de eser, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal marşı olarak varlığını sürdürmektedir.
- 31 Gültekin Oransay, *a.g.e.*, 19; Etem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1966, 64; Ersin Antep, *a.g.e.*, 225.
- 32 Mehmet Akif Ersoy'un aynı adlı şiiri üzerine Üngör'ün bestelediği bu marşın senfoni orkestrası için düzenlemesi Edgar Manas'a, bando orkestrası için düzenlemesi Hüseyin İhsan Künc'er'e ve piyano eşliği düzenlemesi ise Eduard Zuckmayer'e aittir.
- 33 bk. Buğra Koçak, "Osman Zeki Üngör ve Türk Müzik Eğitimine Katkıları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 21, İzmir 2007, 143.
- 34 Gültekin Oransay, *a.g.e.*, 131; Ahmet Kara, *Bir Müzik Eğitim Kurumu Olarak Dârüelhan ve Mecmuası* (yüksek lisans tezi), İstanbul 2010, 132.
- 35 Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi V: Meşrutiyet Tiyatrosu*. İstanbul 1968, 189.
- 36 Ahmet Kara, *a.g.e.*, 41, 89-90, 92.
- 37 Hasan Toraganlı, "Müzik Eğitimi Nereye Gidiyor ve Mahmut Ragıp Gazimihal'in Bir Mektubu Üzerine", *Filarmoni Aylık Müzik ve Fikir Dergisi*, 122, İstanbul Aralık 1976, 1.
- 38 Ersin Antep, *a.g.e.*, 123, 128-129.
- 39 Orhan Şaik Gökyay, *Devlet Konservatuvarı Tarihçesi*, Ankara 1941, 31.
- 40 bk. Buğra Koçak, a.g.m., 142-145; Gülnihal Gül ve İsmail Bozkaya, "Osman Zeki Üngör'ün 'Çocuklara Teganni Dersleri' Kitabı Üzerine Bir Çalışma". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIII/1, Bursa 2010, 138-155.
- 41 Ersin Antep, *a.g.e.*, 63.
- 42 bk. Ersin Antep, *a.g.e.*, 100-111.
- 43 Ancan Özasker, *Muzika-i Humayun'dan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasına*, İstanbul 1997, 28; Ayhan Dinç, Özden Çankaya ve Nail Ekici (Haz.), *İstanbul Radyosu: Anılar, Yaşantılar*, İstanbul 2000, 18.
- 44 TBMM, "Milli musiki ve temsil akademisinin teşkilât kanunu", *T.C. Resmî Gazete*, 2743, Ankara 04.07.1934, 6-8.
- 45 Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 128, 139, 147; Refik Ahmet Sevensil, *a.g.e.*, 189; Ahmet Kara, *a.g.e.*, 41, 89-90, 92; Ersin Antep, *a.g.e.*, 99-111, 147.
- 46 Buğra Koçak, a.g.m., 144.
- 47 Buğra Koçak, a.g.m., 144.
- 48 bk. Seyit Yöre 2008a, a.g.m.
- 49 bk. Mahmut R. Gazimihal, *a.g.e.*, 138; Ersin Antep, *a.g.e.*, 4, 13, 96.

Kaynaklar

- Antep, Ersin, "Tarihte Unutulan Riyaseticumhur Musiki Heyeti", *Andante*, 25, İstanbul Kasım-Aralık, 2006. URL: http://www.muzikoloji.org/yazi/yazi_goster.aspx?Yazi_id=101, Erişim: Antep, Ersin, *Osman Zeki Üngör ve Musiki İnkılâbı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.
- Çavdaroğlu, Salih Zeki, "Musikîşinas Bir Siyasetçi: Osman Şevki Uludağ (1889-1964)", *Musiki Dergisi*, İstanbul 2010a, URL: <http://www.musikidergisi.net/?p=1291>, Erişim: 12.11.2014.
- Çavdaroğlu, Salih Zeki, "İstiklâl Marşı'nda Yaşanan Komedilerin Sebebi; Müziği İle İnsanı Arasındaki Doku Uyuşmazlığıdır", *Musiki Dergisi*, İstanbul 2010b, URL: <http://www.musikidergisi.net/?p=1512>, Erişim: 12.11.2014.
- Dinç, Ayhan, Özden Çankaya ve Nail Ekici (Haz.), *İstanbul Radyosu: Anılar, Yaşantılar*, İstanbul 2000.
- Ergin, Nihat, *Yıldız Sarayı'nda Müzik: Abdülhamid II Dönemi*, Ankara 1999.
- Erkal, Güven Erkin, *Türkiye Rock Tarihi 1 / Saykodelik Yıllar*, İstanbul 2013.
- Gazimihal, M. Ragıp, *Türk Askerî Muzikaları Tarihi*, İstanbul 1955.

- Gökyay, Orhan Şaik, *Devlet Konservatuvarı Tarihçesi*, Ankara 1941.
- Gül, Gülnihal ve Bozkaya, İsmail, "Osman Zeki Üngör'ün 'Çocuklara Teganni Dersleri' Kitabı Üzerine Bir Çalışma", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIII/1, Bursa 2010, 133-156.
- Hürriyet Gazetesi, "Notre Dame de Sion Fransız Lisesi 158 yaşında", 13.01.2014, URL: <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/25558557.asp>, Erişim: 04.11.2014.
- İlyasoğlu, Evin, *71 Türk Bestecisi/71 Turkish Composers*, İstanbul 2007.
- İrtem, Süleyman Kâni, *Osmanlı Sarayı ve Harem'in İçyüzü*, yay. haz. Osman Selim Hocahanoğlu, İstanbul 1999.
- İzcilik Müzesi, "Zilli Tevfik İz-Caz'a Karşı", 24.08.2014. URL: <http://izcimuzesi.wordpress.com/2014/08/24/im000217/>, Erişim: 04.11.2014.
- Kara, Ahmet, *Bir Müzik Eğitim Kurumu Olarak Dârülelhan ve Mecmuası* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Karakaya, Fikret, "Santûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, 36, 107-109.
- Koçak, Buğra, "Osman Zeki Üngör ve Türk Müzik Eğitimine Katkıları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, İzmir 2007, 140-146.
- Küçük, Kemal, *Türk Müziğinin Kutup Yıldızı Adnan Saygun*. İstanbul 2007.
- Merriam, Alan, P., *The Anthropology of Music*. Evanston, Illinois 1964.
- Milliyet Gazetesi, "Vefat: Zeki Üngör", İstanbul 01.03.1958, URL: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Zeki%20%C3%9Cng%C3%B6r/>, Erişim: 04.11.2014.
- Oransay, Gültekin, *Batı Tekniğiyle Yazan 60 Türk Bağdar*, Ankara 1965.
- Özasker, Ancan, *Muzika-i Hümayun'dan Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasına*, İstanbul 1997.
- Özcan, Nuri, "Müzika-i Hümayun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, 31, 422-423.
- Rice, Timothy, "Toward the Remodeling of Ethnomusicology", *Ethnomusicology*, 31/3, Champaign, IL 1987, 469-488.
- Say, Ahmet, *Müzik Ansiklopedisi 1-3*. Ankara 2005.
- Serdaroğlu, E. Reyhan, *Muzika-yı Hümayun'un Kurulmasından Günümüze Türkiye'de Çoksesli Klasik Batı Müziği'nin Kurumlaşması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.
- Sevengil, Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi V: Meşrutiyet Tiyatrosu*. İstanbul 1968.
- Sevengil, Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi IV: Saray Tiyatrosu*. İstanbul 1970.
- Sözer, Vural, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi (M-Z)*, İstanbul 1986.
- TBMM, "Milli musiki ve temsil akademisinin teşkilât kanunu", *T.C. Resmî Gazete*, 2743, Ankara 04.07.1934, 6-8, URL: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2743.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2743.pdf>, 10.11.2014.
- Titon, Jeff Todd, *Worlds of Music* (2nd ed.), New York 1992, xxi.
- Toraganlı, Hasan, "Müzik Eğitimi Nereye Gidiyor ve Mahmut Ragıp Gazimihal'in Bir Mektubu Üzerine", *Filarmoni Aylık Müzik ve Fikir Dergisi*, 122, İstanbul Aralık 1976, 1.
- Üngör, Etem, *Türk Marşları*, Ankara 1966.
- Yöre, Seyit, "Osmanlı'dan Türkiye'ye Üsküdar'da Osmanlı/Türk Sanat Müziği'ne Dâir Kurumlar ve Üsküdarlı Müzisyenler". *Uluslararası Katılımlı Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kasım 2007* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2008a, I, 323-335.
- Yöre, Seyit, "Osmanlı/Türk Müzik Kültüründe Levanten Müzikçiler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, Konya 2008b, 413-437.

Foto: Mustafa Kirazlı

İSTANBUL/ÜSKÜDAR MEDENİYETİNDEN ETKİN BİR İZ MUALLİM ABDULLAH MÂHİR İZ

PROF. DR. MUSTAFA İSMET UZUN

Marmara Üniversitesi

*A'dâd biterdi Allah Allah,
Evsâfi eğer olunsa ta'dâd*

K. E. Kürkcüoğlu

I. Ailesi

Mâhir İz, 29 Ocak 1895'te (2 Şaban 1312 h./ 15 Kânûnusâni 1310 r.) o zamanlar Üsküdar'a bağlı olan Beykoz'da, Abraham Paşa korusuna bitişik bir evde doğmuştur.

Vefâtının da Paşabahçe semtinde vuku bulması, kendisinin bir ömür boyu süren Boğaziçi sevgisinin takdir-i ilâhi ile te'yid edilmiş müşahhas bir delili sayılabilir. İstanbul'da bir hayli yıl oturduğu semtler arasında Beylerbeyi ve Bağlarbaşı/Kuruçeşme de bulunmakla birlikte yaygın ve örgün eğitim hizmetiyle bereketlenen ömrünün pek çok yılını Çengelköy'deki Kuleli Askerî Lisesi, Üsküdar Paşakapısı Orta Mektebi, Haydarpaşa Lisesi, Çamlıca Kız Lisesi ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü gibi beldemizin tanınmış eğitim kurumlarında geçirmiş olması, Mahir Hocamızı Üsküdar'ın sâdik mukîmlerinden ve bu beldede iz bırakmış isimlerin önde gelenlerinden bir değerli şahsiyet kabul etmeye imkân vermektedir. Yine bu sebeplerle onu Osmanlı Medeniyetinin her bakımdan kadîm merkezlerinden biri olan bu şehrin evlatlarına kazandırabileceği mümtaz özelliklere gerçekten sahip olmuş bulunanlara verilen bir vasfını ifade eden "İstanbul"-lu bir isim olarak ta anmak gereklidir.

Çocukluk ve gençlik yılları kısmen İstanbul dışında geçmiş olsa bile evinde ve çevresinde yaşayan İstanbul kültürü, onun her bakımdan temessül ettiği bu medeni değerlerle içi içe yaşamış bir kişiliğe sahip olduğunu ifade eder.¹ Mâhir İz'in şahsında mükemmel

Mahir İz'in
çocukluğu

denecek şekilde tecessüm eden “İstanbul Beyefendiliği”ne ait bu vasıflar, ona yetişen nesillerin hafızalarında ve kimliklerinde unutulmaz izler bırakmıştır. Şüphesiz sâdatan olması da onun kimliğinin mümtaz ve müstesnâ bir değeridir. Çocukluk yıllarının en feyizli devresinin Medine’de, âğûş-i Resûl’de geçmiş bulunması da şahsiyetini taçlandıran bir inayet-i Sübhânî ve bereket-i Nebiy-yi Rahmânî olmuştur.

Babası Külâhîzâdeler namıyla anılan, ilmiyeye mensup bir aileden, Medine ve Ankara kadılıklarında bulunmuş, Medine-i Münevvere Mollası Seyyid İsmail Abdülhalim Efendi’dir. Annesi de kadı ve şeyhülislâmlar yetiştirmiş Erzurumlu Çelebizâdeler ailesine mensup Râife Hanım’dır.

Mâhir Hoca, babasından bahsederken “*ilmî müzâkereye, sohbet, yemeğe, iyi suya, kitaplara, halıya ve ince ev eşyasına merakı vardı*” demekte ve onu “*her gittiği yerde ilim adamları ile münasebet kurar, onlarla sohbetler eder ve isteyenlere mutlaka bir eser okutur*” cümleleriyle tanıtmaktadır. Anlaşıldığına göre Hoca ebeveyninden irsen devraldığı bu özelliklere, İstanbul’un güzîde ilim, kültür ve sanat çevresinden derlediği seçkin ve değerli güzellikleri eklemesini bilmiş, hayatını da bu şekilde geçirmiştir.

Mâhir Hoca, Abdülhalim Efendi’nin üçü küçük yaşta vefat eden dokuz evlâdının Bihin, Servet, Abdülmennan, Güzin ve Fâhir² isimlerini taşıyan, yaşayan altı çocuğundan biri ve erkeklerin en büyüğüdür.

II. Tahsili

Küçük Mâhir’in tahsil hayatı, babasının kadılık vazifesi dolayısıyla, kendisi henüz beş yaşındayken İstanbul’dan ayrılmasının ardından başlamış ve Osmanlı coğrafyasının

Mahir İz
Davut Paşa
Ortaoku
Müdürü iken

muhtelif şehirlerinde sürmüştür. İlk tahsiline babasının görevli bulunduğu Midilli’de adım attı. Balıkesir İdâdîsi’nin ilk kısmında okudu. Burada bir taraftan da, o zaman Osmanlı medeniyetinde önem verilen bir gelenek halinde yaşayan uygulamayla, kendisine hususî hocalık yapmak üzere babası tarafından İstanbul’dan getirilen Saraybosna’lı müderris Mahmud Necî Efendi’den dersler almaya başladı.

Mâhir Bey’in “*sebeb-i feyzimdir*” dediği bu zat, Osmanlı eğitim hayatında titizlikle yaşatıldığı görülen bir anlayışla, ileriki yıllarda da âilenin dolaştığı her yere onlarla beraber gitmiş ve küçük Mâhir’e özel dersler vererek onu yetiştiren bir isim olmuştur. Hoca, hatıralarında Balıkesir’de bu zattan *Tuhfe-i Vehbi*’yi okuyup ezberlediğini nakletmektedir.³ On yaşında İstanbul’a döndüklerinde Eğrikapı Rüşdiye’sine devam etti. Oradan ailece Isparta’ya gidilince tahsilini buradaki mektepte sürdürdü.

On üç yaşındayken, kadılığına tayin edilen babasıyla Medine-i Münevvere’ye gitti. Bir taraftan Rüşdiye’ye devam ederken bir taraftan da hocasından Arap dili ve Edebiyatı yanında çeşitli dini dersler ve kitaplar okuyarak kendini yetiştirdi. Altı ay içine Arapça konuşmaya başladı. Hatıralarında “*Medine’nin, o gülzâr-ı nübüvvetin feyzi sayesinde*” hocasıyla tanınmış hadis kitaplarından *Câmiu’s-sağîr*,⁴ *Kenzü’l-ummâf* gibi muhalled eserleri okuduğunu, ayrıca “*akşamdan hazırladığı soruları hocasına sorarak müzâkere ettiklerini*” yazmaktadır. Bu çalışmalar sırasında Necî Efendi’nin: “*Sen bu merak ve bu çalışmayla devam edersen on sekiz yaşına geldiğin zaman Fatih hocaları arasında ‘müşârü’n-bi’l-benân/parmakla gösterilecek kadar tanınmış’ olursun*” diyerek kendisini teşvik ettiğini nakletmektedir.

Mahir İz İstanbul
Yüksek İslam
Enstitüsünde 1965
mezunlarıyla

Nitekim, Mâhir Bey'in, hocasının âdeta kerâmet göstererek küçük bir çocukken işaret ettiği bu seviyeye daha Sultanî'yi bitirir bitirmez eriştiğini ve zamanla kendisini daha da yetiştirdiğini söylemek gerekir. Ayrıca hocası, Medine'de yaptıkları derslerin feyiz ve bereketini vurgulayarak: **“Sen benim kırk yıllık emeğimi, bu suallerin sâyesinde on dokuz ayda topladın”** sözleriyle değerlendirdiğini belirtir. Yine bu sıralarda İsâ Rûhî Efendi'den de Farsça'sını ilerletme imkânı bulmuştur.

Bu bilgiler Mâhir Bey'in kuvvetli bir dini tahsil gördüğünü düşünmemizi tabii kılsa da kendisinin çoğunlukla tekrarladığı “ben meslek adamı değilim” sözü onun, üstadı Mehmed Âkif gibi tevazuuyla alâkalı olsa gerektir.

Ailece, trenle Şam'a oradan da Beyrut'a geçerek, deniz yoluyla tekrar İstanbul'a döndükten sonra iki yıl Vefa İdâdî'sinde⁶ öğrenim gördü. Bu yıllarda **“gazete okumaya merak sardığını, İkdâm gazetesi başta olmak üzere İstanbul gazetelerini sütün sütün okuduğunu, o zamana kadar duymadığı meselelerle ilgilenmeye başladığını”** belirten Mâhir Bey'in bu devrede artık memleket meseleleriyle yakından ilgilenmeye başladığını söylemek mümkündür. Yine bu sırada “hak” kavramını iyice benimsediğini ve:

“Haktadır, haktır, en büyük kuvvet”

mısraının bunu ifade ettiğini söylemektedir. Memlekette cereyan eden ve esas itibarıyla İttihad ve Terakki fırkası ve idarecilerinin sebep oldukları acı olaylar kendisinin, her ne kadar geçici de olsa hayatta, yaygın bir düstur olan **“el-hükmü limen galebe / gâlip olanın hükmü geçerlidir.”** kaidesinin yürürlükte olduğunu anlamasına yaramıştır. Artık onun için, muallimlik yanında, hayatının sonuna kadar memleket meseleleriyle yakından ilgileneceği ve bildiği doğruları hayata geçirmek için elinden, dilinden ve kaleminden geleni yapmaya gayret edeceği yeni bir saha açılmış olmaktadır.

Mahir İz
Özel Fatih
Kolejinde
Öğrencileriyle

Genç Mâhir'in, babasının kadı olarak tayin edildiği Ankara'daki günleri de birkaç noktadan ona farklı hususiyetler kazandırmıştır: Birincisi Ankara Sultânîsi'nden mezun olmasının ardından (1916) aynı okulun ilk kısmında başladığı Türkçe muallimliğiyle, elli dokuz yıl sürecek olan verimli, başarılı bir öğretmenlik hayatına -sevdiği tabirle muallimliğe- adım atmış olmasıdır.

İkincisi bu sırada Millî Mücadele'ye katılmak üzere İstanbul'dan gizlice Ankara'ya gelmiş olan Mehmed Âkif Bey'den Arapça, Farsça ve Fransızca edebî metinler okuyarak kendini daha iyi yetiştirme imkânı bulmasıdır. Bu münâsebetin daha sonraki yıllarda, hocalık- talebelik münasebetinden ileriye giderek yakın bir dostluğa dönüşmesi de ayrıca önemlidir.⁷

Yine bu yıllarda, Büyük Millet Meclisi hükümetinin Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı Te'lifat ve Tedkîkât-ı İslâmiyye Encümeni üyeliğiyle Ankara'ya gelmiş bulunan ve sonraları İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Şerh-i Mütûn Profesörü olarak hizmet verecek olan, müderris Ömer Ferit Bey (Kam) ile tanışarak ondan da faydalanmıştı.

Mâhir Bey bir yandan da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde -gizli celseler dahil- zabıt kâtibi, zabıt mümeyyizi ve ikinci grup şefi sıfatıyla dört yıl çalışmıştır. Bu görev ona Millî Mücadele yıllarında cereyan eden olayların iç yüzünü bilmek, memleketin geçirdiği bâdireleri yakından takip etmek imkânını vermiş olması bakımından da çok önemlidir.

Ayrıca bu sıralarda şiir yazmaya da başlamış, hatta "bi'l-bedâhe / ânında şiir söylemede" oldukça meleke kazanmıştı. Nitekim hatıralarında, Ankara kadısı Âşir Molla'nın küçük oğlu ve sonraları meşhur bir heykeltıraş olarak ün kazanacak olan Râtip Âşir'in yaptığı resimlerin altına kıtalar yazdığını nakletmektedir: Aşağıdaki kıt'alar onun ânında şiir söyleme kabiliyetini ortaya koyan güzel örneklerdir.

Mahir İz'in
Üsküdar Orta
Mektebi muallimi
iken hazırlanan
Sicil Cüzdanı

Mevlânâ türbesiyle ilgili resim için yazdığı:

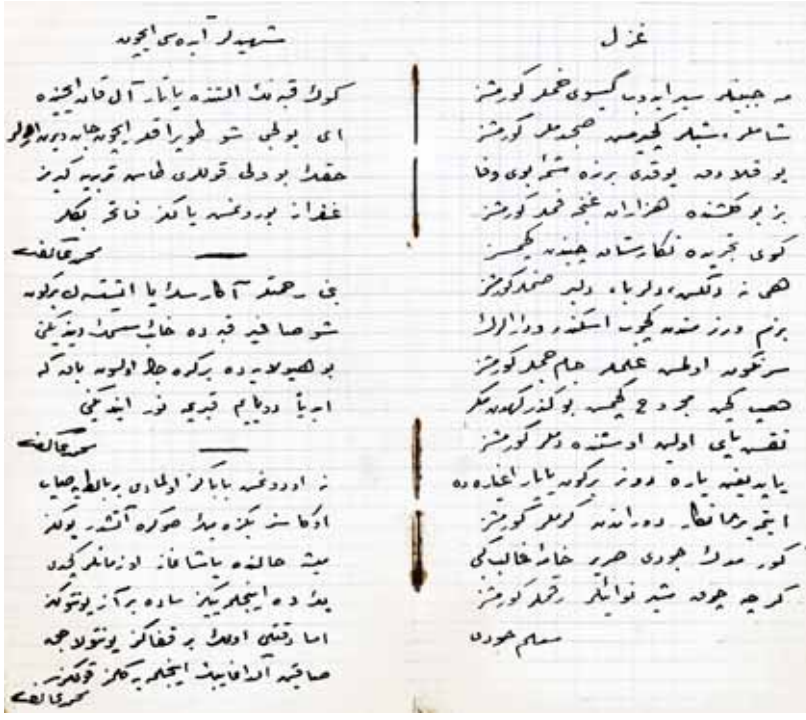
*Görünen türbe-i zî-izz ü alâ
Merkad-i Hazret-i Mevlânâ'dır
Varsa ger çeşm-i basîrette cilâ
Pertev-i feyzi onun peydâdır⁸*

Hıristiyanları heyecanlandırarak şekilde resmedilmiş, puta sarılmış bir papazın yer aldığı tablo için mü'min kimliğiyle söylediği:

*Belirir çehre-i meş'ûmunda
Bir siyâh zıll-i kesîf-i ilhâd
Olamaz şu'le-i Hak'tan başka
Edecek şem'a-i hakkı ikâd⁹*

kt'aları bunlardandır.

"Tûf-i Şegaf/Aşkın Aksi" başlıklı, aslında bir gazel olan ilk şiiriyle daha birkaç şiirini Maksud Kâmran takma adıyla Sultanî Müdürü Haydar Bey tarafından Ankara'da çıkarılmış olan **Sa'y** mecmuasında yayımladı.

Mahir İz'in el yazısı

III. Çalışma Hayatı

Mâhir İz'in en önemli vasfı, etkili ve çok sevilen bir muallim oluşudur. “Çok heyecanlı ve neşeli geçti” dediği hocalık hayatında, muallimliği daima ilk planda tutmuş, bulunduğu diğer vazifelerini de öğretmenliğin yanında sürdürmüştür. Hocanın bir taraftan öğrenmek diğer taraftan da öğretmek şeklindeki öğretmenlik anlayışını onun Muallim Naci'ye ait sık sık tekrarladığı:

Dersi bitmez bir debistân-ı hakâyıktır cihân

Onda en kâmil muallimler sebak-handır bütün

beyti de göstermektedir.¹⁰

Çalışma hayatına, daha doğrusu memuriyete Ankara'da, mezun olduğu Sultânî'nin ilk kısmına muallim tayin edilerek başlamıştır. Bu görevine ek olarak Ankara Sanayi Mektebi'nde de hocalık yapmıştır. Aslında hocanın hayatı boyunca kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınacak değerdeki öğretmenliği yanında, ona emsâline nazaran farklı bir ayrıcalık kazandıran TBMM zabıt kâtipliğinden öncelikle ve biraz genişçe bahsetmek yerinde olacaktır.

Mahir İz
kardeşleriyle

1. Meclis Zabıt Kâtipliği

Bu görev ona, Millî Mücâdele'nin hazırlık yıllarını, başlangıcını ve zaferle neticelenmesinin resmî tarihe intikâl etmeyen arka planını; zaferin ardından gelişen olayları, Meclisin ilk yıllarından beri zabıt kâtibi sıfatıyla içinde bulunarak ve bütün heyecanı ile yaşayıp müşâhede ederek çeşitli yönleriyle idrak etmek imkânını vermişti. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin müsbet-menfî bütün safhalarını, etraflıca bilen az sayıdaki isimlerden biri olarak, memleketin geçirdiği sıkıntıları yaşayarak bilmek gibi bir özellik kazandırmıştı. Ayrıca, bu bilgilerin ışığında memleketin geleceğini inşa etmede emsâline göre, daha isabetli fikirlere sahip olmuş ve öğretmenlik mesleğinin verdiği imkânlarla bu konudaki doğruları genç nesillere usûlüyle aktarmada büyük bir başarı elde etmişti.¹¹

Bir Ankara Hatırası

Hatıralarından anlaşıldığına göre Mâhir Hoca'nın Ankara devresindeki hayatının en önemli ve kendisini çok etkilemiş, heyecanlandırmış bir hadisesi de Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in devrin önde gelen idarecilerinin yönlendirmesi ile Topal Osman eliyle şehid edilmesi olmuştur.

Yılların İzi'nde, bu konudaki şu satırları dikkat çekicidir: "Meclis'teki ve diğer devlet dâirelerindeki bütün memurlar içinde yalnız ben, derin bir üzüntü içinde cenâzeye iştirak ettim. Hayatımda ilk taşıdığım tabut da, mübârek şehid merhum Ali Şükrü Bey'inki idi. O akşam eve döndüğüm zaman büyük bir teessür içinde şu mersiyeyi yazdım:

Şehîd-i Millet Ali Şükrü Bey'in Rûh-ı Mübecceline

*Ey rûh-i mübârek! Seni bir sâil-i menhûs
Şehrâh-ı hakîkatte şehîd eyledi efsûs...
Bir dest-i mehîn, dest-i şakî, dest-i hıyânet,
İhnâk ile mahveyledi, kahreyledi, lâ'net.
Kâlin, kalemin rehberi olmuştu sedâdın,
Her yerde tecellî-i hakîkatti murâdın.
Kurbân-ı fazîletsin, evet hiç şüphe yoktur,
Mağdûr-ı hakîkatsin evet; âleme makdûr*

İfnâ-yı şehâmet

Târîh ile müsbet

Sen ölmedin aslâ, ölemez çünkü hakîkat!

Hiç görmedi hilkat.

*Bir böyle tecellisini kânûn-ı Hüdâ'nın
Makhûr-ı zebûn olduğunu ehl-i hüdânın.
Ölmezsin evet, yâd-ı hazîninle yaşarken.
Sen sine-i millette kalırsın ebediyyen.
Tahlîd edecek fazlını târîh-i milel de,
Destân olacak âleme her darb-ı meselde,
Bir hâdise-i mefhareti şanlı gazânın.
Her yâd-ı gam-engîzi birer levha-i nefrîn*

Bir âteş-i pür kîn.

*Ey her sesi bir vecd-i hamîyyetle hurûşân
Fikr uğruna, hak uğruna, nûr uğruna kurbân!*

Mefkûre ve dînin

Her azm-i metînin

*Etvâr-ı tecellisini ta'yîn eder ancak
İ'câz ü fesâhatle o bir tek hecedir: Hak!
Ey arz-ı fecâyî'deki nâkûs-ı mezâlim
Her darbesi bir umde-i hürriyyeti hâdim*

Her sayha-i şûmun

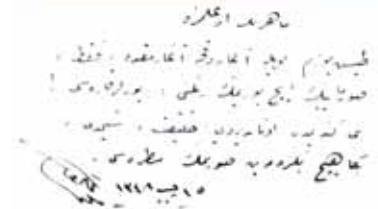
Mat'ûnu umûmun.

Mahir İz ve Ali
Nihat Tarlan
talebeleri Mehmed
Çavuşoğlu ile...

Mehmet Akif'in
Mahir İz'e
gönderdiği
Mektup

Mehmed Akif Bey'in Mâhir İz Bey'e Maarif'den
gönderdiği resim ve arkasına yazdığı kit'â:

— Mâhir Bey Oğlumuz —

Dış yüzüm böyle ağardıkaç ağarmakda, fakat,
Sormayın iç yüzümün rengini! Yüzler harası
Beni kendimden utandırdı, halikat, girdi,
Bana hiç benzemeyen süretimin manzarası.

15 Recep 1348
Mehmed Akif

2. İstanbul'a Dönüş

Mâhir Hoca, Ankara'nın hükümet merkezi olacağını öğrenince İstanbul'a gelmek ve yüksek tahsilini burada gerçekleştirmek amacıyla meclisteki görevinden ayrıldı. Maarif vekâletine müracaatla İstanbul'da ders saati az bir mektepte hocalık talebinde bulundu. Sultanselim'deki İmam-Hatip Mektebi'nin tarih hocalığına tayin edilince İstanbul'a döndü (16 Aralık 1924).

3. Yüksek Tahsili

Mâhir İz öğretmenliğe devam ederken bir taraftan da üniversite tahsilini tamamlamak üzere önce Eczâcı Mektebi'ne devam etmişti. Ancak, derslere devam meselesinde karşılaştığı zorluklar yüzünden buraya uyum sağlayamayınca Kimya ve Hukuk Fakültelerine yazılıp bir süre devam ettiyse de sonunda Edebiyat Fakültesi'nde karar kıldı. Burada Ankara'dayken kendisinden feyiz aldığı Şerh-i Mütûn Müderrisi Ferid Kam Bey'den tekrar istifade imkânı buldu.

Edebiyat Fakültesi'nin ders ve devam süresini bitirdikten sonra, yakın tarihimizin önemli isimlerinden şair Adanalı Hayret Efendi üzerinde hazırlayacağı mezuniyet tezini tamamlayamadan Edremit Orta Mektebi müdürlüğüne tayin edildi (12 Eylül 1933).

4. Muallim Mâhir Bey

Mâhir Hoca'nın muallimlik hayatı çok feyizli ve bereketli geçmiştir. İstanbul'daki muallimlikleri Kadıköy Orta Mektebi, Fransız Saint Jean D'Arc Okulu, Halıcıoğlu ve Kuleli Askerî liseleri, Üsküdar Paşakapısı ve Davutpaşa Orta mekteplerinde devam etmiştir.

1936'da Beykoz Orta Mektebi Türkçe öğretmenliğiyle İstanbul'a dönünce tezini tamamlayıp 1938 yılında Edebiyat Fakültesinden mezun oldu. Ardından Nişantaşı Erkek Orta Mektebi müdürlüğüne getirildi.

Mâhir Hocanın muallimliği, Kemal Edip Bey'in:

*Bir melek-sîret, velî-haslet mübârek zât idi
Zümre-i ta'lim övünsün böyle bir insan ile*

mısralarında ifade ettiği gibi ideal bir öğretmenin vasıflarına sahip olmasından kaynaklanmıştır. Bu vasıfları dolayısıyla etkili bir muallim olarak hayatının en velûd, millî kültürümüz bakımından en faydalı olan ve kalıcı izler bırakan devresi, İstanbul'un önde gelen liselerinden Haydarpaşa Lisesi ile İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalıkları olduğundan bu yıllardaki çalışmalarını ayrı ayrı ele almak gerekecektir.

a. Haydarpaşa Lisesi'nin Mâhir Baba'sı

Mâhir İz'in orta öğretimdeki muallimlik hayatının en etkili devrelerinden belki de birincisi, Haydarpaşa Lisesi'ndeki edebiyat öğretmenliği olmuştur. Bu vazifeye tayinini "*kendimce asıl yerimi buldum*" cümlesiyle değerlendiren Hoca'nın buradaki sınıf derslerinin dışında seminer adıyla mektebin her sınıfından bütün öğrencilerine açık olan serbest dersleri de büyük rağbet görmüştür. "*Yedi sene orada talebenin muhabbet hâlesiyle çevrili ve huzur içinde vazife yaptım*" ifadesiyle anlatan Mâhir Bey, bu devrede okulun bütün öğrencileri arasında "Mahir Baba" adıyla anılarak, sevgi ve saygı gören bir öğretmen olmuştur. Burada kendisinin "rahle-i tadrîsi"nden geçerek millî kültürümüze önemli hizmetlerde bulunmuş olan tanınmış talebeleri arasında bilhassa hat sanatında günümüzün en büyük otoritelerinden biri olan Eczacı M. Uğur Derman, Mehmed Âkif ile *Safahât* üzerindeki çalışmaları ve yakın tarih konularındaki araştırmalarıyla temâyüz etmiş yazar M. Ertuğrul Düzdağ, yakın tarih konularında kaleme aldığı romanlarıyla öne çıkan edib ve mütefekkir Dr. Mehmet Niyazi Özdemir vardır. Ayrıca İstanbul Edebiyat Fakültesinin eski Türk edebiyatı hocalarından Prof. Dr.

Mahir İz
Çengelköy Askeri
Orta Mektebinde
Öğrencileriyle 1932

Mehmed Çavuşoğlu (v. 1987) ve çeşitli Üniversitelerde hizmet vermiş Prof. Dr. Osman Öztürk (v. Kasım 2014) gibi merhumlar da önemli isimlerdir. Bu gibi öğrencileri daha sonra Hoca ile irtibatını kesmemiş ve yakınları arasına girerek her biri kendi alanında önemli hizmetler başarmış ilim, edebiyat ve sanat adamlarıdır.

Mâhir Hoca kısa bir müddet İstanbul İmam-Hatip Mektebi müdürlüğünde (1958-1959) bulunmuş ve burada mektebin ilk mezunları olarak, sonraları İHL camiasında önemli hizmetleri ve önder şahsiyetleriyle temayüz etmiş birçok isme hocalık yapmıştır.

Mâhir İz Çamlıca Kız Lisesi edebiyat öğretmenliğinden yaş haddi sebebiyle emekliye ayrılmıştır.

b. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü (M.Ü İlâhiyat Fakültesi) Hocalığı

Mâhir İz, emekli olduktan az sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde İslâmi Edebiyat Tarihi hocalığı yapmak üzere yeniden mesleğine dönmüştür (Ocak 1960). Onun bu önemli hizmetine -rahmete vesile olması için hocamın cümleleri ile aktaralım- “... *vazife almaklığımı teklif edip tayinime sebep olan evvelce kendisiyle bir muârefem olmayan Kemal Edip Bey [Kürkçüoğlu]...*” aracı olmuştur. Mâhir Hoca Enstitüdeki ilk yılın ardından on yıl Tasavvuf Tarihi, Hitabet ve İrşad derslerini de okutmuştur.

Hocanın bu devredeki muallimliği, İmam-Hatip ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nün ilk nesilleri üzerindeki derin ve kalıcı etkisinin ortaya çıktığı bir zaman dilimi olmuştur. Ayrıca büyük bir vukufu Tasavvuf dersini okutması ve bu konuda ilk ders kitabını kaleme almış olması da çok önemlidir. Mâhir Bey, okuttuğu diğer derslerinin yanında “İstikbâlin mânevî mimârı” kabul ettiği Enstitü talebeleri üzerinde en etkili eğitimcilerden

ve hocalardan biri kimliğine sahiptir. Bu devredeki talebelerinin önde gelenleri arasında önce, kendisinin her bakımdan hayrî'l-halefi olan merhum Dr. Selçuk Eraydın'ı (v. 1995) zikretmek gerekir. Selçuk Bey Mâhir Hoca'nın asistanı sıfatıyla kendisinden en çok istifade etmiş talebelerindendir. Ayrıca, *Tasavvuf* kitabının hazırlanmasındaki mesâisi Mâhir Hoca'nın kitabı Selçuk Bey'e imzalarken yazdığı ithaf cümleleri arasında yer alan:

Mütevâzi esere bâdî vü sâik sensin

Eser-i müştereki kim kime takdîm etsin

beytiyle açıkça belirttiği bir himmet ve gayret göstermişti.¹³ Nitekim tanıyanların müşterek tesbitleriyle Selçuk Eraydın, "Yüksek İslâm Enstitüsü ve Fakülte yıllarındaki unutulmaz hizmetleriyle, Mâhir İz Hocamızın yerini hakkıyla doldurmaya çalışarak bunda da büyük ölçüde başarılı olmuş himmetli, gayretli, fedâkâr bir ilim ve hizmet eri" olarak temayüz etmiştir.¹⁴

Bu devredeki talebelerinden diğer isimler arasında, sonraki yıllarda Yüksek İslâm Enstitüsü'nün ve Türkiye'de İlâhiyat camiasının önde gelen ilim ve fikir önderlerinden olacak, Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. M. Sâim Yeprem, Prof. Dr. Tayyar Altıkulaç, Prof. Dr. Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail E. Erünsal, Prof. Dr. Yaşar Fersahoğlu, Prof. Dr. Mahmud Çamdibi, Prof. Dr. Mustafa Bilge, Dr. Emin Işık, Dr. Nedim Urhan ile bu satırların yazarı da dahil pek çok isim zikredilebilir.

1960 ihtilâlinde sonra Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça aslının Latin harfleriyle basılması konusunda danışılmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından davet edildiği Ankara'daki bir toplantıda, bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koyarak teşebbüsten vazgeçilmesini sağladı. Bunun yerine bir meâl hazırlanıp yayınlanmasının daha isabetli olacağı konusunda fikir birliği sağlanmasını temin etti. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlatılan *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı* adlı eserin redaksiyon heyetine başkanlık yaptı.

Hocanın önemli hizmetlerinden biri o devirde, sağ cenahta bir ilk olan Özel Fatih Koleji'nin kurucu müdürlüğünü yapmasıdır. Burada etrafına topladığı M. Ertuğrul Düzdağ, İsmail E. Erünsal, Mehmet Açıkgozoğlu, Ahmet Tezbaşar, İzzet Ay, Oktay Demirsöz, Hayri Selçuk gibi çoğu talebesi olan genç öğretmenlerle idealist bir eğitim kadrosu oluşturmuş ve başarılı bir eğitim müessesesi kurmuştur (1965-1968).

Yakalandığı akciğer kanseri neticesi, Paşabahçe Hastahanesi'nde 9 Temmuz 1974 günü vefat eden Mâhir Hocamızın cenazesi 11 Temmuz'da Erenköy'deki Sahrayıcedid Camiinden kaldırılarak yanı başında bulunan ve aynı adı taşıyan mezarlığa defnedildi. Mezar taşındaki celi ta'lik "Muallim Mâhir İz" kitâbesi Uğur Derman hattıdır.

Ölümü üzerine yakın dostu olan şairler tarafından tarih manzumeleri ve mersiyele yazılmış, hakkında otuz kadar yazı kaleme alınmıştır. Bunlardan çok yakın dostu Kemal

Edip Kürkcüoğlu merhumun iki mersiyesinden aşağıya dercettiğimiz şiir, aynı zaman-
da onu kısa ve özlü olarak büyük bir isabet ve başarıyla anlatan bir tarih manzumesidir:

Çok Muhterem Üstâdımız
Mâhir İz Beyefendi'nin Vefâtına Tarih

*Her nefis, nidâ-yı "irci'î"ye,
Elbette uyar dolunca mî'âd*

*Teşvîşe düşüp de yolda kalmaz,
Takvâyı edenler uhrevî zâd*

*Bir ârif-i kem-nazîr göçtü,
Yârân yeridir ederse feryâd*

*Bir zât-ı güzîni aldı bizden,
Meydân-ı fenâda esti bir bâd*

*Âşıktı Resûl-i Kibriyâ'ya,
Bâ-hürmet ü hubb-i Âl ü Evlâd*

*Merbût idi Şâh-ı Nakşbend'e,
Görmüştü halîfesinden imdâd*

*Olmuştu, tarîk-ı Hak dışında,
Bihûde alâkalardan âzâd*

*Ermişti kemâle fitratinde,
Memdûh-ı hasâil-i Hüdâ-dâd*

*A'dâd biterdi Allah Allah,
Evsâfı eğer olunsa ta'dâd*

*Zâhirdi yüzünde nûr-i îmân,
Tâhirdi misâl-i tıfl-i nevzâd*

*Sohbetleri ders-i ma'rifetti,
Şübbânı ederci kalben irşâd*

*Bezminde gönül düşerdi vecde,
Tasvîr edemez bu hâli Bihzâd*

*Üç dilde kılardı şâirânın,
Eş'ârını gür sesiyle inşâd*

*Âkif anılınca naklen ondan,
Eyledi nikât-ı hikmet irâd*

*Pür-nûr üç eserle iz bıraktı,
Beyne'l-üdebâ o tab'-ı vakkâd*

*Çok çekti düşüp cihanda derde,
Bî-şüphe olur Cinân'da dil-şâd*

*Dolmaz yeri dehre gelmez artık,
Bir böyle melek-nihâd ü münkâd*

*Bir Fatiha armağan edip de,
Her ân onu canlar eylesin yâd*

*Târihini hâtif etti ilhâm,
"Eyvân-ı Hüdâ'da Mâhir üstâd" (h. 1394)*

Hürmetkâr-ı dâimîsi
Kemal Edib Kürkçüoğlu

Vefatının ardından İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki talebelerinin yayımladığı *Tohum* dergisinin 86. sayısı (1975) *Mâhir İz Özel Sayısı* olarak çıkarılmıştır.

Yıllar sonra talebelerinin teşviki ve Üsküdar eski Belediye Başkanı Yılmaz Bayat'ın desteğiyle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin önünden Kısıklı istikametine uzanan caddeye törenle Mâhir İz Caddesi adı verilmiştir (19 Haziran 1995).

Zaman içinde İstanbul Pendik'te ve Bağcılar'da birer ilk Öğretim Okuluna da Mâhir İz adı konulmuştur.

V. Bazı Önemli Özellikleri ve Hizmetleri

1. Yazar Mâhir İz

Şiirlerinde **Maksud Kâmran**, içtimaî ve edebî yazılarında **Namık Yaz**, ilmî yazılarında **Abdullah Söğüt** takma adını kullanan Mâhir İz, özellikle 1960 sonrasında çıkan *Diyanet Gazetesi*, *Diyanet Dergisi*, *Sebilürreşâd*, *İslâm Medeniyeti*, *İslâm Düşüncesi*, *Tohum*, *Oku*, *Hilâl* gibi aylık mecmualarla, *Yeni İstiklâl*, *Bugün*, *Yeni Asya* gibi haftalık ve günlük gazetelerde kendi adıyla yazılar kaleme almıştır.

Bu arada dinî ve ilmî yayınlar yapmak üzere kurulan Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık Şirketi'nin iki yıl idare meclisi reisliğini yapmış ve şirketin çıkardığı, bilhassa o günlerin dindar gençleri üzerinde etkili bir yayın organı olan haftalık *Yeni İstiklâl* gazetesinin ilk otuz sayısının başmakalelerini yazmıştır.

Mahir İz'in
son zamanları

Mâhir hocanın erken yaşlarda şiirlerini neşretmekle girdiği basın-yayın hayatı, ilerleyen yaşlarında gittikçe artmış ve özellikle Yüksek İslâm Hocalığı devresinden itibaren vefatına kadar artarak devam etmiştir. Bu devredeki yazılarının da millî-dînî-ilmî-fikri konularda kaleme alındığı görülmektedir. Böylece Mâhir Bey, birikimlerini her seviyeden daha geniş kitlelere ulaştırmış ve özellikle gençlere yol gösteren önemli isimler arasına girmiştir.

2. Cemiyet Adamı Mâhir İz

Sosyal faaliyetleriyle de dikkat çeken Mâhir İz, birçok cemiyet ve vakfın kuruluşuna katılmış, buralarda aktif hizmetlerde bulunmuştur. Bunlar arasında, Millî Mücadele'yi desteklemek üzere Büyük Millet Meclisi'nin açılışından önce Ankara'da kurulan **Azm-i Millî Cemiyeti**, Ankara ve İstanbul'daki **Muallimler Cemiyeti** yer almaktadır. İmam-Hatip okullarının kurulması ve yaşatılmasında önemli hizmetler görmüş ve görmekte olan **İlim Yayma Cemiyeti**'nde yıllarca ilim ve müşâvere heyetinde yer alarak başkanlığını yapmış, hâlen İslâmî ilimler alanında tertiplelediği tartışmalı ilmî toplantılarla ve yayınlarıyla özellikle Türkiyenin ilâhiyat alanındaki birikimini ortaya çıkaran ve kalite kazanarak artmasını destekleyen **İslâmî İlimler Araştırma Vakfı**'nın kurucu başkanlığını üstlenmiş ve **Millî Kültür Vakfı'nın** da kurucuları arasında yer almıştır.

Mâhir İz, Erzurum'dan bağımsız aday olarak 1961 ve 1965 yıllarında senato seçimlerine katılmışsa da seçilememiştir.

3. Sohbet, Hitabet ve İnşâd Üstadı Mâhir İz

Mâhir İz'in en önemli taraflarından biri de çok sevilen bir sohbet adamı ve iyi bir hatip olmasıdır. Bunun yanında özellikle divan edebiyatının manzum mahsüllerini kendine has bir edâ ve sadâ ile pek güzel şekilde hissedip etkili bir şekilde nev'i şahsına mahsus

bir tavırla okuması ona ayrı bir vasıf kazandırmıştır.¹⁵ Merhum Kemal Edip Kürkçüoğlu, kaleme aldığı mersiyede Mahir Bey'in bu özelliğini:

*Üç dilde kıları şâirânın,
Eş'ârını gür sesiyle inşâd*

mısralarıyla pek veciz bir şekilde anlatmıştır.

Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalığından itibaren çeşitli fakültelerden öğrenciler başta olmak üzere üniversite hocaları, ilim, fikir ve sanat adamları ve halk ile yaptığı sohbetlerinin İstanbul'un yazları Emirgan, Arnavutköy, Beşiktaş Yahya Efendi ve Kanlıca, kışları ise Erenköy gibi en güzel semtlerindeki cami bahçe ve müstemilatları, kurs odaları gibi mekânlarında birer ilim, irfan ve sanat mahfeli halinde yıllarca devam etmesi olmuştur. Aktif siyâset dışında kalmak şartıyla, dinî-millî-fikrî-edebî ve yakın tarihin olayları ve kişileri konularındaki bu zevkli sohbetler, katılanları her bakımdan yetiştiren unutulmaz hatıralarla dolu, zevkle dinlenen birer serbest eğitim faaliyeti olmuştur. Nitekim bir gün sohbe katılanlarda biri sofuların "kıl beşi kurtar başı" şeklinde bir ifadeyi darbimesel halinde tekrarladıklarını söyleyince, Mâhir Hoca, bunun "dini yanlış anlamadan kaynaklandığını ve buna çok üzülüğünü" söyleyerek kendisi darbimeseli yeniden "***Kıl beşi, tut kardeşi, ye helâl aşı, yap doğru her işi, bil sorumlu her kişi, ol hayır eşi, kurtar başı***" şeklinde formüle etmişti.¹⁶

Mâhir Bey, "bildiğini başkasına öğretmekle mükellef olduğu" ölçüsünden hareketle bu tarz sohbetlerin her zaman ve yerde herkes tarafından ihmal edilmemesi gerektiğine işaret ederek, "***bunun ihmâlinin, fert ve cemiyet için halk ve Hak nazarında mes'ûliyeti mûcip olduğunu***" vurgulardı.

Hoca'nın bu konudaki faaliyetlerine başta İstanbul olmak üzere Anadolu'da verdiği konferanslar ve konuşmaları da eklemek gerekir.

Eserleri

1. *Tasavvuf* (İstanbul 1969, 2000 [9. bs.])

Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki derslerinde asistanı Selçuk Eraydın'ın tuttuğu notların müellif tarafından genişletilmesi ve tamamlanması suretiyle hazırlanmıştır. Konuların işlenişi sırasında müellifin edebî birikimini esere aktarması, ele aldığı tasavvufi meseleleri çok sayıda Arapça, Farsça ve Türkçe beyti naklederek tasavvuf edebiyatını da en seçkin örnekleriyle açıklaması kitaba ayrı bir değer katmaktadır.

Baskıya hazırlanması ve ilk neşri yakın talebelerinden Mustafa Uzun tarafından Rahle Yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu baskının en dikkate değer yanlarından biri, Hoca'nın dini yayınlara maddî-manevî bakımlardan seviye ve estetik kazandırma

Mahir İz'in
kabri

yönündeki teşvikleri neticesinde kitabın, mevcut bütün imkânları zorlayacak bir titizlikle basılmasının sağlanması olmuştur. Buna, günümüzde pek önemli bulunmasa da devrin matbaacılık imkânlarının üstüne çıkılarak, büyük ebrû sanatkarı merhum Necmeddin Okyay'ın bir ebrusunun ilk defa bir kitap kapağında kullanılması, nesih hatlarının tanınmış hattatlardan merhum M. Bekir Pekten'e, ta'lik yazıların ise pek az yazısı bilinen yakın talebelerinden M. Uğur Derman'a yazdırılması örnek gösterilebilir.

Eser, daha sonra yakın talebelerinden M. Ertuğrul Düzdağ tarafından ders kitabı hüviyetinden çıkarılarak yeniden düzenlenmiş, sonunda yer alan tarikatlar listesi geliştirilerek alfabe sırasına konulmuş, bir indeks ve Mâhir İz'in hayatıyla ilgili kısa bir bölümün ilâvesiyle yeniden bastırılmıştır (İstanbul 1981). Bu yeni neşir daha sonra pek çok baskı yapmıştır.

2. *Din ve Cemiyet* (İstanbul 1972, 1998 [5. bs.])

İslâmiyet'in sosyal hayatın her sahası için gösterdiği usul ve yolları ortaya koyan bir eserdir. İçindeki yazıların bir kısmı *Diyanet Gazetesi*'nde "**Amel-i Sâlih Sohbetleri**" başlığı altında, bazıları ise *İslâm Düşüncesi* dergisinde daha önce yayımlanmış makalelerden oluşan kitabı M. Ertuğrul Düzdağ yeniden neşre hazırlamıştır (İstanbul 1979). Kitap ayrıca Hoca'nın İslâm'ı anlama ve anlatmadaki düşüncelerini ortaya koyan bir anahtar eser hüviyetine sahiptir.

3. *Yılların İzi* (İstanbul 1975)

Seksen yıllık ömrünü, Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası içinde İstanbul'dan Medine'ye kadar uzanan çeşitli yerlerde İttihad ve Terakkî, Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde yaşayarak geçirmiş, çöküşü ve kurtuluşu görmüş, Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında cereyan eden olaylara meclis zabıt kâtibi olarak şahit olmuş olan Mâhir İz'in hâtıralarından meydana gelen eser, yakın tarihimizin bilinmeyen siyasî hadiselerine ait bazı önemli gerçekleri ortaya koyması bakımından önemlidir. Kitapta müellifin çocukluğu, gençliği, mektep hayatı, arkadaşları, hocaları, dostları,

talebeleri, fikirleri ve hayat prensipleri hakkında verdiği bilgiler dört bölüm halinde düzenlenmiştir. Hocamızın son yılları ve hastalığı sırasında, dostlarından Av. Kemâleddin Nomer'in ısrarlı ve fedakâr gayretiyle meydana çıkan eser Mâhir Hoca'nın iyice tanıma fırsatı bulduğu yakın geçmişin mühim simaları ve iç yüzüne vâkıf olduğu olaylar hakkında verdiği bilgiler bakımından çok değerlidir. Mâhir Bey'in vefatından sonra yayınlanan kitabın sonuna hocanın vefatı üzerine kaleme alınmış tarih manzumeleri ile eserde isimleri geçen zevâtın, hocamız ve talebelerinden elde edilmiş resimleri de eklenmiştir.

4. *Üstâdım Mehmed Âkif* (İstanbul 2014).

Mahir Hocanın Mehmed Âkif hakkındaki hatıra ve yazılarının derlendiği eser M. Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanmıştır.

Mâhir İz ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlatılan *Kur'ânı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl)* (Ankara 1961) adlı eseri redakte eden ilim heyetine başkanlık ederek çalışmayı gözden geçirmiştir.

Ayrıca, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kıyası Enbiyâ'sını* Milli Eğitim Bakanlığının isteği üzerine sadeleştirerek yayına hazırlamıştır (I-VI, Ankara 1972). Eserin Hz. Peygamber'e ait ilk kısmı M. Ertuğrul Düzdağ tarafından yeniden düzenlenmiş ve Hocamızın rûhu için "vakıf" olarak *Peygamber Efendimiz* adıyla tek cilt halinde yayımlanmıştır. (İstanbul 1982) Özellikle Kutlu Doğum Haftalarında maliyet fiyatına dağıtılan eserin tirajı 2015'te bir milyonu aşmıştır.

Mâhir İz hakkında Mustafa Özdamar, talebe ve dostlarının hatıralarına dayanarak *Mâhir İz Hoca* (İstanbul 1994) adlı bir kitap hazırlamış, MÜ İlâhiyat Fakültesinde ise İdris Topçuoğlu tarafından, Yüksek Lisans (*Mâhir İz: Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005), Selma Torun tarafından bir mezuniyet tezi (*Bir Eğitimci Olarak Mâhir İz*, İstanbul 2007) çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca Mustafa Uzun tarafından *Kültür Tarihimizde İstanbul Medeniyetinden Altın Bir İz Muallim Mâhir İz*, (İstanbul 2011) adlı bol resimli bir risale de yayımlanmıştır.

Dipnotlar

- 1 Bu özellik ayrıca talebelerine, bilhassa bizim nesle, şahsında her yönüyle tecessüm eden Osmanlı ve İstanbul medeniyetini müşahhas olarak tanımak, kendisinden istifade edilecek İstanbul beyefendilerinin son temsilcilerinden birinin elini öpmek ve yakınında bulunmak imkânını bahsetmiştir.
- 2 Kardeşlerinin en küçüğü Fahir Bey, sonraları Prof. M. Fuad Köprülü'nün asistanı olarak mesleğe başlamış, Eski Türk edebiyatı alanında önemli bir isim olmuş, yurtdışında da tanınmış değerli bir akademisyen kimliğiyle uzun yıllar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Eski Türk Edebiyatı Profesörlüğü ve Türkiye Enstitüsü Müdürlüğü yapmıştır.

- 3 *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 30. Divan şairlerinden Sünbülzade Vehbî'nin *Tuhfe-i Vehbî* adıyla anılan bu önemli eseri, 1197'de (1783) değişik vezinlerde elli sekiz kıtadan oluşan Farsça-Türkçe bir sözlüktür. Eser, önceki sözlüklerde bulunmayan Farsça kelime ve ifadelere yer vermesi dolayısıyla çok tutulmuş, medreselerde ve rüşdiyelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Müellifin sağlığından itibaren basıldığı gibi (İstanbul 1213) otuza yakın baskısı da yapılmıştır. Ayrıca Hayâtî Ahmed Efendi ve Lebîb Efendi tarafından şerh edilen eser, Numan Külekçi ve Turgut Karabey tarafından da günümüz alfabetiyle yayımlanmıştır (Erzurum 1990).
- 4 Tanınmış hadis alimlerinden Süyûtî'nin (ö. 911/1505) bir veya birkaç cümlelik kısa hadislerden derleyerek alfabetik şekilde düzenlediği eser daha çok akaid, âdâb, tıp, terğîb ve terhîb, ilim, dua ve zikir, tövbe ve istiğfar, şemâil ve fezâil konularına dairdir.
- 5 Müttakî el-Hindî'nin (ö. 975/1567) Süyûtî'ye ait üç eserdeki rivayetleri fıkâh konularına göre alfabetik olarak düzenlediği hadis kitabı.
- 6 Günümüzdeki Vefâ Lisesi
- 7 Hoca ile Âkîf Bey arasındaki irtibatın derecesini M. Ertuğrul Düzdağ tarafından derlenmiş *Üstâdım Mehmed Âkîf* adlı eser (İstanbul 2014) ile M. Uğur Derman tarafından yayımlanmış mektuplar (*Kubbealtı Akademi Mecmuası, yıl 4,5,6 İstanbul*) ortaya koymaktadır.
- 8 Beyit: "Bu resimde görünen yüksek kubbeli mübârek türbe Hz. Mevlâna'nın kabr-i şerifidir. Gözlerinde mâneviyatın derinliklerini görecektir bir parlaklık, nüfûz-ı nazar olan kişiler, o zâtın feyzinin etrafı saçıdığı nûrun apaçık parlıklarını görebilirler." demektir.
- 9 Beyit: "Papazın karanlık yüzünde Allah'a şirk koşmanın yoğun bir şekilde gölgelediği karaltılar belirlemektedir. Hak nûrunu Hak'tan başkasının meşalesi tutuşturup parlatamaz" demektir.
- 10 Mahir Hoca'nın çok sevdiği bu beyit, yakın tarihimizde muallim ünvanını hakıyla taşıyan sayılı isimlerden biri olan Muallim Nâci'nindir. "Bu dünya, dersi bitmeyen bir hakikatler mektebidir. Orada en yetişkin muallimler bile birer talebe gibidir." manasına gelen bu beyit, Hz. Ali'nin "insanlar ya muallim ya da talebedirler. Bu ikisinin dışında kalanlar bir işe yaramaz" demek olan bir vecizesinin Nâci'nin ifadesiyle tekrarı gibidir. Ayrıca muallim olanların da daima öğrenecekleri bulunduğunu ifade etmektedir ki yakın talebeleri bu hususu hocanın son nefesine kadar terk etmediğine şahit olmuşlardır.
- 11 Nitekim onun bütün gençlere öğretilmesi yolunda bizzat hasbî ve fedakârca çalışmalar yaparak yıllarca yürüttüğü Osmanlı Türkçesi'ni okuyup yazma faaliyetinin gençlerimiz için önemi, ancak vefatında kırk sene sonra çoğunluk tarafından anlaşılabilmiş ve ondan aldıkları feyizle onun gibi inandığı doğruları yerine getirmekten çekinmeyen günümüz devlet ricâlinin kararlılığıyla, eğitim programlarına girebilmiştir. Hoca merhum İstiklâl Marşımızı yazdırarak kendilerine karşılıksız özel eğitim vermeye başladığı küçük-büyük bütün talebelerine, medeniyetimizin anahtarı olan bu eskimez dili ve yazıyı on kişiye öğretmeyi şart koşar, böylece zamanı gelince bu alanda öğretmenlik yapacak gençlerin yetişmesini de sağlamış olurdu.
- 12 Hocanın hatıralarında yer verdiği ve o sırada kendisi tarafından neşredilmek istenmesine rağmen "*merhum faziletkâr üstâdım Mehmed Âkîf'in tavsiyesiyle*" neşredilmediğini belirttiği bu şiiri burada aktarmaktan maksadımız, Mahir Bey'in bir başka yönünü göstermek bakımından önemli olması ve özellikle gençler tarafından hemen hiç bilinmeyen veya ilgilenilmeyen yakın tarihimize ayrıca ilgi çekmeye vesile olacağı ümididir. Hakkında geniş bilgi için bk. Kadir Mısıroğlu, *Trabzon Meb'usu Şehid-i Muazzez Ali Şükrü Bey* (İstanbul 2012).
- 13 Mahir Bey *Yılların İzi* adlı hatıralarında (İstanbul 1975; son baskı 2003) Selçuk Eraydın'ın talebeliğinden asistan ve hocalığına kadar geçen zaman içindeki çalışmaları hakkındaki takdirlerini açıkça zikretmiştir (s. 445-446). Ayrıca her ikisinin yakınlığını, her ikisine yakın olma bahtiyarlığına ermiş biri olarak bilmenin ötesinde, *Tasavvuf* kitabının hazırlanması ve Ahmed Muhtar Büyükcınar Hocamızın desteğiyle kurduğumuz Rahle Yayınları'nın ilk eseri olarak onu "Rahlemize" -bu tabir Mahir Hoca'ya aittir- koymanın verdiği heyecanı an be an yaşamış bir talebesi sıfatıyla te'kid etmeyi, yerine getirilmesi gerekli bir borç olarak görmekteyim. *Rahmetullahi aleyhim rahmeten vâsi'a*. Hocanın *Tasavvuf* kitabını imzalarken o anda yazdığı kıt'ayı da benim için vesile-i şeref olmanın ötesinde, bende bulunan çok kıymetli bir yâdigârımı sevenleriyle

paylaşma ve yarının araştırmacısına malzeme temini maksadıyla teberrüken buraya derc ediyorum:

*Uzun uzun düşünüp feyz-i rahleden bir kâm
Nihâyet oldu nasibi Tasavvuf adlı eser
Kemâl-i kesbine dâreyin için ne şân ü şeref
Bu azm-i kâmilidir Mustafa'ya tâk-ı zafer.*

- 14 Merhum Selçuk Eraydın hakkında daha geniş bilgi için bk. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, I. Bölüm: Selçuk Eraydın'a Armağan, nr. 27, Ocak-Haziran 2011; ayrıca Mahir Hocamız ile yakınlığı hakkında bk. Mustafa İsmet Uzun "Mahir Hoca'mın Er ve Aydın Bir Hayrî'l-Halefi: Selçuk Bey Hocam", *a.g.e.*, s. 81-106.
- 15 Son devir Osmanlı eğitim programlarında "inşâd" yahut "inşâd ve hitabet" adlarıyla ders olarak yer alan bu konuda Hoca hakikaten adı gibi mâhirdi. Şiiri veznine uygun ve manasını ortaya çıkaracak bir şekilde coşkun bir edâ ve sadâ ile seslendirmekte olduğu gibi yerine ve zamanına uygun manzumeler seçmekte de başarılı olduğundan, bulunduğu bütün meclislerde bu iş çoğu kere ona havâle edilirdi. Bunun bir sebebi de beğendiği manzumeleri defterlerine yazıp ezberlemiş olmasıydı. Yakın arkadaşlarından şair Halis Erginer bir rubâisinde Mahir hocanın bu özelliğine şöyle işaret etmiştir:

*Kimse bilmez şu felek bâzî ne cevher çıkarır
Lîk Mâhir gibi bir cevheri ender çıkarır
Öyle mahmûl-i edepdir ki o zât-ı âlî
Her cebinden içi şâir dolu defter çıkarır.*

- 16 *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 385-386.

Kaynaklar

- Çavuşoğlu, Mehmed, "Hocam Mâhir Bey İçin", *Tohum*, sy. 86 (1975), s. 8-13.
- Derman, Uğur, "Mâhir Hoca'dan İzler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, IV/1 (1975), s. 15-26.
- Derman, Uğur, *Ömrümün Bereketi I*, İstanbul 2013, s. 154-163,472-475.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, "Hocam Mâhir İz Bey ve Hatıralarım", *Zaman*, 24-30 Ağustos 1994.
- Ertan, Veli, "Mâhir İz Hocamızı Anarken", *Tohum*, sy. 86 (1975), s. 28-29.
- İz, Mâhir, *Tasavvuf* (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1997, s. 252-255.
- İz, Mâhir, *Yılların İzi*, İstanbul 1975, tür.yer.
- Kurucu, Ali Ulvi, *Hatıralar IV*, İstanbul 2014.
- Mâhir İz'in MÜ İlâhiyat Fakültesi'ndeki dosyası;
- Özdamar, Mustafa, "Büyük Bir İnsanı Daha Kaybetmemiz Üzerine: Mâhir İz Hocamız", *Tohum*, sy. 85, İstanbul 1974, s. 5-7.
- Özdamar, Mustafa, *Mâhir İz Hoca*, İstanbul 1994.
- Öztürk, Osman, "İslâmî Edebiyatın Unutulmaz Üstadı Mâhir İz Hoca (1895-1974)", *İslâmî Edebiyat*, sy. 2, İstanbul 1988, s. 41-43.
- Uzun, Mustafa, "İz, Mâhir" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* XXIII, 501.
- Uzun, Mustafa, *Kültür Tarihimizde İstanbul Medeniyetinden Altın Bir İz Muallim Mâhir İz*, İstanbul 2011.

Foto: Abdsselim Feratođlu

Ahmed Yüksel Özemre'de İnsân-ı Kâmil Arayışı

PROF. DR. AHMED GÜNER SAYAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Has bir Üsküdarlı olan Ahmed Yüksel Özemre'yi, 'ulu bir rüyayı görenler' semtine bağlayan gizli bir güç vardı. Üsküdar'da, cedlerin mağfiret iklimine sığındı, sade ve mahfiyetkar bir ömrü İstanbul'un sade bir semti olan bu beldede, Üsküdar'da tamamladı. Avuçladığı toprağı, cevhere dönüştürebilecek dünyevi ikramlara hiç iltifat etmeden, son derece mütavazi bir hayatı Üsküdar, Balaban'da dededen kalma konağın apartmana dönüştürülmesiyle hissesine düşen bir dairede sürdürmesini, sığındığı mağrifet ikliminin ikramından müstefid olmasıyla açıklayabiliyoruz.

Bugün için, İstanbul semtleri içerisinde, bilâd-ı selâsenin diğer ayakları olan, Eyüb ve Fatih'te de tarih vardır. Eyüb, büyüsunü mihmandar-ı Resululah ile içeriden dışarıya veriyor. Fatih semti de, Fatih Camii merkezli olarak, büyüsunü dışarıya pek fazla sızdırmıyor, ancak İstanbul'un Medine'si orası. Üsküdar'a gelince; Burada, Osmanlı asırlarının ikramı olarak, bir dizi tarihi köşetaşına sahip. Bunların içinde cami ve mescidler ile evliya kabirleri var. Semt, bu haliyle büyüsunü yükselen beton yığına karşı, belli noktalarda, muhafaza edebilmeyi başardığını söyleyebiliriz. Üsküdarlılar arasında semtin büyüsunüne kapılıp orada tarih içinde yolculuk yapabilenler var. Ahmed Yüksel Özemre de, bu mutlu Üsküdarlılardan biri. Üsküdar'ın büyüsunü çözmüş, doya doya yaşamış, duygu ve anılarını bir avuç insanla bölüşmüş, sonra Üsküdar'a dair yazdığı kitaplarıyla, İstanbul'un bu aziz beldesine ışıklar tutmuş bir Üsküdar vurgunu! Hissiyatını, içten dışa, bir dizesinde pek güzel anlatmıştı:

Rabbim! Üsküdar'da verilsin bana zezem!

Hüdayi Dergahı'ndan kaldırılsın cenezem!¹

Özemre için Üsküdar'ın büyüsunü, buraya Anadolu'nun fethinde tam on yıl sonra, 1081'de, gelen Türkler'le başlamıştır. Üsküdar'dan, Bizans-İstanbul'una bakan Türkler

Ahmet Yüksel
Özemre

için pergelin sert ve çivili ayağı, ilk kez, bu tarihle birlikte buraya raptedilmiş. Sonrası, malum! Üsküdar Türkleşmiş, ‘ulu rüyayı görenler’in beldesi olmuş. Akan zaman, bu büyüü somutlaştırmış, tarihi yapı taşlarına aksettirmiş, Üsküdar’ın velisine, delisine , sinmiş! Özemre’yi zikredecek olursak;

“.. Eski Üsküdar ‘delisi de, velisi de bol’ olan bir belde idi. Yaşayan velileri kendilerini sırlardı. Onlardan fisebillillah yayılmakta olan ruhaniyeti, hikmeti ve rahmeti ancak, bir kaç kişiyi geçmeyen yaranı ve muhibleri fehm, idrak ve temyiz edebilirdi.”²

Şiirlerinin birinde de şöyle seslenmişti:

‘Sırlı evliyaullah beldesidir Üsküdar’³

Üsküdar’ın evliyası onu yakından ilgilendirmişti. Geçmiş zamanın büyük velileri; Aziz Mahmud Hüdayi Efendi, Selami Ali Efendi, Mehmed Nasuhi Efendi, Üsküdarlı Haşım Baba, Ali Behçet Efendi ve diğer Üsküdarlı azizler.. Bu mübarekler, Özemre’nin gönül gözündeki yerlerini, birer ruhi topu tescil memurları olarak, neredeyse çocukluk günlerinden itibaren almışlardı. Daha ilk gençlik günlerine ulaştığında, gözlerini dünyaya açtığı bu semtin ikramı olan kutsal gönüllü insanların sohbetlerini dinleyebilme

imkanına kavuştu. Önde gelen isimler, Eşref Efendi Amca diye hitab edilen Eşref Ede, Saim Düzgünman, Necmeddin Okyay, Turgut Çolpan, Mustafa Düzgünman ve diğerleri. Bu zevat ile görüşme, sohbetlerini dinlemeye başladığında, hiç de derviş olunamayacak yaş çizgisini sürdürmektedir. Yaşı büyüdükçe, minyatür bir tasavvuf mecline dönüşen Üsküdar, Hakimiyet-i Milliye Caddesi'ndeki attar dükkanındaki sohbetlere katıldı. Daha sonraki yıllarda, bu attar dükkanına sinen mistik havayı da bir kitap çalışmasında, *Üsküdar'da Bir Attar Dükkanı*'nda etraflıca anlatacaktır. Yetiştigi Üsküdarlı veli ruhlu kişileri de kaleme almıştır: *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*. Her iki kitap, hem bir semt monografisi için, hem de sosyal psikiyatri tarihimizin Osmanlı'dan gelen izlerini yansıtmaya bakımından kayda değer bilgiler içermektedir. Vardığı neticeyi, Üsküdar merkezli olarak, dile getirmesi bakımından onun şu mısrası önemlidir.

'Ehl-i dilin sohbeti, beldede, hâlâ zinde'⁴

Görülen odur ki, çok erken yaşlarda, Ahmed Yüksel Özemre'nin İslamiyet'le kurduğu bağlantı, aslında, ona ailesinin bir ikramıydı. Anne ve babasının Üsküdarlı velilerle kurdukları gönül bağı, atavistic bir tesir olarak, kendisine yansdı. İlk isim, Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdayi Efendi oldu. Annesi, Ahmed Yüksel'e hamile kaldığında bu büyük veliyi ziyaretle doğacak evladı için tazarru ve niyazda bulunacaktır.⁵ Görülen odur ki, içeriden dışarıya, evden sokağa çıkışta bir ikramın rehberliği altında yol alacaktır. Öte yandan, "ailece kendisinden feyz aldığımız bir insan-ı kâmilin himmeti ve duası"ndan söz açmasına rağmen, bu zatın ismini vermiyor.⁶ Evden sokağa geçerken, bir birikime sahip olduğunu, bir ikrama kavuştuğunu söyleyebiliriz. Bu ikram, ona Üsküdar'ın sinesine sakladığı insanlarla yerinde ve vaktinde temasa geçmesine imkan verdi. Kavuştuğu bu imkan ile, bir başka açıdan, İslamiyetin içinde mündemiç farklı damarlarda dolaşabilme kabiliyetini kazanacaktı. Bu imkan ve ikramın en belirgin alanı, İslami tasavvuf olarak tecelli etti. Tasavvufi sohbetlere olan tiryakiliği, bit attar dükkanındaki sohbet meclisine katılmasıyla başladı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal etmiş Üsküdarlılar'dan, evliya terbiyesi içinde yetişmiş, üç beş ehl-i dil, burada bir araya gelerek sohbet edip, ruhlarını doyuruyorlardı. Bu attar dükkanından neş'et eden ilahi feyizlerin Özemre'yi "uhrevi bir aleme ref ettiği[nden],"⁷ insiyaki olarak, onun bir insan-ı kâmil arayışının eşliğine çekilmemesi imkansızdı. Öte yandan, ilahi bir ikramı hazırlayan attar dükkanındaki minyatür tasavvuf meclisini, Üsküdar'dan başka bir yerde bulamayacağını da bilincindeydi. Bu attar dükkanında, teklifsizce kendiliğinden oluşan ve bir ritüeli olamadan kayda bağlanmamış bu yaran meclisinin üyeleri, Osmanlıyı idrak etmiş, "sadece vücutlarıyla değil, şahsiyetleriyle de yerine konulmaz kimselerdi."⁸ Özemre'nin bu mübarek erler deminden feyz ve himmet aldığından şüphe etmiyoruz. Bu himmetin itici gücüyle tasavvuf vadisine yuvarlanırken, fitri kabiliyetlerini buradan aldığı ışıkla tezyin edecektir. Bu ışık, kendisini başarıyla gizlemiş bir veli olan

Uluslararası V. Üsküdar Sempozyumu'na (1-5 Kasım 2007) katılan Ahmet Yüksel Özemre'ye dönemin belediye başkanı Mehmet Çakır ve sempozyum koordinatörü tarafından teşekkür belgesi takdim edilirken.

Eşref Efendi'den gelecektir. Şu söz onundur: "Evliyallah herşeyi saklar, fakat nazarını saklayamaz."⁹ Nitekim, bu keyfiyeti içtenlikle dizelere taşımaktan kendini alamamıştı.

*Hakkın gizli velisi bir Hamzavî - Melamî
Çocuk iken fakire sırrıyla oldu hâmi*

*Nafiz nazarlarından akmakta olan himmeti
Sırrına nüfuz edip, oldu yüce bir nimet*

Yıllarca sürdü, gitti bu ruhani tesir¹⁰

Özemre'nin yazdıklarının aydınlığında, daha onbir yaşında ve hemen ertesinde, kendisine 'ilm-i ledün'ün varlığına, bu yola dahil olup Allah'a vasıl olanlara 'evliyallah' denildiğinde ilk kez dikkatini çeken kişinin ünlü ebruzen Mustafa Düzgünman olduğunu öğreniyoruz. Zaman akarken, kafasını bu yönde teslim almış soruları ve müşkül-lerini, tereddütsüzce, Düzgünman'a sormaktaydı.¹¹ Kaleme aldığı *Üsküdar'da Bir Attar Dükkanı*, tasavvufi sohbetlere yataklık ettiği bir ticarethanenin şaşırtıcı ve büyüleyici hikayesidir. Özemre, burada, sükuti bir halde, büyüklerin bahis açtığı tasavvufi bahisleri zihnine nakşetmekle kalmadı. Ayrıca, Mustafa Düzgünman'ın ebru yapımın meraklı

gözlere izledi, ayrıca gene ondan bazı ilahilerin bestesini talim etti.¹² Düzgünman'la gerçekleşen bu ru-be-ru sohbetler yanında, tasavvufa ilişkin okumaları, buna evliya menkıbeleri de dahildir, Özemre'yi, attar dükkanına, sırlı bir Üsküdar velisi olan Eşref [Ede] Efendi'ye götürecekti, bu sırlı velinin nafiz nazarlarından himmet alacaktır. Ancak, Efendi'nin 1954'deki vefatı¹³, kişisel tarihinde bir kırılma noktası oldu. Bulduğunu çabuk kaybetmiş, bir rüya bitmişti. Ciddi bir arayışın eşiğine çekildi. Şu kadar ki, cevapsız kalan sorular yığnında yaptığı her zihni muhasebeden yenik çıkıyordu. Özemre'nin dilinden kendi konumu:

“Kısa zamanda, bunlara [evliya menkıbelerine] dayanarak hiç bir manevi olgunluğa erişilemeyeceğini ve mutlaka kâmil bir mürşidin insanın elinden tutarak onu sabırla yetiştirilmesi gerektiğini idrak ettim. Ama, öyle bir zat neredeydi?”¹⁴

Aslında, kâmil insan arayışları sürerken ruhi bir bunalımla da boğuşmak zorunda kaldı. Yaşadıklarını kendi kaleminden aktaralım:

“... Cenab-ı Hak'tan karşıma bir mürşid-i kâmil çıkarmasını ve bu zatın da derdime merhem olmasını niyaz etmekteydim.”¹⁵

Gençlik günlerini bu duygular içerisinde yaşayan Özemre'nin kişisel tarihinin bu yönünü, ondan dinlemeye devam edelim:

“... Yıllar geçiyordu ama, Eşref Efendi Amca'nın nafiz bakışları ile Mustafa Ağabey'in sohbetlerinin derunumda uyandırmış olduğu ateş sönmüyor, aksine bütün benliğimde fırtınalar koparıyordu... O sıralarda [1954 sonrasında] sürekli oruç tutmaya karar verdim... Yalnızca, Ramazan ve Kurban bayramlarında orucu bırakıyordum... Birgün, küçük amcam ...bizi ziyarete geldi... [Sohbetimiz sürerken] bir ara amcam bana dönerek: 'Yükselciğim, biliyorsun ben bir zatten feyz almaktayım. Geçenlerde ona üç senedir 'savm-ı daimun' olan (yani sürekli oruç tutan) bir yiğenim olduğundan bahsetmiştim. Bana aynen: 'Şevket Bey, o zatı bize gönderin' diye emir buyurdu. Bu zatı görmek ister misin?' diye sordu.

Aman Allahım! Bu ne büyük lutuftu! Mübarek bir zat bu fakirü'l-hakiri, bu acizi, Allah'ın bu günahkâr kulunu resmen kendisine davet etmişti.”¹⁶

Özemre, kendisini davet eden bu zatı görmeye gider. Verilen adresi bulur, kapıyı açan zat:

“...Evladım, bizi çok beklettin' dedikten sonra, 'bundan sonra fikri Hazret-i Peygamber'in varisi bileceksin' buyurdu ve o andan itibaren olanlar oldu. Sırrım bu ulu zattan taşan feyz ile baştan başa yıkandı ve sonra da tahammülüm nisbetinde doldu.”¹⁷

Özemre, “mürşidim, 4 Temmuz 1959’da Hakk’a yürüdü”,¹⁸ diyor, fakat bundan öte bu zat hakkında bir bilgi vermiyor.

Türkiye’nin yetiştirdiği bu ilk atom fiziği profesörünün, objektif bilgi kümesi içerisinde kesbi olarak elde ettiği başarı, bilim felsefesini kurgularken, onu kesbi olarak fizik biliminin sınırlarına, hususiyle pozitivizmin mistifikasyonuna götürmüştür. Öte yandan, tasavvufla kurduğu bağlantının da onu metafizik alanın rasyonalizasyonu gibi, kişiye özel, vehbi bir ikramla mükafatlandığı düşünülebilir. Ahmed Yüksel Bey’i, Üsküdar merkezli bu topraklara lehimleyen gerçeği onun, bir başka başarı grafiğini veren oluşumda, fiziğin mistifikasyonu ile metafiziğin rasyonalizasyonun oluşturduğu hudut boylarında dolaşmış olmasında aramak gerekiyor. Diyeceğim şu ki, bir akl-ı selim sahibi olarak objektif bilgi kümesine, bir kalb-ı selim olarak da subjektif bilgi kümesine hakim olması Özemre’yi, nev-i şahsına münhasır bir insan-ı kâmil kılmıştır. Elbette bu, meselenin kişiye özel [zata mahsus] yanı! Bir de, aynı meselenin topluma dönük yanı var. Bir kaç fırça darbesiyle de olsa, onun gözlerden uzak kalmış bu cephesine ışık salmak gerekiyor.

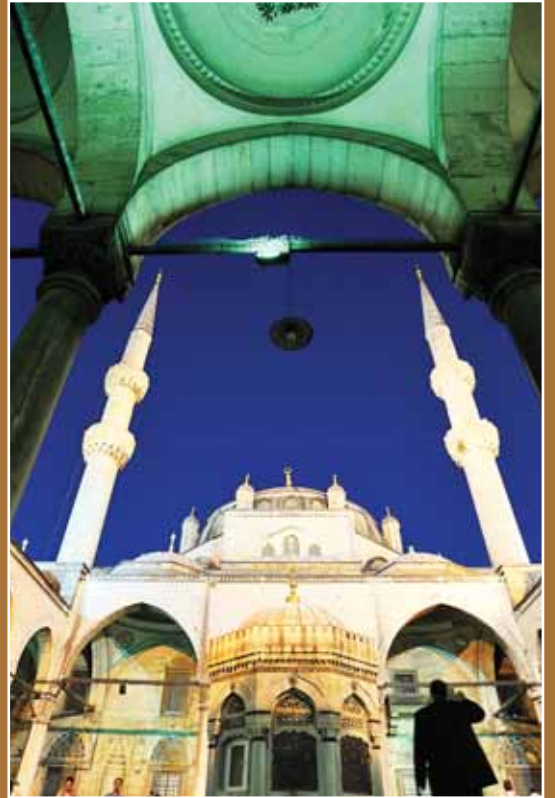
Zaman zaman mali sıkıntılar yaşamasına rağmen, elinde dededen kalan “maddi değerinin yanında manevi değeri de yüksek olan” bir tesbihi satmayı “sakil bir iş” addeden,¹⁹ buna mukabil, kendisine dudak uçuklatacak rüşvet tekliflerini elinin tersiyle iten bu büyük insan, cidalci karakteriyle toplum menfaatini savunurken nice sıkıntılara da göğüs germiştir. Ahmed Yüksel Özemre’nin insan-ı kâmil arayışının ulaştığı terkip budur.

Bizler, bu mübarek insanı, ölümüyle, diğer ölülerimiz gibi, unutup Karacaahmed’de serin selviler altında, aile sofasında toprağın merhametine terk ettik. Halbuki onun, hiç olmadı, gelecek kuşaklar için, bir ‘role-model’ oluşunun bilinmesi Üsküdarlılık şuuruunun devamı için elzemdir. Bu noktada, onu sevenlerin himmetine sığınıp bir Ahmed Yüksel Özemre biyografisini beklemek de Üsküdarlılar’ın hakkı olmalıdır. Şimdilik, ileriye dönük beklentimiz budur.

Dipnotlar

- 1 A. Y. Özemre, *Hasretini Çektiğim Üsküdar*, İstanbul 2007, s. 222.
- 2 *a.g.e.*, s. 211-212.
- 3 *a.g.e.*, s. 221.
- 4 *a.g.e.*, s. 222.
- 5 A. Y. Özemre, *Üsküdar’da Bir Attar Dükkanı*, İstanbul, 1996, s. 40.
- 6 *a.g.e.*, s. 47.
- 7 *a.g.e.*, s. 26.
- 8 U. Derman, ‘Takriz’, A. Y. Özemre, *a.g.e.*, s. 10.
- 9 A. S. Ünver, *Eşrefname*, defter no. 1059, (Süleymaniye Kütüphanesi).
- 10 [A. Y. Özemre], *Ganiyy-i Muhtefi: Nefesler*, İstanbul 1995, s. 91.
- 11 krş. A. Y. Özemre, *a.g.e.*, s. 61.

- 12 *a.g.e.*, s. 50 vd. ve s. 57.
- 13 Eşref Efendi'nin vefatına Hayrullah Taceddin Efendi'nin düşürdüğü tarih:
'Açtılar bâb-ı cinâni, düştü cevher tarih, [A. G. Sayar, *A. Süheyl Ünver*, İstanbul 2004, s. 306, dn. 25].
- 14 *a.g.e.*, (1996), s. 61.
- 15 *a.g.e.*, s. 63.
- 16 *a.g.e.*, s. 93.
- 17 *a.g.e.*, s. 95.
- 18 *a.g.e.*, s. 103.
- 19 *a.g.e.*, s. 115-116.

SİYASİ - SOSYAL ve EKONOMİK HAYAT

Mustafa Akkaya

Zübeyde Güneş Yağcı

Yusuf Sağır

Arif Bilgin

Kadir Arslanboğa

Hamit Pehlivanlı

Mehmet Demirtaş

Necat Çetin–Hakan Yaşar

Cemalettin Şahin

Fahri Sakal

D. Ali Arslan–

Mustafa Çağlayandereli–

Gülten Arslan

Halis Yunus Ersöz

Şerif Esendemir

Foto: Halil Polatlı

XVII. YÜZYILDA ÜSKÜDAR'DA İŞLENEN BAZI SUÇLAR

YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA AKKAYA

Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Günümüz toplumunda çağın gelişmişliğine, değişimine göre yeni suçlar ortaya çıkmış olsa da genel, klasik anlamda her çağda standart olarak gerçekleşmiş, hırsızlık, kavga, zina, adam öldürme gibi adi suçlar Osmanlı toplumunda da görülen suçlar arasında yer almıştır.¹ Osmanlı hukukunda suça “cerime” (cürüm) denilmekte ve Allah'ın yasaklayıp hakkında ceza tayin ettiği fiil diye tarif edilmektedir. Cerime (cürüm) kelimesinin yanında bazen cinayet kelimesi de kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Dönemi'nden sonra da suç üç şekilde olmak üzere tasnif edilmiştir. Had, cinayet ve ta'zir suçlarıdır. Bunlardan had ve cinayet suçları kısas ve diyet gerektiren suçlardır. Had gerektiren suçlar: zina, iffete iftira (kazf), içki içme (şirb), hırsızlık (sirkat), yol kesme (hirabe = kat-ı tarik), dinden dönme (riddet), isyan (bağy) dır. Ta'zir ise “alıkoymak, ıslah etmek” anlamında olup Kuran'da ve sünnette tespit edilemeyen suç ve cezalara denir. Ta'zir cezaları ulu'l-emr denilen idareciler tarafından belirlenmektedir.² İslam hukukunda ve Osmanlı Devleti'nde hukukun temel kaynağı Kuran'dır.³ Kuran ile beraber, sünnet, icmâ (âlimlerin bir konu üzerinde ittifakı) ve kıyas (ilmi ve kaza-i içtihat, Kuran ve sünnetteki hukuki tahlillerden bir çıkarım elde ederek görüş ileri sürme) hukukun temelleri arasında yer almaktadır.⁴ Osmanlı Devleti, İslam hukukunu resmî hukuk sistemi olarak kabul etmekle beraber, Türk devlet geleneğinin kendine has özelliklerinden de etkilenmiştir. İslam hukukunda açıkça hükümlerin olmadığı alanlarda “ulu'l-emre” (yöneticilere) yasama yetkisi verilmiş ve bu yetkiyi kullanarak yöneticiler, “örfî hukuk” diye bilinen “kanunnameleri” va'z etmişlerdir.⁵

Osmanlı hukuk sisteminde davalar; davacı, davalı, bunların vekilleri ve kadı arasında açık ve sözlü olarak yapılırdı. Her birisinin görev alanları belli olup, kimse diğersinin görevini ihlâl etmezdi. Bununla beraber bazı davalar divan-ı hümayunda görülürdü.

Divan-ı Hümayun'da örfi ve şer'î davalar görülmekte olup örfi davalara Veziriazam, şer'î davalara ise Rumeli kazaskeri bakardı.⁶ Sövme, hakaret, öldürme ve yaralama suçları özel hukuka girer ve şahsi dava açılması gerekirdi. Hırsızlık ve kazif (zina iftirası) gibi kamu hukukunun ihlâli sayılan suçların bakılması da şahsi dava açmaya bağlıydı. Toplumla ilgili suçlarda dava kendiliğinden var kabul edilirdi. Toplumlu oluşturan her birey bu tür suçlarla mahkemeyi haberdar etmekle ve davaya bakılmasını sağlamakla görevliydi. Bir suçun işlendiğini gören, duyan kadı tek başına olaya el koyabileceği gibi, her bir Osmanlı vatandaşı da mahkemeye başvurarak kadıyı durumdan haberdar edebilirdi. Mahkemeye şahitler getirip dinlettirebilirdi. Haklarında ihbarda bulunan kişiler mahkemeye getirilerek dava başlar, yargılama yapılır, suç ispat edilirse gereken cezalar tatbik edilirdi.⁷ Bu bağlamda, bu tebliğde XVII. yüzyılın belirli dönemlerinde, Üsküdar'da Şeriye Sicillerinde yani kadı defterlerinde kayda geçmiş suçların bazıları incelenmiştir. Suçların açıklanmasından önce bu suçların Osmanlı hukukundaki karşılığına değinilerek suçların hukuktaki cezaları ifade edilmiştir. İncelenen döneme sicillerine göre işlenen suçlar şu başlıklar altında toplanabilir: Zina ve Fiil-i Şeni, İçki İçme, Adam Öldürme ve Yaralama, Hırsızlık, İftira, Sahte Para Basma.

1. Zina ve Fiil-i Şenî

Zina, erkek ve kadının evlilik, evlilik şüphesi veya mülkiyet bağı bulunmadan kendi rızalarıyla cinsi münasebette bulunmalarıdır.⁸ Fiil-i şenî ise şenaat kelimesinden gelmekte, habis, ayıp, utanacak, zina gibi ma'yup ve memnu' ise, hukuk ıstılahında ale'l-ıtlak âdâb-ı ismete ve ahlâk-ı umûmiyeye dokunan ef'âl denir.⁹ Araştırmaya konu olan sicillerde genellikle zina gibi birbirlerine namahrem olanların iştirak ettikleri suçlar "fiil-i şenî" olarak kayıtlara geçmiştir.

Osmanlı kanunnamelerinde ve fıkıh kitaplarında zina, fiil-i şenî gibi suçların cezaları açıkça ifade edilmiştir. Fatih'in Kanunnamesi'nde zina suçunu işleyenlerin cinsiyetlerine, medeni hallerine ve gelir düzeylerine göre ayrı ayrı cezalar verilmiştir. Fıkıh kitaplarında geçen recm (taşlayarak öldürme)¹⁰ veya celde (sopa veya kırbaç benzeri şeylerle dövme) gibi cezalar suç tam olarak sabit olmadığı için yer almamaktadır. Kanunnamelerin bazı maddelerde "*kadı ta'zir ura*" ifadesinden sonra *ağaç (sopa) başına bir akçe ceza (cürm) alma veya ağaç (sopa) başına iki akçe ceza (cürm) alma*, ilavelerle sopa cezaları para cezalarına çevrilmiştir.¹¹ Osmanlı, fıkıh kitaplarında yer alan recm ceza yerine bu suçları işleyenlere para cezaları vermiştir. Padişahların örf gereği yapmış oldukları kanunnamelerde bu para cezalarının miktarları açıkça yazılmıştır. Kanunnamenin yapıldığı döneme göre alınan para cezalarında da farklılıklar vardır. Bu para cezalarının ne kadar olduğu ve cezalar arasındaki farklılıklar aşağıda anlatılmıştır.

Fatih'in 1488 tarihli ceza kanununun birinci faslında zina suçunun ceza olarak; evli ve zengin olana üç yüz akçe ceza, orta halliye iki yüz akçe ceza, fakire yüz akçe, çok

fakire elli akçe, daha çok fakire ise kırk akçe para cezası kesilecektir, diye belirtilmiştir. Ergenin zinasında ise ekonomik durumuna göre yüz, elli, kırk ve otuz akçe cürüm alınacaktır. Fuhşa aracılık eden kadına sopa başına bir akçe, cariyenin zinasında da hür insanın cezasının yarısı kadar para cezası, sarkıntılık suçuna sopa başına bir akçe, ispatlanamayan zina suçuna iki sopaya bir akçe para cezaları alınacaktır.¹²

“Yavuz Sultan Selim Han’ın (1512-1520) Kanunnamesine göre bir kimsenin zina yaptığı şer’an sabit olursa o kimsenin geliri bin akçe veya daha fazla olursa, bir suçu da yoksa böyle zengin kimselerden dört yüz akçe, aynı şartları haiz orta halli birisinden iki yüz akçe, fakir olanından kırk akçe ceza alınır. Çok daha yoksul olanlardan ise otuz akçe alınır. Eğer zina yapan ergen zenginse yüz akçe, orta halli ise elli akçe, fakirse otuz akçe alınır. Zina yapan kimse şayet kadınsa ve zenginse ondan da zengin erkekten alınan ceza alınır. Orta halli kadın, orta halli erkeğin verdiği akçeyi, fakir kadın da fakir erkeğin verdiği akçeyi ceza olarak verir. Zinayı evli kadın yaparsa, ceza ücretini kocası verir. Eğer kadın zenginse ve kocası da varsa ve zina yapmışsa “köftehorluk kınlığı” diye zengininden yüz akçe, orta hallisinden elli akçe, fakir olanından otuz akçe alınır. Bekâr biri zina yaparsa onunda cezası ergen erkeğin cezasının aynısıdır. Aynı işlemi köle ve cariyeye yapsa diğer serbest erkekle serbest kadından alınan cezanın yarısı alınır. Zina kastı ile bir kimsenin evine zorla giren şahıs da evli ise evliden alınan ceza, bekârsa bekârdan alınan ceza alınır.”¹³

Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) Kanunnamesine göre zina yapan evli erkeğin ve kadının ekonomik durumuna göre, üç yüz, iki yüz, yüz, elli veya kırk akçe, ergenin zinası halinde gelir durumuna göre yüz, elli, otuz akçe, kız-oğlan zinası ergenin cezasının aynısı, zina yapan köle ve cariyeye ayrıca gayrimüslim ise cezası yarı orandadır. Ana veya babasının cariyesi veya boşandığı kadınla cinsel münasebette bulunan ta’zir olunur. Sopa başına iki akçe ceza alınır.¹⁴

Tablo 1: Kanunnamelere Göre Zina Yapanlardan Alınan Para Cezaları¹⁵

Kanunname	Evli					Bekar			
	Zengin	Orta halli	Fakir	Çok Fakir	Daha Çok Fakir	Zengin	Orta Halli	Fakir	Çok Fakir
Fatih	300 Akçe	200 Akçe	100 Akçe	50 Akçe	40 Akçe	100 Akçe	50 Akçe	40 Akçe	30 Akçe
Yavuz Sultan	400 Akçe	200 Akçe	40 Akçe	30 Akçe		100 Akçe	50 Akçe	30 Akçe	
Köftehor Kınlığı	100 Akçe	50 Akçe	30 Akçe						
Kanunî	300 Akçe	200 Akçe	100 Akçe	50 Akçe	40 Akçe	100 Akçe	50 Akçe	30 Akçe	
II. Selim	300 Akçe	250 Akçe	200 Akçe			200 Akçe	150 Akçe	100 Akçe	

Livata gibi farklı cinsel birliktelikler de zina suçu gibi kabul edilmiş ve zinaya verilen cezalar gibi ekonomik güçlerine göre para cezaları kesilmiştir. Ayrıca tüm bu suçları Müslüman değil de gayrimüslim işlerse, medeni hali ve diğer durumlara göre Müslümanlar için yukarıda ifade edilen cezaların yarısı gayrimüslimden istenmiştir.¹⁶ Bazı dönemlerde hadd-i zina (zina suçu ve cezası) için sürgün ve hapis (tağrib) cezaları da verilmiştir.¹⁷ Ayrıca mahalleli veya mahallenin ileri gelenleriyle beraber subaşı, uygunsuz ilişkiler kuranların evlerine baskın düzenleyip onları teşhir ederek alayla mahkemeye getirmişlerdir. Bununla birlikte zina suçlusuna “kürek” cezası da verilmiştir.¹⁸ Yukarıda açıklanan cezalardan sürgün cezası Üsküdar sicillerinden bir kayıтта şu şekilde tatbik edilmiştir; Üsküdar’da Mirahor Mahallesinde oturan, kocası ölmüş Ayşe binti Mehmet Bey adlı kadının gece ve gündüz çalgı çengi oynattığı, namahrem erkeklerle, levendat ve eşkıya ile içki içtiği, fisk ve fahişelik yaptığı, mahallenin ileri gelenlerinin şikâyeti ve bu şikâyetlerin ispatlanması üzerine adı geçen kadın mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkemede *ıslah-ı salahda ismet ve diyânet ve olmamağın (yani kadının ıslah ve terbiye olmayacağı) sebebiyle Ayşe adlı kadın mahalle-i merkûmeden ahar mahalleye ihrâcı* diyerek başka bir yere sürgün edilmiştir.¹⁹

Üsküdar’da Mahalle-i Cedide’de (Yeni Mahalle) Cemile binti Ahmet adlı kadının her gece fiil-i şenî’ ve fisk yapmak için evine erkekleri aldığı ve bu kadının “fahişe” olarak bilindiğini, “*Mâh-ı Cemâziye’l-evvel gurreci gecesinde Mehmed (babasının adı karalanmış)*” adlı kişiyi evine alıp fiil-i şenî’ yaptıklarını, olaya vakıf olan Müslümanların şahitlikleriyle mahkemeye haber verilmesi üzerine yakalanmışlardır. Zina davalarında İslam hukukuna göre dört şahit gerekmektedir. Bu dava dört şahidin şahitliğinde gerçekleşmiştir.²⁰ Ayrıca zina edenin suçunu dört defa ikrâr etmesi ve davanın zaman aşımına uğramaması gerekmektedir. Şahitlerde de; âkil, bâliğ, Müslüman, hür, erkek, adil olmak, iyi görebilmek ve şahitlik yaptığı kişinin akrabası, karı veya kocası olmamak ve onunla bir husûmeti de bulunmamak şartları aranır. Ayrıca bu şahitlerin hepsinin de aynı mecliste şahitlik yapmaları ve zina olayının bizzat oluş anını görmüş olmaları gerekmektedir.²¹

Üsküdar’da subaşı Ali Bey ibn Safer’in *vekil-i şer’isi Celaleddin bin Derviş* adlı kişi, Muharrem ayının dokuzuncu gecesini meclis-i şer’e gelerek Şemsi Paşa Cami-i Şerifi yakınında bulunan Rüstem Paşa odaları diye bilinen odalarda namahrem birkaç fahişe “avratlarla” içki içilip, *birlikte yattıkları* ihbarında bulunmuştur. Olay yerinde şahitlik yapacak Müslümanlarla birlikte, ihbara konu olan kişilerin yakalanmaları ve subaşı tarafından tutuklanıp mahkemeye getirilmeleriyle ilgili bu belgede, Şaban bin Mustafa adlı kişiyle yatar vaziyette yakalanan kadının ismi yazılırken sadece kendi adı (Fatıma binti) şeklinde yazılıp babasının adı yazılmamıştır.²² Kadının isminin tam olarak yazılmamasının nedeni, ya kadın rencide olmasın diye ya etkin bir aileye mensup bir kişi diye ya da kâtip bilinçsiz bir şekilde yazmasını unuttuğundan olabilir.

Bundan önceki belgede de “zânî” kadının babasının ismi yazılmamıştır. Ama çoğu belgede baba adları da yazılmıştır. Bu yüzden bu fiili işleyen kadınların baba adları yazılmaz diye bir genelleme yapılamaz.

13 Cemaziye'l-âhir 1012 (18 Kasım 1603) seneli *Üsküdar Sicili*'nde; *Raziye binti Abdullah nam namahrem avrat* ile “Abdülaziz bin Bayezîd”, Abdülaziz'in evinde, “...mezbûre fahişe soyunup henüz meclis-i fiska mübaşeret oldukları müşahede olundukta...”, diye geçen kayıttaki kadının -yakalandıklarında- Raziye binti Abdullah'ın savunması hayli ilginçtir. “*Abdülaziz hastadur.*” zannedip “*Şifa bulsun diye gelmiş idim*”, cümlesiyle kendini mahkeme kayıtlarında savunmuştur.²³

Küçük bir erkek çocuğuna fiil-i şenî'yi (buradaki anlamı livata) evinin ahırına götürüp gerçekleştirmiş olan Mustafa bin Abdullah'ın suçunu inkâr etmesi üzerine, çocuğun annesi Saliha binti Hüseyin'in, şahitlerin dinlenmesini talep etmesinden sonra, şahitlerin şehâdetleriyle, Mustafa bin Abdullah'ın suçu sabit olmuştur.²⁴

Başka bir kayıтта yine bir erkek çocuğuna fiil-i şenî' kasti teşebbüsü olmuştur. Üsküdar'da Hasan Ağa Mahallesi'nde yaşayan Ali Bey bin Abdullah'ın oğlu Mehmet akrabası Elif Hatun'un evinden kendi evine gelirken Abacı Musa adlı kişi yoluna çıkıp *fiil-i şenî' kastiyla* dükkân içine çektikten sonra, çocuk Mehmet kendini kurtarmak için Abacı Musa'nın belindeki bıçağı alıp Musa'yı sol omzundan yaralayarak kaçmış ve babasıyla mahkemeye başvurmuşlardır. Yapılan tetkikât sonucunda Abacı Musa suçlu bulunmuştur.²⁵

Gayr-i müslim zimmî İstimad veledi Mahol ile Kasım bin Abdullah'ın zevcesi Meryem binti Abdullah, fiil-i şenî' kasti için bir evde beraberken Mahalle-i Cedide subaşı olan Hasan Bey bin Mustafa, güvenilir Müslümanlar tarafından basılıp mahkemeye, kadı huzuruna çıkarılmışlardır.²⁶ Başka bir belgede ise Ali bin Ahmet adlı kişi sarhoş bir haldeyken yoldan geçen Emine binti Abdullah isimli kadını bıçak zoruyla cebren odasına götürmeye istemiştir. Bu hale şahitlik eden etraftaki Müslümanlar kadını sarhoş Ali'nin elinden kurtarmışlardır.²⁷

2. Şirb-i Hamr (İçki İçmek) ve Hamrın (İçkinin) Sebep Olduğu Suçlar

Şarap dâhil her çeşit sarhoşluk veren içkilerin haram, yani dinen yasak olduğu konusunda İslam hukukçularının ve din âlimlerinin tamamı hemfikirdirler. Osmanlı Devleti'nde içki içme suçunun had cezası için iki rükün vardır. Birincisi az da olsa şarap içmek ya da sarhoş olacak kadar diğer içkilerden içmektir. İkincisi ise ceza-i kasıt ve iradenin olmasıdır. Bir kimsenin zoruyla içirilen içkiler cezayı gerektirmez. Bu iki rükünden biri olmazsa had cezası uygulanmaz, ta'zir cezası uygulanır. Bu cezaların

uygulanabilmesi için iki erkek şahidin şahitlikleri, suçlunun suçunu kabul etmesi ve sarhoşluk hallerinin belirlenmesi gerekmektedir.²⁸

Fatih'in Kanunnamesine göre içki içenin cezası iki sopaya bir akçe; II. Bayezîd'e göre aynı, iki sopaya bir akçe cezaya çarptırılır.²⁹ Yavuz'un Kanunnamesine göre, "Bir kimse şarap içse kadı ceza vererek her iki sopa başına bir akçe; Müslüman bir kimse şarap satsa yahut şarap yapsa ve o maksatla üzüm sıkırsa kadı tarafından sopa cezasına çarptırılır, iki sopa başına da bir akçe cereme alınır. Bir kimse şarap içilen bir yerde otursa ve kendisi şarap içmese yine ceza görür, dayak atıldıktan gayri üç sopa karşılığı bir akçe de cereme alınır."³⁰ Kanun'un Kanunnamesindeki cezalar da Yavuz'un kanunlarının aynısıdır.

Üsküdar'da subaşı olan Ali Bey ibni Sefer, birkaç erkeğin ve birkaç fahişe kadının beraber şarap içtiklerini duyunca "*mestûre'l-esâmi cemaat-i müslimin*" diye tabir edilen isimleri gizli ve güvenilir Müslümanlarla keşif yapıp, içki âlemi yapanları yakalayıp mahkeme huzuruna çıkarmıştır.³¹ Mahalle-i Cedide'de (Yeni Mahalle) subaşı olan Ahmet Bey, Sema? adlı namahrem hatun ile acemi oğlanı Mustafa'yı "*işret üzereyken*" yakalamış, Sema adlı kadın ise acemi oğlanı Mustafa'nın kendisini ayarttığını beyan ederek suçunu kabul etmiştir.³²

İçki içip (*şirb-i hamr*), sarhoş (*sekrân*) olan Ali Çavuş ve arkadaşları, Üsküdar'da Yeni Mahalle'de bulunan at pazarında Osman Paşa bin Çelebi adlı kişinin yolunu kesip, Ali Çavuş bıçağıyla sarhoş vaziyette, Osman Paşa'yı "*sağ budundan*" yaralamıştır. Osman Paşa'nın feryâdını duyan mescitteki Müslümanlar gelip, Osman Paşa'yı Ali Çavuş'un elinden kurtarmışlar ve Ali Çavuş "*udûl-ı nâsdan Mustafa Çelebi bin Hasan ve Mehmet Bey bin Abdullah ve Ahmet Bey bin Mehmet ve Süleyman bin Abdullah*" şehâdetleriyle mahkemeye çıkarılmıştır.³³

Yeni Mahalle'de (Mahalle-i Cedide) zâbit olan Ahmet subaşı bin Abdülmennân adlı subaşı, *Ümmühan binti Abdullah* adındaki namahrem kadın ile Balaban bin Hüseyin ve Hüseyin bin Pazargî adlı Kıptîleri, Ali Ağa bahçesi diye bilinen *mevzî'de meclis-i fisk-ı mühibbe edüp şirb-i hamr eyledükleri haberlerin alınması* üzerine olay mahalline geldiklerinde, yukarıda anlatılan manzarayı görüp, subaşı Ahmet ve Hoca İsmail el-Hac Veli, Ali bin Mustafa, zanlıların ağzında olan "*râyihâ-i hamr istişâmâm*" (içkinin içilip içilmediğini, zanlıların ağızlarının koklanmasıyla belirlenmesi olayı) edilip içki ve fisk âlemi yaptıkları tespit edilerek zanlılar mahkemeye getirilmişlerdir.³⁴

Ma'mure Mahallesinde subaşı olan Mehmet Bey, mezkûr mahallede olan Acem Ağa odalarında kalan Osman bin Hüseyin adlı kişinin odasında namahrem avratlar ve şahıslarla içki içip sazlar eşliğinde "çengi" oynatıp, fisk ederlerken, mahallenin güvenilir Müslümanlarından bazı kişilerle olay mahallini basarak, şahısları tutuklayıp kadı huzuruna getirmiştir.³⁵ "*Medine-i Üsküdar'da Çavuş Mahallesi'nde sâkin Receb*

bin Nuh” adlı kişi kendi zevcesi Ayşe binti Süleyman’ı “*kendü hevâsından taşra çıkup kendüye namahrem olan kimesneler ile alâka edüp şirb-i hamr etmekle hâlâ sekrân olup ağzında râyihâ-i hamr muvucuttur*” diyerek kendi vakıf olduğu içki kokusunun, mahkemece de tespit edilmesini isteyerek, şikâyet etmiştir. “*Mahalle-i mezbûre ahali-sinden Osman bin Abdi ve Mustafa bin Süleyman ve İbrahim bin Mustafa*” adlı kişiler mahkemede Ayşe’nin ağzını koklayıp içki kokusunun var olduğunu sözlü olarak ifade etmişlerdir.³⁶

Bazı kayıtlarda içki içilmesi “fisk” olarak kaydedilmiştir. Üsküdar’da Yeni Mahalle’de (Mahalle-i Cedide) Mehmet ve İbrahim adlı kişiler birbirlerine namahrem olan Hatice, Belkıs ve Yasemin adlı kadınlarla Hacı Baki diye bilinen bir handa içki içerken basılmışlardır. Bu belgede buldukları ortam “fisk eyledikleri” tabiriyle mahkemede tasvir edilmiştir.³⁷ Başka bir belgede ise ismi bilinmeyen bir levend ile Rahime binti Abdullah adlı kadının evinde içki içip *fisk eylerken* Üsküdar’da subaşı olan Mehmet Bey bin İbrahim tarafından basılmıştır. Levend ile beraber Rahime adlı kadın mahkemeye getirilirken levendin yoldaşları subaşığı bıçakla yaralayarak levendi kaçırmışlardır.³⁸

3. Adam Öldürme, Yaralama

Osmanlı Devleti’nde genel olarak kullanılan ceza yöntemi para cezası olmakla beraber adam öldürme suçunda, ilk olarak kısas düşünülmüştür. Fakat mağdur olan taraf “dem ü diyet” (kan diyeti, kan parası) talep ederse ceza para cezasına dönüştürülmektedir. Uygulamada genellikle para cezası ve maktulün akrabalarına dem ü diyeti verilmiştir. Kısas, öldürdüğü kişinin karşılığında öldürenin, öldürülmesi anlamındadır. Kısasın uygulanabilmesi için, maktulün mirasçılarının kısası talep etmesi, katilin tam ehliyetli olması, adam öldürmenin ikrâh altında yapılmış olmaması, maktulün birinci derece akrabalarının kısası affetmemiş olması gerekli olan şartların başında gelir. Bundan dolayı kısas cezası en küçük bir şüphenin olmasıyla ortadan kaldırılır.³⁹ Kısasın zorlaştırılması hakkaniyetin, adaletin tam anlamıyla gerçekleştirilmek istenmesindedir. İnsan hayatına verilen önemi göstermesi açısından önemlidir.

Kasten adam öldürmenin Fatih Kanunnamesi’ne göre cezası, eğer kısas uygulanmıyorsa zenginden dört yüz, orta halliden iki yüz, fakirden yüz, çok fakirden elli akçe ceza alınacaktır, şeklindedir.⁴⁰ Yavuz’un Kanunnamesi’ndeki kasten adam öldürmenin cezası, Fatih Kanunnamesi’nin aynısıdır. Aynı zamanda kısası şart koşmaktadır. “*Eğer bir kimse adam öldürürse yerine kısas yapılmışsa yani öldüren öldürülürse ceza alınmaz, yok kısas yapılmamışsa mutlaka kısas lâzımdır.*” Eğer bu suçları gayri müslim veya müste’men (yabancı ülkede oturanlar) yapmışsa para cezasının yarısı alınır. İlave olarak “*Bir kimse mahalle veya köy içinde öldürülmüş bulunursa ilk iş tahkikât yaptırılarak kâtil bulunmaya uğraşılır yahut diyete (mal, kan karşılığı) çektirilir. Eğer*

katl eseri ve izi bulunmazsa hiçbir şey yapılmaz, o zaman boşuna o şahsı incitmek lazımdır."⁴¹ Kanunî'nin Kanunnamesi'nde de aynı para cezaları verilmiştir. Sadece II. Selim devrinde adam öldürmeye karşı verilen para cezaları zenginse dört yüz, orta halliyse üç yüz, fakir ise iki yüz akçe şeklindedir. Buna göre orta halliden alınan ceza bir miktar artmıştır.⁴²

Kanunnamelere göre bu suçların cezaları: Fatih'in Kanunnamesine göre; göz veya diş çıkarmak, kısas uygulanamıyorsa, suçu işleyenlerin ekonomik durumlarına göre iki yüz, yüz, elli, kırk akçe, baş yarılıp kemik çıkarsa, zenginden üç yüz, orta halliden elli, fakirden otuz akçe, baş yarılıp kan akarsa otuz akçe, saç ve sakal yolandan zenginse yirmi fakirse on akçe alınır.⁴³ Yavuz'un Kanunnamesinde; iki kişi kavga etseler, birbirinin üstünü başını yırtsalar, kadı müdahale ederek ikisini de azarlar ama para cezası almaz. Birbirlerinin sakallarını yolsalar, kadı ikisini de azarladıktan sonra zenginden yirmi akçe, fakirden on akçe, başını yarıp kanatırsa hem sözlü cezaya hem de otuz akçe; başı yarılan kimsenin baş kemiği meydana çıkmış ve ameliyata ihtiyaç gösteriyorsa kadı azarladıktan sonra zenginden yüz akçe, orta halliden elli, yoksul olandan otuz akçe ceza alınır. Bir kimse diğerini okla veya bıçakla vursa, yaralasa, zenginse kadı tarafından cezalandırıldıktan sonra iki yüz akçe, orta halliden yüz akçe, fakirden elli akçe; bir kimse bir şahsın üstüne yürüyerek kılıç veya bıçak çekip yaralarsa zenginden elli akçe, fakirden on akçe; birinin kolunu veya ayağını kırandan yüz akçe alınır, diye geçmektedir.⁴⁴

Kanunî'nin Kanunnamesi'nde; ok ile birini yaralayan, yaralanan döşeğe düşerse, iki yüz, yüz, elli akçe; göz, diş çıkarandan iki yüz, yüz, elli veya kırk akçe, kol, bacaklarından yüz akçe, baş yarıp kan akıtandan otuz akçe, kemik çıkar ve yaralanan cerraha muhtaç olursa yüz, elli, otuz akçe; kişi anne ve babasını döverse hapis ve yüz akçe. II. Selim dönemi'nde (1566-1574) ok, kılıç, hançer ve bıçak gibi yaralama suçuna ekonomik durumlarına göre yüz elli akçe, yüz akçe, seksen akçe; diş çıkarandan yüz, seksen, elli akçe; baş yarıp kan akıtandan otuz akçe ceza alınır.⁴⁵

XVII. yüzyıl Üsküdar Şer'iyeye Sicillerinde adam öldürme ile ilgili fazla bir kayda rastlanmamış olup sadece birkaç tane belgede adam öldürmeyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Ancak adam öldürmeye teşebbüs, bıçakla yaralama, kavga gibi kayıtlar oldukça fazladır. "*Sultan hassında bostancılar başı olan*" Yusuf Bölükbaşı bin Ahmet, Üsküdar'a tâbi Kadıköy karyesinden Poliçironi veledi Mihal adlı zimmîyi, Muço veledi Niko'yu katletmek-öldürmek suçundan dolayı yakalayıp mahkeme huzuruna getirmiştir. Poliçironi, "*Muco'nun ardına geçib bana yanaşub beni ormana çeküb fi'il-i şeni' kasdına beni altına alub zor etmek istediğinde ben dahi kendimi hıfz için ol Muco'nun amden karnına urub katleyledim*" diyerek suçunu itiraf ederek kendini savunmuştur.⁴⁶ "... *Mahmiye-i Üsküdar Mahallâtından Torbalı Mahallesi'nde sâkin Hüseyin Beşe ibni Hasan nam-ı râcil vakt-i nisf-ı leylide kendü menzili içinde döşek üzerinde başının sol tarafından alet-i harbiden nacak ile urulub ve alât-ı nacak*

başına gömülmüş” vaziyette ölü olarak bulunmuştur.⁴⁷ Üsküdar Kazasına bağlı “*Yoros nahiyesinde Anadolu Hisarı haricinde vakı’ Ağa Kapusu Mahallesi’nde Rebiül Evvelinin yirmi ikinci günü Kasım bin Abdullah maktul*” olarak bulunmuştur.⁴⁸

Üsküdar’ın Cedide Mahallesi’nde bozacı olan Malkoç veledi Vasal’ın başına Mustafa bin Abdullah kürekle vurup yaralamıştır.⁴⁹ Birçok mahkemeye intikal etmiş yaralama davalarında, taraflar birbirleriyle anlaşıp *sulh* yapmışlardır. Üsküdar’da yine Cedide Mahallesi’nde oturan Oruç bin Abdi adlı kişi Mahmut bin Mehmet adlı kayıkçı tarafından sağ omzundan bıçakla yaralandığını ve bu olayı inkâr etmeyen Mahmut ile aralarında iki yüz (200) akçe alarak *sulh* yaptıklarını ifade etmişlerdir.⁵⁰ Mustafa bin Mehmet adlı hamal, “*Üsküdar’da Mahalle-i Ma’mure’de At pazarı kapısı haricinde vakı’ kasap dükkânı önünde*” Ali Bey adlı kasaba getirdiği koyunların ücretini istemesi üzerine; ağzına ve avradına “*şetm-i galiz ile şetm*” küfredip, hamal Mustafa’nın kafasına birkaç kez vurmıştır. Hamal Mustafa bu davada dayak ve küfürden ziyade “*hakkımı’l-yevmi matlubumdur*” diyerek alamadığı günlük yevmiyesini istemektedir.⁵¹ Hamza bin Cağfer adlı şahıs, Murat bin Abdullah adlı kişiyi kendisine vekil atayıp mahkemeye göndermiş ve kendini üç yerinden bıçaklayan sarhoş Papuşçu Hamza adlı kişiden (eğer ölürsem “*dem ü diyetim*” alınsın), kan parasını, kan diyetini istemektedir.⁵² Yine Üsküdar’da Ahmet Paşa adlı kişi yaraladığı Cafer Paşa adlı şahısla bin akçe karşılığında *sulh* yapmışlardır.⁵³ Başka bir kayıta ise akçe veya herhangi bir meblağ almadan, yaralama davasından yaralı olarak kurtulan Mustafa adlı kişi, kendisini bir kahvehanede yaralayan Mehmet Çelebi isimli gençten (şabb-ı merkûmdan) *zimetini ibrâ-i amm* ederek yani dava ile ilgili bütün haklarından feragat ederek vazgeçmiştir.⁵⁴

Tablo 2: XVII. Yüzyıl Üsküdar’ında Örnek Yaralama Olayları⁵⁵

Defter No	İşlenen Suç	Suç İşlenme Tarihi
108. 50b.3.	Kadınların kavgası	Evâil-i Şa’banül Muazzam 1012 4 Ocak 1604
125. 29a.1.	Bıçakla saldırı	Gurre-i Cemaziyel Âhir 1023 9 Temmuz 1614
138. 69a.1.	Bıçakla yaralama	Rebiül Evvel 1030 24 Ocak 1621
138. 46b.2.	Kafaya vurularak yaralama	Evâil-i Muharremül Haram 1030 26 Kasım 1620
138. 118b.4.	Bıçakla yaralama	4 Şa’banül Muazzam 1030 24 Haziran 1621
153. 2a.2.	Sarhoş halde bıçakla yaralama	1035 (1626).
163. 16a.3.	Bıçak ile yaralama	10 Zilhicce 1039. 21 Temmuz 1630.
163. 36b.4.	Bıçak ile yaralama	14 Safer 1040. 22 Eylül 1630.
168. 10a.2	Bir aletle yaralama	28 Rebiül Evvel 1042. 13 Ekim 1632
168. 18a.1	Bıçak ve nacakla yaralama	21 Ramazan 1042. 1 Nisan 1633.

4. Hırsızlık

Sirkât (hırsızlık) suçunun, İslam hukukundaki cezasının el kesme naslarla sabit olduğu kabul edilmekle beraber mükerrir suçlular hakkında nasıl uygulanacağı yorum farklılıklarına sebep olmuştur.⁵⁶ Ancak Osmanlı uygulamalarında hırsızlık suçunun cezaları kanunnamelerde açıkça ortaya konulmuştur. Cezalar kanunnamelere göre şöyledir. Fatih Kanunnamesi'nde, koyun ve kovan çalandan on beş akçe, kuzu ve ördek çalandan iki sopaya bir akçe, nacak ve destar çalandan sopa başına bir akçe, sığır çalandan ekonomik durumuna göre yüz, elli, kırk veya otuz akçe para cezası alınırken,⁵⁷ Yavuz'un Kanunnamesi'nde, “bir kimse kaz, ördek veya tavuk çalsa kadı tarafından azarlanarak iki ağaç (sopa) başına bir akçe; bir kimse kovan, koyun veya kuzu çalsa şayet ergense yine kadı tarafından sopa cezasına çarptırılır ve her sopa başına bir akçe, bir kimse at, katır veya eşek çalsa ya eli kesilir ya da iki yüz akçe; bir kimsenin ambarından arpa veya buğday çalsa çalan kimsenin eli kesilmezse zengin olandan elli veya kırk akçe, orta halliden yirmi akçe, fakir olandan on akçe; bir kimse balta, bıçak, kılıç ve emsali şeyleri çalsa el kesilme cezası verilmemişse mahkeme sopa cezası vererek, sopa başına bir akçe para cezası alınır”dı.⁵⁸

“Üsküdar'a tâbi' Yoros nahiyesinde vakı' İsmail Ağa Çiftliği'nden Dima veledi Yorgi” adlı zimmî birçok eşya çalıp bir ağacın kovuğuna saklamıştır. Çiftlik kethudâsı Mustafa bin Abdullah mahkemeye bildirmiştir.⁵⁹ Üsküdar'ın Mahalle-i Cedide'sinde oturan Yasef veledi Yahuda adlı Yahudi, Mehmet bin İbrahim adlı hamala iki yüz ellişer akçe kıymetli güğümlerini su getirmesi için vermiş, Hamal Mehmet ise bu güğümleri çalıp Kuzguncuk'ta yüz ellişer akçeye satmış, bunun üzerine Yahudi mahkemeye başvurmuş, Hamal Mehmet de suçunu kabul etmiştir.⁶⁰

Tablo 3: XVII. Yüzyıl Üsküdar'ında Örnek Hırsızlık Olayları⁶¹

Defter No	Yapılan Hırsızlık	Tarih
108. 29a.2	Zorla para çalma (13 sikke flori)	Evâsıt-ı Ramazan 1012 22 Eylül 1603
108. 35a.1	Hamr (içki) fıçısı çalma	Evâil-i Cemaziyel Evvel 1012, 7 Ekim 1603
125. 37a.2	Gümüş eşya çalma	23 Receb 1023
125. 39a.2	Sekiz bin akçe (dört bini kadının, dört bini kocasının)	3 Şaban 1023 8 Eylül 1614
125. 42b.1	Bir top bezin çalınması	25 Şaban 1023
138. 2a.3	Yemeni, makrame gibi eşyaların çalınması	13 Ramazan 1029 12 Ağustos 1620
138. 3a.3	Münakkaş otuz üç makrame, on adet gömlek, altı adet uçkuru...	17 Ramazan 1029 16 Ağustos 1620

5. İftira

Üsküdar Şer'îye Sicillerinde iftira suçlarıyla ilgili kayıtlar da mevcuttur. İffete iftira suçuna “kazf” denir. Namuslu kadınlar ve erkeklere zina iftirasında bulunulması veya nesebin inkar edilmesi olarak ifade edilir. İftira suçunda, zina suçunda aranan şartları temsil eden şahıslardan oluşan iki kişilik şahitlerin şehâdeti ve suçlunun, suçunu bir defa da olsa kabul etmesiyle suç sabit olur.⁶² İslam hukukunda iftira, bir suçu ya da sıfatı isnat edip de iddiasını ispatlayamayan kişinin yaptığı fiildir. Osmanlı hukukunda, İslam ceza kükunun dışında padişah kanunnameleri ile bir takım eylemler cezaya tabi tutulmaktadır. Tanzimat'tan önceki kanunnamelere bakıldığında Kanuni döneminde düzenlenen Kanunname'de ve diğer padişahların kanunnamelerinde iftira suç olarak belirtilmiştir.⁶³ Kanunnamelere göre iftira suçunun cezaları şöyledir: Fatih Kanunnamesi'ne göre ispatlanamayan zina isnadına iki sopaya bir akçe; Yavuz'un Kanunnamesi'ne göre: “Eğer bir kadın veya kız- bana filan kimse zorla tecavüz etti - dese o kimse de bunu inkâr etse o zaman şahit dinletilir. Tanık kadın veya kızın yalan söylediklerini ve sanığa iftira etiklerini ispatlarsa o zaman kadın veya kız sopa cezasıyla cezalandırılır ve hem de her sopa başına bir akçe ceza alınır. Bir kimse - ben filan kadın veya kızla yattım - kız veya kadın bunu inkâr etseler o zaman yine tanık dinletilir, adam söylemişse hem dayak cezası ve hem de sopa cezasına çarptırılır. Bir kimse bir başkasına “*Sen benim karıma, kızıma, cariyeme tecavüz ettin*” dese ve bunu da ispat edemez ise ceza almayıp ancak kadı tarafından cezalandırılır.”⁶⁴ Kanunî'nin Kanunnamesi'ne göre; bir kadın veya kız, birini ırzıma geçti diye şikâyet edip ispatlayamazsa, sanık inkâr edip, yemin ederse, iftirayı atan iki sopaya bir akçe, bir kadın veya kız cinsi münasebette bulunduğunu söyleyen fakat bunu ispatlayamayan ve mağdurların inkâr edip, yemin etmesiyle üç sopaya bir akçe, ta'zir cezası gerektiren durumlara iki sopaya bir akçe para cezası alınmaktadır.

“Üsküdar'da Mahalle-i Ma'mure'de Raziye Hatun ibneti İbrahim adlı boşanmış kadına şirb-i hamr” içki içiyor diye iftira atmışlar, fakat Raziye Hatun'un ağzını koklayan “*sükkât-ı müsliminden Ali Çelebi bin Mustafa ve Fahrü'l ecnâd Bali Bey ağzında cidden rayiha-yı hamr mevcut değildir ve mezbûrede sarhoşluk alâmeti dahi üzerinde yoktur*” diyerek Raziye Hatun'a iftira atıldığı ispatlanmıştır.⁶⁵ Başka bir kayıтта ise Mahalle-i Ma'mure'de Bazarbaşı Mahallesi'nde oturan Fatıma binti Kaya adlı kadının “*kapısına namahrem kimesneler gelüp gidüp sevişür*” namahrem erkekleri evine alır diye iftira atmışlar. Şahitlerin şehâdetleriyle bu iddiaların iftira, yalan olduğu anlaşılmıştır.⁶⁶

6. Kalpazanlık (Sahte Para Basma)

Üsküdar Sicillerinde kalpazanlık yapamaya çalışırken yakalananlar olmuştur. “*Mah-rusa-i Üsküdar’a tâbi’ Yenice nam karye kurbunda olan meşelik içinde Mehmet bin Ali refîki ile kalıb akçe keser zanneyleyüp mezbûrânın üzerine karye-i mezbûre sâkinle-rinden iş bu Mehmet bin Ali ve Mehmet bin Melik...*” adlı kişiler, adı geçen Mehmet’i yakalarken yanındaki arkadaşı kaçmıştır. Mehmet’in yanında bir örs ve bir çekiç bu-lunmuştur. Ayrıca Mehmet’in üzerinde yapılan aramada “*bir kise içinde... kalıb akçe ve Osmanî ve birkaç tane sikke ol miktar akçe ve ... ve bir mihenk taşı*” bulunmuştur. Bu durum Mehmet’e mahkemede sorulduğunda, cevabında “*ben yazıcıyım deyüp ba’de ders’amım husûs-ı mezbûrdan haberim yoktur*” diyerek kalpazanlık suçunu inkâr etmiştir.⁶⁷

Velhasıl XVI. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu’da baş gösteren Celali Ayaklanmaları, Suhde Ayaklanmaları, eşkıyalık faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan fetretle beraber köylü reayanın o zamanki ifadesiyle “kaçgunluk, firarîlik” olayların artmasıyla hü-kümet merkezine ve büyük yerleşim yerlerine geniş çapta göçler gerçekleşti.⁶⁸ Bu göçlerden en büyük payı Osmanlının pay-i tahtı İstanbul ve onun çevresi almıştır. Bu göçler sonunda Üsküdar’a gelenlerin en büyük sıkıntısı konaklama, mesken temini olmuştur. Bu noktada göçlerle gelenler, dışarıdan gelen tüccarların kalmış oldukları hanların, cami odalarının, mescit odalarının yanında “erkî odaları”, “bekâr odaları”, “erkek odaları” olarak ifade edilen mekânlarda hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bu mekânlar, köyden şehre adaptasyon sorunlarından, iş bulamama sıkıntılarından olsa gerek suçlara karışmışlar ve buldukları mahallenin yerel ahali tarafından merke-ze şikâyet edilmişlerdir.⁶⁹ Bekar odaları ve bekar odalarının suçlara tesiri hakkında daha geniş bilgi için 2012 yılındaki Üsküdar Sempozyumunda sunulan “Üsküdar’da Bekar Odaları” adlı tebliğ bakılabilir.

XVII. yüzyılın bazı Üsküdar sicilleri kaynak gösterilerek yapılan bu çalışmada Üs-küdar’da işlenmiş suçlar ele alınmıştır. Kayıtlarda en çok karşımıza çıkan suçların başında içki içmek, sonra hırsızlık, adam yaralama, öldürme, iftira ve son olarak da zinadır. Örnek olarak zina ve fiili şeni davaları 1601-1603 yıllarını kapsayan 106 no’lu defterde üç ve 1603-1604 yıllarına ait 108 nolu sicil defterinde iki, 1620-1622 yıllarına tekabül eden 138 no’lu defterde iki adettir. 1614-1615 yılları arasında meydana gelen davaların kaydedildiği 125 numaralı Üsküdar Sicil defterinde altı (6), 1601-1603 yıl-larını kapsayan 106 no’lu defterde sekiz (8) vakıa içki davasıdır. Bu tebliğde sunulan suçlar bağlamında dönemin Üsküdar ahalisinin topyekûn suç işlediği anlaşılma-malıdır. Tebliğde geçen suçlar geniş bir zaman diliminde ortaya çıkan suçlardır. Yani sicil defterlerine kayıt olan suçlardan zina sucu ortalama olarak iki yılda iki oranına sahipken içki içmek iki yılda altı ile on arasında değişkenlik göstermektedir.

Ancak böyle bir istatistik vermek yanlış olabilir. Çünkü bu yüzyıla ait her bir sicil defterinin tek tek incelenip istatistiki bilgilerine ulaşılmış değildir. Kayıtlar sadece belirli sürelerle ait mahkemeye intikal etmiş davalardır. Ayrıca mahkemeye intikal etmemiş birçok böyle vakıalar da olabilir. Bu yüzden kesin bir oran yanlış anlamalara sebebiyet verebilir.

İnsanlık tarihi ile birlikte, insanın olduğu her yerde suç ve ceza var olagelmıştır. Suç, toplumda sadece belirli bir grubun ifa ettiği bir olay değildir. Kadını, erkeği, yaşlısı, genci herkesin gerçekleştirmesi muhtemel bir olgudur. Toplum yaşayan bir organizma gibidir. Sürekliliği, bağlayıcılığı, etkileşimi, aktivitesi, hareketliliği olan bir olgudur. Osmanlı toplumu da, diğer toplumlar gibi suçtan azad edilmiş bir toplum değildir. Bundan dolayı her toplum ve millette görülen suç unsurları, Üsküdar özelinde, Osmanlı toplumunda farklı oranlarda görünmektedir. Bu çalışma ile Osmanlı sosyal yapısında görülen genel ahlaki, asayiş ve yaşam tarzıyla ilgili döneme ait şerhiye sicilleri ışığında özelden genele Osmanlı toplumu hakkında bir bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dipnotlar

- 1 Mustafa, AKKAYA, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı, doktora tezi, Ankara 2010, s. 184.
- 2 Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1989, II, 298,311,325.
- 3 Mustafa Avcı, “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları”, *Türkler*, X. Cilt, Ankara, Semih Ofset, 2002, s. 91.
- 4 Cin, Akgündüz, *a.g.e.*, I, 119.
- 5 Osmanlı Kanunnamelerinin şeriata uygunluğu ile ilgili iki görüş tarihçiler tarafından ortaya atılmıştır. Bunlardan birincisi örfi hukuka dayalı yapılan bu kanunnamelerde şeriata uygunluğun aranmadığını bunun bir gelenek olduğunu savunanlar; diğeri ise yapılan tüm örfi hukuka dayalı kanunnamelerin şeriata uygun olduğunu iddia edenler. Tüm örfi hukukun şeriata uygunluğunu iddia edenlerin başında Ahmet Akgündüz gelmektedir. Bu iddiaları ile ilgili Ahmet Akgündüz’ün *Osmanlı Hukuku- Kanunnameler ve Şeriat* adlı makalesine bakılabilir. Bu karşın Coşkun Üçok’un *Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hüükümler* adlı Ankara Hukuk Fakültesi Dergisinde yayınladığı altmış dört sayfalık üç makalesi de önemli bir dayanak noktası olmuştur. Bu konu hakkında Halil İnalıcık ise *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ* adlı eserinde “Şeriatın bağımsız olan ve kanun diye bilinen bu yasalar, dini değil, akılcı ilkelere dayanır ve öncelikle kamu ve yönetim hukuku alanlarında korunurdu.” açıklamasında bulunmuştur (s. 76). Ayrıca İnalıcık bu konu ile ilgili “Osmanlı Devleti, bir İslam Devleti olarak tarih sahnesine çıkmasına karşın şer’î hukuku aşan bir hukuk düzeni geliştirmiştir.” yorumunu da yapmıştır (İnalıcık, 1958; s. 1). M. Akif Aydın ise bu konu hakkında *Osmanlıda Hukuk* adlı makalesinde “Örfi hukukun temelinde de yine şer’î hukukun verdiği yetki bulunmakta olup, her iki hukuk sistemi birbirinden bağımsız ve farklı değil; bilakis bir bütün halinde Osmanlı hukukunu oluşturmaktadır.” diyerek iki hukukun birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğunu ifade etmektedir (s. 366-367). Bunların haricinde Ömer Lütfi Barkan bu konu hakkında şu yorumu yapmıştır: “Şer’î ve örfi hukukun sahalalarını, birbirinden kesin çizgilerle ayırmak zordur. Zira şer’î hukukun düzenlediği alanlarda da bazen örfi düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.” (Barkan, 1975; s. 51).
- 6 Abdullah Demir, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yay., İzmir 2010, s. 36. Abdullah Demir’in bu eserinde Osmanlı Mahkemesine dair, adliye teşkilatı, mahkeme görevlileri, davaların nasıl yapıldığı, şahitlik ve şuhûdu’l- hal gibi konular yer almaktadır.
- 7 Abdülaziz Bayındır, “Örneklerle Osmanlıda Ceza Yargılaması”, *Türkler*, Ankara 2002, X, 70.
- 8 Cin, Akgündüz, *a.g.e.*, I, 312.
- 9 Şemsettin Sami, *a.g.e.*, s. 878.
- 10 İlber Ortaylı “Osmanlı Toplumunda Aile” adlı makalesinde “Recm (taşlayarak zânileri öldürme) cezası Osmanlıda, taassup hüküm sürdüğü bir dönemde bir kere verilmiş ve uygulanmış, fakat hiç hoş karşılanmadığından bir daha tekrarlanmamıştır. Miladi 1680 yılında, İstanbul’da Aksaray’da kocası seferde olan bir kadının ipekçilikle geçinen bir zümme gençle zina halinde yakalandığı iddia edildi. Mahkeme kadının recm edilmesine, delikanlının da idamına hükmetti. Rumeli kazaskeri hükmü istemeyerek tasdik etmiş, bu hüküm ve olay ulema arasında nefretle karşılanmıştı. Bir daha böyle ceza verilmedi (s. 63). Ancak yukarıda geçen bilgiler Osmanlı kroniklerinde geçen tek recm olayıdır ki; bu olay da sadece kronikte geçtiğinden, Osmanlı arşiv belgelerinde yer almadığından ve henüz bir belge ile desteklenmediğinden ispatlanabilmiş değildir. Abdülmecit Mutaf, “Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı’da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar”, *Turkish Studies*, Volume 3/4 Summer 2008. Yine İslam fıkhiında recm ve Osmanlıdaki zina suçu ile ilgili olarak geniş bilgi için Abdülmecit Mutaf’ın bu makalesine bakılabilir.
- 11 İsmail Acar, “Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, *Türkler*, X, 83,84.
- 12 Mustafa Avcı, “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları”, *Türkler*, X, 92.

- 13 *Yavuz Sultan Selim Han Kanunnamesi* (çev. Hadiye Tuncer), Ankara 1987, s. 11,12.
- 14 Avcı, a.g.m., *Türkler*, X, 93.
- 15 Akkaya, a.g.t., s. 188.
- 16 Acar, a.g.m., *Türkler*, X, 85, 86.
- 17 Cin, Akgündüz, *a.g.e.*, I, 312.
- 18 Ortaylı, a.g.m., *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, 62,63.
- 19 *Üsküdar Şerhiye Sicilleri Defter*, no. 148, varak 8a. 4. 20 Şaban 1034. (28 Mayıs 1625)
- 20 *Üsküdar Şerhiye Sicilleri*, 106. 22a.2.
- 21 Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve İstilahat-ı Fikhiye Kamusu*, İstanbul, 1976, III, 210.
- 22 *Ü.Ş.S.*, 107. 102a.1., 1011, (1602)
- 23 *Ü.Ş.S.*, 108. 41b.2.
- 24 *Ü.Ş.S.*, 138. 1a.2., (8 Ağustos 1620).
- 25 *Ü.Ş.S.*, 138. 69a.1., Rebiül-Evvel 1030 (Ocak 1621).
- 26 *Ü.Ş.S.*, 125. 48b.1., 5., Şevval 1023 (8 Kasım 1614).
- 27 *Ü.Ş.S.*, 153. 2b.2 ve 3a.1. 24 Cemaziyel Ahir 1035 (23 Mart 1626)
- 28 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, İstanbul, 1990, I, 110,111.
- 29 Avcı, a.g.m., *Türkler*, X, 94,95.
- 30 *Yavuz Sultan Selim Han Kanunnamesi*, s. 16.
- 31 *Ü.Ş.S.*, 107. 102a.1., 1011 (1602)
- 32 *Ü.Ş.S.*, 108, 17b.3.
- 33 *Ü.Ş.S.*, 108, 30a.3., 3., Rebiü'l-âhir 1012 (10 Eylül 1603).
- 34 *Ü.Ş.S.*, 108, 33a.2.
- 35 *Ü.Ş.S.*, 108, 56b.1., Ramazanül Mubareke 1012 (4 Şubat 1604).
- 36 *Ü.Ş.S.*, 143. 20b.3., 15 Cemaziyel Evvel 1032 (5 Mart 1624).
- 37 *Ü.Ş.S.*, 168. 5a.1., 20 Safer 1042 (6 Eylül 1632).
- 38 *Ü.Ş.S.*, 148. 7b.2., 13 Şaban 1034 (21 Mayıs 1625).
- 39 Cin, Akgündüz, *a.g.e.*, s. 320.
- 40 Avcı, a.g.m., s. 92.
- 41 *Yavuz Sultan Selim Han Kanunnamesi*, s. 13,14.
- 42 Avcı, a.g.m., s. 93.
- 43 a.g.m., s. 92.
- 44 *Yavuz Sultan Selim Han Kanunnamesi*, s. 13.
- 45 Avcı, a.g.m., s. 92,93.
- 46 *Ü.Ş.S.*, 138. 111a.2., 7 Receb 1030 (28 Mayıs 1621).
- 47 *Ü.Ş.S.*, 143. 83a.3., 28 Şevval 1032 (25 Ağustos 1623).
- 48 *Ü.Ş.S.*, 107. 3a.5., 22 Rebiül Evvel 1011 (9 Eylül 1602).
- 49 *Ü.Ş.S.*, 125. 3a.3.
- 50 *Ü.Ş.S.*, 125. 3b.3.
- 51 *Ü.Ş.S.*, 125. 34b.2.
- 52 *Ü.Ş.S.*, 125. 50b.2., 25 Şevval 1023 (25 Kasım 1614).
- 53 *Ü.Ş.S.*, 168. 10a.2.

- 54 Ü.Ş.S., 153. vrk. 50a.1. 23 Zilhicce 1036 (4 Eylül 1627).
- 55 Akkaya, a.g.t., s. 197. (138 no'lu defterden sonraki kayıtlar ilavedir.)
- 56 Yasemin Baba, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Sucunun Hüküm ve Sonuçları", *İÜ-HFM*, İstanbul 2013, s. 81.
- 57 Avcı, a.g.m., s. 92.
- 58 Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi, s. 17.
- 59 Ü.Ş.S., 107. 101a.2.
- 60 Ü.Ş.S., 125. 23a.3., 1023 (1614).
- 61 Akkaya, a.g.t., s. 198.
- 62 Cin, Akgündüz, *a.g.e.*, s. 313,314.
- 63 Akif Yıldırım, "İftira Suçu", *TBB., Dergisi*, sy.. 69, 2007 s. 180.
- 64 *Yavuz Sultan Selim Han Kanunnamesi*, s. 12.
- 65 Ü.Ş.S., 108. 38a.2., 1012.
- 66 Ü.Ş.S., 125. 36a.3., 125. 37a.1., 1023 (1614).
- 67 Ü.Ş.S., 138. 101a.5., 18 Cemaziyel Ahire 1030 (10 Mayıs 1621).
- 68 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, 'Celali İsyancıları'*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 446.
- 69 Akkaya, a.g.t., s. 201.

Kaynakça

Üsküdar Şeriye Sicilleri;

Defter No: 106, 107, 108, 125, 138, 143, 148, 153, 163, 168.

Acar, İsmail; "Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası", *Türkler*, X, Ankara 2002.

Akdağ, Mustafa; *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, 'Celali İsyancıları'*, Ankara 1975.

Akgündüz, Ahmet; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, İstanbul 1990.

Akgündüz, Ahmet; "Osmanlı Hukuku- Kanunnameler ve Şeriat" (Devlet-i Âliyye), *Köprü*, sy. 65, Kış, İstanbul 1999.

Akkaya, Mustafa; *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı (doktora tezi), Ankara 2010.

Avcı, Mustafa; "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler*, X, Ankara 2002.

Aydın, M. Akif; "Osmanlı'da Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu) I, İstanbul 1994.

Baba, Yasemin; "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Sucunun Hüküm ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 2013, s. 79-106.

Barkan, Ö. Lütfü; *Türkiye'nin Din ve Devlet İşlerinin Tarihsel Gelişimi, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1975.

Bayındır, Abdülaziz; "Örneklerle Osmanlıda Ceza Yargılaması", *Türkler*, X, Ankara 2002.

Bilmen, Ö. Nasuhi; *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*, İstanbul 1976.

- Cin, Halil, Akgündüz, Ahmet; *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1989.
- Demir, Abdullah; *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, Yitik Hazine Yay. İzmir 2010.
- İnalcık, Halil; "Osmanlı hukukuna Giriş, Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII / 2 (ayrı basım), Ankara 1958.
- İnalcık, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (çev. Ruşen Sezer), YKY., İstanbul 2008.
- Mutaf, Abdülmecit; "Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı'da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar", *Turkish Studies*, Volume 3/4, Summer 2008.
- Ortaylı, İlber; "Osmanlı Toplumunda Aile", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Ankara 2004.
- Şemsettin Sami; *Kamus-i Türkî*, İstanbul 1989.
- Üçok, Coşkun; "Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1946, C. III, S. 1, s. 125-146; C. III, S. 2-4, s. 365-383; *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1947, C. IV, S. 1-4, s. 48-73.
- Yavuz Sultan Selim Han Kanunnamesi* (çev. Hadiye TUNCER), Ankara 1987.
- Yıldırım, Akif; "İftira Suçu", *TBB. Dergisi*, S. 69, 2007, s. 177-210.

Foto: Çetin Karabulut

KÖLELERİN KAÇMAYA ÇALIŞTIKLARI MEKÂN ÜSKÜDAR (XVI-XVIII. YÜZYILLAR)

DOÇ. DR. ZÜBEYDE GÜNEŞ YAĞCI

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Osmanlı Devleti'nde köleliğin kaynağı ana-babanın ya da ananın köle olması dışında savaş esirleri idi. Balkanlarda ve Orta Avrupa'da yapılan fetihlerle birlikte ülkeye büyük oranda köle girişi sağlanmıştı. Bazı kaynaklar seferlerden sonra köle fiyatlarının çok düştüğünü ve köle almayan kimsenin neredeyse kalmadığını ifade etmektedirler. Bu derece büyük köle girişinin olduğu toplumda kaçak kölelerin varlığı muhakkak olacaktır. Konu mahkemeye yansıdığından mahkeme kayıtlarında kaçak kölelere ilişkin davalar yer almaktadır. İstanbul'da Galata, Eyüb, İstanbul mahkeme kayıtları içerisinde Üsküdar'ın ayrı bir yeri vardır. Çünkü Üsküdar mahkemelerine çok sayıda kaçak köle davası yansımıştır. Bunda Üsküdar'ın coğrafi konumun etkisi büyük olmalıdır.

Bu anlamda bir çalışma Ekrem Tak tarafından II. Üsküdar Sempozyumu'nda sunulmuştur. Ancak bu çalışmada 1513 ve 1520 yılları arasını kapsayan 1 numaralı Üsküdar Şer'iyye Sicili esas alınmıştır. Kaçak kölelerin milliyetleri, nerden kaçmaya çalıştıkları ve mahkemenin kaçak köleler ile ilgili uygulamaları bildirinin konusunu teşkil etmektedir. Bu çalışmanın konusu daha geniş çapta bir örneklem üzerinden 16. ve 17. yüzyıllarda kaçak kölelerin durumunu ve kaçak köle vakalarının neden Üsküdar'da daha yoğun olduğunu ortaya koymaktır. Neden Üsküdar sorusunun cevabını ararken İstanbul'daki diğer mahkeme kayıtları imkanlar ölçüsünde taranacak ve Üsküdar ile bir karşılaştırma yapılmaya çalışılacaktır. Buradan hareketle kaçak kölelerin milliyetleri, kaçtıkları yerler ve sahiplerinin profili ortaya konulmuş olacaktır. Ayrıca bu çalışma ile kaçak köleler için uygulanan yasal sürecin dışında kaçmaları, yakalanmaları ve yakalandıktan sonra neler olduğuna dair soruların cevapları aranacaktır.

Üsküdar dünyanın en güzel şehirlerinden biri olan ve Fatih Sultan Mehmed'in dünya imparatorluğunun merkezi olarak kabul ettiği İstanbul'un bir parçası ve Anadolu yakasında yer almaktadır. İki kıtayı birbirine bağlayan su yolu Boğazın Marmara Denizi'ne açılan güneybatı kesiminde, İstanbul'un tam karşısındadır.¹ Coğrafi konumundan dolayı iklimi yer şekilleri ve itibariyle yerleşime uygun olması itibariyle MÖ. 6. ve 5. yüzyıllara kadar götürülebilen bir tarihi geçmişe sahiptir.² Boğazın Anadolu tarafında İstanbul'un öte yakasında yer alması sebebiyle imparatorluğun tören, eğlence düğün gibi haşmetinden uzak kaldığı gibi ayaklanma, suikast, gibi benzeri olayları da uzaktan seyretmiştir.³ Bundan dolayı seyyahların bir çoğunun İstanbul'un bir parçası, fakat sur içi ve Pera'dan farklı olarak tanımladığı⁴ Üsküdar İstanbul'un fethinden çok önce Türk hâkimiyetine girmiştir.⁵ Belki de bu nedenle olacak Üsküdar bir Türk şehri olarak kabul edilmektedir.⁶ Burada belirtilmesi gereken önemli husus Üsküdar'ın Türk hâkimiyetinde gelişme göstermesidir. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra doğuya yönelik askeri ve ticari yolların başlangıç noktası olması bu gelişmenin sebepleri arasında yer almaktadır.⁷ Kısaca Osmanlı hâkimiyeti ile Üsküdar, İstanbul, Galata gibi başkent önemli ayağı haline gelmiştir.⁸ Tabii ki Üsküdar haccın başlangıç noktası olması hasebiyle de her zaman ayrı bir ehemmiyete sahip olmuştur. Onu farklı kılan özelliklerden birisi idi hac yolunun başlangıcında yer alması. Nitekim bundan dolayıdır ki, Osmanlı kaynaklarında *Kâbe toprağı* olarak tesmiye edilmiştir.¹⁰

Bu ehemmiyeti Osmanlı idare teşkilatındaki yerinin de artmasına neden olmuştur. Nitekim Galata, Eyüp gibi Bilâd-ı Selâse kadılıklarından birisi olarak Osmanlı idare teşkilatı içerisinde yer alan Üsküdar Gebze, Beykoz, Yoros, Adalar, Kartal, Soğnalık ve Kadıköy'den müteşekkil bir kaza iken 1583'te Şile ve Kandıra Üsküdar Kadılığı'na bağlanması ile statüsü mevleviyet kadılığına¹³ çevrilmiştir.¹⁴

Üsküdar'ın 16. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamasında İstanbul için önemli bir pazar yeri haline gelmesi önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵ Bu durum Üsküdar'da nüfusun artmasına, yeni mahalleler kurulmasına neden olmuştur. Nitekim 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde mahalle sayısı 18'e çıkmıştır.¹⁶ Ayrıca İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı olması, Anadolu ve doğudan İstanbul'a gelen malların giriş noktası, İstanbul'dan giden malların da çıkış noktası olması hasebiyle ticari hareketliliği artmıştır. Diğer bir tabirle Asya'nın Avrupa ile buluşmasının son noktası, Avrupa'nın Asya ile buluşmasının da başlangıcını oluşturmuştur.¹⁷ Özellikle doğuya yapılan askeri seferlerde Üsküdar yine başlangıç noktasıdır.¹⁸ Sağ, sol ve orta kolun başlangıç yeri olması şehrin hareketliliğini artırmış olmalıdır.¹⁹ Zira Üsküdar kıyılarında Balaban İskeleyi başta olmak üzere birçok iskelenin bulunması bu görüşü teyit eder bir nitelik taşımaktadır. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda Üsküdar'ı bağlı, bahçeli,yalılı 9.000 kadar evi bulunan mamur bir yer olarak anlatmaktadır. İmaretleri, camileri ile süslüdür. Bu güzelliği başta Mihrimah

Sultan Camii olmak üzere Valide Sultan Camii tamamlamaktadır. Evliya Çelebi'ye göre şehirde 70 Müslüman, 11 Rum ve Ermeni mahallesi mevcuttur.²⁰

Bütün bunlar Üsküdar'ı kaçak kölelerin kullanabileceği bir başlangıç noktası, güzergâh haline getirmek için yeterliydi. Nitekim Anadolu'dan kaçan kölelerin kullandıkları bir mekân olmuştur. Tabii ki burada dikkat çekmek istediğim nokta Üsküdar olarak ele aldığımız kazanın bir bütünüdür. Sadece Üsküdar merkezden söz etmiyoruz.²¹ Çünkü köleler Üsküdar'ın merkezinde olduğu kadar Üsküdar'a bağlı köy ve mevzilerde yakalanmışlardır. Bu mekânlardan bazıları arasında Üsküdar'ın değişik yerlerinde bulunan bahçelerde, bağlarda,²² Kadıköy, Maltepe, Bulgurlu, Samandıra gibi köylerde yakalanmışlardır.

Kaçak köleye kaynaklarda ve şer'iyeye sicillerinde *abd-ı âbık* denilmektedir. *Âbık* kelimesi herhangi bir sebep olmadan efendisinden kaçan köleyi ifade etmektedir.²³ *Abd* ise zaten kul, köle anlamına geldiğinden kaynaklarda ve Osmanlı belge ve defterlerinde *abd-ı âbık* tamlaması kaçak köle manasında geçmektedir. Bunun sebebi *âbık* kelimesinin Arapça kaçmak anlamına gelen *ebk* kökünden gelmiş olmasındandır.²⁴ Osmanlı Devleti'nde kaçak kölelerden alınan vergilere de aynı ad verilmektedir. Eğer kaçak kadın köle ise bu vergiye *Kenizek* denilmekteydi. *Abd-ı Âbık* ya da *Kenizek muştuluğu* kanunnamede *bad-ı heva türü vergileri* arasında yer almasa da *bad-ı heva* karakteri taşıyan bir vergidir. Zira zuhurata bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü erkek ya da kadın kaçan kölelerin sahipleri bulununcaya kadar sipahi tarafından tazmin edilen bir vergidir. Bir kişi kaçak köleyi yakaladığında bağlı bulunduğu sipahiye götürmek zorundaydı.²⁵ Eğer köle Üsküdar gibi şehir merkezinde ya da kaza merkezinde yakalandıysa yakalayan kişi tarafından kazanın subaşısına, amiline teslim edilirdi. Yine kaçak köleler yavacıya ya da beytülmal eminine de teslim edilebilirdi.²⁶ Köleyi getiren kişiye *muştuluk* ya da *müjde akçesi* adı altında bir meblağ verilirdi. Sipahi gibi yetkililer, köleyi sahibi bulununcaya kadar hıfz etmek ve nafakasını temin etmekle yükümlüydüler. Bu görevlilerden bir diğeri de *zâbit-ı evâbık* adlı bir görevli idi ki, kaçgunlarla ilgilenmekteydi. Köleyi hıfz eden görevli geçen süre zarfında nafaka olarak harcanan miktarı ve uzaklığa bağlı olmak kaydı ile alınan 60 ila 100 akçe arasında takdir edilen miktarda muştuluk bedelini köle sahibinden alırdı.²⁷ Eğer köle bir günlük yoldan kaçmış ise sahibi 60 akçe, 3 günlük ve daha fazla yoldan kaçmış ise 100 akça muştuluk verir idi.²⁸ Bu durum II. Bayezid döneminde hazırlanan kanunnamede şu şekilde ifade edilmiştir:

Ve abd-ı âbık dutulsa yavacı (yuvacı) olan abd-i âbıkı dutub götürüne yirmi akçe vermek âdet olmuştur. Âbıkın mevlâsı gelicek bir günlük yoldan kaçmışa otuz akçe; iki günlük yoldan kaçmışa altmış; üç günlük yoldan kaçmışa ve dahi ziyâde yoldan kaçmış yüz akçe muştuluk verir. Ve kulun kadı takdir eylediği nafakasın verir. Bunlardan gayrı abd-i âbık dutub götürüne verdiği yirmi akçeyi âbıkın mevlâsından alur imiş. Merhûm Hudâvendigâr -tâbe serâhu- ol yirmi akçeyi yavacı (yâveci) yanından emr eylemiştir.

*Anun üzerine mukarrer olundu.*²⁹ Çavuşlu köyünden Hamza'nın yakaladığı ve zabıt-i evabık Çavuş Hayreddin'in adamı Mahmud'a teslim edilen Arap köleye 2 akçe nafaka tayin edilerek müddet-i örfiyyesini tamamlamak üzere hapse atılmıştır. Fakat sahibi muştuluk bedeli, nafaka, sicile kayıt ücretleri gibi ücretleri ödemek istemediğinden olmalı köleyi hapisten kaçırmıştır. Tabii ki böyle bir durumda sahibinin nereden geldiği ve adı bilinmemektedir.

Kaçak köle³⁰ muştuluk bedeli serbest tumarlarda sipahide kalır, diğerlerinde ise devlet hazinesine alınır.³¹ Yetkililer kaçak köleyi *müddet-i örfiyyesi* tamam oluncaya ya da *sahibi zuhur edinceye*³² kadar üç ay ellerinde tutmak ve sahibinin gelmesini beklemek mecburiyetinde idiler.³³ Üç aylık süre zarfında kölenin sahibi ortaya çıkmamış ise kölenin satışına izin verilir. Kölenin satışa çıkarılabilmesi için pazar yerleri dahil insanların toplandığı hemen her yerde evsafı ve alâmeti ile birlikte, yani kölenin özelliklerinin insanlara duyurulması gerekmektedir. Öyle ki sahibinin ortaya çıkması ihtimali katıyen olmamalıdır. İşte bu şartlar gerçekleştikten sonra kölenin süresi dolduğuna hükmedilir ve satışına izin verilir. Ebusuud Efendi kölenin sahibinin çıkma ihtimali olduğunda satışın şer'i olmadığını belirtmektedir. Böyle bir durum zuhur ettiğinde satış geçerliliğini kaybeder ve köle sahibine iade olunur.³⁴ Bu sebepten olmalı, evâbık zâbiti, amil ya da çavuşu gibi yetkililer kaçak kölenin süresi dolduğunu mahkemeye tescil ettirirler.³⁵ Sürecin kurallara uygun bir şekilde yürütüldüğünde satış gerçekleştikten sonra sahibinin çıkması sonucu değiştirmez, satış iptal edilmez ve köleyi geri alamaz.³⁶ Kaçak köle satışları *bey-i men yezîd* şeklinde, yani *mezad* usulü yapılırdı. Buna dair Üsküdar sicillerinde birçok kayıt vardır. Kayıtlarda genellikle satışın nasıl yapılacağı üzerinde durulmaz sadece sürenin dolduğu ve satışına izin verildiği belirtilirdi. Üsküdar'da Acemi yeniçerilerden Ali ve Mustafa ibn Abdullah'ın yakaladığı Hamza müddet-i örfiyyesi doluncaya kadar sahibi çıkmadığından satışına karar verilmiştir.³⁷ Üsküdar Subaşı Mustafa'nın yakaladığı ve mahkemeye getirdiği Rum asıllı Yusuf adlı köle de sahibi çıkmadığından süresi dolunca satışına karar verilen kölelerden birisidir.³⁸ Buna rağmen bazen satışa dair sicillerde çok açık kayıtlar bulmak mümkündür. Bu kayıtlardan bazılarında kölelerin birkaç defa satışa çıkarıldığını anlıyoruz. Tabii ki kaçak köle bir daha kaçabileceği düşüncesiyle nitelikleri ne kadar fazla olursa olsun talep az olabilir veya önemli ölçüde değer kaybedebilirdi. Çünkü köle almak işgücünün yanı sıra yatırım aracı idi. Köleyi alan kişi haliyle yatırım aracını kaybetmek istemezdi.³⁹

Mustafa bin Abdullah'ın yakalayıp mahkemeye getirdiği kaçak köle süresi dolunca 800 akçaya satışa çıkarılmıştır. Birkaç defa en azından birinci satışta alıcı çıkmadığından *miraren mezad* edildiği mahkeme tarafından kayıt altına alınmıştır. Önce Üsküdar'da satılmaya çalışılmış, fakat burada alıcı çıkmayınca İstanbul bezzâzistanında yeniden satışa çıkarılmıştır. Bu defa köleye esirci Yakup b. Ahmed satın almıştır.⁴⁰ Bu durumdan

istifade eden kişiler vardır. Böylece fiyatların düşük olmasından yararlanarak birkaç tane köle alma imkânına sahip olmuşlardır. Kite kazasının Karacalar köyünden Yusuf böyle yapmıştır. Önce Hırvat asıllı iki köle ve milliyeti belli olmayan bir başka köleyi 27 Safer 931'de satın almıştır.⁴¹

Halbuki, İskender Abdullah adlı köleyi tekrar tekrar satışa çıkarıldıktan sonra fiyatının ehl-i hibrenin belirlediği en yüksek değere ulaşmasından sonra ancak 1200 akçeye satın alabilmiştir. Bu cümleden olarak bazen köle ilk çıkarıldığı satışta istenilen bedel verilmemiş, çok düşük fiyatta kalmış olmalı ki, istenilen fiyata ulaştığında satış gerçekleşebilmiştir.⁴² Satışa dair ayrıntılı bilgiler arasında kime, kaçta satıldığı, nafaka için kaç akçe harcandığı, muştuluk bedeli ve sicile kayıt ücretleri yer almaktadır. Bu kayıtlara göre köleler ortalama 1.000 akçeye alıcı bulmuşlardır. En düşük köle fiyatı 500 akçe olup en yükseği ise 1.200 akçedir. Bu fiyatların düşük olup olmadığını tespit etmek zor olmakla birlikte bir leç yıl sonra 3 köle 4.100 akçeye, bir Arap köle 1350 akçeye, milliyeti ve evsafı belirtilmeyen bir köle ise 2500 akçeye satılmıştır. Konya'da 1562-1571 tarihleri arasında köle fiyatları 2.000 ila 4.000 akçe arasında değişmektedir.⁴³ Kölelerin satışında kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Çünkü kölenin cinsiyeti, meziyeti, yaşı; kadınlar için güzelliği, erkekler için hüneri, gücü kuvveti fiyatları doğrudan etkilemekteydi.⁴⁴ Hatta piyasanın arz-talep dengesi de fiyatları etkileyen bir başka etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira savaşlar veya Kırım akınlarının yoğun olduğu dönemlerde köle fiyatları düşerdi.⁴⁵

Köle satıldıktan sonra elde edilen meblağın 200 akçe nafakası, 150 akçe müjdeganesi, 90 akçe ca'lı ve 14 akçe de sicile kayıt ücreti olarak tahsil edilir kalan hazineye gönderilmek üzere yetkililere emanet olarak bırakılırdı. Mesela Hasan adlı köle müddet-i örfiyesi tamam olduktan sonra miraren mezar edilerek 900 akçe İstanbul'dan Hoca Piri mahallesinden Mehmed'e satılmıştır. Bu bedelin cal'ı için 90 akçe, müjdeganesine 50 akçe, nafakasına 180 akçe, sicile kayıt ücreti olarak 40 akçe ve dellâliye bedeli olarak da 10 akçe tahsil edilmiştir. Hatta bu satışta her zaman yazılmayan 4 akçe bac bedeli alınmıştır. Bu şekilde toplam 374 akçeye baliğ olan miktar, 900 akçe kölenin bedelinden düşülmüştür. Baki kalan 526 akçe Üsküdar zaimi Hüsam Bey'e emanete konulmuştur.⁴⁶

Kaçak kölenin satışından elde edilen gelir doğrudan hazineye intikal ederdi ki, iltizama verilmek suretiyle tahsil edilmekteydi. H. Muharrem 971'de Üsküdar kadısına gönderilen bir hükümde Gebze ve Yoros kazalarındaki beytümâl ve mâl-ı yava ve kaçkun mukâtaasını 3 yıllığına 36.000 akçeye Mustafa almış iken Mehmed 2.000 akçe daha vermiştir. Mustafa bu defa iltizam bedelini 38.000 akçe vermeyi kabul etmiştir. Sonuçta iltizamın Mustafa'ya verilmesine karar verilmiştir.⁴⁷

H. 1000 tarihlerinde sahib-i arz, olan yetkililer köle satışından elde edilen meblağı kendileri almaya başlamışlar olmalı ki, Kocaeli Mukataa müfettişi ve sancağın kadılarına

yazılan bir hükümle hazinenin zarar uğratılmasına yol açan böyle bir duruma izin verilmemesi üzerinde özellikle durulmaktadır. Hükümde *müjdegan akçesinin* sahibi arza ait olduğu kaçak kölelerin satışından elde edilen gelirin ise hazineye ait olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁸ Evail-i Şaban 958'de Sultan Selim vakfını senelik 62.00 akçeye mukataayı alan emin Ramazan bin Hamza Çavuş Hayreddin bin Mustafa'yı dava ediyor. Mukataa dâhilindeki köylerde yakalanan kaçak kölelerin satış bedelinin mukataa kapsamında kendine ait olduğunu, fakat Hayreddin'in bir kaçak kölenin satışından 3.500 akçe aldığını iddia ediyor. Çavuş Hayreddin'in vekili Hızır bin Ahmed vakfın içinde haps olunan bir kölenin satışından 3.500 akçe alındığını, çünkü müvekkilinin tımarı olduğunu sicile kaydettiriyor.⁴⁹ Bu neviden anlaşmazlıklar sicillere az yansımakla birlikte zaman zaman yansıyan bu davalardan kaçak köle bedellerinin önemli bir gelir olduğu sonucuna varılabilir.

Kaçak kölelerin içinde buldukları ya da neden kaçtıklarına dair sorgulamaların cevaplarını sicil kayıtlarında bulmak oldukça zor görünmektedir. Nasıl bir sorgulamadan geçiriliyorlardı? Kaçak oldukları anlaşılana sahipleri bulunana ya da müddet-i örfiyyeleri sona erinceye kadar hangi şartlarda yaşamlarını sürdürüyorlardı? Kendilerine tahsis edilen XVI. yüzyıl için genellikle günlük 2 akçe yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılda 4 ya da 5 akçe yetiyor muydu? Ya da sadece asgari düzeyde ihtiyaçların karşılanmasına yetecek miktar mıydı? Sicillerdeki kayıtlardan bu sorulardan bazılarının cevaplarına dair bilgi ve ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Çünkü doğrudan bilgiler nafaka tespit edilmesi, köleleri kimin bulduğu, kime teslim edildiği, müddet-i örfiyyelerinin dolup dolmaması, sahipleri ve tasvirleri ihtiva etmektedir.⁵⁰ Bu ipuçlarından kaçmaya meyilli kaçak kölelerin zincire vurulmak suretiyle haps edildiklerini öğreniyoruz. Zira bazı kölelerin hapiste zincirlerini ve bukağlarını kırmışlar ve kaçmışlardır. Bunlardan birisi ise Kadıköyü'nde meydana gelmiş olup, kölelerden sorumlu Dimitri ve Mahmud biri siyah üç kölenin aldıkları tedbirlere rağmen kaçmalarından ötürü sorumlu tutulmak istememişlerdir. Dimitri ve Mahmud köleleri hapsettiklerini, ayrıca zincire vurduklarını, buna rağmen kölelerin kaçtıklarını bildirmişlerdir. Onların ifadesiyle hapsi bozup, zinciri helak eyleyip, tomruk kilidin harap eyleyip, kelepçelerini helak eyleyip kaçmışlardır. Dimitri ve Mahmud adlı amillerin doğru söyleyip söylemediklerine dair teftiş yapılmış, şahitlerin şahadetleri ile amillerin gerekli tedbirleri aldıkları tespit edilmiştir.⁵¹ Bir başka kayıta ise kaçak kölenin hapiste elinde bilekçeği, boynunda zinciri, ayağında bukağısı olmak üzere tutulduğu yazmaktadır.⁵² Bir başka olayda ise iki köle İstavros Cabisi'nin hapsinden bir ay sonra kaçmayı başarmışlardır. Cabi Mustafa, köleleri zincire vurduğunu ve tomruğa bağladığını ifade etmektedir. Fakat onlar nasıl olduğunu tespit edemediğimiz bir şekilde zincirden, bilekçekten ve tomruktan kurtulmuşlar, hapsin tavanından kaçmışlardır. Cabi gerekli tedbirleri aldığını göstermek için durumun şahitlerle tespitinin yapılmasını sağlamıştır.⁵³

Nafaka olarak kölelere 16. yüzyılın hemen hemen tamamında günlük 2 akçe tayin edilmiştir. Bu rakam 1590'lara geldiğimizde artırılmış ve 4-5 akçeye çıkarılmıştır.⁵⁴ 1619'da hala nafaka miktarı 5 akçedir.⁵⁵ Bu artış Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik duruma bağlı olarak yapılmıştır.

Üsküdar sicillerinde diğer yerlerdeki sicillerde olduğu gibi kaçak kölelerin sahipleri ifade edilirken çoğunlukla nerede yaşadıkları ve ne iş yaptıkları açıkça yazılmaktadır. Buradan kölelerin nerelerden Üsküdar'a geldikleri ve tespit edilebilmektedir. Buna göre Üsküdar'da kaçak köle olarak yakalananlar genellikle İznikmid Gekvize (Gebze), İstanbul, Bolu, Kastamonu, Geyve, Kite Kazası, İstanbul, Şile, Kandıra, Yedidivan, gibi yerlerden kaçtıkları görülmektedir. Ancak yukarıda saydığımız yerler haricinde Sivrihisar, Sivas, Antalya, Beypazarı gibi daha uzak mahallerden kaçan köleler de vardır. Fakat Üsküdar'da kaçak köleler içinde Bosna asıllı Yunanistan'ın Tırhala Kazası'nın Kırkavak köyünden kaçan köle ilginçtir. Oradan Üsküdar'a gelmeyi başarmış ve burada yakalanmıştır.⁵⁶ Köle Anadolu içlerinde izini kaybettirmeyi planlamış olmalıdır. Ancak yakalanmış ve sahibine teslim edilmiştir. Beypazarı'ndan kaçan ise bir cariyedir. Bu da kölelerin işlek limanları ve Asya'nın Avrupa'ya en yakın yeri olması itibariyle kaçmaya uygun bir mahalde yer alan Üsküdar'a neden geldiklerini açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı dönemlerde İstanbul'da daha az sayıda kaçak köle vardır.⁵⁷

Halbuki Rodoscuk'ta yakalanan kaçak köleler ise genellikle, İstanbul, Edirne'den gelmektedirler. Ayrıca sayıca az olmakla birlikte Harabolu Kırklareli, Yoros gibi yerlerden kaçan köleler de vardır. İlginç olanı 3 kölenin Erzurum'dan Rodoscuk'a kadar yakalanmadan gelebilmiş olmasıdır. Bunlardan iki tanesi de kadındır. Bu kadar yolu nasıl gelebildiklerini açıklamak oldukça zordur.⁵⁸

Kölelerin yakalandıkları yerlerin başında Yoros gelmektedir. Muhtemelen buradan deniz yoluyla kaçmayı planlamış ve umut etmiş olmalıdır. Yine Maltepe,⁵⁹ Kadıköy, Çengelköy,⁶⁰ Üsküdar'ın çeşitli bahçelerinde, Pendik, Samandıra, Kalamış⁶¹ gibi yerlerde yakalanmışlardır. Sicillerde kaçak köleleri yakalayanlar arasında hiçbir unvanı olmayan sıradan vatandaşlar olabildiği gibi acemi oğlanı, yeniçeri, görevliler başı çekmektedir. Yakalanan köleler nafakaları tayin edildikten sonra Üsküdar Subaşısına (Alagöz) amiline, cabisine, Hassa eminine teslim edilmişlerdir.

Yanında ıtknamesi olmayan kişiler yasakçılar ya da herhangi biri tarafından kaçak köle diye yakalanıp durumunu ispatlayamadığı takdirde köle diye yeniden satılabilmektedir. Buna dair çok olmasa da başta Üsküdar sicilleri olmak üzere İstanbul'un diğer bölgelerindeki sicillerde kayıtlar mevcuttur. Mesela İzvornik Sancağı Beyi Kapıcıbaşı Ferhad aracılığı ile İstavros Cabisi Mustafa'yı dava ederek kaçak köle diye tutulan Piyale adlı oğlanın kul olmadığını yanında çalışan birisi olduğunu ispatlamaktadır.⁶² Bundan tam tersi durum yine Üsküdar'da meydana gelmiştir. Üsküdar'dan Ali bin

Ahmed yedinde bulunan Bosna asıllı cariyeye Kani Çelebi'nin azatlısıym dediği halde ıtknamesini gösterememiştir. Bundan sonra sicilde adı verilmeyen cariyenin durumunu takip edemiyoruz, amma kaçak köle muamelesi görmüş olmalıdır.⁶³ Bir başka köle Üsküdar'da yasakçı olan Mahmud bin Abdullah tarafından mahkemeye getirilmiştir. Arap köle ifadesinde Antalya'dan Şahin Ali Bey'in kölesi olduğunu, sahibinin kendisini 12 kitabete kestikten sonra süresini tamamladığı için azat edildiğini iddia etmiştir. Fakat kölenin kitabet süresinin dolmadığı anlaşıldığından yasakçı Mahmud'a günlük 2 akçe nafaka ile teslim edilmiştir. Kölenin daha sonra sahibine mi teslim edildi, müddet-i örfiyyesi dolunca satışa mı çıkarıldı tespit etmek mümkün olmadı.⁶⁴ Yine Üsküdar'da kaçgun diye yakalanan cariyeye Sünbül hürriyetini şahitler vasıtasıyla ispatlamak zorunda kalmıştır.⁶⁵

Kaçak köleler içinde erkek köleler başı çekmektedir. Buna rağmen az da olsa kaçan cariyeye, yani kadın köleler de bulunmaktadır. Davada cariyenin sahibi Hüseyin kaçan cariyesinin Yunus'ta olduğunu iddia etmiştir. Fakat sicilde yer belirtilmeden cariyenin bulunduğunu ve Hüseyin'in Yunus'tan davacı olmadığına dair kayıt vardır.⁶⁶ Yine bir başka cariyeye Beypazarı'nın Acıca köyünden Üsküdar'a kadar gelmeyi başarmıştır. Yave Emin'i İskender'in hapsinde olan cariyeye sahibine teslim edilmiştir.⁶⁷

Kaçak kölelerden bazıları tek başına kaçmamışlardır. Karamürsel'den Hacı Şaban'ın köleleri İskender Hamza ve İsmail'de olduğu gibi aynı kişiye ait köleler kaçmışlardır.⁶⁹ Yalakabad Kazasının Konuklu köyünden kaçan Yıvan, Şirmerd ve Şirmerd adlı köleleri yine aralarında anlaşarak Üsküdar'a kadar gelmişlerdir. Fakat İstavros'da İstavros cabisi Mustafa'ya yakalanmışlardır. Kölelerin sahipleri Davut bin Mehmed, Recep bin Elvan ve Şazi bin Yahya'dır.⁷⁰ Hacı Hüseyin'in yakaladığı iki kölenin sahibi de Mihaliç'in Çerkeş köyünden Sinan Subaşı adlı birisi.⁷¹ Burak Reis'in yakaladığı adları sicilde verilmeyen Rus asıllı üç köle ise Yalakabad kazasının Konuklu köyünden kaçmışlardır. Fakat bu kölelerin sahipleri Pir Ali, Bali ve Murad adlı farklı kişilerdir. Aynı köyden olmaları onların görüşmelerine ve beraber kaçmak için plan yapmalarına zemin hazırlamış olmalıdır.⁷² Kandıra'nın Ağcakilise köyünden kaçan Bosna asıllı iki köle de aynı şekilde anlaşarak kaçmış olmalıdırlar. Çünkü sahipleri aynı köyden olmakla birlikte Mahmud ve Resul adında iki ayrı kişidir.⁷³ Bu köleler sicile kayıt edilirken ayrı ayrı kaydedilmişken yine birlikte kaçan dört köle birlikte kayıt altına alınmıştır. Üsküdar zaimi Ahmed Çelebi'nin kefaleti ile Yenişehir kazası Demirpınar köyünden Piri Çelebi, Veled Çelebi, Ali ve İlyas adlı kişilere teslim olunmuşlardır.⁷⁴

Kölelerin özgürlüklerine yeniden kavuşmayı, memleketlerine geri dönmeyi ve varsa ailelerine kavuşmayı arzuluyor olmaları kaçmalarının temel sebepleri olmalıdır. Fakat bunun dışında neden kaçtıklarına dair sicillerden veri elde etmek mümkün olmamakla birlikte bir tane kaçak köle kaydında buna dair bilgiye ulaşmak mümkün olmuştur. Üsküdar'da Ali elinde bulunan Rus asıllı köle Hasan mahkemeye çıkarıldığında sahibini

Bursa'da olduğunu, kendisini oğluyla satmaya gönderdiğini işitince kaçtığını ifade etmiştir. Eski efendisinin evinin yanında gizlendiğini ve burada yatarken bulunduğunu itiraf etmiştir.⁷⁵ Üsküdar'da yakalandığından efendisinin onu oğluyla İstanbul'a satmak için gönderdiğini ve burada satılacağını öğrendiğini varsaymalıyız. Köle ifadesinde eski efendimin evinin yanında gizlendiği dediği için bize ilk sahibinin en azından Bursa'ya satılmadan önce Üsküdar'da olduğunu düşündürmektedir.

Çok nadir de olsa bir köle üzerinde iki kişi hak iddia edebiliyordu. Üsküdar Emîni Mustafa'nın hapsinde olan Macar asıllı Yusuf bunlardan birisidir. Samandıra'dan Şaban köle Yusuf'u İstanbul'da bir esirciden aldığı ifadesiyle tam hapisten çıkaracakken İstanbul Murad Paşa mahallesi sakinlerinden Yusuf seferdeyken kölenin kaçtığını mahkemeye ifade ederek, şahit göstermek suretiyle kölenin sahibi olduğunu ispatlamıştır.⁷⁶ Bazı köleler de bir başkasında çıkmaktadır. Balıkesir'in Bigadiç kasabası sakinlerinden Ahmed Bey'in Gürcü asıllı Siyavuş adlı kölesi bunlardan birisidir. Ahmed kölesinin peşine İstanbul'a kadar gelmiş ve onu İdris Köşkü denilen mahalde Zeynen Hatun mahallesinde oturan Ebubekir Beşe'nin evinde bulmuştur. Ebubekir Beşe'yi dava eden Ahmed Bey kölesinin 55 gün önce kaçtığını, azat da etmediğini ifade ederek, durumu şahitlerle ispat etmiştir.⁷⁷ Sicilde kölenin akıbeti yazılmamış olmakla birlikte kanunlar gereği sahibine teslim edilmesi gerekmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Üsküdar mahkemesi kayıtlarına göre 1.223 kaçak köle kaydı vardır. Defterlerin hepsini taramak mümkün olmamakla birlikte bir profil, bakış açısı oluşturulabilecek kadar veri elde edilmiştir. Bu sayının 21 tanesi 17. yüzyıla aittir. Gittikçe kaçak köle vakalarının az olmasının nedeni açık olmamakla birlikte Avrupa'da ilerleyişin yavaşlaması, hatta durması ülkeye köle girişini azaltmış olmalıdır. Bununla birlikte Kırım Hanlığı'nın kuzeydeki düşman Rusya'ya karşı düzenlediği köle akınları köle girişinin tamamen bitmesini engellemiştir. Kırım Hanlığı kendinden önce var olan köle ticaretini devam ettirmek suretiyle köle talebini karşılamıştır.⁷⁸ Fakat yine de eski düzeyde olmayacaktır. Kaçak köleler içinde büyük bir çoğunluğu erkekler olmaktadır. Kadın köle sayısı tespit edebildiğimiz kadarıyla 12 ile sınırlıdır. Böyle bir durumda erkeklerin kadınlara göre daha fazla imkâna ve cesarete sahip olduğunu varsayabiliriz.

Köleler ile ilgili bütün kayıtlarda olduğu gibi kaçak köle kayıtlarında da umumiyetle kölenin bir resmi çizilirdi. Kaça köle vakalarında ise ayrıca ne giydiği, üzerinde para olup olmadığı gibi bilgiler ayrıntılı olarak kayıt edilmişlerdir. Buradan kölelerin sahiplerinin ekonomik durumlarına dair çıkarım yapmak ve toplumun köle sahibi olan bir kesiminin panoramasını ortaya koymak mümkün olabilecektir. Boşnak köle bunlardan birisidir. Köle yakalandığında zıbın kürk giymektedir. Arap asıllı köle ise âsumânî çuka zıbın ve ak aba yelek ve ak gömlek giymiş bir şekilde yakalanmıştır.⁷⁹ Hırvat asıllı bir kölenin ise giydiklerinin haricinde yanında yedek kıyafetleri bulunmaktadır. Üzerinde e bir âsumânî kızıl yakalı çuka kapama giyer başına şeb külâh giyer ayağında âsumânî

çuka çakşır ve postal pabuç giymektedir. Yanında on beş akçe, bir yüzük, ok yayı, âsumânî kapama çukası vardır.⁸⁰ Karagöz adlı köle de başında keçe takkesi ve eğninde ak kebesi, Rus asıllı kölenin başında keçe takke ve eğninde kır yeleşti vardır. Bir başka Rus asıllı kölenin başında kaplan derisi takke bulunması ilginçtir. Bir başka ilgin köle ise Üngürüs asıllı olandır. Onun başında kara oğlak derisi takke bulunmaktadır. Bu ve bunun gibi köleler haricinde birçok köle başında keçe takke ile yakalanmışlardır. Boşnak bir başka köle ise yamalı gök eski ak beze başında eski yelken takye ayağında ak eski huvalak ilikli papuç belinde ak örme kuşak ile yakalanmıştır.⁸¹ Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Görüldüğü üzere Üsküdar bulunduğu coğrafi konumu itibariyle sadece İstanbul ve Anadolu için önemli değildir. Aynı zamanda kaçak köleleri de memleketlerine ulaşmayı hayal ettikleri bir mekân olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kaçak köle sayısının özellikle 16. yüzyılda bir hayli yekûn tutması dikkate şayandır. Bu durumu ülkeye giren köle sayısı ile doğru orantılı olarak düşünmek gerekmektedir. 17. yüzyıldan itibaren mahkemelere yansıyan köle kayıtlarında hem kaçak köle hem de azatlık işlemlerinde büyük bir düşüş vardır.

Kaçan köleler içinde erkekler çoğunluğu oluşturmaktadır. Kaçan kadın kölelerin sayısı erkeklerin çok çok altında yer almaktadır. Yine en çok köle İzmit, Gebze, İstanbul ve Bolu gibi Üsküdar'a yakın olan bölgelerdir. Uzak mahallerden kaçan kölelerin sayısı bir hayli düşüktür. Bu, kölelerin yakalanmadan çok uzağa gitme ihtimallerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen Antalya, Sivas, Midilli adası gibi yerlerden gelen kölelerin nasıl Üsküdar'a gelebildikleri hususunu açıklığa kavuşturmak mümkün görünmemektedir.

Tablo 1: Kölelerin kaçtıkları yerler⁸²

Kaçtıkları yer	Sayı
İstanbul	52+7
İznikmid	68+18+1
Gekvize	19+4
Bolu	10
Kaza-i Ada	8
Şile	18
Kangırı	2
Yoros	15
Yalakabad	11
Konrepa	11
Akhisar	4
Yenişehir	8
Karaman	3
Karesi	1
Kefe	1
Onikidivan	4
Ova kenarı	1
Mihalıç	7
Kasab sığırlığı	1
Kaza-i Denizli	1
Yenice	6

K Ö L E L E R İ N K A Ç M A Y A Ç A L I Ş T I K L A R I M E K Â N Ü S K Ü D A R

Bursa	10
İnegöl	2+3
Edirne	1
Balya	2
Manyas	1
Kütahya	8
Kaza-i Gün	1
Üsküdar	13
Kandıra	14
Teke	1
İznik	2
Gerede	11
Akyazı	3+8
Geyve	7
Ankara	1
Kaza-i Çağa	1
Turgutlı	1
Sivas	1
Göynük	7
Karamürsel	2
Amasra	1
Hoşalay	1
Ağaçlı	1
Yenicehisar	1
Tosya	1
Akşehir	1
Bakırkirası (?)	1
Beypazarı	5
Herekedon	1
Hisarköy	1
Kırasköy	1
Malkara	1
Mudurnu	5
Reisli	3

Sivrihisar	6
Sultanönü	3
Tamaliç (?)	1
Tavşancıl	1
Koçhisar	1
Bakırküresi	1
Gölpazarı	1
Eyüp	1
Karahisar	2
Akkilise	1
Yabanovası	1
Gürderesi	1
Galata	4
Eğridir	2
Yedidivan	2
Uşak	1
Borlu (?)	1
Çerkeşli	1
Bilecik	3
İnönü	1
Mihalıçcık	2
İnegöl	2
Tepecikköy	1
Kırkkilise	1
Hereke	1
Nerdübanlı	1
Viranşehir	1
Kite	1
Tırhala	1
Sapanca	1
Midilli	1

Tablo 2: Kaçak kölelerin milliyetleri⁸³

Milliyet	Sayı	Boğdan	Sayı
Rus	212+98+3 (12 si moskov)	Kazak	5
Macar	20	Siyahi	1
Habeş	13+1	Eflak	12
Gürcü	13+1	Tatar	1
Bosna	49+38	Engürüs	4
Arap	49+15+1	Efrenc	1
Abaza	5	Tavaşi	1
Rum	5	Frenk	1
Hırvat	38+15	Acem	1
Çerkes	8	Arnavut	1
Bulgar	1	İngiliz	1
Megri	2	Sırp	6
Hint	2	Portekiz	1
Leh	3	Kıbrisi	1

Dipnotlar

- 1 Ali Selçuk Biricik, "Üsküdar'ın Kuruluş ve Gelişmesinde Doğal Etkenler", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler* (ed. Zekeriya Kurşun, Ahmet Emre Bilgili), I, İstanbul 2004, s. 303.
- 2 Enis Karakaya, "Üsküdar", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 368.
- 3 Selçuk Mülayim, "19. Yüzyılda Üsküdar", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, I, İstanbul 2005, 138.
- 4 Şarl Edward Jannere bunlardan bir tanesidir. 1911 yılında gezdiği Üsküdar'ı İstanbul'dan ayrı tutar. Üsküdar'ı mezarlarının çokluğu ile tanımlamaktadır. Muvaffak Duranlı, "Yabancı Seyyahların Gözüyle İstanbul ve Üsküdar", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, I, İstanbul 2005, 40.
- 5 Osmanlıların Üsküdar'a kadar akınları Osman Gazi döneminden itibaren başlamıştır. Daha sonra Orhan gazi döneminde devam etmiş. Bizans imparatoru Palekonan savaşından yenen Orhan Gazi Kartal, Pendik ve Hereke ile birlikte Üsküdar da hâkimiyet altına almıştır. Yıldırım Bayezid döneminde Üsküdar'a bir kadı tayin edildi. Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetinden çıkan Üsküdar'ı Çelebi Mehmed yeniden ele geçirdi ve 1424 yılında Bizans ile yapılan anlaşma gereği artık bir daha elden çıkamamak üzere Üsküdar'da Osmanlı hâkimiyeti tesisi edildi. (Hanefi Bostan *İA*, s. 365)
- 6 İlber Ortaylı, "Üsküdar'ın Tarihteki Önemi", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 2005, I, 15.
- 7 Semavi Eyice, *Bizans Devinde Boğaziçi*, İstanbul 1976, 51-52.
- 8 Bunu en basit tabiriyle İstanbul'un ihtiyaçları için bile söylemek mümkündür. Mesela kış geldiğinde İstanbul'un odun ihtiyacı Üsküdar üzerinden Anadolu'dan sağlanırdı. Kışın zor geçmesi bu ihtiyacı artırdığı gibi Üsküdar'ın çevre ile bağlantısının kesilmesi şehri çok fazla zora sokardı. Bu nedenle devlet Üsküdar'ın çevresi ile ulaşımının denizden ve karadan kesilmemesi için gereken bütün tedbirleri

- almaya gayret ediyordu. Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde Kendinden Söz Ettiren Üsküdar Kışları", *V. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, II, İstanbul 2008, s. 29.
- 10 Nazif Gürdoğan, "Üsküdar'ı Kâbe Toprağı Kılmak", *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, I, 245; Şair Fennî bu durumu bir beyitinde şu şekilde ifade etmektedir.
- 11 "Ka'be toprağı diyü olsa bile nâm-âver
- 12 Üsküdar'dan dahı yeğdür baña kûy-ı dilber", Nihat Öztoprak, "Fennî ve İzzet Efendi'nin Sahilnamelerinde Üsküdar", *II. Üsküdar Sempozyumu, Bildiriler*, II, 23.
- 13 Osmanlı Devleti'nde kaza ve mevleviyet adında iki kadılık vardı. İstanbul, Edirne, Bursa Balkanlar'da ve Anadolu'da nüfus ve kültürün yanı sıra stratejik ehemmiyete sahip şehirlere ulemadan tecrübeli kişiler gönderilirdi. Bu kadılıklara mevleviyet denildiği gibi kadısına da mevleviyet rütbesi verilirdi. Fahri Unan, "Mevleviyet", *DİA*, XIX, 467.
- 14 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 96.
- 15 Enis Karakaya, "Üsküdar", s. 368.
- 16 Yüzyılın ilk çeyreğinde mahalle sayısı 8'dir. Bu açıdan bakıldığında Üsküdar yüzyılın üçüncü çeyreğinde iki kattan daha fazla büyümüştür. Ahmet Güneş, "16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu", *Üsküdar Sempozyumu I, Bildiriler*, I, 48.
- 17 Mehmet Mazak, "Üsküdar İskeleleri ve Üsküdar Kayıkçılarının Demografik Yapısı", *II. Üsküdar Sempozyumu, Bildiriler*, II, 63.
- 18 Bunun yanı sıra Anadolu'da bazı isyanlarda Üsküdar karargâh olmuştur. İsyanlılar Üsküdar'a kadar gelerek padişahın istediklerini elde etmeye çalışmışlar ve İstanbul'u tehdit etmişlerdir. Bunlardan bazıları Nasuhpaşazade Hüseyin Paşa, Gürcü Abdünnebi, İpşir Mustafa Paşa isyanlarıdır. Hepsisi XVII. yüzyılda meydana gelmiştir. Abdülkadir Özcan, "Anadolu İsyanlarının Batı Ucu: Üsküdar", *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2007, II 91-106.
- 19 Anadolu Osmanlı yol sisteminin başlangıç noktası Üsküdar idi. Anadolu'nun içlerine gittikçe, Üsküdar'dan uzaklaştıkça sağ, sol ve orta olmak üzere üç ana kola ayrılmaktaydı. Gerek askeri olsun ve gerekse ticari, ipek yolu gibi yollar eğer İstanbul'a gelecekte ya da İstanbul'dan gidecekte ya son nokta olarak Üsküdar'a gelir ya da başlangıcı Üsküdar'dan yapardı. Bülent Arı, "Üsküdarın Ulaşımı", *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, I, 106; Üsküdar'dan başlayarak Şam'a kadar uzanan menziller hakkında geniş bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı'da Ulaşım ve Haberleşme*, Ankara 2002, s 52-92.
- 20 Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I, Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006, s. 232-233; Fakat XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde 18 mahallesi, yedi köyü bulunan bir kazadır. Hanefi Bostan, "Üsküdar", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 365.
- 21 Megri asıllı köle Üsküdar kurbunda yakalanmıştır. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940-942/M.1534-1536)*, (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010. s. 282;
- 22 Arab asıllı Bilal bin Abdullah Üsküdar kurbunda bağlarda yakalanmıştır. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 331; Bir Arap kul nefsi Üsküdar'da yakalanmıştır. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 222.
- 23 Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1993, s.4;
- 24 Abdülkadir Şener, "Abd-ı âbık", *DİA*, İstanbul 1988, I, 306.
- 25 Yakalayan kişi zabıt-i evâbık değil ise ve mahkemeye getirerek şahitlerce durumu tescil ettirmez ve bu arada köle yeniden kaçarsa kölenin bedelini ödemek zorunda idi. Kölenin sahibi zararının tazmin edilmesini o kişiden isteyebilirdi. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yî Feyziye* (haz. Süleyman Kaya), İstanbul 2009, s. 138.

- 26 İzzet Sak, "Konya'da Köleler (16. Yüzyıl Sonu-17. Yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 9 (İstanbul 1989), s. 193.
- 27 Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 417.
- 28 1518 tarihli Karaman kanunnamesinde de muştuluk akçesi 60 ve 100 akçe olarak tespit edilmiştir. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659) I, *Belgeler*, III/5-6, Ankara 1968, s. 43.
- 29 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, İstanbul 1990, II, s. 75.
- 30 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 225.
- 31 Muştuluk bedeli serbest tımarlarda sipahilere kalır, diğerlerinde ise devlet hazinesine alınır. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, I, 183.
- 32 İzzet Sak, "Konya'da Köleler..." s. 193.
- 33 "Müddet-i örfiye dahi kulda ve câriyede üç aydır", Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, II, 184.
- 34 M. Ertuğrul Düzdag, *Şeyhülislam Ebusuûd Efendinin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 130.
- 35 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 283.
- 36 Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yî Feyziye*, s. 137.
- 37 Müddet-i örfiyesi tamâm olunduktan sonra bey'ine icâzet verilip sebt-i sicil olundu. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 214.
- 38 Mezkûr mevsûf abd-i âbıkın müddet-i örfiyesi tamâm olup beyne't-tâlibîn ve'r-râgıbîn mezâd olup bey'ine icâzet verildi. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 329.
- 39 Halil Sahillioğlu, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Ankara 1979, s. III.
- 40 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 238.
- 41 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 253,255.
- 42 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 375.
- 43 İzeet Sak, "Konya'da Köleler", s. 166.
- 44 İzeet Sak, "Konya'da Köleler", s. 166.
- 45 Kırım hanı Sahib Giray 1544 yılında Kabartay Çerkesleri üzerine yaptığı akında 10.000 köle ile geri dönmüştür. Zübeyde Güneş Yağcı, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:8, (Kış 2006), s. 25.
- 46 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 302.
- 47 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1562 - 1563)*, (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 441.
- 48 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 -1000 / M. 1590 - 1591)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 531.
- 49 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil ...*, s. 107-108.
- 50 Rus asıllı gulam müddet-i örfiyesi dolduğundan satışına karar verilmiştir. Buna dair sicillere bir çok kayıt vardır.
- 51 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 428.
- 52 Bu köle kaçamadan yakalanmıştır. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924 - 927 / M. 1518 - 1521)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 319.
- 53 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 281-282.

- 54 1590-1591 yıllarını kapsayan Üsküdar 84 numaralı sicilde kölelere 4-5 akçe nafaka tayin edilmiştir.
- 55 *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2011, s. 160.
- 56 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1562 - 1563)*, (ed.: Coşkun Yılmaz), İstanbul 2010, s. 412-413.
- 57 Mesela Galata'da 1573-1591 yılları arasında bir kaçak köle davası bulunmaktadır. *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 15, Numaralı Sicil (H. 981-1000 / M. 1573-1591)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2012; 1577-1578 yılları arasında ise mahkemeye yansıyan kaçak köle davası yoktur. *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 7, Numaralı Sicil, (H. 985-986 / M. 1577-1578)* (ed. Coşkun Yılmaz),. 1575-1576 yıllarında bir tane kaçak köle vardır. 3 tane kaçak köle diye yakalayanmış, fakat hürriyetlerini ispat ettiklerinden salıverilmişlerdir. *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 5, Numaralı Sicil (H. 983-984 / M. 1575-1576)* (ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2011; 1563'de Balat mahkemesinde 4 kaçak köle kaydı bulunmaktadır. *İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2, Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1563)* (ed. Coşkun Yılmaz),. 1585 - 1587 yılları arasındaki 2 yıllık süreçte Eyüp'te 2 köle kaçak diye yakalanmış ve mahkemeye tescil ettirilmiştir. *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi 3, Numaralı Sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2011.
- 58 Ümit Ekin, "17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIX/47, Ankara 2010, s. 34.
- 59 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil ...*, s. 284.
- 60 Karye-i Çengel'den İstemad b. İstemad, Yava zabiti İskenderin de bulunduğu mahkemede Çengöl Köyü sınırında 2 adet köle yakaladığını bildirmiştir. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 306.
- 61 Kasım adlı köle Kalamıç mevkiinde yolcular tarafından yakalanmış ve Kadıköy amiline teslim edilmiştir. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 14 Numaralı Sicil ...*, s. 283.
- 62 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 233.
- 63 Cariye sahibi Kani Çelebi cariyeyi Şamlı Mehmed adlı biriyle evlendirdiğini iddia etmiştir. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil...*, s. 422-423; Bir başka olayda ise Efken adlı Arap köle sahibi Süleyman'ın kendisini azat ettiğini iddia etmesine rağmen itiknamesi yoktur. Azatlı olduğuna dair şahit de gösteremediğinden serbest bırakılmamıştır. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil...*, s. 937.
- 64 Sümeyye Akça, *Üsküdar kadılığı 23 Nolu ve H. 968-970 Tarihli Sicilin Diplomatik Yönünden İncelenmesi: metin ve İnceleme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 223.
- 65 *ÜŞS*, nr. 168, 23a-2.
- 66 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi, 26 Numaralı Sicil...*, s. 182.
- 67 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 349-350; Kadıköy amiline teslim edilen Budak adlı köle ile Şirmerd adlı köle hapisten kaçmışlardır. Bu kayıta zincir, bukağı gibi şeylerden söz edilmemektedir. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 428.
- 68 Bazen başka kişilerin köleleri kaçırılabilmekteydi. Kamer Hatun'un cariyesi buna misal olarak gösterilebilir. Çanşığırbasının adamları çengi cariyeleri İstanbul'dan Üsküdar'a getirdiklerinde cariyeler arasında küçük bir cariyeye Subaşı Mustafa Bey tarafından alınmıştır. Bir süre sonra cariyenin sahibinin İstanbul'dan Kamer hatun olduğu anlaşılmıştır. Bu cariyenin yaşı küçük olduğu için kaçmadığı tam tersine çanşığırbasının adamları tarafından başka bir yerde satılmak üzere götürüldüğü düşünülebilir. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 86-87.
- 69 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 130.
- 70 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 311.
- 71 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 239-240.

- 72 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 243-244.
- 73 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 291.
- 74 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 304.
- 75 İki akça nafaka tayin edilen köle sahibine teslim edilmiştir. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 318-319.
- 76 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 365.
- 77 *İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 61 Numaralı Sicil (H. 1065 - 1066 / M. 1655)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2011, s. 213.
- 78 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I 1300-1600* (çev. Halil Berktaş), İstanbul 2000, s. 342.
- 79 Köle uzun boylu açık kaşlı ala gözlü sağ elinin bir parmağı mecrûh olarak tarif edilmiştir. Arap asıllı köle ise uzun boylu açık kaşlı kara gözlü iki yüzü yaralı ve ensesi yaralıdır. *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 253-54.
- 80 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 5 Numaralı Sicil...*, s. 302-303.
- 81 *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil...*, s. 126, 153, 171, 192, 259.
- 82 Tablonun hazırlanmasında şu kaynaklardan yararlanılmıştır. Üsküdar Şer'iyye Sicili 140, 168; Üsküdar Kadı Sicilleri, 2,5, 9, 14,17, 26, 51,56, 84; Ekrem Tak, "1513-1520 Tarihli Kadı Siciline Göre Kaçkın Köleler", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, I, 19-28; Yvonne J. Seng, "Fugitives and factotums: slaves in early sixteenth-century Istanbul", *JESHO* 34 (1996), 136-169; Mustafa Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2010.
- 83 Tablonun hazırlanmasında şu kaynaklardan yararlanılmıştır. Üsküdar Şer'iyye Sicili 140, 168; Üsküdar Kadı Sicilleri, 2,5, 9, 14,17, 26, 51,56, 84; Ekrem Tak, "1513-1520 Tarihli Kadı Siciline Göre Kaçkın Köleler", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler*, I, 19-28; Yvonne J. Seng, "Fugitives and factotums: slaves in early sixteenth-century Istanbul", *JESHO* 34 (1996), 136-169; Mustafa Akkaya, *XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar*.

Foto: A. Muhsin Divan

KÖPRÜLÜZÂDE HÂFİZ AHMED PAŞA'NIN KUZGUNCUK'TAKİ VAKIFLARI¹

YRD. DOÇ. DR. YUSUF SAĞIR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Giriş

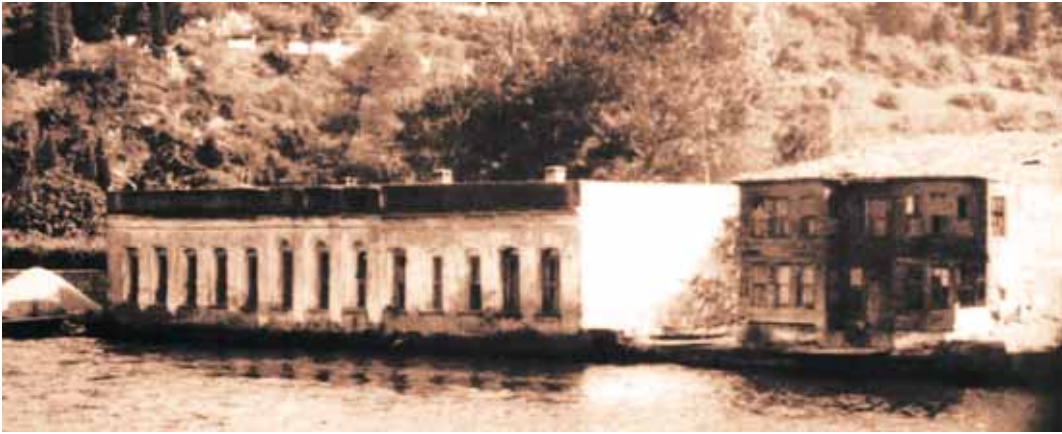
Köprülü Ailesi 17. yüzyıl ikinci yarısında oldukça etkin olmuş bir sadrazamlar ailesidir. Bu ailenin kurucusu kabul edilen kişi Köprülü Mehmet Paşa'dır. (v. 1072/1661). Kendisi, beş sene bir ay on beş gün sadrazamlık yapmıştır. Daha sonra kendi yerine oğlunun geçmesi için IV. Mehmet'e tavsiyede bulunmuştur. Nitekim kendisinden sonra oğlu Fâzıl Ahmet Paşa (v. 1087/1676) devleti on beş sene idâre etmiştir. Müteâkiben Köprülü Mehmet Paşa'nın kızı Saliha Hanımla evli olan evlatlığı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadrazam olmuştur. (v. 1095/1683)

Viyana'da (1683) Osmanlı ordusunun bozguna uğramasından sonra sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam edilmiş Köprülü ailesi de gözden düşmüştür. Ancak daha sonra devletin başının en fazla sıkıştığı durumda yine Köprülü Ailesi'ne kurtarıcı olabilmeleri ümidiyle müracaat edilmiştir. Bu durum, 18. yüzyıl ikinci yarısına kadar devam edecektir. Nitekim, Merzifonlu'dan uzun bir müddet sonra yine Köprülü'nün damatlarından Siyavuş Paşa sadrazam olmuş; ancak sadâreti kısa sürmüş; isyancılar tarafından katledilmiştir (v.1099/1688). Akabinde IV. Mehmet'in Köprülüler'e kötü muamelesinden dolayı bir nevi af dilemek zorunda kaldığı Köprülü Mehmet Paşa'nın bir diğer oğlu Fâzıl Mustafa Paşa (v.1102/1691) 1689-1691 yılları arasında bir sene dokuz ay sadrazamlık yapmıştır. Mustafa Paşa'dan sonra amcazâdesi Hüseyin Paşa 1697-1702 yılları arasında sadârette kalmıştır. Yine aynı aileden Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu Numan Paşa (v. 1131/1719) 1710 yılında üç ay gibi kısa bir süre vezîriazamlık yapmıştır. İşte makalemizin konusunu teşkil eden Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa bunun oğludur.

Resim 1:
Nakkaş Karakolu,
Köprülü Bostan
ve Hâfız Ahmet
Paşa Yalısının
Sedad Hakkı
Eldem tarafından
çizilen krokisi

Resim 2:
Nakkaş Karakolu
ve Hâfız Ahmet
Paşa Yalısı, 1974
(Orhan Erdenen)

1. Hâfız Ahmet Paşa'nın Hayatı

Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Vakfiyesinde kendisinin müderris olduğunu ifade etmektedir.² Bir taraftan eğitimle meşgul olurken diğer taraftan babası Numan Paşa'nın yanında idârî anlamda birçok tecrübe kazanmıştır.

Tarihî kaynaklara göre onun ilk idârî deneyimi III. Ahmet'in (1703-1730) silahşorluğudur. I. Mahmut döneminde babasının emri altında çalışan İbrahim Paşa'nın sadâretinde kapıcılar kethüdâsı 1143/1731, daha sonra 13 Şevvâl 1143/21 Nisan 1731 tarihinde kubbe vezîri oldu. Müteâkiben Vidin muhâfızı ardından nişancılık görevinde bulundu. Bu görevde üç buçuk sene kaldı. Hekimbaşı Ali Paşa sadâretinde (1732-1735) muhtemelen 1735 yılı ortalarına doğru tekrâr Vidin muhâfızlığına atandı.³

Ahmet Paşa Vidin Kalesi'ni tahkim ettirerek burada bir cephane yaptırdı. Ancak kısa bir süre sonra Gürcü İsmail Paşa sadâretinde (Temmuz-Aralık 1735) İstanbul'a geri çağrıldı. Evâhir-i Safer 1148/Temmuz 1735'te nişancılık görevine ikinci kez getirildi. Rus seferi sırasında kâim-i makâm-ı rikâb-ı hümâyûn oldu (1149/1736). O, on dokuz ay bu görevi yürüttükten sonra, Rebiülevvel 1150/Temmuz 1737'de Niş Kalesi Avusturyalılarının eline geçince Sofya üzerine görevlendirilen orduya Rumeli vâlisi olarak serasker

tain edildi. Öncü kuvvetlerin başarısıyla Avusturyalıların eline geçmiş olan Niş Kalesi “vire” ile teslim alındı.⁴

Hâfız Ahmet Paşa Niş'te sekiz ay muhâfızlık yaptıktan sonra 9 Muharrem 1151 /29 Nisan 1738'de Selânik arpalık olarak kendisine verildi. Bir süre sonra 26 Ramazan 1153/15 Aralık 1740'da Hanya muhâfızı, daha sonra da Cidde vâlisi oldu.⁵

Recep 1157/Ağustos 1744'te Kandiye muhâfızı⁶ Ramazan 1159/Eylül-Ekim 1746'da Girit vâlisi, Rebiülâhir 1161/Nisan 1748'de Eğriboz, Cemâziyelâhir 1164/Mayıs 1751'de Belgrad muhâfızı oldu.⁷ Daha sonra sırasıyla Bosna seraskerliği, Özi muhâfızlığı ve ikinci kez Eğriboz muhâfızlığı yaptı. Ardından, Cemâziyelâhir 1167/Nisan 1754'te Belgrad muhâfızlığına ikinci kez atandı. Sonrasında ikinci defa Kandiye⁸ üçüncü defa Eğriboz ve 8 Şevvâl 1176/22 Nisan 1763'te üçüncü kez Vidin⁹ ve ardından Niğbolu muhâfızı oldu. Şevval 1177/Nisan 1764'te Halep vâlisi; üç sene sonra Bosna vâlisi;¹⁰ 1180/1767'de ikinci kez Özi muhâfızı, aynı sene içinde tekrar Selanik muhâfızı; 1182/1768-1769 yılında Mısır vâlisi oldu ve aynı yıl içerisinde vefât etti.¹¹

Hâfız Ahmet Paşa, babası Numan Paşa'nın (v. 1131/1719) vefâtında Kandiye'de yanında idi. Bundan sonra İstanbul'a dönerek çeşitli hocalardan dersler gördü; hüsn-i hatta kendisini ilerletti. Sülüs ve Nesihte hattât Hüseyin Hablî'den dersler aldı.¹² Hâfız Ahmet Paşa, görev yaptığı yerlerde hem yönetici hem de Köprülü ailesi vakıfları mütevellisi olması cihetiyle vakıflar kurmuştur. Vakfiyelerinde kendisine “abd-i fakîr” “halisü't-taviyye” “sâhibü'l-hayr ve'l-hasenât” “râgibü's-sadakât ve'l meberrât” ve “ebü'l-hayr” denilmiştir.¹³

2. Hâfız Paşa'nın Kuzguncuk Vakıfları

Yukarıda isimleri zikredilen Köprülü ailesinin tamamına yakını vakıf kurmuştur. Onlar ataları Köprülü Mehmet Paşa'nın izinden giderek onun yaptırmış olduğu vakıf eserlere katkıda bulunmuşlardır. Köprülü Ailesi Vakıfları bugünkü sınırlar itibariyle Suriye, Girit, Makedonya, Romanya, Ukrayna, Arnavutluk, Sırbistan, Kıbrıs ve Türkiye sınırları içerisinde yer almaktadır. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın eserleri ise İstanbul, Kandiye, Belgrad ve Köprülü şehirlerindedir. Bu tebliğde onun İstanbul Kuzguncuk'taki vakıfları ele alınacaktır.¹⁴

2.1. Vakfiyeler

Vakfiye bir vakfın ana dayanağı, yasası ve tüzüğüdür. Bu anlamda, Hâfız Ahmet Paşa'nın vakıflarından bahseden altı farklı tarihli vakfiye vardır. Bunlardan ilki 21 Muharrem 1150/21 Mayıs 1737 tarihlidir. On bir varak olan bu vakfiye; Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 6/2449'a kayıtlıdır. Vakfiyede Hâfız Ahmet Paşa'nın Kuzguncuk'taki

vakıflarından bahsedilmektedir. Bunun bir sûreti aynı kütüphanede Vakfiyeler bölümü 17/2460'a kayıtlıdır.

İkinci vakfiye, Zilhicce 1157/Ocak-Şubat 1745 tarihlidir; burada Hâfız Ahmet Paşa'nın Kandiye'deki vakıfları ele alınmaktadır. Üçüncü vakfiye Evâil-i Muharrem 1168/Ekim 1754 tarihlidir ve Hâfız Ahmet Paşa'nın Belgrad vakıfları hakkındadır. Dördüncü vakfiye ise Zilkâde 1171/ Temmuz-Ağustos 1758 tarihlidir. Bu da Hâfız Ahmet Paşa'nın Kandiye'deki vakıflarına bir zeyl olarak düzenlenmiştir. Beşinci vakfiye, Evâil-i Safer 1172/Ekim 1758 tarihlidir; vakfiyede Hâfız Ahmet Paşa'nın İstanbul'da Köprülü Kütüphânesi'ne bağışladığı kitapların isimleri teker teker kaydedilmiştir. 15 Şevval 1180/16 Mart 1767 tarihli son vakfiyede ise Hâfız Ahmet Paşa'nın Köprülü/Veles'te tesis ettiği vakıflar anlatılmaktadır.

2.2. Vakfiyesine Göre Yapılar ve Gelir Kaynakları

Vakfiyesine göre el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Üsküdar Kuzguncuk'ta şunları vakfetmiştir:¹⁵

1. Küçük Köşk: Yapı 11x9 zirâ'dır. 8,25X6,75=55 m²
2. Büyük Köşk: Yapı 17x13 zirâ'dır. 12,75x9,75=124 m² İki kat olan köşkün üstünde iki oda ve bir sofa, denize nazır beş kepenk üç dolab ve bir yüklük.
3. İki kayikhâne ve bir kayık limanı; kayikhâne yakınında bir mutfak.
4. Sokak kapısına yakın bir kahve odası, dört oda ve iki tuvalet.
5. 16x11,5 zira=12x8,5=102 m² lik bir bahçe ve ona yakın iki asma kameriye, bir abdesthâne, bir su kapısı.
6. Sokak kapısına yakın bir kahve odası, bunun yakınında dört oda, bunların bitişiğinde iki tuvalet.
7. Sokak kapısına yakın bir kapıcı odası.
8. Sokak kapısından hareme girilmektedir; burada avlu vardır; bunun ölçüsü: 43x23 zirâ'dır: 32,25mx17,25m=556 m²
9. Yalı, Ana Bina: İki katlıdır; altta bir oda ve 22X14 zirâ' = 16,50x10,50=173m² lik büyük bir dîvânhâne ve bir tuvalet; üstte iki oda; bir kiler; üç dolab ve bir yüklüğü içinde barındıran müzehheb ve müzeyyen mabeyn odası; bunun yakınında iki tuvalet ve bir kebir dîvânhâne; müzehheb odadan hareme girildiğinde bir büyük oda, bir büyük dîvânhâne, bir hazîne odası, bir kenîf ve bunların solunda bir kahve odası, bunun bitişiğinde yine bir oda, fıskiyeli ve çinili bir oda, bir küçük oda, ve büyük bir havuzu olan bahçe, içi iki dışı bir kurunlu, elbiseliği, külhâmı, tuvaleti olan bir hamam.

Resim 4:
Hâfız Ahmet Paşa Yalısı'nın yanmadan önce denize nâzır cephesinin Sedat Hakkı Eldem tarafından yapılan bir çizimi

Resim 3:
Park haline getirilmiş olan Nakkaş Karakol Binası'nın yeri, Yusuf Sağır 2014

10. Havuza yakın bir küçük oda, bir tuvalet ve altmış beş ocak gül fidanını içinde barındıran bahçe, yine havuzun solunda büyük bir oda ve bir tuvalet, suyu olan bir mutfak, mutfak karşısında bir oda ve tuvalet, yine bir büyük oda ve bir tuvalet ve bitişik bir gasilhâne (banyo); yine bir tuvalet ve baklava fırını.
11. Sınırları belirli meyveli bir bahçe: Bir tarafı Çavuşbaşı Mustafa Paşa Bahçesi, bir tarafı Mesis adlı bir Yahudi bağı ve iki tarafı da yol. Bahçenin sulanması için iki havuz, iki su hazinesi ve iki kuyu.
12. Vakfiyesine göre sahilhâne bahçesinin yıllık 18.000 akçe geliri vardır. Bu gelirin işletilme biçimi bostanın icâra verilmesidir.¹⁶ Bu durum 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir; nitekim 1322/1904 tarihinde iki zimmînin bostanı ortaklaşa icâre-i vahide ile işlettikleri görülmektedir.¹⁷

1253/1837 tarihinde görülen bir muhasabe kaydına göre, vakfın bahçe ve diğer gelirleri 21.192,5 kuruştur. Bunun 4.594 kuruş 10 parası sahilhânenin tamiri için; 1.254,5 kuruşu Kazancı Yokuşu'ndaki çeşmenin tamiri için harcanmış geriye 15.343,5 kuruş kalmıştır.¹⁸

Hâfız Ahmet Paşa, sahilhane ve bahçe için buraya su da getirtmiştir. Çalışmamız sırasında buraya suyun nasıl getirildiğine dair veya suyollarıyla ilgili bir belgeye rastlayamadık. Ancak 20 Şevval 1175/14 Mayıs 1762 tarihli bir belgede Rumeli Kazaskeri Osman Efendi, mezkûr sahilhaneye bitişik olan, kendi sahilhânesi için Hâfız Ahmet Paşa'dan bir buçuk masuralık su kullanımı için temessük aldığını ifade etmektedir.¹⁹

2.2. Vakfın Giderleri

Hâfız Ahmet Paşa, 1150/1737 tarihli vakfiyesinde bostanın gelirlerini şu şekilde taksîm ediyor:

Resim 5:
Kuzguncuk
Hâfız Ahmet Paşa
Yalısı, 1974
(Özgür Erdenen)

Taksim Kazancı Yokuşu'nda 1145/1732-1733'te yaptırdığı çeşmenin tasını muhafaza eden bir kişiye günlük üç akçe olmak üzere yıllık 1.095 akçe verilecek

1. Arta kalan gelirden yalının tamiri ihtiyaç hâlinde yapılacaktır.²⁰
2. Bundan başka vakıf gelirlerinin ismi geçen Kazancı Yokuşu'ndaki çeşmenin tamiri için de kullanıldığı görülmektedir.²¹

Hâfız Ahmet Paşa, 1172/ 1758 tarihli vakfiyesinde yine Kuzguncuk vakfı gelirlerinden büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın kurmuş olduğu ve kendisinin yukarıda bahsedildiği üzere katkıda bulunduğu kütüphanenin iki hâfızı kütübünün her birine günlük on beş akçe, bir mücellide de günlük iki akçe tahsisâta bulunuyor; bunlar da toplamda yıllık 11.680 akçe etmektedir.²² Netice itibariyle Kuzguncuk bostan icâresinden 12.775 akçe personel maaşı ödenmektedir.

Şunu belirtelim; Fazıl Ahmet Paşa vakfından kütüphaneye üç hâfızı kütüb ve bir mücellid daha önce atanmıştı 1089/1678.²³ Böylece Hâfız Ahmet Paşa'nın kütüphaneye yapmış olduğu atamalarla hâfız-ı kütüb sayısı beşe mücellid sayısı da ikiye yükselmiştir.

2.3. Vakıf Görevlileri

Yukarıda söz edildiği üzere Hâfız Ahmet Paşa, kendi çeşmesi ve büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın kurmuş olduğu kütüphaneye görevli ataması yapmış ve bunlara tahsisâta bulunmuştur. Buna karşın vakfın görevlileri içerisinde yer alan mütevellîye günlük herhangi bir ücret tayin etmemiştir.

Resim 6:
Kuzguncuk
Hâfiz Ahmet Paşa
Yalısı, 1993
(Özgür Erdenen)

2.3.1. Mücellid

Mücellid; kitaplara kap/cilt yapan, ciltli kitapları tamir eden; onların muhafazasını sağlayan kişidir. 1221/1807 tarihinde bostan icâresinden günlük iki akça ile yürütülen mücellidlik görevi Mehmet Efendi'nin vefatıyla oğlu Ahmet Yüsrâ'ya intikal etmiş; o da bu görevi kendi rızasıyla bir başkasına Mehmed bin es-Seyyid Hasan'a devretmiştir.²⁴

2.3.2. Hâfız-ı Kütüb

Hâfız-ı kütüb; kütüphane memuru, sorumlusu veya kitapların koruyucusudur. Köprülü Kütüphanesi'ndeki hâfız-ı kütüb sayısı yıllar içerisinde zaman zaman değişiklik göstermiş olsa da vakfiye şartları gereğince buradaki hâfız-ı kütüblerin bir kısmının maaşı devamlı bir sûrette Hâfiz Ahmet Paşa'nın Kuzguncuk'taki bostan icâresinden karşılanmıştır. Bu durum, belgelerden takip edilebilmektedir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, 1175/1761 tarihli belgeye göre Köprülü Kütüphanesi'nin hâfız-ı kütübü el-Hac Osman Efendi'nin vefat etmesiyle onun yerine günlük on beş akçe ile Hacı Mustafa bin Mehmet Emin hâfız-ı kütüb olarak atanmıştır.²⁵

1200/1786'da günlük on beş akça ile hâfız-ı kütüb olan Ahmet Halife çocuksuz vefat ettiğinden görevi Mehmet Halife'ye intikâl etmiştir.²⁶ 1261/1845'de günlük on beş akça ile hâfız-ı kütüb olan Mehmet Nuri Efendi bin Ahmet'in vefatıyla yerine oğlu Mehmet Sadeddin Efendi geçmiştir.²⁷ Yine bir başka belgede hâfız-ı kütüb-i sanîlik ciheti mutasarrıfı Osman Halife ibn-i Hâfiz Ali kendi rızasıyla görevini günlük on beş akça olmak koşuluyla İbrahim Edhem Halife'ye devrettiği görülmektedir.²⁸

Resim 7:
Kuzguncuk
Hâfız Ahmet
Paşa Yalısı,
Yusuf Sağır 2014

Resim 8:
Hâfız Ahmet
Paşa'nın
kitaplarını
vakfettiği Köprülü
Kütüphanesi,
Yusuf Sağır 2014

2.3.3. Sucu

Vakfiyesine göre, bu kişinin görevi Taksim'deki Hâfız Ahmet Paşa Çeşmesi'nin tasını muhafaza etmektir.²⁹

2.4. Vakfın Yönetimi

Hâfız Ahmet Paşa, kurmuş olduğu vakıflardan Köprülü ve Kuzguncuk Vakıflarının mütevellîliğini hassaten kendi soyuna diğerlerini Köprülü Ailesi Vakfı mütevellisine tevdi etmiştir. Makedonya Köprülü'deki vakfının mütevellîliğini oğlu Abdülbaki'ye;³⁰ Kuzguncuk vakıflarının mütevellîliğini önce kendi şahsına kendisinden sonra kardeşi Rabia Hanım'a onun vefatından sonra da kendi kızları Sa'de, Hafsa ve Dürre Hanımlara ve onların evlatlarına bırakmıştır. Bunların evladının son bulması halinde kız kardeşi Rabia Hanım evladının mutasarrıf olmasını şart koşturmuştur. Kendi soyunun inkrâzı halinde de vakfın geliri Medine'de Hz. Peygamber'in (sav) medfûn bulunduğu Fustat civarı fakirlerine dağıtılacaktır.³¹

El-Hac Hâfız Ahmet Paşa'nın bilinen bir diğer oğlu el-Hac Abdülvahid Bey'dir. Hâfız Ahmet Paşa en büyük evladı olması muhtemel bu oğlunu mütevellî atamalarında zikretmemektedir. Bunun da sebebi şu olsa gerek; kendisinin vefatından sonra vakfiye şartları gereği Abdülvahid Bey, ekber evlat olarak dedesi Köprülü Vakıflarının mütevellisi olacaktır ve olmuştur.³² Hâfız Ahmet Paşa'nın Kuzguncuk vakıflarında mütevellîliği ilk önce kardeşi Rabia Hanım'a bırakması ise burasının babası Numan Paşa'dan miras yoluyla intikal etmesiyle ilgili olabilir.

Hâfız Ahmet Paşa, vakfiyesinde mütevellilere günlük bir tahsîsât yapmamıştır. Mâmâ-fih belgelerde özellikle vakıfların merkezi bir yönetimde toplanmasından evvel, vakfın giderleri karşılandıktan sonra fazlasının vakıf mütevellîsi ve evlad-ı vakıf arasında paylaştırıldığı görülmektedir. Buna karşın, mütevellîler gelir fazlasını bazen sadece kendileri için kullanmış vakıf evladına pay etmemişlerdir. Bu da diğer vakıf evladının şikâyetini mucib olmuştur.³³ Vakıf belgelerinden takip edebildiğimiz kadarıyla 1799-1973 yılları arası Kuzguncuk Vakfı mütevellî veya mütevellîyeleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Mütevellî ve Mütevellîyeler³⁴

Mütevellî/Mütevellîye	Tarih
Aliyye Hanım	1214/1799
Saide Hanım	1247/1832 öncesi
Mehmed Esad ve Mehmed Raşid bin Mehmet Arif (kardeşler ortak)	1247/1832 sonrası
Mahmut Nedim Bey	1264/1848, 1282/1865
Mehmet Esad Bey bin Mehmed Bahaeddin	1286/1869 sonrası
Mehmet Ruhi b. Hacı Receb	1319/1901 sonrası
Mustafa Hıfzı Köprülü	v. 1961
Mehmed Bahaeddin Köprülü	v. 1973

Halen bu vakıf mülhak olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü nezâretinde idâre edilmektedir. Mütevellîler bu kurum tarafından tayin edilmektedir.

2.5. Hâfız Ahmet Paşa Yalısının Tarihi ve Günümüzdeki Konumu

Hâfız Ahmet Paşa'nın Kuzguncuktaki yalısı aile tarafından yaptırılmamıştır. "Nakkâş Paşa Yalısı" olduğu ifade edilen bu yalı, muhtemelen satın alma yoluyla mülkiyeti Köprülü Ailesi'ne geçmiştir. İncicyan, yalıya bu ismin Nakkâş Hasan Paşa'ya izâfeten verildiğini söylemektedir.³⁵

Yalı vakfiyesinde şu şekilde konumlandırılmıştır: Bir tarafı Müslüman mezarlığı bir tarafı Ermeni Serkis menzili,³⁶ bir tarafı denize nâzır bir tarafı da umumî yol.³⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiye sûretinin üstüne düşülen notta şu ifadeler yer almaktadır: "*İşbu vakfiyede bahs olunan yalı müştemilâtından bazı aksâma müehharan mukâta'aya rabtedilerek kışla inşâ olunmuştur.*"³⁸ Bu kışlanın ne zaman yapıldığına dair bir kayıt yoktur. Bununla birlikte kışla olarak inşâ edilen bu yapının daha sonra karakol yapıldığını ve vakıf adına îcâra verildiğini belgeler göstermektedir (Resim 1, 2).³⁹

Resim 9:
Hâfız Ahmet
Paşa'nın Kazancı
Yokuşu'ndaki
Çeşmesi, Yusuf
Sağır 2010

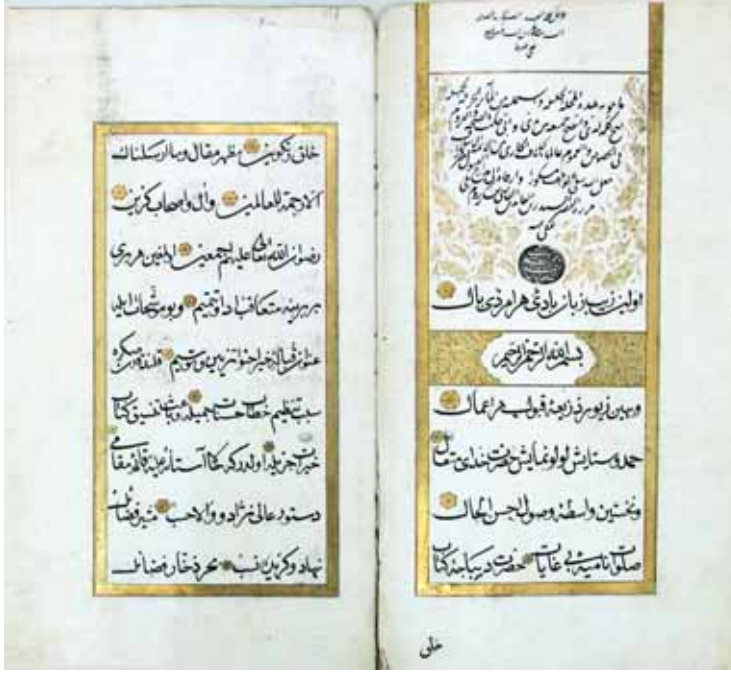
Kışlada önceleri Asâkir-i Nizâmiye-i Şahâne'ye tahsîs edilmişken 1276/1869 yılından sonra Asâkir-i Zaptiye'ye devredilmiştir. Bu sebeple yer için Köprülü Vakfı'na ödenen îcâr bedeli otuz kuruştan seksen kuruşa yükseltilmiştir.⁴⁰ 1288/1871 tamir kaydında buranın ismi Nakkâş Karakolu'dur.⁴¹ Karakolun Ağustos 1326/Ağustos 1910'daki aylık îcâr bedeli ise yüz kırk iki kuruştur.⁴²

Üsküdar Polis Müdürlüğü'nün 9 Kanun-ı Sâni 1326/22 Ocak 1911 tarihli yazısından "Nakkaş Karakolhânesi" adıyla bilinen bu karakolun müşâhede/tûmârhâne -her iki ifade belgede geçiyor- yapılması için On altıncı Belediye Dairesi'nce bir keşif defteri hazırlandığı ve karakolda nasıl bir değişikliğin yapılacağı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.⁴³

Karakol, 1985 yılında tamir edilmiştir. Mehmet Nermi Haskan, karakolun kitâbesinin çıkarıldığını ve yerine boş bir mermerin konulduğunu, kitâbenin bahçenin içerisine ters bir şekilde bırakıldığını kendi gözlemlerine dayanarak ifade etmektedir. Kitâbenin var olduğu bu taş çevrilemediğinden Haskan tarafından okunamamıştır. Daha sonra bu bina Belediye tarafından 1989 yılında yıktırılmıştır.⁴⁴ Ardından aynı kurum tarafından burası park haline getirilmiştir (Resim 3).

Yalı ise zaman zaman tamir edilmiştir. 1253/1837-1838 tarihinde yalı 4.594 kuruş 10 para ile tamir ediliyor. Bu bedelin 3.000 kuruşu vakıf gelirinden kalan 1.594 kuruşu da Haremeyn-i Şerîfeyn hazinesinden karşılanmıştır.⁴⁵

Vakıf mütevellîsi Mahmut Nedim Bey, 12 Receb 1282/1 Aralık 1865 tarihli dilekçesinde yalının acilen tamir edilmesi gerektiğini ifâde etmiş; kendi cebinden harcadığı 4.720

Resim 10:
Hâfız Ahmet Paşa
Vakfiyesi, Köprülü
Kütüphanesi,
Vakfiyeler,
6/2449

kuruşun da vakfın görülecek muhasebesine sokulmasını talep etmiştir.⁴⁶ Daha sonra 29 Muharrem 1283/13 Haziran 1866 tarihli vesîkada bu durum teyid edilmiş; binânın acilen tamir edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun üzerine yalının tamirinin keşif bedeli 14.720 kuruş olarak belirlenmiş ve kabul edilmiştir. Bunun yanında mütevellî tarafından tamir için harcanan 12.270 kuruşun da vakıf gelirlerinden karşılanması kararlaştırılmıştır. Bu sırada vakfın gelirleri giderlerini karşılamaya yeterli bir düzeydedir.⁴⁷ Aynı şekilde 1321/1903 tarihinde yalı tamirinin mütevellî eliyle yapılmak üzere Dokuzuncu Belediye Dairesi'nden tamir iznine yönelik bir temessük verilmiştir.⁴⁸ Yine 1326/1910 yılında yalının tamire ihtiyaç duyduğu görülmektedir.⁴⁹

1960'lı yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü 27.6.1969 tarihli 312121 sayılı yazısı ile sivil mimarî tarihinin bir parçası olan yalının korunması gerektiğine karar vermişse de yalı gündün güne harabe hâle gelmiştir (Resim 4). Fotoğraflarına bakıldığında 1974 yılında tamire muhtaç ancak sağlamdır (Resim 5); 1993 yılında ise Kuzguncuk istikametindeki kısım yıkılmıştır. (Resim 6).

Ahşap olan yalı, 10.09.2006 yılında çıkan bir yangınla üç buçuk saat içerisinde tamamen yanmıştır. 2008 yılında eseri yerinde görmek amacıyla gittiğimizde yalının kalıntılarının tamamen ortadan kaldırıldığı boş bir arsa ile karşılaştık. 2010-2011 yıllarında yalı yeniden iki katlı olarak inşa edilmiştir (Resim 6). Şimdiki yalının eskiden olduğu gibi bir tarafı denize nâzır, bir tarafı yol, bir tarafı -Kuzguncuk istikameti- boş, bir tarafı da yukarıda bahsedildiği üzere parktır.

Sonuç

Tarihi 17. yüzyıl başlarına kadar giden o günkü adıyla “Nakkâş Paşa Yalısı” 18. yüzyıl ortalarından itibaren de “Köprülüzâde Hâfız Ahmet Paşa Yalısı” olarak bilinen bu yalı varlığını 2006 yılında çıkan yangına kadar sürdürmüştür; yangınla birlikte tamamen yıkılmıştır. Dolayısıyla yalı 500 yıllık bir tarihi bünyesinde barındırmaktadır.

2010-2011 yılında yeniden yaptırılan yalının aslına uygun inşâ edilip edilmediği vakfiyesinden hareketle tespit edilebilir; bu meyânda korunması gereken bir kültür varlığı olarak gerekli düzeltmeler yapılabilir. Yalının bir parçası olan Köprülüzâde Hâfız Ahmet Paşa Vakfı'na ait diğer yerlerin gelirleri de vakfiyesine uygun olarak Köprülü Kütüphanesi'ne tahsîs edilebilir; içinde bir çok değerli yazmayı barındıran Köprülü Kütüphanesi'nin korunması sağlanabilir. Bir de Kazancı Yokuşu'ndaki Hâfız Ahmet Paşa Çeşmesi'nin tamîrâtı yapıp suyu akıtılabilir.

Dipnotlar

- 1 Bu bildiri, Yusuf Sağır'a ait “Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları” adlı doktora tezinin bir alt başlığının belgelerle zenginleştirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.
- 2 Köprülü Kütüphanesi (Bundan sonra KK şeklinde kısaltılacaktır), Vakfiyeler (Bundan sonra V biçiminde gösterilecektir), 7/2450, vr. 3a.
- 3 BOA, C. DH. 5308; Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, *Tarih-i Sülâle-i Köprülü*, Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmet Paşa Kısmı, nr. 212, vr. 198b; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevârih*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, I, 21
- 4 BOA, AS. 53583; KK, V, 6/2449, vr. 2a; Behcetî, *a.g.e.*, vr. 199a-201a; Şem'dânî-zâde, *a.g.e.*, I, ss. 39, 43, 69; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (haz. Nuri Akbayan), (eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, I, 215
- 5 Behcetî, *a.g.e.*, vr. 201b.
- 6 Hâfız Ahmet Paşa'nın Zilhicce 1157/Ocak-Şubat 1745 tarihli vakfiyesine göre, bu tarih Kandiye'de ilk muhâfızlık yaptığı dönemdir. KK, V, 12/2445, vr. 2b-5b; KK, V, 8/2451, vr. 3a.
- 7 Evâil-i Muharrem 1168/Ekim 1754 tarihli vakfiyeye göre, Hâfız Ahmet Paşa, Belgrad'da muhâfızlık yaptığı ilk dönemde 1164/1751'de büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın yaptırdığı Dâru'l-Kurrâ'yı yönetmeye başlamıştı; ancak başka yere atanması sonucu başlatılan iş yarım kalmıştı. Bu nedendir ki o, 1167/1754 yılında ikinci defa Belgrad muhâfızı olunca kalan bu eksikleri tamamlamış ve vakfiyesini düzenlemiştir. KK, V, 7/2450, vr. 3b-4a.
- 8 Zilkâde 1171/ Temmuz-Ağustos 1758 tarihli vakfiyesine göre burada ikinci defa görev yapmaktadır. KK, V, 8/2451, vr. 3a.
- 9 BOA, C. BLD. 7593.
- 10 VGMA, 76.38.
- 11 Şem'dânî-zâde, Ahmet Paşa'nın vefât tarihini Zilkâde 1183/Nisan-Mart 1770 olarak göstermektedir. Ancak o, eserinde “Köprülüzâde” demeden sadece “Ahmet Paşa” demektedir. Dolayısıyla bu tarihin Hâfız Ahmet Paşa'ya ait olup olmadığı kesin değildir. bk. Şem'dânî-zâde, *a.g.e.*, IIA, 1978, 58; *a.g.e.*, IIB, 1980, 25. Diğer taraftan, 21 Şevvâl 1182/28 Şubat 1769 tarihli bir belgede Hâfız Ahmet Paşa merhûm olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla belgedeki tarihi esas alarak, Ahmet Paşa'nın vefât tarihinin 1769 yılının Ocak ve Şubat ayları olduğunu söyleyebiliriz. BOA, C. ME. 462; *Sicill-i Osmânî*, I, 215; Buna karşın Ayvansarâyî, Hâfız Ahmet Paşa'nın hayatının sonlarına doğru Sofya'ya atandığını; fakat görevine varamadan 1181/1768 tarihinde Sofya'ya yakın vefât ettiğini ve na'sının oraya gömüldüğünü

- belirtmektedir. bk. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhir-i Ricâl* (haz. Fahri Ç. Derin), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978, s. 89.
- 12 Behcetî, *a.g.e.*, vr. 198b; Müstakîmzâde Süleymân Efendi, *Tuhfetü'l-Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 91.
- 13 KK, V, 12/2455, vr. 3b; KK, V, 7/2450, vr. 3a; KK, V, 8/2451, vr. 2b; VGMA, 76.43.
- 14 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Sağır, *Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları*, doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s. 90 vd.
- 15 KK, V, 6/2449, vr. 4a-8b.
- 16 VGMA, 76.43.
- 17 BOA, EV. MKT. 2907.11.
- 18 BOA, EV. ZMT. 73.
- 19 BOA, C. BLD. 557.
- 20 KK, V, 6/2449, vr. 8a-b.
- 21 BOA, EV. ZMT. 73.98.
- 22 VGMA, 76.43.
- 23 KK, V, 4/2447, vr. 59b-60a.
- 24 VGMA, 272.98.
- 25 BOA, C. MF. 643.
- 26 BOA, C. MF. 1606.
- 27 BOA, C. MF. 8066.
- 28 BOA, EV. MH. 381.118.
- 29 VGMA, 76.43.
- 30 VGMA, 76.38; BOA, C. MF. 462.
- 31 KK, V, 6/2449, vr. 7a-7b.
- 32 BOA, CMF. 106.
- 33 İstanbul Müft. Evkf. Müfettişliği, 417.123.
- 34 VGMA, 137.10; VGMA, 958.479; İst. Müft., Evkf. Müfettişliği, 417.92; BOA, EV. MKT. 343.105; BOA, EV. MKT. 2675.65; BOA, EV. MKT. 3460.215; BOA, EV. MKT. CHT. 509.82; BOA, EV. THR. 9.133.
- 35 P.Ğ. İncicyan, *18. Asırda İstanbul, Tercüme ve Notlar Hrand D. Andreasyan*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul 1976, s. 132. Nakkaş Hasan Paşa'nın Ortaköy Sahili'nde bir yalısı daha vardı. bk. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2001, II, 593. Nakkaş Hasan Paşa, Enderundan yetişmedir. 1014/1605-1605'da vezîr; 1016/1607-1608'de kubbe vezîri oldu. Ramazan 1032/Temmuz 1623'de vefat etmiştir. *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1996, II, 643.
- 36 İncicyan, nakışlı basmalara ait imalathane Kuzguncuk'ta Kayserili Serkis Kalfa tarafından kurulduğunu ve bunlara "Serkis Kalfa Basması" dendiğini ifade eder. İncicyan, *a.g.e.*, s. 133.
- 37 Haskan, *a.g.e.*, III, 1277.
- 38 VGMA, 579.117.54.
- 39 Kuzguncukla ilgili verdiğimiz resimlerin bir kısmı Orhan Erdenen'in *Boğaziçi Sahilhaneleri I* (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 2006, s. 322-323) adlı kitabından bir kısmı Sedad Hakkı Eldem'in *Boğaziçi Yalıları II* (Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul 1994) adlı kitabından alınmıştır. Bir kısmı da tarafımızdan çekilmiştir.
- 40 BOA, İ. DH. 452.29903.
- 41 BOA, İ. DH. 632.43969.
- 42 BOA, DH. EVM. MH. 22.7.
- 43 BOA, EVM. THR. 58.54.
- 44 Haskan, *a.g.e.*, III, 1277.
- 45 BOA, EV. ZMT. 37.97.
- 46 BOA, EV. MKT. 343.105.
- 47 VGMA, 2042.10.
- 48 BOA, EV. MKT. 2808.13.
- 49 BOA, EV. MH. TİK. 93.63.

Foto: Gökmen Kanberođlu

KEFÂLET DEFTERLERİNE GÖRE XVIII. YÜZYIL SONLARINDA ÜSKÜDAR'DA GIDA MADDESİ ÜRETEN/SATAN ESNAF

PROF. DR. ARİF BİLGİN

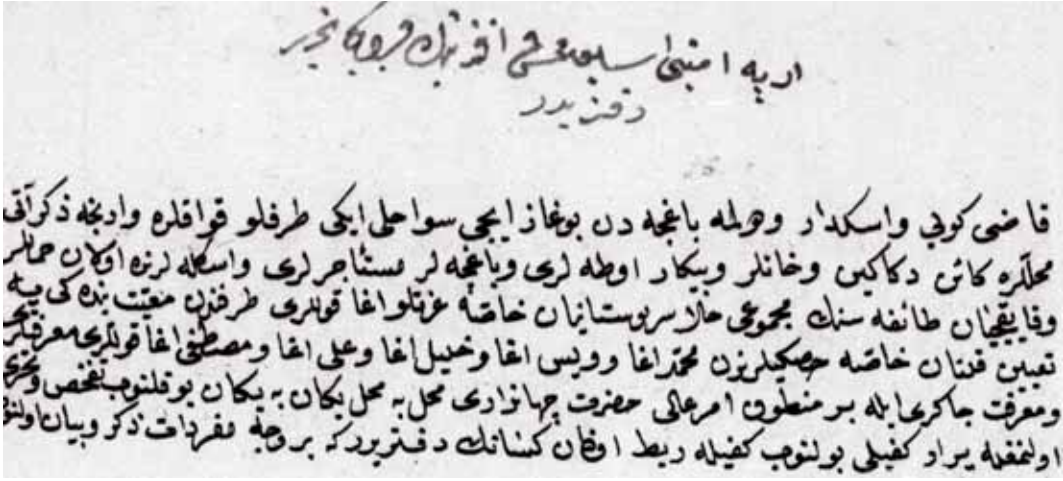
Sakarya Üniversitesi

Giriş

18. yüzyılın sonlarında, Üsküdar'da, gıda maddesi üreten ve satan esnafın dükkân ve çalışan sayıları başta olmak üzere, durumlarını değerlendiren bu araştırmanın temel kaynağı, 1792 yılında tutulan bir kefâlet defteridir (BOA, A. DVN 899). Eski Arpa Emni Memiş Efendi tarafından hazırlanan bu defter, İstanbul'un genelinde yapılan kefil yoklaması çerçevesinde tutulan listelerden biridir. İstanbul'un tamamı için 12 defterin hazırlandığı bilinmektedir.¹ 1791-1793 yılları arasında tutulan bu defterlerden, içinde Üsküdar'ınkinin de olduğu 5'i 1792'de tamamlanmıştır.

Üsküdar'a yönelik yoklamanın listesini içeren defterde, Kadıköy'den Anadolu Kavağı'na ve Taşiskele'den Rumeli Kavağı'na kadar Boğaz'ın sahil şeridindeki yerlerin dökümleri yer almıştır.

107 sayfalık defterde dükkân, işletme, han, bahçe, bekâr odaları ve sair yoklanan mekânların listesi, çalışanlar veya mekânı gece kullananlar belirtilmiştir. Bu kayıtlar, bize dükkânların çeşidini ve çalışanları bildirmekle birlikte, Üsküdar'daki iki Pazar (Arasta ve Sipah Pazarı) haricindeki dükkânların/işletmelerin mahalle ve sokak gibi alt lokasyon bilgisini vermezler. Defterde birkaç hesaplama hatası yapılmış olmasına rağmen verilen toplu rakamların tamamına yakını tutarlıdır.

Resim: Defterin
İlk Sayfası

Kefâlet defterlerindeki veriler, nispeten sınırlı olmakla birlikte, onlara doğru sorular yönelterek farklı alanlarda yararlı cevaplar alınabilir. Bu çalışmada, defterden hareketle şu dört konuya ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır:

- Üsküdar'daki meslek çeşitliliği
- Kazadaki toplam dükkân sayısı ve gıda maddesi üreten/satan dükkânların toplam sayı içindeki yeri
- Üsküdar'daki dükkânlarda çalışanlar ve gıda esnafı çalışanlarının genel tablodaki yeri
- Gıda maddesi üreten/satan dükkânlarda çalışanların memleketleri ile meslekî ve dinî aidiyetlerinin rakamsal dağılımı

Liste: Defterin İçerdiği Yerleşim Birimleri

- Kadıköy
- Üsküdar
- İstavroz
- Çengelköy
- Kandilli
- Anadolu Hisarı
- Kanlıca
- İncirköyü
- Beykoz
- Yalıköyü
- Anadolu Kavağı
- Rumeli Kavağı
- Sarıyer
- Yeniköy
- İstinye
- Emirganoğlu
- Rumeli Hisarı
- Bebek
- Arnavudköy
- Kuruçeşme
- Ortaköy
- Beşiktaş
- Taşiskele

Gıda maddeleri satılan bir semt pazarı (Melling)

Üsküdar, Esnaf Kolları ve Dükkânları

Boğaziçi sahil şeridinde İstanbul'a nazır ve ona oldukça yakın bir noktada bulunan Üsküdar, tarih boyunca Anadolu'dan gelenler için başkente açılan bir kapı vazifesi görmüş; Anadolu'ya geçenler için de, Evliya'nın dediği gibi, Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyaya ulaşmaya izin veren bir geçiş noktası olmuştur. Yazlıklar ve mesire alanlarına ev sahipliği yapması dolayısıyla yöneticiler ve varlıklı kesimlerin ilgisini çeken kaza, aynı zamanda ordunun Anadolu'ya yönelik seferlerinde başlangıç noktası/toplanma merkezi olarak stratejik öneme sahipti. Öte yandan siyasi muhalifler ve isyancılar için bir sığınak olan Üsküdar tüm bu özellikleriyle sürekli cazibesini koruyan ve hatta tedricen artıran bir yerleşim yeri olagelmiştir. Onun bu çok farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan cazibesi, muhtemelen şehirde geçici bir nüfus yoğunluğuna sebep olmaktaydı. Bu yoğunluğun yaz aylarında arttığını tahmin etmek zor değil. Zira Üsküdar, yazlık sarayların, buna mümâsil yalı ve benzeri yapıların oldukça fazla olduğu bir yerdir. İnşası 17. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan bu tarz yapıların sayısı bir sonraki yüzyılda da artmaya devam etmiştir. Özellikle buradaki bahçeler (1792'de Üsküdar'da 75 adet bahçe vardı) seçkinlerin ilgi odağı haline gelmişti.

Yaz dönemlerindeki bu nüfus yoğunlaşması, kış aylarında muhtemelen azalıyor ve kaza nüfusu normale dönüyordu. Başka bir ifade ile İstanbul'a gelişi-gidişlerin minimum hale geldiği kış mevsiminde, Üsküdar'ın gerçek sakinlerinin sayısına en yakın rakama ulaşıldığını tahmin edebiliriz.

Nüfustaki bu mevsimsel yükselme hali muhtemelen Üsküdar'daki esnaf sayısını etkiliyordu. Günümüz yazlık bölgelerindeki kadar olmasa da, şehir esnafının, kış aylarındaki kazanç miktarının düştüğünü varsayabiliriz. Dolayısıyla Üsküdar için bu defterden

hareketle verilecek toplam dükkân sayılarını ele alırken bu hususları dikkate alarak değerlendirme yapmak gerekmektedir.

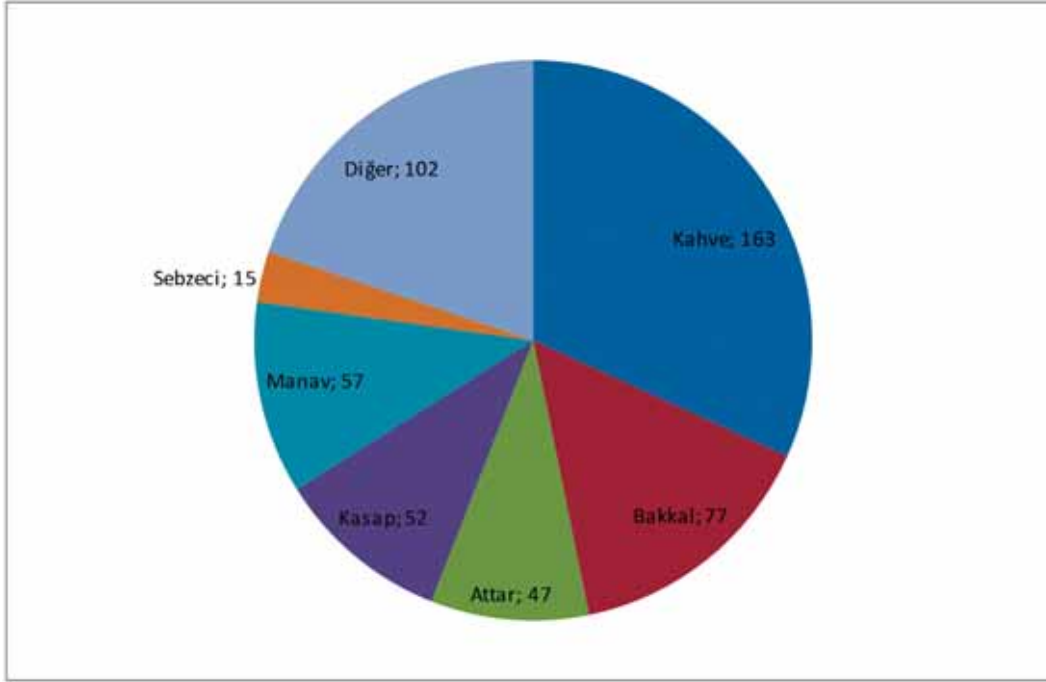
İncelenen deftere göre, Üsküdar'da, hanlar ve dükkânı bulunmayan kayıkçı ve hammallar haricinde 1451 adet dükkân bulunmaktadır (Bkz. Ekler, Tablo 1)^{3**}. Bu rakama 75 adet bahçe de dâhildir. Bu dükkânlar üretim, satış veya her ikisini de yapan ya da hizmet sektöründe faaliyet gösteren esnaf kollarına aittir. Berberden mücellide, eskiciden doğramacıya, mumhaneden balmumcuya, çarşı münadisinden kuyumcuya kadar geniş bir yelpazede oluşan dükkân çeşitleri içinde yoğun işçi barındıran ve 5 ayrı üniteye sahip olduğu anlaşılan basmahane dikkat çekmektedir. Evvel, sâni, sâlis... şeklinde isimlendirilen ve farklı istihdam potansiyeline sahip 5 bölümü olan basmahane, 469 adet çalışanı ile Üsküdar'daki istihdam yoğunluğu en fazla olan işletmedir. Basmahaneyi 268 kişi ile değirmen esnafı takip etmiş, üçüncü sırayı ise 237 kişilik çalışanıyla kahvehaneler almıştır. Dükkân/işletme sayılarına bakıldığında çalışanlarda görülen sıralama değişmektedir. Üsküdar'da en fazla dükkânı olan grup kahvehane esnafıdır. 163 adet kahvehaneyi, 108 adet dükkânla berberler, onları da terziler (84 adet) ve bakkallar (77 adet) takip etmektedir.

Üsküdar Gıda Esnafı: Dükkân Sayıları ve Çalışanlar

Tüm defterde kayıtlı dükkân sayısı 2635; Üsküdar'daki sayı ise 1451'dir (%55,7). Genel dükkân sayısındaki oransal dağılım, gıda maddesi alanındakine yakındır. Bütün defterde yer alan 1021 adet gıda dükkânına karşılık Üsküdar'daki gıda esnafına ait dükkân sayısı 513 adetti (%50,2). Üsküdar esnafı arasından, gıda maddesi üretme/satma faaliyeti yürüten (değirmenler gibi ara hizmet grupları hariç) 34 adet esnaf grubu içinde en yüksek sayısal büyüklüğe sahip olan dükkân grubu kahvehanelerdir. Defterde kayıtlı toplam 361 kahvehanenin 163'ü Üsküdar'da bulunmaktadır. Yine toplam 186 bakkalın 77'si, 124 attarın 47'si, 80 adet kasabın 52'si, 73 adet manavın 57'si Üsküdar'da hizmet vermekteydi. Aynı kategorideki dükkânlar içinde Üsküdar'da bulunan dükkân sayısı içinde en yüksek oransal paya sahip dükkân/işletme tipleri, %88,8'lik oranla kebabçı ve %87,5'lük oranla arpacılarıdır. Bununla birlikte, defterde kayıtlı Boğaziçi sahil şeridindeki yerleşim yerleri arasında yalnızca Üsküdar'da bulunan dükkân çeşitleri de mevcuttu; uncu (dakikî), kadayıfçı, aşureci, börekçi, buzhane, gözlemeci, kuruyemişçi, salepçi, şerbetçi, turşucu ve tuzcu esnafından oluşan 11 adet esnaf kolu sadece Üsküdar'da dükkân açmış görünmektedir. Buradan hareketle, adı geçen esnaf kollarının, nüfus yoğunluğu belli bir düzeyin altındaki yerlerde iş yapma eğilimlerinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 1: Üsküdar'da Gıda Maddesi Üreten/Satan Dükkân Sayısı ve Tüm Defterdeki Gıda Esnafı Dükkânı Sayısına Oranı

Meslek	Üsküdar'da Gıda Dükkânı Sayısı	Toplam Gıda Dükkânı Sayısına Oranı (%)
Kahve[hane]	163	45,1
Bakkal	77	41,3
Attar	47	37,9
Kasap	52	65
Manav	57	78
Sebzeci	15	62,5
Aşçı	8	40
Simitçi	5	25
Çörekçi	10	66,6
Yağcı	9	69,2
Helvacı	7	58,3
Kaymakçı	10	83,3
Kebapçı	8	88,8
Arpacı	7	87,5
Bozacı	3	37,5
Salhane	3	37,5
Yoğurtçu	2	25
Balıkçı	1	16,6
Leblebici	5	83,3
Kahveci	4	80
Şekerci	4	80
Uncu (Dakik)	3	100
Kadayıfçı	2	100
Muhallebici	1	50
Sucu	1	50
Aşureci	1	100
Börekçi	1	100
Buzhane	1	100
Gözlemeci	1	100
Meyve-i Huşk	1	100
Salepçi	1	100
Şerbetçi	1	100
Turşucu	1	100
Tuzcu	1	100
TOPLAM	513	50,2

Grafik 1:
Üsküdar'da Gıda
Maddesi Üreten/
Satan Dükkân
Sayısı

Üsküdar Pazarları: Arasta ve Sipah Pazarı

Yukarıda rakamları verilen dükkânların bir kısmı şehirdeki iki pazarda bulunuyordu. Defterde de ayrı başlıklar halinde yer alan bu pazarlar, Arasta ve Sipah Pazarı'dır. Diğerine göre çok farklı esnaf kollarının yer aldığı Arasta'da 43 adet dükkân ve bekâr odası (3 adet) bulunmaktaydı. Ayrıca Arasta'da bulunan Sefer Ağa Hanı'nda 14 oda mevcuttu. Dükkân adedi olarak en fazla terzi dükkânının (9 adet) bulunduğu Arasta'da, ayrıca 8 adet bakkal ve 5 adet de yemenici dükkânı vardı. Gıda esnafı açısından bakıldığında, dükkân sayısı itibarıyla şöyle bir sıralama yapılabilir: Bakkal, manav, tütüncü ve attâr, fırın, yağhane, helvacı, leblebici ve kahveci. Arasta'daki fırının Şatır Fırını adıyla şöhret bulduğu anlaşılmaktadır.

Arasta'daki 43 dükkânda 157 kişi kefilli olarak çalışmaktaydı. Gıda kollarında çalışan yoğunluğunun olduğu dükkân çeşitleri sırasıyla; bakkal (23), fırın (22) ve tütüncü-attâr dükkânlarıdır.

Tablo 2: Arasta'da Yer Alan Dükkân ve Çalışan Sayıları

Esnaf Kolu	Dükkân Sayısı	Çalışan Sayısı
Haffâf	1	1
Kalpakçı	3	3
Yemenici	5	15
<i>Bekâr Odası</i>	3	12
<i>Değirmen Odaları</i>	2	16
Bakkal	8	23
Manav	3	5
Duhânî ma'a Attâr	1	5
Fırın ma'a Değirmen (Şatır Fırını)	1	22
Yağhane [-i haft]	1	3
Helvacı	1	3
Abacı	4	18
İpekçi	1	2
Sarrâf	1	3
Leblebici	1	4
Değirmen	1	7
Mismarcı	1	2
Yazıcı	1	1
Sarrâc	1	1
Saatçi	1	2
Hallâc	4	6
Boyacı	1	5
Berber	1	3
<i>Han (Sefer Ağa Hanı)</i>	<i>14 oda*</i>	2
Kürkçü	1	2
Kahveci	1	3
Terzi	9	15
Eskici	1	2
Koltukçu	3	3
TOPLAM	57^{2**}	159^{3***}

Üsküdar'daki ikinci Pazar olan Sipah Pazarı'nda, çoğunluğu koltukçu olan (42 adet) 67 dükkân bulunuyordu. Bu pazarda gıda maddesi üreten veya satan esnaf dükkânı yoktu. Buradaki dükkânlarda 113 kişi çalışmaktaydı.

Tablo 3: Sipah Pazarı'nda Bulunan Dükkân ve Çalışan Sayısı

Esnaflık Kolu	Dükkân Sayısı	Çalışan Sayısı
Koltukçu	42	63 ^{4****}
Yorgancı	6	12
Haffâf	6	7
Terzi	5	10
Kapamacı	3	4
Eskici	1	1
Kürkçü	2	3
Münâdiyân-ı Sûk	2	13
TOPLAM	67	113

Üsküdar merkezdeki 1451 adet dükkân/işletmede çalışanların toplam sayısı 4506'dır. Bunlar içinde gıda maddesi üreten/satan 513 dükkânda 970 kişi çalışmaktaydı. Şu duruma göre, Üsküdar merkezde gıda kollarında çalışan sayısının şehirdeki toplam çalışan sayısına oranı %21,5'e tekabül etmektedir. Üsküdar'daki gıda esnafı kollarında çalışanların, defterde kayıtlı tüm gıda maddesi üreten/satan dükkân veya işletmelerde çalışanlara (toplam 2011 kişi) oranı ise %48'dir.

Üsküdar'da faaliyet gösteren gıda esnafı arasında istihdam potansiyeli en yüksek grup, 237 kişilik çalışanıyla kahvehanelerdir. Kahvehaneleri 190 kişiyle bakkallar ve 91 kişiyle de manavlar takip etmektedir.

Tablo 4: Üsküdar’da Gıda Maddesi Üreten/Satan Dükkânlarda Çalışanlar ve Tüm Defterdeki Gıda Kollarında Çalışanlara Oranı

Meslek	Üsküdar’da Gıda Kollarında Çalışan Sayısı	Oran (%)
Arpacı	8	80
Aşçı	18	40,9
Aşureci	2	100
Attar	70	42,4
Bakkal	190	42,5
Balıkçı	2	6,6
Bozacı	5	26,3
Börekçi	5	100
Buzhane	2	100
Çörekçi	45	65,2
Uncu (Dakikî)	17	100
Gözlemeci	4	100
Helvacı	19	55,8
Kadayıfçı	4	100
Kahve[hane]	237	45,9
Kahveci	6	85,7
Kasap	45	48,3
Kaymakçı	38	80,8
Kebapçı	18	81,8
Leblebici	15	75
Manav	91	67,9
Meyve-i Huşk	2	100
Muhallebici	1	50
Salepçi	3	100
Salhane	16	33,3
Sebzeci	30	68,1
Simitçi	32	36,3
Sucu	1	50
Şekerci	9	90
Şerbetçi	1	100
Turşucu	2	100
Tuzcu	2	100
Yağcı	23	67,6
Yoğurtçu	7	20,5
TOPLAM	970	48,2

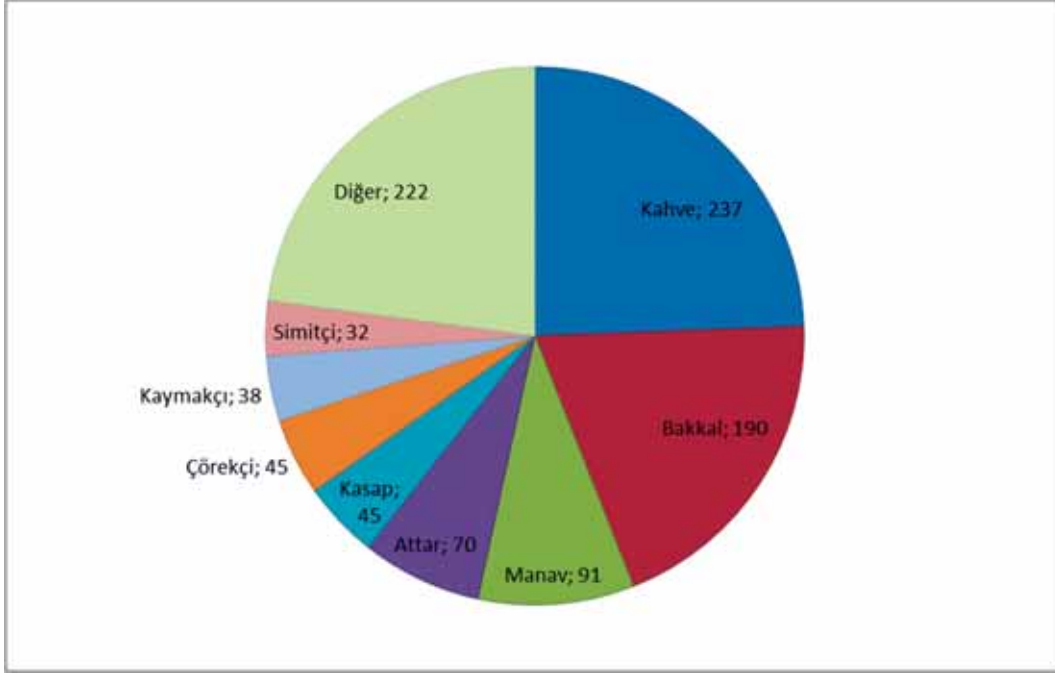
Simitçi
(Perizossi)

Çalışanların Aidiyetleri

Çalışanların dinî aidiyetlerine göre dağılımı, birbirine yakın bir rakamsal sonuç vermektedir. Defterde kayıtlı tüm yerleşim yerlerinde mevcut gıda esnafı çalışanlarının (toplam 2011 kişi) 969'u (%48,2) Müslüman, 1042'si (%51,8) ise Gayrimüslimdir. Buna karşılık Üsküdar'daki gıda kollarında çalışan 978 kişinin 605'i (%61,9) Müslüman, 373'ü (%38,1) ise Gayrimüslimdir. Anlaşılan o ki, sahil şeridindeki dinî aidiyet dağılımı Üsküdar'dakiyle benzeşmektedir.

Tablo 5: Üsküdar'da Gıda Kollarında Çalışanların Din Tabanlı Dağılımı

Meslek	Çalışan Müslim	Çalışan Gayrimüslim	Toplam
Arpacı	7	1	8
Aşçı	7	11	18
Aşureci	2	-	2
Attar	43	27	70
Bakkal	12	178	190
Balıkçı	-	2	2
Bozacı	3	5	8
Börekçi	5	-	5
Buzhane	2	-	2
Çörekçi	45	-	45
Uncu (Dakikî)	1	16	17
Gözlemeci	4	-	4
Helvacı	21	2	23
Kadayıfçı	4	-	4
Kahve[hane]	217	20	237
Kahveci	7	-	7
Kasap	25	20	45
Kaymakçı	30	8	38
Kebapçı	18	-	18
Leblebici	15	-	15
Manav	82	9	91
Muhallebici	1	-	1
Meyve-i Huşk	2	-	2
Salepçi	3	-	3
Salhane ^{5*}	8	8	16
Sebzeci	16	14	30
Simitçi	8	24	32
Sucu	1	-	1
Şekerci	8	1	9
Şerbetçi	1	-	1
Turşucu	2	-	2
Tuzcu	2	-	2
Yağcı	-	23	23
Yoğurtçu	3	4	7
TOPLAM	605	373	978

Grafik 2:
Üsküdar'da
Çalışan
Gıda Esnafı
Sayısı

Tablodan da izlenebileceği gibi, Müslümanların en yoğun çalıştıkları/çalıştırdıkları dükkân tipi kahvehaneler, Gayrimüslimlerininki ise bakkallardır. Üsküdar'da toplam 237 kişilik kahvehane sahibi ve çalışanın 217'si Müslümandır. Bunların da çok büyük bir kısmı “beşe”, “ağa” vb. ünvanlı yeniçerilerdir. Bu tablo hem dükkân sahiplerini hem de yanlarında çalıştırdıkları kimseleri ihtiva etmektedir. Buna karşılık yalnızca dükkân sahipleri dikkate alınarak yapılacak hesaplama da farklı sonuç vermemekte; toplam 163 kahvehanenin en azından 100 adedinin sahibinin yeniçeri olduğu tespit edilmektedir. Bu oran oldukça yüksektir. Zira 19. yüzyılın başlarında Eyüp ve Hasköy ile Dolmabahçe'den Rumeli Kavağı'na kadar olan sahil şeridindeki Müslüman kahvehane sahiplerinin ancak 1/3'ü yeniçeridir.

Şehirdeki gıda kollarında çalışan 605 Müslümandan 455'inin unvanına veya gördüğü hizmetlere göre aidiyeti tespit edilebilmektedir. Diğerleri için herhangi bir ayırt edici unvan veya lakap kullanılmadığı için tasniften hariç tutulmuşlardır. Defterdeki unvan ve hizmetlere dayanarak üç türlü aidiyet grubu belirlendi. İlk grup olan *askerîler* sınıfına unvanı *beşe*, *alemdar*, *odabaşı*, *bölükbaşı*, *bostancı*, *çavuş*, *bayraktar* ve *bekçi* olanlar sokuldu. İkinci grubu oluşturan *dinî* özelliği öne çıkanlar ise *seyyid*, *hoca*, *molla*, *imam*, *müezzin*, *hafız* ve *dervişten* teşekkül etti. Bu iki grup dışında kalan ağa, efendi, çelevi, emir ve reis gibi unvan ve lakaplara sahip olanlar da *diğer* başlığı altında ayrı bir grubu oluşturmuştur.

Tablo 6: Üsküdar'da Çalışan Gıda Esnafının Aidiyetlerine Göre Dağılımı

Meslek	Askerî	Dinî	Diğer	Toplam
Arpacı	3	1	1	5
Aşçı	4	2	-	6
Aşureci	1	-	-	1
Attar	9	6	19	34
Bakkal	7	2	1	10
Bardakçı	1	-	2	3
Bozacı	2	-	1	3
Börekçi	2	-	-	2
Buzhane	2	-	-	2
Çörekçi	11	3	-	14
Gözlemeci	1	-	-	1
Helvacı	10	-	1	11
Kadayıfçı		4	-	4
Kahve[hane]	132	21	33	186
Kahveci	4	-	-	4
Kasap	19	1	2	22
Kaymakçı	17	-	4	21
Kebabçı	9	-	2	11
Leblebici	10	2	-	12
Manav	55	10	5	69
Meyve-i Şuk	1	-	-	1
Muhallebici	1	-	-	1
Salepçi	1	-	-	1
Salhane	5	-	1	6
Sebzeci	10	2	2	14
Simitçi	4	-	-	4
Sucu	-	-	1	1
Şekerci	3	1	-	4
Şerbetçi	-	1	-	1
Turşucu	-	-	-	-
Tuzcu	1	1	-	2
Yoğurtçu	-	-	-	-
TOPLAM	325	57	74	455

Seyyar
kasap

Aidiyeti tespit edilen 455 kişiden 325'i *askerî*, 47'si *dinî*, 74'ü de *diğer* grubundandır. Müslüman çalışanlar arasında, aidiyeti tespit edilenlerden askerî olanların oranı oldukça yüksektir(%82,4)⁶. Dinî grup ise, %12'lik bir orana sahiptir. Bütün bu rakamlar, 16. yüzyılda başlayan askerlerin esnaf içine karışması ya da esnafın askerî kadrolara yönelmesi sürecinin 18. yüzyılın sonlarında vardığı boyutları göstermektedir. Gıda esnafı içinde askerî unvanlıların yoğun olduğu meslek dallarında kahvehanecilik, manavlık ve kasaplık başı çekmektedir. Sadece kahvehanelerde çalışan askerîler, gıda kollarında görev alan askerîlerin (325 kişi) yarısından biraz azdır (132 kişi, %40,6). Tablolara yansımamakla birlikte, askerî unvanlı kişiler arasında “beşe”lerin yüksek bir orana sahip oldukları da not edilmelidir.

Çalışanların Memleketleri

Defterdeki tüm yerleşim yerleri incelendiğinde, Müslüman çalışanlardan (1059 kişi) çoğu (330 kişi) Üsküdarlıdır. İkinci sırada Safranbolu (79 kişi), onu takiben de Kastamonu (70 kişi) gelmektedir. Müslüman çalışanların tamamına yakını, Anadolu'daki şehirlerdendir. Bununla birlikte, sayıları 2 ila 7 arasında değişen Ahıskalı, Kırmımlı, Arnavut, Gürcü, Boşnak, İlbasanlı ve Görüceliler gibi Anadolu dışındaki yerlerden gelen çalışanlar da mevcuttur.

Defterde kayıtlı sahil şeridinin tamamındaki Gayrimüslim çalışanların (818 kişi) memleketlerine bakıldığında, önemli bir kısmının Yanyalı olduğu (119 kişi) anlaşılmaktadır. Kerniş (64 kişi) ve Agrafa (55 kişi) da Gayrimüslim çalışanların nispeten yoğunlaştığı diğer kazalardır. Üsküdarlı Gayrimüslimlerden yalnızca 43'ü değişik hizmet kollarında istihdam edilmiş gözükmektedir.

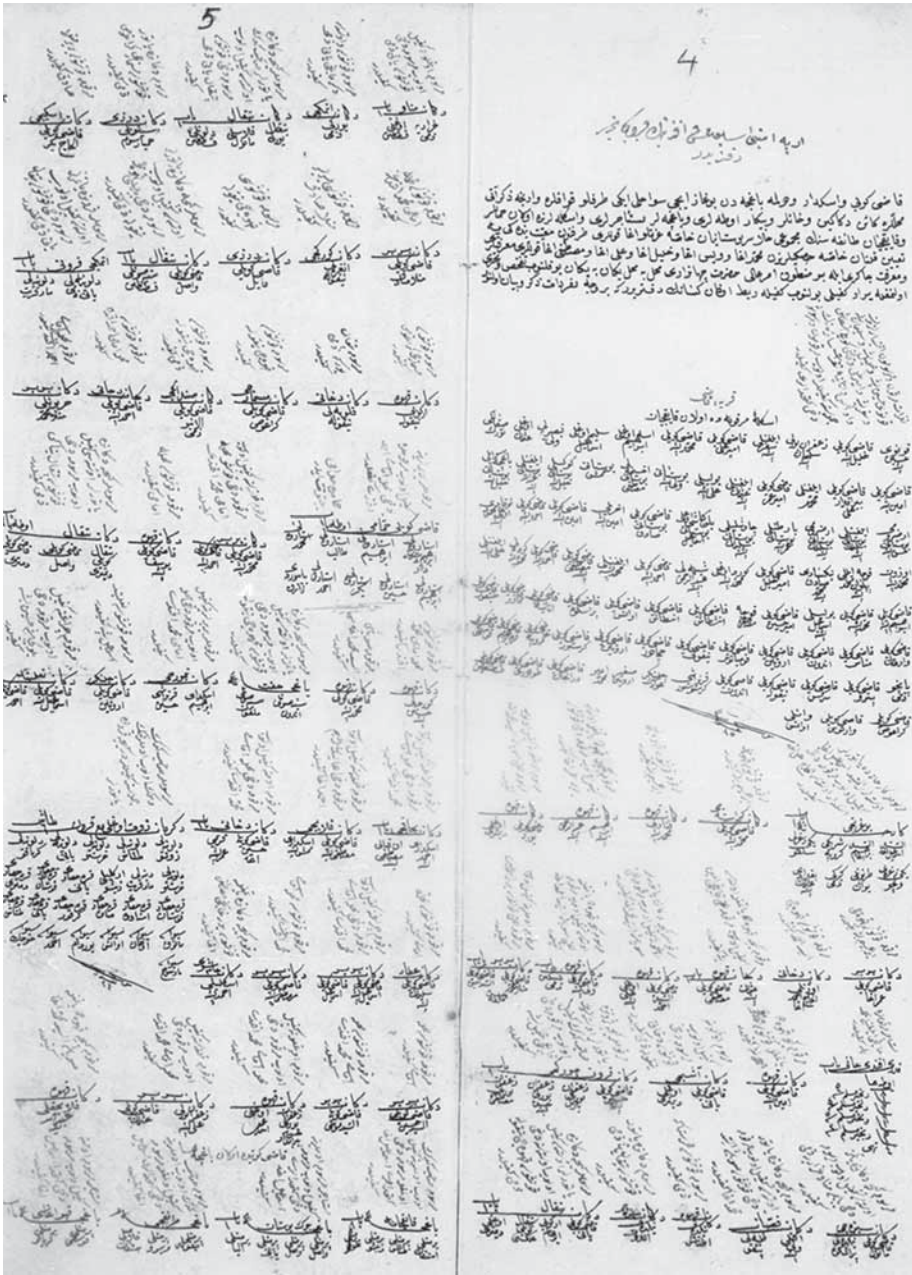
Tablo 7: Sahil Şeridindeki Yerleşim Yerlerinde Müslüman Gıda Esnafının Memleketleri

Memleket	Sayı	Memleket	Sayı
Üsküdar	330	Kırım	3
Zağferanbolu	79	Abana	3
Kastamonu	70	Karasu	3
Kangırı	27	Tokad	3
Tosya	25	Arnavud	3
Eğir	27	Edrene	3
Beşiktaş	24	Ağva	3
Hisar	22	Kandıra	3
Çerkeş	21	Diyarbakır	3
Kavak	16	Kayseri	3
Erzurum	13	Kanlıcak	3
Ankara	12	Sarıyer	3
Karahisar	11	Gürcü	2
Trabzon	10	İlbasan	2
Konya	10	Nevşehir	2
Boyabab	10	Akkirman	2
Sinop	10	Ayandon	2
Ortaköy	9	Antalya	2
İstanbul	9	Kemah	2
Yeniköy	9	Bosna	2
Kadıköy	8	İlbasan	2
Harput	7	İnebolu	2
Gerede	7	Amasya	2
Alanya	7	Anapa	2
Sivas	6	Tophane	2
Tekfurdağ	5	Niğde	2
İstefan	5	Mardin	2
Kolyoz	7	Ürgüp	2
Bursa	5	Bender	2
Taşköprü	5	Debre	2
Şam	4	Çengelköy	2
Malatya	4	İncirköy	2
Alabey	4	Osmancık	2
Küre	4	Kedros	2
Adana	4	Büyükdere	2
Erköy	4	Ünye	2
Sünbül	4	Kuruçeşme	2
Beykoz	4	Görice	2
Ahışha	7	Diğer^{6*}	112
İstinye	4	Toplam	1053
Dolmabahçe	4		

Üsküdar'daki dükkânlarda/işletmelerde hizmet veren Müslümanların en yoğun olduğu grubu yine Üsküdarlılar oluşturmaktadır. 323 kişilik Üsküdarlı grubunu 56 kişiyle Kastamonulular, onu da 46 kişiyle Safranbolulular takip etmektedir. Burada dikkat çeken nokta, Müslüman Üsküdarlılardan yalnızca 7 kişinin Üsküdar haricindeki yerlerde çalışmasıdır.

Tablo 8: Üsküdar'daki Müslüman Gıda Esnafının Memleketleri

Memleket	Sayı	Memleket	Sayı
Üsküdar	323	Boyabad	3
Kastamonu	56	Abana	3
Zağferanbolu (Safranbolu)	46	İstanbul	3
Eğir	25	Karasu	3
Kangırı (Çankırı)	24	Malatya	3
Tosya	23	Adana	3
Çerkeş	21	Bursa	3
Erzurum	10	Ağva	3
Ankara	11	Erköy	3
Trabzon	8	Ortaköy	2
Gerede	7	Akkirman	2
Harput	6	Tekfurdağ	2
Alanya	6	Akkaya	2
Kolyoz	6	Antalya	2
Konya	5	Anapa	2
Şam	4	Niğde	2
Alabey	4	Arnavud	2
Sinop	4	Kandıra	2
İstefan	4	Amasya	2
Küre	4	Ürgüp	2
Karahisar	4	Debre	2
İlbasan	4	Diğer^{7*}	77
Kırım	3	Toplam	739

Resim: A. DVN
899 Numaralı
Defterin
İlk
Sayfası

Üsküdar'daki esnaf kollarında çalışan Gayrimüslimlerin memleketleri, sahil şeridindeki genel görüntüden farklı bir resim çizmektedir. Çalışan Gayrimüslimlerin 43'ü Üsküdarlıdır. Bu rakam sahil şeridinde çalışan Üsküdarlı Gayrimüslimlerin tamamına eşittir, yani Üsküdarlı Gayrimüslimler yalnızca Üsküdar'da çalışmaktadır.

Üsküdar'da bir pazar yeri

Tablo 9: Üsküdar'daki Gayrimüslim Esnafın Memleketleri

Memleket	Sayı	Memleket	Sayı
Üsküdar	43	Harput	3
Nevşehir	32	Kuzguncak	3
Kerniş	30	Tekfurdağ	3
Yanya	26	Erzurum	3
Sinason	25	Kule	3
İncesu	20	Selanik	3
Filibe	11	Kayseri	2
Bakkalköy	10	Kadıköy	2
Niğde	10	Samako	2
Borlu	7	Ürgüp	2
Karahisar	10	Kırk kilise	2
Çanta	6	Alakoy	2
Ağırka	5	Diğer^{B*}	35
Tütün	4	Toplam	308
Kuruçay	4		

Helvacı
(Gouffier)

Salepçi
(Gouffier)

Çalışanların memleketlerine dair kayıtlardan çıkan diğer bir sonuç, hem Üsküdar'da hem de başka yerleşim birimlerinde, belli esnaf kollarında hemşeri yoğunlaşmasının olduğudur. Bu durumu çoğu esnaf kolunda görmek mümkündür. Mesela Üsküdar simitçi fırınlarında çalışanların bir kısmı Kastamonulu, bir kısmı Yanyalı, bazıları ise Karahisarlı ve Safranbolulu'dur. Yanyalıların olduğu fırınlarda Kastamonulular yoktur. Ancak diğer simitçi dükkânlarında ayrı memleketlerden olup da birlikte çalışanlar vardır. Bu tespitler birden fazla çalışanı olan neredeyse bütün dükkânlar için geçerlidir. Bu durum, diğer birkaç çalışmada karşılaştığı gibi, hemşericiliğin 18. yüzyıl sonlarında Üsküdar'da çalışma dünyasında da hâkim bir unsur olduğunu göstermektedir. Öte yandan çok farklı memleketten insanların yaşaması nedeniyle toplumsal çeşitliliğin güzel bir örneğini veren 18. yüzyıl sonu Üsküdar'ında hemşeriler aynı iş kollarında yoğunlaştıkları gibi muhtemelen aynı mahallelerde de temerküz etmişlerdi.

Sonuç

18. yüzyıl sonlarında Üsküdar'ın istihdam potansiyeli, çalışanların aidiyetleri ve memleketleri hakkında önemli verilere dayanan bu araştırmada hatırı sayılır bulgulara ulaşılmıştır. Öncelikle belirtilmelidir ki, Üsküdar, defterin içerdiği sahil şeridindeki yerleşim yerleri arasında istihdam potansiyeli en yüksek olanıdır. Dolayısıyla kaza nüfusunun, kazadaki dükkân sayısına müteradif büyüklükte olduğu tahmin edilebilir. Bir dükkânın yaklaşık olarak 20 kişiye hizmet verdiği⁷ düşünüldüğünde, Üsküdar'ın yaklaşık 30 bin kişilik bir nüfusu barındırdığını söylemek mümkündür.

Araştırmadan elde edilen bu minvaldeki diğer bir bulgu da, Kadıköy'den Anadolu Kavağı'na ve Taşiskele'den Rumeli Kavağı'na kadar uzanan sahil şeridinde bulunan toplam dükkân sayısının yarısından fazlası Üsküdar'daydı. Dolayısıyla Üsküdar, bölgenin en aktif ve işlek yerleşim yeri olarak dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Üsküdar, defterdeki yerleşim yerleri içinde farklı memleketten çalışanların en fazla olduğu merkezdir. Buna dayanarak 18. yüzyıl sonlarındaki Üsküdar'ın zengin bir insan çeşitliliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bu araştırmanın ortaya çıkardığı bir diğer sonuç, gerek sahil şeridinin tamamında gerekse Üsküdar'da en yaygın dükkân çeşidi olarak kahvehanelerin ön plana çıkmasıdır. Keyif kültürünü yansıtan, aynı zamanda erkekler için birincil derecede sosyalleşme mekânı olan kahvehanelerin bu durumu muhtemelen İstanbul'un genelindeki resme uygundu.

Son olarak, bu araştırmada dökümü verilen listelere yansımayan fakat deftere dikkatli bakıldığında fark edilen bir hususun değerlendirilmesi gerekmektedir. Osmanlılarda genelde Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin ilişkileri, özelde cemaatlerin kompartımanlar halinde yaşayıp yaşamadıkları hususu son zamanlarda en fazla tartışılan konular arasındadır. Elimizdeki listeler, bu iki sınıfın nerelerde oturdukları ve gündelik hayatta ilişkilerinin nasıl olduğu noktasında bilgi vermezler. Bununla birlikte, çalışma hayatındaki beraberlik ve ayrışmalara ışık tutacak veriler sunarlar. Defterdeki esnaf yoklama listelerinde, gıda kollarında çalışan Müslim ve Gayrimüslimlerin, çoğunlukla kendi dininden olanlarla birlikte dükkân işlettikleri veya yanlarında dindaşını çalıştırmayı yeğledikleri görülmektedir. Bununla birlikte bakkal, kasap, salhane, simitçi, kaymakçı ve leblebicinin işlettiği en az 15 dükkânda Müslümanlarla Gayrimüslimler birlikte çalışmaktadırlar. Bu şekilde farklı dinlerden olanların birlikte iş yaptıkları dükkânların sahipleri arasında hem Müslümanlar hem de Gayrimüslimler yer almaktaydı. Ancak hemen belirtilmelidir ki, Gayrimüslim gruplar arasında Yahudilerin Musevi olmayanlarla müştereken faaliyette bulduklarını gösteren herhangi bir örneğe rastlanmamıştır. Konuyla ilgili oldukça dikkat çeken diğer bir husus da, Gayrimüslimlerle birlikte faaliyet yürüten Müslümanların önemli bir kısmının "Beşe" unvanı taşıyan askerî gruptan kişiler olmasıdır.

EKLER:

Tablo 1: Kefalet Defterinde Kayıtlı Bütün Üsküdar Esnafı

Dükkân	Dükkân Sayısı	Çalışan Sayısı	Dükkân	Dükkân Sayısı	Çalışan Sayısı
Berber	108	184	Palancı	3	6
Nalband	19	36	Gılatı	8	12
Nalıncı	1	2	Kalemtraş	1	1
Saman-ı mahzen	1	1	Enfiyeci	1	2
Terzi	84	152	Hekim	3	6
Balıkçı Çardağı	2	23	Tabancacı	2	4
Değirmen ^{10*}	18	268	Demirci	8	22
Keresteci	8	21	Çakırcı	1	1
Kiremitçi	2	3	Müzehhib	2	3
Keçeci	6	21	Kolancı	1	1
Marangoz	1	3	Mumî	1	3
Kömür	7	10	Mıhçı	2	3
Hamam	12	136	Bapuççu	3	4
Saatçi	3	7	Arabacı	13	13
Eskici	16	30	Rikapçı	1	6
Mücellid	4	5	Çakmakçı	6	19
Debbağhane	15	66	Şem-i a'sel	1	5
Kalafatçı	2	9	Terlikçi	1	1
Mumhane	2	11	Gaşıyeci	1	2
Taşçı	15	41	Alçıcı	1	3
Sepetçi	6	19	Sandalcı	2	11
Camcı	4	7	Kireçhane	1	4
Doğramacı	20	40	Balıkçı	1	2
Mismarcı	19	30	Bahçe	75	166
Kürkçü	19	30	Han	554 oda	-
Çubukçu	8	10	Kayıkcı	-	567
Duhanî	22	48	Arka hamalı	-	156
Âb-ı râhî	1	6	At hamalı	-	20
Ütücü	2	3	Arpacı	7	8
?	2	3	Aşçı	8	18
Çameşuyî	7	9	Aşureci	1	2
Kuşakçı	1	1	Attar	47	70
Abacı	9	33	Bakırcı	4	8
Sarraı	2	4	Bakkal	77	189
Yazıcı	9	9	Balıkçı	1	2
Tanburî	1	1	Bardakçı	2	3
Horosancı	2	6	Bıçakçı	27	61
Hurdacı	1	1	Bozacı	3	5

ÜSKÜDAR'DA GIDA MADDESİ ÜRETEN/SATAN ESNAF

Fenarcı	1	1	Börekçi	1	5
Tüfenkçi	2	5	Buzhane	1	2
Nalçacı	2	2	Çömllekçi	4	4
Uncu (Dakiki)	3	17	Çörekçi	10	45
Düğmeci	14	79	Fıçıcı	1	2
?	1	1	Gözlemeci	1	4
Hasırcı	1	1	Helvacı	7	19
Çiçekçi	1	2	Kadayıfçı	2	4
Barutçu	2	2	Kahve[hane]	163	237
Kavukçu	4	12	Kahveci	4	6
Takyeci	3	8	Kalaycı	18	51
Çizmeci	3	3	Kolancı	18	76
Cerrah	1	1	Kasap	52	45
Çıkrıkçı	1	1	Kaymakçı	10	38
Lüleci	1	1	Kebapçı	8	18
Kağıtçı	1	1	Leblebici	5	15
Kapamacı	1	3	Manav	55	84
Kılıççı	2	3	Münadiyan-ı Suk	2	13
Devatçı	4	5	Muhallebici	2	2
Testereci	1	2	Meyve-i Huşk	1	2
Tesbihçi	1	1	Salepçi	1	3
Tahterevancı	1	1	Salhane	3	16
Sandıkçı	2	2	Sebzeci	15	30
Parmakçı	1	3	Simitçi	5	32
Haffaf	8	10	Sucu	1	1
Kalpakçı	6	8	Şekerci	4	9
Yemenici	20	47	Şerbetçi	1	1
İpekçi	9	14	Şişeci	1	1
Bekçi	1	2	Taşçı	1	5
Sarraç	14	23	Turşucu	1	2
Hallaç	10	14	Tuzcu	1	2
Boyacı	2	2	Yağcı	9	23
Koltukçu	45	64	Yoğurtçu	2	7
Yorgancı	6	12	İsimsiz dükkan	5	22
Kuyumcu	15	21	Evvel basmahane	1	95
Çorapçı	2	4	Sani basmahane	1	107
Çilingir	18	29	Salis basmahane	1	183
Semerci	7	12	Rabi basmahane	1	20
Ketenci	1	1	11Hamis basmahane ^{12**}	1	64
Dülbentçi	6	12	Canbaz Ahuru	15	31
Muytâb	13	37	Fırın	1	11
Kazzâz	1	2	TOPLAM	1451	134506^{14***}

Cigerci
(Gouffier)

Dipnotlar

- * 12 odası boş tutuluyormuş. Defterde bu boş odaların yolcular için kullanıldığı belirtilmektedir.
- ** Bekâr ve değirmen odaları ile han odaları toplama dâhil edilmemiştir.
- *** Bekâr ve değirmen odaları ile han odalarında kalanlar toplama dâhil edilmemiştir.
- **** 11 koltukçunun dükkânı yoktur.
- * Bakar, ağnam ve ganem birlikte verilmiştir.
- * Belgede adı sadece 1 kere kayıtlı olan yerler ve okunamayan yerler.
- * Belgede adı sadece 1 kere kayıtlı olan yerler ve çok sınırlı sayıda okunamayan yer.
- * Belgede adı sadece 1 kere kayıtlı olan yerler ve çok sınırlı sayıda okunamayan yer.
- * 7 dükkân hem değirmen hem de fırın olarak kaydedilmiş olup 121 kişi çalışmaktadır.
- ** Basmahanelere kayıtlı 2 bekçi bulunmaktadır. Bu rakam beşinci basmahane çalışanlarının sayısına eklenmiştir.
- *** Hanlarda ve bekâr odalarında kalanlar hariç tutulmuştur.
- 1 Betül Başaran, *Remarking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the end of the Eighteen Century, 1789-1793*, I. Cilt, doktora tezi, Chicago Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Chicago 2006, s. 151.
- 2 Burada Üsküdar'dan kastedilen, şehir merkeziyle sınırlı bir alandır. İstavroz, Çengelköy ve Kandilli gibi yerleşimler Üsküdar'a dâhil edilmemiştir.
- * Belgelerdeki rakamsal verilerin tablolara geçirilmesini sağlayan Emre Yürük'e teşekkür ederim.
- 4 Üsküdar'daki hanlarda toplam 554 oda vardı.
- 5 Cengiz Kırılı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim*, 83 (2000), s. 58-79.
- 6 Bu oran, defterde kayıtlı sahil şeridindeki tüm yerleşim yerlerindeki Müslüman çalışanlardan aidiyeti belirtilenler (751 kişi) içindeki askerî unvanlılar (511 kişi) söz konusu olduğunda %68,4'e düşmektedir.
- 7 Rakamlarla ilgili bilgilerini benimle paylaşan değerli hocam Mehmet Genç'e müteşekkirim.

ÜSKÜDAR'DA YENİ VALİDE CAMİ EVKAFI'NIN H. 3 C 1135 - 14 C 1136 / M. 11.03.1723 - 10.03.1724 TARİHLERİ ARASINDA BİR YILLIK MUHASEBE BİLANÇOSU

KADİR ARSLANBOĞA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Giriş

Gülnûş Valide Sultan, Osmanlı padişahlarından IV. Mehmed'in hanımı ve II. Mustafa ile III. Ahmed'in anneleridir. Aslen Giritli Verzizzi ailesinden olduğu söylenen Gülnûş Sultan, Resmo'nun fethi sonrasında Deli Hüseyin Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen esirler içerisinde yer almıştır. Valide Sultan'a, bu esirler içerisinde saraya dördüncü sırada girmesi nedeniyle "Rabi'a", Müslüman olmasından dolayı "Emetullah" ve yüz özellikleri sebebiyle de "Gülnûş" isimleri verilmiştir. Harem'de bulunduğu süre içerisinde becerisiyle Hatice Turhan Sultan'ın dikkatini çeken Gülnûş Sultan, IV. Mehmed'in cariyesi olmuştur. 1664 yılında Şehzade Mustafa'nın doğmasıyla birlikte Haseki ünvanını alan Gülnûş Sultan, 1673'te de Şehzade Ahmed'i dünyaya getirmiştir. İki oğlundan başka Küçük Sultan isimli bir kızı da olduğu söylenilmektedir.¹

1683 yılında kayınvalidesi Hatice Turhan Sultan'ın vefatıyla haremin en kudretlisi olan Haseki Gülnûş Sultan'ın mevkii Sultan IV. Mehmed'in 1687 yılında tahttan indirilmesiyle son bulmuştur. Gülnûş Sultan, 1695 tarihinde oğlu II. Mustafa'nın tahta çıkmasından sonra Valide Sultan olarak Eski Saray'dan ayrılarak, Edirne Sarayı'na gitmiştir. II. Mustafa'dan sonra tahta diğer oğlu III. Ahmed'in çıkmasıyla da bu mevkiinde vefat tarihi olan 1715'e kadar aralıksız yirmi yıl kalmıştır. Edirne'de vefat eden Valide Sultan'ın cenazesi İstanbul'a getirilerek Üsküdar'daki Yeni Valide Camii önündeki türbesine defnedilmiştir.²

Gülnûş Sultan gerek hasekiliği döneminde gerekse de valide sultanlığı zamanında siyasetten ve saray entrikalarından uzak kalmaya özen göstererek, çevresindeki kişilerle yakın ve seviyeli münasebet kurmuştur.³ Yardımsever bir yapısı bulunan Gülnûş Sultan, kendisine müracaat olunan talepleri geri çevirmemiştir. Gülnûş Sultan'ın yapmış olduğu mektebler ve vakfettiği kitaplar sebebiyle eğitime büyük önem verdiği de görülmektedir. Ayrıca oğlu Ahmed ile torunu Mahmud'un şehzadeliklerinde eğitimleriyle yakından ilgilenmiştir. Her iki şehzadenin hattat ve bestekar olmalarında rolü çok büyüktür.⁴

Gülnûş Valide Sultan'ın hem kendisinin hem de oğullarının anneleri namına yaptırdıkları hayratlar bulunmaktadır. Valide Sultan, Mekke'de imaret ve darüşşifa, hac yolunda çeşme ve kuyular, İstanbul'da ana şebeke olarak Sultan Suyu, Üsküdar ve Galata'da çeşmeler, mektebler inşa edilmiş ve Yeni Valide Camii'ne kitap vakfetmiştir.⁵ Oğlu II. Mustafa tarafından 1698 tarihinde Galata'da Yeni Valide Camii ve İmareti inşa edilmiştir. Yine aynı yılda Sakız Adası Camii'nin inşası da tamamlanmıştır. III. Ahmed ağabeyi gibi annesi adına Üsküdar'da cami, hünkâr mahfili, çeşme, sebil, türbe, muvakkithane, mekteb, imaret, şadırvan, havuz, su deposu, çarşı, bedesten ve meşruta evlerden teşekkül eden Yeni Camii Külliyesi'ni inşa ettirmiştir.⁶

Yeni Camii Külliyesi'nin yapımına H. 23 Şaban 1120/M. 7 Kasım 1708 tarihinde başlanılmıştır. Camii inşaatı H. 15 Muharrem 1123/M. 5 Mart 1711'de tamamlanarak hizmete girmiştir. Caminin tamamlanması ve ibadete açılması hasebiyle Gülnûş Valide Sultan Üsküdar'a gelmiştir. Bir sonraki gün olan Cuma günü ise padişah ve devlet erkânına ziyafet verilerek, ilk Cuma namazı eda edilmiştir. Cumartesi günü ise Valide Sultan maiyetiyle birlikte camiye gelerek ziyarette bulunmuştur.⁷

Caminin açılışı sonrasında külliyenin diğer kısımlarının inşasına devam edilmiştir. Külliye 19. yüzyılda yangın havuzu ile muvakkithane eklenmiştir.⁸

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Üsküdar'da üç yüz yılı aşkın bir süredir meskûn olan Yeni Valide Camii Külliyesi'nin bir yıllık muhasebe bilançosu incelenecektir.

1. Gülnuş Valide Sultan'ın Üsküdar'daki Evkafı'nın Muhasebe Bilançosu

Evkaf muhasebe bilançolarını; vakıfların, vakfiyelerinde yazılı olan gelir kaynakları ile bu kaynaklardan karşılanan giderleri ve gelir-gider arasındaki farkı belirli bir tarihte ortaya koyan hesap özetleri olarak ifade edebiliriz. Daha genel bir tabirle söylemek gerekirse muhasebe bilançoları, vakfiyelerde şartları belirtilen vakfın ilgili dönemdeki malî açıdan faaliyet durumunu gösteren finansal tablolardır. Bununla birlikte muhasebe bilançoları vakfın malî denetimini sağlayan en önemli araçtır.

Çalışmada Gülnûş Valide Sultan'ın Üsküdar'daki evkafının H. 3 C. 1135 – 14. C. 1136 / M. 11 Mart 1723 - 10 Mart 1724 tarihleri arasını kapsayan bir yıllık muhasebe bilançosu incelenmiştir. Evkaf muhasebe bilançosu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri kataloğunda 2721 (BOA EV.HMH.d. 2721) envanter numarasıyla kayıtlıdır. Bilanço 16x43cm boyutlarında ve 5 pozdan oluşmaktadır. Bu pozların ikisinde muhasebe bilançosu verilmiştir.

Muhasebe bilançoları vakfın gelirlerinin gösterildiği *asl-ı mâl*, giderlerinin gösterildiği *vuzi'a-min-zâlik* ve gelir-gider farkını gösteren *el-bakî* faslından oluşmaktadır. Evkafın gelir ve giderlerinin genel çerçevesi verildikten sonra, bu üç bölüm sırasıyla incelenecektir.

2. Evkafın Gelir ve Giderleri

Valide Sultan'ın Üsküdar'daki evkafının 1723-24 yılına ait muhasebe bilançosu başlıkları itibarıyla Tablo 1'de gösterilmiştir. Tabloda görüleceği üzere hem kâtibin tutmuş olduğu muhasebe bilançosunun dökümü (A sütunu) hem de tarafımdan gelir ve gider kalemlerinin toplamalarının dökümü (B sütunu) birlikte verilmiştir. Buna göre asl-ı mal kısmı bilançodaki meblağa göre 280 akçe eksik çıkmıştır. Bu fark ise müşaherat gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Bir ikinci hesaplama farkı ise yekûn (diğer harcamalar) kısmındaki kalemlerin toplamı, yekûndan 900 akçe fazla çıkmaktadır. Böylelikle defter kayıtları ile tarafımdan yapılan hesaplamalar arasında 1.180 akçe fark olmaktadır. Defter kayıtlarında vakfın toplam geliri 3.210.060 akçe iken, kalemler toplamı 3.209.780 akçedir. Muhasebe bilançosu sonunda bilanço 70.000 akçe açık verirken, kalemler toplamı ise 71.180 akçe açık vermektedir. Çalışmanın eklerinde verilen muhasebe bilançosunun transkriptinde belgedeki asıl kayıtlar verilirken, kayıtlardaki farklı hesaplar köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir. Muhasebe bilançosunun bundan sonraki tahlilinde tarafımdan yapılan toplam dikkate alınmıştır.

Tablo 1: Evkafın 1723-24 Tarihli Muhasebe Bilançosu

Muhasebe Bilançosu	A	B	%
Asl-ı mâl	3.210.060	3.209.780	
Müşâherât	185.040	184.760	5,76
Mukâta'ât	2.494.000	2.494.000	77,70
Emvâl-i mu'accelat ve rüsumat	358.700	358.700	11,18
Haremeyn-i şerifeyn hazinesi	150.720	150.720	4,70
An-bakiyye-i muhâsebe-i sene-i mâziyye	21.600	21.600	0,67
Vuzi'a min zâlik	785.050	785.050	
Veza'if	628.500	628.500	80,06
İhrâcât	136.366	136.366	17,37
Be-cihet-i edâ-i mukâta'ât-ı zemînhâ	14.740	14.740	1,88
Meremmât	5.444	5.444	0,69
El-bâkî	2.425.010	2.424.730	
(Yekûn (Diğer harcamalar	2.469.810	2.470.710	
Sahhu'l-bâkî	-44.800	-45.980	
Min-zalik	-25.200	-25.200	
Ez-ziyâde	-70.000	-71.180	

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721.

Vakıf gelirlerini gösteren asl-ı mal kısmı; vakfın akarlarından gelen aylık kira gelirlerini ifade eden müşaherat, mukataa gelirleri, muaccelat ve rüsumat gelirleri ile Haremeyn-i şerifeyn hazinesinden gelen para ve önceki senelerden kalmış olan bakiyelerden oluşmaktadır. Söz konusu kalemler itibarıyla vakfın 1723-24 yılındaki toplam geliri 3.209.780 akçedir.

Vakfın vuzi'a min zalik başlığı altında verilen giderleri ise personel masrafı, vakfın sair ihtiyaçlarının karşılandığı ihracat harcamaları, kiralanan yerlerin kira masraflarını belirten eda-i mukataat masrafları ile vakıf müesseselerinin tamir masraflarından oluşmaktadır. Bu harcamaların toplam tutarı ise 785.050 akçedir.

Vakfın gelir ve gider farkını belirten el-baki kısmında bakiye 2.424.730 akçedir. Bu meblağ görüleceği üzere vakıf gelirlerinin %80'ine tekabül etmektedir. Vakıf sahipleri vakfiyelerde, vakıfların gelirlerinden giderler çıkarıldıktan sonra, kalan meblağın bazı hayır işlerine sarfedilmesini şart koşmaktadırlar.

Söz konusu masrafları; Haremeyn hazinesine verilen meblağ, hacıların su ihtiyacının karşılanması için sarfedilen tutar, bazı önemli kişilere verilen ihsanlar ile vakfın borçlarının ödenmesi oluşturmaktadır. Bu masrafların toplamı ise 2.470.710 akçedir.

Bakiye kısmından bu masraflar da çıkarıldığında vakıf muhasebe bilançosunun -45.980 akçe açık verdiği görülmektedir. Bu meblağa hem geçmiş yıldan hem de bu yıldan bakiye kalan ve gelir içerisinde gösterilen, fakat tahsil edilemeyen 25.200 akçe de eklendiğinde bilanço açığı -71.180 akçeye ulaşmaktadır.

Asl-ı mâl/Gelirler

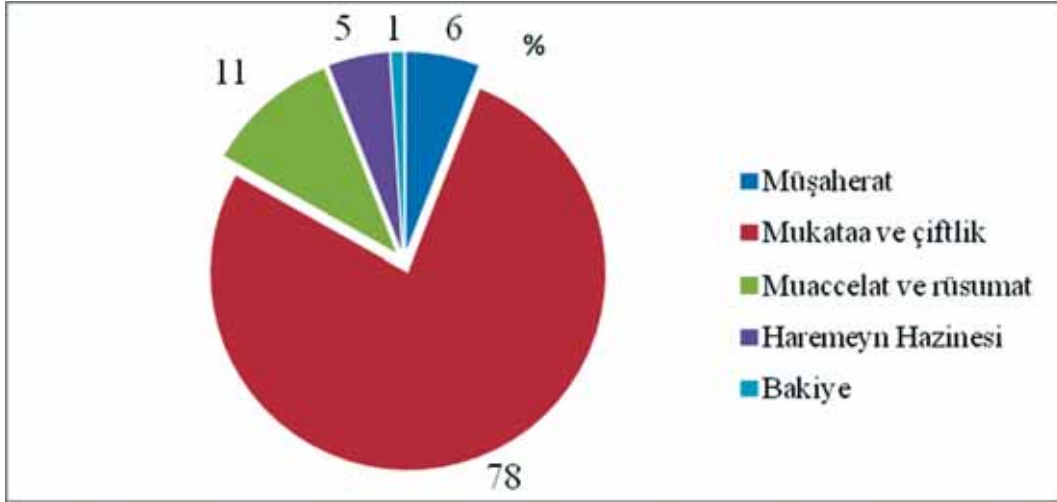
Evkaf muhasebe bilançolarında asl-ı mal kısmı vakfın gelirlerini göstermektedir. Vakfın 1723-24 yılındaki geliri 3.209.780 akçedir. Bu geliri oluşturan kalemler ise müşaherat, mukataat ve çiftlikler, muaccelat ve rüsumat, Haremeyn hazinesinden gelen meblağ ile geçmiş yıllardan kalan bakiyedir.

Tablo 2: Evkafın Gelirleri

Asl-ı mâl/Gelirleri	Meblağ
Müşâherât	184.760
Mukâta'ât ve çiftlikhâ	2.494.000
Emvâl-i mu'accelat ve rüsumat	358.700
Haremeyn-i şerifeyn hazinesi	150.720
Bakiye-i muhâsebe-i sene-i mâziye	21.600
Toplam	3.209.780

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721.

Tabloda verilen vakfın ana gelir kalemleri aşağıda sırasıyla açıklanacaktır. Fakat bu gelirler içerisindeki son iki gelir kalemi sadece tablodaki kayıtlardan ibaret olduğundan burada anlatılması yerinde olacaktır. Vakfın bu malî yılda masrafları fazla olduğundan dolayı Haremeyn hazinesinden 150.720 akçe almıştır. Bu meblağın alındığını gösteren kayıta herhangi bir borç ifadesi yer almamaktadır. Son kayıt ise vakfın geçen yıllardan bakiye kalan gelirleri tahsil edilmiş gibi yekûn içerisinde gösterilmiştir. Bu meblağ ise 21.600 akçedir.

Grafik 1.
Evcakın
Gelirlerinin
Dağılımı

1.1. Müşaherat Gelirleri

1.2. Müşaherat gelirleri vakfın kendisine ait yerleri aylık olarak kiralamasından elde ettiği gelirleri göstermektedir. Valide Sultan vakfının da han, hamam, odalar, fırın, dükkan, çiftlik, hane ve karhaneden aylık icare gelirleri bulunmaktadır. Müşaherat gelirlerinden vakfa 1723-24 yılında 184.760 akçe girmiştir. Vakf gelirleri içerisindeki oranı ise %5.76'ya tekabül etmektedir.

Tablo 3: Evcakın Müşaherat Gelirleri

Müşaherat Gelirleri	Meblağ
İcâre-i hân-ı kebîr ve sağır der-İstanbul ber-vech-i mâlikâne	135.000
İcâre-i hamâm-ı çift der-Üsküdar	18.000
İcâre-i odahâ der-nezd-i medrese-i Osman Paşa	7.420
İcâre-i furun-ı habbâzîn der-şark-ı emîn-i şehir	7.200
İcârât-ı odahâ ve dekâkîn der-nezd-i hân	5.580
İcâre-i çiftlik Beydağı	3.600
İcâre-i hâne-i kebîr der-nezd-i hân	1.800
İcâre-i hâne-i kebîr der-nezd-i hân	1.800
İcâre-i hâne ve dükkân der-nezd-i imâret	1.440
İcârât-ı dekâkîn der-Üsküdar	1.080
İcârât-ı odâhâ ve dekâkîn der-şark-ı emîn-i şehir	720
İcâre-i kârhâne-i der-nezd-i Bâb-ı Top	720
İcâre-i furun-ı habbâzîn der-nezd-i hân	400
Toplam	184.760

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721.

Vakfın müşaheret gelirleri içerisinde en önemli kalemi İstanbul'da bulunan büyük ve küçük han gelirleri oluşturmaktadır. Bu hanların hisselerinin malikane⁹ olarak satışı nedeniyle vakfa yıllık 135.000 akçe müeccele geliri gelmiştir. Bu meblağ müşaheret gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Müşaheret gelirlerinde ikinci önemli kalemi yıllık 18.000 akçe gelir getiren ve Üsküdar'da bulunan hamam oluşturmaktadır. Sonrasında Osman Paşa Medresesi yanındaki odalardan 7.420 akçe, şark-ı emin-i şehir yanındaki fırından 7.200 akçe, han yakınındaki oda ve dükkanlardan 5.580 akçe icare geliri elde etmiştir. Beydağı'nda bulunan çiftlikten tahsil edilmesi gereken 3.600 akçe tutarındaki meblağ ise bakiye olarak kalmıştır.

Vakfın diğer müşaheret gelirlerini ise; han yakınlarında bulunan iki haneden 1.800'er akçe, imaret yakınlarındaki hane ve dükkanlardan 1.440 akçe, Üsküdar'daki dükkanlardan 1.080 akçe, şark-ı emin-i şehir yakınlarındaki oda ve dükkanlardan 720 akçe, Topkapı'daki karhaneden (işyeri) 720 akçe ve han yakınındaki fırından gelen 400 akçe oluşturmaktadır.

1.3. Mukataa ve Çiftlik Gelirleri

Vakfın en önemli gelir kaynağını mukataa ve çiftliklerden elde ettiği hasılat oluşturmaktadır. Mukataa ve çiftlik gelirlerinden vakıf kasasına toplamda 2.494.000 akçe girmiştir. Vakfın yekûn gelirleri içerisinde mukataa ve çiftlik gelirlerinin oranı %78'dir.

Tablo 4: Evkafın Mukataa ve Çiftlik Gelirleri

Mukataa ve çiftlikler	Meblağ
Mukāta'a-i Livadiye tevâbi'uhâ der-liva-i Ağriboz	2.160.000
Çiftlik-i vakf-ı der Zobra? tâbi'-i Kıbrıs	264.000
Çiftlik-i Timurkapu ma'a çiftlik-i (...) ber-vech-i mâlikâne	70.000
Toplam	2.494.000

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721

Vakfa mukataa geliri olarak Ağriboz livasında bulunan Livadiye ve çevresindeki mukataadan senelik 2.160.000 akçe gelir gelmiştir.

Vakfın çiftlik gelirleri ise, Kıbrıs'ta bulunan Zobra'daki(?) çiftlikten elde ettiği 264.000 akçe ile Timurkapı ve (...) yerlerde bulunan çiftliklerden elde ettiği 70.000 akçedir. Toplamda çiftlik geliri olarak vakfa 334.000 akçe gelmiştir. Çiftlik gelirleri içerisinde Timurkapı ve (...) çiftlik gelirleri malikane olarak işletilmektedir.

1.4. Emvâl-i Muaccelat ve Rüsumat

Burada öncelikle vakıf gelirlerine değinmeden, muaccele gelirini oluşturan malikane sistemi üzerinde durmak yerinde olacaktır. Malikane sistemi, iltizam sisteminin sarkıncalarının bertaraf edilmesi amacıyla 1695 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Bu iki sistem arasındaki en önemli fark iltizam sisteminde üç yıllığına kiralanan mukataanın, malikane sisteminde kayd-ı hayat şartıyla verilmesiydi. Malikane sistemi 1775 yılında esham sisteminin hayata geçişine kadar yaygın olarak uygulanmıştır.¹⁰

Malikane sisteminin Haremeyn vakıflarında¹¹ 1762 tarihi itibariyle uygulanmaya başlandığı¹² bilinmesine rağmen, incelediğimiz bilanço bu sistemin 1723 yılı öncesinde uygulanmaya başlandığını göstermektedir. Evkafın müşaherat ve çiftlik gelirlerinde malikane sistemi içerisinde satılan akarattan gelen müeccele gelirleri tahsil edilmiştir. Bu da Haremeyn vakıflarında malikane sisteminin 1723 yılından önce uygulanmaya konulduğunu göstermektedir.

Malikane sisteminin kısa bir açıklamasından sonra bu başlık altında verilen vakıf gelirlerine geçsek; vakıf muaccele ve ziraat resimlerinden toplamda 358.700 akçe gelir elde etmiştir.

Tablo 5: Evkafın Muaccelat ve Rüsumat Gelirleri

Emvâl-i mu'accelât ve rüsûmât	Meblağ
Berây-ı mu'accele-i çiftlik-i vakf der-cezîre-i Kıbrıs ber-vech-i mâlikâne	240.000
Berây-ı mu'accele-i hissehâ-i odâhâ	94.680
Berây-ı resm-i zirâ'at	24.020
Toplam	358.700

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721.

Bunların içerisinde Kıbrıs'ta bulunan vakfa ait çiftlik malikane olarak satılmıştır. Muaccele geliri olarak vakfa 240.000 akçe girmiştir. Diğer bir muaccele geliri ise odaların satılmasından gelen 94.680 akçedir.

Rüsumat geliri ise ziraat resimlerinden vakfa gelen gelirlerdir. Ziraat resmi¹³ olarak altı kayıta vakıf kasasına toplamda 24.020 akçe girmiştir.

Vuzi'a min zâlik / Giderler

Vakıflar vakfiyede belirtilen şartlar dâhilinde hayır ve hasenat faaliyetleri icra ederler. Bu faaliyetleri icra ederken de öncelikle personele ihtiyaçları bulunmaktadır. Personele yapılan maaş ödemeleri muhasebe bilançolarında veza'if başlığı altında gösterilmiştir.

Vakıf müesseselerinin sair ihtiyaçlarının alımları ise bilançolarda ihracat başlığı altında verilmiştir.

Vakıflar kendi bünyelerindeki kurumlar için bina inşa ettikleri gibi, bazen de dışarıdan mukataa yoluyla emlak kiralayabiliyorlardı. Bu işlem muhasebe bilançolarında eda-i mukataat-ı zemin ismi altında belirtiliyordu. Ayrıca vakıflar zaman içerisinde yıpranan müessese binalarını tamir ettiriyorlardı. Bilançolarda söz konusu tamir masrafları tamirat veya meremmat harcamaları başlığı altında gösteriliyordu.

Tablo 6: Evkafın Giderleri

Vuzi'a min zâlik / Giderler	Meblağ
Veżâ'if	628.500
İhrâcât	136.366
Be-cihet-i edâ-i mukâta'ât-ı zemînhâ	14.740
Meremmât	5.444
Toplam	758.050

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721.

Vakıf tarafından personeline toplamda 628.500 akçe maaş ödemesi yapılmıştır. Bilançoda vakfın personel sayısı ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakfın vakfiyesinden elde edilen bilgiler doğrultusunda personel sayısı -cami 102, imaret 34, sıbyan mektebi 4, sebil 3, türbe ve muvakkithane ise 1'er kişi- toplamda 145 kişidir.¹⁴

İhracat harcaması olarak vakıf müesseselerinin balmumu, ahger, zeytinyağı, sıbyan mektebindeki çocukların elbise bahaları, çeşmelere lüle, gerekli olan levazımata nakil masrafı, İstanbul'da bulunan hanların sair levazımat ve diğer alımları yapılmıştır. Vakıf tarafından ihracat harcamalarına 136.366 akçe sarfedilmiştir.

Bahsi geçen iki ana masraf kalemi dışında vakıf tarafından eda-i mukataat-ı zeminha ismiyle diğer vakıflardan kiraladığı çiftlik, kazzazhane ve imarete 14.740 akçe kira ödemesi yapılmıştır.

Son masraf kalemini ise meremmat başlığı altında vakıf müesseselerinin tamir ve onarım işlerine sarfedilenler teşkil etmektedir. Bunlar için vakıf kasasından 5.444 akçe ihraç olunmuştur.

Bakiye

Muhasebe bilançolarının üçüncü kısmını bakiyeler oluşturmaktadır. Burada gelirlerden giderlerin çıkarılması sonrasında kalan meblağ gösterilmektedir. Gülnüş Valide Sultan'ın Üsküdar'daki vakfının 1723-24 yılına ait muhasebe bilançosunda bakiyesi aşağıda verilen tablodan da görüleceği üzere 2.424.730 akçedir.

Tablo 7: Evkafın Bakiyesi

Bilanço	1723-24
Asl-ı mâl	3.209.780
Vuzi'a min zâlik	-785.050
El-bâkî	2.424.730 =
(Yekûn (Diğer harcamalar	-2.470.710
Sahhu'l-bâkî	-45.980 =
Min-zalik	-25.200
Ez-ziyâde	-71.180 =

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721.

Kalan bu meblağdan da muhasebe bilanço kayıtlarında şart-ı vâkife ibaresi gereğince yapılanlar ve bunlara ilaveten bazı harcamalar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bu harcamalar aşağıda Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Evkafın Diğer Harcamaları

Diğer Harcamalar	Meblağ
Haremeynü'ş-şerifeyn ber-müceb-i şart-ı vâkife	756.000
Edâ-i akçe-i ser-sakkâ-i evvel der-râh-ı hac şerif	1.050.000
Edâ-i vezâ'if-i sâdât-ı kirâm zevi'l-ihirâm	312.000
Edâ-i deyn-i vakf sene 1129 ve 1130	120.000
Edâ-i deyn-i vakf sene 1131	93.000
Edâ-i deyn-i Vezîr Hâcı Ali Ağa berây-ı ta'mîr (...) câmi'-i şerif ve hânehâ-i vakf	36.840
Edâ-i ta'mîr ve termîm kerden medrese-i Osman Paşa der-İstanbul	33.070
(...)-Harc-ı ta'mîr ve termîm kerden mekteb-i vâkife der	18.740
Edâ-i (...) kâtib-i evvel vakf	51.060
Toplam	2.470.710

Kaynak: BOA EV.HMH.d. 2721.

Görüleceği üzere şart-1 vakıfe olarak Haremeyn hazinesine 756.000 akçe, hac yolundaki kervanların su ihtiyacını karşılamak amacıyla sakabaşına 1.050.000 akçe ve yine Mekke ve Medine şehirlerinde bulunan mühim kişi ve zevata dağıtılması amacıyla da 312.000 akçe verilmiştir. Bu harcamaların toplamı 2.118.000 akçe yapmaktadır. Şart-1 vakıfe olarak yapılan harcamalar diğer harcamaların % 85'ini oluşturmaktadır.

Şart-1 vakıfe harcamalarından sonra vakıf 1129, 1130 ve 1131 yıllarına ait toplamda 213.000 akçe tutarındaki borcu ödemiştir. Yine cami-i şerif ve vakıf hanelerinin tamiri nedeniyle de Vezir Hacı Ali'ye 36.840 akçe borç ödemesi yapılmıştır.

Bakiyeden İstanbul'da bulunan Osman Paşa Medresesi'nin ve vakfın mektebinin tamir masrafları için 51.810 akçe sarfedilmiştir. Son olarak ise (...) bir diğer masraf için 51.060 akçe harcanmıştır.

Bakiyeden yukarıda bahsi geçen harcamalarda gerçekleşikten sonra bilançoda *sahhu'l-baki* adıyla kalan belirtilmiştir. Buna göre yapılan masraflar bakiye meblağından büyük olduğu için bilanço -44.800 akçe borç vermiştir. Buna ilaveten geçen sene tahsil edilemeyen 21.600 akçe ile bu sene bakiye olarak kalan 3.600 akçenin toplamı olan 25.200 akçe, -44.800 akçeye eklendiğinde vakfın muhasebe bilançosundaki açığı -71.180 akçeyi bulmaktadır.

6. Sonuç

Gülnûş Valide Sultan yaşamında birçok hayratın inşasına vesile olmuştur. Bunların içerisinde önemli bir konumu olan ise Üsküdar'da 1711 yılında camii inşaatı tamamlanan Yeni Valide Camii Külliyesi'dir. Külliye, bir vakıf müessesesi etrafında kurulmuş ve buradaki faaliyetlerin finansmanı için akarat tahsis edilmiştir.

Çalışmada, caminin hizmete girmesinin on iki yıl sonrasında evkafın muhasebe bilançosu incelenmiştir. 1723-24 yılında bilanço sonucu itibariyle evkafın malî durumu 71.180 akçe açık vermektedir. Bu durum ise kabaca gelirlerin, giderleri karşılamadığını göstermektedir. Bu açığın oluşmasındaki birinci faktör, Hicri 1129, 1130 ve 1131 yıllarına ait 213.000 akçe tutarındaki borcun ödenmesidir. Sonrasında ise toplamda 139.710 akçe tutarında tamir ve sair borçlara yapılan ödemeler açığın oluşmasında etkindir. Bu iki meblağa bakiye olarak tahsil edilemeyen 25.200 akçe gelir de eklendiğinde ortaya 377.000 akçe tutarında bir malî yük çıkarmaktadır. Bunun 150.720 akçelik kısmı Haremeyn Hazinesi'nden masrafların fazla olması nedeniyle alınmıştır. Bir o kadar akçe de gelir gider farkından kapandığı düşünülürse. Kalan açık ise bilançodaki açıkla aynı meblağa gelmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki, vakfın gelirleri giderlerini karşılayabilecek düzeydedir. Ancak bilançolar gelir lehine çok fazla bir artı bakiye vermemektedir. Bundan dolayı masraflarda meydana gelebilecek arızı durumlar, bilançolarda açık oluşturabilmektedir. Bu açıklar, vakfın gelirlerine oranının düşük olmasına rağmen, belli bir süre devam edebilecek mahiyettedir.

Ek 1: Yeni Valide Camii Evkafı'nın 1723-24 Yılı Muhasebe Bilançosunun Transkripti

<p>İcmâl-i Mahsûlât ve ihrâcât-ı evkâf-ı câmi' -i şerîf ve medrese-i latîfe merhûm ve mağfurûnlehâ cedîd Vâlide Sultân tâbet serâhâ der-Üsküdar an-tahvîl-i kıdvetü'l-emâcid ve'l-ekârim Hâcî İbrâhîm Ağa kâimmakâm Zekerîyyâ Çelebi ber-vech-i meşrût mütevellî-i vakf-ı şerîf-i mezbûre be-mâ'rifet-i iftihâru'l-havâss ve'l-mukarrebîn mu'temedü'l-mülûk ve's-selâtin enîsü'l-hazret-i (...) celîsü'd-devleti'l-seniyyeti'l-hakaniyye a'ni sâhibü'l-izz ve'd-devleti hazret-i Hacı Beşîr Ağa ağa-i Dârü's-sa'âdeti'ş-şerîfe en-nâzır-ı evkâf-ı şerîfe-i mezbûre an-evvel-i Mart an-vâcib 1135 ilâ gâye-i Şubat vâcib sene-i minh</p>		
A	ASL-I MÂL fi sene-i kâmile ve 10 yevmen ma'a bakiyye-i muhâsebe-i sene-i mâziyye [3.209.780]	3.210.060
	Mahsûlât	3.184.860
	Bâkî	25.200
	An-bakiyye-i muhâsebe-i sene-i mâziyye tamâmen	21.600
	Berây-ı tekmîl-i masârifât-ı vakf an-izdiyâd-ı evkâf-ı sâ'ire an-hazîne-i Haremeyni'ş-şerîfeyn an-vâcib sene 1135 1.256 Guruş Esedi fi 120	150.720
I	Ani'l-mahsûlât ma'a emvâl-i müteferrikâ-i mezbûrîn	3.037.740
	Mahsûlât 3.034.140	
	Bâkî 3.600	
1	Ani'l-müşâherât fi't-târihi'l-mezbûr [184.760]	185.040
	Mahsûlât 181.440	
	Bâkî 3.600	
a	An-menzîl-i icâre-i kıst-ı hân-ı kebîr ve sağır der-İstanbul der-uhde-i Hacı Osmân Ağa ber-vech-i mâlikâne müste'cîr-i hân-ı mezbûre an-vâcib sene [1]135 ilâ gâye-i Şubat vâcib sene-i minh	135.000
b	An-menzîl-i icâre-i kıst-ı hammâm-ı çift der-Üsküdar der-uhde-i Mustafağa müste'cîr-i hammâm fi't-târihi m	18.000
c	An-menzîl-i icâre-i furun-ı habbâzîn der-nezd-i hân der-İstanbul der-yed-i müste'cîr fi't-târihi'l-mezbûre	400
d	An-menzîl-i icâre-i hâne-i kebîr der-nezd-i hân-ı mezbûre der-yed-i müste'cîr fi't-târih-i sene-i m	1.800
e	An-menzîl-i icâre-i hâne-i kebîr der-nezd-i hân-ı mezbûre der-yed-i müste'cîr fi't-târih-i sene-i m	1.800
f	An-menzîl-i icârât-ı odahâ ve dekâkîn der-nezd-i hân-ı mezbûre fi't-târih-i sene-i m	5.580
g	-An-menzîl-i icâre-i odahâ der-nezd-i medrese-i Osman Paşa der-İstanbul der-yed-i müste'cîr fi't-târihi'l-mezbûre	7.420

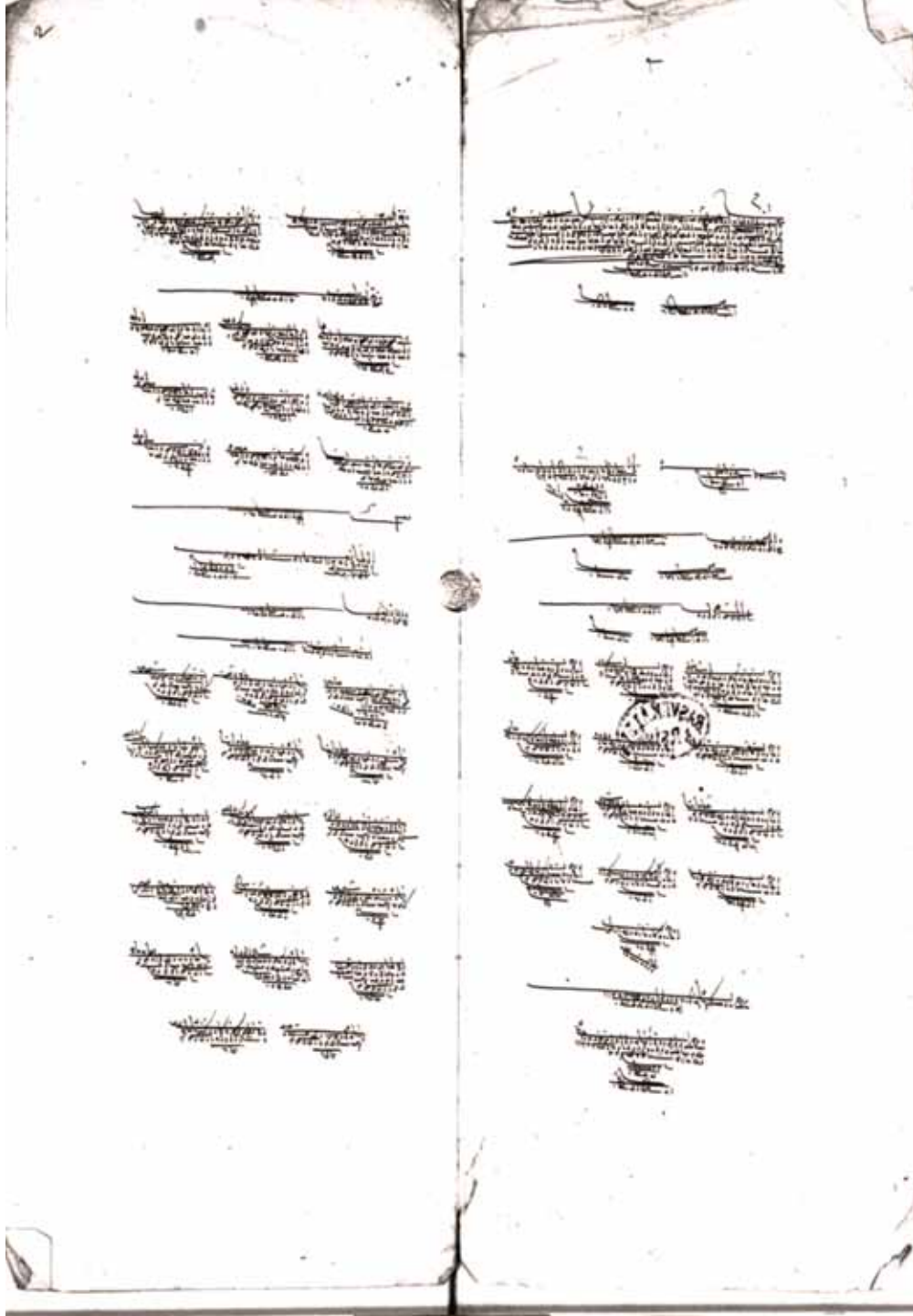
h	An-menzîl-i icâre-i furun-ı habbâzîn der-şark-ı emîn-i şehîr der-yed-müste'cîr fi't-târih-i m.	7.200
i	An-menzîl-i icârât-ı odâhâ ve dekâkîn der-şark-ı emîn-i şehîr der-yed-i müste'cîr fi't-târihi'l-mezbûre	720
i	An-menzîl-i icâre-i hâne ve dükkân der-nezd-i imâret der-yed-i müste'cîr fi't-târih-i m.	1.440
j	An-menzîl-i icârât-ı dekâkîn der-Üsküdar der-yed-i müste'cîrin fi't-târih-i m.	1.080
k	An-menzîl-i icâre-i çiftlik Beydağı der-yed-i müste'cîrin fi't-târih-i m. Bâkî Tamamen	3.600
l	An-menzîl-i icâre-i kârhâne-i der-nezd-i Bâb-ı Top	720
2	An-menzîl-i mukâta'ât ve çiftlikhâ-i mezkûrîn an-evvel-i Mart vâcib sene 1135	2.494.000
a	An-menzîl-i mukâta'a-i Livadiye tevâbi'uhâ der-livâ-i Ağriboz der-uhde-i mültezim-i mukâta'a-i mezbûre an-evvel-i Mart vâcib sene 1135 ilâ gâye-i Şubat vâcib sene-i minh. Fî sene 18.000 Guruş	2.160.000
b	3b] An-menzîl-i çiftlik-i vakf-ı der Zobra? tâbi'-i Kıbrıs der-uhde-i Ah-] med Ağa eş-şehr be-Emînzâde müste'cîr-i çiftlik-i mezbûre an-evvel-i Mart vâcib sene 1135 ilâ gâye-i Şubat vâcib sene-i minh Fî sene	264.000
c	An-menzîl-i çiftlik-i Timurkapu ma'a çiftlik-i (...) der-uhde-i Mevlânâ Ahmed Efendi eş-şehr be-Osmânzâde ber-vech-i mâlikâne müste'cîrin-i mezbûre an-evvel-i Mart vâcib sene 1135 ilâ gâye-i Şubat vâcib sene-i minh	70.000
3	An-embâl-i mu'accelât-ı rüsûmât-ı mezkûrîn	358.700
a	An-yed-i Seyyid Fethi Çelebi berây-ı mu'accele-i hissehâ-i odâhâ bedel-i Mustafa Çelebi veled-i Hâcî Ali an-cânib-i vakf-ı fûrûht şüde fi't-târih-i m. Fî sene	73.080
b	An-yed-i Ahmed Ağa Emînzâde berây-ı mu'accele-i çiftlik-i vakf der-cezîre-i Kıbrıs ber-vech-i mâlikâne ittihâz şüde fi't-târih-i m.	240.000
c	An-yed-i Ümmetullah Hânım berây-ı mu'accele-i hissehâ-i oda bedel-i Rukiyye binti Ömer an-cânib-i vakf-ı fûrûht şüde fi't-târih-i m.	21.600
d	An-yed-i Abdüssamed Efendi eş-şehr be Ahmedzâde Efendi berây-ı resm-i zirâ'at odahâ-i zirâ'at Ümmügülsüm binti Resûl Efendi ber-vech-i resm	18.000
e	An-yed-i İbrâhîm Efendi bin Halîl berây-ı resm-i zirâ'at odahâ-i zirâ'at Şeyh Kâsım bin Yahya	1.200
f	An-yed-i Hacı Halîl Ağa berây-ı resm-i zirâ'at hisse-i oda an-zirâ'at-ı Sâlihâ Hânım	1.200
g	An-yed-i Şerîfe Hadîce Hânım binti Seyyîd Mustafa Paşa berây-ı zirâ'at nasb-ı oda an-zirâ'at-i Safiyye Hânım	1.820

h	An-yed-i Ümmügülsüm Hânım berây-ı resm-i zirâ'at hisse-i oda an-zirâ'at Sâlihâ Hânım.	840
i	An-yed-i Yorgi zimmî berây-ı resm-i zirâ'at hisse-i an-zirâ'at-i İbrâhîm Efendi	960
B	VUZİ'A MİN-ZÂLİK	785.050
I	El-vezâ'if An-gurre-i C sene 1135 ilâ gâye-i Şubat vâcib sene-i minh Fî sene 1.676 Fî sene ve 15 yevmen	628.500
II	Ani'l-ihracât ma'a meremmât-ı mezkûrîn	156.550
1	İhracât-ı sâire-i mezkûrîn	136.366
a	An-yed-i bahâ-i şem'-i asel zerd ve sefid berây-ı (...) kamer (...) câmi'-i şerîf ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm an-vâcib sene 1135 Kıyye 165 fî 117	19.305
b	An-yed-i bahâ-i revgan-ı zeyt berây-ı levâzım-ı câmi'-i şerîf ve minâre ve gayruhu ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi'l-mezbûre Kıyye 240 fî 34	8.160
c	An-yed-i ücret-i şem'ager berây-ı resen-i şem'în-i kebîrîn ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi'l-mezbûre	1.500
d	An-yed-i bahâ-i şem'-i revgan berây-ı medrese-i Osman Paşa ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi m.	360
e	An-yed-i bahâ-i revgan-ı zeyt berây-ı medrese-i Osman Paşa ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi m.	1080
f	An-yed-i bahâ-i melbûsât berây-ı sıbyânân mekteb-i vâkıf der-(...) ve Üsküdar ber-mûceb-i şart-ı vâkıfe-i müşârünileyhâ fî't-târihi'l-mezbûre	20.000
g	An-yed-i ücret-i efrûhte kanâdil-i minâre der-leyâlî-i şehr-i Ramazân ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi'l-mezbûre	800
h	An-yed-i bahâ-i ahger berây-ı sıbyânân-ı mekteb-i vâkıfe der-(...) ve Üsküdar ber-mûceb-i mu'tâd fî't-târihi m.	1.200
i	An-yed-i edâ-i bahâriye-i sıbyânân-ı mekteb-i der-(...) ve Üsküdar ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi m.	2.400
i	An-yed-i bahâ-i rişte-i penbe berây-ı lâzıme-i şem'dân-ı kebîrîn ber-mûceb-i mu'tâd-ı fî't-târihi m.	400
j	An-yed-i harc-ı buhur berây-ı câmi'-i şerîf ber-mûceb-i mu'tâd fî't-târihi'l-mezbûre	1.500
k	An-yed-i harc-ı kayık ve ücret-i hammâlân berây-ı nakl-i levâzımât-ı vakf bi'd-defa'ât harc u sarf	570
l	An-yed-i harc-ı ta'âmiyye-i dîvân-ı mütevellî der-hîn-i tevzî' vezâ'if-i huddâm-ı vakf ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi m.	5.000
m	An-yed-i bahâ-i lüle-i kebîr ve sağır berây-ı şadırvân câmi' ve çeşme-i (...) bi'd-defa'ât harc u sarf	513
n	An-yed-i bahâ-i cârûb berây-ı levâzım-ı kayyımân-ı câmi'-i şerîf ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî't-târihi'l-mezbûre	360

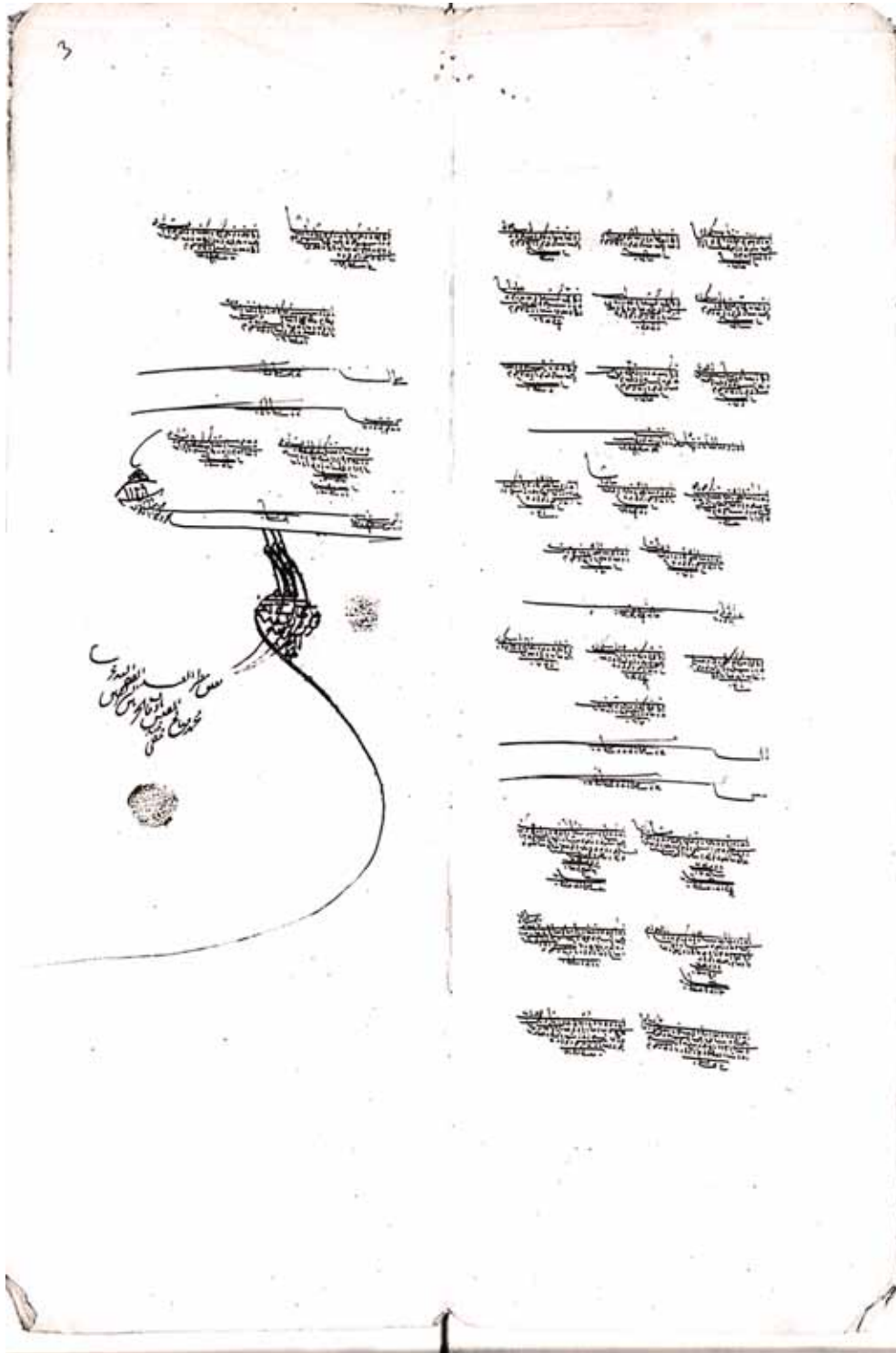
o	An-yed-i bahâ-i delv ve resen berây-ı çeşme-i cedîd ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fi't-târih-i m.	390
ö	An-yed-i harc-ı tathîr kerden kârîz kenifhâ-i câmi'-i şerîf ve şadırvân fi't-târih-i m.	360
p	[4a] An-yed-i edâ-i nafakâ-i gılmânân-ı bağçe-i Üsküdar ber-mûceb-i şart-ı vâkife-i müşârünileyhâ an-vâcib sene 1135	5.000
r	An-yed-i harc-ı ihzâriyye ve bakkâliyye-i câbî-i vakf ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fi't-târih-i m.	3.000
s	An-yed-i ihrâcât-ı hân-ı kebîr ve sağır der-İstanbul ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fi't-târih-i m.	30.000
ş	An-yed-i ihrâcât-ı hammâm-ı çift der-Üsküdar ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fi't-târih-i m.	6.000
t	An-yed-i harc-ı hüccet-i keşf berây-ı râh-ı ab Üsküdar bi'd-defa'ât harc u sarf şüde fi't-târih-i mezbûre	1.500
u	An-yed-i harc-ı hüccet-i keşf berây-ı medrese-i Osman Paşa der-İstanbul bi'd-defa'ât harc u sarf şüde fi't-târih-i m.	968
ü	An-yed-i harc-ı imzâ-i Mevlânâ müfettiş berây-ı muhâsebe-i vakf ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fi't-târih-i m.	1.000
v	An-yed-i harc-ı kisedâriyye ve kalemiyye berây-ı dîde muhâsebe-i vakf ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fi't-târih-i m.	5.000
y	An-yed-i harc-ı dîde muhâsebe-i vakf ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fi't-târih-i m.	20.000
2	Be-cihet-i edâ-i mukâta'ât-ı zeminhâ-i ba'z-ı evkâf-ı mezkûrîn	14.740
a	Be-cihet-i edâ-i mukâta'a-i zemîn-i çiftlik Timurkapu ma'a (...) vakf-ı Sultân Bâyezîd Han (...) der-İstanbul vâcib sene 1135	10.000
b	Be-cihet-i edâ-i mukâta'a-i zemîn be-vakf-ı Piyâle Paşa fi't-târihi'l-mezbûre	1.440
c	Be-cihet-i edâ-i mukâta'a-i kâzzazhâne-i vakf-ı Atîk Vâlide Sultan der-Üsküdar fi't-târihi'l-mezbûre	2.000
d	Be-cihet-i edâ-i mukâta'a-i kâzzaz vakf-ı Murad Paşa fi't-târihi'l-mezbûre	1.000
e	Be-cihet-i edâ-i mukâta'a-i zemîn-i imâret vakf-ı Haremeyn fi't-târihi'l-m.	300
3	Ani'l-meremmât	5.444
a	Be-cihet-i harc-ı meremmât kerden külhan-ı hammâm-ı çift der-Üsküdar ber-mûceb-i defter-i (...) bi'd-defa'ât harc	2.000
b	Be-cihet-i harc-ı mühimmât kerden râh-ı ab der-Üsküdar ber-mûceb-i defter-i râh-ı âbî-i vâkf fi't-târihi'l-mezbûre	784
c	Be-cihet-i harc-ı kızdırma ve bakkâliyye-i hammâm der-Üsküdar bi'd-defa'ât harc u sarf şüde	2.300
d	Be-cihet-i harc-ı ta'mîr kerden mescîd-i şerîf der-han-ı Vâlide Sultân bi'd-defa'ât	360

C	EL-BÂKÎ [2.424.730]	2.425.010
I	Vuzi'a-min zâlik [2.470.710]	2.469.810
1	Be-cihet-i edâ-i akçe-i Haremeynü'ş-şerîfeyn ber-mûceb-i şart-ı vâkife-i müşârünileyhâ an-vâcib sene 1135 teslim be-hazîne-i Haremeynü'ş-şerîfeyn asl-ı mukâta'a-i Livadiye ba'z-ı mahsûb şüde Guruş 6.300	756.000
2	Be-cihet-i edâ-i akçe-i ser-sakkâ-i evvel der-râh-ı hacc-ı şerîf ber-mûceb-i şart-ı vâkife-i müşârünileyhâ vâcib sene [1]135 teslim be-hazîne-i Haremeynü'ş-şerîfeyn asl-ı mâl mukâta'a-i Livadiye ba'z-ı ve mahsûb şüde Guruş 8.750	1.050.000
3	Be-cihet-i edâ-i vezâ'if-i sâdât-ı kirâm zevi'l-ihtirâm ber-mûceb-i şart-ı vâkife-i müşârünileyhâ an-vâcib sene 1135 an-yed-i Hacı İbrâhîm Ağa kâimmakâm mütevellî-i mezbûr Guruş-ı esedî 2.600	312.000
4	Be-cihet-i edâ-i deyn-i vakf an-zamân-ı Hacı Sâlih Ağa kâimmakâm mütevellî-i sâbık ber-mûceb-i muhâsebe-i hod vâcib sene 1129 ve sene 1130 in kadar meblağ der-în muhâsebe edâ şüde be-Sâlih Ağa el-mezbûr fi't-târihi m.	120.000
5	Be-cihet-i edâ-i deyn-i vakf an-zamân-ı Bosnevî Mustafa kâimmakâm mütevellî-i sâbık ber-mûceb-i muhâsebe-i hod vâcib sene 1131 in kadar meblağ hâlâ muhâsebe edâ şüde be Mustafa Ağa el-mezbûr fi't-târih-i m.	93.000
6	Be-cihet-i edâ-i deyn-i Vezîr Hacı Ali Ağa berây-ı ta'mîrât-ı câmi'-i şerîf ve hânehâ-i vakf bâkî mânde ve hâlâ der-în muhâsebe edâ şüde bâ-fermân-ı hazret-i nazır-ı vakf fi't-târihi'l-mezbûre	36.840
7	[4b] Be-cihet-i edâ-i ta'mîr ve termîm kerden medrese-i Osman Paşa der-İstanbul ber-mûceb-i hüccet-i şer'îye in kadar meblağ bi'd-defa'ât harc u sarf şüde fi't-târihi'l-mezbûre	33.070
8	Be-cihet-i harc-ı ta'mîr ve termîm kerden mekteb-i vâkife der-(...) ber-mûceb-i (...) vakf bi'defa'ât harc u sarf şüde fi't-târih-i m.	18.740
9	Be-cihet-i edâ-i (...) kâtib-i evvel vakf ber-mûceb-i defter-i nizâm-ı asl-ı mâl mu'accele-i vâcib sene ve sene bâkî mânde ve hâlâ der-în muhâsebe edâ şüde bâ-fermân-ı hazreti nazır-ı vakf fi't-târih-i m. (50.160)	51.060
II	Sahhu'l-bâkî [45.980]	44.800
1	Min zâlik der-zimem-i mezkûrîn	25.200
a	Der-zimmet-i müste'cîr-i çiftlik-i Beydağı (...) an-vâcib sene 1129 ilâ gâye-i sene-i 1134 an-muhâsebât-ı evvel bâkî mânde	21.600
b	Der-zimmet-i müste'cîr-i çiftlik-i Beydağı (...) vâcib sene 1135 der-în muhâsebe bâkî mânde	3.600
III	El-bâkî	
1	Ani'l-asl-ı zuhur bûde [-71.180]	70.000

Ek 2: Yeni Valide Camii Evkafı'nın 1723-24 Yılı Muhasebe Bilançosunun Orijinali

EV.HMH.d 02721

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ / OSMANLI ARŞİVİ
EV.HMH.d 02721
02721 | 4 | 1135.C.3 | 1136.C.14

Dipnotlar

- 1 Mehmed İpşirli, "Gülnûş Emetullah Sultan", *DİA*, XIV, 248; Mustafa Güler, *Gülnûş Valide Sultan'ın Hayatı ve Hayrâtı-I*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2006, s. 21; Emin Berksan, "Emetullah Gülnûş Sultan ve Vakıfları", yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1998, s. 8-10; Müşfika Akbulut, "Üsküdar Yeni Camii ve Külliyesi", yüksek lisans tezi, Marmara Ünivesitesi SBE, 2003, s. 8-10.
- 2 İbşirli, a.g.m., s. 248,
- 3 a.g.e., s. 248; Güler, a.g.e., s. 21.
- 4 Berksan, a.g.t., s. 48.
- 5 Kitapların listesi için bk. Berksan, a.g.t., s. 15-20.
- 6 Tülay Sezgin Orman, "Yeni Valide Camii Külliyesi", *DİA*, 43, 433; Güler, a.g.e., s. 33-36.
- 7 Güler, a.g.e., s. 34.
- 8 Orman, a.g.m., s. 433.
- 9 Vakıf akarının malikane ile işletilmesiyle alakalı olarak 3.3'üncü bölüme müracaat ediniz.
- 10 Geniş bilgi için bk. Mehmet Genç, "Malikane", *DİA*, XVII, 517.
- 11 Haremeyn vakıfları, gelirinin tamamının ya da bir kısmının Haremeyn hizmetlerine tahsis edildiği vakıflardır. Mustafa Güler, *Haremeyn Vakıfları (16. Ve 17. Yüzyıllar)*, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 159.
- 12 Genç, a.g.e., s. 517.
- 13 Vakıf çiftlikleri de diğer çiftliklerle aynı statüde idi. Bu çiftlikleri de reayalar işletmekteydiler. Resm-i ziraat bu çiftlikleri eken reayanın çift resmi ile öşrünü mülk sahibi olan vakfa vermesi muhtemelen muhasebe bilançosunda resm-i ziraat olarak yazılmıştır. Halil İncalcık, "Çiftlik", *DİA*, VIII, 314.
- 14 Akbulut, a.g.t., s. 17-68.

Foto: Hüsna Altın

NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE ÜSKÜDAR ESNAFI (1827-1856)

DOÇ. DR. HAMİT PEHLİVANLI

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Giriş

Osmanlı Devleti'nde sayımlara önem verildiğini biliyoruz. Padişahlara sunulan bazı layihalardan ve yapılan uygulamalardan devletin, toprak yazımına, nüfus kaydına/sayımına önem verdiği anlaşılmaktadır. Böylece Osmanlılarda nüfus sayımı asırlarca toprak yazımı dolayısıyla yapılmıştır. Toprak yazımına dair pek çok defter olduğu ilgililerin malumudur.¹ Bazı uzmanlar “Nüfus bilimi (demografi)” ile “nüfus hizmetleri” arasında ayırım yapmışlardır. Buna göre nüfus bilimi sınırları belli bir coğrafyada bulunan nüfusun yapısını, özelliklerini ve değişimleri inceleyen bilim dalıdır. Nüfus hizmetleri ise nüfusla ilgili kayıtların tutulması, korunması ve paylaşılması gibi teknik konuları içermektedir.² Bu tasnife göre Osmanlı döneminde yapılan nüfusla ilgili işlemleri de “nüfus hizmetleri” çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu durumda bugünkü manada nüfus sayımı yapılmamış, 1800'lerden itibaren nüfus kayıtları yapılmaya başlanmıştır. Bir bakıma eski kayıt sistemi yeni ihtiyaçlara göre güncellenmiştir diyebiliriz.³ Nitekim Sultan II. Mahmud kendisine sunulan ülkenin nüfus kayıtlarının yapılması hususundaki layihaların etkisiyle 1831'de (Hicri 1247) nüfus yazımına karar vermiştir. Yazım, Müslüman ve gayrimüslim nüfus olarak yapılmıştır.⁴ Kemal Karpat'ta bu hususta (kayıt/sayım ayırımı) “okuyucu, sayım sözcüğünün, günümüzdeki kullanımından farklı olarak, Osmanlı bağlamında mutlaka kişi sayımı demek olmadığını aklında bulundurmalıdır. Sayım daha ziyade nüfusun mevcut en sağlam bilgilere dayanılarak özel defterlere (sicillere) geçirilmesiydi. Osmanlılar ancak 19. yüzyılın sonunda vatandaşlarını gerçek anlamda bir birey olarak sayma girişiminde bulundular”⁵ diye yazmaktadır.

1831 yazımının ilk sayım olduğunu kabul edenler olduğu gibi bunun aksini düşünenler de bulunmaktadır. Nitekim Kemal Karpat, “1831 sayımı, 19. yüzyılda yapılmış ilk sayım olarak tanımlanmakla birlikte neredeyse iki yüz yıllık *bir aradan sonra bu adlandırmanın ne derece doğru olduğu kuşkuludur*”⁶ şeklinde şüphesini ortaya koymaktadır. Adnan Çimen bu husustaki farklı görüşlerin iyi bir hülasasını yapmıştır. Çimen, Osmanlı Devleti’ndeki nüfus hizmetleri açısından 1831 sayımını, 1829’da İstanbul’da yapılan yerel nüfus sayımı/yazımını bir tarafa bırakarak bir milat olarak kabul etmektedir.⁷ Ancak Kemal Karpat’ın 1831 sayımının ilk olmadığı kanaatini destekler mahiyette kayıtlar mevcuttur. İstanbul ve çevresinde 1829’dan önce de 24.07.1827’ (29 Zilhicce 1242)de bir sayım/yazım yapıldığı nüfus defterlerinden anlaşılmaktadır.⁸ Bu durumda 1831 sayımını ilk veya milat kabul etmek bir bakıma zor görünmektedir. İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalsa da nüfus sayımı/yazımının daha önce başladığı ve 1831 sayımına daha tecrübeli ve bilinçli şekilde başladığı açıktır.

Enver Ziya Karal 1831’den sonra yeni bir nüfus sayımı 1844’de yapılmıştır diyor. Bizim kullandığımız İstanbul nüfus kayıtlarında bu tarihten önce sırası ile şu tarihler bulunmaktadır: 1827 (1242), 1253(1838), 1254 (1839), 1255 (1840), 1256 (1840), 1258 (1842), 1260(1844). Bu tarihten sonra yapılan sayımlar ve kullandığımız defterlerin tarihleri ise şöyledir: 1261 (1845), 1264 (1848), 1270 (1854), 1272 (1856), 1273 (1856). Bu durumda bizim incelediğimiz nüfus defterlerinde rastladığımız muhtelif tarihler, 1844’den önce de sayımların yapıldığını göstermektedir. Enver Ziya Karal Dr. Nicolas V. Michoff’dan “1856’da yalnız Anadolu, Suriye ve Kürdistan’ın bir kısmına inhisar eden bir nüfus sayımının yapıldığını”⁹ aktarmaktadır. Yani 1856 yazımının/sayımının devletin tamamında yapılmadığını yazmaktadır. Halbuki 1856’da İstanbul (Asitâne) ve Bilâd-ı Selâse’de de sayım yapıldığı 1273 tarihli defterden anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde 1831 nüfus sayımlarının sonuçları üzerinde yapılan değerlendirmelerden sonra nüfus işleriyle uğraşmak üzere İstanbul’da “*Ceride Nezareti*” kurulmuştur. Nazırlığına da 500 kuruş aylıkla Mehmet Seyit Efendi getirilmiştir. Eyalet ve sancak merkezlerinde de nüfus işleriyle uğraşmak üzere “*Defter Nazırlıkları*” oluşturulmuştur. Bu nazırlar bölgenin büyüklüğüne göre “*mukayyit*” ve “*kâtipler*” tayin etme yetkisine sahiptirler.¹⁰ Günümüzde yürütülen nüfus kayıtları ile Osmanlı dönemindeki kayıt düzeni bire bir aynı değildir. Osmanlıdan bugüne zaman içerisinde şekillenerek gelişmiştir. Osmanlılardaki kayıt şekillerini üç kısımda inceleyebiliriz. Birinci dönem “*klasik tahrir kayıtları dönemi*” (kuruluştan 1800’lü yıllara kadar), ikinci dönem “*özel amaçlı nüfus kayıt dönemi*” (1827’den 1881/1882’ ye kadar) ve üçüncü dönem ise “*genel amaçlı nüfus kayıt dönemi*” (1881’den günümüze) dir.¹¹ Bizim incelediğimiz nüfus kayıtları ise ikinci dönemin ilk yarısına tekabül etmektedir. İncelemeye tabi tuttuğumuz defterlerde Asitâne ve Bilâd-ı Selâse’de bulunan esnaf kayıtları bulunmaktadır. Bazı yerlerde kayıtlar, “*Asitâne ve Bilâd-ı Selâse*” olarak karışık yazılmış, bazı yerlerde ise

“Üsküdar”, “Beşiktaş” vs. şeklinde ayrı başlıklar altında tutulmuştur. Konumuz Üsküdar olduğu için karışık tutulmuş kayıtların konumuzla ilgili olan tarihler arasındaki kısımlar taranarak Üsküdar’da bulunan esnaf ve sanatkârlar tespit edilmeye çalışılmıştır. “Üsküdar “ başlığı altında tutulan kayıtlar zaten ayrı olduğu için burada yazılı esnaf kolayca tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu defterlerde bazı başlıklarda esnafın Rum, Ermeni, Yahudi veya Müslüman olduğu belirtilmiştir. Bazılarında da başlıklarda bu ayırım yapılmamışsa da açıklamalarda kişilerin dini ve etnik durumları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kayıtlardan, Üsküdar’ın coğrafya olarak geniş bir alanı kapladığı anlaşılmaktadır. Bugün Üsküdar Kazası’nın dışında kalan ve başka kazaların sınırları içinde yer alan birçok yerleşim yeri o zaman Üsküdar sınırları içinde yer almaktadır. Günümüzde Beykoz, Ümraniye, Kadıköy gibi büyük ilçelerin tamamı bilâd-ı selâse’nin Üsküdar kısmında yer almaktadır. Üsküdar ile ilgili 1827-1856 tarihleri arasında yapılmış muhtelif yazımlardan elde edilen esnaf ile ilgili bilgiler aşağıya çıkarılmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

I. Hizmet Sektöründe Çalışanlar

A. Hamamcıyan Amelesi

22 Ocak 1838(25 Şevval 1253) tarihli nüfus yazımına göre bu sektörde çalışan “*hamamcı amelesi (işçileri)*” esnafı İstanbul genelinde toplam 1076 kişi olarak gözükmektedir. Bunlar arasında 6 kişi Üsküdar’da kayıtlıdır. Hangi hamamda çalıştıkları belli değildir. Ancak Üsküdar’da oturdukları yerler bellidir. Bunlardan üçü Yeni Mahalle’de, birisi Selami Ali’de ve ikisi Üsküdar merkezde kayıtlıdır.¹²

B. Kavvaslar

04.03.1845 (24 Safer 1261) tarihli kayda göre “*Daire-i Hazret-i Seraskeride Mevcut Kavvasan Üsküdar’da Bulunan*”¹³ başlığı altında şu bilgilere yer verilmektedir. Seraskeride çalışan kavvaslardan Üsküdar’da 31 kişi bulunmaktadır. Yaşlarına bakılacak olursa: 35 yaşında 7 kişi, 30 yaşında 5 kişi, 28 yaşında 2 kişi, 45 yaşında 2 kişi, 32 yaşında 1 kişi, 25 yaşında 2 kişi, 40 yaşında 3 kişi, 42 yaşında 1, 38 yaşında 3 kişi, 43 yaşında 2 kişi, 33 yaşında 2 kişi, 27 yaşında 1 kişi bulunmaktadır. Memleketleri bakımından dağılım ise şöyledir. Kastamonulu 4 kişi, Tosyalı 1 kişi, Şebinkarahisarlı 2 kişi, Ürgüplü 2 kişi, Zağferanbolulu (Safranbolu) 1 kişi, Ahıskalı 1 kişi, Nevşehirli 2 kişi, Amasyalı 1 kişi, Erzurumlu 1 kişi, Erzincanlı 1 kişi, Kütahyalı 1 kişi, Kırşehirli 1 kişi, Lankalı 1 kişi, Çemişkezekli 1 kişi, Taşköprülü 3 kişi, Tokatlı 1 kişi, Çerkeşli 1 kişi, Sinoplu 1 kişi, Küreli 1 kişi, olarak dağılmaktadır.

II. İnşaat Sektöründe Çalışanlar

A. Sıvacı Reaya

22 Ocak 1838 (25 Şevval 1253) tarihli yazıma göre Sıvacı reaya (gayr-i müslim) İstanbul genelinde 646 kişi olarak kayıtlıdır. Bunlardan 34 kişi Üsküdar'da gözükmekte ve 22 kişi "Yeni Mahalle"de, 8'i Selami Ali'de ve 4'ü de Üsküdar merkezde kayıtlıdır. Gayr-i Müslimleri "reaya" başlığı altında kaydetmişlerdir. Doğum yerlerine göre kayıtlarına bakıldığında şöyle bir dağılım gözükmektedir: Kayserili 15 kişi, Asitâne'li 17 kişi ve 2 kişi de Üsküdarlı'dır. Ayrıca eşkâlleri de tarif edilmektedir. Gayr-i müslimler tarif edilirken Müslümanların aksine genellikle bıyıklarının rengi ile tarif edilmektedir. Bu 34 kişiden hiç birinin sakalından söz edilmemektedir.¹⁴

B. Lağımcı Esnafı

16. 03. 1838(19 Zilhicce 1253) tarihli yazıma göre Üsküdar' da Lağımcı esnafı olarak kaydedilen 37 kişi bulunmaktadır. Bunların tamamı Müslümandır. Üsküdar'da oturdukları mahallelere göre dağılımı şöyledir: Arakiyyeci Hacı Mehmed Mahallesi'nde 3, Valide-i Atik'de 1, Murad Reis Çinili Camiinde 7, Kazasker Mahallesi'nde 1, Coşkun Han'da 1, M. Savfet Paşa Hanı'nda 3, Kefçe Dede Mahallesi'nde 3, Tavaşi Hasan Ağa Mahallesi'nde 1, Arakiyyeci Hacı Cafer Mahallesi 1, Doğancılar Mahallesi'nde 1, Ahmediye Mahallesi Mehmed Ağa Hanı'nda 8, Üsküdar'da 3, Hacı Hasan Ağa Hanı'nda 1, Tonbul Ali Hanı'nda 2 ve Halim Ağa Hanı'nda 1 kişi kayıtlıdır. Hanlarda ikamet edenlerin bekâr olma ihtimalleri yüksektir. Bunları memleketlerine göre dağılımları şöyledir: Asitâne'li 1, Kayserili 6, Kengirli 1, Karahisarlı 7, Konyalı 1, Yahyalılı 16, Develili 3 ve Zağferanbolulu 1 kişi kayıtlıdır. Eşkâlleri genellikle sakallarının rengine, gençler yeni bıyığı terleyen veya bıyıksız şeklinde tarif edilmektedir.¹⁵

C. Dülgerler ve Neccarlar

1. Maydoslu Dülger-Neccar

13.03.1838 (16 Zilhicce 1253.) tarihli yazıma göre Çanakkale Eceabat'tan (Maydos) gelen Rumlar dülgerlik yapmaktadırlar. Mesleği dülgerlik olarak kaydedilen 620 kişiden 10 kişi Üsküdar'da mesleğini icra etmektedir. Bunlardan ikisi Asitâneli diğerleri Maydos'ludur. Yine bunlardan 5'u Üsküdar merkezde, 1'i Yeni Mahalle'de oturmaktadır.¹⁶

2. Midillili Dülger-Neccar

Midillili Rumlardan dülger esnafı olanlar "Dülgerân-ı Midillü Kolu-Rum" başlığı altında 13.03.1838(16 Zilhicce 1253.) tarihli yazımda kaydedilmiştir. Bunlar arasında Üsküdar'da oturan bir kişi gözükmektedir. Bu kişi Asitâneli olarak yazılıdır.¹⁷

3. Karamanlı Dülger-Neccar

13.03.1838 (16 Zilhicce 1253) tarihli kayıtlarda İstanbul genelinde Karamanlı Dülger-neccarlar toplam 507 kişi olarak gözükmektedir. “Dülgeran-ı Karaman Kolu” adı ile kaydedilen bu esnaftan 10 kişi Üsküdar’da oturmaktadır. Bunların memleketlerine göre dağılımı şöyledir: 3 kişi Sille’li, 5 kişi Asitâneli, 1 kişi de Ordulu’dur. Oturdıkları yere göre dağılımları ise şöyledir: 7 kişi Üsküdar Yeni Mahalle’de, 1 kişi Kuzguncuk’ta ve 2 kişi Üsküdar merkezde ikamet etmektedir.¹⁸

4. Ermeni Neccar

“Sivas Perakende Neferi” başlığı altında kaydedilen ermeni neccar toplam 1355 kişidir. Bunlar arasında Üsküdar’da oturan 39 kişidir. 13.03.1838 (16 Zilhicce 1253.)tarihli defter kaydına göre Üsküdar’da oturanların mahallelere göre dağılımı şöyledir: Yeni Mahalle’de 21, Selami’de 15 ve Üsküdar merkezde 3 kişi kayıtlıdır. Bunların memleketlerine göre dağılımı ise şöyledir: Asitâne’li 28, Bozok’lu 1, Bayburtlu 1, Kiğı’lı 1, Erzurumlu 4 kişidir.¹⁹

5. Neccaran-ı İstanbul Neferi

13.03.1838 (16 Zilhicce 1253.)tarihli defter kaydına göre İstanbul neccarı toplam 661 kişidir. Bunlardan 16 kişi Üsküdar’da kayıtlıdır. Üsküdar’da oturanların mahallelere göre dağılımı şöyledir: Yeni Mahalle’de 7, Üsküdar merkezde 9 kişi oturmaktadır. Memleketlerine göre dağılımı da şöyledir: Asitâneli 11, Bakkal Köylü 4 kişidir.²⁰

6. Müslüman Neccar ve Dülger Yiğitbaşları

13.03.1838 (16 Zilhicce 1253.)tarihli defterde Müslüman ve “*Der Aliye’deki Neccaran ve Dülgeran*” adı ile kayıtlı esnaf arasından 11 kişi Üsküdar’da oturmaktadır. Mahalleler göre bunların dağılımı şöyledir: Hacı Hesna Hatun’da 2, Rum Mehmed Paşa’da 2, Selami Ali’de 1, Çavuşbaşı Hanı’nda 1, Süleyman Ağa’da 1, Camii Kebir’de 1, Valide-i Atik’de 1 ve Üsküdar’da 2 kişidir. Memleketlerine göre dağılımı da şöyledir: Asitâne’li 1, Çerkeşli 3, Üsküdarlı 1, Sinoplu 1, Kenkırılı 1, Karamanlı 1, Zağferanbolulu 1 kişidir.²¹

D. Dı(u)varcılar

1. Dıvarcıyan Nefer-i Kebiri

05.03.1839 (19 Zilhicce 1254.)tarihli defter kaydına göre İstanbul ve bilad-ı selasede Dıvarcılık yapan 1225 kişi bulunmaktadır. Bunlar arasında Üsküdar’da yaşayan 33 kişidir. Dıvarcıların tamamı gayr-i müslimdir. Memleketlerine göre dağılım şöyledir: Naslıçeli 12, Kesriyeli 21 kişidir. Üsküdar’da merkezde kaydı olan 31 kişi, Yeni Mahalle’de oturan 2 kişidir.²²

2. Dıvarcıyan Nefer-i Sagiri

05.03.1839 (19 Zilhicce 1254.) tarihli defter kaydına göre İstanbul ve bilâd-ı selâsede Dıvarcılık yapan 901 kişidir. Bunlar arasında Üsküdar'da yaşayan 10 kişidir. Dıvarcıların tamamı gayr-i müslimdir. Memleketlerine göre dağılım şöyledir: Nasliçeli 5, Kesriyeli 5 kişidir. Bunların tamamı Üsküdar'da merkezde oturmaktadır.²³ Dıvarcı olarak çalışanların "*Nefer-i kebir*"den büyük işçiler, "*Nefer-i Sagir*" den de çocuk veya genç işçiler olduklarını anlayabiliriz.

E. Taşçı Esnafı

1. Taşçı Dükkânları: 24.07.1827 (29 Zilhicce 1242.) tarihli defter kaydına göre "Üsküdar'da mevcut Taşçı esnafı ve kalfa ve çırakları" şunlardır:

Karaca Ahmed Sultan'da dokuz, İnadiye'de bir, Balaban'da dört ve Ayazma Camisi altında bir adet taşçı esnafına ait dükkân bulunmaktadır. Dükkân sahipleri Müslümandır. Bazı dükkânların tek sahibi, bazılarının da ortakları vardır.²⁴

2. Taşçı Kalfaları: 24.07.1827 (29 Zilhicce 1242.) tarihli defter kaydına göre Üsküdar'da Müslüman perakende taşçı kalfası olarak 17 kişi bulunmaktadır. Bunlardan beş kişi bekâr, dört kişi evlidir. Ayrıca yedi kişi için "*efendi*" kaydı düşülmüştür. Bir kişi ile ilgili olarak açıklama bulunmamaktadır.²⁵ Ayrıca başka sayfalarda "*Perakende Taşçı Kalfaları, Üsküdar Kolu*"²⁶ başlığı altında Müslüman 16 kişinin daha kaydı bulunmaktadır. Müslümanların dışında "Üsküdar'da olan perakende reaya taşçı kalfaları" mevcuttur. Gayri müslim bu kalfalar kayıtlarda 28 kişi olarak gözükmektedir. Ayrıca gayri Müslimlere ait bir de dükkân bulunmaktadır. Dükkânda üç kişi gözükmekte ve bunlardan ikisi kalfadır.²⁷

F. Mezarıcı Esnafı

27. 11. 1848 (29 Zilhicce 1264) tarihli defterde "*Esnaf-ı mezerciyan-ı Üsküdar*"²⁸ başlığı altında Üsküdar'da kayıtlı dört mezarıcı bulunmaktadır. Mezarıcılar Müslümandır. Mezarıcılardan İbrahim b. Ahmed 40, Zeynel Abidin b. İbrahim 55, Mehmed b. Mustafa 39 ve Ali b. Ahmed ise 61 yaşındadır.

III. Tekstil Sektöründe Çalışanlar

A. Pen(m)be İplik(Pamuk İpliği) Bükücü Esnafı

10.09.1840(13 Receb 1256) tarihli kayda göre "*Pembe İplik Bükücü Esnafın Üsküdar Kolu*" nda toplam on dükkân bulunmaktadır. Dükkânlarda kalfa olarak 6 gayr-i müslim, usta olarak 8 gayr-i müslim, çırak olarak 5 gayr-i müslim ve sıfatı belirtilmeyen 2

gayr-i müslim çalışmaktadır. Bu iş kolunda çalışanların kayıtlara göre tamamı gayr-i müslimdir.²⁹

B. Bürümcükcü Esnafı

03. 04. 1842 (21 Safer 1258) tarihli kayda göre Üsküdar'da bulunan Bürümcükcü esnafının dağılımı şöyledir: Üsküdar'da Rıhtım Cami yanında 3 dükkân vardır. Birinci dükkânda 3 gayr-i müslim, ikinci dükkânda iki gayr-i müslim, üçüncü dükkânda da iki gayr-i müslim çalışmaktadır. Toptaşı'nda da üç dükkân vardır. 4 numaralı dükkânda üç, 5 numaralı dükkânda bir ve 6 numaralı dükkânda da bir gayr-i müslim çalışmaktadır. Dükkânların sahibinin kim olduğu açıkça yazılmamakla beraber sahiplerinin ve çalışanlarının gayr-i müslimler olduğunu söyleyebiliriz.³⁰

IV. İMALAT VE TİCARET SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLAR

A. Balmumcular ve Balmumhaneler

14.03.1842 (Gurre-i Safer 1258)yılı başlarında Üsküdar'da bulunan balmumcu dükkânlarının sahipleri şunlardır: Arakıyeci Hacı Cafer Mahallesinde Şükrü Efendi Balmumhanesi (üç kalfa çalışmaktadır), Hacı Hesna Hatun Mahallesinde İbrahim Efendi Balmumhanesi (dört kalfa çalışmaktadır), Tekke Kapısında Ali Ağa Balmumhanesi (bir kalfa çalışmaktadır), Dıvar Yanı Mahallesinde Hafız Bekir Efendi Balmumhanesi (bir kalfa çalışmaktadır) ve Hacı Hesna Hatun Mahallesinde Ali Ağa Balmumhanesi'dir (bir kalfa çalışmaktadır). Balmumcu esnafı ve çalışanları Müslümandır.³¹

B. Tuzcu Esnafı

18.03.1842 (5 Safer 1258) tarihli kayda göre Üsküdar'da 10 adet tuzcu esnafına ait Dükkân bulunmaktadır. Dükkânlarda görevli olanlar kethüdalar, ustalar ve çıraklar olarak vasıflandırılmaktadır. Ayrıca bazı dükkânların ortakları bulunmaktadır. Görevliler arasında bir de görevleri belirtilmeyenler bulunmaktadır. Bir numaralı dükkânın kethüdası ve ortağı Müslümandır. Diğer Dükkânlarda çalışanlar gayr-i müslimdir.³²

C. Fırıncı, Değirmenci ve Ekmekçi Esnafı

1. Ermeni Fırıncı ve Değirmenci Esnafı

a. 1840 (1255) Sayımına Göre: 1840 (28 Zilhicce 1255) tarihli kayda göre Ermeni değirmenci, fırıncı ve ekmekçi esnafı tabloda gösterilmiştir:³³

(1255- Z-29 sayımına Göre Asitâne ile Eyüp, Galata ve Üsküdar kazalarında Mevcut Değirmen ve Fırınlarda Sakin Ekmekçi, Fırıncı, Değirmenci ERMENİ Esnafı nüfus defteri.) (Tablo: 1)

Sıra No	Semt, Mahalle ve Köyler	Fırınlara	Değirmenler	Sayı (Kişi)
1	Kadıköy	Fırın	Değirmen	63
2	Çatal	Ekmekçi	Değirmen	75
3	Helvacı		Uncu Değirmeni	11
4	Kızlarağası	Fırın	Değirmen	29
5	Bereket		Değirmen	17
6	Cami İçi		Uncu Değirmeni	10
7	Çavuş Deresi		Uncu Değirmeni	15
8	Aziz Mahmud Hüdayi Tekkesi Karşısında	Francalacı		47
9	Yeni Çeşme		Beylik Değirmeni	5
10	Asma Altı		Değirmen	16
11	Salacak	Beylik Ekmekçi Fırını		99
12	Ayazma	Francalacı Fırın		44
13	Balaban ?	Fırın	Değirmen	64
14	Salacak	Francalacı Fırın		32
15	Üsküdar	Kebabçılar Fırını	Değirmen	85
16	Bulgurlu		Değirmeni	34
17?		Uncu değirmeni	2
18	Valide-i Atik		Uncu değirmeni	5
19	Üsküdar Arasta		Değirmen	20
20	Kuzguncuk	Ekmekçi Fırını	Değirmen	23
21	İstavroz Karyesi	Ekmekçi Fırın		8
22	Beylerbeyi	Ekmekçi Fırını	Değirmen	17
23	Beylerbeyi	Ekmekçi Fırını		28
24	Çengel Karyesi	Ekmekçi Fırını	Değirmen	36
25	Mirahur		Değirmen	21
26	Anadolu Hisarı	Ekmekçi Fırın		7
27	Kandilli Karyesi	Fırın		15
28	Dağhoğlu		Değirmen	23

29	Kanlıca Karyesi	Fırın	Değirmen	13
30	Beykoz Karyesi	Fırın	Değirmen	29
31	Anadolu Kavağı	Fırın	Değirmen	9
32	Şatır	Fırın	Değirmen	74
33	Şatır	Fırınına	Mülhak Değirmen	5
34	Ayazma		Yeni Değirmen	13
	Toplam	21	26	1004

b.1845 (1260) Sayımına Göre

09.01.1845 (29 Zilhicce 1260) tarihli kayda göre Ermeni değirmenci, fırıncı ve ekmekçi esnafı tabloda gösterilmiştir:³⁴

(1260- Z-29 sayımına Göre Üsküdar-Kadıköy-Selimiye-Aziz Mahmud Hüdayi ve Beykoz Gibi Yerlerdeki Mevcut Değirmen ve Fırınlarda Sakin ERMENİ Ekmekçi Fırıncı Değirmenci Esnafı) (Tablo: 2)

Sıra No	Semt, Mahalle ve Köyler	Fırınlarda	Değirmenler	Sayı (Kişi)
1	Kadıköy	Fırın	Değirmen	36
2	Selimiye	Ekmekçi		58
3	Selimiye	Françalacı	-	9
4	Kızlarağası	Fırın	Değirmen	69
5	Aziz Mahmud Hüdayi Tekkesi Karşısında	Françalacı		45
6	...İçi	Fırın	Değirmen	20
7	Çavuş Deresi		Değirmen	5
8	Uncular		Değirmen	5
9	Yeni Çeşme		Beylik Değirmeni	5
10	Mirahur		Değirmen	5
11	At Pazarı		Değirmen	14
12	Ayazma	Fırın	Değirmen	44
13	Balaban Mahallesi	Fırın		59
14	Köprübaşı	Fırın		48
15	Üsküdar	Şatır Fırını		95

16	Üsküdar	Kebabçılar Fırını	Değirmen	63
17	Üsküdar		Berekin Değirmeni	14
18	Üsküdar	Asma Altı Fırını	-	15
19	Tekke Kapısı	Fırın		30
20	Üsküdar Arasta		Değirmen	10
21	Kuzguncuk	Ekmekçi Fırını		23
22	İstavroz	Fırın		10
23	Beylerbeyi	Francala Fırını		4
24	Beylerbeyi	Ekmekçi Fırını		20
25	Çengel Karyesi	Fırın		30
26	Alemdağı	Ekmekçi Fırını		2
27	Anadolu Hisarı	Fırın	Değirmen	7
28	Kandilli Karyesi	Fırın		13
29	Paşabahçesi	Fırın		4
30	Kanlıcak Karyesi	Fırın	Değirmen	10
31	Beykoz Karyesi	Fırın	Değirmen	26
32	Anadolu Kavağı	Fırın	Değirmen	17
33	?	Fırın		2
34	?	Fırın		2
	Toplam	27	17	817

c. 1856 (1273) Tarihli Sayıma Göre Ermeni Fırıncı ve Değirmenciler:³⁵(Tablo: 3)

Sıra No	Semt, Mahalle ve Köyler	Fırıncılar	Değirmenler	Sayı (Kişi)
1	Selimiye	Beylik fırını		116
2	Bağlarbaşı	Ekmekçi Fırını.		22
3	Ayazma	Francalacı fırını ve Yeni Çeşme Ekmekçi		36
4	Esb (At) Pazarı	-	Helvacı değirmeni	5
5	Üsküdar	Fırın		68

6Beyliyanda?	-	Refik Asiyabı (su değirmeni)	5
7	Üsküdar Cami Şerifi	-	Ekin Değirmeni	20
8	Uncular Sokağı		Valide Değirmeni	12
9	Üsküdar	Şatır fırını		48
10	Üsküdar	Kebabçılar Ekmekçi Fırını		84
11	At PazarıFırını?		43
12	Kızlarağası	Francala fırını		93
13	Ayazma		Tafi oğlu değirmeni	17
14	Uncular Sokağı		Bereket Değirmeni	36
15	Gülfem Hatun Camii derununda		Refik değirmeni	15
16	Ayazma'da		Yeni değirmen	9
17	Üsküdar Tekke Kapısı	Fırını	-	40
18	Üsküdar İskele başında		Edhem Efendi Değirmeni	23
19	Kuzguncuk	Ekmekçi Fırını		36
20	Beylerbeyi	Fırın	Değirmeni	50
21	Anadolu Hisarı	Fırın		15
22	Üsküdar- Çinili Cami	Fırın		9
23	Beykoz	Ekmekçi		5
24	Paşa limanı		Değirmen	19
	Toplam	14	11	826

1839 sayımına göre 1844 ve 1856'da yapılan sayımlarda çalışanlar bakımından bir azalma söz konusudur. 1839'da toplam 34 fırın ve değirmene karşılık 1856'da bu sayı 24'e düşmüştür. Çalışan insan sayısı bakımından da bir azalma söz konusudur. 1839'da çalışan 1004 kişiye karşılık 1844'de 817 kişi çalışmaktadır. 1839 ve 1844 sayımına göre 1856'da fırın ve değirmen sayısında azalma olmuştur. Ancak çalışan sayısı 1844'e göre 817 kişiden 826'ya çıkmıştır. Değirmen ve fırın sayısındaki düşüğe paralel olarak işçi sayısında da düşüş görülmektedir. İşçi sayısında yaklaşık iki yüz civarında bir düşüş söz konusudur. İş yeri sayısında %29.41'lik bir düşüş, işçi sayısında da %17.72'lik bir düşüş söz konusudur.

2. Müslüman Fırıncı, Değirmenci ve Ekmekçi Esnafı

09.01.1845 (29 Zilhicce 1260) tarihli kayda göre Müslüman değirmenci, fırıncı ve ekmekçi esnafı tabloda gösterilmiştir:³⁶

(1260- Z-29 sayımına Göre Üsküdar-Beylerbeyi ve Kanlıca'daki Müslüman Esnaf (Tablo: 4)

Sıra No	Semt, Mahalle ve Köyler	Fırıncılar	Değirmenler	Sayı (Kişi)
1	Ayazma	Françalacı		4
2	Ayazma		Dağlıoğlu Uncu	3
3	Ayazma		Yeni Uncu	1
4	Selimiye	Françalacı	-	7
5	Üsküdar	Şatır	Şatır	6
6	Üsküdar	Tekke Kapısı Ekmekçi	-	3
7	Üsküdar	Kıy ?	-	11
8	Aziz Mahmud Hüdayi Tekkesi Karşısında	Françalacı		4
9	Üsküdar	Çatal ekmekçi	Çatal ekmekçi	7
10	Çavuş deresi		Uncu	1
11	Selimiye	Beylik Ekmekçi		11
12	Kadıköy	Fırın	Değirmen	2
13	Kuzguncuk	Ekmekçi	Değirmen	2
14	Bulgurlu Köyü	Françalacı		2
15	Yeni Çeşme		Beylik Değirmeni	22
16	?	Ekmekçi Fırını		2
17	Çengelköy	Ekmekçi Fırını	Değirmen	5
18	İncirköy	Ekmekçi Fırını	Değirmen	14
19	Kanlıca	Fırın	Değirmen	15
20	Beylerbeyi	Ekmekçi Fırını	Değirmen	18
21	İncirköy	Françalacı		1
22	Üsküdar		Yalı Değirmeni	3
23	Anadolu Kavağı	Fırın	Değirmen	3
24	Beykoz	Fırın	Değirmen	20
25	?			2
	Toplam	19	15	169

1260 tarihli başka bir kayıta Kebapçılar Fırın ve değirmeni ile İstavroz'daki ekmekçi fırınının ayrıca kaydı tutulmuştur. Bu fırın ve değirmenlerin sahipleri ve çalışanları da Müslümandır. Bu bakımdan yukarıdaki tablonun dışında isimleri verilerek ayrı yazılan bu fırın ve değirmenleri de Müslüman fırıncı ve değirmenciler arasında göstermeyi uygun buluyoruz. Bu kayıtlara göre adı geçen fırın ve değirmende çalışanların durumu şöyledir:

a. Üsküdar'da Kâin Kebapçılar Fırını Değirmeni

Üsküdar'da kebabçılar Fırın ve değirmeninde 11 kişi çalışmaktadır. Çalışanların tamamı Müslümandır. Bunlardan Erzincanlı 1, Karahisarlı 3, Erzurumlu 1, Kemahlı 1, Eğridereci 1, Kuruçaylı 4 kişidir. Yaşlarına bakacak olursak bir kişi 55 yaşında, iki kişi 45 yaşında, iki kişi 30 yaşında, dört kişi 35 yaşında, bir kişi 18 yaşında ve bir kişi de 19 yaşındadır. Uzun boylu 5, uzunca boylu 1, orta boylu 5 kişi bulunmaktadır. Yine bunlardan sarı sakallı 1, kara sakallı 2, kumral sakallı 2, kara bıyıklı 2, ter bıyıklı 1, az sarı bıyıklı 1, kır sakallı 1, kumral bıyıklı 1 kişi bulunmaktadır.³⁷

b. İstavroz'da Kâin Ekmekçi Fırını

İstavrozdaki ekmekçi fırınında 2 kişi çalışmaktadır. Orta boylu kır sakallı bir Müslüman fırının sahibi olup 52 yaşındadır. Yanında oğlu Halil çalışmakta olup 25 yaşında ve az kumral bıyıklıdır.³⁸

3. RUM Fırıncı, Değirmenci ve Ekmekçi Esnafı

09.01.1845 (29 Zilhicce 1260) tarihli kayda göre Rum değirmenci, fırıncı ve ekmekçi esnafı tabloda gösterilmiştir:

(1260- Z-29 sayımına Göre Üsküdar Kazası ve Beykoz'da Değirmen Ve Fırınlarda Çalışan RUM Esnaf)³⁹ (Tablo: 5)

Sıra No	Semt ve Köyler	Fırınlara	Değirmenler	Sayı (Kişi)
1	Selimiye		Değirmen	6
2	Üsküdar	Ayazma Francalacı		3
3	Kanlıca	Ekmekçi Fırını		1
4	Üsküdar/Toptaşı		Değirmen	5
5	Kuzguncuk		Değirmen	26
6	Kadıköy		Değirmen	33
7	Beylerbeyi		Değirmen	21
8	Göksu		Değirmen	6
9	Haydar Paşa/İbrahim Ağa		Değirmen	2
	Toplam	2	7	103

Kayıtlardan anlaşıldığına göre ekmekçilik ve fırıncılıkta Ermeniler başı çekmektedir. Bu işlerde 1000'in üzerinde Ermeni çalışana karşılık 169 Müslüman, 103'de Rum Osmanlı vatandaşı çalışmaktadır. Fırın ve değirmen sayısı bakımından da Ermeniler, Müslüman ve Rumlardan daha fazladır. Üsküdar bölgesinde Ermeniler ekmekçilik ve fırıncılığı adeta tekellerine almış durumdadırlar.

D. Sucular ve Desticiler

1. Perakende Destici ve Sucu Esnafı

22.09.1854 (29 Zilhicce 1270) tarihli kayda göre Üsküdar'da 6 sucu dükkânı bulunmaktadır. Üsküdar Selamsız'da 2, Kadıköy'de 1, Süleyman Ağa Mahallesi'nde 1, Yeni Mahalle'de 1 ve Üsküdar Büyük İskele başında 1 sucu dükkânı bulunmaktadır. Bunlardan Süleyman Ağa mahallesindeki sucu ve ortağı Müslüman, diğerleri ise gayr-i müslimdir. Destici olarak Selamsız'da gayr-i müslim bir esnaf, Üsküdar'da da bir perakendeci sucu bulunmaktadır.⁴⁰

2. Süvari Sucular

Kısıklı, Akbaba Dereseği, Kanlıkavak'tan gelen süvari sucu esnafı olarak 33 kişinin kaydı bulunmaktadır. Bunlar Üsküdar Çamlıca, Beykoz ve Kısıklı'da su dağıtımını yapmaktadır. Hepsinin birer beygiri bulunmaktadır. Bunlar içinde 8 sucu gayr-i müslim, diğerleri Müslümandır. Bunlardan 6'sı Bulgurlu'da, 1'i Beykoz'da, 2' si Papas Armutlu'da, 1'i Selimiye'de, 2'si Kısıklı'da, 1'i Yeni Mahalle'de, 6'sı Aşık Osman Hanı'nda, 3'ü Tahir Ağa Hanı'nda, 3'ü Kadıköy'de, 1'i Murad Reis'de, 1'i Toptaşı'nda, 1' İstavroz'da, 1'i Helvacı Hanı'nda, 1'i Meryem Ana'da oturmaktadır.⁴¹

E. Kayıkçı, Bekâr ve Mavnacı Müslüman Esnaf

1. Kayıkçı Esnafı

29. Zilhicce 1260 tarihli nüfus defterinde Üsküdar iskelesinde çalışan Müslüman kayıkçılar hakkında bilgiler verilmektedir. Kayıkçı esnafı şöyle tasnif edilmiştir:

a-Üsküdar iskelesinin Sınıf-ı evvel Kayıkçıları: Üsküdar'da bu defterden anlaşıldığına göre toplam 386 kişi bulunmaktadır. Yaşları 16 ile 35 arasında değişmektedir.⁴²

b-Üsküdar iskelesinin Sınıf-ı sani Kayıkçıları: 29 Zilhicce 1260 tarihli deftere göre ikinci sınıf kayıkçıları toplam 111 kişidir.⁴³

c-Üsküdar iskelesinin Sınıf-ı salis Kayıkçıları: 29 Zilhicce 1260 tarihinde tutulan kayıtlara göre üçüncü sınıf kayıkçılar toplam 242 kişidir.⁴⁴

d- Üsküdar iskelesinin Sınıf-ı Rabi Kayıkçıları: 29 Zilhicce 1260 tarihinde tutulan kayıtlara göre dördüncü sınıf kayıkçılar toplam 165 kişidir.⁴⁵

2. Mavnacı Esnafı

a-Üsküdar iskelesinin Sınıf-1 evvel Mavna mavnacıları Neferatı: 29 Zilhicce 1260 tarihli (09.01.1845) defter kayıtlarına göre Üsküdar iskelesindeki mavnalarda çalışan birinci sınıf mavnacı esnafının toplamı 915 kişidir.⁴⁶

b- Üsküdar iskelesinin Sınıf-1 sani Mavna mavnacıları Neferatı: 29 Zilhicce 1260 tarihli defter kayıtlarına göre Üsküdar iskelesindeki mavnalarda çalışan ikinci sınıf mavnacı esnafının toplamı 105 kişidir.⁴⁷

c-Üsküdar iskelesinin Sınıf-1 salis Mavna mavnacıları Neferatı: 29 Zilhicce 1260 tarihli defter kayıtlarına göre Üsküdar iskelesindeki mavnalarda çalışan üçüncü sınıf mavnacı esnafının toplamı 238 kişidir.⁴⁸ 213 numaralı defterde kayıtlı kayıkçı ve mavnacıların tamamı bekâr olup, Üsküdar'daki hanlarda ve Üsküdar mahallelerinde oturmaktadırlar. Toplam bekâr kayıkçı ve mavnacı 2162 kişidir.

d-20.08.1857 (29 Zilhicce 1273) tarihli kayıtlara göre bekar ve mavnacı esnafın miktarı bir hayli yüksektir. Kayıtlara göre toplam 5139 kişi mavnacılıkla uğraşmaktadır.⁴⁹

(1273- Z-29 sayımına Göre Üsküdar Kazasının Üsküdar-Debbağlar-Solak Sinan-Selami Ali Efendi vs. de Kâin Bekâr ve Mavnacı Müslüman Esnaf) (Tablo: 6)

Sıra No	Semt, Mahalle ve Köyler	Bekâr ve Mavnacıların Adedi
1	Murad Reis	188
2	Mahalle-i Arakiyyeci Cafer Der Üsküdar-1 Karaca Ahmed	89
3	Üsküdar'da Valide-i Atik Civarında Arakiyyeci Hacı Mehmed Ağa Mahallesi	105
4	Üsküdar/Toptaşı Debbağlar Mahallesi	287
5	Solak Sinan Mahallesi	88
6	Davut Paşa	501
7	Hacı Ahmet Çelebi	42
8	Mahalle-i Hamza Fakir... Aziz Mahmud Efendi	57
9	Mahalle-i Sinan Paşa	170
10	Mahalle-i Kazasker Ahmed Efendi	106
11	Rum Mehmed Paşa	2642
12	Bulgurlu Mescid Paşa	67
13	Tavaşi Hasan Ağa Der Civarı İnadiye der Üsküdar	110
14	Üsküdar'da vaki Çakırcı Hasan Paşa Mahallesi	27

15	Uncular Sokağı	29
16	Toygar Hamza	42
17	Selami Ali Efendi	141
18	Hayreddin Çavuş	448
	TOPLAM	5139

F. Attarlar

14.03.1842 (Gurre-i Safer 1258) tarihli kayda göre Üsküdar'da bulunan Attarların buldukları mahalleler ile sahiplerinin dini mensubiyetini gösteren çizelge şöyledir:⁵⁰

Gurre-i Safer 1258 -Attaran-ı Üsküdar (Tablo: 7)

Dükkân Numarası ve Adresi	Sahibi veya çalışan	
	Müslim	Gayr-i Müslim
Dükkân1-İskele-i Kebir civarında Küçük Hamam ittisalinde Kasab Kosti		Yahudi
Dükkân 2-Büyük Karakolhane karşısında Ethem Efendi		Yahudi
Dükkân 3-Zincirli Kuyu karşısında Cay ? Yahudi		Yahudi
Dükkân 4- Zincirli Kuyu karşısında Efrayim Yahudi		Yahudi ve 1 çırak var
Dükkân 5-Muvakkit karşısında Enfiyeci ittisalinde Davud		Yahudi
Dükkân 6- Muvakkit karşısında kasab ittisalinde Mehmed Efendi		Yahudi
Dükkân 7-Meyyit Kapısında ekmekçi ittisalinde?		Hristiyan
Dükkân 8-Büyük hamam civarında yahnici ittisalinde Avram Yahudi		Yahudi
Dükkân 9-Uncular Sokağında börekçi ittisalinde Hacı Mehmed Ağa	Müslüman	
Dükkân 10-Büyük Hamam ittisalinde İzzet Ağa		?
Dükkân 11- Büyük Hamam civarında bakkal ittisalinde ... Yahudi		?
Dükkân 12-Eski Mahkeme karşısında berber ittisalinde Avram Yahudi		Yahudi ve 1 çırak var
Dükkân 13-Davud Paşa Cami karşısında şekerçi ittisalinde Ağacan		Hristiyan
Dükkân 14-Yeni Çeşme civarında sucu ittisalinde Benli zade		Yahudi
Dükkân 15- Yeni Çeşmede terzi ittisalinde Asım Bey'		Yahudi
Dükkân 16- Yeni Çeşme menzilhanesinde Asım Bey'		Yahudi

Dükkân 17- Yeni Çeşme karşısında berber ittisalinde Hacı Mustafa		Yahudi
Dükkân 18 -Tabutcular içinde Hüseyin Ağa		Yahudi
Dükkân 19-Kızlarağasında Aziz Bey		Yahudi
Dükkân 20- Kızlarağasında terzi ittisalinde Hacı Haşim Ağa	Müslüman	
Dükkân 21- Ahmediye Camii karşısında Seyyid Mustafa Ağa	Müslüman	
Dükkân 22-ittisalinde Apostol		Hristiyan
Dükkân 23- Selimiye'de manav ittisalinde Bedros		Hristiyan ve 1 çırak
Dükkân 24- Yeni Mahallede duhancı ittisalinde Hacador		Hristiyan
Dükkân 25- Yeni Mahallede menzilhane semtinde.....?		Hristiyan
Dükkân 26- Yeni Mahalledeittisalinde Hacı Mahmud Efendi		Hristiyan ve 1 çırak
Dükkân 27- Yeni Mahallede berber karşısında?		Hristiyan ve 1 çırak
Dükkân 28- Yeni Mahalledeberber ittisalinde Karabet		Hristiyan
Dükkân 29- Yeni Mahallede ittisalinde Panayod		Hristiyan ve 1 çırak
Dükkân 30- Selami'de Silahdar Bağçesinde Agob		Hristiyan
Dükkân 31- Selami'de Bakkal Sokağında manav ittisalinde Papaz		Hristiyan
Dükkân 32- Selami'de ekmekçi ittisalinde Serkiz		Hristiyan
Dükkân 33- Selami'de Şerbethane ittisalinde Norses		Hristiyan
Dükkân 34- Selami'deittisalinde Kaspar		Hristiyan
Dükkân 35- Üsküdar Cinganeittisalinde Hacı Mehmed Ağa		Hristiyan
Dükkân 36- Davut Paşa Camii karşısında berber ittisalinde Karabet		Hristiyan
Dükkân 37- Üsküdariçinde kâin		Hristiyan
Dükkân 38- Kuzguncukta münezzil tahtında yahudi		Yahudi
Dükkân 39- Kuzguncukta taşçı ittisalinde		Yahudi
Dükkân 40- Beykoz'da mekteb tahtında Yakub Ağa	Müslüman	
Dükkân 41- Beykoz'da Çeşme arkasında Duhancı Karakaş	Müslüman	
Dükkân 42- Murad Paşa Camii Şerifi karşısında kâin	Müslüman	
Dükkân 43-	Müslüman	
Dükkân 44- Selami'de bakkal karşısında manav ittisalinde		Hristiyan
Toplam	7	35

Kayıtlardan anlaşıldığına göre Attar esnafından 13 kişi meslekten ayrılmıştır. Bunlardan 8 kişi Yahudi, 3 kişi Müslüman ve bir kişi de Hıristiyan'dır. Listede 6 numarada kayıtlı isim yoktur. Bu tabloya göre toplam 43 attar dükkânı ve esnafı bulunmaktadır. Bu esnaftan 7'si hariç diğerleri gayrimüslimdir.⁵¹

H. Yahudi Çerçiler

08. 04. 1842 (26 Safer 1258) tarihli kayda göre Üsküdar'da 48 Yahudi çerçi bulunmaktadır. Bunlardan 45'i Kuzguncuklu, 2'si Asitâneli, biri de Çağ Hamamlı'dır. Listede bu kişilerin eşkâlleri de verilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre köse sakallı 3, kara sakallı 8, taze sakallı (yeni sakalı çıkan) 20, kumral sakallı 8, kır sakallı 3, sarı sakallı 6 kişi olmak üzere toplam kırk sekiz Yahudi çerçi bulunmaktadır.⁵²

I. Bakkallar

Esnaf-ı Bakkalan-ı der Üsküdar (M.1842- H.1258)⁵³ (Tablo: 8)

Dükkân Numarası ve Adresi	Tez-gâhtar	Usta	Kalfa	Çırak	Top.
1- Üsküdar-Selman Ağa Mahallesi	1	2	1	1	5
2- Üsküdar-Selman Ağa Mahallesi	1	1	1	1	4
3- Üsküdar-Selman Ağa Mahallesi	1	1	1	1	4
4- Üsküdar-Selman Ağa Mahallesi	1	1	1	-	3
5- Üsküdar-Selman Ağa Mahallesi	1	-	1	1	3
6- Üsküdar-Selman Ağa Mahallesi	1	1	1	1	4
7- Üsküdar-Selman Ağa Mahallesi	1	1	1	1	4
8- Üsküdar-Davut Paşa Mahallesi	1	1	1	-	3
9- Üsküdar-Uncular Sokağı	2	-	-	-	2
10- Üsküdar-Davut Paşa Mahallesi	2	-	1	-	3
Toplam	12	8	9	6	35

J. Üsküdar'da Börekçi Esnafı

1856 (1273) tarihli kayıta Üsküdar merkezi ile semt ve mahallelerinde bulunan dükkânların buldukları yerler ile çalışanların miktarı ve görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu esnafın börekçi oldukları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Börekçi dükkânlarında çalışanların sayısının az veya çok oluşu dükkânların iş ve müşteri kapasitesi hakkında bir fikir vermektedir. Çalışan sayısının çokluğu dükkânın iş yoğunluğunu da ifade etmektedir diyebiliriz. Bu esnaf ile ilgili kayıtlardan elde edilen bilgiler şöyledir:

Üsküdar Börekçi Esnafı (1856-1273)⁵⁴ (Tablo: 9)

Dükkân Numarası ve Adresi	Tab-lakâr	Tez-gâh-tar	Usta	Kalfa	Çıracak	İşçi	Top.
Dükkân 48- Toprak Caddesi- Üsküdar'da Selimiye'de Çeşme İttisalinde	12	1	-	-	3	-	16
Dükkân 21- Balıkçı Caddesi- Kadı karyesinde berber İttisalinde	8	2	-	1	4	-	15
Dükkân 173- Kabristan Caddesi- Üsküdar'da Bağlarbaşı	9	2	1	-	3	-	15
Dükkân 29- İskele Caddesi - Harem İskelesi'nde Keresteci ittisalinde	1	-	-	1	4	-	6
Dükkân - Üsküdar'da Çinili Camii Şerifi ittisalinde	6	1	-	-	1	3	11
Dükkân - Üsküdar Yeni Mahalle'de berber ittisalinde	5	1	1		2	4	13
Dükkân 162- Selami Ali Efendi Caddesi-Tekke Kapısında bakkal karşısında	16	2	-	2	3	3	26
Dükkân 327-Kabristan Caddesi- Selamsız'da Duhancı ittisalinde	7	2	3	-	7	6	25
Dükkân 367 - Toptaşı Caddesi - Top Taş'ında Manav ittisalinde	10	2	2	3	4	1	22
Dükkân 48- Kasım Ağa caddesi- Kasım Ağa'da bakkal ittisalinde	16	-	11	11	11	-	49
Dükkân 39- Çavuş Deresi-Çavuş Deresi'nde kahve karşısında	6	-	3	1	2	2	14
Dükkân 291- Toptaşı Caddesi- Esb (At)Pazarında gözlemeci	3	-	5	-	-	-	8
Dükkân 234- Yeni Çeşme caddesi- Yeni Çeşme berber ittisalinde	9	2	4	2	5	1	23
Dükkân 117- Kızlarağası caddesi- Kızlarağası'nda kain	5	2	2		7	2	18
Dükkân 3-Üsküdar'da Boyacı Sokağı'nda Hamam ittisalinde	19	3	2		4	1	29
Dükkân 118-Yeni Çeşme Caddesi- Üsküdar'da Büyük Hamam karşısında tuzcu ittisalinde	18	1	7	3	6	1	36
Dükkân 58-Kavak İskelesi Caddesi. Üsküdar'da Hamam ittisalinde	8	1	4	1	4	1	19
Dükkân 30-Arasta Caddesi. Üsküdar'da Arasta Kapısında	5	5	1	3	6	3	23
Dükkân 62-Karakolhane Caddesi.-Karakolhane ittisalinde	5	3	2	3		2	15
Dükkân 1- Mahkeme Caddesi 1- Mahkeme Sokağında Kireçhane ittisalinde	1	-	1	-	-	-	2
Dükkân 109-Simitçi?Kuzguncuk'ta Dere içinde	11	2	2	1	5	4	25
Dükkân 95- Kuzguncuk'ta İcadiye Karakolhanesi karşısında	2	1	1				4

Dükkân 37-Beylerbeyi Caddesi-Beylerbeyi Francalacı ittisalinde	10	1	4	1	2	3	21
Dükkân 2-Eknekçi Caddesi. Kuzguncuk'ta Menzil Hanında	-	-	-	-	-	-	-
Dükkân 6-Çeşme ...? Çengel Karyesi'nde Yeni Mahalle'de berber ittisalinde	-	-	-	-	-	-	-
Dükkân 20-Simitçi Caddesi. Çengel Karyesi'nde bakkal karşısında	9	2	6	3	6	2	28
Dükkân 44-Eski Mahalle caddesi Kanlıca'da kahve ittisalinde	5	-	5	1	5	2	18
Dükkân 34- Çarşı Caddesi -Anadolu Hisarı'nda kasap ve hamam ittisalinde	2	-	-	-	3	-	5
Dükkân - 21....Caddesi.-Yalı Karyesi'nde kain	-	1	1	-	1	-	3
Dükkân 28- Çınar Altı caddesi Beykoz'da berber ittisalinde	6	1	2	2	4		15
Dükkân 16- İskele caddesi - ..bakkal ittisalinde	4	1	2	1	1	1	10
Dükkân 32-Fellah ? caddesi. Anadolu Kavağı'nda değirmen ittisalinde	-	1	-	-	-	2	3
Dükkân -Üsküdar'da Ayazma iskelesinde kain	9	1	2	2	2	-	16
Dükkân - Üsküdar'da Büyük İskelede İşkenbeci. ittisalinde	4	-	2	2	3	1	12
TOPLAM	231	41	76	44	108	45	545

K. Keresteci Esnafı

“Üsküdar Keresteci Esnafı-31.08.1856 (29 Zilhicce 1272)”⁵⁵ (Tablo: 11)

Üsküdar Keresteci Esnafı Dükkân Numarası ve Adresi	Usta	Çırac	Yaşları veya Doğum Tarihleri	Memleketi	Dini	Diğer	Top.
1-Dükkân No:202- Üsküdar-Yenimahalle	3	1	58-25-1208-1260	Asitâne	Gayrimüslim		4
2- Dükkân No:213- Üsküdar	-	1	35	Asitâne	Gayrimüslim		1
3- Dükkân No:204- Üsküdar-Selami (3 kişi)-Yenimahalle (2 Kişi)	5	-	45-29-30-12451221	Asitâne	Gayrimüslim		5
4- Dükkân No:205- Üsküdar-Selami	1	-	22	Asitâne	Gayrimüslim		1
5- Dükkân No:206- Üsküdar-Selami (1 kişi)- Yeni Mahalle (2 kişi)	3	-	49-1232-1215	Asitâne	Gayrimüslim		3
6- Dükkân No:207- Üsküdar	1		22	Asitâne	Gayrimüslim		1
7- Dükkân No:206- Üsküdar-Selami (6 kişi)- Yeni Mahalle (1 kişi)	3	2	48-37-64-42-1223-1235-1213-1260-1245-	Asitâneli	Gayrimüslim	3 Ortak 1 hiref	9

8- Dükkân No:210- Üsküdar (1kişi)- Selami(1 kişi)- Yeni Mahalle (2 kişi)	4	-	53-44-1245-1218	Asitâneli	Gayrimüslim	-	4
9- Dükkân No:211- Üsküdar (1kişi)- Selami(3 kişi)- Yeni Mahalle (1 kişi)	3	2	19-1233-1259-1252-1241	Asitâneli	Gayrimüslim		5
10- 9- Dükkân No:212- Kadıköy	1	2	27-20-1249	Asitâneli	Gayrimüslim		3
TOPLAM	24	8				4	36

Sonuç

Bizim bu çalışmada yaptığımız, nüfus sayımları/kayıtları esas alınarak Üsküdar'da kayıtlı esnafın çalıştıkları iş kollarını tespit ettik. Bu yazımlarda esnafın iş yerinin bulunduğu yerler (semt, mahalle, sokak, cadde), ne iş yaptıkları, isimleri, ırkları, dinleri, dükkânlarda çalışan personel miktarı, personelin vasıfları(usta, çırak, kalfa v.s) ortaya konmuştur. Bu bakımdan önemli bir iş yapılmıştır. Bu dönemi araştırarak olanlara büyük bir kolaylık sağlanmıştır. En azından 19. asrın ilk yarısında Üsküdar'da bulunan esnafın bir çırpıda tespitine imkân sağlanmıştır. Yazım tarihleri arasında geçen zamanlarda yeni iş kolları, yeni esnaf ortaya çıkabileceği gibi, işini bırakanlar veya başka yerlere taşınanlar, başka bir iş koluna geçenler olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim bazı kayıtlarda da Üsküdar'dan ayrılan veya başka sebeplerle üzeri çizilenlere rastlanmaktadır. Bütün bunlara rağmen sayımlarda yapılan tespitlerin günümüz araştırmacısının işini kolaylaştıracağı muhakkaktır. Bu verilerden 19. asır Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi ile ilgili çalışacakların bir çalışma alt zeminini kurmakta çok faydalanacakları muhakkaktır. Nüfus defterlerindeki bu kayıtların Osmanlı Arşivinde bulunan diğer evrak ile birlikte yapılacak yeni yeni çalışmalara katkıda bulunacağını söylemek mübalağa olmasa gerektir. Dönemin sosyal ve iktisadi yapısını inceleyecekler için envanter vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca bu kayıtlardan Osmanlı Devletinin demografik yapısını inceleyecekler için de bolca malzeme vardır. Esnafın memleketleri, oturdukları semt ve mahalleler, yaşları, uzun, kısa ve orta boylu oluşları, tenlerinin renkleri, sakallı, sakalsız, köse oluşları, bıyıklı, bıyıksız veya bıyığı yeni çıkanlar şeklindeki eşkâl tarifleri de ilgililer için iyi birer malzeme kaynağıdır. Osmanlı vatandaşlarının memleketlerine göre hangi meslekleri icra ettikleri, bu meslek seçiminde hemşerilik duygusunun etkili olup olmadığı hakkında kayıtlardan fikir edinmek mümkündür. Defter kayıtlarından elde edilen bilgilerle dokuz adet tablo çıkarılmıştır. Böylece okuyucuya bazı bilgileri toplu olarak görme ve mukayese imkânı sağlanmıştır.

Nüfus defteri kayıtlarındaki esnafın çalıştığı iş kollarından hareketle bir değerlendirme yapacak olursak kısaca şu neticelere varabiliriz. Kayıtlardaki esnafın genellikle günlük ihtiyaçları temine yarayan işlerle iştigal ettikleri anlaşılmaktadır. Daha çok hizmet sektöründe yoğunlaştıkları görülmektedir. Endüstriyel konularla iştigal eden hemen

hemen yok gibidir. Üsküdar'ın günlük ihtiyaçlarını karşılayan esnafın dışında başka bir esnaf yok gibidir. Yani Üsküdar sanayi öncesi toplum hayatını yaşamaktadır. Esnafın yaklaşık yarısının gayrimüslim olduğu görülmektedir. Ekmekçilik, fırıncılık, duvarcılık ve tekstilcilik, attarlık, kerestecilik gibi iş kollarında Ermeni(veya gayrimüslim) Osmanlı vatandaşları ön plana çıkarken, diğer iş kollarında Müslümanlar öne çıkmaktadır. Rum vatandaşlar bazı iş kollarında görünmekle beraber sayılarının az olduğu müşahede edilmektedir. Yahudiler ise attarlık ve çerçilik gibi işlerle iştigal etmektedirler. Bu kayıtlar hem demografi çalışmaları bakımından, hem de dönemin sosyal ve ekonomik tarihi çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Nüfus defterlerinin bu anlamda iktisadi ve sosyal tarihle ilgili ve demografik yapı ile ilgili çalışacaklara önemli bir kaynak teşkil edeceği açıktır.

Dipnotlar

- 1 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yayınları, Ankara 1997, s. 6-7. (Enver Ziya Karal, Said Muhib Efendi'nin "Memalik-i Mahrusa-yı Şahanede 1247 Senesinde Mevcut Olan Nüfus Defteri" adıyla derlenmiş olan nüfus yazımını Osmanlı harflerinden bugünkü yazıya aktarmıştır.)
- 2 Adnan Çimen, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2012), s. 186.
- 3 Michael Palairat, *Balkan Ekonomileri -1800-1914- Kalkınmasız Evrim* (çev. Ayşe Edirne), Sabancı Üniversitesi yayınları, İstanbul 2000, s. 4.
- 4 Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 8-9; Abdülkadir Gül- Salim Gökçen, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnabiler Meselesi*, Cedit neşriyat, Ankara 2010, s. 46.
- 5 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş yayınları, İstanbul 2010, s. 61.
- 6 Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 63.
- 7 Adnan Çimen, *a.g.m.*, s. 194.
- 8 Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 65; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *NFS. Defterleri*, Gömlek: 016-109, III.
- 9 Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 10.
- 10 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1991, s. 45.
- 11 Adnan Çimen, *a.g.m.*, s. 198.
- 12 OA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23-31I, 365.
- 13 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 209-04, 7.
- 14 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23-31I,323
- 15 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23-267, 268.
- 16 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23.
- 17 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23.
- 18 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23.
- 19 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23,109-141.
- 20 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23.

- 21 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23.
- 22 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23-154,178.
- 23 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23-180, 198
- 24 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 16-109, 111.
- 25 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 16-113.
- 26 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 16,-127.
- 27 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 16-113, 117.
- 28 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 370-164.
- 29 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 104-37-38,83-86.
- 30 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 104-85, 193. (Bürümcük: İpekten yapılmış ince dokuma ve bu dokumanın giysisi. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2009, s. 223.)
- 31 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 104-52,117-119.
- 32 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 104-40,93-94.
- 33 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 0096-40,95, 97, 99, 101, 105, 107, 109, 113, 115, 121, 125, 127, 129, 131, 135, 137, 139, 141, 143, 145, 146.
- 34 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 330.
- 35 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 542-04, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16,17, 18,19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34- , 3, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 15, 17, 19, 20, 23, 24, 26, 28, 30, 32, 33, 37, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 108.
- 36 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 205.
- 37 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 205-09, 29.
- 38 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 205-18, 65.
- 39 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 270-2, 3.
- 40 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 559-45, 47, 89, 121.
- 41 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 559-101, 105,107, 109, 111.
- 42 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 213-3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 47, 49.
- 43 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 213-51, 53, 55, 57, 59.
- 44 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 213-63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77, 79, 81, 83, 85.
- 45 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 213-89, 91, 93, 95, 97, 99, 101, 103, 105.
- 46 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 213-107 den 191' e (dahil) kadar.
- 47 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 213-193, 195, 197, 199, 201.
- 48 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 213-203, 205, 207, 209, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 223, 225, 226.
- 49 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 435. (Mavna: yelkenle ve kürekle yürütülen, güvertesiz, ağır ve büyükçe kayık. Parlatur, *a.g.e.*, s. 1024)
- 50 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 104-70,71, 72, 73, 74, 163-171. (Attar: 1-Güzel kokulu maddeler ve yağlar satan adam. 2- Hekimlikle ilgili maddeler satan adam. 3-Mahalle aralarında bazı baharatla iğne, iplik ve benzeri malları satan dükkâncı. Parlatur, *a.g.e.*, s. 119)
- 51 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 104-75, 173.
- 52 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 104-92, 207. (Çerçi: Her tür ufak, tefek eşya satan ve genellikle para ile satmayıp başka mallarla değiştiren gezginci esnaf için kullanılan bir tabirdir. Bu türlü eşyayı yere yayarak satanlara çerçici denildiği gibi yaymacı da denilirdi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul 1971, I, 352.)

- 53 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 105-3, 5.
- 54 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 461-0145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334.
- 55 BOA, *NFS. Defterleri*, Gömlek: 560-141, 143, 145.

Kaynaklar

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *NFS. Defterleri*, Gömlek: 23, 209, 16, 370, 104, 0096, 330, 542, 205, 270,559, 213, 435, 105, 461, 560
- Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1991.
- Çimen, Adnan, "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2012), s.186.
- Dağlı, Yücel-Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu yay., V. Cilt, Ankara 1997.
- Gül, Abdülkadir - Salim Gökçen, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebler Meselesi*, Cedit neşriyat, Ankara 2010.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yayınları, 2. Baskı, Ankara 1997.
- Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş yayınları, İstanbul 2010.
- Palairret, Michael, *Balkan Ekonomileri -1800-1914- Kalkınmasız Evrim* (Çeviren Ayşe Edirne), Sabancı Üniversitesi yayınları, İstanbul 2000.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2009.

Foto: Kaya Eliçin

XVIII. YÜZYILDA ÜSKÜDAR ESNAFININ MESLEKÎ İHLALLERİ VE UYGULANAN YAPTIRIMLAR

DOÇ. DR. MEHMET DEMİRTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Giriş

Osmanlı başkentinde esnafın sorumluluğu, ustalığa ulaşmanın ilk kademesi olan çıraklık aşamasında başlamaktaydı. Çırağın, usta olarak yetişmesi sürecinde her türlü ahlaki değerleri benimsemiş, usta olup dükkân açtığına ise müşteriye iyi davranmayı prensip edinmiş olması gerekirdi. Bütün şartları yerine getiren bir ustanın dükkân açabilmesi için belli bir yaşa gelmiş olması da başka bir mecburiyetti. Bu konu ile alakalı bir belgede, “*ustalık iddi'asında olanlar sakallarını koyverüp mültehî olmadıkça müstakillen dükkân verilmemek...*” şeklinde bir ifade yer almaktadır.¹

Osmanlı esnafında işyeri açmanın önemli şartlarından biri de, esnafın bir kefile bağlanmasıydı. Kendi alanında gerekli eğitimi alıp diğer şartları yerine getiren birinin dükkân açabilmesi için ayrıca bir kefile de ihtiyacı vardı. Bu bakımdan her yönüyle dükkân açabilecek duruma gelmiş olan birine ayrıca kethüdânın kefil olması gerekirdi. Kefalet uygulaması XIX. yüzyıla girilirken de devam etmiştir.² Yeni işyeri açabilmenin ilk şartının, işin ehli olmak, yani bir ustanın yanında gerekli meslek eğitimini almak olduğu bilinmektedir. Ancak çalıştığı ustanın yanında yetişerek dükkân açma mertebesine erişen birinin dahi dükkân açabilmesi için eski dükkânlardan birinin kapanması ve yenisine ihtiyaç hâsıl olması gerekirdi. Esnafın sorumluluğu dükkân açma aşamasında şekil değiştirerek devam ederdi. Bu kapsamda esnafın sorumluluğu ürettiği veya sattığı malı tüketiciye ulaştırınca dahi bitmezdi. Sonrasında ise sattığı malın satandartlara uygun olması şartına da tabi tutulurdu. Dükkân açmak için gerekli kefalet şartlarını yerine getiren birinin ekonomik bazı şartları da haiz olması gerekirdi. Mesela esnaf en az altı aylık zahireyi dükkânında bulundurabilecek ekonomik güce sahip olmalıydı.

Aksi takdirde faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütemez ve tüketicinin mağduriyetine yol açabilirdi. Bu sebeple, mesela bir fırıncıya dükkân açma hakkı verilirken bu kişinin, *derya mevsimi* gelinceye kadar dükkânında en az altı aylık zahireyi bulundurabilecek ekonomik güce sahip olup olmadığının iyice araştırılması gerekirdi.³ Buradan hareketle devletin, halkın ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmasının, dolayısıyla mağduriyetin önlenmesinin, ancak her açıdan kudretli esnaf vasıtasıyla temin edilebileceği düşüncesine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Esnaf Faaliyetlerinde Karşılaşılan İstismarlar

Alınan bütün tedbirlere ve uygulanan yaptırımlara rağmen esnafın zaman zaman çeşitli usulsüzlükler yapmasının önüne tam olarak geçilememiştir. Bu çerçevede karşılaşılan usulsüzlüklerden biri dükkân açma aşamasında görülmekteydi. Kefilsiz olarak dükkân açmak esnaf nizamına göre suç olmasına rağmen İstanbul'da izinsiz açılan dükkânların tamamı aynı zamanda kefilsizdiler. İstanbul, Galata, Üsküdar ve bağlı yerlerde faaliyet gösteren kasap esnafının şikâyetlerinden biri kefilsiz olarak piyasada faaliyet gösteren *çaryekçi*⁴ taifesi ile alakalı idi. Normal şartlarda *çaryekçiler* de ancak kefile bağlı olarak çalışabilirlerdi.⁵ Ancak onlar cami avlularında nizama aykırı olarak et satıp kasapları mağdur ettiklerinden, şikâyete konu olmuşlardı.⁶ Çaryekçilerin başka bir istismarı da celeblerden aldıkları koyun bedellerini ödememeleri idi. İstanbul'da Yenicami, Bayezid, Tophane ve Üsküdar camilerinin avlularında et satan çaryekçi esnafı celeblerden aldıkları koyun bedellerini ödemedi *müşkülât* çıkardıkları için, bu durumda olanlar, gediklerinin ellerinden alınarak başkasına verileceği yönünde uyarılmış, böylece bu kural bir kez daha teyit edilmişti.⁷

Çalıştığı ustanın yanında yetişerek dükkân açma mertebesine erişen birinin dükkân açabilmesi, yeni dükkâna ihtiyaç duyulması veya mevcutlarından birinin herhangi bir sebeple kapanmış olması ile mümkündü. İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyyûb'de faaliyet gösteren helvacı esnafının karşılaştığı sorun da bu kapsamdaydı. Söz konusu esnaf konuyu yetkili makamlara ileterek çözüm talep etmişti. Esnafın temel sorunlarının başında geleni, mevcut dükkânlara ilave yeni dükkânların açılmaya başlaması ve dışarıdan kendilerine müdahale edilmesi olduğundan, adı geçen esnafın kethüddâsı, yiğitibaşısı ve ustaları mahkemede helvacı esnafı tarafından işletilen toplam 98 adet dükkân bulunduğunu, bu sayının ihtiyaca cevap verdiğini, daha fazla dükkânın açılmasına izin verilmemesi gerektiğini, zaten böyle bir şeyin nizama aykırı olacağını beyan ederek, ellerindeki emrin yenilenmesini talep etmişlerdi. Yapılan inceleme sonucunda, daha önce bu konuda verilmiş bulunan emrin yenilenmesine karar verilmiş ve yeni emir çıkarılmıştı.⁸ Yine Üsküdar'da Yeni Mahalle'de ikâmet etmekte olan Sahak isimli zimminin zevcesi ve Varters'in kızı olan Çiçek, oturdukları mahallenin dışında kendilerine ait evin altında yeni bir bakkal dükkânı açınca, Üsküdar'daki bakkal esnafı

mahkemeye giderek, açılan bu yeni dükkânın nizama ve padişah fermanına aykırı ve ihtiyaç fazlası olduğundan hareketle davacı olmuştu. Çiçek adındaki kadın suçunu kabul edip bu davranışı bir daha tekrarlamayacağını söyleyince, mahkeme kendisini tembih etmekle yetinmişti.⁹

Esnafın mesleki ihlallerinden olan kaçak yollarla ihtiyaç fazlası dükkân açılmasının sakıncaları, açılan dükkânın faaliyet alanına göre değişmekte ve bu sakıncalar oldukça etkili sonuçlar doğurabilmekteydi. Kötü sonuçlara yol açması muhtemel bir iş kolu hamamcılıktı. Fazla hamam en başta su sıkıntısına yol açabildiği gib halkın mağduriyetine de sebep olmaktaydı. Bu sebeple devlet bu konuda oldukça dikkatli davranmıştır. İstanbul, Üsküdar, Galata, Eyyûb Halici ve Boğaziçi'nde bulunan kasabalarda mevcut hamamlar, oralarda yaşayan halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek sayıda olduğu halde, bazı kimseler kendilerine *irad ve akar tedariki sevdasıyla* adı geçen yerlerin hiç lüzumu olmayan bölgelerinde, bazen çifte bazen tek çarsu hamamları bina ve ihdas ederek *eyyam-ı harede suyun killetine* sebep olduklarından başka, İstanbul'a gelen odunun boş yere telef ve yok olması ile halkın sıkıntı çekmesine de yol açmaktaydılar. Bu sebeple, hamama ihtiyaç olması halinde tamiri mümkün hamamların tamir edilmesine ve halkın kendi evlerinde veya yalı evlerinde hamam açmalarına, yangın tehlikesinin bertaraf edilmesi şartıyla izin verilmesi uygun görülmüştü.¹⁰ Hükümde dikkati çeken hususlardan biri, XVIII. yüzyılın ortalarında bile İstanbul'da su sıkıntısının ciddi boyutlarda olduğu, diğeri de devletin güvenliğe verdiği önemdi. Fazla hamam açılmasının dahi su sıkıntısına yol açmasından endişe duyulması ve hamam inşasında yangın riskinin göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir.

Hamamcı esnafında görülen başka bir istismar da, dükkân sahiplerinin kiracılarına yaptıkları muamele ile alakalı idi. Buna göre Üsküdar hamamcı esnafının şikayetleri, dükkân sahiplerinin kendilerini kanunsuz bir şekilde ve nizama aykırı olarak dükkânlarından çıkardıkları yönündeydi. Nizama göre kiracının, dükkândan çıkarılması kethüdanın nezaretinde olmalıydı. Ancak bir süreden beri dükkân sahipleri, hamam işletmecilerinin kiralarını haddinden fazla arttırmaya ve onları, sözleşmenin vadesi dolmadığı halde usulsüz bir şekilde dükkânlarından çıkarmaya ve bu dükkânları hamamcı vasfına sahip olmayan kişilere vermeye başlamışlardı. Hamamcı esnafı 10 Ekim 1766 tarihli arzuhallerinde bu durumu ifade edip şikâyetçi olunca, Hamamcılar Kethüdası, yiğitbaşısı ve duacılarının da aralarında bulunduğu yetkililer müdahale ederek, bundan böyle hamamcı esnafının mağduriyetine izin verilmeyeceği yönünde karar almışlardı.¹¹

Kaçak yollarla ve ihtiyaç fazlası işyeri açan esnaftan biri de fırıncı esnafıydı. Yapılan araştırmayla İstanbul ve bağlı yerler olan Galata, Eyûb ve Üsküdar'da bulunan francalacı fırınlarının bir kısmının kayıtlı olmadığı dolayısıyla kaçak olduğu anlaşılmıştı.¹² Haksız rekabete ve haksız kazanca yol açan ve diğeri esnafı mağdur eden bu ihlalin

önüne geçmek üzere çeşitli tedbirler alınması yoluna gidilmiştir. Benzer bir durum çörekçi esnafında karşımıza çıkmaktadır. Çörekçi ustası Halil'in davranışı bu duruma örnek teşkil edebilecek türdendir. 17 Receb 1178/10 Ocak 1765 tarihli bir şer'iyeye sicilinde yer alan bilgilere göre adı geçen usta, Haffafhane kapısında dükkânı olduğu halde buradan çıkarak Üsküdar'da Gülfem Mahallesi'ndeki evinin altında tahtadan ocak inşa edip gözleme yapmaya başlamıştı. Bu durum nizama aykırı olduğu gibi, Çörekçiler Kethüdasının elindeki fermana da muhalifti. Yangın çıkma tehlikesini de beraberinde getiren bu davranışın önüne geçmek için Üsküdar Çörekçiler Kethüdası Vekili Mustafa, Yiğitbaşı Abdullah oğlu Mustafa ve diğer ustalar Halil'den şikâyetçi olmuşlardı. İşlediği suçu itiraf eden Halil'in bundan böyle nizama ve padişah fermanına aykırı hareket etmeyeceğine dair taahhütü üzerine sorun çözüme kavuşmuştur.¹³

Fazla dükkân açılmasının başka bir olumsuz sonucu da esnaf kethüdâlarının iş yükünü artırmasıydı. Önceleri, Üsküdar'da enfiye kârhanesinde yapılan enfiyelerin İstanbul'da satılması 40 dükkâna ait iken, 1750'de bunun 60'a yükseldiği görülmektedir. 1764'te ise, Beyoğlu'nun da dâhil olduğu Galata'da yeni bakkal dükkânı açma talebi olumlu karşılanmışken, bu konuda esnaf temsilcilerinin çok titiz davrandıkları söylenebilir. Nitekim 1773'te III. Mustafa, esnaf ustalarının yeni dükkân açılmaması yönündeki isteklerini uygun bularak, izinsiz dükkân açılmasına göz yumulmayacağını belirtmişti.¹⁴

Arşiv belgeleri arasında, ekonomik gücünün yeterli olmaması veya zamanla zayıflaması sebebiyle yaptığı işteki sorumluluğunu yerine getiremeyen, dükkânını terk ederek kaçan esnafın yol açtığı sıkıntılara dair çeşitli kayıtlar mevcuttur. Bunlardan birinde, Üsküdar'da sığır kasabı olarak faaliyet gösteren Ahmed adındaki kişinin, dükkânında et bulunduramadığından bahisle bunun et sıkıntısına yol açtığı vurgulanmaktadır.¹⁵ Yine ekonomik gücü altı aylık zahire biriktirmeye yetmeyen Agop isimli zimmînin dükkânının kapatılması düşünülmüş, ancak bunun kâr yerine zarar getireceği ve padişahın da buna rıza göstermeyeceği değerlendirilerek kapatma işleminden vaz geçilmiş, Agop'un ortakları olan sarraf Yovan Mıgırdıç, Artin ve Margos isimli zimmîlerin zahire tedarik etmelerine karar verilmişti. Bu karara gerekçe olarak, gereken zahireyi tedarik edecek parası olmadığı için söz konusu esnafın şiddetli kış günlerinde fırınında ekmek bulduramayacağı ve bunun halkın mağduriyetine yol açacağı düşüncesi gösterilmişti.¹⁶

Esnafın, devletin izni olmadan dükkânının ya da tezgâhının yerini değiştirmesi, mekân prensibine aykırı olduğundan yasaktı. Üsküdar'a bağlı Darıca'da kömür harkı ile iştiğâl eden kömürcülerin tezgâhlarını terk ederek Kütahya, Bursa, Mudanya ve Aydın taraflarına gittikleri, ancak İstanbul'da kirece büyük ihtiyaç duyulması ile anlaşılmıştı. Başkentte meydan gelen büyük bir yangında dükkânların yanması sebebiyle yeni inşa edilecek dükkânlarda kullanılmak üzere kirece çok ihtiyaç olmuş, Darıca'dan kireç getirilmesine karar verildiği bir sırada, orada faaliyet gösteren esnafın yerinde olmadığı görülmüştü. Nizama göre suç olan bu davranışlarından dolayı söz konusu esnafın

herhangi bir ceza alıp almadığı ile ilgili hükümde bir bilgi bulunmamakla birlikte adı geçen esnafın yanı sıra civarda ne kadar kireççi varsa tamamının hiçbir mazerete bakılmaksızın Darıca'ya sevk edilmelerine karar verilmiştir.¹⁷ Yukarıdaki örnek, esnafın kendisi için belirlenmiş mekânda faaliyet göstermek mecburiyetinde olmasının, piyasada mal darlığının önüne geçme konusundaki önemini ortaya koyduğu gibi, mekâna riayet etmeyen esnafın yol açtığı zararları da göstermektedir.

Esnaf arasında meydana gelen rekabet kendilerini olduğu gibi, kimi zaman halkı da mağdur edecek bir hal almaktaydı. Fırıncı esnafına bağlı olarak ekme satan iskemleciler ve tablakârlar¹⁸ bir fırına bağlı olarak çalışmaktaydılar. Bu iskemleciler ve tablakârlar herhangi anormal bir gelişme olmadıkça fırınlarına bağlıklarını devam ettirirlerdi. Ancak olağanüstü bir durumda bağlı buldukları fırınlardan alınarak başka fırınlara bağlanabilirlerdi. Fırının herhangi bir sebeple faaliyetine son vermesi, yanması gibi durumlarda iskemleleri ve tablaları da kalıcı bir şekilde başka fırınlara devredilirdi. Şayet fırının kapanması geçici bir süre için ise söz konusu fırın yeniden açıldığında iskemleleri ve tablaları da tekrar kendisine bağlanırdı. Bu durumda bazen fırını yeniden açan esnafın itiraz ettiği görülmekteydi. Üsküdar şehrinde Kulluk yakınında bulunan ve Bağdasar isimli zimmîye ait olan Çatal Fırını adıyla bilinen fırının yanması üzerine, bu fırının Üsküdar İskelesi yakınında ve karşı karşıya bulunan iki adet bakkal dükkânından biri, Üsküdar'daki Erkil isimli zimmîye ait Çavuşbaşı Fırınına, diğeri de Hacı Osman adındaki kişinin fırınına bağlanmıştı. Ancak bir süre sonra Bağdasar'ın kira karşılığı çalıştırdığı Çatal Fırını tamir edilerek yeniden faaliyete geçince, Bağdasar iskemlelerinin yeniden kendi fırınına devredilerek buralarda kendi ekmeğinin satılmasını talep etmişti. Sicilden, Hacı Osman isimli şahsın duruma itiraz etmediği anlaşılmaktadır. Fakat Erkil'in buna rıza göstermediği, Bağdasar'ın kendisine dava açmış olmasından anlaşılmaktadır. Mahkeme durumu, *bi gazez müslimine* sorduktan sonra, *emr-i âli* ve *hüccet-i şer'iyye* gereği sözü edilen Çatal Fırınının eskiden beri on iki adet ve belli iskemleleri bulunduğunu tespit ederek, bu iskemlelere adı geçen iki iskemlenin de dâhil olduğuna ve bu iskemlelerde Çatal Fırınında imal edilen ekmeğin satılmasına karar vererek Erkil'i de ikaz etmişti.¹⁹

Nizamnâmelerde üretimi ve satışı suç sayılan malların ticaretini yapmak da karşılaşılan bir istismar olarak halkın şikayetlerine konu olmaktadır. Bir arşiv kaydında, Üsküdar'da Atpazarı'nda faaliyet gösteren bozahanelerin kapatılması için daha önce gönderilen fermana rağmen hala açık buldukları, bu dükkânlarda boza satmak bahanesiyle içki satıldığı ve bu durumun halkı huzursuz ettiği dile getirilmektedir. Burada dikkati çeken önemli bir husus esnafın suç sayılan fiillerinin işlendiği yerlere ruhsat verilmiş olmasıdır. Nitekim belgede, bu dükkânlara ruhsat verilmemesi gerektiği de vurgulanmıştır.²⁰

Başta kayıkçılar olmak üzere Üsküdar'da deniz ulaşımı konusunda faaliyet gösteren esnafın çeşitli istismarlarına rastlamak mümkündür. Söz konusu esnafın mesleki

ihlalleri veya kuralları isitsmar etmeleri halkın mağduriyetine sebep olmaktadır. Bu alanda faaliyet gösteren sandal, kayık, pereme, tekne ve mavna gibi deniz araçları Üsküdar'la Avrupa kıyıları arasında yolcu, yük ve hayvan sevkıyatı yapmaktaydılar. Deniz ulaşımında faaliyet gösteren esnafın²¹ en önemli ayağını kayıkçılar meydana getirmekteydi.²² Kayıkçıların, faaliyetlerini sürdürürken uymak mecburiyetinde oldukları bazı meslekî kurallar vardı. Her kayık ve pereme bir iskeleye bağlı olup, bu iskeleye ait yük ve yolcuyu taşımak mecburiyetindeydi. Bağlı olmadığı iskeleden yolcu ve yük alan deniz araçları, o iskelenin hasılâtının, dolayısıyla gümrük mahsulünün düşmesine yol açmaktaydılar. Bu sebeple başka iskelelerden yük ve yolcu almak ancak Gümrük Emni'nin mühürlediği yazı ile mümkündür.²³ Bunların dışında, hava şartlarına uygun kayıklar ve güvenli bir şekilde yolcu taşınması, kendilerinden fazla ücret talep edilmemesi, herhangi bir şekilde rahatsız edilmemeleri, yolcuların kadın-erkek karışık oturtulmaması, kayıklara haddinden fazla kişi bindirilmemesi ve yolcu alımında nöbet usulüne uyulması gibi sorumluluklar sıralanabilir.²⁴ En çok ihlâl edilen kurallardan biri, daha fazla para kazanma hırsıyla kayıklara fazla yolcu alınmasıydı. İstanbul Kadı sicilleri arasında bulunan hükümlerde bu konuya dair oldukça önemli ve ilgi çekici bir belge mevcuttur.²⁵

Sıkça yaşanan başka bir ihlâl de, gemilerin veya kayıkların kendilerine ait iskelelere yerine başka iskelelere yanaşmalarıydı. Eminönü ve Üsküdar iskeleleri arasında faaliyet gösteren kayıkçılar arasında bu konuda çeşitli sıkıntılar meydana gelmişti. Bu çerçevede iskelelerde, üreticiler tarafından getirilen malların satışından kaynaklanan çeşitli sorunlar meydana gelmiştir. Maltepe, Kartal ve Pendik reayası, bostanlarında yetiştirdikleri hıyar, kabak ve patlıcanı kayıklarıyla getirip Eminönü'nde satmaktaydılar. Bu duruma Üsküdar kayıkçılarının ve kethüdâlarının rıza göstermeyip müdahalede bulunmaları tartışmaya yol açmış ve söz konusu kişiler müdahalenin önlenmesi amacıyla ilgili birimlere müracaat etmişlerdi. Bunun üzerine Üsküdar kayıkçılarına ait olan iskeleye ve Üsküdar kayıkçılarının arkasına sebze getiren kayıkların yanaşmamasına, önüne küfecilerin sokulmamasına ve sebze getiren kayıkların Üsküdar kayıkları iskelesi ile İstanbul Ağası İskelesi arasındaki Çöplük İskelesi'ne yanaşarak mahsullerini burada satmalarına karar verilerek sorun çözülmüştü.²⁶

Kayıkçı esnafı mesleklerinin özelliklerine uyan bazı kanunsuz işlere de bulaşmaktaydılar. Özellikle sürekli hareket halinde oldukları için söz konusu suçların tespiti oldukça zordu. Bazı kayıkçıların, kânûn kaçaklarını aralarına alarak saklamaları bu suçlardandı. Anadolu'dan sefere memur asker gruplarından bazı kimseler Üsküdar ve İstanbul'a geldiklerinde sefere gitmemek için, bazı mesleklerle birlikte kayıkçılık yapmak bahanesiyle kıyafetlerini değiştirmekte ve kayıkçıların arasına karışmaktaydılar. Devlet bu durumdaki kişilerin yakalanması amacıyla ihbar edilmeleri konusunda kethüdâlara, mahalle imamlarına ve han sahiplerine sıkıca tembihte bulunmaktaydı.²⁷

Esnafın başvurduğu ihlallerden biri de kaçakçılıktı. Kaçakçılığın ve karaborsanın en etkili yöntemlerinden biri malı gümrükten kaçırmaktı.²⁸ Kayıkçılar, gümrük bölgesine getirilmesi gereken bazı malları kaçak yollarla taşradaki bazı iskelelere götürerek vergi kaçakçılığına yol açmaktaydılar. Bu kapsamda *İstanbul ve havalisinde vaki' Eyyûb ve Üsküdar'da kâin iskelelerde olan ba'zı kayıkçı makuleleri* bir müddetten beri gümrük vergisine tabi bazı giyecek ve diğer eşyayı gümrük vergisi ödemededen başka iskelelere, satmak üzere götürmekte ve bu yolla kaçakçılık yapmaktaydılar. Bunlara daha önce tembihte bulunduğu ve ikaz edildikleri halde eylemlerine devam ederek gümrük gelirlerinin düşmesine sebep olmaktaydılar. Bu durum Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı ve aynı zamanda İstanbul Gümrük Emini Hasan Ağa'nın takriri ile sübut bulmuştu. Adı geçenler, suçlarından vazgeçmemeleri halinde kanun gereği haklarından gelineceği belirtilerek sert bir üslupla ikaz edilmişlerdi.²⁹

Esnaf için mekân belirlenirken bütün ihtimaller gözetildiği gibi toplumun hassasiyetlerinin de hesaba katıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda ahalinin de gereken duyarlılığı gösterdiği söylenebilir. Mesela kadınların yoğun olarak kullandıkları yol ağızlarında dükkân açılması uygun bulunmamıştır. Üsküdar Kazası'na bağlı Şile'de hamam yolu üzerinde dükkân açılmasına mahalle sâkinleri, söz konusu dükkânda muhtelif kişilerin birikerek kadınları rahatsız ettikleri gerekçesiyle müracaat edip itiraz etmişlerdi. Dükkân sahibi Ali daha önce ikaz edildiği, hatta dükkânı kapatıldığı halde faaliyetlerine devam ettiğinden gerekenin yapılması yetkililere emredilmişti.³⁰

Esnaf nizamnamesinde her türlü ayrıntıya yer verildiği bilinmektedir. Buna göre esnafın kendi faaliyet alanı dışında bir faaliyeti yürütmesi yasak olduğu gibi, hangi esnafın hangi malı, hatta malın hangi kısmınının ticaretini yapacağı dahi önceden belirlenmişti. Buna rağmen çeşitli suçların işlenmesi engellenememiştir. Faaliyet alanına müdahale ve yetki gaspı konularında çeşitli istismarların görüldüğü mesleklerden biri paçacılıktı. Paçacılarla kasaplar arasında bu konularda meydana gelen ihlâller, bu iki esnaf grubunu karşı karşıya getirmekteydi. Aslında esnaf nizamnamesinde yer alan hususlar herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek kadar açık hükümler içermekteydi. Buna rağmen bazı esnafın iyi niyet taşımayan davranışları önemli bir sıkıntıya yol açmaktaydı. Nizamnâmede, sığır kasapları ile paçacıların, hayvanın hangi uzvunu satabilecekleri dâhi belirlenmişti.³¹ İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyyûb'de faaliyet gösteren paçacı esnafı Tophâne, Kasımpaşa, Azebkapısı, Beşiktaş ve Eyyûb'deki sığır kasaplarının kendilerine baskı yaptığını, ticareti kendi tekellerinde olan malların sığır kasapları tarafından da satıldığını dolayısıyla zulme uğradıklarını beyan ederek şikâyetçi olmuşlardı. Söz konusu esnaf, kethüdâlarıyla birlikte kadıdan bu haksızlığı ortadan kaldırmasını rica etmişlerdi. Yapılan araştırmada sığır kasaplarının kimisinin, hayvanın etini, kimisinin dilini, kimisinin derisini ve boynuzlarını kestikten sonra paçasını paçacılar verdiği anlaşıldığından bundan böyle sığır kasaplarının "...selhhânelerinde

zebh eyledikleri sığır başlarının nizâm-ı kadîme ve senedâta mugâyir alın derilerinden mâ'adâsına ta'arruz..." eylememelerine karar verilmişti.³²

Esnafın kendi faaliyet sahası dışında faaliyet göstermesine örnek teşkil edebilecek başka bir istismar ise esirciler ve kölecilerle ilgili olanıydı. Bazı esir veya köle sahipleri ellerindeki kölelere sakalık yaptırarak nizamı bozmaktaydılar. İstanbul, Galata, Eyyûb ve Üsküdar'da bulunan sakalar, şehrin herhangi bir yerinde yangın çıkması halinde acilen oraya giderek ellerindeki suyu, yangını söndürmede kullanmakta, bunun için herhangi bir ücret talep etmemekteydiler. Buna karşılık kendilerine bu işin gedik hakkı verilmiş ve su dağıtmak suretiyle geçimlerini temin etmeleri sağlanmıştı. Sakaların nizamına göre dışarıdan başka birine bu işin yaptırılmaması gerekirken, köle sahiplerinden bazıları azatsız kölelerine sakalık yaptırarak haksız kazanç elde ettikleri gibi meslek erbabını da mağdur etmekteydiler.³³

Yaprak tütün satan tüccarın yaptığı hileler son derece ilginçti. Kadı sicillerinde bu konuya dair çeşitli hükümler yer almaktadır. İstanbul, Üsküdar, Galata, Kasımpaşa ve Eyyûb'deki duhancı (tütüncü) esnafı sattıkları mala armut kurusu, incir yaprağı, bal ve pekmez gibi maddeler karıştırdıklarından nizamları tertip edilirken bu tür durumlar göz önünde bulundurulmuştu.³⁴

İstanbul'da faaliyet gösteren kumaşçı esnafının, ticaretini yaptığı mallardan olan kutni, sandal, puşi, atlas, telli ve telsiz kadife, kuşak ve sair kumaşların çözülmesi işi mirî damgahanesine mahsus olduğu halde bir süreden beri Üsküdar, Eyyûb, Galata, Beyoğlu, Beşiktaş, Yedikule, Silivrikapısı ve diğer yerlerde bu kumaşların teli, boyu ve eni *nakıs ve kalb* olarak çözüldüğünden kalitesi düşmekteydi. Konu ile alakalı bir belgede bu durumun, *hem sebeb-i izrar-ı ibadullah hem de ihtilal-i nizam* olduğundan kumaşları nakıs ve kalb olarak çözenlerin zabıta marifetiyle te'dib edileceği belirtildikten sonra söz konusu mallardan alınan vergiler de belirtilmişti.³⁵ Adı geçen malların çözülmesi esnasında devlet esnaftan belirli miktarlarda vergi almaktaydı. Vergi vermemek için işlenen bu suçtan dolayı, devletin vergi gelirlerinde bir azalma olacağı açıktır. Dolayısıyla iki yönlü bir zarardan söz etmek mümkündür. Malın kalitesinin düşmesinden halk zarar ederken vergilerin düzenli ödenmemesinden de devlet kayba uğramaktaydı.

Malın kalitesini bozarak haksız kazanç elde eden esnafa sütçüleri ve yoğurtçuları da ilave etmek mümkündür. Üsküdar'ın giderek büyümesi ile beraber, ahırların ve süt mandıralarının şehrin dışına çıkarılmasına ihtiyaç duyulmuştu. Bu yerlerin merkezden uzaklaşması sütçü ve yoğurtçu esnafının süt ve yoğurt almalarını zorlaştırmış, atlı araçlar ile koltukçular fırsattan istifade ederek süt ve yoğurdu kendileri alıp satmaya başlamışlardır. 1755 tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre, sütün içine, yarısı oranında su katarak satan ve halkı mağdur eden koltuçu ve atlı araçlarla rekabet edemeyecek duruma düşen sütçüler ve yoğurtçular, koyun sütü yerine daha ucuz olan inek sütü

satmaya mecbur olmuşlardı. Yoğurtçubaşının, koyun sütü satmaları yönündeki bütün ısrarlarına rağmen inek sütü satmaya devam eden söz konusu esnaf halkın mağduriyetini daha da arttırmıştı.³⁶

Esnafın usulsüzlükleri arasında narha aykırı hareket etmek ve fazla fiyata mal satmak önemli yer tutmaktaydı. Bu kapsamda fazla fiyata deri satılması halkın ve esnafın şikâyetine konu olmuştu. Üsküdar'da Valide Atik Camii Evkafı'ndan olan ve yevmi yüz yirmi akçe icaresi bulunan on iki bab debbağhaneye tasarruf eden debbağ taifesi ve temsilcilerinin şikâyetlerinin yer aldığı bir hükümde, kendilerinin öteden beri Üsküdar ve nahiyelerinde kesilen koyunların derilerini, belirlenen narh üzerinden satın aldıkları ve buna dışarıdan herhangi bir müdahalenin meydana gelmediği bilgisinin yanı sıra söz konusu esnafın konu ile ilgili mevcut emirlere dikkat çektikleri de yer almaktadır. Esnafın şikâyetinden anlaşıldığına göre, Üsküdar'a bağlı İstavroz Karyesi'nde bulunan Yedikule işçilerinden Mehmed ve ortağı Tosyalı Mehmed adı geçen yerde, ihtiyaç olmadığı halde debbağhane açtıkları gibi, koyun derilerini de belirlenen narh fiyatının üstünde bir fiyatla satın alarak nizama aykırı hareket etmişlerdi. Bunun üzerine Üsküdar Mollası'na verilen emirle, ihlâli ortadan kaldırması istenmişti.³⁷ Kasap esnafının nizamına göre kestikleri keçilerin derilerini hassa-i hümayuna teslim etmeleri, artanı da debbağlara vermeleri gerekirdi. Fakat kasapların bu nizamı uymadıkları ve derileri kuruttuktan sonra başkalarına fazla fiyata sattıkları görülmektedir. Galata ve Kasımpaşa'daki kasapların boğazladıkları koyun, keçi ve sığırların derilerini Kasımpaşa debbağlarına vermeleri gerektiği halde bu geleneğe uymamışlar, Venedik ve *darül-harbe* giden *kâfirlere* vermişlerdi. Bu durum dükkânların işlemez bir hale gelmesine; meşin, sahtiyan ve gönün fiyatının artmasına yol açmıştı.³⁸

Benzer bir durum et ticaretinde ortaya çıkmaktaydı. Esnaf nizamına göre Üsküdar kasaplarına verilen koyunların Üsküdar'da satılması mecburiydi. Kasaplar aç gözlülüklerinden dolayı koyunları kesip satmak yerine, İznik (İznikmid), Gemlik (Gekbuze) ve Karamürsel taraflarına naklederek fazla fiyata satmaktaydılar. 1766'da Üsküdar Kadısı'na yazılan hükümde, bunun engellenmesi için kendisinin i'lam yazması istenmişti.³⁹

Mahkemeye intikal eden bir olay, simitçi esnafının narh konusundaki yolsuzluklarını ve devletin, ilk ihlâllerdeki müsamahalı tavrını ortaya koymaktadır. Buna göre, simitçi taifesi belirlenen dirhemden aşağı tartarak simit satmıştı. İstanbul'un çeşitli yerlerindeki çok sayıda simitçi esnafı mahkemede şahit oldukları bir esnada, haksız kazanç elde eden simitçiler bundan böyle simidin dirhemiyle oynamayacaklarına söz vermişlerdi.⁴⁰ Anlaşıldığına göre simitçilere herhangi bir ceza verilmesine gerek görülmemişti. İstanbul, Eyyûb, Galata ve Üsküdar kadılarına yazılan bir hükümde, bir-iki paralık simitten farklı olarak üç-dört paralık simit pişirilmemesinin emrolunması, aradaki farklılıkları gidermekten kaynaklanmıştı. Buna göre, simitçiler dükkânlarında

eskiden beri pişirilen bir-iki paralık simitten fazlasını yapıp satamayacaklardı.⁴¹ Böylece inisiyatifin esnafta olmasına ve bunu kullanarak yolsuzluk yapmasına meydan verilmemişti.

Yine Üsküdar'da Mirasyedi adıyla bilinen Mehmed isimli kasap etin bir vukiyyesini (kıyyesini) on sekiz akçeye satmaya başlamıştı.⁴² Piyasanın kontrol altında tutulması ve malın kalitesinin ve fiyatının makul bir düzeyde olması halkın huzuru bakımından da önemliydi. Bu sebeple adı geçen yerde görev yapan yetkililer bu çerçevede ikaz edilmişlerdi.⁴³

İstanbul'da faaliyet gösteren hammal esnafının da çeşitli ihlallere baş vurduğu görülmektedir. Bunlar daha çok narha aykırı hareket ederek fazla para almaktaydılar. İşledikleri suçlarda, temsilcilerinin de desteğini aldıklarında söz konusu durum büyük sıkıntılara yol açmaktaydı. Buna dair örnek bir olayda hammal kethüdâsının gayri meşru faaliyetlerinden söz edilmektedir. Buna göre, Ayazma arka hamalları kethüdâsı vekili Mustafa, etrafına on, on beş kişilik bir hamal grubu toplayarak iskelede istediği ücrete yük taşıtmaktaydı. Adı geçen kişi istediği parayı vermeyenlerin yüklerini Üsküdar İskelesi'ndeki arka ve at hamallarına ve arabacılara da taşıtmamakta ve malların iskelede kalmasına sebep olmaktaydı. Ya da dükkânlardan yapıları götürülmesi gereken kerestenin taşınmasına da müsaade etmediği gibi, istedikleri ücret verilmediğinde kerestenin taşınmasına engel olmakta, bu malları taşımak isteyen başka hamalların da semerlerini alıp onları iskeleden uzaklaştırmaktaydı.⁴⁴

Hammal esnafının işlerinde küçük yaştaki çocukları çalıştırmaları da şikâyete konu olan başka bir davranıştı. 1765 tarihli bir belgede, Üsküdar ve Kadıköy beygircilerinin bir araya getirilerek sayımlarının yapıldığı, birbirlerine kefil yapıldıkları, beygircilerin de bundan böyle narha aykırı hareketlerde bulunmayacaklarına, aralarına küçük yaşta kimseyi almayacaklarına ve binicileri nizama uygun bir şekilde bindireceklerine söz verdikleri bilgisine rastlanmaktadır.⁴⁵

Uygulanan Yaptırımlar

Esnafın usulsüzlükleri çeşitli şekillerde cezalandırılmaktaydı. Başlangıçta uyarı cezası verilen esnaf, suçun tekrarı halinde daha ağır cezalara nuhatap olmaktaydı. Piyasayı gezerek kontrol eden yetkililer kimi zaman bazı cezaları yerinde infaz etme yoluna gitmişlerdir. Dayak atma, falakaya yatırma, rencide edici tarzda davranma, hileli malı teşhir etme gibi cezaların yerinde infaz edilmesi dışında, mahkeme yoluyla esnafa çeşitli cezalar verilmiştir. Para cezası, hapis, sürgün, kalebendlik, küreğe koyma, kat'-ı uzv (bir uzvun kesilmesi), çok ender olmakla birlikte idam cezası Osmanlı esnafının karşı karşıya kaldığı yaptırımlar olarak dikkati çekmektedir.⁴⁶

Esnafın isitsmar ettiği konulardan biri kaçak yollarla işyeri açmaktı. İhtiyaç olmadığı halde açılan dükkânlar duruma göre kapatılmış, hatta yıkılmasına karar verilerek yıkılanlar dahi olmuştur. Kaçak yollarla ve ihtiyaç fazlası işyeri açan esnaftan biri fırıncı esnafıydı. İstanbul ve bağlı yerler olan Galata, Eyûb ve Üsküdar'da bulunan francalacı fırınlarının bir kısmının kayıtlı olmadığı dolayısıyla kaçak olduğu anlaşıldığından, kayıtlı olanlar dışında kalanların kapatılmasına karar verilmiş, açılmalarına ihtiyaç duyulduğunda yetkililerin denetim ve kontrolü altında açılacağı vurgulanmıştı.⁴⁷ İhtiyaç fazlası veya belirlenen alanlar dışında dükkân açan gayrimüslim esnafa verilen cezalardan biri kürek cezasıydı. Yenikapı ve Fazlı Paşa Sarayı dışında basmacı dükkânı açılması uygun görülmediği halde, uyarıları dinlemeyip Kuzguncuk'ta basmacı dükkânı açan bazı zimmîlere kürek cezası verilmişti.⁴⁸

En yaygın isitismarların başında narha aykırı hareket etmek yoluyla haksız kazanç elde etmek gelmekteydi. Bu sebeple devlet narh tespitinde gösterdiği titizliği, narhın uygulanmasında da tekrarlamaktaydı. Ekmek fiyatlarını kontrol altında tutmak her dönemde olduğu gibi XVIII. yüzyılda da devletin önemli işlerinden biri olmuştu. Bu amaçla fırınlar sıkı bir denetime tâbi tutularak fiyatların narha aykırı olarak uygulanmasına engel olunmuştu. Ekmek narhı tayin edildikten sonra Galata, Üsküdar ve Eyüp kadılıklarına bildirilerek kadı sicillerine kaydedilmesi sağlanmıştı. Böylece kadılar resmi fiyatlarla piyasadaki fiyatları mukayese etme imkânına sahip olmuşlardı.⁴⁹ Narh teftişi ile ilgili en önemli görevli sadrazamdı. Çarşamba günleri Bilâd-ı Selâse olarak bilinen Galata, Üsküdar ve Eyüp (Havâss-ı Refia) kadıları ile Paşa Kapısı'nda toplanan Çarşamba Dîvânı'dan sonra⁵⁰ sadrazam, beraberinde İstanbul Kadısı, muhtesib ve diğer görevliler olmak üzere esnafı teftişe çıkardı.⁵¹ Buradaki amaç, bir taraftan esnafın narh fiyatları üzerinden satış yapıp yapmadığını, diğer taraftan satılan malın kalitesinin standartlara uyup uymadığını kontrol etmektir.

Ticarî faaliyetlerini sürdürmesi ancak halkla mümkün olduğundan her şeyden önce esnafın halka karşı çeşitli sorumlulukları vardı. Esnaf nizamı ve meslek ilkelerinden kaynaklanan bu duruma göre halkın her türlü ihtiyacının karşılanması kapsamında dükkânında kendisini ilgilendiren malları yeterli miktarda bulundurması, piyasada mal darlığına yol açacak davranışlardan kaçınması, malı devletin belirlemiş olduğu fiyattan satması ve malın kalitesini muhafaza etmesi şarttı. Aksine davranışlar çeşitli cezalar gerektirmekteydi. Üsküdar'da sığır kasabı olarak faaliyet gösteren Ahmed dükkânında et bulundurmayıp piyasada et sıkıntısına yol açtığı için *ıslah-ı nefis edinceye kadar* Seddülbahir Kalesi'ne kalebend olarak gönderilmişti.⁵² Benzer bir durum 1760 tarihli bir kayıttan anlaşılmaktadır. Buna göre, Üsküdar'da bazı fırıncılar kendi bölgeleri dışında teknelerle komşu bölgelere ekmek satarak halkı mağdur etmişlerdi. Halkın ekmek sıkıntısı çekmesine sebep olan bu fırıncıların dükkânlarının kapatılmasına karar verilmiştir.⁵³

Narh fiyatının üstünde bir fiyatla mal satan esnafın aldığı cezalardan biri kalebendlik cezasıydı. Cevdet Belediye tasnifinde yer alan 1734 tarihli bir belgede, kassab esnafından Mirasyedi Mehmed isimli kişi etin kıyyesini narh fiyatının üzerinde bir fiyatla on sekiz akçeye satmakta olup, “*birkaç def’a ahz olunup tenbîh ve ta’zîr olundukda bir vechile mütenebbih...*” olmayıp nizama aykırı davranışlarına devam ettiğinden *ıslâh-ı nefis edinceye kadar* Seddülbahr Kalesi’ne kalebend olarak gönderilmişti.⁵⁴

Esnaf temsilcileri ve bazı devlet görevlileri de esnafın usulsüzlüğüne yardım edip, göz yumarak suça ortak olmaktaydılar. Bu durumdaki devlet görevlilerine çeşitli cezalar verilmekteydi. Kadınlara, işledikleri suçların türüne ve büyüklüğüne bağlı olarak verilen cezalardan biri görevden alma (azil) cezasıydı. İstanbul Kadısı olarak görev yapan Dür-rî Mehmed Efendi’nin, sadrazamın ekmek narhına ait emirlerini iyi uygulamadığından dolayı azledilmesi önemli örneklerdendir. Yine XVIII. yüzyıl sonlarında İstanbul Kadısı olarak görev yapan Cevdet Halil Efendi de ekmekçilere yakınlığı ve emirlere riayetsizliği yüzünden görevinden alınmıştı.⁵⁵ İstanbul’ da şiddetli kış şartları ve savaş yüzünden başta ekmek olmak üzere zahire sıkıntısı meydana gelmiş, bu sorunla yeterince mücadele etmedikleri düşünülen kadı ve Üsküdar Mollası azledilerek yerlerine başkaları tayin edilmişti.⁵⁶ Kadıların aldıkları cezaların ağırlıklı olarak ekmekçilerle bağlantılı suçlarından kaynaklanmış olması dikkate değerdir.

Yine İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyyûb’de bulunan ekmekçilerin beratlı kethüdâları olan Hacı Abdullah’ın nizama aykırı ve padişahın emrine uymayan hareketleri ile çarpık işlere cesaretinden dolayı, söz konusu esnafın şikâyetlerine sebep olduğundan, kethüdâ Abdullah görevinden alınarak sürgün edilmiş ve onun yerine yine esnafın ortak talebiyle “...*sâdık ve müstakîm ve perhîzkâr ve umûr-ı esnâfi alâ vechi’l-istikâme rü’yet ve nizâm-ı kadîme riâyet edüp her vechile esnâfi kendüden hoşnud ve râzular oldukları...*” Hacı Mehmed Emin getirilmişti. Konu ile ilgili arşiv kaydında, kethüdânın işlediği suçun ayrıntısından bahsedilmediği gibi nereye sürgün edildiği de belirtilmemiştir. Ancak bu dâhi kethüdâların da esnaf gibi çeşitli cezalar yanında sürgün cezasına da çarptırıldıklarını göstermektedir.⁵⁷

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde esnaf çeşitli kanunlar ve nizamlar çerçevesinde örgütlenecek faaliyet yürütmekteydi. Ancak hemen her dönemde esnaf arasında çeşitli istismarlar ve ihlaller görülmüştür. Bu durum Üsküdar esnafı için de geçerlidir. Gerek meydana gelen ihlaller gerekse uygulanan yaptırımlar ile alakalı olarak arşiv belgeleri ve şer’iyye sicilleri arasında çok sayıda kayıt mevcuttur. Esnafın başvurduğu istismarlar, daha dükkan açma aşamasında gündeme gelmekteydi. Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyulmadığı halde yeni dükkan açılmasına müsaade etmemekteydi. Buna rağmen kaçak yollarla dükkan

açan kişilere rastlanmaktaydı. Ticaretini yaptığı malın darlığına, gerek kaçakçılık gerekse dükkanında yeterli miktarda bulundurmamak suretiyle yol açan esnaf Üsküdar'da da karşımıza çıkmaktadır. Üsküdar esnafı arasında, ticareti kendi yetkinde olmayan malları alıp satanlara da rastlanmıştır. Yine sıklıkla karşılaşılan ihlallerden biri narha aykırı ticaret yapmaktır. Sattığı malın fiyatını narha aykırı bir şekilde yüksek tutarak halkı mağdur eden esnafın istismarı dikkati çekmektedir. Dikkat çeken ihlallerden biri de, esnafın sattığı mala yabancı maddeler katarak kalitesini düşürmesi ve aynı fiyata satmasıdır. Böylece maliyeti düşüren esnaf haksız kazanç elde etmekteydi.

Üsküdar esnafının yaptığı yolsuzluklarda çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Bu kapsamda kaçak yollarla açılan dükkânların kapatılması, bazı durumlarda yıkılması yoluna gidilmiştir. Diğer suçlarda öncelikle ikaz edilen esnafın, suçun tekrarı halinde daha ağır cezalara çarptırıldığı görülmektedir. Nispeten hafif sayılan cezaların bazılarının yerinde infaz edilmesi yaygındır. Dayak atma, falakaya yatırma, esnafı rencide edecek tarzda teşhir etme gibi yaptırımlar, kola çıkan görevliler tarafından uygulanırdı. Diğer yaygın cezalar ise hapis, sürgün, kalebendlik gibi cezalar olup mahkeme tarafından kararlaştırılırdı. Esnafın usulsüzlüklerinde esnaf temsilcilerinin ve bazı devlet görevlilerinin de dahli olması dikkate değer bir konudur. Bu durumda olanların görevlerinden azl edilmesi sıklıkla baş vurulan bir yöntem olmuştur. Üsküdar esnafında görülen istismarların, dolayısıyla uygulanan yaptırımların, yaygınlık kazanmadığı, zaman zaman yaşandığı ise vurgulanması gereken başka bir husustur.

Dipnotlar

- 1 İMŞSA (İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi). İK (İstanbul Kadılığı)-24, vr. 57-b, 18 S 1139/15 Ekim 1726.
- 2 Gereklî mesleki birikime sahip ve dükkân açmaya hak kazanmış olarak yeni dükkân açmak isteyen birinin yerine getirmesi gereken en önemli ve öncelikli şartlardan biri kefalet uygulamasıdır. Buna göre esnaf adayının kendine kefil bulması mecburiyeti de vardır. Esnaf kendi aralarında birbirlerine kefil olabilmekte ise de hepsine o mesleğin kethüdâsının kefil olması gerekirdi. Kefalet uygulaması hakkında bk. İMŞSA. İK-24, vr. 31-a, b, 32-a, b, İMŞSA. İK-24, vr. 57-b, İMŞSA. İK-24, vr. 69-a, 15 RA 1139/10 Kasım 1726, BOA. C. BLD-732. 15 M 1145/08 Temmuz 1732, BOA. C. BLD-6124,27 L 1216/02 Mart 1802.
- 3 Mehmet Demirtaş, *Osmanlıda Fırıncılık Onyedinci Yüzyıl İstanbul Örneği*, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 80.
- 4 *Çaryekçi (Çeyrekçi)*: Eskiden pazarlarda et satan ayak kasapları hakkında kullanılan bir tabirdir. Farsça dörtte bir anlamına gelen çeyrek'ten bozmadır. Bunların sattığı etlerin genellikle koyunun dörtte biri oranında olması bu isimlendirmeye sebep olmuştur. bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I, 361. Çeyrekçiler etleri kasapların sattığı fiyatın altında bir fiyata satmaktaydılar. bk. Ahmed Refik, *On İkinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, s. 40, 41.
- 5 Ahmed Refik, *On İkinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, İstanbul 1988, s. 40-41.
- 6 BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), C. BLD (Cevdet Belediye Tasnifi)-3008, 12 L 1170/30 Haziran 1757.
- 7 BOA. C. BLD-3008.
- 8 BOA. C. BLD-2914, 09 M 1189/12 Mart 1775.

- 9 Necdet Öztürk, “Üsküdar’ın Sosyo-Ekonomik Tarihine Katkılar (466 No’lu Şer’iyye Siciline Göre)”, *IV. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu (3-5 Kasım 2006 Üsküdar) Bildirileri* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2007, II, 148.
- 10 Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği (H 1100-1200/M 1688-1786)*, Birleşik Yayınları, Ankara 2010, s. 89-90, Ahmed Refik, *On İkinci Asr-ı Hicrî’de İstanbul Hayatı*, s. 217.
- 11 Nahide Şimşir, “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Üsküdar ve Çevresindeki Hamamlar”, *I. Üsküdar Sempozyumu (23-25 Mayıs 2003 Üsküdar) Bildirileri* (ed. Zekeriya Kurşun vd.), İstanbul 2004, I, 82.
- 12 Belgede yeniden açılmasına ihtiyaç duyulan dükkânların açılabilmesi için düzenlemenin ekmekçi esnafının kethüdâ, yiğitbaşı ve nizam ustaları vasıtasıyla yapılmasının ferman gereği olduğu belirtilmiştir. *BOA. C. BLD-6816*, 13 B 1197/14 Haziran 1783.
- 13 Öztürk, a.g.b., s. 146.
- 14 Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 90, Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları”, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1988, s. 1048.
- 15 “Üsküdü’da sığır kasâbı olan Ahmed’in dükkânında lahm-ı bakar bulunmadığından müzâyakya bâ’is olduğu dâ’î-i devletleri tarafından i’lâmıyla mezbûr Ahmed bundan akdem huzûr-ı âlilerine irsâl olundukda...” *BOA. C. BLD-4653*, 22 ZA 1146/26 Nisan 1734.
- 16 *BOA. C. BLD-7194*, 03 R 1196/13 Mart 1782.
- 17 Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 132, Ahmed Refik, *On İkinci Asr-ı Hicrî’de İstanbul Hayatı*, s. 197.
- 18 İskelele bir dükkân (bakkal, kebabçı vs.) olabileceği gibi tezgâh şeklinde de olabilmekteydi. Tablakâr ise tablalar üzerinde ekmek satan seyyar satıcılar. bk. Demirtaş, *Fırcılık*, s. 97, 98.
- 19 *BOA. C. BLD-5284*, 07 RA 1150/05 Temmuz 1737.
- 20 “İzzetlü Bostancıbaşı Ağa Üsküdar’da Atbâzârı’nda olan bozahânelerin kapuları sedd ü bend ve fimâba’d işlettilerilmemek üzere bundan akdem size hitâben fermân-ı âlişân şeref-yâfet-i sudûr olmuşdu hâlâ zikrolunan bozahaneler küşâde ve meftûh olduğundan şekâvet-pişe makûlesinden olanlardan boza bahânesi ile girüp şûrb-i hamr edüp taşra çıkdıklarında ibâdullaha nice dürlü cevri ü te’addî eyledikleri mesmû’ olup bu husûs hâla usta olan kimesnenin adem-i ihtimâm ve ruhsat vermesinden iktizâ etmek gerekdir...” *BOA. C. ZB-1520*.
- 21 Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-I*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1990.
- 22 Ahmet Kal’a, *İstanbul Esnaf Tarihi-I*, İstanbul 1997, s. 29, 30, hk. 867, Fî Evâsıt-ı RA 1157/24 Nisan-03 Mayıs 1744.
- 23 Cengiz Orhonlu, “Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul’da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği”, *İÜTD-XVI*, sy. 21 (İstanbul 1966), s. 111.
- 24 Nejdert Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılık*, Ankara 2001, s. 44.
- 25 “..kadimden zikrolunan Kumkapı İskeleyi’nden Samatya İskeleyi’ne ve Samatya’dan Kumkapı İskeleyi’ne “tutulmuş” ta’bir olunur kayıklarımız ile sefer etdiğimizde kayıklarımıza her bir seferde on ikişer âdem tahmîl edegelmişler iken hâlâ kadime muğâyir bir seferde on beşer dahi ziyâde âdem tahmîl ederler kayıkların ziyâdeye tahammülleri yokdur, havf-ı gark vardır diyu inhâ olunmağın ba’de’l-yevm zikrolunan iskelelere her bir seferde kayıklarımıza ke’l-evvel on ikişer âdem tahmîl edüp bundan ziyâde tahmîl etmemeğe razı ve müte’ahhid olduk diyu mu’âhedeleri tescil-i şer’î olup bi’l-iltimâs huzûr-ı âlilerine i’lâm olundu...” *İMŞSA. İK-24*, vr. 15-a.
- 26 Nejdert Ertuğ, *Deniz Ulaşımı*, s. 39-46.
- 27 Nejdert Ertuğ, a.g.e., s. 97.
- 28 Ahmet Kal’a, *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları*, İstanbul 1998, I, 156.
- 29 Konu ile alakalı olarak Üsküdar ve Eyyûb kadıları ile Balat ve Davudpaşa naiblerinin yanı sıra bazı kaymakamlar da ikaz edilerek gümrük vergisinin kaçırılmaması için ihmalden kaçınmaları istenmişti: “..ihmal olunduğu zahir olunmakla berat-ı şerifin bir maddesi ba’zı kaimakamlara dahi muhkem tenbih ve te’kid oluna ki, gümrüğün yükünden gayri iskelelere yanaşup esvab ve eşya çıkarmayalar ve kaçırılmayalar. Ve kaçırırlar ise şer’an haklarından geline. Kalmandan şurutu derkar ve ma’lum-ı devletleri buyuruldukda merakim-i âliyelerinden mercudur ki, şurut mûcibince her iskelenin kayık ve ma’unacıları kethüdâlarına gereği üzere tenbihi havî Üsküdar ve Eyyûb kadılarına ve Balat ve

- Davudpaşa naibine ve kapan dakik naibine hatten...bir kıt'a emr-i âlî isdarı babında emr ü ferman devletlü inayetlü merhametlü sultanım hazretlerindir". *BOA. C. ZB-582*, 21 B 1204/06 Nisan 1790.
- 30 Mehmet Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 131, Ahmet Kal'a, *İstanbul Esnaf Tarihi*, I, 166, hk. 746, Fî Evâsıt-ı R sene 1171/23 Aralık-01 Ocak 1758.
- 31 Buna göre kesilen sığırların başlarının alın derilerini satmak sığır kasaplarına ait iken, deri, et, dil ve boynuzlarıyla baş ve ayaklarının satışı paçacı esnafına ait olup bu uzuvların ticareti onların tekelindeydi. Bu konuda ayrıca bk. Mehmet Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 149, 150.
- 32 *BOA. C. BLD-5515*, 21 ZA 1137/01 Ağustos 1725.
- 33 Mehmet Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 147, 148, Ahmet Kal'a, *İstanbul Esnaf Tarihi*, I, 106, hk. 1302, Fî Evâhir-i B sene 1168/03-12 Mayıs 1755.
- 34 Ahmet Kal'a, *İstanbul Esnaf Birlikleri*, I, 192.
- 35 İstanbul'da işlenen kutni, fûta, mukaddem kumaş, sandal, atlas, kuşaklık kumaş, telli ve sâir akmişenin beher zira'ından birer akçe, destgâhlarda (tezgâhlarda) işlenen telli puşi ve sâirinin beher zira'ından yine birer akçe üzerinden alınan vergilerin miktarında vergi alınmaktaydı. *BOA. C. BLD-290*, 17 Z 1173/21 Temmuz 1760, Mehmet Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 215.
- 36 Ahmet Uçar, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Esnafı ve Bıraktığı Tarihi Miras", *VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu (1-5 Kasım 2007, Üsküdar) Bildirileri* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2009, II, 459.
- 37 Mehmet Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 233-234, Ahmed Refik, *On İkinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı*, s. 9-10.
- 38 Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 294. Bu konuda ayrıca bk. Z. Tekin, *Osmanlı İstanbul'unda Dericilik*, s. 95-96. Bu konuda ayrıca bk. *BOA. C. BLD-6366*, 29 RA 1204/17 Aralık 1789.
- 39 Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 343.
- 40 *İMŞSA. İK-24*, vr. 77-a.
- 41 Mehmet Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 215, 239, 240, Yücel Özkaya, *Osmanlı Toplum Yaşantısı*, s. 322.
- 42 *BOA. C. BLD-4653*.
- 43 "... bu vechile ibâdullahın terfih ve tanzîmlerine ihtimâm ü dikkât eyleyesiz böyle hasib u rehâ vak-tinde ve husûsan mahsûl-i cedîdin idrâki zamanında fukarâ ve zu'afânın râhat ve refâhiyet üzere olmalarına takayyüd ü ihtimâm cümlelerinin üzerine vâcib ve mütehattim iken...", *BOA. C. BLD-6116*, Evâil-i S 1147/03-12 Temmuz 1734.
- 44 Nejdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hammalları*, Sakarya Kitabevi, İstanbul 2007, s. 260.
- 45 Nejdet Ertuğ, *İstanbul Hammalları*, s. 47, 258, 259.
- 46 Esnafa verilen cezalar hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 291.
- 47 Belgede yeniden açılmasına ihtiyaç duyulan dükkânların açılabilmesi için düzenlemenin ekmeççi esnafının kethüdâ, yiğitbaşı ve nizam ustaları vasıtasıyla yapılmasının ferman gereği olduğu belirtilmiştir. *BOA. C. BLD-6816*.
- 48 Nevzat Erkan, "XVIII. Yüzyılda Üsküdar'da Şer 'iyye Sicilleri Işığında Gayrimüslimlerin Meslekleri", *VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, II, 453.
- 49 Mehmet Demirtaş, *Fırıncılık*, s. 40.
- 50 Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilatı," *Osmanlı Devleti Tarihi* (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, I, 167.
- 51 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 137; Deny, "Sadrazam", *İA X*, 46.
- 52 *BOA. C. BLD-3077*, 09 ZA 1146/13 Nisan 1734. Aynı konuda ayrıca bk. *BOA. C. BLD-4653*, 22 ZA 1146/26 Nisan 1734. Dükkânında bulundurması gereken malı bulunduramayan esnafın kimi zaman haklı bir gerekçesi olduğuna da şahit olunmaktaydı. İstanbul'da ve bağlı yerlerde faaliyet gösteren fırıncı ve değirmenciler mahkemeye müracaat ederek işçilerinden şikâyetçi olmuşlardı. Söz konusu esnaf, ücretlerini düzenli bir şekilde ödediklerini buna rağmen işçilerinin çoğunun fırınlarını ve değirmenlerini terk ederek memleketlerine gittiklerini, bunların yerine işçi tedarikinin hemen mümkün olmadığını, işçilerin bu tür davranışlarının dükkânlarının kapanmasına sebep olmasının yanında

bütün halkın mağdur olacağına da yol açacağına muhakkak olduğunu, bu sebeple sefere gidenlerin dışında kalan gerek Müslüman gerekse gayrimüslim işçilerinin işlerine devam etmelerinin sağlanmasını, yerlerine işçi bulmadan gidenlerin cezalandırılmasını talep etmişlerdi. İstanbul Kadısı'na gönderilen emirde esnafın haklı olduğu, sefere gidenlerin dışında kalan işçilerin yerlerinde mukim kalmalarının sağlanması, diğerlerinin işi bırakmalarına ruhasat verilmemesi, yerine işçi bulmadan gidenlerin cezalandırılması istenmişti. bk. Osman Nuri Ergin, *MUB-II*, s. 759, 760.

- 53 Ahmet Uçar, a.g.b, s. 460.
 54 BOA. C. BLD-4653.
 55 Ahmet Mumcu, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet-Özellikle Yargıda Rüşvet-* İstanbul 2005, s. 223.
 56 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II, 967.
 57 BOA. C. BLD-3513, 25 ZA 1181/13 Nisan 1768.

Kaynaklar

- BOA. C. BLD-290.
 BOA. C. BLD-732.
 BOA. C. BLD-1393.
 BOA. C. BLD-2914.
 BOA. C. BLD-3008.
 BOA. C. BLD-3077.
 BOA. C. BLD-3513.
 BOA. C. BLD-4653.
 BOA. C. BLD-5284.
 BOA. C. BLD-5515.
 BOA. C. BLD-6116.
 BOA. C. BLD-6124.
 BOA. C. BLD-6366.
 BOA. C. BLD-6816.
 BOA. C. BLD-7194.
 BOA. C. BLD-732.
 BOA. C. ZB-1520.
 BOA. C. ZB-582.
 İMŞSA. İK-24.
 ALTINAY, Ahmed Refik, *On İkinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı* (1689-1785), İstanbul 1988.
 ARIKAN, Zeki, "Osmanlı İmparatorluğunda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta')", *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 279-303.
 BRAUDEL, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), I, Eren Yayınları, İstanbul 1990.
 DEMİRTAŞ, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza İstanbul Örneği (H 1100-1200/M 1688-1786)*, Birleşik Yayınları, Ankara 2010.

- DEMİRTAŞ, Mehmet, *Osmanlıda Fırıncılık Onyedinci Yüzyıl İstanbul Örneği*, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 80.
- DENY, "Sadrazam", *İA*, X, 46.
- ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I-II, İstanbul 1995.
- ERKAN, Nevzat, "XVIII. Yüzyılda Üsküdar'da Şer 'iyye Sicilleri Işığında Gayrimüslimlerin Meslekleri", *VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, II, 443-456.
- ERTUĞ, Nejdet, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılık*, Ankara 2001.
- ERTUĞ, Nejdet, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hammalları*, Sakarya Kitabevi, İstanbul 2007.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti Tarihi* (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), I, İstanbul 1999, s. 139-279.
- KALA, Ahmet, *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları*, I, İstanbul 1998.
- KALA, Ahmet, *İstanbul Esnaf Tarihi*, I, İstanbul 1997.
- MUMCU, Ahmet, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet-Özellikle Yargıda Rüşvet*- İstanbul 2005.
- ORHONLU, Cengiz, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *İÜTD-XVI*, sy. 21 (İstanbul 1966), s. 109-125.
- ÖZKAYA, Yücel, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları", *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1988, s. 1037-1048.
- ÖZKAYA, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985.
- ÖZTÜRK, Necdet, "Üsküdar'ın Sosyo-Ekonomik Tarihine Katkılar (466 No'lu Şer'iyeye Siciline Göre)", *IV. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri-II (3-5 Kasım 2006 Üsküdar Bildirileri)* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2007, II, 139-154.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983.
- PAŞA, Ahmed Cevdet, *Osmanlı Tarihi Tarih-i Cevdet* (sadeleştiren Dünder Günay- düzenleyen Mümin Çevik), II, İstanbul 1972.
- ŞİMŞİR, Nahide "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Üsküdar ve Çevresindeki Hamamlar", *I. Üsküdar Sempozyumu (23-25 Mayıs 2003, Üsküdar) Bildirileri* (ed. Zekeriya Kurşun vd.), I, İstanbul 2004, s. 79-89.
- UÇAR, Ahmet, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Esnafı ve Bıraktığı Tarihi Miras", *VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu (1-5 Kasım 2007, Üsküdar) Bildirileri* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2009, II, 457-478.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.

Foto: Hacer Yılmaz

TASFİYE TALEPNAMELERİNE GÖRE ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLERİN MEMLEKETLERİ VE İSKÂN EDİLDİKLERİ İDARİ BİRİMLER

NECAT ÇETİN

Uzman Tarih Öğretmeni

HAKAN YAŞAR

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin anlaşma gereği 1923-1927 yılları arasında Türkiye'ye 456.720 Müslüman gelmiş, gelenlerden 36,487'i altıncı iskân mıntikasından olan İstanbul iline iskân edilmiştir. Mübadele, toplumların dini bakımdan homojen duruma getirilmesi açısından gerek Türkiye'nin, gerekse Yunanistan'ın arzusu doğrultusunda alınmış bir karardır. Mübadele edilecek olan halkların sadece dini kimliği esas alınmış, dil, etnik ve kültürel farklılıklar önemsenmemiştir. Mübadele ile her iki ülkede de dinî kimlik bütünlüğü kesin çözüm bulmuştur. Mübadele kararının alınmasında kurulması öngörülen ulus devletinin dinî açıdan homojenleştirilme düşüncesi etkili olmuştur.

Mübadele sözleşmesinin imzalanmasından itibaren Türkiye ve Yunanistan'da mübadillerin taşınması, yerleştirilmesi ve üretici durumuna getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. İskân faaliyetleri her iki ülke için de birinci derecede önem taşımıştır. İskân faaliyetlerinin sonuçlarına bakıldığında, Türkiye'de mübadil iskânının en yoğun olduğu yerlerin genel olarak eski Rum yerleşimleri olduğu görülmektedir. Bu nedenle en çok mübadil iskânı Batı Anadolu ve Marmara bölgesine yapılmıştır.

Mübadele, toplumsal bir travmanın insanları olan mübadillerin Yunanistan'da terk ettikleri mallara karşılık verdikleri tasfiye taleplerinin bir kısmı bugün Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Cumhuriyet Arşivindedir. Tasfiye taleplerinde mübadillerin geldikleri ve iskân edildikleri idari birimler, meslekleri, geride bıraktıkları menkul ve gayr-ı menkullere ait bilgilere ulaşmak mümkündür.

Üsküdar'a iskân edilen mübadillere ait 45'i mükerrer olmak üzere toplam 471 adet tasfiye taleptenisi tespit edilmiştir. İncelenen 426 tasfiye taleptenisine göre mübadiller Girit, Manastır, Yanya, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Selanik vilayetlerine bağlı idari birimlerden gelmişlerdir. En çok Selanik vilayeti dikkati çekmektedir. Taleptenide bulunan kişi sayısı 307'si erkek 302'si bayan olmak üzere toplam 609'dur. Belgelere göre mübadiller Üsküdar'a bağlı Beykoz, Çengelköy, Haydarpaşa, Kadıköy, Kartal, Kuzguncuk, Maltepe, Ömerli, Selimiye gibi idari birimlere ve Üsküdar'ın çeşitli mahallelerine iskân edilmişlerdir.

Tasfiye taleptenileri hakkında kısa bilgi: 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan Antlaşması'nın mübadele kısmının imzalanmasını ve mübadeleye tabi tutulacak olanların belli olmasını müteakip geride bırakılacak taşınmazların belgelenmesi zarurieti ortaya çıktı. Kimin ne kadar taşınmaz mal varlığı, tapusu varsa belgelenmeliydi ve bu belgelerin kurulan "Muhtelit Komisyonlar" tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Asıl amaç anlaşmadaki taraf hükümetlerin düzenlenen bu taleptenilere göre terk edilen ülkede ne kadar mal varlığının bırakıldığıнын belgelenmesi ve bu belgelerin toplam değerlerinin hesaplanması sonucu ortaya çıkacak alacaklı veya borçlu duruma göre karşı taraftan ne kadar talep edileceğinin belirlenmesiydi. İşte mübadeleye tabi tarafların bu taşınmaz mal varlıklarını gösteren belgeler kısaca "mübadil tasfiye taleptenisi" olarak adlandırılmıştır.

Belgeler 4 nüsha olarak düzenlenmiştir. 1 adedi "memurin-i mahalliye nezdinde kalacak, 1 adedi tasfiye işlerini yürütecek olan "Muhtelit Komisyonu"na, 1 adedi mübadilin göç ettiği memleketin hükümetine, sonuncusu ise mübadilin kendisine verilmiştir.

Belgenin birinci sayfasında: Kayıt numarası ve kayıt tarihinden sonra "İhtar" başlığı altında "eshab-ı müracaatın" yanlış veya mübalağalı beyanname vermesi durumunda kendi zararına olacağı belirtilmiş ve dilekçe sahibinin kimlik bilgilerine geçilmiştir. Müstedinin hüviyeti başlığı altında sıra ile: İsim ve pederinin ismi, Memleketi (livası, kazası, şehri, karyesi), halen sakin bulunduğu mahal (livası kazası, şehri, karyesi), sanatı.

2. ve 3. sayfalarda: Mübadilin bulunduğu yerdeki emval-i gayri menkulesine ait bilgileri ihtiva eden ve 9 sütundan oluşan bir cetvel bulunmaktadır. Bu cetveldeki sütunlarda yer alan bilgiler şunlardır: Emlak ve arazinin cinsi ve nevi, hane, mağaza, tarla, bağ, bostan, orman, mera vs.) Mesaha-i sathiyesi (dönüm veya arşın murabbai,

dönüm evlek), Arazinin yetiştirdiği mahsulâtın nevi (hububat, tütün bağ vs), Emlak ve arazinin kain bulunduğu mahal (mahalle, mevki, sokağın ismi ve numarası), Emlak ve arazinin suret-i tasarrufu (ferağ, intikal, hibe), Tapu senetlerinin veya diğer vesâik-i tasavvufiyenin tarih ve numaraları (suretleri rapt olacaktır), Tapu senetleri kimin adına mukayyettir, Emlak ve arazinin tapu senedinde makayyet kıymeti (altın Türk lirası hesabıyla)

4. sayfa: Bu sayfada müstedinin terk eylediği emlak-ı menkuleye ait olan cetvel (cetvel- B) bulunmaktadır. Bu cetvel mübadile ait Eşya-i beytiyye (ev eşyaları) altın Türk lirası üzerinden mecmu kıymeti, Hayvanat (adedi, cinsi, altın Türk lirası kıymeti)

5. sayfa: vekâletname: Komisyon nezdinde kendilerini temsil ve hukuklarının müdafası için verilen vekâletname (kimi mübadiller için ihtiyaç duyulduğunda) Ek sayfa: Müsadere edilen emlak beyanı. Yunanlılarca daha önce müsadere edilen (varsa) mallarını (belgelemeleri halinde) gösterir belge. Müsaderenin hangi tarihten itibaren (a) ve (b) cetvellerinde irade olunan emvallerin hangi tarihte müsadere edilmiştir. Müsadere edilen bu emvallerin 1909-1914 seneleri zarfındaki varidat-ı senevisi mikdarı ne idi (a) cedveli mucibince. Altında tasdik tarihi ve imam, muhtar ve azalardan oluşan tasdik heyeti imza veya mühürleri bulunmaktadır.¹

Lozan Konferansı'nda 30 Ocak 1923 tarihinde Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin imzalanan sözleşme ve protokol gereği,² Kasım 1923'ten itibaren ülkenin birçok yerine olduğu gibi İstanbul'a da mübadil yerleştirilmeye başlanmıştır.³ Devlet istatistik verilerine göre 1923-1927 yılları arasında Yunanistan'dan gemilerle⁴ Türkiye'ye 456.720⁵ Müslüman gelmiş ve Ekim 1923'te kurulan "Mübadele İskân ve İmar Vekâleti" tarafından belirlenen yerlere iskân edilmiştir. İskânın genel olarak Rum yerleşimlerinin olduğu yerlere yapılmıştır. Bunun sonucu olarak en çok mübadil iskânı doğal olarak Batı Anadolu ve Trakya bölgesine olmuştur.⁶ Mübadil göçmenler ilgili her il kayıt tutmuş, ancak bu defterler bugün Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne alınmıştır.⁷ Mübadillerin iskânına ilişkin diğer önemli bir kaynak iskân edildikleri idari birimin "Nüfus Esas Defterleridir."⁸

İstanbul İli ve ilçelerine 1923-1927 yılları arasında toplam 36.487 kişi gelmiştir.⁹ Türkiye'ye getirilecek mübadiller 10 bölgeye yerleştirilecek ve İstanbul'da altıncı iskân bölgesi içerisinde yer almaktadır.¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde (BCA) Üsküdar'a iskân edilen mübadillerle ilgili toplam 471 belge bulunmaktadır. Bunlardan 45 adet talepname mükerrerdir.

Üsküdar'a gelenler Cezayir-i Bahr-i Sefid, Edirne, Selanik, Manastır, Girit ve Yanya gibi değişik bölgelerindedir. Belgeler 1925, 1926 ve 1927 yıllarına aittir.

Talepnamelerde adı geçen kişi sayısı toplam 609 olup, bunların 307'si erkek, 302'si bayandır. Tablo.1. de de görüleceği üzere talepnamelerin vilayetlere göre dağılımı: Edirne:1, Girit 15, Manastır: 62, Yanya: 48, Cezayir-i Bahr-i Sefid: 8, Selanik: 292 şeklindedir. Talepnamelerin en çoğu % 68,5 oranında Selanik vilayeti dikkati çekmektedir.

Tablo 1.	
Vilayet	Adet
CBS ¹¹	8
Edirne	1
Girit	15
Manastır	62
Selanik	292
Yanya	48
Toplam	426

Mübadiller vilayetlerin değişik liva ve kazalarından gelmişlerdir (Tablo.2.).

Tablo 2.			
Vilayet	Liva	Kaza	Adet
CBS	Sakız		2
CBS	Midilli	Pilmar	1
CBS	Midilli	Molova	5
Edirne	İskeçe		1
Girit	Laşid	İstiye	1
Girit	Laşid	Yerepetra	1
Girit	Laşid		3
Girit	Kandiye		4
Girit	Hanya	Kisamo (Kastil)	1
Girit	Hanya		5
Manastır	Kozana	Kayalar	10
Manastır	Kozana	Grebene	5
Manastır	Kozana	Serfiçe	7
Manastır	Kozana	Nasliç	13
Manastır	Kozana	Alasonya	1

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Manastır	Kozana		2
Manastır	Florina	Kesiriye	14
Manastır	Florina		10
Selanik	Tırhala		2
Selanik	Drama	Kavala	6
Selanik	Drama		16
Selanik	Siroz	Zihne	1
Selanik	Siroz		5
Selanik	Siroz	Menlik	1
Selanik	Siroz	Demirhisar	6
Selanik		Siroz	32
Selanik		Yenice-i Vardar	32
Selanik		Vodina	10
Selanik		Langaza	6
Selanik		Kesendire	1
Selanik		Karaferye	11
Selanik		Katrin	3
Selanik			136
Selanik		Gevgili	6
Selanik		Doyran	1
Selanik		Kılkuş	17
Yanya		Koniçe	1
Yanya			47
		Toplam	426

Mübadiller Üsküdar'ın değişik idari nahiye (Tablo.3.) ve köy/mahalle (Tablo.4.) bazında birimlerine iskan edilmişlerdir.

Tablo.3.	
İdari birim (Nahiye)	Adet
Beykoz	2
Çengelköy	1
Haydarpaşa	1
Kadıköy	12

Kartal	12
Kuzguncuk	5
Maltepe	1
Ömerli	3
Selimiye	1
Toplam	38

Tablo 4.	
İdari birim (Köy-Mahalle)	Adet
Abdullah Ağa M.	1
Ahmet Çelebi M	5
Anadolu Kavağı M.	1
Aşağı M.	1
Beykoz M.	1
Bostancı	1
Bulgurlu Mescit M.	1
Cafer Ağa M.	2
Caferağa	1
Çengelköy	1
Darıca	1
Erenköy	1
Feneryolu	2
Gülfem Hatun M.	1
Hacı Hesna Hatun M.	1
İcadiye M.	3

İmrahor M.	1
Kadıköy M.	1
Kartal	1
Kasımpaşa	1
Kuruçeşme M.	1
Kızıltoprak M.	1
Maltepe	1
Maltepe M.	1
Pendik	12
Osmanağa	1
Saray Ali M.	1
Soğanlık	2
Solak Sinan M.	4
Tavaşi Hasan Ağa M.	1
Toygar Hamza M.	2
Tuzla	1
Valide-i Atik M.	1
Toplam	57

Sonuç: Tasfiye taleplerini ile ilgili yeterince çalışma yapılmamıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bu konuda oluşturulan fonda yaklaşık 1.500.000 belge bulunmaktadır. Bir üniversite bünyesinde "Mübadele Enstitüsü" açılmasını gerekli kılacak şartlar mevcuttur. Mübadelenin karşı tarafı olan Yunanistan 1932/1933 yılında kurduğu "Küçük Asya Araştırmaları Merkezi" ile mübadele hakkında çalışmalar yaptırmaktadır.

İlgili ailelerin günümüzdeki kayıtlarına ulaşmak ve bu konuda bilgi sunmak 2006 yılında çıkarılan Nüfus Kanununa¹² göre mümkün değildir. Çünkü ilgili kanunla nüfus kayıtları her türlü (mahkeme hariç) bilimsel araştırma ve incelemelere kapatılmıştır. 1976 yılına kadar tutulan tüm defterler ve kayıtlar Ankara'da Nüfus ve Vatandaşlık İşleri genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan arşive toplanmıştır. İlgili kanunda gerekli değişiklikler yapılarak bilimsel araştırmalara açılması sağlanmalı ve mübadelenin sonuçları, mübadil ailelerin günümüzdeki konumlarının bilinmesi açısından araştırmalar yapılmalıdır.

Yine Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne alınan ancak özlük bilgisi kapsamına alındığı için mübadillere verilen gayrimenkulleri ihtiva eden defterleri de inceleyemediğimiz için mal varlığını karşılaştırma imkânı olmamıştır. İlgili iskân defterleri ile beraber

iskan nedeniyle verilen mal varlığı defterleri de incelemeye açılmalıdır. Bunun için gerekli yasal mevzuat değişikliği olmadığı müddetçe tasfiye taleplerini ile ilgili araştırmalar eksik kalacaktır.

Üsküdar'a ait Tasfiye taleplerini özet (Tablo.5.)					
Mübadilin memleketi				Üsküdar'da iskan edildiği mahal	
Vilayet	Liva	Kaza	Köy/Mahalle	Semt / Mahalle	Talepname sahibi/sahipleri
CBS	Sakız			Tuzla	Numan kızı ve Rasim eşi Nazime
CBS	Sakız			Kartal	Rasim kızı ve Cemil Rifat eşi Zehra
CBS	Midilli	Pilmar	Polihnet		Ali oğlu Yusuf Remzi
CBS	Midilli	Molova	Praşle		Arif kızı Fatma
CBS	Midilli	Molova	Kolonya N. ¹³ Praşle		Arif kızı Ayşe
CBS	Midilli	Molova		Anadolu Kavağı M. ¹⁴	Arif kızı Hatice
CBS	Midilli	Molova	Kapya	Kuruçeşme M.	Ahmet kızı Ramize
CBS	Midilli	Molova			
Edirne	İskeçe			Feneryolu	Besim Ağa kızı Hilmiye
Girit	Laşid	İstiye			İbrahim eşi ve Fafulzade Mehmet kızı Fatma
Girit	Laşid	Yerepetra			Mehmet çocukları Hüseyin Fikri ve Rahmi
Girit	Laşid				Balıkçı Ali oğlu Şaban
Girit	Laşid				Ali oğlu Mehmet Şükrü
Girit	Laşid				İbrahim kızı Kamile
Girit	Kandiye				Ömer Mansuraki kızı Ümmü Gülsüm
Girit	Kandiye				Mustafa kızı Penbe İkbâl
Girit	Kandiye				Mahkeme azası Ali Galip oğlu İbrahim Kenan
Girit	Kandiye				Fotografçı Mecaki Hasan oğlu Ali
Girit	Hanya	Kisamo (Kastil)			Mustafa Suphi kızı Hamide ve Afet
Girit	Hanya				Darmaraki Yetim kızı Fatma
Girit	Hanya				Darmaraki Yetim kızı Hesna

Girit	Hanya			Gülfem Hatun M.	Bakkal Musa oğlu Sinan Sami ile kardeşi Tahsin
Girit	Hanya				Hüseyin kızı Hatice
Girit	Hanya				Hüseyin oğlu Halil Server
Manastır	Kozana	Kayalar			Talip oğlu Hayrettin
Manastır	Kozana	Kayalar	Linga		Hüsrev oğlu Fuat ve Ziya oğlu Hilmi
Manastır	Kozana	Kayalar			Bekir Paşa oğullarından Ali oğlu Harun Reşit
Manastır	Kozana	Kayalar	Nalbant		Çiftçi Halim oğlu Şerif
Manastır	Kozana	Kayalar	Çor		Çiftçi Üsküdar oğlu Arslan
Manastır	Kozana	Kayalar	Debre		Abdül kızı Şemsiye
Manastır	Kozana	Kayalar			Ali Galip kızı Fatma
Manastır	Kozana	Kayalar	Çor		Çiftçi Kaya oğlu Üsküdar
Manastır	Kozana	Kayalar		İmrahor M.	Ali Paşa kızı Nusret
Manastır	Kozana	Kayalar		Beykoz M.	Jandarma Abdurrahman oğlu İbrahim
Manastır	Kozana	Grebene	Gravo		Mustafa oğlu Süleyman
Manastır	Kozana	Grebene	Vençe		Esnaf Mustafa oğlu Ömer Sabri
Manastır	Kozana	Grebene			Mustafa oğlu Süleyman
Manastır	Kozana	Grebene			Süvari Yzb. İbrahim oğlu Zülfikar
Manastır	Kozana	Serfiçe	Topçular		Memur Molla Muharrem oğlu Şaban
Manastır	Kozana	Serfiçe	Taşlıca		Hasan kızı Hatice ve Hayriye
Manastır	Kozana	Serfiçe	Çarşı M.		Emin kızı Naciye
Manastır	Kozana	Serfiçe		Ömerli N.	Bahçıvan Salih oğlu Hüseyin Hüsnü
Manastır	Kozana	Serfiçe	Palihor		Mehmet oğlu Hüsrev
Manastır	Kozana	Serfiçe			Mehmet kızı Vecihiye
Manastır	Kozana	Serfiçe			Ahmet kızı Esmâ
Manastır	Kozana	Naslıç		Ahmet Çelebi M.	Karagöz Hüseyin kızı Cevriye
Manastır	Kozana	Naslıç		Ahmet Çelebi M.	Karagöz Mehmet oğlu Mustafa Fazıl
Manastır	Kozana	Naslıç	Rusulan		Mustafa oğlu Süleyman
Manastır	Kozana	Naslıç		Çengelköy N.	İdris oğlu Veli
Manastır	Kozana	Naslıç			Osman oğlu Ali Nuri, Hasan kızı Arzu, Zekeriya kızı Asime, Gülbeste ve Firdevs
Manastır	Kozana	Naslıç		Kartal N.	Katip Ramazan çocukları Nadir, Mahir, Raziye ve Neyyire

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Manastır	Kozana	Nasliç		Kadıköy N.	Telgraf Memuru Halil oğlu Cevdet
Manastır	Kozana	Nasliç		Kadıköy N.	Halil kızı Hayriye
Manastır	Kozana	Nasliç		Kadıköy N.	Halil kızı Süreyya
Manastır	Kozana	Nasliç			Karagöz Mehmet oğlu Mustafa
Manastır	Kozana	Nasliç	Rende		Süleyman kızı Naciye
Manastır	Kozana	Nasliç			Hasan kızı Bahriye
Manastır	Kozana	Alasonya			Katip Derviş oğlu Recep
Manastır	Kozana				Osman kızı Saime
Manastır	Kozana		Vançe-i Kebir Ç. ¹⁵		Hüseyin kızı Cevriye
Manastır	Florina	Kesiriye			Salih kızı Fethiye
Manastır	Florina	Kesiriye		Kuzguncuk N. İcadiye M.	Çiftçi Rüstem kızı Refia
Manastır	Florina	Kesiriye	Kurşunlu M.		Tüccar Mehmet Şefik oğlu Ahmet Mithat
Manastır	Florina	Kesiriye		Ahmet Çelebi M.	Karagöz Mehmet oğlu Mustafa Fazıl
Manastır	Florina	Kesiriye		Kuzguncuk N. İcadiye M.	Tüccar Bekir kızı İfakat
Manastır	Florina	Kesiriye			Emekli Mustafa oğlu Hamdi
Manastır	Florina	Kesiriye	Lebçeşte	Kuzguncuk N. İcadiye M.	Çiftçi Abidin kızı Sıddıka
Manastır	Florina	Kesiriye	Kulle	Kuzguncuk N.	Tüccar Tevfik kızları Raziye, Kadriye ve oğlu Hilmi
Manastır	Florina	Kesiriye			Emekli Hüseyin Sabri oğlu Mehmet Kemal
Manastır	Florina	Kesiriye	Mavrova		Çiftçi Haşim Ağa oğlu Arslan Kaptan
Manastır	Florina	Kesiriye	Kurşunlu M.	Tavaşi Hasan Ağa M.	Tüccar Şefik oğlu Ahmet Mithat
Manastır	Florina	Kesiriye	Mavrova		Memur Hasan evlatları Ali Nuri ve hemşireleri Hayriye
Manastır	Florina	Kesiriye	Mavrova		Çiftçi Ahmet oğlu Şefik
Manastır	Florina	Kesiriye	Horpeşte	Selimiye N.	Ruşen eşi Gülsüm ve oğlu Mustafa
Manastır	Florina				Hacı Ömer kızı Esmâ
Manastır	Florina		Zeleniç		Ziraatçı Timur oğlu Üsküdar
Manastır	Florina				Çiftçi İsmail oğlu Şevki
Manastır	Florina		Nakrad		Çiftçi Mehmet oğlu Hüseyin

Manastır	Florina				Bahtiyar
Manastır	Florina			Kızıltoprak M.	Selim Sırrı kızı Fitnat
Manastır	Florina		Veşteran		Tüccar Rüstem oğlu İsmail
Manastır	Florina				Muhittin kızı Hatice
Manastır	Florina		Balisubaşı M.	Solak Sinan M.	Selim Sırrı oğlu Mehmet Cevdet
Manastır	Florina				Rençber İsmail oğlu Şevk
Selanik	Tırhala				Hüseyin Rasim oğlu Ali Kamili
Selanik	Tırhala				Ahmet kızı Enise
Selanik	Drama	Kavala			Hacı Hafız Hüseyin kızı Saadet
Selanik	Drama	Kavala	Halil Bey M.	Maltepe M.	Abdurrahman oğlu Mehmet Emin eşi Huriye ve torunu Fevziye
Selanik	Drama	Kavala			Hacı Ahmet Kamil oğlu Abdülbaki
Selanik	Drama	Kavala			Haydarpaşa tahakkuk Memuru Ali Mustafa oğlu Mehmet Muhittin
Selanik	Drama	Kavala			Tatlızade Ahmet oğlu Kaptan Mehmet Ali oğulları Ahmet Mahir, kızları Nesime ve Lütfiye
Selanik	Drama	Kavala			Tatlızade Mehmet Ali kızı Nesime
Selanik	Drama		Kassam M.		Ahmet kızı Hasibe
Selanik	Drama		Dervişbali M.		Tembel Hacı Mehmet Mahallesinde iskan edilen İbrahim kızı Emine
Selanik	Drama		Karakavak	Kartal N. Pendik	Çiftçi ve bahçıvan Salih eşi Ayşe, Mehmet Ali oğlu Ali ve torunu Adile
Selanik	Drama		Halil Bey M.	Kartal N. Aşağı M.	Tacir ve Çiftçi Hüseyin Ağa oğlu Hafız Mehmet Cevdet
Selanik	Drama		Doksad	Toygar Hamza M.	Tütün işçisi Molla Ali oğlu Molla Hasan
Selanik	Drama			Cafer Ağa M.	Mahkeme reisi Hacı Abdüllatif oğlu Ragıp
Selanik	Drama		Çalıbaşı	Soğanlık	Ali oğlu Ramazan
Selanik	Drama		Çalıbaşı	Soğanlık	Öğretmen Ali oğlu Salih
Selanik	Drama		Yenimahalle	Bostancı	Osman oğlu Musa Çavuş
Selanik	Drama		Karakavak	Valide-i Atik M.	Zabıta Hasan oğlu Hüseyin Hüsnü
Selanik	Drama		Doksad Aşağı M.		Ziraatçı, içki imalatçısı Kolağası Murat oğlu Recep
Selanik	Drama		Şimşirli		Tütüncü Hacı Mustafa kızı Cemile

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Selanik	Drama		Boyran		Amele Ahmet İbrahim vereseşi Üsküdar ve Fatma
Selanik	Drama		Doksad		Tütüncü ve Çiftçi Ahmet kızı Ayşe
Selanik	Drama		Dervişbali M.		Boduroğlu Mehmet Ali kızı Leyla
Selanik	Drama		Dervişbali M.	Maltepe N.	Ali oğlu İbrahim ve çocukları Mahir, Reşat, Kasım ve Mukadder
Selanik	Siroz	Zihne			Ahmet Şükrü varisleri Nazire ve Fevzi Rıza
Selanik	Siroz				Süleyman kızı Hacer
Selanik	Siroz	Menlik			Polis Memuru Hayrettin oğlu Ömer
Selanik	Siroz	Demirhisar			Mehmet oğlu Yusuf ve diğer varisleri Galip ve Ömer
Selanik	Siroz	Demirhisar	Sengel	Toygar Hamza M.	İbrahim kızı Fatma
Selanik	Siroz		Hacı Ali M.		Muhasebeci Abdullah oğlu Nevzat
Selanik	Siroz	Demirhisar	Camii Vasat M.	Abdullah Ağa M.	Mızıka tamircisi Mustafa oğlu Ömer Lütfü
Selanik	Siroz	Demirhisar	Motunca	Ahmet Çelebi M	Mehmet oğlu Yusuf
Selanik	Siroz	Demirhisar			Çiftçi Halil oğlu Osman
Selanik	Siroz	Demirhisar			Derviş oğlu Ahmet Memduh
Selanik	Siroz		Dimitriç		Mustafa kızı Hatice
Selanik	Siroz		Hacı Ali M.		Muhasebeci Abdullah oğlu Nevzat
Selanik	Siroz		Yenice M.		Kömür Tüccarı Raif oğlu Hüseyin
Selanik		Siroz			Ahmet oğlu İbrahim
Selanik		Siroz	Hakim Davut M.		Hacı Vehbi eşi ve Hacı Abdullah kızı Rukiye ve oğulları Mustafa Hüsnü
Selanik		Siroz			Hüseyin Mazlum kızı Fatma
Selanik		Siroz			Hacı Abdullah Zühtü kızı Aliye ve eşi Hacı Vehbi oğlu Hüsnü
Selanik		Siroz			Mehmet Akif çocukları Servet ile Yusuf'
Selanik		Siroz			Berber Ali eşi Nazire ile çocukları Ahmet Hamdi ile Firdevs
Selanik		Siroz	Gazi Evrenos M.		İsmail oğlu Mehmet Niyazi
Selanik		Siroz			Muallim Hacı Fethullah oğlu Hüsamettin

ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU VIII

Selanik		Siroz			Timur kızı Zehra
Selanik		Siroz	Tatar Hatun M.		Polis Memuru Arif oğlu Ahmet Tevfik ile eşi Hacı Mustafa kızı Emine
Selanik		Siroz	Hazinedar M.		Hasan Tahsin oğlu Yusuf
Selanik		Siroz	Cami Bahçe M.		Şeyh Ali kızı Hatice
Selanik		Siroz	Halil Paşa M.		Hüseyin oğlu Kömürcü Durmuş Çavuş
Selanik		Siroz	Halil Paşa M.		Ali kızı, Yusuf eşi Esmâ ve çocukları Mehmet ile Ali
Selanik		Siroz	Esiha Hatun M.		Helvacı Abdullah kızı Behiye
Selanik		Siroz	Hacı Ali M.		Salih kızı Fatma Gülsüm
Selanik		Siroz	Esiha Hatun M		Ali oğlu Nuri
Selanik		Siroz	Hazinedar M.		Mehmet oğlu Ahmet Asım
Selanik		Siroz	Tanrıverdi M.		Subaşı İbrahim kızı Şaziye
Selanik		Siroz			Şevket kızı Zehra
Selanik		Siroz			Şevket oğlu Hüseyin Avni
Selanik		Siroz			Ahmet oğlu Ahmet
Selanik		Siroz	Koruva M.	Çengelköy	Hacı Şükrü kızı Zeynep
Selanik		Siroz	Esmâ Hatun	Mahmut Şevket Paşa M.	Hasan kızı Akile
Selanik		Siroz	Esmâ Hatun		Ahmet kızı Ayşe
Selanik		Siroz	Dimitriç		Mustafa kızı Hatice
Selanik		Siroz	Fetok Çiftliği		Şevket kızı Zehra
Selanik		Siroz	Şogova		Mustafa oğlu Hamit
Selanik		Siroz	Arap Hatip M.		Mahkeme üyesi Ahmet Nuri oğlu Ali Tevfik
Selanik		Siroz	Arap Hatip M.		Yahya oğlu Ali Galip
Selanik		Siroz	Baraklı Cuma M.		Tütün işçisi Hacı Tahir oğlu Mustafa ve eşi Molla Süleyman kızı Hacer
Selanik		Siroz	Hazinedar M.		Ahmet Yazıcı kızı Mevhibe
Selanik		Yenice-i Vardar		Cafer Ağa M.	Mustafa kızı Rabia
Selanik		Yenice-i Vardar	Zaviye		Polis Tahsin ve Hilmi ile anneleri Nefise
Selanik		Yenice-i Vardar	Solak Sinan M.		Salih oğlu Talat
Selanik		Yenice-i Vardar			Abdülgani kızı Kamile
Selanik		Yenice-i Vardar			Hafız Ahmet oğlu Hafız İsa

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Selanik		Yenice-i Vardar	Zaviye M.		Hafız Ahmet varislerinden Selim, Tahsin, Hafız Ali, Cemal, Fatma ve Sabriye
Selanik		Yenice-i Vardar	Gölge		Hacı Hüsrev Ağa oğlu Ahmet Şükrü
Selanik		Yenice-i Vardar	Tanrıvermişli		Serdarzade Halil oğlu Rüstem
Selanik		Yenice-i Vardar	Babaköy Ç.		Hafız Ahmet oğlu Tahsin
Selanik		Yenice-i Vardar			Hasan kızı Rabia
Selanik		Yenice-i Vardar		Erenköy	Abdülgani kızı Kamile
Selanik		Yenice-i Vardar			Yakup oğlu Hüseyin
Selanik		Yenice-i Vardar			Derviş kızı Kadriye
Selanik		Yenice-i Vardar			Debbağ Bayram oğlu İbrahim
Selanik		Yenice-i Vardar			Memur Yusuf oğlu Mehmet Şevki
Selanik		Yenice-i Vardar	Hisarbey	Osmanağa	Hüseyin kızı Zeynep
Selanik		Yenice-i Vardar			Arabacı Hüseyin oğlu Tevfik
Selanik		Yenice-i Vardar			Tüccar Mustafa oğlu Mehmet Rüştü
Selanik		Yenice-i Vardar			Abdurrahim oğlu Muhsin
Selanik		Yenice-i Vardar			Veznedar Hafız Ahmet oğlu Hafız Ali
Selanik		Yenice-i Vardar			Ömer kızı Safvet
Selanik		Yenice-i Vardar	Zaviye M.		Kunduracı Hilmi ve eşi Nefise
Selanik		Yenice-i Vardar			Yakup oğlu Hafız Hüseyin
Selanik		Yenice-i Vardar			Mustafa Necip kızı Şerife Ulviye
Selanik		Yenice-i Vardar			Bahçivan Ali Çavuş oğlu Elhac Hüseyin
Selanik		Yenice-i Vardar	Çavuşlu Ç.		Rıfat kızı Hafize
Selanik		Yenice-i Vardar			Ali kızı Emine
Selanik		Yenice-i Vardar	Sülüklü		Tütüncü Rıfat Süleyman kızı Hafize
Selanik		Yenice-i Vardar			Rıfat Süleyman kızı Hafize ile Bayram kızı Cemile
Selanik		Yenice-i Vardar			Hurşit oğlu Süleyman
Selanik		Yenice-i Vardar		Hacı Hesna Hatun M.	Mehmet kızı Hasibe
Selanik		Yenice-i Vardar		Saray Ali M.	Yakup kızı Hayriye
Selanik		Vodina			Tahakkuk katibi Süleyman oğlu Mahmut
Selanik		Vodina	Usluh	Bulgurlu Mescit M.	Ali kızı Mazlumşah

Selanik		Vodina	Usluh		Çiftçi İslam oğlu İslam ile eşi Mehmet kızı Nuriye
Selanik		Vodina			Hacı Yusuf oğlu Ahmet Tevfik
Selanik		Vodina			Hasan kızı Zeynep
Selanik		Vodina			Saçlı Hüseyin kızı Ramize
Selanik		Vodina			Mustafa oğlu Mehmet Nuri
Selanik		Vodina			Bakkal Mehmet oğlu İbrahim
Selanik		Vodina	Kurunçil		Komiser muavini Sadettin oğlu İhsan
Selanik		Vodina			Şaban eşi Züleyha ile oğulları Sabri ve Enver
Selanik		Langaza	Virlançe		Amiş kızı Naile
Selanik		Langaza	Hornac	Solak Sinan M.	Mustafa kızı Naile
Selanik		Langaza	Kilbe		Cevdet oğlu İbrahim
Selanik		Langaza	Doğancı		Mehmet Ali kızı Hatice
Selanik		Langaza	Gözne		Belediye işçisi Mustafa Çavuş çocukları Mehmet, Remzi ve Ayşe
Selanik		Langaza	Kilbe		Duyunu Umumiye Muhafaza Memuru Hüseyin oğlu İbrahim
Selanik		Kesendire	Akpınar		Memur Salih oğlu Ali
Selanik		Karaferye		Caferağa	Mustafa kızı Cemile
Selanik		Karaferye			Tapu katibi Hüsnü oğlu İhsan
Selanik		Karaferye			Rıza kızı Ayşe
Selanik		Karaferye			Malik kızları Refika, Tefike ve Müberra
Selanik		Karaferye			Selim oğlu Ömer Lütfü
Selanik		Karaferye			Ömer oğlu Hasan Tahsin
Selanik		Karaferye			Hacı Mahmut eşi Asiye ve çocukları İbrahim, Hayri, İzzet, Düriye, Fatma ve Ganimet
Selanik		Karaferye			Memur Mansur kızı Mesrure ile Yusuf Çavuş çocukları Hüseyin Hüsnü, Mehmet Tevfik ve Adeviye
Selanik		Karaferye			Balyemez Ömer oğlu Hasan Tahsin
Selanik		Karaferye	Sinan Bey M.		Hacı Süleyman kızı Hediye
Selanik		Karaferye			Ömer oğlu Hasan Tahsin
Selanik		Katrin	Kuzguncuk		Salih oğlu Arif

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Selanik		Katrin			Posta ve telgraf müdürü Ahmet Kamil oğulları Yakup ve Mehmet Cemil ile anneleri Lebibe
Selanik		Katrin			Tüccar Salih çocukları Ali, Mehmet Suphi ve Mehrur ile anneleri Mürüvvet
Selanik			Karacaabad N. Kocasinan		Çiftçi Ahmet oğlu Süleyman annesi Emine
Selanik			Karacaabad N. Tirbova Ç.		Hüseyin kızı Zeynep
Selanik			Gelmeriye N. Yeniköy Ç.		Abdullah kızı Münire
Selanik		Gevgili	Uşan	Kadıköy N.	Derviş kızı Refika
Selanik		Gevgili	Uşan	Kuzguncuk N.	Derviş varislerinden Ali Şefik eşi Nakiye
Selanik		Gevgili	Uşan		Ali Şefik kızı Meliha
Selanik		Gevgili	Mayadağ		Çiftçi Ali oğlu Hüseyin
Selanik		Gevgili	Evşan Ç.		Derviş oğlu Ali Şefik Bey'in varisi Melih Bey
Selanik		Gevgili	Evşan Ç.		Derviş Cafer Bey kızı Refika
Selanik			Mayadağ		Çiftçi Ali oğlu Recep
Selanik		Doyran	Çavuş		Hacı Yusuf oğlu Mustafa
Selanik		Kılıkış	Çömlekçi Ç.	Solak Sinan M.	Miralay Mustafa Hayri kızı Naile
Selanik		Kılıkış	Çömlekçi Ç.	Solak Sinan M.	Miralay Mustafa Hayri kızı Seher
Selanik		Kılıkış	Kuşova		Bayram İbrahim kızı Cemile Kerime
Selanik		Kılıkış	İsnefçe		Hüseyin kızı Rabia
Selanik		Kılıkış	Karhova		Arif Hoca kızı Necmiye
Selanik		Kılıkış	İsnefçe		Konfeksiyoncu Raif çocukları Ali, Mehmet ve Ahmet
Selanik		Kılıkış		Kartal N.	Ahmet kızı ve İsmail eşi Şefika ile oğulları Sabit ve Hüseyin Avn
Selanik		Kılıkış	Radila		Çiftçi Ömer oğlu Abdül
Selanik		Kılıkış	Sarıgöl		Ahmet Çavuş kızı Fatma
Selanik		Kılıkış	Kürküt	Ömerli N.	Çiftçi İbrahim oğlu Mustafa
Selanik		Kılıkış	Muhacir M.		Çiftçi Hüseyin oğlu Mustafa
Selanik		Kılıkış			Demir Ali kızı Zeynep
Selanik		Kılıkış	Sersemli		Salih kızı Emine
Selanik		Kılıkış			Tatlıcı Ahmet oğlu Lütfü

Selanik		Kılış	Kürküt	Kartal N.	Çiftçi Hayrullah oğlu Şaban
Selanik		Kılış			Mehmet kızı Makbule
Selanik		Kılış			Bakkal Mehmet Ali oğlu Hayrettin
Selanik				Ömerli N.	Rençber Mustafa oğlu Nazım
Selanik				Beykoz N.	Mehmet Emin oğlu İbrahim Ethem
Selanik					Doktor Muhsin eşi Safinaz ile kızı Cevriye
Selanik					Derviş kızı Refika
Selanik					Mehmet Sadık kızı Aliye Atiye
Selanik					Memur İbrahim oğlu Raif
Selanik					Osman kızı Rukiye
Selanik					Hasan oğlu Salih
Selanik					Hasan oğlu İsmail
Selanik					Esnaf İbrahim oğlu Ahmet
Selanik					Mehmet eşi Ülfet ve çocukları Rabia, Saadettin, Hüseyin, Selim, İsmail ve Hilmi
Selanik					Keresteci Hacı Sadık oğlu Musa
Selanik					Abdullah kızı Fatma
Selanik					Binbaşı İsmail oğlu Mehmet Şükrü ve eşi Fatma Necile
Selanik					Salih oğlu Talat
Selanik					Tüccar Mustafa oğlu Mehmet Rüştü
Selanik			Vardar N.		Salih oğlu Numan Talat
Selanik					Yorgancı Timur Çavuş oğlu Yetim Şaban
Selanik					Kasap Ramazan oğlu Hüseyin ve eşi Fethiye
Selanik					İbrahim kızı Hatice
Selanik					Mustafa Hayri kızı Naile
Selanik					Miralay Mustafa Hayri kızı Seher
Selanik					Çorapçı Ömer oğlu Hüsnü
Selanik					Garson Osman oğlu Ahmet

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Selanik					Memur Fazlı oğulları Muslihittin Adil, Osman Tevfik, Abdurrahman Mümtaz, İsmail Süha ile eşi Meryem ve kızları Münire, Mevhibe, Saadet, Perihan
Selanik					Yüzbaşı öğretmen Sait oğulları Hüseyin Avni ve Hafız Osman
Selanik					Memur Mehmet Ağuş oğlu Mahmut Hamdi
Selanik					Mustafa oğulları İsmail, Mehmet, Yusuf ile kızları Atiye ve Fatma
Selanik					Öğretmen Ömer Lütfi oğlu Nazif
Selanik					Hasan oğlu Ali annesi İfakat
Selanik					Emekli subay Raif oğlu Mehmet Faik
Selanik					Emin Osman kızı Fatma
Selanik					Ahmet kızı Fatma Zehra
Selanik					Musaoğulları Sinan Sami ve Tahsin
Selanik				Maltepe	Çiftçi Hacı Salih kızı Bahriye
Selanik					Mahmut Nedim oğlu Ahmet Hamdi
Selanik					Bakkal Hacı İskender oğlu İsmail Hakkı
Selanik					Hacı İskender oğlu Feyzullah
Selanik					Abdülkerim oğlu Hacı Mehmet Tevfik
Selanik					Abdülkerim oğlu Hacı Kurt Ali
Selanik					Hacı İskender kızı Ayşe
Selanik					Hüseyin oğlu Ali Rıza
Selanik					Müdür Ahmet Tevfik oğlu Mustafa Rükneddin
Selanik					Bayram kızı Zehra
Selanik					Recep kızları Mehlika, Mihrimah, Cemile
Selanik					Mustafa kızı Fatma
Selanik					Zahireci Mehmet oğlu Ahmet
Selanik					Sütçü Hacı Salih oğlu Halil
Selanik					Hacı İskender kızı Zeliha
Selanik					Nasibe Nasip oğulları Mehmet, Kamer ve Osman

Selanik					Nasibe Nasip ve kardeşleri Osman oğlu Şevki ve Emin
Selanik					Selim kızı Hatice ve oğlu Hasan
Selanik					Sadık Osman kızı Aliye Hatibe
Selanik					Rukiye kızı Gülsüm
Selanik					Bakkal Hacı Selim oğulları Mustafa Nafiz ve Mehmet Sıtkı
Selanik					Hüseyin çocukları Musa Kazım, Necmiye ve Zeliha
Selanik					Yusuf oğlu Mehmet
Selanik					Yusuf kızı Hafize
Selanik					Hasan kızları Memnune ve Rabia
Selanik					Rıfat Ali kızı Fatma Reşide
Selanik					Mustafa oğlu Hilmi
Selanik					Mustafa kızları Makbule Havva ve Fatma
Selanik					Amele Abdullah
Selanik					İsmail oğlu Abdurrahman çocukları Osman Suat, Hamit Nafiz ve İlhami Nafiz
Selanik					Hacı İskender kızı Zeliha
Selanik					Hacı İskender kızı Ayşe
Selanik					Kasım oğlu Süleyman
Selanik					Abdullah kızı Fevziye
Selanik					Arabacı Hasan oğlu Ali ve annesi İfakat
Selanik					Mustafa oğlu Musa Kazım
Selanik					Ali'nin kızları Maile, Salise, Makbule, Huriye ve Kerime
Selanik					Rıfat Ali kızı Fatma Reşide
Selanik					Necip kızı Kerime
Selanik					Ali Rıza oğlu Hacı Mustafa
Selanik					Şehit yüzbaşı Hayri eşi ve Mustafa kızı Kebire
Selanik					İbrahim Ağa oğlu Ahmet
Selanik					Hüsnü kızı Safvet

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Selanik					Öğretmen Hasan oğulları Ali Şükrü ve Hamdi Bahri
Selanik					Hüsnü kızı Safvet
Selanik					Hüseyin oğlu Mehmet Arif
Selanik					Subay Hüseyin oğlu Mazlum
Selanik					Abdi kızı Hatice
Selanik					Mehmet oğlu Mahmut
Selanik					Hasan Çelebi kızı Sabriye
Selanik					Abdullah oğlu Refik ve kızkardeşleri
Selanik					Hafız Rüstem kızı Rabia ile oğlu Hüdaverdi
Selanik					Mustafa oğlu Nazmi
Selanik					Çiftçi Bayram İbrahim kızı Cemile Kerime
Selanik					Karagöz Mehmet oğlu Mustafa
Selanik					Bekir oğulları Halil ve Ahmet
Selanik					Mustafa kızları Makbule Havva ve Fatma
Selanik					Mustafa kızı Rahime
Selanik					Abdullah kızı Fatma
Selanik					Memur Hüseyin oğlu Halil Server
Selanik				Kadıköy M.	İbrahim kızı Ümmügülsüm
Selanik					Dava vekili, mühendis İsmail oğlu Abdurrahman oğulları Osman Suat, Hamit Nafiz ve İlhami Nazif
Selanik					Hacı Yusuf kızı Nazmiye
Selanik					Abdi oğlu Abdullah
Selanik					Hacı Ali kızı Hayriye çocukları Emine, Meftüne, Ali Rıza, Fazıl, Hüsnü, İzzet ve Halil
Selanik					Emin kızı Hafize
Selanik					Helvacı Hüseyin oğlu Celalettin
Selanik					Marangoz Mustafa oğlu Hüseyin
Selanik					Ahmet Şükrü kızı Zeliha
Selanik					Hasan oğlu Kerim Kazım
Selanik					Mustafa kızı Zehra

Selanik					Helvacı Hüseyin oğlu Zeynel
Selanik					Mehmet oğlu Hüseyin Fikri
Selanik					Muhacir Osman Tevfik kızı Aliye
Selanik					Salim kızı Ayşe
Selanik					Hasan kızları Rabia ve Memnune
Selanik					İmam Mehmet oğulları Ahmet Tevfik, Ali Şevket ve Hasan Tahsin
Selanik					Manav Timur Ali oğlu Hacı Tevfik
Selanik					Feyzullah eşi ve Abdüllatif kızı Sadiye ve Abdüllatif oğulları Kamil, Hüseyin
Selanik					Bakkal Hacı İskender oğlu İsmail Hakkı
Selanik				Haydarpaşa N.	Osman Tevik kızı Safiye
Selanik					Kerim çocukları Mustafa, Bahriye, Cemile ve Nedime
Selanik					Mehmet kızı Güلزade
Selanik				Kadıköy N.	Ali kızı Raciye
Selanik					Hacı Yusuf kızı Nazmiye
Selanik					Süleyman kızı Necmiye İkbâl
Selanik					Kolağası İsmail oğlu Adem Sabri
Selanik					Ahmet kızı Fatma Zehra
Selanik				Beykoz N.	Mehmet Naim oğlu İbrahim Ethem
Selanik					Tatlıcı Sadık oğlu Musa
Selanik					Musa kızı İsmet
Selanik					Emekli Ali oğlu Hamdi
Selanik					Memur Ahmet oğlu Adil
Selanik					Ömer kızları Merzuka ve Lavez
Selanik					Yusuf kızı Hafize
Selanik					Osman Derviş kızı Münire
Selanik					Şamlı İsmail eşi Mehmet Selim kızı Leyla ve Şamlı İsmail kızı Fatma Bedia
Selanik					Mehmet Emin kızı Bedriye
Yanya		Koniçe			Hüseyin kızı Mahitap
Yanya					Süleyman Ağa kızları Nüzhet ve Naime

ÜSKÜDAR KAZASINA İSKÂN EDİLEN MÜBADİLLER

Yanya			Kanlıçeşme M.		Şeyh Ahmet oğulları Lütfullah, Hilmi ve Abdurrahman
Yanya					Sait kızı Esma ve ortakları İzzettin ve Hayriye
Yanya					Ziraat Bankası Memuru Baha oğlu Ferit eşi Aliye ve oğulları Arif, Hazım ile Afife
Yanya					Hasan Kudret eşi ve Nusret kızı Sabiha Nezihe
Yanya					Ferit Baha kızları Vasfiye ve Saime
Yanya					Mehmet kızı Zübeyde
Yanya					Demirci ustası Hüseyin Usta kızı Mahmure
Yanya			Dedeoruç M.		Öğretmen Yusuf oğlu Pertev
Yanya					Nalbant Mustafa eşi Asiye
Yanya					Osmanlı Bankası Memuru Ferit Baha çocukları Arif, Afife, Bekir, Safiye ve Saime
Yanya					Mehmet oğlu Ahmet Zeki
Yanya					Süleyman kızları Nüzhet ile Naire
Yanya					Sadık Paşa kızı ve Hacı Abdülkadir eşi Raziye
Yanya			Şemsettin M.		Mehmet Ağlos kızı Hatice
Yanya					Ferit oğlu Hazım annesi Aliye ve kardeşleri Arif, Afif, Safiye ve Saime
Yanya					Ferit kızı Afife Şakir
Yanya				Kartal N. Pendik	Haşım oğlu Şeyh Razi
Yanya				Kartal N. Pendik	Şefik kızı Akile
Yanya				Kartal N. Pendik	Abdil oğlu Selahattin
Yanya			Emirler	Kadıköy N. Kasımpaşa	Tabip Ahmet Şevket eşi Hanım ve oğlu Enver Şevket
Yanya					Sadettin çocukları Reşit, Azize ve Latife
Yanya			Loça Osman Çavuş M.	Kartal N. Pendik	Selim oğlu Rahmi
Yanya				Darıca	Hacı Murat çocukları Bekir, Saffet ve Cevdet

Yanya			Şemsettin M.		Mehmet Hulusi ile eşi Mustafa kızı Nakiye çocukları Ömer, Abdülkadir, Abdülbedi, Belkıs, Hikmet, Sabire
Yanya					Yanyalı Mehmet Ali
Yanya					Mustafa kızı Asiye
Yanya			Dede Oruç M.		Emekli subay Halulizade Suphi oğlu Bekir
Yanya					Edip kızı Fatma Zehra
Yanya					Sağır Mehmet oğlu Abdülkerim kızı Fazıla
Yanya				Pendik	Fethi kızı Hatice
Yanya				Pendik	Tütün kıyıcısı İsmail oğlu Süleyman
Yanya			Dede Oruç M.		Hüseyin kızı Fatma
Yanya				Kadıköy N.	Tahsin kızı Melek
Yanya				Kadıköy N.	Yahya kızı İrfan, eşi Vecihi, kızları Hayrülemler ve Mübeccel
Yanya				Kadıköy N.	Müslim kızı Şefika
Yanya			Emirler	Kadıköy N. Feneryolu	Vasıf kızı Servet ve Servet annesi Faika
Yanya				Kadıköy N.	Mehmet Ali oğlu Ahmet Eyüp
Yanya			Emirler	Kartal N. Pendik	Şakir oğlu Abdüssamet eşi Afife
Yanya				Kartal N.	Tüccar Ahmet oğulları Arif ve Abdülmümin
Yanya					Abdullah oğlu Behçet ile iki eşi Enise ile Ayşe ve çocukları Abdullah ve Emine
Yanya					Mehmet Paşa oğlu Yusuf Ziya
Yanya				Pendik	Mehdi eşi Şefika ve oğulları Ahmet
Yanya			Zevaidiye İslam M.	Pendik	Yusuf kızı Nebile
Yanya			Osman Çavuş M.	Pendik	Necip kızı Kamile
Yanya			İbrahim Paşa M	Pendik	Osman oğlu Mehmet Ali
Yanya				Kartal N.	Rauf ve Sıdika varisleri Sadettin çocukları Reşit ve Azize

Dipnotlar

- 1 Bu konuda yapılan önemli bir çalışma için bk. Ercan Çelebi, “Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (/ÇTTAD), V(12), 2006/Bahar, s. 35-46.
- 2 bk. Kemal Arı, “Bir Tarih araştırma Konusu olarak Mübadele”, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan zorunlu Nüfus Mübadelesi* (derleyen Müfide Pekin), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını, 2005, s.387-388.
- 3 Mübadele ile ilgili ilk akademik çalışmayı yapan Kemal Arı’dır: Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008. Diğer önemli çalışmalar için bk. Nedim Ipek, *Mübadele ve Samsun, TTK*, Ankara, 2000. Onur Yildirim, *Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi* (derleyen: Müfide Pekin), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını, 2006.
- 4 Mübadele gemileri üzerine yapılan bir çalışma için bk. Kemal Arı, *Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri [İzmir’den Bakışla Lozan’dan Kabotaja]*, İzmir, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayın 2008.
- 5 Bazı kaynaklarda 463.534 kişidir. bk. Gökçe Bayındır Goularas, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, *Alternatif Politika*, IV (2), Temmuz 201 s.130.
- 6 Gökçe Bayındır Goularas, a.g.m. s. 131.
- 7 Bu defterler ile ilgili yapılan bir çalışma için bk. Nedim Ipek, “Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivlerinden Mübadil Göçmenlerle İlgili Defterler”, *Tarih ve Toplum*, (144), Aralık 1995, s.15-18.
- 8 Nüfus Esas Defterleri 2006 yılında çıkarılan yeni Nüfus Kanunuyla beraber incelemelere kapatılmış, 1976 yılı öncesi tüm defterler Ankara’ya Nüfus ve Vatandaşlık İşleri genel Müdürlüğü Arşiv Şube Müdürlüğüne toplanmıştır. Bu konuda yapılan bir çalışma için bk. Necat Çetin, “Torbalı Nüfus Arşivi Atik Nüfus Esas Defter Kayıtlarına Göre Mübadil Kayıtları Üzerine İnceleme (1927-1932)”, *Mübadele Şen Gittik & Yaslı Döndük*, Samsun Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi 7, 2011, s. 77-90.
- 9 Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’nin Nüfusu (1500-1927)*, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996, s. 63.
- 10 Kürşat Kurtulgan, “Dokuzuncu İskân Mıntıkası ve Kadro Cetvelleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 411. <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s30/16.pdf>. (14/05/2013)
- 11 CBS: Cezayir-i Bahr-i Sefid.
- 12 25/4/2006 tarih ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu.
- 13 N.: Nahiyesi.
- 14 M.: Mahallesi.
- 15 Ç.:Çiftliği.
- 16 Binalar

C. M. E. P. G. T.

Enregistré le 11 JUILLET 1923

No. 28622

Clerk of the Court of the Colonies

بۇ قۇرغۇچى
بۇ قۇرغۇچى

خطار

METROPOLITAN

بۇ قۇرغۇچىنىڭ ياكى ئۆزى ياكى باشقا ئىقتىسادىي رەقەس مەلۇماتى كىرىشى شەرتى بويىچە ئۆزىنىڭ ئۆزىگە ئۆتۈرۈش

تەسۋىھ طلبنامىسى

بۇ قۇرغۇچى ئۆزى ياكى باشقا ئىقتىسادىي رەقەس مەلۇماتى كىرىشى شەرتى بويىچە ئۆزىنىڭ ئۆزىگە ئۆتۈرۈش

بۇ قۇرغۇچى ئۆزى ياكى باشقا ئىقتىسادىي رەقەس مەلۇماتى كىرىشى شەرتى بويىچە ئۆزىنىڭ ئۆزىگە ئۆتۈرۈش

مىستەقىل ھوتى

(1)

قۇرغۇچىنىڭ ئىسمى		قۇرغۇچىنىڭ ئىسمى
قۇرغۇچى	قۇرغۇچى	مەلۇماتى
قۇرغۇچى	قۇرغۇچى	
قۇرغۇچى	قۇرغۇچى	
قۇرغۇچى	قۇرغۇچى	
قۇرغۇچى	قۇرغۇچى	بۇ قۇرغۇچىنىڭ ياكى باشقا ئىقتىسادىي رەقەس مەلۇماتى كىرىشى شەرتى بويىچە ئۆزىنىڭ ئۆزىگە ئۆتۈرۈش
قۇرغۇچى	قۇرغۇچى	
قۇرغۇچى	قۇرغۇچى	
قۇرغۇچىنىڭ ئىسمى		قۇرغۇچىنىڭ ئىسمى

قۇرغۇچىنىڭ ئىسمى

Mübadil Tasfiye Talepnamesi Örneği (EK:1)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 130-16-13-02-11-89-7

Sayfa 1

Kayıd Tarihi: ---

Sıra Numrosu: ---

İhtâr

Ashâb-ı mürâcaâtın yanlış veya mübalağalı beyânname i'ta etmemesi ve aksi hâlin kendi zararına müceb olacağı ihtâr olunur.

Tasfiye Talebnâmesi

Zîrde vâzu'l-izmâ ben 30 Kanunusani 1923 tarihli mübâdele muâvelenâmesi mücebince âtîde irâe olunan emvâl-i menkûle ve gayr-ı menkûlenin muhtelit mübadele komisyonu ma'rifetiyle menâfime muvâfık sûrette tasfiye edilmesini ricâ ederim.

Müsted'înin Hüviyeti

İsim ve Pederinin İsmi	Hatice Hanım Binti Arif Ağa	
Memleketi	Livası	Midilli
	Kazası	Molova
	Şehri	Kalonya nahiyesi
	Karyesi	Peraşla
El-yevm Sâkin Bulunduğu Mahal	Livası	Üsküdar
	Kazası	---
	Şehri	----
	Karyesi	Anadolu Kavağı
San'atı	Anadolu Kavağı'nda Mirşah Mehmed Efendi Mahallesinde Çeşmeçikmazı Sokağında Sütçü Hakkı Efendi Zevcesi	

آئیدہ کی جدول موجبنجہ تفصیلات ویریگز

قریباً سادہ کان مستندہ بہ مالہ اموال غیر منقولہ تک جدولیور .

املاك و اراضيات صورت تصرفي (اراضى ، ايمان ، ميه)	طابو سنداريك ويا ديكر و نالقي تصرفهك تاريخ و نومرو لرقى (مورثى رطاوله جدر)	طابو سندى كيمك نامنه مقيددر	املاك و اراضياتك طابو سندده مقيد قيمي	متصرفي طرفدن تقدير ايمان قيمت (آكون بورك ليراس حسابده)
<p>بازم صرفى عمارت به نوبت عمارت قيد چنه</p>	<p>طابو سندى مورثى مورثى بازم صرفى عمارت به نوبت عمارت قيد چنه</p>	<p>طابو سندى مورثى مورثى بازم صرفى عمارت به نوبت عمارت قيد چنه</p>	<p>املاك و اراضياتك طابو سندده مقيد قيمي</p>	<p>متصرفي طرفدن تقدير ايمان قيمت (آكون بورك ليراس حسابده)</p>

Cedvel A

Hîn-i Hareketinizdeki Emvâlinizin Vaz'iyetine Dâir Atideki

Livası Drama Kazası Drama Şehir veya karyesinde kain.

Emlak ve Arazinin Cinsi ve Nev'i (Hâne, Mağaza,Tarla, Bağ Bostan, Orman ve Sâire),		Mesâha-i Sathiyesi (Dönüm veya Arşın Murabbai)	Arâzînin Yetiştirdiği Mahsulatın Nev'i (Hububat, Tütün, Yağ ve saire	Emlâk ve Arâzînin Kâin Bulunduğu Mahal (Mahalle, Mevki', Sokağın İsmi, Numrosu)
1	Mera ve tarla ve arsa ve zeytinlik ve palamutluk mâ-... bahçe derununda iki bâb ebniyenin salis hissesi	Heyet-i umumiyesi üç bin dönümden ibaret olan arazinin salis hissesi bin dönümdür	Palamut ve zeytinlik ve otlakiye	Peraşla karyesinde mevaşla? Nam mahalde leb-i derya Fethi emlakine ve lakourya? Merasında Kördere'ye varınca Velanifre çayı ile mahdud arazi ve derununda iki bab ebniyenin salis hissesi

[جدول ۱]

حین حرکتکزدہ کی اموالکزرک وضعیتنه دائر

سلسلہ نویسی معلومہ - قضاوی تعلیمی شہرہ ۱۰ پراشد

املاک و اراضیات کائن بولکدنی عمل (عقد، مویع، مولاکات امسی و امروسی)	اراضیات پیشہ بردن مصولات نوی (حیوان، کون، باغ و سائره)	مساحتہ سطحیسی (دوم و آرتون مسری)	املاک و اراضیات جنسی و نوی (ساقہ، عمارت، ترلا، باغ، بوستان، اورمال، سرما و سائره)
پراشد قریبہ حدود سونام عده بہرہ پانچ سو کو و تقریباً سقا کور رہہ و آرتو و لافسیر پانچ ام حدود ارضی در روزک اینو باید ایزینک کتبہ عده	پوسلی در قبیلہ ڈو و تویہ	قبیلہ عربیسی اوج پو و تویہ قبائل و کون ارضیہ کتبی یک روز پو	مرحہ ورتو دارما و تریبند و پوسراک مع عرصہ باغ و دروز ایکی باب اشیہ کتہ عده

[۱] جاہ مستندیک مختلف شہزادہ اموال واز ایہہ هر حدیک اموال ایچون آری بیاتنه اعلیٰ لازمدر .
[۲] طایع مستندیک عدم موجودتی سادہ حلول تصرفت کہ صورت انان ایدیکه کی ایشاع و سکاں حدودی تعین اولیکدر .

Sayfa 3

Atideki CETVEL MUCEBİNCE TAFSİLÂT VERİNİZ

Müstediyeye

Emlâk ve Arâzînin Sûret-i Tasarrufu (Ferağ, intikal, hibe)	Tapu Senedlerinin veya Diğer Vesâik-i Tasarrufiyenin Târîh ve Numroları (Sureti Rabt Olunacaktır)	Tapu senedi kimin namına mukayyedir.	Emlâk ve Arâzînin Tapu Senedinde Mukayyed Kıymeti (Altın Türk Lirası Hesabıyla)	Tasarrufu Tarafından Takdir Edilen Kıymet (Altın Türk Lirası Hesabıyla)
Pederim müteveffa Arif bin Nuh Ağa'dan hibe edilmiştir.	Tapu senedi muvakkat ilmuhaberi fi 17 Nisan [1]1320 sıra numarası: 9	Ayşe Hanım binti Arif Ağa	1300 kuruş	Ebniye ¹⁶ ve arazideki salis hissenin kıymeti bin üç yüz altın Türk lirasıdır.

MÜSTEDİNİN TERK EYLEDİĞİ EMVAL-İ MENKULE

Hayvanat			Eşya-yı Ticariyye	Eşya-i beytiyye (altın Türk Lirası üzerinden mecmu'u kıymeti)
Altın Türk lirası üzerinden Kıymeti	Cinsi	Aded		
--	--	--	--	Yüz altın Türk Lirası kıymetinde bulunan eşya-yı beytiyyemiz tamamen zabt ve müsadere edilmiştir.

Sayfa 4

MÜSADERE EDİLEN EMVÂLİN BAYANI

- 1) Müsted'ının hangi tarihten itibaren A ve B cetvellerinde irae olunan emvali tamamen veya kısmen müsadere edilmiştir.
- 2) Müsadere edilen emvalin 1909 ile 1914 seneleri zarfındaki varidat-ı seneviyesi miktarı ne idi.
- 3) Cetveli Mucibince

- 1) 1329 senesi eylülünün yirmi yedinci günü muhaceretle tarih-i mezkurda cetvel-i mahsusta irae olunan emlak ve arazi ve eşya-yı beytiyye tamamen müdasere edilmiştir.
- 2) Mecmuu senevi yüz kantar hesabıyla salis hisseye hitabet eden ve beher kantarı birer liradan otuz üç kantar palamut bedeli olan otuz üç lira ve altı buçuk kıyye itibariyle beheri destisi otuz kuruştan senevi üç yüz desti zeytin yağından salis hisseye isabet eden yüz desti yağın bedeli olan otuz lira ve yine salis hisseye isabet eden otlakiye bedelinin dahi beş lira ki hey'etü'l- mecmuu altmış sekiz adet altın Türk lirası ve iradat-ı seneviye temin etmektedir.

İş bu beyanname mündericatı muvafık-ı hakikat olduğu tasdik olunur. 29 Temmuz 1341

Midilli sancağının Molova kazasının Kalonya nahiyesinin Peraşla köyü ahalisinden Nuh oğlu Arif Kerimesi

130-16-13-02-11-89-7-003.tif
 Tür: TIF Dosyası
 Dosya Boyutu: 4.00 MB
 Resim Boyutu: 7888 x 5568 piksel

[جدول - ب]

مستدعینك ترك ایلدیكى اموال منقولہ

حيوانات		اشیای نھارہ (غلامہر آشیای و آلتون نوزك لبراس اوزوندىن قيمت مجموعى)		اشیای یشہ (آلتون نوزك لبراس اوزوندىن مجموع قیمت)
آلتون نوزك لبراس اوزوندىن قیمت مجموعى	جاسى	عدوى		
				بوزا نوزك نوزك لبراس قیمت بوزا اشیای یشہ نوزك لبراس قیمت بوزا .

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri Fon Kodu: 13.16.13.2 “Üsküdar”.

(BCA) 130-16-13-02-11-89-7

Araştırmalar

ARI Kemal, “Bir Tarih araştırma Konusu olarak Mübadele”, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Derleyen: Müfide PEKİN, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını, 2005, s. 387-388.

....., *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

....., *Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri [İzmir’den Bakışla Lozan’dan Kabotaja]*, İzmir, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayını, 2008.

BAYINDIR GOULARAS Gökçe, “1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması”, *Alternatif Politika*, IV (2) ,Temmuz 2012.

BEHAR Cem, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’nin Nüfusu (1500-1927)*, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1996.

ÇETİN Necat, “Torbali Nüfus Arşivi Atik Nüfus Esas Defter Kayıtlarına Göre Mübadil Kayıtları Üzerine İnceleme (1927-1932)”, *Mübadele Şen Gittik & Yashı Döndük*, Samsun Mübadele Ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi 7, 2011, s. 77-90.

ÇELEBİ Ercan, “Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (/ÇTTAD)*, V (12), 2006/Bahar, s. 35-46.

İPEK Nedim, *Mübadele ve Samsun*, TTK, Ankara, 2000.

....., “Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü Arşivlerinden Mübadil Göçmenlerle İlgili Defterler”, *Tarih ve Toplum*, (144), Aralık 1995, s. 15-18.

KURTULGAN Kürşat, Dokuzuncu İskân Mıntıkası ve Kadro Cetvelleri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (411) <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s30/16.pdf>. (14/05/2013)

YILDIRIM Onur, Diploması ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006. *Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi* (Derleyen: Müfide PEKİN), İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayını, 2005.

ÜSKÜDAR NÜFUSUN COĞRAFİ KÖKENİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

DOÇ. DR. CEMALETTİN ŞAHİN

Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Giriş

Şehirlerin sosyokültürel kimliklerinin oluşumunda rol oynayan önemli unsurlardan biri de nüfustur. Nüfusun gelişim seyri, doğum yeri, ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımı, şehrin aldığı göç ve daha birçok özellik bu kimliğinin oluşumunda etkin rol oynar. Kırsal kökenli nüfusun fazla olduğu şehirlerde, şehir kimlik ve kültürünün oluşumu uzun ve sıkıntılı bir sürece işaret eder. Bu nedenle nüfusun coğrafi köken özellikleri önem arz eder.

Kadim şehir İstanbul'un Asya kıtasına en yakın noktasında bulunuyor olması coğrafi konumun Üsküdar'a bir hediyesidir. Bu konum sadece İstanbul'un Anadolu'ya kavuştuğu bir yer değil, bunun çok ötesinde kıtaları birleştirmek gibi büyük bir hinterlandı olan mevkidir. Bu nedenle tarihin her döneminde Üsküdar önemli olmuştur. Günümüz İstanbul'unda merkezi sayılabilecek bir konumda yer alan Üsküdar, nüfus yapısı olarak da önemli özelliklere sahiptir.

Nüfus büyüklüğü bakımından İstanbul'un önemli ilçelerinden biri olan Üsküdar'da, 2000 yılı verilerine göre, nüfusun yarıdan fazlası İstanbul ili dışında doğanlardan oluşur. Bunlar Üsküdar'a göçle gelmiş nüfustur. Aynı zamanda nüfusun büyük bölümü de İstanbul nüfusuna kayıtlı değildir. Üsküdar'ın sosyal ve kültürel hayatına etki eden bu nüfus yapısı, genelde şehirlileşme, özelde ise Üsküdarlı olma bilinci üzerinde etkilidir. Nüfusun bu özellikleri Üsküdar'da çok sayıda sokak ve işyeri adı ve aynı zamanda hemşehri derneği olarak da kendini göstermiştir.

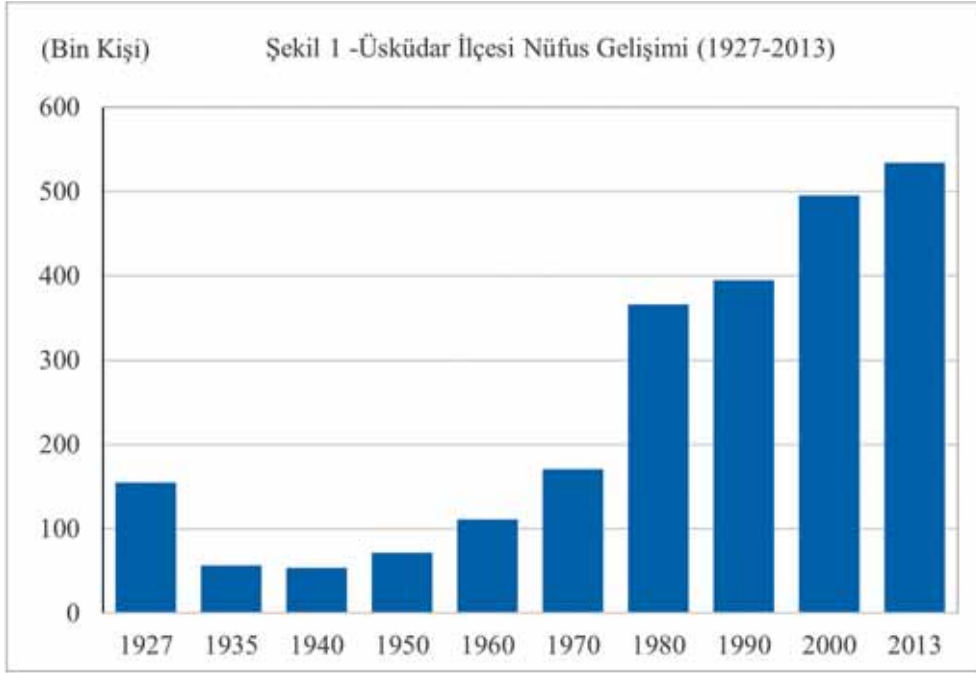
Tablo: 1 - Üsküdar'ın Nüfus Gelişimi (1927-2013)

Üsküdar	Nüfus Miktarı	Değişim Miktarı	Artış Oranı %	Erkek		Kadın	
				Miktar	Oran %	Miktar	Oran %
1927	155.092	-	-	76.923	49,6	78.169	50,4
1935	57.071	-98.021	- 63	29.870	52,3	27.201	47,7
1940	54.969	-2.102	- 4	27.881	50,7	27.088	49,3
1950	72.425	17.456	32	-	-	-	-
1960	111.821	39.396	54	59.983	53,6	51.838	46,4
1970	171.267	59.446	53	91.558	53,5	79.709	46,5
1980	366.186	194.919	114	192.389	52,5	173.797	47,5
1990	395.623	29.077	8	203.715	51,5	191.908	48,5
2000	495.118	99.855	25	247.318	50,0	247.800	50,0
2013	534.636	39.518	8	263.365	49,3	271.271	50,7

Türkiye iç göçlerinde en önemli çekim merkezi İstanbul'un önemli bir parçası olan Üsküdar, İstanbul'un aldığı göçlerden büyük oranda etkilenmiştir. Bu göçler Üsküdar nüfusunun coğrafi köken olarak çeşitlenmesine neden olmuştur. İlçe nüfusunun doğum ve nüfus kayıt yeri bilgileri bunu doğrular niteliktedir.

Coğrafi literatüre göre, Üsküdar nüfusunun coğrafi kökeni hakkındaki ilk çalışma Tümertekin ve Özgüç tarafından yapılmıştır. Üsküdar'ın kıyı kesimindeki Salacak, Ayazma, Kandilli ve İhsaniye mahallesinde İstanbul doğumlu nüfusun önemini koruduğu, kıyı ile Çamlıca doğrultusundaki herhangi bir kesimde kıydan itibaren azaldığı ve Çamlıca çevresinde İstanbul dışında doğanların hakim olduğu kaydedilmiştir.¹

Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımındaki tespitlere göre 1927'de Üsküdar ilçesinde 155 bin kişi bulunuyordu (Tablo: 1). 1935'de yapılan ikinci nüfus sayımında ilçe nüfusu 57 bin kişi olarak tespit edildi. Yedi yıl gibi kısa sürede bu miktardaki (98 bin kişi) azalmanın esas sebebi kaza sınırlarında yaşanan küçülme oldu.² 1927'de İstanbul'un Anadolu yakası Üsküdar ve Şile kazasından ibaretti. Ancak 1928'de Beykoz ve Kartal'ın, 1930'da ise Kadıköy kazasının kurulmasıyla Anadolu yakasındaki kaza sayısı beşe çıktı. Bu idari değişim Üsküdar'ın alan ve nüfus olarak küçülmesine neden oldu. Bu sebeple 1927-1935 yılları arasında nüfus miktarında önemli bir düşüş yaşandı (Tablo: 1, Şekil: 1). Bu azalma 1940 yılına kadar sürdü ve 54 bin kişiyle 1940 yılı, Üsküdar'ın en az nüfuslu yılı oldu. Ancak nüfus 1940 yılından itibaren günümüze kadar sürekli

arttı. 1970-1980 dönemi nüfus artışının en fazla olduğu yıllar oldu. On yıl içinde ilçe nüfusu, 194 bin kişi artarak, 1980’de 366 bine ulaştı. Boğaziçi Köprüsü’nün ulaşımına açılması (1974) bu artış üzerinde etkili oldu. 1987’de Ümraniye’nin ayrılmasıyla önemli miktarda³ nüfus kaybına uğrasa da ilçede nüfus artmaya devam etti ve 1990’da 395 bin oldu. 1990-2000 yılları arasında ikinci büyük artışını yaşadı ve 99 bin kişilik artışla, 2000 yılında 495 bin kişi oldu. Takip eden yıllarda da artışını sürdürdü ve günümüzde (2013) 534 bine ulaştı. Bu nüfus miktarıyla Üsküdar, İstanbul’un 39 ilçesi arasında 7. sırada gelir. Üsküdar, nüfusu 14.1 milyon olan İstanbul’da önemli miktarda nüfusun toplandığı ilçelerden biridir.⁴

Üsküdar’ın 1940 yılında 54 bin olan nüfus miktarı, 2013’de 534 bin kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde nüfus yaklaşık 10 kat artmıştır. Bu hızlı nüfuslanma sürecini sadece doğal artışlar ile açıklamak mümkün değildir. Nüfusun bu denli büyümesinde hiç kuşkusuz ilçeye olan göçlerin etkisi büyüktür. Her şeyden önce Üsküdar, Türkiye’nin en fazla göç alan şehri İstanbul’un önemli bir parçasıdır ve İstanbul’a olan göçlerden etkilenmesi doğaldır.

Doğum Yerine Göre Nüfus (1990-2000)

Doğum yeri bilgisi nüfusun coğrafi kökenini ortaya koymada kullanılan güvenilir ve-rilerden biridir. Bu bilgiler aynı zamanda bir yerleşmenin aldığı göçlerin tespitine de

imkan verir. Zira doğum yeri dışında ikamet edenlerin, yaşadıkları yere göç ettikleri kabul edilir. 1990 ve 2000 yılına ait doğum yeri verilere göre Üsküdar nüfusunun büyük bölümü İstanbul dışında doğmuştur. Bunlar Üsküdar'a göçle gelmiş olup, nüfusun coğrafi köken bakımından çeşitlenmesine neden olmuştur.

Üsküdar **1990 yılında** 395 bin kişinin yaşadığı bir ilçedir (Tablo: 1). Bu nüfusun 151 bini İstanbul doğumludur. Bu durumda Üsküdar'da ikamet edenlerin sadece % 38'i İstanbul doğumlu, yani İstanbulludur. Buna göre, Üsküdar'da yaklaşık her üç kişiden ikisi göçle gelmiştir. Üsküdar'ın % 62 gibi büyük bir bölümünü teşkil eden bu nüfusun nereden geldiği sorusunun cevabını nüfusun coğrafi kökeni verir. Doğum yeri analizine göre bu nüfusun büyük bölümü Rize, Sivas, Kastamonu, Giresun ve Trabzon kökenlidir (Tablo: 2). İstanbul dışında doğanların % 19'u adı geçen 5 ilde doğanlardan oluşur.

Doğum yeri verileri iller bazında karşılaştırıldığında, İstanbul doğumluların % 38'lik bir oranla diğer illere göre büyük farkla önde olduğu anlaşılır. İstanbullulardan sonra en büyük grup olan Rize doğumluların Üsküdar nüfusu içindeki payının % 4 olduğu dikkate alınırsa bu durum daha iyi anlaşılır.

1990 yılı verilerine göre Üsküdar'da ikinci büyük grubu teşkil eden Rize doğumluların miktarı 16 bin kişidir. Bu nüfusun % 52'si erkektir. Nüfus miktarı ve oranı bakımından önemli olan diğer iller; Sivas (15 bin), Kastamonu (15 bin), Giresun (14 bin) ve Trabzon'dur (12 bin). On binden fazla nüfusa sahip olan bu illerin Üsküdar nüfusu içindeki oranı; Sivas, Kastamonu ve Giresun % 4, Trabzon ise % 3'dür. Mevcut 73 il içerisinde, adı geçen 5 ilde doğanlar Üsküdar nüfusunun % 19'unu teşkil eder. Bu illere ilave olarak Kars (9.924), Ordu (9.091), Erzincan (7.553), Sinop (6.585), Malatya (6.553) ve Erzurum (6.077) doğumlular da Üsküdar'da önemli bir yekûn tutar. Yukarıda adı geçen 11 ilde doğmuş olan nüfus miktarı 120 bin kişi olup 1990'da Üsküdar nüfusunun % 30'una karşılık gelir.

Üsküdar'da ikamet eden ancak İstanbul dışında doğmuş olan nüfus, başta ekonomik sebepler olmak üzere, çeşitli nedenlerden dolayı göç edip Üsküdar'a gelmiştir. Halk arasında İstanbul için söylenen 'taşı toprağı altın' sözü göçlerin ekonomik sebeplerine işaret eden önemli bir folklorik bilgidir. Göçle gelen nüfusun cinsiyet durumu, 11 ilin 10'unda erkek nüfus fazlalığı şeklinde bir dağılım arz eder. Erkek nüfusun % 56 ile en fazla olduğu il Kars'tır. Bunu % 55 ile Ordu ve Erzurum, % 53 ile de Sivas takip eder. Bu durum, göçlerin ekonomik amaçlı olduğu ve daha çok erkeklerin katıldığı şeklinde yorumlanabilir. Buna karşılık, az bir farkla da olsa, kadın nüfusun (% 51.2) fazla olduğu tek il Erzincan'dır.

2000 yılı verilerine göre İstanbul'da nüfusun % 62'si il dışında doğanlardan oluşur. Bu nüfus yapısı Türkiye'de en fazla göç alan ili olmanın doğal bir sonucudur. Bu tarihte Üsküdar nüfusunun % 58'ini İstanbul dışında doğanlar teşkil eder. Bunun miktar

olarak karşılığı 278 bin kişidir. Bu veriler, Üsküdar nüfusunun yarıdan fazlasının göçle geldiğini ve bu yönüyle İstanbul nüfusuna benzerlik gösterdiğini ortaya koyar.

2000 yılı doğum yeri verilerine göre Üsküdar'da nüfusu teşkil eden başlıca gruplar Tablo: 2'de verilmiştir. Buna göre İstanbul, Rize, Sivas, Giresun, Kastamonu, Trabzon ve Ordu doğumlular Üsküdar nüfusunda önemli bir yer tutar. Bunlar arasında İstanbul doğumlular (% 42) ilk sırada gelir. İkinci sırada yer alan Rize doğumluların payı ise % 6'dır.

Üsküdar nüfusunun coğrafi kökeni İstanbul nüfusuyla büyük benzerlik gösterir. Doğum yerine göre İstanbul ve Üsküdar'da nüfusu teşkil eden başlıca gruplar (İstanbul, Sivas, Kastamonu, Giresun, Ordu, Trabzon, Samsun, Tokat, Malatya, Sinop ve Erzincan) sıralamadaki birkaç değişiklik hariç aynıdır. Bu sıralamadaki en belirgin fark Rize doğumlu nüfusta görülür. 2000 yılında Rize doğumlular 159 bin kişiyle İstanbul ilinde 13. sırada olup nüfusunun ancak % 1.6'sını teşkil eder. Buna karşılık Üsküdar'da Rize-liler ikinci büyük gruptur ve nüfusun % 4'üne karşılık gelir. İstanbul'daki Rize doğumlu nüfusun % 12'sinin Üsküdar'da toplanmış olması bunun başlıca sebebidir.

Üsküdar nüfusunu teşkil edenler arasında, İstanbul'dan sonra; Rize (% 4), Sivas (% 4), Giresun (% 3), Trabzon (% 3) ve Kastamonu (% 3) doğumlular önemli yer tutar. Bu illerin her biri 15 binden fazla nüfusu sahiptir. Rizeliler, 1990-2000 yılları arasında % 15 oranında artmıştır. Belirtilen dönemde Sivashlılar % 13, Giresunlular % 7 oranında artarken, % 20 ile en fazla artış Trabzon doğumlu nüfusta olmuştur. Bunlar arasında sadece 19 kişilik bir artış ile Kastamonulular en az artan gruptur. Buna göre Üsküdar 1990-2000 yılları arasında adı geçen illerden göç almaya devam etmiştir.

Yukarıdaki illere ilaveten Üsküdar nüfusunu teşkil edenler arasında Ordu, Erzincan, Ankara, Malatya, Kars, Tokat, Samsun, Erzurum ve Sinop doğumlular da önemli bir yer tutar. Bunlardan Ordu doğumlular 11 bini aşan nüfus miktarı ve 1990-2000 yılları arasındaki % 25'lik artış oranıyla dikkati çeker. Adı geçen diğer iller ise 5-10 bin arasında değişen miktarda nüfusa sahiptir (Tablo: 2). Nüfusu teşkil eden önemli gruplardan bazıları aşağıda değerlendirilmiştir.

Üsküdar'da, 1990'da olduğu gibi, 2000 yılında da **İstanbul doğumlular** ilk sırada gelir. Üsküdar'da İstanbul doğumluların miktarı 204 bin kişidir ve nüfusun % 42'sini teşkil eder (Tablo: 2). Bu nüfusun Üsküdar'daki coğrafi dağılımında bazı semtler öne çıkar. İstanbul doğumluların miktar olarak fazla olduğu başlıca semtler; Bulgurlu (15 bin kişi), Bahçelievler (11 bin) ve Ünalın'dır (10 bin). Ayrıca İcadiye ve Acıbadem (9 bin), Yavuztürk ve Barbaros (8 bin) ile Örnek, Esatpaşa, Selâmialı ve Küplüce (7 bin) bunlara ilave edilebilir. Diğer taraftan bu semtlere karşılık; İnkılap (560 kişi), Emek (521), Kandilli (503), Hayrettinçavuş (490) ve Vaniköy (301) İstanbul doğumlu nüfus miktarının az olduğu başlıca semtlerdir. Buna karşılık mahalle nüfusundaki oranı

bakımından İstanbulluların en yoğun olduğu semt, nüfusunun yarıdan fazlası (% 52) İstanbul doğumlu olan Emek mahallesidir. İstanbul doğumluların yoğun olduğu diğer başlıca semtler; İmrahor-Salacak ve İcadiye (% 50), Solaksinan, Selâmiali, İnkılap ve Tabaklar (% 49), Tembelhacımehmet ve Hayrettinçavuş (% 47), Acıbadem, Beylerbeyi ve Pazarbaşı (% 46), Vaniköy, Kuzguncuk, Altunizade, Ayazma, Barbaros, Ahmetçelebi, Muratreis ve Hacıhesnahatun (% 45) mahallesidir. Buna karşılık Selimiye mahallesi (% 30) İstanbul doğumlu nüfus yoğunluğunun en az olduğu semttir. Bunu Abdullağa (% 32) Hasippaşa, Yavuztürk (% 34), Cumhuriyet, Fetih (% 36) ve Kirazlitepe (% 37) mahallesi izler.

İstanbul'dan sonra ikinci büyük grubu teşkil eden **Rize doğumlu** nüfus miktarı 18 bin kişilidir. Bu nüfusun dağılışı gösterdiği başlıca semtler; İcadiye (1359 kişi), Bulgurlu (1320), Selâmiali (1234) ve Bahçelievler (1026) mahallesidir. Kandilli 18, Emek ve Hayreddinçavuş 21 ve Vaniköy ise 23 kişiyle Rize doğumlu nüfusun az olduğu başlıca yerlerdir. Diğer taraftan oran olarak Rizelilerin en yoğun olduğu yer, mahalle nüfusunun % 10'unu teşkil ettiği Hacıhesnahatun⁵ mahallesidir.

Sivas doğumlular Üsküdar'da nüfusu oluşturan üçüncü büyük gruptur. Sivashlıların en fazla olduğu yer 2.277 kişiyle Bulgurlu mahallesidir.⁶ Bunu Ünalın (1.840 kişi), Esatpaşa (1.411), Güzeltepe (1.312) ve Cumhuriyet mahallesi (1.276) izler. Diğer taraftan mahalle nüfusundaki oran bakımından Sivashlıların en yoğun olduğu yer Güzeltepe'dir. Mahallenin % 17'si Sivashlıdır. Bunlardan Bulgurlu, Cumhuriyet, Esatpaşa ve Ünalın mahallesi farklı idari birimler olsa da aynı bölgede bulunur. Buna göre Sivashlılar adı geçen semtlerden oluşan bir bölgede yoğunlaşmıştır.

1990-2000 döneminde Üsküdar nüfusu % 25 oranında artarak, 2000 yılında 495 bin kişi oldu. Bu dönemde nüfusunun doğum yerine göre dağılımında da bazı değişimler yaşandı. 1990-2000 döneminde Üsküdar'da 72 ilin nüfusu değişik oran ve miktarda artarken, 9 ilin nüfusu ise azaldı. Nüfus miktarı artan illerden Üsküdar'ın göç aldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Ankara, İstanbul, Kayseri, Samsun, Ordu, Tokat ve Trabzon nüfusu önemli oranda artan başlıca illerdir. Ayrıca 1990'da seçilmiş iller sıralamasına giremeyen Kayseri ve Çorum artan nüfus miktarına bağlı olarak 2000 yılında bu sıralamadaki yerini almıştır (Tablo: 2).

Belirtilen dönemde Bilecik, Bolu, Çankırı, Hakkari, Kars, Sinop, Şırnak, Tekirdağ ve Zonguldak'tan oluşan 9 ilin nüfusu ise azalmıştır. Bunlardan en fazla azalma % 29 ile Karşılarda yaşanmıştır. Bunu % 8 ile Çankırı ve % 3 ile de Sinop doğumlular izler. Kars⁷, Çankırı⁸, Bolu⁹ ve Zonguldak¹⁰ doğumlu nüfusta gerçekleşen azalmada, belirtilen dönemde bu illerde yaşanmış idari sınır değişikliğinin etkili olduğu söylenebilir. Örneğin 1990'da 9.924 kişi olan Kars doğumlular, 2000 yılında 7.040 kişiye gerilemiştir. 1990'da Kars iline dahil olan nüfusun bir bölümü, 1992'de Ardahan ve Iğdır'ın il olmasıyla, 2000

Tablo: 2 - Seçilmiş İllere, Doğum ve Nüfus Kayıt Yerine Göre Üsküdar Nüfusu (1990-2013)*

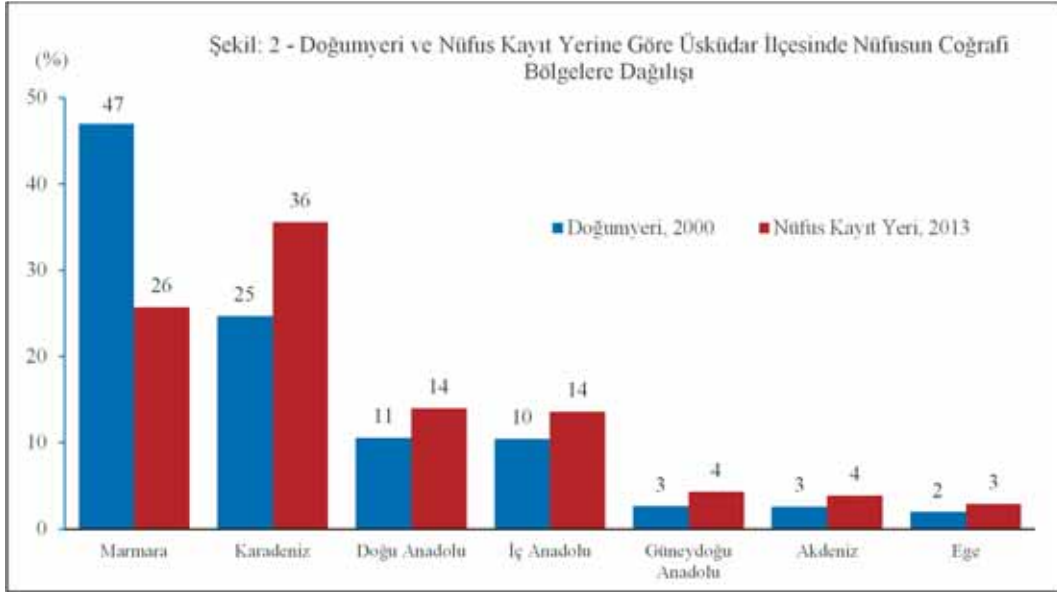
	1990			2000				2013		
	Doğum Yeri	Nüfus Miktarı	Nüfus Oranı %	Doğum Yeri	Nüfus Miktarı	Nüfus Oranı %	Değişim Oranı %	Nüfus Kayıt Yeri	Nüfus Miktarı	Nüfus Oranı %
1	İstanbul	151.284	38	İstanbul	204.105	42	+ 35	İstanbul	104.493	20
2	Rize	16.124	4	Rize	18.535	4	+ 15	Rize	30.000	6
3	Sivas	15.969	4	Sivas	17.967	4	+ 13	Sivas	28.377	5
4	Kastamonu	15.095	4	Giresun	15.794	3	+ 7	Giresun	27.876	5
5	Giresun	14.715	4	Trabzon	15.302	3	+ 20	Kastamonu	26.252	5
6	Trabzon	12.796	3	Kastamonu	15.114	3	0	Trabzon	24.561	5
7	Kars	9.924	3	Ordu	11.394	2	+25	Ordu	16.676	4
8	Ordu	9.091	2	Erzincan	8.912	2	+18	Erzincan	14.620	3
9	Erzincan	7.553	2	Ankara	8.172	2	+ 38	Malatya	10.981	2
10	Sinop	6.585	2	Malatya	7.058	1	+8	Tokat	9.636	2
11	Malatya	6.553	2	Kars	7.040	1	-29	Sinop	9.453	2
12	Erzurum	6.077	2	Tokat	6.672	1	+22	Samsun	9.007	2
13	Ankara	5.898	1	Samsun	6.428	1	+26	Erzurum	8.619	2
14	Tokat	5.469	1	Erzurum	6.406	1	+5	Kayseri	8.606	2
15	Çankırı	5.163	1	Sinop	6.393	1	-3	Bingöl	8.231	1
16	Samsun	5.085	1	Bingöl	5.925	1	+ 19	Çorum	7.729	1
17	Bingöl	5.000	1	Kayseri	5.384	1	+ 33	Kars	7.408	1
18	-	-	-	Çorum	5.102	1	+ 14	Çankırı	7.046	1

* Doğum yeri için 5 bin, nüfus kayıt yeri için 7 bin ve üzeri nüfuslu iller.

yılında Ardahan ve Iğdır illeri adına kaydedilmesi sözkonusu azalmanın başlıca nedeni olmuştur. Nitekim 2000 yılı verilerine göre Üsküdar'da Ardahan doğumlu 3218, Iğdır doğumlu 439 kişi vardır.

Coğrafi Bölgelere Göre Dağılım (2000)

İstanbul dışında doğanların önemli miktarda olduğu Üsküdar'da, nüfusun coğrafi bölgelere dağılımında, Marmara ve Karadeniz bölgeleri diğer bölgelere oranla belirgin bir

üstünlük arz eder (Şekil: 2). Üsküdar nüfusunun % 47'si (2000) Marmara bölgesi doğumludur. Nüfusun yaklaşık yarısının Marmara bölgesi doğumlu olmasında, İstanbul ilinin etkisi büyüktür. Zira Marmara bölgesi nüfusunun % 90'ı İstanbul doğumludur. İstanbul doğumlulardan sonra; Sakarya (% 2), Balıkesir (% 1,5) ve Bursa (% 1,5) doğumlular Marmara bölgesini temsil eden diğer başlıca gruplardır.

Üsküdar nüfusun % 25'i (2000) Karadeniz illeri doğumlu, yani Karadenizlidir (Şekil: 2). Bu değer ile Karadeniz bölgesi Marmara'nın ardından en fazla nüfusu olan bölgedir. Karadenizliler arasında Rize (% 16), Giresun (% 13), Kastamonu (% 13), Trabzon (% 13) ve Ordu (% 10) doğumlular önemli olan diğer başlıca gruplardır. Üsküdar nüfusunda önemli bir payı olan Karadenizlilerin % 64'ü adı geçen 5 ile aittir.

Doğu Anadolu bölgesi illerinde doğanlar Üsküdar'da % 11'lik pay ile üçüncü sırayı alır (Şekil: 2). Bölge nüfusunun yarısından fazlasını Erzincan (% 17), Malatya (% 14), Kars (% 14) ve Erzurum (% 12) doğumlular temsil eder.

Üsküdar nüfusunun % 10'unu teşkil eden İç Anadolu bölgesini temsil eden başlıca iller; Sivas (% 36), Ankara (% 16), Kayseri (% 11) ve Çankırı'dır (% 9). Üsküdar'da Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgesi illerinde doğanların payı oldukça düşüktür (Şekil: 2). Güneydoğu Anadolu'dan Siirt, Adıyaman ve Diyarbakır, Akdeniz bölgesinden Mersin, Adana ve Isparta, Ege bölgesinden İzmir, Kütahya ve Manisa doğumlular ilk sırada gelen gruplardır.

Nüfus Kayıt Yerine Göre Dağılım (2013)

Ülkemizde başta nüfus miktarı olmak üzere, nüfusla ilgili çok çeşitli bilgilerin toplanması, ilki 1927, sonuncusu 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımları sayesinde mümkün olmuştur. Son yapılan genel nüfus sayımının ardından adrese dayalı nüfus kayıt sistemine geçilmiş ve ilk sonuçları 2007 yılında TÜİK tarafından yayınlanmıştır. Bu nedenle nüfus kayıt yeri verileri de 2007 yıldan itibaren mevcuttur. Bu veriler nüfusun coğrafi köken analizi için oldukça önemli bilgiler sağlar. Bu çalışmanın hazırlandığı süreçte, Üsküdar nüfusunun coğrafi kökenini tespit için elde mevcut olan en son veri 2013 yılına ait olup aşağıdaki değerlendirmeler buna göre yapılmıştır.

Nüfus büyüklüğü olarak Türkiye'nin en kalabalık ili olan İstanbul'un nüfusu 14.1 (2013) milyon kişidir. Bu nüfusun % 85 gibi büyük bir bölümü İstanbul nüfusuna kayıtlı değildir. Bu durum İstanbul'un büyük miktarda göç aldığını gösterir. İstanbul'un çoğu ilçesinde olduğu gibi, benzer bir nüfus yapısı Üsküdar için de söz konusudur.

Nüfus kayıt yeri verilerine göre (2013), Üsküdar nüfusunu teşkil edenler arasında İstanbullular ilk sırada gelir. Nüfusu teşkil eden diğer başlıca gruplar; Rize, Sivas, Giresun, Kastamonu ve Trabzon nüfusuna kayıtlılardır. Adı geçen bu illerin her birinin Üsküdar'da 20 binden fazla nüfusu vardır. Bu gruplar aşağıda değerlendirilmiştir. Ordu, Erzincan ve Malatya illeri ise 10 binden fazla nüfusu olan illerdir. Diğer taraftan Hakkari, Şırnak, Burdur, Kilis, Batman, Uşak, Iğdır, Muğla ve Kırıkkale bin kişiden daha az nüfuslu illerdir (Tablo: 3).

İstanbul ilçeleri arasında, **İstanbul nüfusuna kayıtlı** kişi sayısının en fazla olduğu ilçe Kadıköy'dür (170 bin kişi, 2013 yılı). Bu sıralamada Üsküdar, 104 bin kişiyle otuz dokuz ilçe arasında ikincidir. Ancak, İstanbul nüfusuna kayıtlı kişilerin Üsküdar'daki sayıya çokluğuna karşılık, ilçe nüfusundaki payı aynı büyüklükte değildir. İstanbul nüfusuna kayıtlılar Üsküdar nüfusunun ancak % 20 sini teşkil eder. Bu oran ile Üsküdar, İstanbul ilçeleri arasında on beşinci sırada gelir.¹¹

Mevcut idari yapıya göre 33 mahallesi olan Üsküdar'ın 28 mahallesinde İstanbullular sayıca en fazla olan gruptur (Tablo: 4, Şekil: 3). Bunlardan Ferah mahallesinde sadece bir kişi farkla Giresunlulardan önde gelir. Cumhuriyet mahallesinde Sivaslılar, Küplüce'de ise Giresunlulardan sonra ikinci olan İstanbullular; Kirazlıtepe, Mehmet Akif Ersoy ve Yavuztürk'te üçüncü sıradadır. Ancak 1970'li yıllarda tamamen gecekonduların hakim olduğu Kirazlıtepe ve Ferah mahallesinde İstanbullulara nadir olarak rastlanıyordu.¹²

Üsküdar'da nüfusun % 20'sini teşkil eden İstanbulluların sayıca fazla olduğu başlıca semtler; Acıbadem, Valide-i Atik, İcadiye ve Barbaros mahallesidir. Her birinde beş binden fazla İstanbullunun olduğu bu semtler içinde Acıbadem 7.374 kişiyle en fazla

Tablo: 3 - Üsküdar'da Seçilmiş İllere Göre Mahalle Bazında Nüfusun Dağılışı (2013)*

Mahalle Adı	Nüfus Kayıt Yeri									
	İstanbul		Rize		Sivas		Giresun		Kastamonu	
	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)
Acıbadem	7374	31	1431	6	719	3	585	2	453	2
Ahmediye	2653	27	602	6	210	2	459	5	272	3
Altunizade	4039	28	782	5	404	3	285	2	285	2
Aziz Mahmut Hüdayi	2794	30	513	5	200	2	208	2	198	2
Bahçelievler	3588	16	882	4	1044	5	2597	12	2316	11
Barbaros	5589	30	824	4	501	3	633	3	393	2
Beylerbeyi	1709	29	506	9	64	1	402	7	297	5
Bulgurlu	4851	16	1809	6	1562	5	1088	4	936	3
Burhaniye	2581	16	915	6	695	4	761	5	931	6
Cumhuriyet	3981	11	1548	4	5218	15	1193	3	1315	4
Çengelköy	2971	21	1201	8	705	5	357	2	1081	8
Ferah	2582	13	609	3	1105	6	2581	13	1146	6
Güzeltepe	1805	14	807	6	1173	9	1387	11	920	7
İcadiye	5968	34	1702	10	517	3	461	3	724	4
Kandilli	679	43	12	1	55	4	14	1	52	3
Kısıklı	3011	15	892	4	854	4	1194	6	1019	5
Kirazlıtepe	1196	9	304	2	584	4	991	7	702	5
Kuleli	422	12	119	3	34	1	332	10	214	6
Kuzguncuk	1336	29	401	9	251	6	104	2	425	9
Küçük Çamlıca	1850	20	683	7	747	8	335	4	178	2
Küçüksu	3247	17	1627	9	1019	5	894	5	958	5
Küplüce	2134	12	900	5	694	4	3589	20	745	4
Mehmet Akif Ersoy	2133	10	722	3	3250	15	2441	11	1231	6
Mimar Sinan	2918	23	1207	10	260	2	213	2	492	4
Murat Reis	3891	28	956	7	254	2	462	3	664	5
Salacak	3482	35	517	5	180	2	195	2	250	3
Selâmiali	4170	32	1656	13	194	1	236	2	395	3
Selimiye	2361	28	297	3	196	2	181	2	156	2
Sultantepe	3263	28	1610	14	198	2	294	3	317	3
Ünalın	3948	12	836	2	2999	9	499	1	1030	3
Valide-i Atik	6058	28	1665	8	362	2	679	3	872	4
Yavuztürk	2438	7	620	2	1915	6	1784	5	4458	13
Zeynep Kamil	3471	26	845	6	214	2	442	3	827	6

* Nüfus miktarı 25 binden fazla olan iller.

İstanbul'un olduğu mahalledir. Buna karşılık 422 kişiyle Kuleli mahallesi İstanbulluların en az olduğu yerdir (Tablo: 4, Şekil: 3).

Diğer taraftan, mahalle nüfusundaki payı dikkate alındığında İstanbulluların en yoğun olduğu yer % 43 ile Kandilli mahallesidir. Üsküdar'ın en az nüfuslu mahallesi olan Kandilli'de nüfusun yaklaşık yarısı İstanbulludur.¹³ Bunun dışında Salacak (% 35), İcadiye (% 34), Selâmiali (% 32) ve Acıbadem (% 31) İstanbulluların yoğun olduğu başlıca semtlerdir. Diğer taraftan, Üsküdar'ın en kalabalık mahallesi Yavuztürk'te¹⁴ nüfusun sadece % 7'si İstanbulludur (Tablo: 4). Burası İstanbulluların en düşük yoğunlukta olduğu semttir. Yavuztürk'ün 1980'li yıllarda yaşanan yoğun göçler ile gelişen yeni bir yerleşim alanı olması bu sonuç üzerinde etkilidir.

Üsküdar'da, İstanbullulardan sonra en büyük grubu 30 bin (2013) kişiyle **Rize nüfusuna kayıtlı** olanlar teşkil eder (Tablo: 3). Bu değer ile Üsküdar, Ümraniye'den (32 bin kişi) sonra en fazla Rizeli nüfusun olduğu ilçedir. Buna göre Üsküdar, İstanbul'daki Rize kökenli nüfusun başlıca toplanma alanlarından biridir. İstanbul'da sayıları 296 bin (2013) olan Rize nüfusuna kayıtlı kişilerin % 10'u Üsküdar'dadır.¹⁵ Diğer taraftan Üsküdar nüfusunun % 6'sı (2013) Rize kökenlidir. Bunlar arasında Çayeli, Merkez ve Kalkandere ilçelerine kayıtlı nüfus miktarı önemli yer tutar. Üsküdar'daki Rizelilerin % 63'ü adı geçen bu üç ilçeye aittir. Bunlar arasında 9.525 kişiyle Çayeli¹⁶ en fazla paya (% 32) sahip olan ilçedir. Rizelilerin % 19'u Merkez, % 12'si Kalkandere,¹⁷ % 8'i Pazar, % 7'si İkizdere ve Güneysu ilçesi nüfusuna kayıtlıdır. Bunlardan İkizderelilerin Üsküdar'daki sayısı (2.224 kişi, 2013), İkizdere ilçe merkezi nüfusundan (1.820 kişi) daha fazladır.

Üsküdar'a il dışından gelenler arasında sayıca en büyük grubu teşkil eden Rizelilerin, en fazla olduğu yer 1.809 kişiyle Bulgurlu mahallesidir. Rize nüfusuna kayıtlı kişiler Bulgurlu'nun % 6'sını teşkil eder. Bunun dışında Üsküdar'da İcadiye, Valide-i Atik, Selâmiali, Küçüksu ve Sultantepe mahallesi

Rizelilerin başlıca toplanma alanlardır (Tablo: 4, Şekil: 3). On beş mahallede¹⁸ İstanbulluların ardından ikinci olan Rizeliler; Bulgurlu, Muratreis, Çengelköy ve Küçük Çamlıca'da ise üçüncü sıradadır.

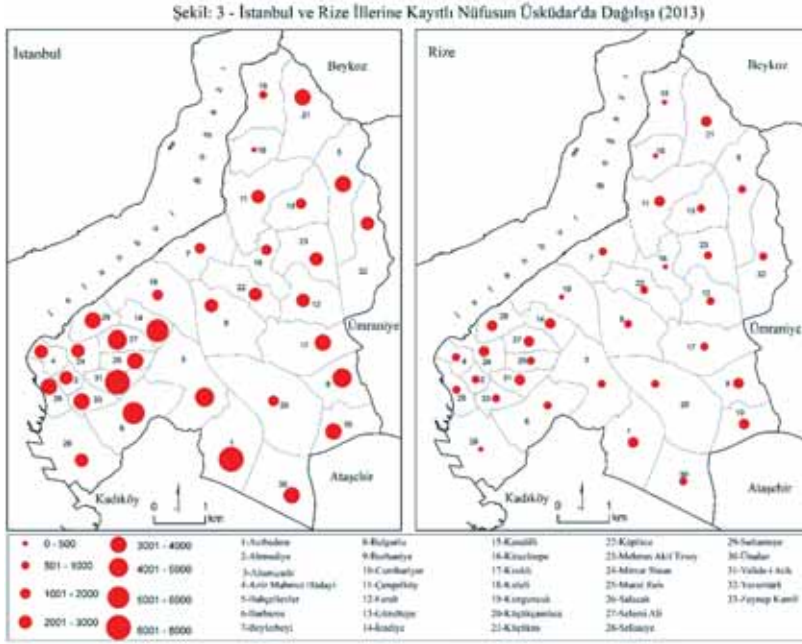
Diğer taraftan Rizelilerin en yoğun olduğu yer Sultantepe mahallesidir (% 14). Bunu, Selâmiali (% 14) ve Mimar Sinan (% 10) izler. Rizelilerin daha çok Üsküdar'ın merkezi kesimlerinde oldukları görülür. Bu dağılım Rizelilerin 1950'li yıllarda başlayan iç göç sürecinde ilk gelenler arasında olmalarından ileri gelir.

İstanbul ilinde yaşayan 14.1 milyon (2013) kişiden 736 bini **Sivas nüfusuna** kayıtlıdır. Bu değer ile Sivaslılar, İstanbul dışından olanlar arasında en fazla nüfusa sahip olan gruptur. İstanbul'dan sonra ikinci sırada olan Sivas kökenliler, İstanbul il nüfusunun % 5'ini teşkil eder. İstanbul'da böylesine önemli miktarda olan Sivaslıların yoğunlaştığı

Tablo: 4 - Üsküdar'da Seçilmiş İllere Göre Mahalle Bazında Nüfusun Dağılışı (2013)*

		Nüfus Kayıt Yeri											
		İstanbul		Rize		Sivas		Giresun		Kastamonu		Trabzon	
	Mahalle Adı	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)	Nüfus Miktarı	Oran (%)
1	Acıbadem	7374	31	1431	6	719	3	585	2	453	2	774	3
2	Ahmediye	2653	27	602	6	210	2	459	5	272	3	473	5
3	Altunizade	4039	28	782	5	404	3	285	2	285	2	500	3
4	Aziz Mahmut Hüdayi	2794	30	513	5	200	2	208	2	198	2	430	5
5	Bahçelievler	3588	16	882	4	1044	5	2597	12	2316	11	513	2
6	Barbaros	5589	30	824	4	501	3	633	3	393	2	608	3
7	Beylerbeyi	1709	29	506	9	64	1	402	7	297	5	454	8
8	Bulgurlu	4851	16	1809	6	1562	5	1088	4	936	3	1058	3
9	Burhaniye	2581	16	915	6	695	4	761	5	931	6	538	3
10	Cumhuriyet	3981	11	1548	4	5218	15	1193	3	1315	4	885	3
11	Çengelköy	2971	21	1201	8	705	5	357	2	1081	8	562	4
12	Ferah	2582	13	609	3	1105	6	2581	13	1146	6	729	4
13	Güzeltepe	1805	14	807	6	1173	9	1387	11	920	7	593	5
14	İcadiye	5968	34	1702	10	517	3	461	3	724	4	583	3
15	Kandilli	679	43	12	1	55	4	14	1	52	3	24	2
16	Kısıklı	3011	15	892	4	854	4	1194	6	1019	5	923	5
17	Kirazlıtepe	1196	9	304	2	584	4	991	7	702	5	4212	31
18	Kuleli	422	12	119	3	34	1	332	10	214	6	162	5
19	Kuzguncuk	1336	29	401	9	251	6	104	2	425	9	101	2
20	Küçük Çamlıca	1850	20	683	7	747	8	335	4	178	2	251	3
21	Küçüksu	3247	17	1627	9	1019	5	894	5	958	5	536	3
22	Küplüce	2134	12	900	5	694	4	3589	20	745	4	1898	11
23	Mehmet Akif Ersoy	2133	10	722	3	3250	15	2441	11	1231	6	1611	8
24	Mimar Sinan	2918	23	1207	10	260	2	213	2	492	4	430	3
25	Murat Reis	3891	28	956	7	254	2	462	3	664	5	439	3
26	Salacak	3482	35	517	5	180	2	195	2	250	3	329	3
27	Selâmiali	4170	32	1656	13	194	1	236	2	395	3	479	4
28	Selimiye	2361	28	297	3	196	2	181	2	156	2	195	2
29	Sultantepe	3263	28	1610	14	198	2	294	3	317	3	506	4
30	Ünalan	3948	12	836	2	2999	9	499	1	1030	3	948	3
31	Valide-i Atik	6058	28	1665	8	362	2	679	3	872	4	889	4
32	Yavuztürk	2438	7	620	2	1915	6	1784	5	4458	13	1234	4
33	Zeynep Kamil	3471	26	845	6	214	2	442	3	827	6	694	5

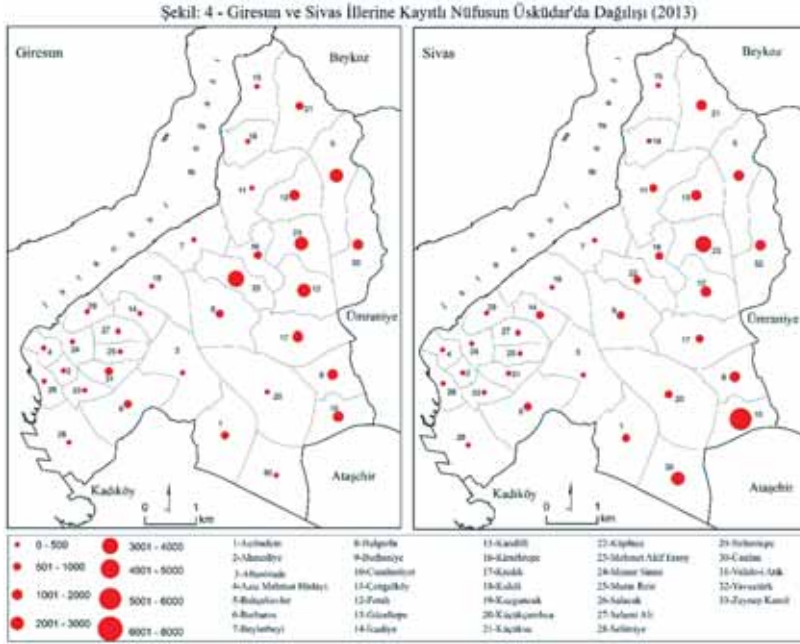
* Nüfus miktarı 24 binden fazla olan iller.

ilçelerden biri de Üsküdar'dır. Son verilere göre (2013), Üsküdar'da Sivas nüfusuna kayıtlı 28 bin kişi yaşar ve Sivas kökenliler Üsküdar nüfusunun % 5'ini teşkil eder.¹⁹ Sivas kökenli nüfus arasında Suşehri²⁰ (% 15), Akıncılar²¹ (% 15), Merkez (% 15), Gölova (% 10), İmranlı (% 8) ve Hafik (% 8) ilçelerine kayıtlı olanlar ilk sıralarda gelir. Bunlardan Akıncılar'ın Üsküdar'daki nüfusu (4224 kişi) Akıncılar ilçe merkezi nüfusundan (2.659 kişi, 2013) daha fazladır. Benzer bir durum Gölova içinde söz konusudur. Gölova ilçe merkezi nüfusu 1.432 kişiyken, Üsküdar'da Gölova nüfusuna kayıtlı 2.926 kişi vardır.

Sahip olduğu nüfus miktarı bakımından Üsküdar nüfusundaki üçüncü büyük grubu teşkil eden Sivas nüfusuna kayıtlıların Üsküdar'daki başlıca dağılışı alanı Cumhuriyet, Mehmet Akif Ersoy ve Ünalın mahallesidir (Tablo: 4, Şekil: 4). Sivaslıların en fazla olduğu yer Cumhuriyet mahallesidir.²² Adı geçen bu semtler aynı zamanda Sivas kökenli nüfusun yoğun olduğu yerlerdir. Bunlardan Cumhuriyet ve Mehmet Akif Ersoy mahallesinde Sivaslılar hem miktar ve hem de oran olarak en büyük grubu teşkil eder. Diğer bir ifadeyle mahallede Sivaslılar çoğunluktadır. Mehmet Akif Ersoy'un % 15.2'si, Cumhuriyet mahallesinin ise % 15'i Sivas nüfusuna kayıtlıdır. Ayrıca Küçükçamlıca mahallesinde Sivaslılar İstanbulluların ardından ikinci, Küçüksu, Selimiye ve Ünalın mahallesinde ise üçüncü büyük gruptur.

Cumhuriyet mahallesindeki Sivaslılar arasında Suşehri, Akıncılar ve Gölova ilçelerinden gelenler çoğunluktadır. Mahallede Adem Yavuz, Çiçektepe, Zaferler, Ahmetbey, Meşecik, 1., 2. ve 3. Çalısır sokakları Sivaslıların toplandığı başlıca yerlerdir.

Üsküdar önemli miktarda Giresun kökenli nüfusun bulunduğu bir yerdir. İlçede **Giresun nüfusuna kayıtlı** 27 bin kişi (2013) ikamet etmekte olup, Üsküdar nüfusun % 5'i Giresunludur.²³ Üsküdar'daki Giresunluların % 25'i Çamoluk²⁴ ilçesi nüfusuna kayıtlıdır. Diğer bir ifadeyle Üsküdar'daki her dört Giresunludan biri Çamolukludur. Üsküdar'daki Çamoluklu sayısı (6.831 kişi, 2013), Çamoluk ilçe merkezi nüfusunun (3.137 kişi) iki katından daha fazladır. Giresunlular içinde Görel (% 22, 6.087 kişi), Tirebolu (% 11), Şebinkarahisar (% 10) ve Çanakçı (% 8) ilçelerine kayıtlı nüfus önemli paya sahiptir. Çamoluklular'da olduğu gibi, Üsküdar'daki Çanakçı kökenli nüfus miktarı da (2.130 kişi, 2013) Çanakçı ilçe merkezi nüfusundan (1.819 kişi) daha fazladır.

Üsküdar'daki Giresun kökenli nüfusun toplandığı başlıca semtler; Küplüce, Bahçelievler, Ferah ve Mehmet Akif Ersoy mahallesidir (Tablo: 4, Şekil: 4). Bunlardan Küplüce 3.589 kişiyle Giresunluların sayıca en fazla olduğu yerdir. Üsküdar'daki en nemli toplanma alanı olan Küplüce'de, çoğunluğunu Çamoluk ve Görelililerin teşkil ettiği Giresunlular, Mehmetağa ve Saray caddesiyle, Şemsibey ve Atlas Çiçeği sokaklarında yoğunlaşmıştır. Küplüce aynı zamanda Üsküdar'da Giresunluların en yoğun olduğu semttir. Mahallenin % 20'si Giresun nüfusuna kayıtlıdır. Ferah mahallesinin % 13'ü, Bahçelievler'in % 12'si ve Mehmet Akif Ersoy'un ise % 11 Giresun kökenlidir. Bu oranlar ile adı geçen semtler, Üsküdar'da Giresun kökenli nüfusun yoğun olduğu alanları teşkil eder.

Üsküdar nüfusundaki önemli gruplardan biri olan Giresunlular, nüfus miktarı olarak Küplüce’de birinci, Bahçelievler, Kısıklı ve Ferah’ta ise İstanbulluların ardından ikinci büyük gruptur. Ancak Ferah mahallesinde sadece bir kişi farkla İstanbul’un gerisinde kalır. Mahalledeki Giresunluların büyük bölümünü Alucra ve Çamoluk ilçelerinden gelenler teşkil eder. 1970’lerde yapılan tespitlerine göre de Ferah’ta Alucra ilçesinden gelenler çoğunluktadır.²⁵

Üsküdar’da, **Kastamonu nüfusuna kayıtlı** kişi sayısı önemli yer tutar.²⁶ Üsküdar’da ikamet eden Kastamonulu sayısı 26 bin kişidir (Tablo: 3). Kastamonu kökenli nüfus içerisinde Tosya²⁷ (% 23, 6.047 kişi), Cide (% 20), İnebolu (% 8), Araç²⁸ (% 8) ve Taşköprü (% 8) ilçelerinden olanlar ilk sıralarda gelir.

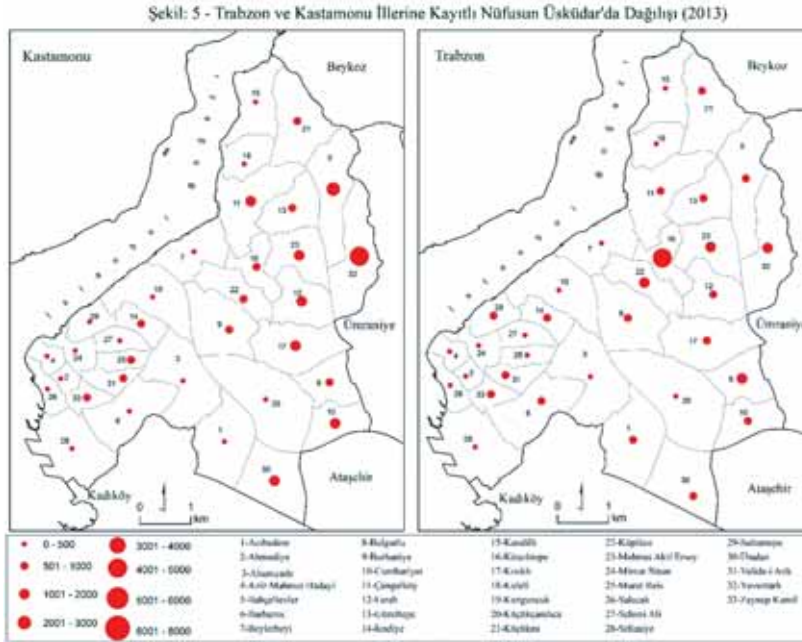
Kastamonu kökenli nüfusun Üsküdar’daki başlıca yayılış alanı; Yavuztürk, Bahçelievler, Cumhuriyet²⁹ ve Mehmet Akif Ersoy³⁰ mahallesidir (Tablo: 4, Şekil: 5). Kastamonuluların en fazla olduğu yer 4.458 kişiyle Yavuztürk’tür. Mahallenin % 13’ü Kastamonuludur. Bu değerler ile Kastamonular Yavuztürk’te sayıca ve oran olarak en büyük gruptur. Üsküdar’ın 33 mahallesinde sadece Yavuztürk’te ilk sırada olan Kastamonulular, altı mahallede ise üçüncüdür.³¹

Üsküdar çok sayıda Trabzon kökenli nüfusun yaşadığı bir yerdir. İstanbul’daki **Trabzon nüfusuna kayıtlı** 395 bin kişinin % 5’i Üsküdar’dadır. İlçedeki Trabzonluların sayısı 24 bin (2013) kişidir (Tablo: 3)³². Bu nüfusu teşkil edenler arasında Şalpazarı³³ (% 23, 5636 kişi), Sürmene (% 13), Of (% 11), Maçka³⁴ (% 10) ve Ortahisar (% 8) ilçesine kayıtlı nüfus önemli yekun tutar. Trabzon kökenlilerin bulunduğu başlıca semtler; Kirazlıtepe, Küplüce, Mehmet Akif Ersoy, Yavuztürk ve Bulgurlu mahallesidir. Trabzonluların yaklaşık yarısı (% 41) adı geçen beş mahallede toplanmıştır (Tablo: 4, Şekil: 5).

Trabzonluların en fazla olduğu semt, 4.212 kişiyle Kirazlıtepe mahallesidir. Burası aynı zamanda Trabzonluların en yoğun olduğu yerdir. Üsküdar’da Trabzonluların en büyük grubu teşkil ettiği tek mahalle olan Kirazlıtepe’nin % 31’i Trabzon nüfusuna kayıtlıdır.³⁵ Tümertekin ve Özgüç Kirazlıtepe’de Karadenizliler ve bunlar arasında ise Vakıfkebir-lilerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.³⁶ Mahallenin birçok semtinde mevcut olan Trabzonlular, özellikle Orhan Seyfi Orhon, Malkoç ve Kazdal caddesiyle, Maçkalı, Reşat Doğan, Sağlık, Türközü, Bayraklı, Özel, Camialtı Saylan, Camialtı Sayal, Kahraman, Alkan ve Vizyon sokakta yoğunluk kazanır.

Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (2013)

Günümüzde (2013) Üsküdar nüfusunun % 80’i İstanbul nüfusuna kayıtlı değildir (Tablo: 2). Nüfus kayıt yerine göre Üsküdar nüfusunun mevcut yedi coğrafi bölgeye göre dağılımında % 36’lık pay ile Karadeniz bölgesi en fazla nüfusa sahip bölgedir. Coğrafi bölgelere göre yapılan bu dağılımda, Üsküdar’daki her üç kişiden biri Karadeniz

kökenlidir. Marmara bölgesi % 25'lik oranıyla ikinci önemli bölgedir. Doğu Anadolu % 14 ile üçüncü bölge olurken, bunu İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgesi takip eder (Şekil: 2).

Nüfus kayıt yerine göre yapılan bu sıralama, bir değişiklik hariç, 2000 yılı doğum yeri verileriyle aynıdır. Doğum yeri verilerine göre 2000 yılında ilk sırada Marmara bölgesi bulunurken, nüfus kayıt yerine göre (2013) ilk sırayı Karadeniz bölgesi almıştır. Bunun dışında kalan bölgelerin sıralamasında bir değişiklik yoktur (Şekil: 2). Üsküdar'da ikamet eden Karadeniz kökenli ailelerin İstanbul'da doğan çocukları doğum yerine göre yapılan sıralamada Marmara bölgesi doğumluların fazla olmasına neden olmuştur. Diğer taraftan bu nüfusun kayıt yeri Karadeniz bölgesi olduğu için de nüfus kayıt yerine göre yapılan sıralamada ise Karadeniz ilk sırayı alır.

Nüfusun Coğrafi Kökenine İşaret Eden Bulgular

İstatistik veriler Üsküdar nüfusunun coğrafi köklerine dair sayılabilir ve güvenilir bilgiler verir. Bunlara ilave olarak sokak ve işyeri adlarıyla hemşehri dernekleri bu konu önemli ipuçları sunar.

Sokak İsimleri: Sokaklara isim verilmesinde memleket adını kullanma, sıkça karşılaşılan bir ad verme yöntemidir. Sokak sakinleri arasında belli bir yerden gelenlerin yoğun olarak bulunması bu şekilde isimlendirmede etkili olan önemli sebeplerden biridir.

Bu gerekçeyle verilmiş isimler; semt sakinlerinin coğrafi kökeni ve göçler hakkında önemli ipuçları verir.

Üsküdar'da nüfusun coğrafi kökeni işaret eden çok sayıda (25 adet) sokak adı vardır. Bu sokakların bulunduğu semtlerde sokağa isim olmuş il ve ilçelerden göç edip gelmiş çok sayıda kişinin bulunması, bu isimlerin önemini artırmakla kalmayıp, verilen bilginin doğruluğuna da işaret eder. Tespit edilen sokak adlarının büyük bölümü Rize, Sivas ve Giresun gibi Üsküdar'da önemli miktarda nüfusu olan il ve bunların ilçe isimlerinden oluşur. Ayrıca *Doğu Karadeniz* (Burhaniye), *Karadeniz* (Yavuztürk) ve *Yeşil Karadeniz* (Mehmet Akif Ersoy) gibi coğrafi bölgeye atıf yapan sokak adları da mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği gibi, Üsküdar nüfusunun % 36'sının (2013) Karadeniz kökenli olduğu dikkate alındığında, bu tür isimlerin nüfusun coğrafi kökeniyle ilişkili atlandırmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Çok sayıda Sivas kökenli kişinin yaşadığı Üsküdar'da, Bulgurlu mahallesinde *Sivash*, Güzeltepe'de *Sivas*, Ferah'ta *Suşehri*, Mehmet Akif Ersoy'da *Gölova* ve *Sivashlar* adıyla 5 adet sokak mevcuttur. Adı geçen sokakların bulunduğu bu semtler Sivaslıların yoğun olduğu başlıca yerlerdir (Tablo: 4, Şekil: 4). İki sokak adının bulunduğu Mehmet Akif Ersoy mahallesi, Cumhuriyet mahallesinden sonra Üsküdar'da en fazla (3.250 kişi) Sivaslının ikamet ettiği yerdir. Mahallenin % 15'i Sivas nüfusuna kayıtlıdır. Üsküdar'daki Sivaslıların % 10'unun Gölova ilçesine kayıt olduğu düşünüldüğünde Mehmet Akif Ersoy mahallesindeki *Gölova* sokağının bununla ilişkili olduğu söylenebilir. *Sivash* sokağının bulunduğu Bulgurlu mahallesinin % 5'i, *Sivas* sokağının olduğu Güzeltepe'nin ise % 6'sı Sivaslıdır. Üsküdar'daki Sivaslıların % 15'i Suşehri ilçesi nüfusuna kayıtlıdır. *Suşehri* % 6'sı Sivaslı olan Ferah mahallesinde bir sokağa isim olmuştur. Bütün bunlar zikredilen sokak adlarıyla nüfusun coğrafi kökeni arasında bir ilişki olduğunu doğrular niteliktedir.

Üsküdar'da Giresun nüfusuna kayıtlı 27 bin kişi ikamet eder. Bu miktar ile Giresunlular Üsküdar nüfusundaki dördüncü büyük gruptur. Üsküdar'daki Giresun kökenli nüfusun % 22'si Görele, % 8'i de Çanakçı ilçesi nüfusuna kayıtlıdır. Mehmet Akif Ersoy mahallesindeki *Giresun* ve *Görele* sokaklarıyla Güzeltepe'deki *Çanakçı* sokağı bu semtlerdeki Giresun kökenli nüfus ile ilişkili sokak adlarıdır. Bu sokakların bulunduğu Mehmet Akif Ersoy ve Güzeltepe mahallesinin % 11 (2013) Giresun kökenlidir.

Yavuztürk mahallesinde *Tosya* ve Cumhuriyet mahallesindeki *Araç* sokağı Kastamonu ile ilgili sokak adlarıdır. Yavuztürk mahallesi Üsküdar'da Kastamonu kökenli nüfusun en fazla olduğu semttir. Mahallenin % 13'ü Kastamonuludur. Ayrıca Cumhuriyet mahallesinin de % 4'ü Kastamonu nüfusuna kayıtlıdır. Üsküdar'daki Kastamonuluların % 23'ünün Tosya, % 8'inin ise Araç ilçesinden olması bu isimler ile sokak adları arasındaki ilişkiye işaret eder.

Üsküdar'da en fazla Trabzon kökenli nüfusun bulunduğu semt Kirazlıtepe mahallesidir. Her üç kişiden birinin Trabzonlu olduğu mahallede *Maçkalı* adıyla bir sokağın bulunması, bu isimle nüfusun coğrafi kökeni arasındaki ilişkiye güzel bir örnektir.

Üsküdar'da Kars kökenli nüfusun en fazla bulunduğu mahalle olan Ünalın'daki *Karslılar* sokağı, Malatyalıların en fazla olduğu Yavuztürk'deki *Malatyalı* ve Erzincanlıların önemli toplanma alanlarından biri olan Mehmet Akif Ersoy mahallesindeki *Erzincan* sokağı coğrafi köken ile sokak adları arasındaki ilişkiye verilecek diğer örneklerdir.

İşyeri Apartman Adları: Üsküdar nüfusun coğrafi köklerine dair izleri hayatın değişik alanlarında görmek mümkündür. İşyeri ve apartman isimleri bunlardan biridir. İşyeri ve apartmanlara memleket adının verilmesi bir ad verme yöntemi olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Bu şekilde verilmiş çok sayıda işyeri ve apartman adı Üsküdar'da nüfusun coğrafi kökenine işaret eder. Ayrıca insanların memleketlerine karşı duydukları aidiyet duygusunun bir ifadesidir. Trabzon, Rize, Çayeli, Güneysu, Görele, Çamoluk, Erzincan ve Ordu işyeri ve apartmanlara isim olmuş memleket adlarıdır. Adı geçen bu yerler, Üsküdar'da önemli miktarda nüfusu olan il ve ilçelerdir. İstanbul'dan sonra en fazla nüfusa sahip Rize'ye ait işyeri isimlerine Bulgurlu, Acıbadem ve Mimarşinan mahallesinde rastlanmıştır.³⁷ Bu semtlerde önemli miktarda Rize kökenli nüfus bulunur (Tablo: 4). Üsküdar'daki önemli gruplardan biri olan Giresunlular ile ilgili isimler Ferah, Güzeltepe, Kısıklı ve Bulgurlu mahallesinde tespit edilmiştir.³⁸ Trabzon³⁹, Ordu⁴⁰ ve Erzincan⁴¹ işyeri ve apartman adı olmuş diğer memleketlerdir.

Sivil Toplu Örgütleri: Üsküdar'da hangi il ve coğrafi bölgeden insanların bulunduğuna işaret eden 215 adet hemşehri derneği tespit edilmiştir. Bu derneklerin isimleri, Üsküdar'a göç etmiş nüfusun ili, ilçesi, köyü ve mahallesi hakkında fikir verir. Ayrıca bu dernekler, hemşehrilerinin Üsküdar'daki coğrafi dağılışına da ana hatlarıyla ışık tutar. Yapılan değerlendirmelerden, hemşehri dernekleri ve temsil ettikleri nüfusun Üsküdar'daki coğrafi dağılışıyla uyumlu olduğu anlaşılmıştır.

Yukarıda sayı ve oranlarıyla açıklandığı gibi, Üsküdar'da Rize, Giresun, Sivas, Kastamonu, Trabzon, Erzincan, Ordu, Bingöl, Çankırı, Kars, Kayseri, Sinop ve Erzurum kökenli nüfus miktarı oldukça fazladır (Tablo: 2, 3). Üsküdar'da adı geçen bu illere ait çok sayıda dernek mevcuttur.⁴² Üsküdar'da bölge, il, ilçe, köy ve mahalle adına kurulmuş bu kadar çok hemşehri derneğinin varlığı, şehirleşme ve şehirlileşme açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira hemşehri ve hemşehrilik duygu ve kültürünün şehir toplumunun bir ürünü olduğunu söylemek zordur.

Üsküdar'da Giresunluların 26 adet hemşehri derneği vardır. Bu derneklerin 11 tanesi Çamoluk ilçesiyle alakalıdır. Üsküdar'daki Giresunluların % 25'inin Çamoluk

ilçesi nüfusuna kayıtlı olması bu konuda fikir vericidir. Giresun derneklerinin 8 tanesi Ferah, 5 tanesi ise Küplüce mahallesinde bulunur. Bunlardan Küplüce Üsküdar'da Giresun kökenlilerin en fazla olduğu mahalledir. Ferah mahallesinin ise % 13'ü Giresunludur.

Üsküdar'da Rize ile ilgili tespit edilmiş 18 dernek vardır. Bunlardan 7 tanesi Çayeli ilçesine aittir. Hemşehri derneklerinin yoğunlaştığı alan Sultantepe (6 tane) ve Mimar Sinan (3 tane) mahallesindedir. Küçükçamlıca ve Altunizade mahallesindeki iki dernek hariç diğerleri Üsküdar'ın merkezi kesiminde bulunur.

Üsküdar'da Sivashılara ait sivil toplum örgütlerinin (22 adet) yer aldığı Cumhuriyet, Bulgurlu, Mehmet Akif ve Ünalın mahallesi, Sivas kökenli nüfusun başlıca yayılış alanıdır. Bu derneklerin 9'u Akıncılar, 4'ü ise Suşehri ilçesiyle alakalıdır. Üsküdar'daki Sivashıların % 30'unun bu iki ilçede kayıtlı olması bu açıdan dikkat çekicidir.

Tablo: 2 ve 3'deki verilerden anlaşılacağı gibi, Üsküdar'da önemli miktarda Erzincan kökenli nüfus vardır. Bunun bir sonucu olarak Üsküdar'da Erzincanlılara ait 20 hemşehri derneği kurulmuştur. Bu derneklerin 17'si Kemah ilçesiyle alakalıdır. Çengelköy (8 adet), Güzeltepe (4 adet) ve Bahçelievler (4 adet) mahallesi derneklerin başlıca dağılış alanıdır. Bunlardan Çengelköy, Üsküdar'da en fazla Erzincanlının olduğu mahalledir. Sivil toplum örgütlerinin toplandığı Çengelköy ve Güzeltepe'nin % 12'si Erzincanlı olup, Erzincanlılar İstanbullulardan sonra ikinci büyük gruptur.

Üsküdar'da önemli miktarda nüfusu olan illerden biri de Trabzondur. İlçede Trabzonluların kurmuş olduğu 21 dernek vardır. Bunlardan 9'u, Üsküdar'da Trabzonluların en fazla olduğu Kirazlıtepe mahallesindedir. Ayrıca Trabzon'la ilgili sivil toplum örgütlerinin 11 tanesi Şalpazarı ilçesine aittir. Üsküdar'daki Trabzonlular içerisinde en büyük grubu Şalpazarlılar (% 23) teşkil eder.

Üsküdar'da Kastamonululara ait tespit edilen sivil toplum örgütü sayısı 19'dur. Hanönü ve Tosyalılar 6'şar dernek ile en fazla sivil toplum örgütü olan ilçelerdir. Derneklerden 7'si Cumhuriyet, 4'ü Yavuztürk mahallesinde bulunur. Bunlardan Yavuztürk, Üsküdar'da Kastamonuluların en fazla olduğu yerdir ve mahallede *Tosya* adıyla bir de sokak bulunur. Ayrıca Üsküdar'daki Kastamonuluların % 23'ü Tosyalıdır.

Sonuç

Üsküdar nüfusunun büyük bölümü (% 80, 2013) İstanbul nüfusuna kayıtlı değildir. Doğum yeri verilerine göre de nüfusun % 58'i (2000) İstanbul dışında doğmuştur. Buna göre Üsküdar nüfusunun büyük bölümü İstanbullu değildir. Bu nüfusun Üsküdar'a aidiyet duygusunun geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalı, Üsküdarlılık bilinci artırılmalıdır.

Üsküdar nüfusunu teşkil eden başlıca gruplar; İstanbul (104 bin), Rize (30 bin), Sivas (28 bin), Giresun (27 bin), Kastamonu (26 bin), Trabzon (24 bin), Ordu (16 bin), Erzincan (14 bin) ve Malatyalılardan (10 bin) oluşur.

Üsküdar nüfusu iller ölçeğinde değerlendirildiğinde, miktar olarak İstanbullular 104 bin (2013) kişiyle en kalabalık grubu teşkil eder. Ancak bunun oran olarak karşılığı bu kadar büyük değildir. Nitekim nüfusun ancak % 20'si (2013) İstanbul nüfusuna kayıtlıdır. Buna göre Üsküdar, İstanbul ilçeleri arasında Kadıköy'den (% 34) sonra en yüksek İstanbullu nüfusun olduğu ilçedir. Diğer taraftan doğum yeri verilerine göre de Üsküdar'ın % 42'si (2000) İstanbul doğumludur.

Üsküdar'da İstanbullular 28 mahallesinde sayı ve oran olarak en büyük gruptur. Ancak Küplüce ve Cumhuriyet mahallesinde ikinci, Kirazlıtepe, Mehmet Akif Ersoy ve Yavuztürk mahallesinde üçüncü sırada bulunur. Bu semtlerin nüfuslanmasında göçler büyük rol oynamıştır.

İstanbuluların sayıca en fazla olduğu yer Acıbadem mahallesidir. Buna karşılık en yoğun olduğu yer ise Kandilli'dir. Salacak, İcadiye, Selâmiali ve Acıbadem mahallesi İstanbuluların yoğun olduğu diğer başlıca semtlerdir.

Üsküdar'da İstanbul nüfusuna kayıtlıların oranı (% 20, 2013) nüfusu teşkil eden diğer gruplar ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Nitekim ikinci büyük grup olan Rizelilerin oranı % 6'dır. Bunu izleyen Sivas, Giresun, Kastamonu ve Trabzon nüfusuna kayıtlı olanların payı ise % 5'dir.

İstanbululardan sonra en büyük grubu Rizeliler teşkil eder. Üsküdar nüfusunun % 6'sı Rize kökenlidir. Rizeliler arasında Çayeli, Merkez ve Kalkandere ilçeleri nüfusuna kayıtlılar önemli yer tutar. Rizelilerin sayıca en fazla olduğu yer Bulgurlu, en yoğun olduğu semt ise Sultantepe mahallesidir. Rizeliler 15 mahallede ikinci, 4 mahallede ise üçüncü büyük gruptur. Üsküdar, İstanbul'daki Rize nüfusuna kayıtlıların % 10'unun toplandığı bir ilçedir.

Nüfusunun coğrafi bölgelere göre dağılımında, nüfus kayıt yerine göre, ilk sırayı % 36 ile Karadeniz bölgesi alır. Üsküdar'da her üç kişiden biri Karadeniz kökenlidir. Bunu % 26 ile Marmara, % 14 ile Doğu ve İç Anadolu bölgeleri izler. Üsküdar'da Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz (% 4) ile Ege bölgesinin payı (% 3) oldukça azdır. Doğum ve nüfus kayıt yeri verilerine göre Üsküdar en fazla göçü Karadeniz bölgesinden almıştır.

Üsküdar'da nüfusun coğrafi kökeniyle alakalı 215 hemşehri derneği tespit edilmiştir. Bu derneklerin sayıca fazla olduğu Giresun, Sivas, Trabzon, Erzincan, Kastamonu, Rize ve Ordu Üsküdar'da önemli miktarda nüfusu olan illerdir. Sözkonusu dernekler ile temsil ettikleri nüfusun Üsküdar'daki coğrafi dağılışı arasında büyük bir uyum vardır.

Üsküdar'da çok sayıda sokak ve işyeri adı nüfusun coğrafi kökenine işaret eder. Memleket isimlerinin sokak ve işyeri adı olarak kullanıldığı semtlerde isim olarak kullanılan memleket nüfusunun yoğun olduğu görülmüştür.

İstanbul dışında doğanların Üsküdar'daki coğrafi dağılışında hemşehrilik ilişkilerinin rol oynadığı anlaşılır. Aynı ilde doğmuş veya nüfusa kayıtlı kişilerin belli bir semtte yoğunlaşmış olması bunun en önemli göstergesidir. Trabzonluların Kirazlıtepe'de, Giresunluların Küplüce ve Ferah'ta, Sivaslıların Cumhuriyet ve Mehmet Akif Ersoy'da, Erzincanlıların Güzeltepe'de ve Kastamonuluların Yavuztürk'te yoğunlaşmış olması bunlara örnektir.

Dipnotlar

- 1 Tümertekin, E. – Özgüç, N. İstanbul'da Nüfusun Doğum Yerlerine Göre Dağılışı. İTÜ. Mimarlık Fak. Şehircilik Enst. Derg. Sayı: 8-9, İstanbul, 1974, s. 52.
- 2 1927'de 1090 km² büyüklükte olan Üsküdar ilçesi, 1935'de 119 km² dir. Üsküdar'ın bugünkü (2013) alanı 35 km² dir. (İUM. 1929, 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül I, İUM Neş. 7, İstanbul, s. IX. İGD 1936 Genel Nüfus Sayımı 1935 İstanbul Vilayeti, Neşriyat Sayısı: 75, cilt: 28, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 6).
- 3 1990 yılında Ümraniye'nin nüfusu 242.091 kişidir.
- 4 TÜİK'in 31 Aralık 2013 tarihli tespitine göre İstanbul il nüfusu 14.160.467 kişidir. İlde nüfusu 500 binden fazla 9 ilçe bulunur. Bunlar; Bağcılar (752.250 kişi), Küçükçekmece (740.090), Ümraniye (660.125), Pendik (646.375), Esenyurt (624.733), Bahçelievler (602.931), Üsküdar (534.636), Kadıköy (506.293) ve Sultangazi'dir. (505.190).
- 5 Hacheshnahatun mahallesi 2009 yılında yapılan idari bir değişiklikle Sultantepe mahallesine dahil edilmiştir.
- 6 Mahalledeki sokaklardan birinin adı Sivaslı sokaktır.
- 7 Ardahan ve Iğdır ilçeleri 1992'de Kars'tan ayrılmıştır. 2000 yılında Üsküdar'da Ardahan doğumlu 3.218, Iğdır doğumlu 439 kişi vardır.
- 8 1995 de Karabük ili kurulunca Çankırı'nın Ovacık ve Eskipazar ilçeleri buraya bağlandı.
- 9 Düzce 1999'da Bolu'dan ayrıldı. 2000 yılında Üsküdar'da Düzce doğumlu nüfus miktarı 1380 kişidir.
- 10 1991'de Bartın, 1995'de Karabük ilçesi Zonguldak'tan ayrılarak il oldu. 2000 yılında Üsküdar'daki Bartın doğumlu nüfus miktarı 122, Karabük doğumlu nüfus miktarı ise 1.784 kişidir.
- 11 İstanbul nüfusuna kayıtlıların en fazla olduğu ilçe Çatalca (% 68), en az olduğu ilçe ise Sultanbeyli'dir (% 3).
- 12 Tümertekin, E. – Özgüç, N., Agm., s. 55.
- 13 Üsküdar'da mevcut 33 mahalle içinde Kandilli 1.565 kişiye (2013) en küçük mahalledir.
- 14 Mahallesi nüfusu 34.878 kişidir (2013).
- 15 Üsküdar'da Rize ile ilgili 18 tane hemşehri derneği tespit edilmiştir.
- 16 Üsküdar'da bulunan 18 adet Rize derneğinden 7 tanesi Çayeli ilçesine aittir. Bunlar: Çayeli Dernekler Federasyonu, Çayeli Kültür Dayanışma Derneği, Kemer, Başköy ve Yeşiltepe köy dernekleri, Kesmetaş mahallesi ile Aşıklar Deresi Mahallesi ve Köyleri Kalkındırma Derneği'dir.
- 17 Üsküdar'da Kalkandere ilçesine ait iki dernek bulunur. Rize Kalkandere Kültür ve Yardımlaşma Derneği ve Rize Kalkandere Ünalın Köyü Yardımlaşma Derneği.

- 18 Nüfus miktarı olarak Rizelilerin ikinci sırada olduğu mahalleler şunlardır: Acıbadem, Ahmediye, Altunizade, Barbaros, Beylerbeyi, İcadiye, Salacak, Selâmiali, Küçüksu, Selimiye, Valide-i Atik, Aziz Mahmut Hüdayi, Mimarsinan, Sultantepe ve Zeynepkamil.
- 19 Üsküdar'da Sivas ile ilgili 22 adet hemşehri derneği tespit edilmiştir.
- 20 Ferah mahallesinde Suşehri adıyla bir sokak ve Suşehrine ait 4 adet hemşehri derneği vardır. Bunlar; Akşar, Esenkaya, Kayadelen ve Kızıлтаş köy dernekleridir.
- 21 Üsküdar'daki 22 Sivas sivil toplum örgütünden 9 tanesi Akıncılar ilçesine aittir. Bunlar; Ballıdere, Çiçekli, Geyikpınar, Göllüce, Elibüyük, Kılıç ve Sıyrındı köy dernekleri, Akıncılar İlçesi ve Köyleri ile Akıncılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği.
- 22 Günümüzde Cumhuriyet mahalle muhtarı Sivaslıdır.
- 23 Üsküdar'da Giresun ile ilgili hemşehri derneği sayısı 26'dır.
- 24 Üsküdar'daki 26 adet Giresun derneğinin 11 tanesi Çamoluk ilçesine aittir.
- 25 Tümertekin, E. - Özgüç, N., Agm., s. 55.
- 26 Üsküdar'da Kastamonu'ya ait 19 hemşehri derneği vardır.
- 27 Üsküdar'da Kastamonu'ya ait 19 dernekten 6'sı Tosya ilçesine aittir.
- 28 Araç ile ilgili bir dernek ve bir de sokak adı vardır.
- 29 Mahalledeki sokaklardan birinin adı Araç'tır.
- 30 Mehmet Akif Ersoy mahalle muhtarı Kastamonuludur.
- 31 Bunlar; Bahçelievler, Burhaniye, İcadiye, Kısıklı, Mimarsinan ve Zeynepkamil mahallesidir.
- 32 Üsküdar'da Trabzon'a ait 21 adet hemşehri derneği mevcuttur.
- 33 Trabzon'la ilgili 21 dernekten 11 tanesi Şalpazarı'na aittir.
- 34 Cumhuriyet mahallesindeki sokaklardan birini adı Maçka'dır.
- 35 Mahalle muhtarı Trabzonludur.
- 36 Tümertekin, E. - Özgüç, N., Agm., s. 55.
- 37 Mimar Sinan mahallesinde; Çayeli Kuyumcusu, Yeşil Rize Balıkçısı, Güneysu Apartmanı, Güneysu Çarşısı ve Güneysu Eşarp, Acıbadem'de Güneysu Market, Bulgurlu'da Çayeli Oto, Aziz Mahmut Hüdayi'de Rize Kuyumcusu.
- 38 Güzeltepe mahallesinde Ekizler Görele Pide, Bulgurlu'da Çamoluk Apartmanı, Kısıklı'da Çamoluk Erkek Kuaförü ve Çamoluk Mobilya ve Ferah'ta Çamoluk Tuhafiye, İcadiye'de Çamoluk Otomotiv.
- 39 Beylerbeyi mahallesinde Trabzon Ekmeği ve Pasta fırını ile Karpi Trabzon Pidecisi, Mimar Sinan'da Tarihi Trabzon Pide Salonu ve Zeynep Kamil'de Trabzon Eczanesi.
- 40 Nüfusunun % 10'u Ordu kökenli olan Bulgurlu'da Ordu apartmanı.
- 41 Üsküdar'da en fazla Erzincanlı'nın bulunduğu ve nüfusunun % 12 si Erzincanlı olan Çengelköy mahallesinde Erzincan Kasabı ile Selâmiali mahallesinde Erzincan Et.
- 42 Giresun 26, Sivas 22, Trabzon 21, Erzincan 20, Kastamonu 19, Rize 18, Ordu 10, Bingöl 9, Çankırı 5, Kars, Kayseri, Sinop ve Erzurum'la ilgili 4 adet dernek vardır.

Kaynakça

İstanbul Şehir Rehberi. <http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx> (Son erişim tarihi: 25.12.2014).

Murat, S. Cumhuriyet Döneminde Üsküdar'ın nüfus Sayısı ve Göç Hareketleri. Üsküdar Semp., IV. Cilt: II, s. 306-361, İstanbul.

- Şahin, C. 2009, İstanbul'un Giresun İlinden Aldığı Göçler ve Göçle Gelen nüfusun Özellikleri. Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler Cilt: II, s. 320-339, ISBN: 978-975-94723-6-8, Ankara.
- Şahin, C. 2012, İstanbul'da Erzurumlular: Bir İç Göç Üzerine Gözlemler. Atatürk Üniv. Ede. Fak. Coğrafya Böl. 1. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 28-30 Mayıs 2012, Bildiriler Kitabı, s. 573-585, Erzurum.
- Şahin, C. 2012, İstanbul'da Tokatlılar: Bir İç Göç Üzerine Gözlemler. Tokat Sempozyumu 1-3 Kasım 2012, Bildiriler Cilt 2, s. 73-96, ISBN: 978-975-01035-7-5, Tokat.
- Tandoğan, A. 1989 Türkiye Nüfus Hareketlerinde İstanbul'un Yeri, AKDITYK Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, s. 135-141, Ankara.
- Tümertekin, E. - Özgüç, N. 1974 İstanbul'da Nüfusun Doğum Yerlerine Göre Dağılışı. İTÜ. Mimarlık Fak. Şehircilik Enst. Derg. Sayı: 8-9, s.33-71, İstanbul.

TEK PARTİ DEVRİ'NİN SONLARINDA CHP ÜSKÜDAR TEŞKİLATI

PROF. DR. FAHRİ SAKAL

Samsun OMÜ. Fen Ed. Fak.

Demokrat Parti'nin kurulması ile Türkiye'de çeyrek asrı geçen Tek Parti döneminin sonu mu gelecek, yoksa daha önce tecrübe ettiğimiz TPCF ve SCF hareketlerinin bir benzeri ile mi karşılaşacağız sorusu akıllara gelmişti. Ancak kısa zaman içinde özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün partililere o zaman yaygın kullanılan tabirle "çeşitli partiler rejimi" hakkında teşvik edici konuşmalar yapıp buna "alışmaları" gerekeceğini söylemesi, Türkiye'de Tek Parti döneminde bazen gündeme gelmiş bulunan bir muvazaa partisi ile değil, gerçek bir muhalefet partisi ile karşılaşılacağını göstermiş oluyordu. Bu durumda iki problem meydana gelmiş görülmektedir: Birincisi, "İsmet Paşa bizi bırakacak mı?" endişeleri CHP tabanı ve orta kadroları arasında yayılmaya başlamıştı.¹ Bu endişenin etkisiyle muhalefeti bastırma yanlıları seslerini yükseltmeye başlamış ve DP güçlenip kendileriyle başa baş mücadeleye kalkınca parti bünyesinde şahinler buna farklı tonlarda ve tarzlarda itiraz etmişlerdi. İkinci problem yine CHP bünyesinde yaşanmıştı: Tek Parti döneminde rakipsiz ve muhalefetsiz bir devlet partisi hantallığı içinde görülen CHP bir yandan DP ile mücadeleye hazırlanırken, diğer yandan Milli Mücadelenin başarılması, devletin kurulması ve inkılapların yerleştirilmesi döneminin muzaffer partisi olarak CHP'liler çok çalışmasalar da seçimlerin galip partisi olmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Ağır ağabeyler olarak sistem içinde imtiyazlı durumda olmalarını tabii görüyorlar, muhalefetin onlara yönelttiği eleştiride insafı olması gerektiğini ve milletin de "nankörlük" yapmayıp onlara oy vereceğini kabul ediyorlardı. Ancak bu düşüncelere katılmayan ve Milli Mücadelenin bir genel seferberlik olduğunu, milletin topyekûn hareketinin meyvelerini şimdi bir partinin hesabına kaydetmenin adaletle bağdaşmayacağını, zaten DP kadrolarının da Milli Mücadele kadroları ve CHP içinden gelen insanlar olduklarını düşünüyorlardı. Bu düşüncenin etkisiyle değerlendirme yapanlar Kuva-yı Milliye Ruhu'nun DP kadrolarında²

da bulunduğunu söylüyorlar, şimdi “46 ruhu” ve Hürriyet Misakı³ dönemi olduğunu, devleti ve rejimi kuran partinin demokrasi ve hürriyetleri de yerleştirmesi gerekirken bunu yapmadığını, şimdi o kadroların içinden gelen DP’nin bu hürriyeti 46 ruhuyla getireceğini söylüyorlardı. Bu tez o sıralar dünyadaki dinamiklerin de etkisiyle halkta müspet karşılanıyor, Demokratlara ilgi sanılanın da ötesinde artıyordu. CHP’de ise sanki uzun iktidar yıllarının yorgunluğu ve vatan kurtarmış olmanın verdiği rahavet hissediliyor, eleştiriler, şikâyetler, çözümler ve laçkalıklar kendini gösteriyordu.

Biz bu yazıda Üsküdar ilçe sınırları içinde bu iki önemli gelişmeye birer örnek olacak iki olayı anlatarak demokrasi tarihimize katkı sağlamak istiyoruz.

Demokrat Parti’nin 1946 seçiminde oylarının çalındığını iddia etmesi, dürüst bir seçim olsaydı daha çok oy alacağını söylemesi CHP tabanını rahatsız etmişti. Parti yanlısı basın ve partili yöneticiler haliyle bu iddiaları yalanlıyorlardı. Partiye sempati duyan halkın ve partililerin kafası karıştı. Gerçekten partinin alt ve orta kadroları bir türlü anlamıyorlardı: Milli mücadelenin muzaffer komutanı, İnönü kahramanı ve devletin kurucusu kadrolar nasıl seçime yolsuzluk katmakla suçlanabilirlerdi? Her halükarda zaten seçimi kazanacaklardı, neden yolsuzluk yapsınlar! Partiler-arası rekabet, iftiralar, suçlamalar ve bazı aydınların ılımlı tavırlarına ilave olarak 12 Temmuz Beyanamesi⁴ ile İnönü iki partili rejim için desteğini net olarak vermiş, hatta bu uğurda “son otokrat Recep Peker” de iktidardan ve gözden düşmüştü. Bu gelişmenin sonunda birçok partili ve basındaki kalemler yatışmış ve demokrasiye inanmaya başlamışlardı. Ancak iktidarın yanında duran güçlü kalemler bu demokrasi çağrısını pek ciddiye almadılar. 20 Ocak 1947 Tarihli İdareciler Kongresi’nde Peker’in ileri sürdüğü bazı görüşleri CHP yandaşı basın desteklemişti. Peker, valilerin yetkilerini artırmaya, idarenin kuvvetlendirilmesi adı altında otoriter yönetimini daha da müstebitleştirmeye niyetli idi. Bu teşebbüs CHP’li kalemlerin desteğini almıştı.⁵ Devlet Partisi oldukları inancı ile hareket edenler bu ortam içinde her geçen gün muhalefete karşı daha da sertleşmek gerekeceği düşüncesinde idiler. Bu şahinlerden birisi de CHP’nin Üsküdar’daki Salacak Semt Ocağı Başkanı idi. Bu başkan demokrasi veya despotizm tarihimizde benzeri zor bulunacak görüşler besliyordu.⁶

İsmet İnönü’nün anlattığımız desteğine rağmen, DP’yi kurduran iç ve dış dünyadaki sosyo-ekonomik ve politik şartlardan habersiz olan CHP alt ve orta kadroları demokratları iyi karşılamamakta, daha önceki iki partiye yapıldığı gibi düzme bahanelerle Demokrat Parti’yi de kapattırmak istemekteydiler. Tabiatıyla kapatırlarsa Türkiye’nin dünyada nasıl yalnızlığa düşeceğini onlar habersizdiler, ama İnönü’ye içerden dışarıdan gelen demokrasi talepleri karşısında o “diktatörlükler yıkılmaya mahkûmdur” diyerek çok partiye geçiş için kararlı olduğunu bildiriyordu.⁷

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde CHP evrakı içinde bulunan 17 Eylül 1949 tarihli bir belgede CHP Üsküdar Salacak Semt Ocağı Başkanı Orhan Ilgın'ın görüşleri bulunmaktadır. Parti üst makamlarına yazılmış ve genel merkeze sunulmuş olduğundan parti belgesi olarak kayıt altına alınmış ve günümüze kadar saklanmıştır. Şöyle buyuruyor:⁸

“Devleti, Milleti ve binnetice Yüce Partiyi yarının felaketlerinden uzak bulundurmak için muhalefet partilerine karşı mutlak ve sağlam varlıklara ihtiyacımız olduğunu hissediyor ve bu varlıkları ihtirasla kendimize bend etmenin lüzumuna inanıyoruz. Sağlam, devamlı ve mutlak olanı talep ediyor, sarsılabilen ve karışık olan şeylere karşı müsamahalı davranmayı lüzumsuz bir hareket olarak düşünüyoruz.

Bu günün başıboş hareketlerini hoş görmüyor, iyiyi değilse bile, hiç olmazsa tahammül edilebilen ve vasat bir duruma götüren, arabulucu bir şeklin ikamesinin dahi lüzumsuzluğuna kail bulunuyoruz.

*Kanunlarımızı haksız bulduklarından bahisle memlekete isyan tohumları atan **muhalipler**⁹ bünyelerinde kuvvet mevcut olan o kanunlara itaat ettirilmelidirler. Kuvvetin mevcudiyetini hatırlamayan bu efendilere kudret ve kuvvetimizin gösterilmesi zamanı gelmiştir. Unutmamalıdır ki kuvvet küre-i arzda, yalnız hakiki hukuk değil, meşru hukuktur da. Kanunlar akliselim veya bir araya gelerek telif-i beyan etmiş şahısların armonisi değil, zaman ve mekâna bağlı olan devlet ve memleket menfaatinin kuvvetli bir koruyan unsurudur ki, memleketinin bekasını isteyenler buna itaate mecburdurlar. Bazı kanunlar hakikaten haklı olmaya bilirler, fakat bu haksızlık memleketin menafi-i umumiyesi icabı ise haklı sayılmalı ve onlara itaat edilmelidir. İcap ederse kuvvetin eli altında bulunmayan başka bir hakkın mevcut bulunmayacağı kendilerine anlatılmalıdır. Lüzumu halinde cebredilmelidirler.*

Onlar bilmelidirler ki karar verme hakkı kuvvetlinin, yani iktidarın elindedir ve bu daha pratiktir. İktidar haklı ve kuvvetli olduğu ve başlı başına bir kuvvet teşkil ettiğinden dolayı ona hörmet ve itaat elzemedir.

Muhalefet öğrenmelidir ki memleketin idarecisi Halk Partisi'dir. Her siyasi teşekkül kendine mahsus sahada çalışmalı ve hududu geçmeye teşebbüs etmemelidir.¹⁰ Aksi halde bizim gibi küçük devletlerde bu bir felaket olur ki tarihi hayatın akışı göz önündedir.

“Parti, kendini selamete erdiren planına göre, davasının karşısına muhalefeti bir engel olarak koymuştur ki böylece partinin davası memlekette daima tehlikeye maruz ve ümitsiz bir durumda bulunduğu hissini uyandırmaktadır. Bu davayı temsil eden birkaç kişi de yaradılışının icabı rakipleri gibi bozuk çıkmışlardır ki, yalnız Halk Partisi'nin lütfu onları ayakta tutmuştur. Fakat bugün bu lütuf da tehlikeye maruz bulunmakta olduğu içindir ki, buna son vermek lazımdır. Çünkü lütuf ve himaye hiçbir zaman sağlam bir

*mülk değildir. Bütün insanların içlerinde tabii bir şekilde mevcut olan hukuk fikrinin kabili tatbik olamayacağı aşikâr bir keyfiyettir. İlk cemiyetlerde bile tabii hukuk kabileler ve hatta fertler arasında bitmez tükenmez mücadelelere yol açmış ve bu mücadeleler neticesindedir ki tabii hukukun yerini **bu gün de cari olan kuvvetlinin hukuku almıştır**. Devletimizin ve hükümetimizin devamı, fertlerin saadeti için birçok kaidelere bağlı olmadan, yerini temin eden, isyanların önüne gecen ve kanunu kendi kudret ve kuvveti üzerine kurulmuş bulunan ve lütfa varmayan, fakat müsamahakâr olan **bir devlet baskısının mevcudiyetini ve harekete geçmesini arzu ediyoruz**.*

*Bu baskıyı bir adaletsizlik saymak doğru değildir. Düşünmeli ki **dünyanın kuruluşunda bile cebir vardır ve bu, cemiyetlerin layık olduğu hakiki adalettir**. Çünkü Allah bile bunu böyle istemiştir. Onun için devlet ve cemiyet içerisinde iyi bir vatandaş yeri tutmak takınılan tavırla, işgal edilen mevki arasında bir ahenk vücuda getirmektir ki, bu da **devletin kuvvetine itaat** etmekle mümkündür.*

Burada bizlere düşen vazife parti ve iktidar için mücadele etmektir. Eğer şahsi ihtiraslar partiyi zafere götürmek isteğinin altında gizlenirse, bu parti için bir felaket olur. Bunun için şahsi ihtiraslardan uzak bir mücadele ve yarından emin bir imtihan geçirmeye mecburuz. Bilmeliyiz ki muhalefet, partimize galebe çalmak için kudret ve kuvvetimizi hesaba katması ve yarının zaferi için elinde bir senet varmış gibi hareket ediyor.

*Muhalefete karşı müsamahakâr olabiliriz. Fakat bu hiçbir zaman bir acz ifade etmemelidir. **Kudret ve kuvvetin partimizde olduğu her zaman için malumları olmalıdır**. Her zaman devletimiz bir emniyet devletidir. Emniyete almak istediği şey de ferdin hürriyetini, rahatlığını, huzur ve sükûnetin temini için de asayişidir.¹¹*

*Bundan dolayı kuvvete dayanan ve kuvvetini muhalefete en geniş manada hissettiren ve kendisine itaati borçlu kılan ve bunun mukabili ferdin ve cemiyetin hürriyet ve emniyetini sağlayan parti hükümeti **artık şımartıcı politikadan vazgeçmelidir**. Memleketin mukadderatı, devlet ve hükümetin idame ve bekasının buna amir olduğuna kani bulunduğumuz keyfiyetini arz ederiz.”*

Bu metin bize, halkı bir sürü gibi, iradesiz, her gelen zorbaya itaate mecbur bir yığın gibi gören; kendilerini milletin üzerinde hakim güç sahipleri olarak değerlendiren bir zihniyetin varlığını gösteriyor. “Öyle bir zorba ki, milletten aldığı vergilerle milleti, iradesinin haricinde bir düzende zapt u rapt altında tutmayı asayiş sanıyor. Öyle bir jakoben ki, kendisi gibi düşünmeyi gayri meşru ilan ediyor, kendisinin yaptığı kanunları tenkit etmeye kalkanı ezilmeyi hak eden acizler ve zavallılar olarak görüyor.”¹² En hafifinden bir demokrasi talebini haddini aşmak sayıyor, kendi Milli Şefi'nin müsaadesiyle muhalif bir parti kurulmasını ve bunun daha önce olduğu gibi ezilmemesini “şımartıcı politika” addediyor. O yıllarda Recep Peker ve Parti'deki büyük çoğunluk bu gelişmelere karşı çıkmışlar ama İnönü'nün doğrultusunda hareket eden 35'ler hareketi

partiyeye hâkim olmuş ve demokrasiye geçiş bu ekip ve İnönü tarafından savunulmuş ve başarılmıştır. Orhan Ilgın'lar ise bir taraftan DP'nin yıpratılmasına çalışırken, diğer yandan geri plana çekilip kendilerini unutturmaya ve yıpranmış DP'lilerle hesaplarını Yassıada'da görmeye odaklanmışlardır.

* * *

Üsküdar'da şahidi olduğumuz ikinci gelişme, CHP ilçe teşkilatındaki laçkalıklar, partililer arasındaki tesanütsüzlük, hatta suçlamalarla açığa çıkmış olan dağılma halidir. Bu ilçede partililer hem birbirlerini, hem ilçe başkanlarını, hem de ilçe başkanı il başkanını suçlamışlar, şikâyetlerde bulunmuşlar ve bundan dolayı soruşturmalar geçirmişlerdir.

1947-50 arası dönemde Üsküdar'ın diğer iki semti olan Hacı Hesna Hatun¹³ ve Selmanağa semt kongrelerinin yapılmasında birçok usulsüzlükler olduğuna dair İl makamına şikâyet dilekçeleri gelmiştir. İl Başkanı Dr. Esat Durusoy'un Genel Sekreterine arz ettiği üst yazıda ayrıca "Hacı Hesna Hatun Ocak kongresine ait eski harflerle yazılı bir not da bulunmaktadır" şeklinde bir ifadesi de bulunmaktadır.¹⁴

Diğer bir parti içi huzursuzluk yine Salacak Semt Ocağı kaynaklıdır. Partililerden Celal Arslangiray'ın jübilesi nedeniyle bir eğlence tertip edildiği söylenerek Hacı Hesna Hatun Semt Ocağı üyeleri Salacak Ocağı'na çağrılmış, ancak gidenler orada eğlence değil, Arslangiray'ın propaganda amaçlı övülmesini ve kendisine siyasi rakip gördüğü diğer bazı partililerin suçlanmasını görmüşlerdir. Konuşanların "o olmasa Üsküdar'da tramvay olmazdı" şeklinde "meddahlıklar" yaptıkları belirtilmiştir. Kandırılarak ocağa çağrılan Hesna Hatunlular bu olayı İlçe ve İl'e şikâyet ederken oldukça sert suçlamalarda bulunmuşlardır. Bu daveti ve propagandayı yapan da Orhan Ilgın'dır. Celal Arslangiray'ın gerek semt, gerek ilçe ve gerekse il yönetimindeki partililer aleyhinde birçok iftiralarda bulunduğu, parti itibarını yok ettiğini de yazmışlardır.¹⁵ 25 Ocak 1949 tarihinde Vahdet Pekel başkanlığında toplanan İlçe yönetimi Toptaşı, Hacı Hesna Hatun, Selimiye, Kısıklı semtlerinden ocak başkanlarının imzalarıyla gelen tavrı değerlendirerek şu sonuca varmışlardır: "Partimizin kuvvetini kırarak ve partililer arasında ikilik çıkaracak mahiyette kötü maksatlarla hareketi ihtiyar eden İnkılap Semt Ocağı başkanı Adil Efe, Salacak Semt Ocağı Başkanı Orhan Ilgın ötede beride tüzük hilafına toplantılar tertip ederek partili arkadaşları iğfal eyledikleri" ve bunların da Celal Arslangiray'ın şahsi emel ve ihtiraslarını tatmin yolunda müşevvik olduğu kanaati hasıl" olmuştur. Arslangiray'ın seçimler sırasında adı parti listesinde yazılı olduğu halde DP, MKP ve serbest adaylar listesine de kaydolduğu ve ayrıca Emekli Amiral Vasıf Temel ile birleşerek müstakil bir liste çıkardığı... Tüm bunlardan dolayı uyarılmasına rağmen parti uyarısını dikkate almadığı bilgileri bulunmaktadır.

Üsküdar İlçe İdare Kurulu bu tür suçlamalardan dolayı 1947-48 yıllarında bir süre İl İdare Kurulu tarafından onaylanmamış, ama bu haliyle alt kurulları yönetmiştir. İlçe İdare Kurulu Başkanı Vahdet Pekel'in İl'e sunduğu şu 28 II 1948 tarihli yazı bu açıdan aydınlatıcıdır:¹⁶

"1-Ocak ve bucaklarımızın idare kurulları, durumu onaylanmamış idare kurulumuzca onaylanarak bir yıl işlerini meşru olarak ifade etmemiş oldukları gibi, durumu onaylanmamış bulunan ilçe idare kurulumuz delegelerinin oylarını kullanarak seçtiği il idare kurulunun durumunda meşruiyet bakımından caî dikkat görülmeğe cidden sezaver bulunmuştur.

2-Bu keşmekeşi mucip ve mütezahir halin şüyuu partimizin idare kudretinin zaafını intaç eylemesi melhuzdur.

3-İl İdare Kurulu'nun İlçe İdare Kurulu'muz kadar nazariyatta meşkûk ve meşruiyeti aksak kalan durumunu, bir taraftan mütalaa ederken diğer taraftan da muhaberatta ve emir istarında muhatap ettiği ve taraflarından gayri musaddak idare kurulumuzun bu emirleri infaz hususundaki ödevini fiilen terviç ve hatta teşvik etmesi de cidden garabeti mucip görülmektedir.

Bütün bu vaziyetler muvacehesinde tasdiki, nazari bir formaliteye vabeste kaldığı anlaşılan İlçe İdare Kurulumuzun durumunun tasdiki aynı zamanda vilayet idare heyetinin seçim durumlarına da müessir olacağı aşikâr bulunduğunu son bir defa daha arz eder..."

12 Ocak 1949 tarihli İl İdare Kurulu toplantısında alınıp Genel Sekreterliğin tensibine sunulan karar:¹⁷ "Üsküdar İlçe İdare Kurulu Teşkilat üzerinde otoritesini kaybetmiştir. İçtimalarını bile muazzam surette yapamamakta, Üsküdar gibi Partimize çok samimi bir surette bağlılık duygularının hâkim olduğu bir ilçede idare kurulunun bu zaafi kuvvetimizi sarsmakta ve karşı tarafın kuvvetlenmesine yardım etmektedir.

Bu vaziyeti islah için bulduğumuz çare tüzüğümüzün 58. Maddesinin O fıkrasına tevfi-kan Parti Genel İdare Kurulumuzun arz ettiğimiz durumu dikkate alarak teşkilatın ve halkın güven ve sempatisini kaybetmiş olan hali hazır Üsküdar İlçe İdare Kurulu yerine geçici bir idare kurulu teşkilidir." Genel Sekreterliğe bu yazıdan önce Başkan Vahdet Pekel hakkında 23 Aralık 1948 tarihinde 3540 sayılı yazı ile birlikte beş dosya daha gönderilmiştir. Bu dosyaların her birinde üçer dörder kişinin onlarca dilekçe, şikâyet mektubu ve istifa mektupları vardır. Toptaşı, Murat Reis ve İnkılâp Semt Ocakları ile Üsküdar İlçesinin yazıları toplam 26 adettir. Fahrettin Türkez, Celal Arslangiray, Adil Efe, Emekli Generaller Ali Pandır ve Hakkı Alpay, Emekli Albay Sadri Seven, Üsküdar Noteri İhsan Rüştü Bilcen, Muzaffer Üretici ve Necmeddin Bayram'ın farklı makamlara yazıları ile Hacı Hesna Hatun Semt¹⁸ Ocağında eski harflerle notların tutulmuş olduğu

şeklindeki ihbar yazısı hakkında bilgi bulunmaktadır.¹⁹ Bunların bazıları partiden istifa, bazıları görevden istifa yazıları, bazıları da yolsuzluk ve yanlışlıkların ihbarı ve şikâyet yazılarıdır. Kısacası en basit şekliyle Üsküdar CHP teşkilatı bu sıralarda resmen kaynamakta ve DP muhalefeti ile yarışacak azim ve kararlılıktan mahrum görülmektedir.

Bu kadar şikâyet ve ihbarlar sonucunda CHP Genel Merkezi Genel Sekreter ve Konya Milletvekili T. Fikret Sılay imzasıyla İstanbul Bölgesi Müfettişi ve Konya Milletvekili Prof. Dr. Sadi Irmak'a Üsküdar'da neler olduğunu araştırmak üzere şu görevi vermiştir:²⁰

“İstanbul'da Üsküdar İlçesi Partimiz Başkanı Vahdet Pekel'in şahsını ve dolayısıyla C.H.P. İlçe İdare Kurulu'nu hedef tutan şikâyetlerin gittikçe çoğalmasından neticesi olarak gerek başkanın ve gerekse İlçe İdare Kurulu'nun partimiz mensupları ve bilhassa ilçeye bağlı kuruluşlarımız arasında sempatisini kaybettiği, bu yüzden Üsküdar'da mevcut parti kuruluşlarımızın bir tezepzüp (karışıklık) içinde buldukları yolunda İstanbul İl İdare Kurulu Başkanlığı'ndan aldığımız ve içinde bazı ocak kongrelerinin tüzüğe aykırı bir şekilde yapıldığına dair ayrıca ihbar ve şikâyetleri de havi gün ve sayıları aşağıda gösterilen yazı ve bağlularını ilişik olarak aynen sunuyorum.

Üsküdar'daki parti kuruluşlarımızın durumlarını ıslah etmek ve yeniden kuvvetlenmelerini sağlamak maksadıyla Üsküdar'da artık sempatisini kaybeden İlçe İdare Kurulu'nun ıskatına ve geçici bir idare kurulunun iş başına getirilmesine dair İl İdare Kurulu'nca yapılan teklif hakkında ittihaz olunacak karara esas olmak üzere bu konuda mahallinde yapacağınız inceleme sonunda elde edeceğiniz intibalara ait düşünce ve kanaatlerinizin bir teklif halinde acele bildirilmesini ve sunulan yazıların bağluları ile birlikte iadesini rica eder...”

Sadi Irmak bu doğrultuda Üsküdar'a giderek orada ciddi bir çalışma yapmıştır. İlçedeki durumu teftişten sonra raporunu bütün açıklığı ile 1 Şubat 1949 tarihinde Genel Sekreterliğe sunmuştur. Raporunda Vahdet Pekel hakkındaki şikâyetleri, İlçe teşkilatını ve ocakların durumunu “layık oldukları ehemmiyetle ve etraflı bir surette” incelemiş, şikâyeti yapan ocak başkan ve mensuplarını, İlçe teşkilatını, üyeleri ve Üsküdar muhitini” dinleyerek intibalarını arz etmiştir. Buna göre Vahdet Pekel hakkında şikâyetler şunlardır:

- 1-Ocaklara dağıtılmak üzere İl'den verilmiş olan 800 liranın ocaklara verilmeyip ilçe masraflarına hasredilmesi.
- 2-6 Ekim ve 29 Ekim'de yaptığımız Parti geçidinde Üsküdar'dan iltihak eden partililerin yol masraflarının verilmemiş olması.
- 3-Belediye seçiminde hâk ve silintili aday listelerinin kullanılmış olması.
- 4-Halkevi faaliyetlerinin yetersizliği.

5-Ocaklarla layıkıyla ilgilenilmemesi.

6-Bazı seçimlerin usulsüz yaptırılmış olması.

7-Vahdet Pekel'in ilçe çevresinde antipati uyandırmış olması.

8-İlçe İdare Kurulu arasında ahenksizlik bulunması.

Sadi Irmak İlçe ve Ocaklardaki partilileri ve Vahdet Pekel'i dinleyip etrafta başkalarını da konuşturduktan sonra şu neticelere varmıştır:

1-Söz konusu 800 liranın tamamı gerçekten ocaklara verilmemiştir. Ancak İl yönetiminin bilgisi ve müsaadesi altında bir kısmı İlçede harcanmış ve bu durum makbuzlarla belgelenmiştir.

2-Geçit resimlerine katılanların paraları verilmiştir.

3-Belediye seçimlerinde görülen hâk(kazıntılı) ve silintili listeleri İlçe vermemiş, dolayısıyla ilçenin bu konuda bir kusuru görülmemiştir. (Ancak bu listeleri kimin verdiğini ne Irmak, ne de il idaresi sorgulamamış, bu ciddi suç hakkında bir bilgi veya yorum yazılmamıştır. Suçlu kimdir? Partililere kim böyle bir liste dağıtır? Bu işler bu kadar kolay mıdır?! Bunlar hakkında bir şey yazılmamıştır.)

4-Üsküdar Halkevi'nin faaliyetlerindeki azalma doğrudur. Ama bu Halkevleri aleyhinde son zamanlardaki propagandadan ve bütçe kifayetsizliğindedir. Halkevinin bir kusuru yoktur. (Bütçe neden yetersizdir? Son yıllarda CHP içine Köy Enstitüleri ve Halkevlerine arşı bir soğuk tavır olduğu bilinmektedir. Üsküdar gibi bir yerdeki Halkevi'ni bu politika mı etkilemiştir? Üyeler yeterli aidat mı vermemektedir? Bu konuda açıklama yoktur.)

5-Kaza ile ocaklar arasında eski dönemlerden beri bir zıtlık ve antipati havası olduğundan bu hava yeni başkanlara da sirayet etmiştir. Bu huzursuzluğu İl İdare Kurulundan Celal Arslangiray'ın körüklediği söylenmekteyse de, aradaki ihtilafları büyütmek için bu meselenin üzerine gidilmemiştir. Arslangiray, belediye seçiminde yedekte kalmasından kırılgan olduğundan diğer partilerin listesine ismi karıştırdığı halde bunu tekzip etmediği ve bu konudaki evrakın İl'e sunulduğu belirtilmektedir. "Bu hale sebep olarak, İlçe İdare Kurulu listesinin İl İdare kurulunca kati bir sebebe dayanmaksızın uzun zaman tasdik edilmemiş olması da gösterilmektedir. Şüphesiz bu gibi vaziyetler İlçenin ocaklar üzerindeki sempati ve otoritesine tesir yapmaktan hali kalmamıştır.

Irmak yaptığı soruşturmada Vahdet Pekel hakkındaki iddiaları yersiz bulduğunu ve bundan "büyük huzur" duyduğunu da yazmıştır. İlçe İdare Kurulunu 25 yıllık hizmetlerine rağmen ocakların keyfine göre harcamanın bizzat Üsküdar halkı tarafından iyi karşılanmayacağı intibasını almış olduğunu yazmıştır.

Kaza kongresine bizzat katılacağını ve yeni seçimlerin herkesi tatmin edecek bir şekilde “pürüzsüz” yapılmasına nezaret edeceğini de bildiren Irmak, mevcut idare kuruluna karşı antipatiyi yatıştırarak konuşmalar yaptığını ve bu safhada mevcut idare kurulunu değiştirmeyi teklif etmeyeceğini bildirmiştir. Son olarak İlçeden şikâyetler gelmeye devam ederse, kendi olumlu raporuna rağmen parti üst makamlarının yönetimi değiştirebileceği şeklinde bir hükümle raporunu bitirmiştir.²¹

Vahdet Pekel Sadi Irmak raporu doğrultusunda aklanmış ve görevinden alınmamış olmasına rağmen bir süre sonra vefat etmiş ve yerine Şemsettin Sunal(Sunol) geçici idare kurulu başkanı olarak belirlenmiştir.²² Genel Sekreter Fikret Sılay imzasıyla Kadıköy Bayramyeri Siftah sokaktaki ailesine 14 Şubat 1949 tarihinde şu taziye yazısı yazılmıştır: “Kıymetli arkadaşımız Vahdet Pekel’in vakitsiz ölümü ile uğradığınız büyük acıyı paylaşır, başsağlığı dilerim.”²³ Elimizdeki belgelerde Üsküdar İlçe Yönetiminin hangi tarihte asaletinin onaylandığına dair bir bilgi yoktur.

Sonuç

Bu anlatılan gelişmeler İstanbul’un büyük ve önemli bir kültür merkezi durumundaki bu ilçesinde Tek Parti kadrolarını kuşatmış olan siyasi havayı bize göstermektedir. Orhan Ilgın örneği siyaset bilimcilerin ve sosyal psikologların tahlil ve değerlendirmeleri ile daha iyi açıklanacaktır. Milli Mücadeleyi kazanmış, Cumhuriyeti kurmuş, inkılâpları başarmış devlete ve kurumlarına tam hâkim olmuş bir partinin müntesipleri olarak bu insanlar kendilerini daha güçlü ve daha haklı gördükleri gibi, yıllardır yönetimde olmalarından dolayı da daha ehil ve tecrübeli addediyorlardı. Üniversite, okullar, basın, yayın, dernekler ve sair kurumlar ellerinde olduğundan da kendilerini elit mevkide görüyorlardı.²⁴ Bu durumda -onlara göre- varlığını İnönü’nün ve partisinin insafına borçlu olan muhalefet CHP’yi eleştirirken daha dikkatli ve saygılı olmalıydı.

Diğer yandan Üsküdar ilçe teşkilatı ve semt ocakları uzun tek parti yıllarının yorgunluğunu çok net olarak gösteriyordu. Ocakların İlçe İdaresi hakkındaki suçlamalarından dolayı bazı görevliler ve ilçe başkanı il yönetimi tarafından soruşturuluyor ve ilçedeki diğer partililer başkanlarına destek olmak için topluca istifa ediyorlar, geçici bir yönetim oluşuyor ve il o yönetimi onaylamadığından bu insanlar asaleti tasdik edilmeden aylarca görev yapıyorlardı. Bir partili hem kendi partisinin hem de başka partilerin listesine ismini yazdırıyor, tespit edildiği halde parti buna bir şey yapamıyordu. Partililerin muhtelif şikâyet dilekçeleri geliyor, ama Sadi Irmak gibi bir bilim ve siyaset adamı yaptığı teftiş sonunda verdiği raporla bunların büyük çoğunluğunu aklıyordu. Bu kişiler Irmak raporunda anlatıldığı gibi temiz iseler o zaman birbirlerini bu kadar suçlamalarında başka nedenler aramak durumunda kalıyoruz ki onlar da partiye saygı ve bağlılığın azaldığı, şahsi menfaatlerin ön planda tutulduğu ve birçok partilinin

partisinden ümit kestiği için başka partilere geçmeyi düşündüğü ve giderayak suçlularıyla partiyi yıpratmayı düşündükleri vs... Bu son söylediklerimiz dönemin parti yetkilileri tarafından da tespit edilmiştir. Hilmi Uran'a göre²⁵ Tek Parti devrinde partililer bir rakip bulunmadığı ve tek dereceli seçim olmadığı için ciddi çalışmadıklarını, partinin laçka olduğunu kabul etmiş ve çok partili dönemde oluşan rekabet havasının CHP'ye de yaradığını, artık partinin bütün kademelerinde daha diri, tutkun, inanmış ve daha iyi çalışan partililer bulunduğunu belirtmişti. Ancak Üsküdar'da durum biraz farklı görülüyordu. Uran'ın söyledikleri hem tarihi sürece, hem de rekabet mantığına ve tarihi bilgilerimize uyuyordu. Gerçekten tek parti döneminde propaganda gezisi ve miting yapmayan bir CHP vardı. Köylere, kasabalara ve şehirlere gidilmiyor, oy için adaylar sadece ikinci seçmenleri görüyorlardı. Onlar da zaten partili elemanlardan seçildiğinden başkalarına oy vermeleri mümkün değildi. Zaten başka adaylar da bulunmuyordu. Hâlbuki yazımızda anlattığımız Üsküdar'daki laçkalık 1947-1950 yılları arasında yaşanmıştır. Demokrat Parti'nin şehirlerden dağ başlarına kadar her yerde bütün gücüyle ve halkın desteğiyle propaganda yaptığı yıllarda Üsküdar'ın manzarası anlattığımız üzereydi. Her şeye rağmen halkın kendilerine ebediyen minnettar kalacağına ve daima oy vereceğine mi inanmışlardı? Yoksa partinin seçimi kaybedeceğini gören insanların umutsuz ve inancsız halet-i ruhiyeleri mi söz konusuydu? Kanaatimize göre her iki durumun da gerçeklik payı olmalıdır. Ancak bu durumu siyaset bilimi ve sosyal psikologların da değerlendirmeleri gerekmektedir.

Dipnotlar

- 1 Fahri Sakal, *Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı*, Etüt Yay. Samsun 2008, s.149-153.
- 2 Bu adla yazılmış bir kitabın yazarı da DP kadrolarında siyaset yapıyordu. bk. Samet Ağaoğlu, *Kuva-yı Milliye Ruhu*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981.
- 3 DP propaganda taktiği olarak CHP'nin mili mücadeleyi kullanacağını iyi biliyordu. Çünkü yıllardır aynı saflarda siyaset yaptıkları arkadaşlarını tanıyorlardı. Milli Mücadele istismarı her siyasi oluşuma karşı kullanılmıştı. SCF'ye karşı da CHP basınında "Fethi Bey denince Sevr, İsmet Paşa denince Lozan akla gelir" diye yazılıyordu. Demokratlar dünkü kırk yıllık dostlarınca bunun kendilerine karşı da kullanılacağını bildiklerinden Milli Mücadele ve Misak-ı Milli'nin Kuva-yı Milliye Ruhu'ndan doğduğunu ve o ruhla başarılı olduğunu, hâlbuki şimdi demokrasi ve hürriyetlere muhtaç olduğumuzu, bunlara kavuşmak için de Hürriyet Misakı yapmak ve bunu gerçekleştirmek gerektiğini ilan etmişlerdi. bk. F. Sakal, *Muhalefet Anlayışı*, s. 192 v.d.
- 4 Sakal, *Muhalefet Anlayışı*, s. 147-153.
- 5 Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yay, 2006. s. 290-293.
- 6 BCA CHP K. 490. 01/ 163.649.3.
- 7 Sakal, *Muhalefet Anlayışı*, 2008, s. 21.
- 8 *a.g.e.*, s. 51-53.
- 9 Burada okuyucunun dikkatini çekmek için biz çizdik (fs).

- 10 Herkes haddini bilmeli, değil mi?
- 11 Bu ve bazı cümlelerde görülen imla hatalarını, -neyi kastettiğini anlayamadığımız için- düzeltmedik.
- 12 Sakal, *Muhalefet Anlayışı*, s. 52-53.
- 13 Şimdi bu semtin Hatuntepe olarak değiştirilmiştir.
- 14 BCA CHP K. 490. 01/163.650.1, s.85-87.
- 15 BCA CHP K. 490. 01/163.650.1, s. 69-72.
- 16 BCA CHP K. 490. 01/163.650.1, s.108.
- 17 Aynı belge, s. 80, 81.
- 18 Şimdi bu semtin ismi Hatuntepe olarak değiştirilmiştir.
- 19 Aynı belge, s. 77, 78.
- 20 Aynı belge, s. 76, 79.
- 21 Aynı belge, s. 64-67.
- 22 Aynı belge, s. 98.
- 23 Aynı belge, s. 61.
- 24 Bu anlayışla muhalefeti türlü şekillerde suçlamaktaydılar. bk. F. Sakal, *Muhalefet Anlayışı*, s. 172-176.
- 25 Fahri Sakal, "Bir Tek Parti Politikacısının Propaganda Konuşmaları, *Turkish Studies*, 2/4, Fall 2007, s.1320

Foto: Ozan Güzelce

GENEL VE YEREL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE ÜSKÜDAR'IN SİYASİ YAPISININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

DOÇ. DR. D. ALİ ARSLAN
YRD. DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ
GÜLTEN ARSLAN

Mersin Üniversitesi

Giriş: Üsküdüra Genel Bir Bakış

Bu çalışmada, yalnızca kıtaları değil, kültürleri ve medeniyetleri birbirine bağlayan güzide şehrimiz İstanbul'un bir ilçesi araştırma konusu edildi: Üsküdar. İstanbul'un Anadolu yakasında yer alan bu müstesna ilçemiz, sadece sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı değil, bünyesinde yaşattığı binlerce yıllık maddi ve manevi eşsiz kültür mirasıyla da, hem İstanbul ve hem de Türkiye açısından ayrı bir değere sahiptir.

Daha öncesinde il statüsünde olan bu kadim ilçemiz, 1926 yılında yapılan idari düzenlemeler ile İstanbul'un bir ilçesine dönüşmüştür. Kadıköy ve Beykoz daha önceleri Üsküdar'a bağlı iken 1930 yılında İstanbul'un ilçeleri haline gelmiştir. Ümraniye ise 1987 yılında Üsküdar'dan ayrılarak ilçe olmuştur. Son olarak 2008 yılında yapılan düzenlemelerle de Örnek, Esatpaşa ve Fetih mahalleleri Üsküdar'dan ayrılarak Ataşehir ilçesine bağlanmış ve Üsküdar'ın bugünkü ilçe sınırları ortaya çıkmıştır.

Üsküdar ilçesinin kuzeyinde Beykoz, kuzeydoğuda Ümraniye, doğusunda Ataşehir, güneyinde Kadıköy ilçeleri ve batısında İstanbul Boğazı yer alır. 2014 yılı verilerine göre Üsküdar'da toplam 534.636 kişi yaşamaktadır. Bunlardan 263.365'i erkek, 271.271'i kadındır¹. Son 50 yıllık süreç içinde ilçenin nüfusu, yaklaşık yüzde 297 oranında artış göstermiştir (Tablo 1). Bir başka tabirle ilçenin 1965 yılındaki nüfusuna, yarım asırda üç katı kadar nüfus daha eklenmiştir. 2008 yılında ilçe nüfusunda bir azalma yaşanmış

Tablo 1: Son Yarım Asırlık Süreçte Üsküdar'ın Nüfusu

Yıl	Toplam	Şehir	Kır
1965	135.056	115.336	19.720
1970	171.267	143.527	27.740
1975	254.895	202.957	51.938
1980	366.186	261.141	105.045
1985	490.185	467.212	22.973
1990	395.623	395.623	-
2000	495.118	495.118	-
2007	582.666	582.666	-
2008	524.889	524.889	-
2010	526.947	526.947	-
2013	535.916	535.916	-

Kaynak: TÜİK (2014).

gibi görünse de bu azalma demografik sebeplerden değil, idari düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Daha net bir tabirle 2008 yılında Üsküdar'ın nüfusundaki azalmanın sebebi, bazı mahallelerin bu ilçeden ayrılarak Ataşehir'e bağlanmış olmasıdır.

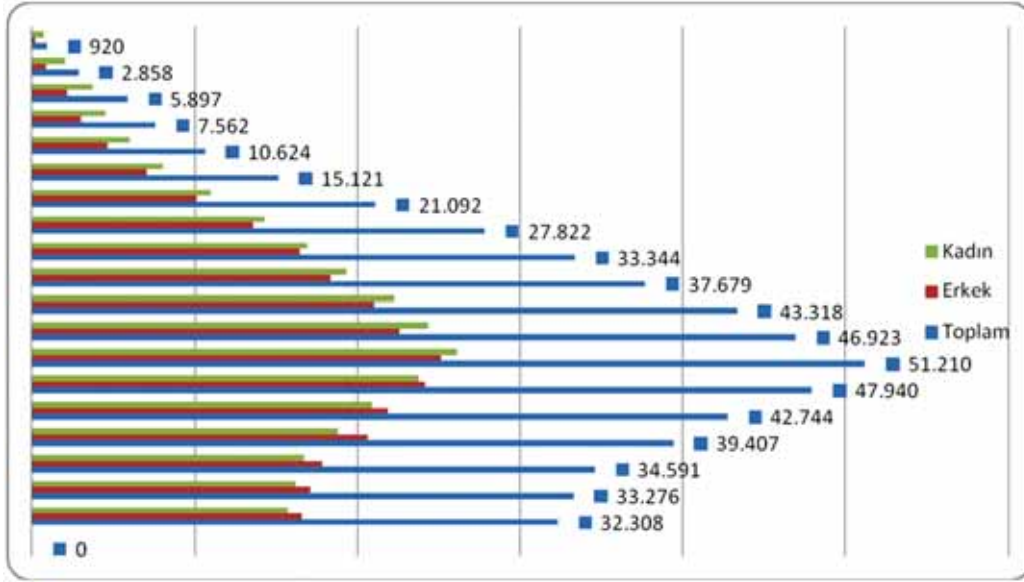
İlçenin ekonomik hayatının belkemiğini ticaret ve hizmetler sektörü oluşturur. Tarımsal üretim ve sanayi kuruluşu yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte, ülkenin önemli sanayi ve ticari kuruluşlarının yönetim merkezleri bu ilçe sınırları içinde yer alır. İstanbul'un önemli eğitim ve kültür kurumlarının bir bölümü Üsküdar ilçesinde hizmet vermektedir. Bunlar arasında Marmara Üniversitesi'nin bazı birimleri, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 29 Mayıs Üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ve Özyeğin Üniversitesi, Üsküdar Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'ne bağlı Kandilli Rasathanesi sayılabilir. Bunlara ilaveten ilçe sınırları içinde 36 okul öncesi öğretim kurumu; 65'i resmi 22'si özel toplam 87 ilköğretim okulu; 21'i özel, 29'u resmi toplam 50 ortaöğretim kurumu hizmet vermektedir.

Tablo 2: Üsküdar Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2013 Yılı)

Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
'0-4'	32.308	16.577	15.731
'5-9'	33.276	17.103	16.173
'10-14'	34.591	17.845	16.746
'15-19'	39.407	20.625	18.782
'20-24'	42.744	21.858	20.886
'25-29'	47.940	24.164	23.776
'30-34'	51.210	25.109	26.101
'35-39'	46.923	22.596	24.327
'40-44'	43.318	21.045	22.273
'45-49'	37.679	18.361	19.318
'50-54'	33.344	16.424	16.920
'55-59'	27.822	13.551	14.271
'60-64'	21.092	10.143	10.949
'65-69'	15.121	7.078	8.043
'70-74'	10.624	4.622	6.002
'75-79'	7.562	3.038	4.524
'80-84'	5.897	2.167	3.730
'85-89'	2.858	837	2.021
'90+'	920	222	698
Toplam	534.636	263.365	271.271

Kaynak: TÜİK (2014) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/>

Üsküdar ilçesi, nüfus büyüklüğü bakımından İstanbul'un en büyük ilçeleri arasında yer alır. Üsküdar, bünyesinde yaşattığı nüfus büyüklüğü bakımından dünya megapolü İstanbul'un yedinci ilçesi konumundadır. İlçe nüfusunun yaş gruplarına dağılımı incelendiğinde, son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 2 ve Grafik 2'de de görüldüğü gibi, ilçede yaşayan 30 yaş ve üzeri bireyler arasında kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır. 30 yaş ve üzeri her yaş grubu için bu genelleme geçerlidir. Buna karşın, 30 yaş altındaki nüfus gruplarının tamamında ise ağırlık erkeklerdedir.

Grafik 2:
Üsküdar'ın Nüfus
Piramidi (2013 Yılı)

Kaynak: TÜİK (2014) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/>

Öte yandan nüfus grupları içinde en büyük oranı, 30-34 yaş grubu arasındaki bireyler oluşturmaktadır. Bunları sırasıyla 25-29 yaş grubu ve 35-39 yaş grubu izler. Özellikle 20-44 yaş grubunu oluşturan bireylerin, Üsküdar nüfusu içindeki toplam sayısı 232.135 kişidir². Daha net bir ifadeyle, 2013 yılı itibariyle, 20-44 yaş grubundan bireyler, Üsküdar ilçe nüfusu içinde yüzde 43'ten daha yüksek bir oran teşkil etmektedir. Bu bulgular ışığında ele alındığında, ilçenin, oldukça büyük bir seçmeni bünyesinde barındırdığı net bir şekilde ortaya çıkar. Bir başka ifadeyle ilçe nüfusunun yaklaşık yüzde 75'i seçimlerde oy kullanabilecek, potansiyel seçmen konumundadır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada, Üsküdar'ın siyasi yapısı ve bu siyasi yapının Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Yapısal-işlevselci bir sosyolojik bakış açısı ile gerçekleştirilen çalışmada, ağırlıklı siyaset sosyolojisinin³ (Sarıbay, 2008; Kışlalı, 2003) yöntem ve teknikleri⁴ kullanılmıştır. Araştırma ağırlıklı olarak betimleyici bir sosyolojik araştırma özelliği taşıyor olsa da, araştırma da zaman zaman karşılaştırmalı sosyolojik analizlere de yer verilecektir. Daha net bir ifadeyle çalışmada, geçmişten geleceğe Üsküdar'da, siyasi yapının oluşumu, siyasi yelpazenin şekillenmesi, siyasi iktidarın siyasi partiler arasındaki dağılımı araştırılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kentsel mekânlarda siyasi yapının oluşum, işleyiş ve değişim dinamiklerinin incelendiği bu araştırmada, çalışma evreni olarak Üsküdar seçildi. Ağırlıklı olarak betimleyici türden bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışmada örnekleme zaman boyutunda yapıldı. Bir başka ifadeyle, 1963-2014 yılları arasında gerçekleşen yerel seçimlerin ve genel seçimlerin sonuçları araştırma kapsamına dâhil edildi.

Temel veri toplama tekniği olarak arşiv taraması ve ikincil veri analizi tekniğinin kullanıldığı araştırmada, temel veri kaynağı olarak TÜİK⁵, YerelNet⁶ ve YSK⁷'nin veri tabanlarından faydalanıldı. Bu veri kaynaklarında yer alan seçim sonuçları, daha net bir anlatımla, 1960 ihtilali sonrası yürürlüğe konulan yeni anayasanın esasları temelinde yapılan ilk genel ve yerel seçimlerden günümüze Türkiye'de gerçekleştirilen yerel ve genel seçimin sonuçları Türkiye geneli ve Üsküdar özelinde incelenerek ana veri seti oluşturuldu. Oluşturulan veri seti, ikincil veri analizi tekniği⁸ kullanılarak analiz edildi.

3. YEREL VE GENEL SEÇİMLER TEMELİNDE, DÜNDEN BUGÜNE ÜSKÜDAR'DA SİYASİ KATILIM

Sıklıkla vurguladığı gibi siyaset, “ülke, devlet, insan yönetimi” şeklinde tanımlanabilir⁹. Demokratik toplumlarda ülke, devlet ya da toplumu yönetecek olan bireyler siyasi seçimlerle belirlenir. Seçimler çok genel olarak merkezi otoriteyi belirlemeye yönelik seçimler ve yerel otoriteyi belirlemeye yönelik seçimler şeklinde ikiye ayrılır. Bu çalışmanın ana konusunu merkezi otoriteyi belirlemeye yönelik seçimler, yani genel seçimler oluşturdu.

Seçimler demokratik rejimlerin en temel ve vazgeçilmez unsurlarındandır. Seçimlerin felsefi temelinde, insanın akıllı bir yaratık olduğu ve kendisi için iyi olanla, kötü olanı ayırt edebileceği,¹⁰ siyasi yapının oluşumuna ve iktidarın siyasi partiler arasında dağılımına yön verebileceği ön kabulü yatar. Seçimlerde bireyler, ülkenin yönetimine belirli bir süre yön verecek toplumun değişim rotasını, bireylerin uyacakları kuralları ve oynayacakları rolleri belirleyecek güce ve konuma sahip siyasi elitlerin¹¹ kimler olacağına karar verirler. Bireyler seçimlerdeki tutum ve davranışları ile siyasal gücün¹², siyasi partiler¹³ arasındaki dağılımı belirlemekte ve toplumsal iktidarın yapısını¹⁴ şekillendirmektedirler¹⁵.

Bireylerin ilgi, irade, beklenti ve tercihlerinin toplumunun siyasi yapısına yansımalarını ortaya koyması sebebiyle seçimler, demokratik sistemlerde hayati öneme sahiptir. Bireylerin siyasi katılım düzeyleri bireysel ve toplumsal temelde farklılıklar gösterebilmektedir. Bireylerin siyasi tercihlerinde ve siyasete olan ilgilerinde hem bireysel ve hem de toplumsal faktörler belirleyici rol oynamaktadır. Bazı araştırmacılar bireylerin

seçimlere ilgisi ve seçimlere katılım oranı ile toplumların gelişmişlik düzeyleri arasında ilişki kurarlar. Bununla birlikte bu ilişki her zaman doğrusal olmayabilmektedir. Ancak seçmenlerin seçimlere ilgisinde ve siyasi davranışlarında, sosyal ekonomik faktörlerin son derece etkili olduğu bir gerçektir¹⁶.

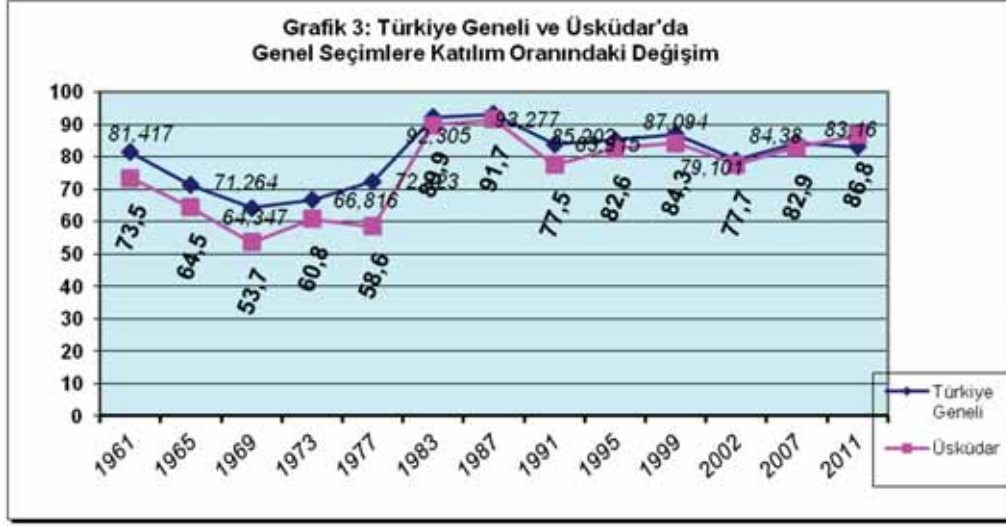
Dünyanın farklı ülkelerinde gerçekleştirilmiş genel seçimler ya da başkanlık seçilerine katılım oranları incelendiğinde, toplumları gelişmişlik düzeyi ile seçimlere katılım arasında kurulabilecek ilişkilerin boyutları daha anlaşılır hal alır. Örneğin 28 Mart Gürcistan Parlamento seçimlerinde seçimlere katılım oranı yüzde 82, Ocak 2004 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yüzde 83 olarak gerçekleşmiştir¹⁷. Guatemala'da 2003 başkanlık seçimlerinin ilk turunda yüzde 57,9, ikinci turunda yüzde 46,78'lik bir katılım gözlemlenmiştir¹⁸. Dominik Cumhuriyeti'nde, 2004 başkanlık seçimlerinde bu oran yüzde 72,8 olmuştur¹⁹. İsviçre'de, 2003 Ulusal Konsey seçimlerine katılımı yüzde 44,5 olmuştur²⁰. Endonezya'daki 1999 seçimlerinde yüzde 94, 2004 seçimlerinde yüzde 84²¹; Kamboçya 2003 parlamento seçimlerinde yüzde 81,5²²; Slovakya 2003 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda yüzde 47,9, ikinci turunda yüzde 43,5²³ şeklinde gerçekleşmiştir.

Öte yandan siyasal katılımın bireysel açıdan incelendiğinde de anlamlı bulgularla karşılaşılır. Araştırmalar bireylerin siyasi katılımlarında kişilik özellikleri gibi sosyal psikolojik özellikler, sivil toplum faaliyetlerine duyulan ilgi, siyasi parti üyeliği gibi çok sayıda faktör etkili olabilmektedir²⁴. Bunlar arasında özellikle aile, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, görülen eğitim türü, yaşanılan mekân (kır-kent), iklim ve coğrafi özellikler, meslek, gelir düzeyi, toplumsal statü gibi sosyo-demografik faktörler başı çekmektedir²⁵.

Vatandaşların toplumsal ve siyasal karar alma sürecine katılımı yalnızca seçimlerle sınırlı olmasa da, bireylerin seçimlere katılımı, demokratik yapının inşası ve devamı bakımından hayati önem taşır. Bu realiteden yola çıkılarak son 65 yılın (1950'den bugüne) Türkiye genel seçimleri incelendiğinde, son derece önemli bulgularla karşılaşılır²⁶. Bu süreçte Türkiye'de, 16 genel seçim yapılmıştır. Bu seçimlerde, seçimlere ortalama katılım oranı Türkiye genelinde yüzde 81.18 olarak gerçekleşmiştir.

İncelenen süreç içinde gerçekleşmiş olan genel seçimler, Türkiye geneli ve Üsküdar özelinde incelendiğinde de oldukça dikkat çekici sonuçlar göze çarpar. İncelenen yarım asrı aşkın süreç içine gerçekleştirilen seçimlerde, Türkiye genelinde seçmen katılımı yüzde 80 civarında olmuştur. Üsküdar'da yaşayan bireylerin seçimlere katılımı ise Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Grafik 3'te de görüldüğü gibi incelenen 13 genel seçimde, Üsküdar'da seçimlere ortalama katılım oranı yüzde 75,7'dir.

Yine Grafik 3'te de görüldüğü gibi, Türkiye genelinde genel seçimlerde en düşük katılım oranı, 1969 genel seçimlerinde olmuştur. Bu seçimlerde Türkiye'de halkın yüzde 64,35'i sandık başına gitmiştir. Türk toplumunun seçimlere ilgi ve katılım en üst

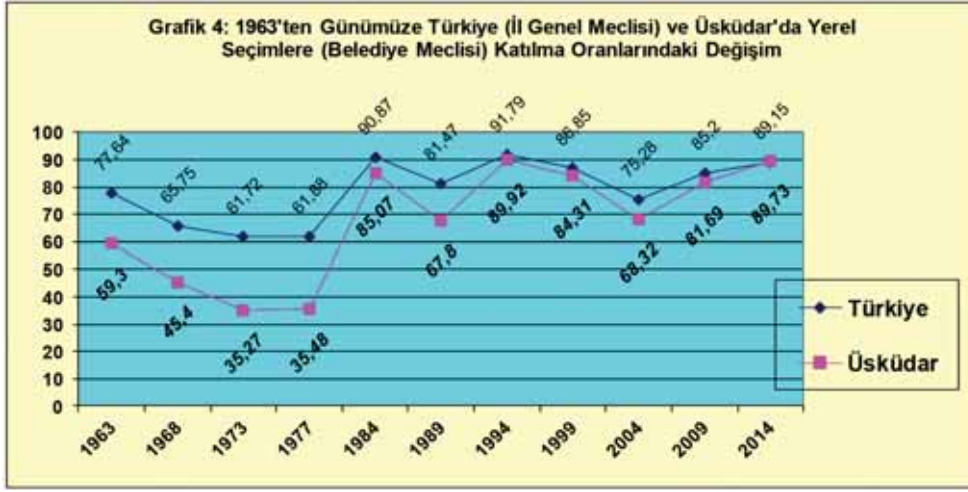

düzeyde olduğu genel seçimler ise, 1987 genel seçimleridir. 1987 genel seçimlerinde Türkiye genelinde, seçimlere katılım oranı yüzde 93,28 olarak gerçekleşmiştir. Üsküdar'da seçimlere en yüksek seçmen ilgisi, Türkiye genelinde olduğu gibi, 1987 seçimlerinde olmuştur. Bu seçimlerde Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere katılımı, elen alınan süreç içinde ilk ve son kez yüzde 90'ın üzerine çıkmıştır. Öte yandan Üsküdar'da seçmenin seçimlere en az ilgi gösterdiği genel seçimler, 1963 genel seçimleridir. Bu seçimlerde Üsküdar'da seçimlere katılım yüzde 50'in biraz üzerinde olmuştur.

Seçmenlerin seçimlere katılım oranları ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, 1980 askeri darbesinden sonra gerçekleştirilen ilk genel seçimlerde (1983 genel seçimleri), seçimlere katılım oranlarında önemli bir sıçrama ile karşılaşılır. Darbe öncesi genel seçimlere kıyasla hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar özelinde, seçimlere katılım oranlarında tarihi bir artış gözlemlenir. Bu durumun altında yatan en önemli sebep, askeri darbe döneminin olağanüstü şartlarıdır. Bu bağlamda, seçimlere katılmayanlara, uygulanana cezai yaptırımlar bu artışta büyük pay sahibidir.

Öte yandan siyasi katılım konusunda daha net bir hüküm ortaya koyabilmek için, seçmenlerin yerel seçimlere ilgisinin de araştırılması yerinde olur. Bilindiği üzere, özellikle yerel seçimler demokrasinin, yerel yönetimler de demokratik hayatın da vazgeçilmez bileşenlerindedir. Batı toplumlarında yerel yönetimler, kapitalist devletin bileşenleri olarak toplum hayatında var olmaya başlamıştır²⁷.

Mill ve Tocqueville gibi düşünürler yerel yönetimleri, "demokrasinin okulu" olarak nitelendirirler. Yerinden yönetim ilkesi temelinde yapılandırılan yerel yönetimler, kamu yönetiminin ayrılmaz bir parçasını oluşturur²⁸. Yine Henden'in de belirttiği gibi, 1982 Anayasası'na göre yerel yönetimlerin üç temel amacı şöylece özetlenebilir: İnsanların

temel haklarını kullanmalarına olanak yaratmak, üretim - tüketimde etkinlik ve demokrasi. Yerel yönetimlerin yapısı ve işleyişi ile ilgili temel esaslar Anayasamızın 127. Maddesinde belirtilmiştir²⁹.

1961 Anayasası'nın uygulamaya konulduğu sürecin önemli ürünlerinden biri de mahalli idareler ile ilgili olanıdır. Bu sebeple yerel siyasi yapı ve mahalli idareler ile ilgili araştırmaların, 1963 yılı yerel seçimleri başlanılması büyük önem arz eder. 1963 yerel seçimlerinden itibaren ülkemizde gerçekleştirilmiş olan yerel seçimlerin sonuçlarının, dönemler bazında incelemeye geçmeden evvel, yerel seçimlere katılım oranlarını incelemek faydalı olacaktır.

Ele alınan dönem, Türkiye yerel seçimlerine katılım oranları incelendiğinde, oldukça önemli bulgularla karşılaşılır. İncelenen dönemde gerçekleşen 11 yerel seçimde, Türkiye genelinde seçimlere katılım oranı ortalama yüzde 78,87 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 3'te de görüldüğü gibi, il genel meclisi seçimlerine en düşük katılım oranı, yüzde 61,72 ile 1973 yerel seçimlerinde olmuştur. Seçimlere seçmen ilgisinin zirvede olduğu seçimler ise, 1994 yerel seçimleridir. Bu seçimlerde, seçimlere katılım oranı Türkiye genelinde yüzde 91,79 olarak gerçekleşmiştir. 1980 askeri darbesinden sonra gerçekleştirilen ilk yerel seçimlerine seçmen ilgisi de, yine oldukça yüksek ve 1994 seçimlerindeki seviyelerde olmuştur.

Seçilen dönemde, seçimlere katılım oranları Üsküdar özelinde incelendiğinde ise, ilçenin siyasi yapısına ve Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki yerine dair önemli ipuçları ile karşılaşılır. Grafik 4'te de görüldüğü gibi, 1994 genel seçimlerde, Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere ilgisi en üst seviyelerde olmuştur. Aynı katılım oranına ancak 20 yıl sonra, 2014 yerel seçimlerinde ulaşılabilmiştir. Tablo ve Grafiklerde sergilenen bulgular dikkatlice incelendiğinde, Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere katılımının, hemen

her zaman Türkiye geneli ortalamasının altında olduğu hakikati gözler önüne serilir. Bu trend sadece son yerel seçimlerde bozulmuş ve Üsküdar'da seçimlere katılım, Türkiye geneli ortalamasının biraz üzerinde vuku bulmuştur.

Bütün dönemler bazında Üsküdar'da ortalama seçmen ilgisi yüzde 67 civarında olmuştur. Oysa Türkiye genelinde bu oran yüzde 78,87'dir. Bir başka tabirle Üsküdar'da seçimlere katılım oranı, Türkiye ortalamasından yüzde 14,4 daha düşüktür. Özellikle 1973 ve 1977 yerel seçimleri, Üsküdar'da seçimlere ilginin dip seviyelerde olduğu seçimler olarak tarihe geçmiştir. 1980 askeri müdahalesinden sonra Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da, yerel seçimlere katılım oranlarında çok hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Daha net bir ifadeyle, darbe sonrası ilk yerel seçimlerde Üsküdar'da seçimlere katılım oranı, yaklaşık yüzde 139,77'lik bir artış göstermiştir. İki binli yılların başından itibaren günümüze kadar geçen süreçte ise Üsküdarlı seçmenlerin siyasi ilgilerinde sürekli bir artış dikkat çekmektedir.

4. YEREL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE DÜNDEN BUGÜNE ÜSKÜDAR

Araştırmada çalışma evreni olarak Üsküdar seçilmiştir. Zaman boylamında ise araştırma dönemi olarak, 27 Mayıs 1960 İhtilalinden günümüzde kadar geçen yaklaşık 55 yıllık süreç incelendi. Bu tercih yapılırken, 1960 darbesi ve akabinde oluşturulan 1961 Anayasası'nın, Türkiye'nin toplum ve siyaset hayatında yeni süreçler ve yeni yapılanmalar başlatmış olduğu gerçeği dikkate alınmıştır. Yerel seçimler bazında 1963 yerel seçimleri de, bu yeni süreçte yapılan ilk yerel seçimler olması bakımından nirengi noktası olma özelliği arz eder.

Yerel seçimler bazında ise araştırma dönemi 11 yerel seçim ile sınırlandırılmıştır. Daha net bir anlatımla, 17 Kasım 1963'te yapılan ilk mahalli idareler seçimlerinden, 2014 yerel seçimlerine kadar geçen yarım asırlık süreçte gerçekleştirilmiş olan yerel seçimler araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Yerel seçimler incelenirken de konuya bütüncül bir boyut katmak maksadıyla önce Türkiye genelinde seçimlere katılım ve seçimlerin sonuçları da irdelenmiştir. Ardından da Üsküdar özelinde yerel seçimlere seçmenlerin ilgi ve katılımları araştırıldı. Bununla ilintili olarak da seçmenin siyasi tutum ve davranışlarında, dönemler bazında bir farklılaşma olup olmadığı, varsa nasıl bir farklılaşmanın olduğu incelenmiştir.

4.1. 1963 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

İncelenen süreçte ele alındıktan ilk yerel seçimler 1963 yerel seçimleridir. Bu seçimlerde, Türkiye genelinde, AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP'nin iktidar mücadelesi vermiştir³⁰. Seçimlerin Türkiye genelindeki galibi, ihtilal sonrası dönemde kapatılan Demokrat

Parti'nin oylarına talip olan Adalet Partisi olmuştur. Hem gerçekleştirildiği toplumsal ve siyasal atmosfer ve hem de sonuçları bakımından bu yerel seçimler, Türk siyasi hayatında, genel seçim havası estirmiştir³¹.

Tablo 3: 1963 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	39.16	44.39
CHP	38.17	39.43
CKMP	-	3.30
MP	4.35	5.83
TIP	1.78	2.94
YTP	3.42	3.79
BAGIMSIZ	13.12	0.33

Kaynak: YerelNET (2014).

Türkiye genelinde seçimlerin galibi Adalet Partisi'dir. Üsküdar'da da bu gelenek bozulmamış, yerel iktidar mücadelesi AP ile CHP arasında geçmiştir. Tablo 3'te de görüldüğü gibi hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde, Üsküdar seçimlerinin galibi Adalet Partisi'dir. Bununla birlikte CHP'nin Üsküdar'da ulaştığı seçmen desteği Türkiye ortalamasından daha yüksektir.

Tablo 4: 1963 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1963	Sağ Partiler Toplamı	57,3	46,93
	Sol Partiler Toplamı	42,37	39,95
	Diğerleri	0.33	13.12
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde ise Türkiye genelinde seçimlerin galibinin sağ partiler olduğu net bir şekilde görülür. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde hedeflenenin aksine, Türkiye genelinde belediye başkanlıklarının ve oyların yarıdan fazlasını, Demokrat Parti'nin varisi durumundaki sağ partiler kazanmıştır.

Üsküdar'daki sandıklardan da, Türkiye genelindeki duruma son derece benzer bir sonuç çıkmıştır. Bir ifadeyle Üsküdar'da da 1963 yerel seçimlerinin galibi sağ siyaset geleneğidir. Bu seçimlerde, özellikle belediye meclisi seçimlerinde, sağ siyasi partilerin Üsküdar'da elde ettiği toplam seçmen desteği yüzde 57 civarındadır (Tablo 4). Bu sonuçlar aynı zamanda, haksız yere idam edilen başbakan Adnan Menderes'in siyasi mirasına, halkın sahip çıkması olarak da değerlendirilebilir.

4.2. 1968 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

1968 yerel seçimleri 2 Haziran 1968 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlere seçmen katılımı, Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar özelinde de, önceki seçimlere kıyasla son derece düşük seviyelerde olmuştur. Seçimlere Adalet Partisi (AP), Birlik Partisi (BP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Güven Partisi (GP), Millet Partisi (MP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Bağımsız adaylar katıldı³².

Tablo 5: 1968 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	53.74	50.61
BP	1.14	1.56
CHP	32.28	32.39
CKMP	1.49	1.68
GP	3.65	4.36
MP	2.63	3.77
TIP	5.07	5.62

Kaynak: YerelNET (2014).

Türkiye genelinde, bir önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerin galibi de, Demokrat Parti ve Adnan Menderes'in mirasına sahip çıkan Adalet Partisi olmuştur. Üsküdarlıların AP'ye desteği ise Türkiye ortalamasının da üzerinde olmuştur. Tablo 5'te de görüldüğü gibi, Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde sağ siyaset geleneği hızlı bir şekilde yükselişe geçmiştir. Hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinin Üsküdar'daki galibi AP'dir. Üsküdar'ın siyasi yapısı, oyların siyasi yelpazeye dağılımı esasında incelendiğinde de, bir önceki seçimlerde olduğu gibi üstünlüğün tartışmasız sağ kanatta olduğu hakikati ile karşılaşılır. Tablo 6'da da görüldüğü gibi sağ kanat, bir önceki seçimlere kıyasla Üsküdar'da gücünü arttırarak, ilçenin siyasi yapısında

belirleyici olma özelliğini korumuştur. Hatta bunun da ötesinde, Üsküdar'ın yerel iktidar yapısında, sağ siyaset geleneğinin mutlak belirleyici konuma ulaştığı rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 6: 1968 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1968	Sağ Partiler Toplamı	60,43	61,51
	Sol Partiler Toplamı	39,57	38,49
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı kategorisinde ortaya çıkan tablo, yukarıdaki ifadeyi doğrular niteliktedir. Daha net bir anlatımla, her iki kategoride de sağ kanat partiler, Üsküdarlı seçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin desteğini almayı başarmıştır. Buna karşın CHP'nin temsilciliğini yaptığı sol siyaset geleneğin Üsküdar'daki gücü ise yüzde 40'ı bile bulmamıştır.

4.3. 1973 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk askeri müdahale 27 Mayıs 1960'ta olmuştur. Askeri müdahalelerin ikincisi 12 Mart 1971'de yaşanmıştır. Bu müdahalede Ordu, doğrudan darbe yapmamış olsa da, siyasi hayata etkin bir şekilde müdahalede bulunmuştur. 12 Mart askeri muhtırasından sonra yapılan ilk seçimler olma özelliğine sahip olan 1973 yerel seçimleri, 9 Aralık 1973'te yapılmıştır. Bu seçimlere seçmen ilgisi hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar ilçesinde, tarihi dip seviyelerde olmuştur. Özellikle de seçimlere katılımın yüzde 35'lere kadar düşmüş olması dikkat çekicidir.

Tablo 7: 1973 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	35.14	30.40
CGP	-	2.29
CHP	56.30	54.69
DP	2.20	2.73
MSP	5.91	5.94
TBP	-	0.27
MP	0.08	-
BAGIMSIZ	0.09	3.67
MHP	0.29	-

Kaynak: YerelNET (2014).

1973 yerel seçimleri, yalnızca seçimlere seçmen ilgisinin düşüklüğü ile değil sol siyaset geleneğinin elde ettiği tarihi başarı ile de dikkat çekmiştir. 1960'lı yılların sonlarına doğru dünyayı kasıp kavuran sol rüzgârlar, 1970'li yılların başlarından itibaren, Türkiye'de de varlığını hissettirmeye başlamıştır. Buna Bülent Ecevit'in liderlik özellikleri de eklenince, CHP genel seçimlerde olduğu gibi yerel seçimlerde de çok büyük bir seçmen desteği elde etmiştir. CHP³³ 1973 Türkiye il genel meclisi seçimlerini, yüzde 37'nin üzerinde oy alarak birinci sırada tamamlamıştır.

CHP'nin Üsküdar'da elde ettiği başarı, Türkiye genelinde sağladığı seçmen desteğinden daha da yüksek seviyelerde olmuştur. Ecevit'in liderliğindeki CHP 1973 yerel seçimlerinde (hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinde), Üsküdarlı seçmenlerin yarından fazlasının desteğini almayı başarmıştır. CHP'nin, 1973 belediye başkanlığı seçimlerinde elde ettiği seçmen desteği yüzde 56'yı aşmıştır. Tablo 7'de de görüldüğü gibi, seçimleri ikinci sırada tamamlayan AP'nin oy oranı ise yüzde 35'in biraz üzerindedir.

Tablo 8: 1973 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1973	Sağ Partiler Toplamı	41,37	43,61
	Sol Partiler Toplamı	54,96	56,30
	Diğerleri	3,67	0,09
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1973 yerel seçimlerinde, oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde Üsküdar'da ortaya çıkan siyasi yapı, Türkiye genelindeki durumdan bir hayli farklıdır. CHP'nin Üsküdar'da elde ettiği seçmen desteği, siyasi yelpazenin şekillenmesinde de belirleyici olmuştur. Tablo 8'de de görüldüğü gibi, siyasi yelpazenin solunun Üsküdar'da elde ettiği toplam seçmen desteği, yaklaşık yüzde 55 civarında olmuştur. Sağ kanat bu seçimlerde Üsküdar'da, geçmişe oranla çok büyük bir güç kaybı yaşamıştır. Sağ partilerin Üsküdar'da, belediye meclisi seçimlerindeki güç kaybı yüzde 31,5'in üzerinde olmuştur.

4.4. 1977 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

1977 yerel seçimleri, 11 Aralık 1977 tarihinde yapılmıştır. Seçimler, ülkeyi 12 Eylül Askeri Müdahalesine götüren kaos ve karmaşa ortamında gerçekleşmiştir. Bu kaos ve karmaşa sebebiyle seçimlere seçmen ilgisi son derece düşük olmuştur. 1977 yerel seçimlerinde on bir siyasi parti, yerel siyasi yapıda belirleyici konuma ulaşabilme mücadelesi vermiştir.

Tablo 9: 1977 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AP	34.89	33.83
CGP	0.72	0.82
CHP	54.72	55.29
DP	0.53	-
MHP	1.99	2.78
MSP	5.62	5.92
SDP	0.37	0.43
TIP	0.66	0.86
TSIP	0.48	-
BAGIMSIZ	0.01	0.06

Kaynak: YerelNET (2014).

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde genel hatları itibariyle niteliksel manada, 1973 yerel seçimlerine benzer bir görünüm ile karşılaşılır. Değişen sadece niceliksel durum olmuştur. Daha açık bir ifadeyle, 1973 seçimlerinde olduğu gibi bu seçimlerinde Türkiye genelinde galibi CHP'dir. Üsküdar'da da durum pek fazla değişmemiştir. Tablo 9'da da görüldüğü gibi, hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde CHP, Üsküdar'da yüzde 55'in üzerinde bir seçmen desteği elde etmeyi

başarmıştır. Daha net bir ifadeyle, Ecevit'in liderliğindeki CHP, 1973 yerel seçimlerinde kazandığı bu tarihi seçmen desteği ile yalnızca Türkiye'nin siyasi hayatında değil, Üsküdar'ın siyasi ve toplumsal hayatına da damgasını vurmuştur. Sağ siyaset geleneğinin o dönemdeki en büyük temsilcisi konumundaki AP ise Üsküdar'da, hem belediye başkanlığı ve hem de belediye meclisi seçimlerinde, ortalama yüzde 34 civarında bir seçmen desteği kazanarak seçimleri ikinci sırada tamamlamıştır. Muhafazakâr sağın lideri Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın başkanlığındaki MSP ise Üsküdar'da bir önceki seçimlerdeki başarısını tekrarlayarak, seçimlerden üçüncü parti olarak çıkmıştır.

Tablo 10: 1977 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1977	Sağ Partiler Toplamı	43,4	43,7
	Sol Partiler Toplamı	56,6	56,3
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1977 yerel seçimlerinde CHP'nin Üsküdar'da kazandığı başarı, solun Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde temsil gücüne de yansımıştır. Tablo 10'da da görüldüğü gibi, hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinde, sol siyaset geleneğinin Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde elde ettiği güç, yüzde 56'nın üzerinde olmuştur. Sağın Üsküdar'da temsil gücü ise bu seçimlerde yüzde 43'lerde kalmıştır.

4.5. 1984 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

1984 mahalli idareler seçimleri, 25 Mart 1984'te gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler, "12 Eylül Ara Rejiminden" sonrası yapılan ilk yerel seçimler olması sebebiyle, siyasi tarihimizde ayrı bir mana ve ehemmiyet arz eder³⁴. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında derin izler bırakmıştır: Siyasi partiler kapatılmış, siyasi parti liderlerine yasaklar getirilmiştir.

Süngülerin gölgesinde gerçekleşen seçimlere Anavatan Partisi (ANAP), Doğru Yol Partisi (DYP), Halkçı Parti (HP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Refah Partisi (RP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), katılmıştır. Darbenin sebebiyet verdiği bu olağanüstü şartların yansımaları, seçimlere katılım oranlarında da görülür: Seçmenlerin 1984 mahalli idareler seçimlerine ilgisi, Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde son derece yüksek olmuştur.

Tablo 11: 1984 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	49.09	49.79
DYP	4.79	4.75
HP	9.15	9.28
MDP	5.63	5.53
RP	5.00	4.94
SODEP	24.37	24.54
BAGIMSIZ	1.97	1.15

Kaynak: YerelNET (2014).

1984 mahalli idareler seçimleri, hem Türkiye'nin genel siyasi yapısı açısından ve hem de Üsküdar'ın siyasi hayatı bakımından son derece önemli sonuçlara yol açmıştır. Bu sonuçlardan belki de en önemlisi bir hayli aradan sonra, yeniden sağ siyaset geleneğinden bir partinin seçimlerde ezici bir çoğunluk elde etmiş olmasıdır. 1983 genel seçimlerinde askeri cuntanın pek fazla şans tanımadığı Anavatan Partisi, 1983 genel seçimlerindeki benzer bir başarıyı 1984 yerel seçimlerinde de göstermiş ve olağanüstü bir başarıya imza atmıştır. Türkiye genelinde, il genel meclisi seçimlerinde yüzde 41,52 civarında seçmen desteği kazanarak, seçimlerin galibi olmuştur.

Dört eğilimi birleştirme iddiası ile Türk siyasi hayatındaki yerini almış olan Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi³⁵, bu başarısını, Üsküdar'da da arttırarak sürdürmüştür. Tablo 11'de de görüldüğü gibi ANAP, Üsküdarlı seçmenlerin neredeyse yarısının desteğini almayı başarmıştır. Buna karşın solun lider konumundaki SODEP'in Üsküdar'da elde ettiği seçmen desteği ise ANAP'ın yarısını bile bulmaz. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 49,09 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla ANAP, belediye başkanlığını da Necmettin ÖZTÜRK kazanmıştır.

Tablo 12: 1984 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1984	Sağ Partiler Toplamı	65,03	64,51
	Sol Partiler Toplamı	33,82	33,52
	Diğerleri	1,15	1,97
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı esas alınarak Üsküdar'ın siyasi yapısı incelendiğinde de son derece önemli sonuçlarla karşılaşılır. Sağ partiler hem belediye meclisi ve hem de belediye başkanlığı seçimlerinde Üsküdarlı seçmenlerin üçte ikine yakınının desteğini almayı başarmıştır. Tablo 12'de de görüldüğü gibi, Üsküdar'da yüzde 65 civarında oy alarak büyük bir başarıya imza atan sağ siyaset anlayışı, Üsküdar'ın siyasi yapısına da damgasını vurmuştur. Bu sonuçlar, sağ kanadın o güne kadar, mahalli idareler seçiminde Üsküdar'da elde ettiği en büyük başarı olarak da tarihe geçmiştir. Öte yandan sol geleneğin bu seçimlerde, Üsküdar'daki oy kaybı ise yüzde 40'ı aşmıştır.

4.6. 1989 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

1989 mahalli idareler seçimleri 26 Mart 1989 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere seçmen ilgisi, önceki seçimlere kıyasla oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Üsküdar'daki seçimlere katılım oranlarındaki azalma, Türkiye ortalamasından çok daha fazla olmuştur. 1989 yerel seçimlerinde Anavatan Partisi (ANAP), Demokratik Sol Parti (DSP), Doğru Yol Partisi (DYP), İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP), Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), Refah Partisi (RP) ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) yerelde iktidar olabilmek mücadelesi vermiştir.

Tablo 13: 1989 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	22.27	22.11
DSP	9.18	9.53
DYP	17.56	17.93
IDP	0.32	0.33
MCP	1.18	1.22
RP	10.26	10.45
SHP	39.22	38.44

Kaynak: YerelNET (2014).

Partilerin kazandıkları seçmen desteği incelendiğinde bu seçimlerde, Türkiye genelinde seçimlerin galibi SHP'dir. 1989 il genel meclisi seçimlerinde SHP, yüzde 28.69 oy alarak, birinci parti olmuştur. Kazanılan belediye başkanlığı sıralamasında da, en yakın rakibi ANAP'tan 82 daha fazla belediye başkanı çıkararak, toplamda 652 belediye başkanlığı ile seçimin galibi olmuştur³⁶. Hatırlanacağı üzere 1984 seçimlerinin Türkiye galibi, merkez sağdan ANAP olmuştur.

1989 yerel seçimlerinde, İstanbul'un kadim ilçelerinden Üsküdar'da genel manzara, Türkiye ortalamasından pek farklı değildir. Hatta solun temsilcisi SHP Üsküdar'da, Türkiye ortalamasının da üzerinde bir başarı göstererek yüzde 39'un üzerinde seçmen desteği elde etmiştir. Sağın iki büyük temsilcisi ANAP ve DYP ise SHP'nin oy oranına yakın toplam bir oy oranı ile ikinci ve üçüncü sırayı paylaşmıştır (Tablo 13). Öte yandan, 1989 mahalli idareler seçimlerinde oransal artış yönünden en büyük başarıyı, Erbakan'ın RP'sinin gösterdiğini vurgulamak gerekir. Bir önceki seçimlerde Üsküdar'da yüzde 5 civarında bir güce ulaşan RP, bu seçimlerde oylarını ikiye katlayarak, yakın gelecekte elde edeceği başarıların sinyalini vermiştir. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 39,22 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla SHP, belediye başkanlığını da Niyazi Yurtseven kazanmıştır.

Tablo 14: 1989 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1989	Sağ Partiler Toplamı	52,03	51,6
	Sol Partiler Toplamı	47,97	48,4
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Sağın iki merkez partisi konumundaki ANAP ve DYP'nin Üsküdar'da sergiledikleri düşük performans, Üsküdar'ın genel siyasi yapısına da yansımıştır. Sağ siyaset geleneği, 1989 seçimlerinde, bir önceki seçimlere kıyasla, toplamda yaklaşık yüzde 20'lik bir güç kaybı yaşamıştır. Buna karşı sol kanat ise Üsküdar'da ciddi bir toparlanma yaşamıştır. Sol kanat bu seçimlerde seçmen desteğini de yüzde 42 civarında arttırmıştır (Tablo 14).

4.7. 1994 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

1994 yılı yerel seçimleri 27 Mart 1994 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere seçmen ilgisi son derece yüksek olmuştur. Seçimlere katılım Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde rekor seviyelerde gerçekleşmiştir. Bir başka ifadeyle 1994 seçimlerinde katılım oranı Türkiye genelinde, yüzde 81'lerden yüzde 91'lere yükselmiştir. Üsküdar'da ise yüzde 67,8'den, yüzde 89,92'ye yükselmiştir. Daha net bir anlatımla bu seçimlerde, Üsküdar'da seçimlere katılım, 1994 seçimlerine kıyasla, yüzde 32,6 oranında bir artış göstermiştir.

Tablo 15: 1994 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	23.27	23.16
BBP	0.73	0.81
CHP	1.49	1.67
DSP	11.47	11.83
DYP	12.53	12.54
IP	0.18	0.18
MHP	3.90	4.02
MP	0.13	0.13
RP	28.15	28.18
SBP	0.28	0.31
SHP	17.73	16.94
YDP	0.15	0.24

Kaynak: YerelNET (2014).

1994 yılı yerel seçimleri, oyların siyasi partiler arasında dağılımı temelinde incelendiğinde, hem Türkiye geneli ve hem de Üsküdar özelinde çok çarpıcı bulgularla karşılaşılır. Türkiye genelinde 1994 il genel meclisi seçimlerinde ilk 3 sırayı sağ partiler paylaşmıştır. Bu seçimlerin galibi DYP olmuştur. İkinci sırayı çok küçük bir oy farkıyla ANAP kazanmıştır. Bununla birlikte 1994 seçimlerinin gerçek galibi, yüzde 19,04 oy oranıyla, Erbakan'ın liderliğini yaptığı Refah Partisi'dir. RP, daha önce yüzde 5'lerden yüzde 9'lara taşıdığı seçmen desteğini, bu seçimlerde de ikiye katlayıp yüzde 19'lara çıkarmıştır (Tablo 15).

RP, Türkiye genelinde kazandığı başarıdan çok daha büyüğüne Üsküdar'da imza atmıştır. Bir önceki seçimlerde Üsküdar'da yüzde 10 civarında seçmen desteği elde eden Erbakan Hoca'nın ekibi, 1994 seçimlerinde Üsküdar'ın siyasi yapısına damgayı vurmuştur. Daha net bir ifadeyle RP bu seçimlerde, Üsküdarlılardan elde ettiği seçmen desteğini yüzde 200 gibi muazzam bir oranda arttırarak, ilçenin siyasi yapısında belirleyici konuma ulaşmıştır. Özetle, 1994 Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 28,15 oy oranıyla Refah Partisi, belediye başkanlığını da Yılmaz Bayat kazanmıştır.

1994 seçimleri, Türkiye'nin siyasi yapısında da eşine az rastlanır bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde bu dönüşümün boyutları daha net anlaşılır. Bu seçimlerde sağ partiler, toplamda oyların beşte dördünü almayı başarmıştır. Bu oranlar, Türkiye'nin siyasi yapısı açısından, sağ kanatta yaşanan

büyük bir toparlanma yaşandığı anlamına geliyordu. Daha net bir ifadeyle, sağ siyaset anlayışının Türk toplumunun yerel siyasi yapısı içindeki temsil gücü, bu seçimlerde, bir önceki seçimlere kıyasla yüzde 28 civarında artmıştır. Bu yükselişe en büyük katkıyı da muhafazakâr sağın efsanevi lideri Erbakan'ın partisi RP'nin, diğer bütün sonuçları gölgede bırakacak derecede görkemli başarısı yapmıştır³⁷.

1960'lı yılların sonlarından itibaren ülke siyasi hayatında yer almaya başlayan Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve siyasi görüşü, takip eden süreçte Türkiye'nin siyasi yapısının temel yapı taşlarından biri haline dönüşmüştür. Türk siyasi hayatında ismi sabır ve mücadele kavramları ile birlikte anılması gereken Erbakan, siyasi hayattaki belki de asıl başarılarını, üzerinde baskıların daha da yoğunlaşmaya başladığı 12 Eylül darbesi sonrası süreçte gerçekleştirmiştir. Erbakan'ın partisi RP darbe sonrası ilk yerel seçimlerde yüzde 5'i bile bulmayan oy oranını, müteakip seçimlerde katlayarak arttırmayı başarmıştır. Daha net bir ifadeyle RP'nin Türkiye geneli il genel meclisi seçimlerinde 1984'teki oy oranı yüzde 4,40 iken, 1989 seçimlerinde yüzde 9,80 olmuştur. 1999 yerel seçimlerinde ise RP kazandığı yüzde 19,14'lük oy ile tabiri caize neredeyse birinciliğe oynamıştır. İnanç, sabır ve mücadelenin ürünü olan bu muhteşem başarı, Erbakan'ın gelecekte genel seçimlerde de ulaşacağı başarının habercisi gibidir.

Tablo 16: 1994 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1994	Sağ Partiler Toplamı	69,07	68,85
	Sol Partiler Toplamı	30,93	31,15
	Diğerleri	-	-
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1994 yerel seçimlerinin sonuçları, oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde, Üsküdar özelinde incelendiğinde, Türkiye geneline benzer bir görünümle karşılaşılır. Daha net bir ifadeyle bu seçimler, Üsküdar'ın siyasi ve toplumsal hayatında sağ siyaset geleneğinin ezici üstünlük kazanması ile sonuçlanır. Tablo 16'da da görüldüğü gibi sağ partilerin, Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki toplam temsil gücü yüzde 69'a ulaşır. Bir başka ifadeyle sağ siyaset anlayışına sahip partiler, bir önceki seçimlere kıyasla, Üsküdar'ın yerel siyasi yapısı içindeki gücünü, yaklaşık yüzde 33 oranında arttırmayı başarmıştır.

4.8. 1999 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

1999 mahalli idareler seçimleri 18 Nisan 1999 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Seçimlere 20 siyasi parti katılmıştır. Seçimlere seçmen ilgisinin, bir önceki seçimlere kıyasla kısmen de olsa bir düşüş göze çarpar. Bununla birlikte hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da seçimlere katılım, yüzde 80'in bir hayli üzerinde olmuştur.

1999 Türkiye il genel meclisi seçimlerinin sonuçları, oyların partilere dağılımı bakımından incelendiğinde çok çarpıcı bir tablo ile karşılaşılır. Bu seçimlerden yüzde 18.70 oy oranıyla DSP birinci çıkmıştır. Bu partiyi, yüzde 17.17 ile MHP ve yüzde 16.48 ile FP izlemiştir. Dördüncü ve beşinci sırada ise ANAP ve DYP yer almıştır. Yedinci sırada yer alan CHP'nin oyu ise yüzde 11.08'dir. 1999 yılı seçimlerinin sonuçları DSP açısından oldukça anlamlıdır. Bu parti, il genel meclisi seçimlerinden birinci, belediye başkanlığı seçimlerinden de üçüncü parti olarak çıkmış olmasına rağmen, ancak 189 belediye başkanlığı kazanabilmiştir.

Tablo 17: 1999 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
ANAP	21.51	20.90
BBP	0.76	0.91
BP	0.17	0.16
CHP	8.11	8.06
DSP	22.80	23.58
DTP	0.20	0.24
DYP	6.26	5.80
EMEP	0.11	0.10
FP	28.72	27.95
HADEP	1.76	1.81
IP	0.13	0.15
LDP	0.19	0.20
MHP	8.06	8.60
MP	0.11	0.12
ODP	1.04	1.34
YDP	0.07	0.08

Kaynak: YerelNET (2014).

Üsküdar'da ise daha da farklı bir tablo ile karşılaşılır. Tablo 17'de de görüldüğü gibi, 1999 mahalli idareler seçimlerinde Üsküdar'da, siyasi mücadelede altı siyasi parti ağırlığını koymuştur. Bu yarışta, her iki kategoride de birinciliği, hayatı siyasi mücadelelerle geçmiş olan Necmettin Erbakan'ın Fazilet Partisi (FP) kazanmıştır. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 28,72 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Fazilet Partisi, belediye başkanlığını da Yılmaz Bayat kazanmıştır.

Hatırlanacağı üzere bir önceki Üsküdar yerel seçimlerinin galibi de yine Profesör Dr. Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki RP kazanmıştı. Aslında Üsküdarlı seçmenlerin Erbakan ve ekibinde ısrarı, darbeci zihniyete ve Erbakan'ı siyaset sahnesinde silmek için, her türlü yolu mubah sayanlara net bir cevap olmuştur. 1990'lı yıllar, Türk siyasi tarihinde, belki de tarihin en kirli ve en yoğun dezenformasyon sürecine ile algı mühendisliğinin her türlü taktik ve tekniklerinin en yoğun kullanıldığı bir dönem olmuştur. Küresel güçler ve yerel işbirlikçileri, Türkiye'nin en önemli ve köklü siyasi damarlarından birini kurutmak ve ismi siyasi mücadelelerle özdeşleşmiş olan Necmettin Erbakan'ı, siyasi tarihe gömmek istemişlerdir. Ne var ki çabaları ters tepmiş, halk böylesi türden entrikalara fazlaca kulak asmamıştır. Üsküdar sonuçları da, bir nevi bu durumun teyidi olarak gösterilebilir.

Tablo 18: 1999 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
1999	Sağ Partiler Toplamı	64,8	63,08
	Sol Partiler Toplamı	33,13	34,88
	Diğerleri	2,07	2,04
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

1999 yerel seçimleri, partilerin kazandıkları belediye başkanlığı esas alınarak incelendiğinde ise çok daha çarpıcı sonuçlarla karşılaşılır. Kazanılan belediye başkanlığı sayısı dikkate alındığında, 1999 yerel seçimlerinin Türkiye geneli galibinin ANAP olduğu görülür. ANAP'ı yine merkez sağdan DYP takip eder. Kulvarın milliyetçi sağından MHP ise yaklaşık 500 belediye başkanlığı kazanarak önemli bir başarıya imza atmıştır. Dördüncü sıradaki muhafazakâr sağın temsilcisi ve kapatılan RP'nin devamı niteliğindeki FP'nin başarısı da göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Hatta halkın Fazilet Partisi'ne verdiği bu destek, 28 Şubat Süreci'nde, 16 Ocak 1998'de RP'nin belki de haksız yere kapatılmasına, toplumun verdiği karşı bir tepki olarak da değerlendirilebilir³⁸.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde Üsküdar'ın yerel siyasi yapısı incelendiğinde de çok önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 18'de net bir şekilde görüldüğü üzere, 1999 yerel seçimlerinde Üsküdar'ın toplumsal ve siyasi hayatına sağ kanat damgasını vurmuştur. Sağ kuldardan iktidar mücadelesi veren siyasi partiler, Üsküdarlı seçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin desteğini almayı başarmışlardır. Bir önceki seçimlere kıyasla, sağ kanat partiler, toplam oy desteği bakımından 1999 seçimlerinde, Üsküdar'da kısmi gerileme yaşamış olsa da, bu düşüş siyasi yapıda belirleyici değişikliklere sebebiyet verecek düzeyde olmamıştır. Sol kanadın, Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki gücünde ise küçük de olsa bir artış gözlemlenir.

4.9. 2004 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

2004 yılı yerel seçimleri, 28 Mart 2004 tarihinde yapılmıştır. Bu yerel seçimlerde, hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da seçimlere seçmen ilgisinde kayda değer bir düşüş gözlemlenir. Özellikle Üsküdar'da bu düşüş dikkat çekici bir seviyeye ulaşır. Önceki il genel meclisi seçimlerinde yüzde 84,31 olan seçimlere katılım oranı, bu seçimlerde yüzde 68,32'ye kadar gerilemiştir. Daha net bir ifadeyle bu oranlar, Üsküdar'da siyasi katılımda yüzde 18,97'lik bir gerilemenin yaşandığını gösteriyordu.

2004 mahalli idareler seçimlerinde, Türkiye genelinde 20'den fazla siyasi parti, yerelde siyasi iktidarı elde geçirme mücadele vermiştir. 2004 yerel seçimlerinin partiler bazındaki tartışmasız galibi, Adalet ve Kalkınma partisidir. AKP, Türkiye il genel meclisi seçimlerinde, yüzde 41.89 gibi büyük bir güç elde ederek birinci parti olmuştur. Bu oran, yüzde 18.38'lik oy oranı ile seçimlerden ikinci parti olarak çıkan CHP'nin oylarından, yüzde 128 daha fazladır. Belediye başkanlığı seçimleri ise, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçim zaferini daha görünür kılar. AKP, Türkiye genelinde toplam 3.516 belediye başkanlığının, 1.950'sini kazanmıştır.

Tablo 19: 2004 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
DSP	1.22	1.37
ANAP	0.78	0.95
BTP	0.30	0,28
AKPARTİ	43.84	45.20
BBP	0.44	0.55
IP	0.27	0.35
ODP	1.23	1.42
TKP	0.27	-
DYP	2.63	2.96
ATP	0.18	-
CHP	23.92	24.50
GP	3.37	3.60
YTP	0.87	0.86
SAADET	17.07	13.70
MHP	3.61	4.26

Kaynak: YerelNET (2014).

İstanbul'un en önemli ilçelerinden Üsküdar'da gerçekleştirilen seçimlerde de benzer bir sonuç gözlemlenir. Tablo 19'da da görüldüğü gibi Adalet ve Kalkınma Partisi, seçmenlerin ortalama yüzde 45'inin desteğini alarak, Üsküdar'da seçimlerin galibi olmuştur. Eski İstanbul Büyükşehir Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kurucu lideri olduğu Ak Parti'nin, bu seçimlerde İstanbul genelinde de yüzde 45 civarında oy aldığı³⁹ dikkate alındığında, İstanbulluların ve Üsküdarlıların Erdoğan'ın siyaset anlayışını onayladığı hakikati ortaya çıkar. Özellikle İstanbul'da ve Üsküdar'da Erdoğan'a verilen seçmen desteğinin, son derece yüksek olan Türkiye ortalamasının bile üzerinde olması, bu saptamanın doğruluğunun en büyük teyididir. Öte yandan Erbakan'ın gelenekçi kanattaki öğrencilerinin partisi konumundaki Saadet Partisi'nin seçmen desteği de dikkate alındığında, Üsküdarlı seçmenlerin yüzde 60'a yakınının tercihini, muhafazakâr sağ partilerden yana kullanmış olduğu hakikati gözler önüne serilir. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 43,84 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Adalet ve Kalkınma Partisi, belediye başkanlığını da Mehmet Çakır kazanmıştır.

Özetle, önceki seçimlerde, yerel siyasi iktidardan yüzde 80'lere yakın pay alan sağ kanat partiler, bu seçimlerde ülkenin genel siyasi yapısı içindeki gücünü yüzde 80'in üzerine taşımayı başarmıştır. Bir başka ifadeyle, yerel siyasi elitlerin beşte dördünden fazlası sağ partilerin temsilcileri arasından seçilmiştir. Solun ülkenin genel siyasi yapısı içindeki toplam temsil gücü ise yüzde 18'i bile bulmamıştır.

Tablo 20: 2004 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2004	Sağ Partiler Toplamı	72,08	72,61
	Sol Partiler Toplamı	27,64	26,91
	Diğerleri	0,28	0,48
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Yerel siyasi yapı içinde iktidarın siyasi yelpazeye dağılımı Üsküdar özelinde incelendiğinde de son derece manidar bulgularla karşılaşılır. Erdoğan'ın liderliğinde zirveye taşınan Ak Parti'nin seçim başarısı, Türkiye genelinde olduğu gibi, Üsküdar'ın siyasi yapısı yapısına da yansımıştır. Bu güce MHP ve SP'nin katkısı da bir o kadar anlamlı ve önemlidir. Bu üç partinin oylarına, öteki sağ kanat partilerin oyları da ilave edildiğinde, sağ siyaset anlayışının Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki toplam gücü yüzde 70'i aşmıştır. Bir başka ifadeyle, Tablo 20'de de görüldüğü gibi, 2004 Üsküdar mahalli idareler seçimlerinde, Üsküdarlı 10 seçmenden 7'sinden fazlası, siyasi tercihini sağ partilerden yana kullanmıştır. Sağın ulaştığı bu sonuçlar sol kanat için ise Üsküdar'ın siyasi yapısında ciddi kayıp anlamına geliyordu. Sol partiler, bir önceki seçimlerde Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde yüzde 33'ü aşan siyasi gücünün neredeyse yüzde 16'sını kaybederek, yüzde 27'lere gerilemiştir.

4.10. 2009 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

2009 mahalli idareler seçimleri, 29 Mart 2009 tarihinde yapılmıştır. Seçimlere ilgi, bir önceki seçimlere kıyasla çok daha yüksek olmuştur. Türkiye genelinde katılım yüzde 75'lerden yüzde 85'lere yükselmiştir. Üsküdar'da da seçmenlerin seçimlere ilgisi son derece yüksek olmuştur. Seçimlere katılım Türkiye ortalamasının altında kalmış olsa da, katılım oranlarındaki artış, Türkiye ortalamasından çok daha yüksek olmuştur. 2004 yerel seçimlerinde Üsküdar'da yüzde 68'lerde seyreden katılım oranları, bu seçimlerde yüzde 81'in üzerine çıkmıştır. Bu Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere ilgisinde yaklaşık yüzde 20'lik bir artış anlamına geliyordu.

2009 seçimlerine 16 siyasi parti ile bağımsız adaylar katılmıştır. Türkiye genelinde seçimlerin galibi, bir önceki seçimlerde olduğu gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi olmuştur. Ak Parti, Erdoğan'ın liderliğinde girdiği ikinci kez girdiği il genel meclisi seçimlerinde yüzde 38'in üzerinde seçmen desteği elde ederek büyük bir başarıya imza atmıştır. Ak Parti'nin oylarında, bir önceki seçimlere nazaran kısmi bir düşüş gözlemlense de, bu değişim seçimlerin gidişatı üzerinde belirleyici sonuçlara sebebiyet vermemiştir. Daha net bir anlatımla, Harita 1'de de görüldüğü gibi, Akdeniz ve Ege sahil şeridinin bir kısmıyla Trakya dışındaki bütün illerde Ak Parti'nin renklerini görmek mümkündür. Kazanılan belediye başkanlıkları temelinde de, bir önceki seçimlerde olduğu gibi 2009 yılı yerel seçimlerinin tartışmasız galibi yine Ak Parti'dir. Ülke genelinde seçimi gerçekleştirilen 2931 belediye başkanlığının 1490'unu Ak Parti kazanmıştır.

Tablo 21: 2009 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi) (*)
AKPARTİ	37.87	38.28
ANAP	0.28	0.39
BBP	1.20	2.17
BTP	0.15	0.17
CHP	28.49	31.00
DP	0.32	0.50
DSP	4.79	3.54
DTP	1.51	1.80
LDP	0.05	-
MHP	3.96	5.19
MP	0.07	0.09
SAADET	21.07	16.87
TKP	0.18	-

Kaynak: YerelNET (2014).

Üsküdar'da da genel hatları ile benzer bir manzara ile karşılaşılır. 2009 Üsküdar yerel seçimlerinin galibi de yine Ak Parti'dir. Ak Parti'nin bu seçimlerde elde ettiği seçmen desteği, Türkiye ortalamasının neredeyse aynıdır. Tablo 21'de de görüldüğü gibi, Ak Parti'nin gelenekçi kulvarda siyaset yapan kardeşi SP de, il genel meclisi seçimlerinde yüzde 21'in üzerinde oy alarak seçimleri üçüncü sırada tamamlamıştır. Seçimlerde dikkat çeken bir başka husus da iktidar partisi Ak Parti'nin, aynen Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da kısmi bir oy kaybı yaşamış olduğu gerçeğidir. Buna karşın

sol kanadın temsilcisi CHP'nin Üsküdar'daki seçmen desteğinde ise dikkat çekici bir artış göze çarpar. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 37,87 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Adalet ve Kalkınma Partisi, belediye başkanlığını da Mustafa Kara kazanmıştır.

Tablo 22: 2009 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2009	Sağ Partiler Toplamı	63,66	65,03
	Sol Partiler Toplamı	34,54	33,46
	Diğerleri	1,80	1,51
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

2009 yerel seçimlerinin Üsküdar'ın siyasi yapısında meydana getirdiği değişimi anlayabilmek için Tablo 22'ye bir göz atmak gerekir. Bulgular, iktidarın siyasi yapısında, neredeyse gelenekselleşmiş olan sağ siyaset geleneğinin belirleyiciliğinin devam ettiğine işaret etmektedir. Tablo 30'da da açık bir şekilde görüldüğü gibi, sol kanat partilerin Üsküdarlı seçmenlerin üçte birlik seçmem desteğine karşın, sağ partiler neredeyse oyların üçte ikilik bir destek sağlamışlardır.

4.11. 2014 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

Toplumun hali hazırdaki yerel siyasi yapıyı şekillendirmiş olan son 2014 mahalli idareler seçimleri, 30 Mart 2014 tarihinde yapılmıştır. Seçmen ilgisinin son derece yüksek olduğu belediye meclis üyeliği seçimlerine, Türkiye genelinde katılım oranı yüzde 89'un üzerinde (yüzde 89,73) olmuştur. Seçimlerde kayıtlı 48.843.157 kişiden, 43.543.717'ü oy kullanmıştır⁴⁰. Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da seçmenlerin seçimlere ilgisi son derece yüksek ve tarihi rekor seviyelerine yakın bir oranda gerçekleşmiştir. Daha net bir ifadeyle, 2014 seçimlerinde Üsküdar'da seçimlere katılım yüzde 89,15 oranında olmuştur.

Türkiye'nin siyasi yapısı, 2014 yılı yerel seçimlerinde partilerin kazandıkları belediye başkanlıkları temelinde incelendiğinde, Harita 2'de net bir şekilde ortaya konulmuş olan manzara ile karşılaşılır. Partilerin elde ettiği seçmen desteği dikkate alındığında, seçimlerde Türkiye genelinde ilk üç sırayı, 2009 seçimlerinde olduğu gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin elde ettiği gerçeği ile karşılaşılır. Kazanılan belediye başkanlığı sayısında da sıralama aynı kalır.

Üsküdar'ın, 2014 yılı yerel seçimleri ile yeni şekillenen siyasi yapısına ilişkin ipuçlarını ise Tablo 23'te bulmak mümkündür. Türkiye genelinde olduğu gibi, bu seçimlerin Üsküdar'daki galibi, Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Bu seçimlerde yüzde 45,7 oranında oy alan Ak Parti, Üsküdar'daki seçmen desteğini de yüzde 20,6 oranında arttırmayı başarmıştır. Bir partinin girdiği yerel seçimleri üst üste kazanmış olması, siyasi tarihte eşine sık rastlanan bir durum olmayıp, sosyolojik açıdan çok önemli anlamlar ifade eder. Bu bir bakıma, Ak Parti'nin siyaset yapma geleneğinin ve Ak Partili belediye başkanlarının hizmet anlayışının Üsküdarlı seçmenler tarafından kabul ve onay gördüğünün de teyididir. Özetle, Üsküdar belediye başkanlığı seçimlerini, yüzde 45,66 gibi son derece yüksek bir oy oranıyla Adalet ve Kalkınma Partisi, belediye başkanlığını da Hilmi Türkmen kazanmıştır. Ancak Üsküdar'da seçimleri ikinci sırada tamamlayan CHP'nin de bu seçimlerde Ak Parti'yi bir hayli zorladığı gözlerden kaçmaz.

Tablo 23: 2014 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)	
	Üsküdar (Belediye Başkanlığı)	Üsküdar (Belediye Meclisi)
AKPARTİ	45.66	44.2
BBP	0.62	1.03
BTP	0.10	0.12
CHP	43.25	40.64
DP	0.10	0.24
DSP	0.09	0.12
HDP	1.89	2,23
HEPAR	0.15	0.23
İP	0.19	0.33
MHP	5.48	6.83
SAADET	2.21	3.48
TKP	-	0.19
YURTP	0.16	-

Kaynak: YerelNET (2014) ve YSK (2014).

Öte yandan Türkiye'nin siyasi yapısını ve bu yapıdaki değişimi daha iyi anlayabilmek için, seçim sonuçlarını, yerel gücün siyasi yelpazeye dağılımı bakımından da dikkatlice analiz etmek gerekir. Yerel siyasi elitlerin siyasi yelpazeye dağılımı önce Türk toplumu genelinde incelendiğinde, daha önceki seçimlerde olduğu gibi yine sağ siyaset geleneğinin ezici bir üstünlüğü göze çarpar. Sağ partiler, 2014 yerel seçimleri ile yeniden şekillenen ülkenin yerel siyasi yapısında, siyasi temsil gücünün de dörtte üçünü elde etmeyi

başarmıştır. Daha net bir anlatımla, bir önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerde de, Türk toplumunun siyasi yapısına sağ siyaset anlayışı damgasını vurmuştur. Hatta sağ partilerin, 2014 yerel belediye başkanlığı seçimlerinde elde ettiği toplam yerel temsil gücünde, 2009 belediye başkanlığı seçimlerine kıyasla kısmi artış da gözlemlenir.

Tablo 24: 2014 Yılı Yerel Seçimleri Üsküdar Sonuçları

		Üsküdar Sonuçları	
		Belediye Meclisi	Belediye Başkanlığı
2014	Sağ Partiler Toplamı	56,26	54,43
	Sol Partiler Toplamı	41,28	43,53
	Diğerleri	2,46	2,04
Toplam		100	100

Kaynak: Araştırmacının 2014 yılında gerçekleştirdiği araştırma verileri temel alınarak düzenlenmiştir.

Öte yandan Üsküdar'ın siyasi yapısındaki yeni durum ve bir önceki seçimlere göre yaşanan değişimi daha iyi anlayabilmek için oyların siyasi yelpazeye dağılımını incelemek gerekir. Tablo 24'teki bulgular, Üsküdar'ın yeni siyasi yapısına dair son derece önemli ipuçları verir. 2014 Üsküdar seçim sonuçları, oyların siyasi yelpazeye dağılımını temelinde analiz edildiğinde de, nitelik bakımından olmasa da nicelik bakımında Türkiye genelindekinden son derece farklı bir durumla karşılaşılır. Bu seçimlerde sağ siyaset geleneği Üsküdar'ın siyasi yapısında, sola karşı bariz bir üstünlük kazanmıştır. Bu saptamanın delilleri, bir önceki seçim sonuçlarında yatmaktadır. Daha net bir ifadeyle 2009 belediye başkanlığı seçimlerinde Üsküdar'da toplamda yüzde 65,03 oranında seçmen desteği elde eden sağ kanat partiler bu seçimlerde yüzde 54'ün üzerine zor çıkabilmişlerdir. Bir başka anlatımla sağ kanadın 2014 belediye başkanlığı seçimlerindeki oy kaybı yüzde 16'yı aşmıştır. Öte yandan sol kanat ise Üsküdar'daki toparlanma sürecini bu seçimlerde de devam ettirmiştir. Sol partiler bir önceki seçimlerde yüzde 33,46 olan toplam seçmen desteğini, bu seçimlerde 43,53'e yükseltmeyi başarmıştır. Bu sol kanat için Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde yaklaşık yüzde 30'luk bir güç artışı manasına gelmektedir.

5. GENEL SEÇİM SONUÇLARI TEMELİNDE DÜNDEN BUGÜNE ÜSKÜDAR

Daha önce de bahsedildiği üzere, ister genel ve isterse yerel olsun seçimler, Türkiye'de demokratik hayatın en temel unsurlarını teşkil eder. Bu husus 1961 ve 1982 anayasalarında da açık bir şekilde teyit ve tespit edilmiştir. 1961 Anayasası'nın 112. maddesinde ve 1982 Anayasası'nın 123. maddesinde, ülkede yönetimin merkezden yönetim ve

yerinden yönetim esaslarına dayandığı açıkça belirtilir. Bu realiteden yola çıkılarak araştırmada 1961'den başlayış 2015 yılına kadar ki tarihsel süreç araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Çalışma genel seçim sonuçları ile sınırlandırılmıştır. Daha net bir anlamla çalışmada, Türkiye'de ve Üsküdar'da siyasi yapısının oluşumu, işleyişi ve değişim dinamikleri, genel seçim sonuçları esas alınarak incelenmiştir. İlk olarak 1961 Anayasası'nın, ülkenin toplumsal ve siyasal hayatına şekil vermeye başlamasından sonra gerçekleştirilen ilk genel seçimler hüviyetine sahip 1961 genel seçimleri incelendi.

5.1. 1961 Yılı Genel Seçim Sonuçları

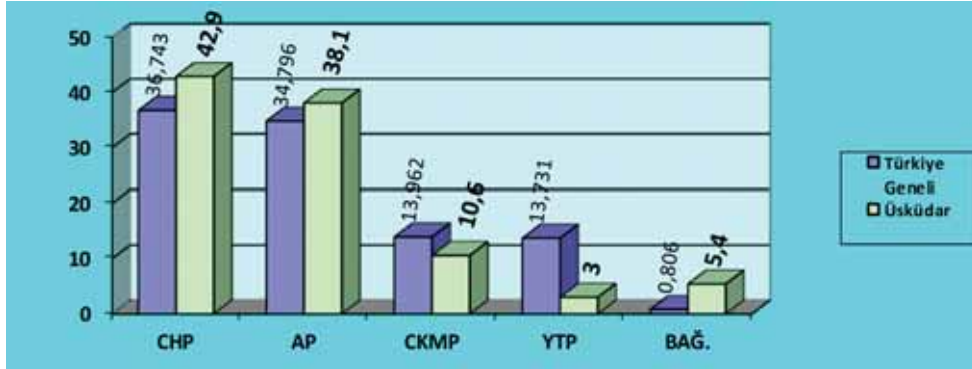
15 Ekim 1961 tarihinde yapılan 1961 parlamento seçimleri de, 1960 Askeri İhtilali'nden sonra yapılan ilk genel seçimler olması nedeniyle, Türk siyasi tarihinde oldukça önemli bir yer tutar. Bu seçimlerde, bir bakıma askeri müdahalenin toplum hayatı ve siyaset üzerindeki etkilerini kısmen de olsa gözlemlene imkânı doğacaktır. Türkiye genelinde seçimlere katılma oranının yüzde 81.42 olduğu bu seçimlere, Üsküdarlı seçmenlerin ilgisi Türkiye ortalamasının çok altında kalmıştır. Daha net bir ifadeyle 1961 genel seçimlerine Üsküdar'da katılım oranı yüzde 73,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 25: 1961 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	CHP	36,743	42,9
2	AP	34,796	38,1
3	CKMP	13,962	10,6
4	YTP	13,731	3
5	BAĞ.	0,806	5,4
	TOPLAM	100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4

Türkiye genelinde yapılan bu seçimlerde CHP, AP, CKMP ve YTP mecliste temsil hakkı kazanmıştır. Tablo 25'te de görüldüğü gibi seçimlerden, yüzde 36.743 oranında oy alan CHP önde çıkmıştır. Seçimleri ikinci sırada tamamlayan parti ise Adalet Partisi'dir. AP de, Yeni Türkiye Partisi (YTP) gibi, Demokrat Parti'nin mirasçısı olma iddiasıyla kurulmuştur. Seçimlerde, 10 Şubat 1954 tarihinde kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne, 1957 seçimlerinden sonra Köylü Partisi'nin de katılması ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını alan CKMP'de, oldukça önemli bir oranda oy alarak bu seçimleri üçüncü sırada tamamlamıştır.

Grafik 5:
1961 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4

Üsküdar'da da, bu seçimlerde benzer bir tablo gözlemlenir. Grafik 5'te de görüldüğü gibi, Türkiye genelindeki duruma benzer şekilde Üsküdar'da da ilk üç sırayı aynı siyasi partiler paylaşmıştır. Değişen sadece kazanılan oyların niceliksel boyutu olmuştur. Daha net bir anlatımla seçimlerde yüzde 42,9'luk seçmen desteği almayı başaran CHP'yi, yüzde 38,1'lik oy oranıyla AP takip eder. Üsküdarlı seçmenlerin yüzde 10'undan fazlasının desteğini almayı başara CKMP ise üçüncü sırayı rakiplerine kaptırmamıştır.

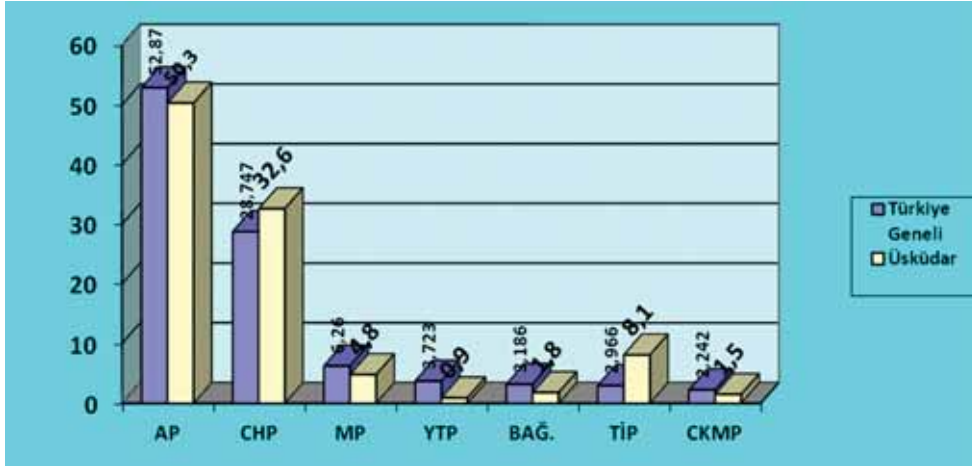
Tablo 26: 1961 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1961	Sağ Partiler Toplamı	62.451	51,7
	Sol Partiler Toplamı	36.743	42,9
	Diğerleri	0.806	5,4
Toplam		100	100

Seçmen oyları temelinde şekillenen siyasi yapı incelendiğinde de önemli bulgularla karşılaşılır. Oyların siyasi yelpazeye dağılımında, Tablo 26'da da görüldüğü gibi hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar özelinde, sağ yelpazenin mutlak bir üstünlüğü gözlemlenir. Sol partilerin Üsküdar'da elde ettikleri toplam seçmen desteği, Türkiye ortalamasının çok üzerinde olsa da, sağ partilerin toplam oylarının gerisinde kalmıştır. Özetle sağ siyaset geleneği bu seçimlerde, her şeye rağmen, ilçenin siyasi yapısına damgayı vurmaya başlamıştır.

5.2. 1965 Yılı Genel Seçim Sonuçları

1965 genel seçimleri 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde, seçimlere seçmenin ilgisinde hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar özelinde dikkat

Grafik 6:
1965 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5

çekici bir düşüş gözlemlenir. Türkiye genelinde katılım oranı, bir önceki seçimlere oranla yüzde 12,5 civarında düşüş göstererek, yüzde 71,26 olarak gerçekleşmiştir. Üsküdar özelinde de benzer bir durum göze çarpar. Önceki seçimlerde yüzde 73'lerde seyreden katılım oranı, bu seçimlerde 64'lere kadar gerilemiştir. Daha net bir ifadeyle 1965 genel seçimlerinde, Üsküdarlı seçmenlerin aktif siyasi ilgilerinde yüzde 12'yi aşan bir düşüş gözlemlenir.

Tablo 27: 1965 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	AP	52,870	50,3
2	CHP	28,747	32,6
3	MP	6,260	4,8
4	YTP	3,723	0,9
5	BAĞ.	3,186	1,8
6	TİP	2,966	8,1
7	CKMP	2,242	1,5
TOPLAM		100	

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5

Tablo 27 ve Grafik 6'da da görüldüğü gibi, bu seçimlerde Türkiye genelinde bağımsızlar dışında altı siyasi parti meclise girmeyi başarmıştır. Seçim sonuçları, siyasi partilerin kazandıkları seçmen desteği açısından değerlendirildiğinde, Türkiye genelinde

seçimin galibinin Adalet Partisi olduğu açıkça görülür. 1961 seçimlerini yüzde 34,8'lik oy oranı ile CHP'nin ardından ikinci sırada tamamlayan AP, bu seçimlerde yüzde 52.87 oranında oy alarak, seçimlerin mutlak galibi olmuştur. AP'nin bu başarısı, 1950 seçimlerinde yüzde 53.59'luk gücü elde eden DP'nin başarısını andırmaktadır.

Genel görünüm itibariyle Üsküdar sonuçları oldukça benzer bir durum sergiler. Üsküdar'da da seçimlerin galibi, yüzde 50'nin üzerinde seçmen desteği almayı başaran Adalet Partisi'dir. Grafik 6'da da görüldüğü gibi, seçmenlerin üçte birine yakın desteğini elde eden CHP ise ikinci sırada yer almıştır. Üsküdar'ın siyasi yapısında üçüncü sırada pay almayı başaran parti ise Türkiye genelinden çok farklı bir şekilde TİP olmuştur. TİP, Üsküdar'da, Türkiye ortalamasından üç kata yakın fazla oy almayı başarmıştır.

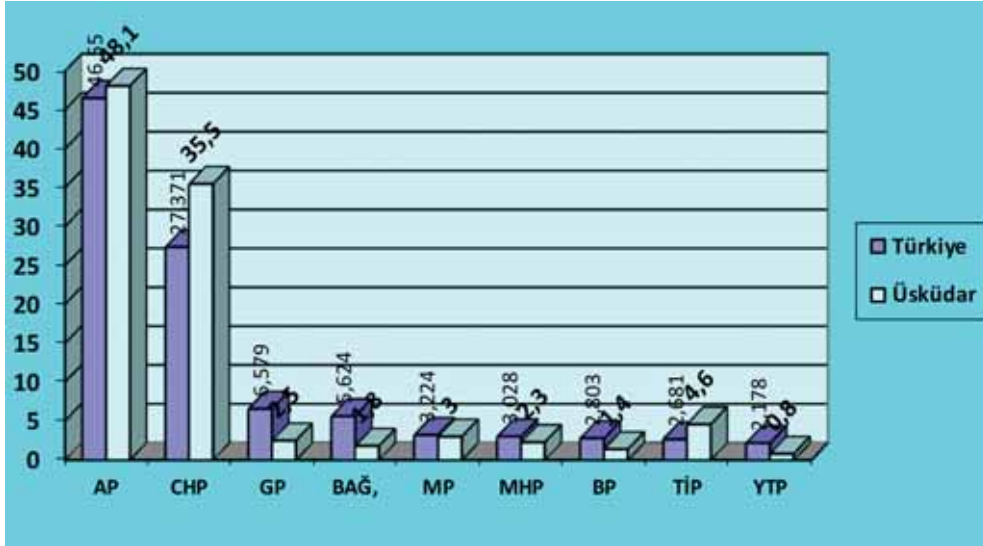
Tablo 28: 1965 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1965	Sağ Partiler Toplamı	65.101	57,5
	Sol Partiler Toplamı	31.713	40,7
	Diğerleri	3.186	1,8
Toplam		100	100

Siyasi yapı, oyların siyasi yelpazeye dağılımı esası temelinde incelendiğinde ise bir önceki seçimleri hatırlatan bir tablo ile karşılaşılır. Daha net bir anlatımla, Tablo 28'de de görüldüğü gibi Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar özelinde de siyasi yapıya, sağ siyaset geleneği damgasını vurmuştur. Hatta bunu, bir önceki seçimlere kıyasla gücünü daha da arttırarak başarmıştır.

5.3. 1969 Yılı Genel Seçim Sonuçları

1969 parlamento seçimleri 12 Ekim 1969 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlerde Türkiye genelinde seçimlere katılım oranı tarihi dip seviyesine inmiştir. Oransal bakımdan ifade edilmek gerekirse Türkiye genelinde katılım oranı, yüzde 71'den yüzde 64'e kadar gerilemiştir. Daha net bir ifadeyle, 1965 genel seçimlerinde başlayan seçimlere katılım oranındaki düşüş, yaklaşık yüzde 9,7 oranında gerileme ile 1969 genel seçimlerinde de sürmüştür. Üsküdar'da seçimlere katılım oranında da, Türkiye genelindeki duruma benzer bir değişim göze çarpar. Üsküdarlı seçmenlerin siyasete olan ilgilerinde, 1961 genel seçimlerinden sonra başlayan düşüş trendi bu seçimlerde en düşük seviyesini görmüştür. 1965 seçimlerine kıyasla yüzde 16'dan fazla düşerek, yüzde 53,7'ye kadar gerilemiştir.

Grafik 7:
1969 Genel Seçimlerinde Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6

Tablo 29: 1969 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	AP	46,550	48,1
2	CHP	27,371	35,5
3	GP	6,579	2,5
4	BAĞ.	5,624	1,8
5	MP	3,224	3
6	MHP	3,028	2,3
7	BP	2,803	1,4
8	TİP	2,681	4,6
9	YTP	2,178	0,8
TOPLAM		100	

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6

1969 genel seçimlerinde, bağımsızların dışında 8 parti parlamentoda temsil başarı-sı göstermiştir. Sonuçların bu yönünü dikkate alan bazı araştırmacılar açısından bu seçimlere, Türk demokrasisinin gelişimi açısından çok büyük önem atfedilir. 1969 genel seçimlerinin, 1965 genel seçimlerinde olduğu gibi, hem aldığı oy hem de çıkardığı milletvekili sayısı bakımından galibi Adalet Partisi'dir. Tablo 29 ve Grafik 7'de

de görüldüğü gibi, bu seçimlerde AP, Türkiye genelinde oyların yüzde 45,55'ini alarak mecliste 256 milletvekilliği kazanmıştır. Ne var ki AP bu seçimlerde, milletvekili sayısını 16 sandalye arttırmış olsa da, bir önceki seçimlere oranla yaklaşık yüzde 12 oranında oy kaybetmiştir. Benzer bir performans sergileyen CHP' de seçimleri ikinci sırada tamamlamıştır.

Üsküdar'ın siyasi yapısının genel durumu da Türkiye geneline bir hayli benzemektedir. Özellikle ilk iki sırayı kazanan partiler incelendiğinde, Türkiye genelinde olduğu gibi Üsküdar'da da seçimlerin galibi AP olurken, onu CHP izlemiştir. Ancak niceliksel bakımdan durum bu kez Türkiye genelinden biraz farklılık arz eder. Hem AP ve hem de CHP Üsküdar'da, Türkiye genelinde kazandıklarından çok daha yüksek bir oy oranına ulaşmıştır.

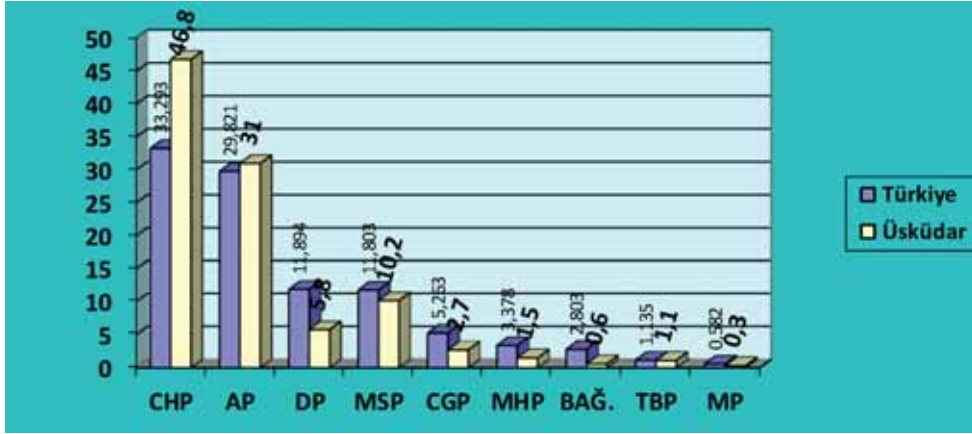
Tablo 30: 1969 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1969	Sağ Partiler Toplamı	61.521	56,7
	Sol Partiler Toplamı	32.855	41,5
	Diğerleri	5.624	1,8
Toplam		100	100

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı faktörü temelinde siyasi yapı incelendiğinde de bir önceki seçimleri çağrıştıran sonuçlarla karşılaşılır. 1969 seçimlerinde sağ kanat partiler, Türkiye genelinde toplamda 61,5'i aşan güce ulaşmıştır. Tablo 30'da da görüldüğü gibi, toplamda yüzde 56,7'lik oy oranı ile sağ kanat partiler, Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki ağırlığını sürdürmüştür. Ancak sol kanat partiler Üsküdar'da, toplamda Türkiye ortalamasını üzerinde bir başarı elde etmiştir.

5.4. 1973 Yılı Genel Seçim Sonuçları

12 Mart Askeri Müdahalesinden sonra yapılan ilk genel seçimler olması bakımında siyasi ve toplumsal hayatımızda ayrı bir yeri olan 1973 parlamento seçimleri, 14 Ekim 1973 tarihinde yapılmıştır. Türkiye genelinde seçimlere katılım, yüzde 66,8 civarında olmuştur. Genel açısından değerlendirildiğinde, 1973 genel seçimlerinde halkın seçimlere ilgisinde, bir önceki seçimlere oranla 2,5 puana yakın bir artış gözlemlense de, incelenen dönemde yapılan parlamento seçimlerinde en düşük ikinci katılım oranı olarak tarihe geçmiştir. Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere ilgisi ise Türkiye geneli ortalamasının da altında olmuştur. Daha net bir ifadeyle Üsküdar'da 1973 genel seçimlerine katılım oranı yüzde 60 civarında olmuştur.

Grafik 8:
1973 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7

Tablo 31: 1973 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	CHP	33,293	46,8
2	AP	29,821	31
3	DP	11,894	5,8
4	MSP	11,803	10,2
5	CGP	5,263	2,7
6	MHP	3,378	1,5
7	BAĞ.	2,803	0,6
8	TBP	1,135	1,1
9	MP	0,582	0,3
	TOPLAM	100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7

1973 parlamento seçimleri, partiler kazandıkları oy oranı temelinde incelendiğinde, Türk toplumunun siyasi yapısı ve bu yapıda yaşanan değişime dair oldukça önemli ipuçları verir. Aynı saptama Üsküdar'ın siyasi yapısı açısından da geçerlidir. Bu seçimleri ele alınan öteki seçimlerden farklı kılan en önemli sonuç belki de CHP'nin, 1950 yılında iktidarı DP'ye devretmesinden itibaren başlayana süreç içinde ikinci kez seçimleri ilk sırada tamamlamış olmasıdır.

Tablo 31 ve Grafik 8'de de görüldüğü gibi, CHP Üsküdar'da da seçimi birinci sırada tamamlamıştır. Hatta 1973 seçimlerinde, Ecevit'in liderliğindeki CHP, Türkiye genelinde

kazandığı başarıdan çok daha büyüğüne Üsküdar'da elde etmiştir. Bu seçimlerde Türkiye genelinde yüzde 33.29 oranında oy alan CHP, oylarını 1969 seçimlerine kıyasla yüzde 23.86 oranına arttırmış ve 185 milletvekilliği kazanmıştır. CHP'nin Üsküdar'daki oy oranlarındaki artış ise yüzde 31'i aşmıştır. 1973 genel seçimleri AP açısından ise tarihi bir yenilgi ile sonuçlanmıştır. Bir önceki seçimlere oranla hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar özelinde büyük bir güç kaybı yaşamıştır. AP'nin Üsküdar'daki yüzde 35,6'ya ulaşmıştır.

Tablo 32: 1973 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

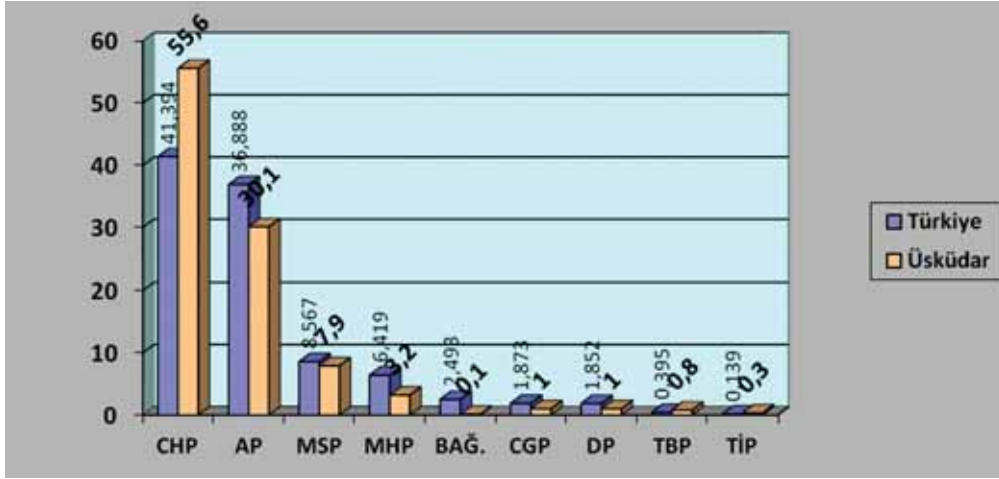
		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1973	Sağ Partiler Toplamı	62.8	51,5
	Sol Partiler Toplamı	34.4	47,9
	Diğerleri	2.8	0,6
Toplam		100	100

Toplumun siyasi yapısında yaşanan değişimi anlayabilmek için oyların siyasi yelpazeye dağılımının da incelenmesi faydalı olur. Tablo 32'de de görüldüğü gibi gelenek bu seçimlerde de bozulmamış, Türkiye geneli ve Üsküdar'da, sağ siyaset geleneği ağırlıklı konumunu 1973 seçimlerinde de sürdürmüştür. Hatta sağ siyaset geleneği Türkiye genelindeki gücünü kısmen de olsa arttırmıştır. Buna karşın sağ kanat, Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde kan kaybetmeye devam etmiştir.

5.5. 1977 Yılı Genel Seçim Sonuçları

1977 yılı parlamento seçimleri 5 Haziran 1977 tarihinde yapılmıştır. Toplum genelinde 1969 genel seçimlerinde, çok partili dönem bazında tarihi dip seviyesini gördükten sonra, yükselişe geçen seçimlere katılım oranındaki trend, 1977 parlamento seçimlerinde de sürmüştür. Türkiye genelinde seçimlere katılım oranı yüzde 72.42 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde vatandaşların siyasete olan ilgisinde bir artış olurken, Üsküdar'da ise kısmi de olsa bir gerileme gözlemlenir. Bu seçimlerde Üsküdar'da katılım yüzde 60,8'den, yüzde 58,6'ya gerilemiştir.

1970'li yıllarda, Türk toplumunun toplumsal ve siyasal hayatında belirleyici konumda bulunan iki siyasi elit Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'tir. Bu iki lider takip eden süreçte de, bazı dönemsel kesintiler yaşansa da, toplumun siyasi ve toplumsal hayatında belirleyici olma özelliklerini sürdürmeye devam edecektir. 1970'li yılların başından itibaren toplumsal yapıda geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmaya başlayan Ecevit faktörü, 1977 genel seçimlerinin sonucunun CHP lehine şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Grafik 9:
1977 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=8

Tablo 33: 1977 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	CHP	41,394	55,6
2	AP	36,888	30,1
3	MSP	8,567	7,9
4	MHP	6,419	3,2
5	BAĞ.	2,493	0,1
6	CGP	1,873	1
7	DP	1,852	1
8	TBP	0,395	0,8
9	TİP	0,139	0,3
	TOPLAM	100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=8

Bu seçimlerde Türkiye genelinde, tarihi bir başarıya imza atan CHP, çok partili dönem Türk siyasi hayatında, genel seçimlerde ilk kez bir sol partinin ulaştığı en yüksek seçmen desteğini elde etmiştir. Daha net bir ifadeyle, 1977 genel seçimlerinde Ecevit'in CHP'si yüzde 41.394'lük bir seçmen desteğiyle birinci parti olmakla kalmamış, en yakın rakibi Demirel'in AP'sine yüzde 12.24 oranında fark atmıştır (Tablo 33 ve Grafik 9).

1977 parlamento seçimleriyle yeniden şekillenen Üsküdar'ın siyasi yapısı genel hatlarıyla, Türk toplumunun gidişatına benzer bir görünüm sergiler. Bununla birlikte solun en büyük temsilcisi konumundaki CHP, Üsküdar'ın siyasi yapısında önceki seçimlerde

yakaladığı yükseliş ivmesini bu seçimlerde de sürdürmeye başarmıştır. Grafik 9'da da görüldüğü gibi CHP bu seçimlerde Üsküdar'da elde ettiği yüzde 55,6'lık oy oranıyla, bu ilçenin siyasi hayatında belirleyici konuma ulaşmıştır. Sağın büyük temsilcisi AP ise, kısmi bir oy kaybı yaşasa da, bir önceki seçimlere yakın bir seçmen desteği elde ederek, Üsküdar seçimlerinden ikinci çıkmayı başarmıştır.

Tablo 34: 1977 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

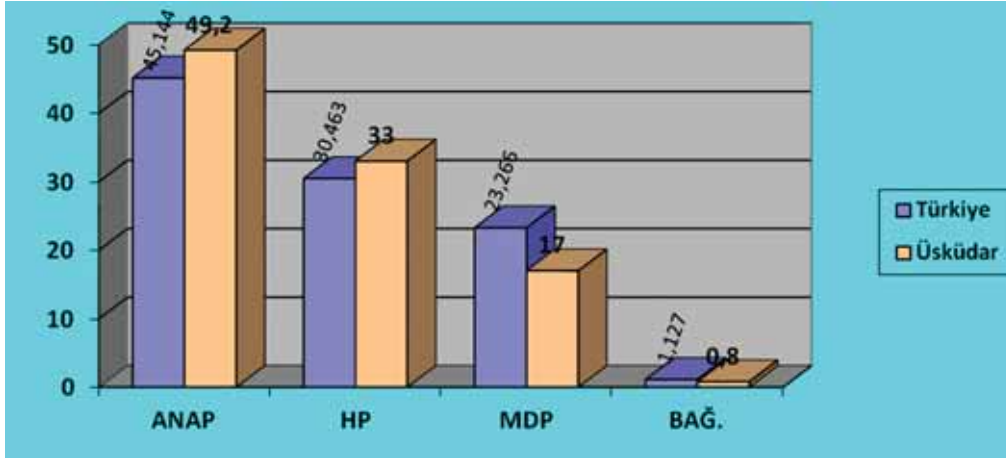
		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1977	Sağ Partiler Toplamı	55.579	43,2
	Sol Partiler Toplamı	41.928	56,7
	Diğerleri	2.493	0,1
Toplam		100	100

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde ise seçimlerin siyasi yapıda meydana getirdiği değişimin boyutları daha bir netlik kazanır. Ecevit'in liderliğindeki CHP'nin elde ettiği büyük başarıya rağmen sol siyaset geleneği, ülkenin siyasi yapısı içinde oransal ağırlık bakımından, sağ kanadın önüne geçememiştir. Bununla birlikte sol kanat toplumun genel siyasi yapısı içinde, hiç de azımsanamayacak bir güç artışı elde etmiştir.

1977 parlamento seçimleri, Üsküdar'ın siyasi yapısında hem niteliksel ve hem de niceliksel olarak, Türkiye'nin genel görünümünde çok daha farklı sonuçlara yol açmıştır. Sol siyaset geleneği Üsküdar'ın siyasi yapısında, incelenen tarihi süreçte ilk kez belirleyici olma konumuna ulaşmıştır. Tablo 34'te de görüldüğü gibi sol kanat partiler 1977 Üsküdar seçimlerinde, toplamda yüzde 56,7'lik bir güç elde etmiştir. Bu oransal olarak sol kanadın başarı hanesine, bir önceki seçimlere kıyasla yüzde 18'lük bir güç artışı olarak geçiyordu.

5.6. 1983 Yılı Genel Seçim Sonuçları

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında yapılan ilk genel seçimler olma niteliğini taşıyan 1983 parlamento seçimleri 6 Kasım 1983'te yapılmıştır. Darbe'nin sebebiyet verdiği olağanüstü şartlarda gerçekleştirilen bu seçimlere siyasi katılım son derece yüksek olmuştur. Kenan Evren liderliğini yürüttüğü askeri cuntanın, milletvekili adaylarının tespitinde bile belirleyici rol oynadığı, normal olmayan bir siyasal atmosferde gerçekleşen 1983 genel seçimlerine Türkiye genelinde katılım yüzde 92.30 oranında gerçekleşmiştir. Seçimlere katılım oranı Üsküdar'da da son derece yüksek seviyelerde olmuştur. Daha net bir anlatımla, Üsküdar'da katılı oranı yüzde 89,9 gibi tarihi rekor seviyelerinde gerçekleşmiştir. Bir bakıma bu oran, Üsküdar'da yaşayan her 10 vatandaşın 9'unun sandığa

Grafik 10:
1983 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9

giderek, en temel vatandaşlık hak ve sorumluluklarından birini yerine getirdiği manasına geliyordu.

Tablo 35: 1983 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	ANAP	45,144	49,2
2	HP	30,463	33
3	MDP	23,266	17
4	BAĞ.	1,127	0,8
TOPLAM		100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9

Tablo 35 ve Grafik 10'da da görüldüğü gibi, sol kanadın bu seçimlerdeki temsilcisi Halkçı Parti'nin oyları ise yüzde 30'lar civarında seyretmiştir. Klasik bir sosyal demokrat parti niteliğindeki Halkçı Parti, 20 Mayıs 1984'te, 12 Eylül Dönemi'nde, başbakanlık müsteşarlığı yapmış olan Necdet Calp'in genel başkanlığında kurulmuştur. Şener (2006)'in deyişiyle "askeri yönetimce, iktidar partisi olarak tasarlanan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)'ne muhalefet yapması rolü biçilen HP", MDP'ye değil ama ANAP'a karşı ana muhalefet partisi olma görevini üstlenmiştir.

Dört eğilimi birleştirme iddiasıyla ortaya çıkan ve Özal'ın liderliğinde merkez sağa konuşlanan ANAP Üsküdar'da, Türkiye genelinden çok daha büyük bir başarıya imza atmıştır. Üsküdarlı her iki seçmenden birinin desteğini almayı başaran ANAP, 1965 genel

seçimlerinde yüzde 50'nin üzerinde seçmen desteği elde ederek rekor kıran AP'nin ardından, Üsküdar'da, bir sağ partinin kazandığı en yüksek ikinci güce ulaşan parti unvanını da kazanmıştır. Öte yandan bir önceki seçimlerde yüzde 55,6 oranında oy alan solun merkez partisi ise bu seçimlerde aynı başarıyı tekrarlayamamıştır. Daha net bir ifadeyle 1983 seçimlerinde merkez solun Üsküdar'da, yüzde 40,6'yı aşan bir güç kaybı yaşadığı hakikati gözler önüne serilir.

Tablo 36: 1983 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

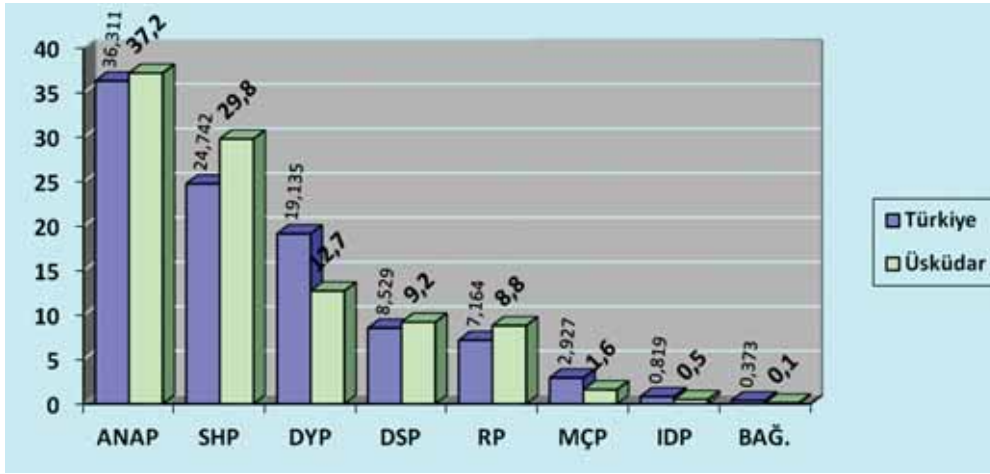
		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1983	Sağ Partiler Toplamı	68.410	66,2
	Sol Partiler Toplamı	30.463	33
	Diğerleri	1.127	0,8
Toplam		100	100

1983 genel seçimlerinde oyların siyasi yelpazeye dağılımı dikkatli bir şekilde incelendiğinde, darbe sonrası yapılan ilk parlamento seçimlerinin ülkenin ve Üsküdar'ın siyasi yapısında meydana getirdiği değişim daha kolay anlaşılır. Tablo 36'da da görüldüğü gibi, sağ siyaset geleneği ülkenin ve Üsküdar'ın siyasi yapısına damgasını vurmuştur. Sağ kanat özellikle de Üsküdar'da zikredilmeye değer bir başarıya imza atmıştır. Daha net bir ifadeyle sağ partiler Üsküdar'daki toplam temsil güçlerini, yüzde 53'ün üzerinde arttırmayı başarmıştır. Tabiri caizse b seçimlerde sağ kanat açısından, Üsküdar'ın siyasi yapısında bir yeniden dirilişe tanık olunur.

5.7. 1987 Yılı Genel Seçim Sonuçları

1987 parlamento seçimleri 29 Kasım 1987 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Seçmen ilgisinin son derece yüksek olduğu bu seçimlerde katılım oranları Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde, rekor seviyelere ulaşmıştır. Türkiye genelinde seçimlere ortalama katılım oranı yüzde 93.28 olarak gerçekleşirken, Üsküdar'da yüzde 92'ye yaklaşmıştır. Daha net bir ifadeyle 1987 genel seçimleri, çok partili dönem Türkiye siyasi tarihinde ülke genelinde ve Üsküdar'da, seçimlere ilgi ve katılımın en yüksek olduğu genel seçimler olarak, Türk siyasi tarihine geçmiştir.

1987 genel seçimleri, Türk toplum ve siyasi hayatı açısından ayrı bir önem arz eder. 12 Eylül Darbesi ile siyasi faaliyetleri yasaklanmış olan Demirel, Erbakan, Ecevit, Türkeş gibi efsanevi liderlerin de seçimlere katılımının önü açılmıştır. 12 Eylül öncesi siyasi liderlerine yönelik siyasi yasaklar, 6 Eylül 1987'de gerçekleştirilen halkoylamasıyla, hukuken kaldırılmıştır. Seçimlere kısa bir süre kala gerçekleştirilen halkoylamasında sonuç, Özal'ın ve Anavatan Partisi'nin yasakların devamından yana tavır koymasına

Grafik 11:
1987 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10

rağmen, yüzde 49.84 hayır oyuna karşın yüzde 50.16 evet oyu ile yasaklı siyasi liderlerin lehine çıktı. Böylece, yasaklı siyasi liderlere aktif siyaset yapma hakkının yasal olarak geri verildi. Siyasi yasakların sona ermesinin ardından önce Süleyman Demirel, Eylül 1987’de yapılan olağanüstü kongrede DYP genel başkanlığını Hüsamettin Cindoruk’tan devraldı. Yine Eylül ayında Bülent Ecevit de DSP genel başkanlığına seçildi. Ekim ayında da, önce Alparslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisi’nin, sonra da Necmettin Erbakan Refah Partisi’nin genel başkanları oldular.

Tablo 37: 1987 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	ANAP	36,311	37,2
2	SHP	24,742	29,8
3	DYP	19,135	12,7
4	DSP	8,529	9,2
5	RP	7,164	8,8
6	MÇP	2,927	1,6
7	IDP	0,819	0,5
8	BAĞ.	0,373	0,1
TOPLAM		100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10

Tablo 37 ve Grafik 11’de açıkça görüldüğü üzere, 1987 parlamento seçimlerinin hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar özelinde galibi ANAP’tır. Bununla birlikte,

İktidarın avantajlarını da kullanarak seçimlere giden ANAP bu seçimlerde, hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar özelinde ciddi bir güç kaybı yaşamıştır. ANAP'ın Türkiye genelinde seçmen desteği yüzde 45,1'den yüzde 36,3'e gerilerken; Üsküdar'daki siyasi gücü yüzde 49,2'den yüzde 37,2'ye düşmüştür. Üsküdar'da İktidar partisinin bu güç kaybında en büyük rolü, Demirel'in liderliğini yaptığı DYP ile Erbakan'ın liderliğindeki RP oynamıştır. Bu seçimlere merkez solun büyük partisi olarak giren SHP'nin Üsküdar'da elde ettiği seçmen desteği de yüzde 30'lar civarında kalmıştır. Solun oylarına ise Ecevit'in DSP'si ortak olmuştur.

Tablo 38: 1987 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

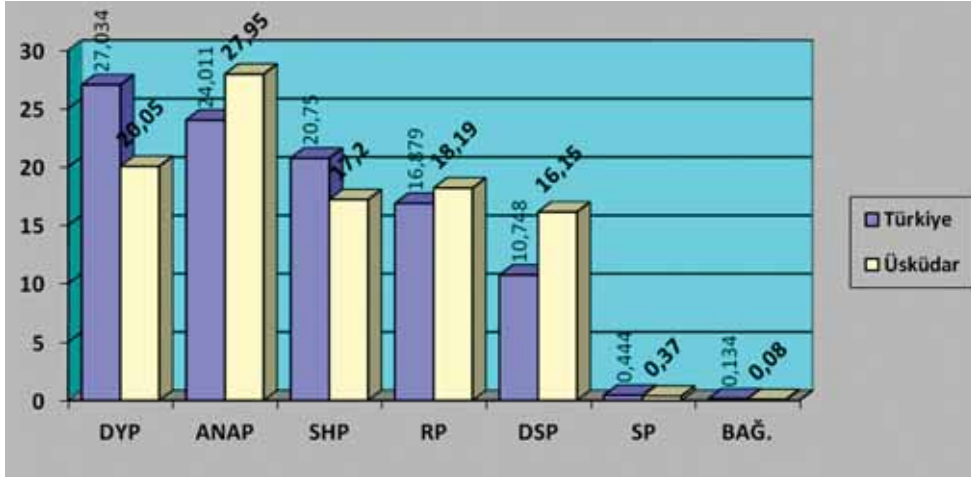
		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1987	Sağ Partiler Toplamı	66.356	60,9
	Sol Partiler Toplamı	33.271	39
	Diğerleri	0.373	0,1
Toplam		100	100

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde siyasi yapı incelendiğinde ise genel boyutlarıyla, bir önceki seçileri çağrıştıran bir sonuç ile karşılaşılır. Daha net bir anlatımla, Tablo 38'de de görüldüğü gibi, hem Türkiye'nin ve hem de Üsküdar'ın siyasi yapısına sağ siyaset geleneği damgasını vurmuştur. Türkiye genelinde seçmenlerin üçte birinin desteğiyle, toplumsal yapıdaki geleneksel gücünü koruyan sağ yelpaze, Üsküdar'ın siyasi yapısındaki belirleyici üstünlüğünü korumayı da başarmıştır.

5.8. 1991 Yılı Genel Seçim Sonuçları

1991 parlamento seçimleri 20 Ekim 1991 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlerde seçmenlerin ilgisinde, Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde bir gerileme gözlemlenir. Türkiye genelinde seçimlere ortalama katılım oranı yüzde 83,9'a gerilemiştir. Bu Türkiye genelinde yaklaşık 10 puanlık bir düşüş manası ifade eder. Üsküdar'da ise 1991 seçimlerine katılım yüzde 77,5 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu tablo, bir önceki seçimlerle kıyaslandığında, 1991 seçimlerinde Üsküdar'da seçmen ilgisinde yüzde 15'i aşan bir gerileme yaşandığı görülür.

Türkiye'nin siyasi hayatında son derece önemli sonuçlar doğuran 1991 genel seçimlerinde, toplam beş parti yüzde 10'un üzerinde oy alarak parlamentoya girmeyi başarmıştır. Tablo 39'da da görüldüğü gibi bu sonuçlar, siyasal yapıda iktidar değişimi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Türkiye genelinde seçimlerden, toplam yüzde 27 civarında oy alan DYP birinci parti olarak çıkmıştır. Hatırlanacağı üzere 1991 seçimlerinin galibi Doğru Yol Partisi, bir önceki seçimlerde yüzde 19'lük oy oranı ve yüzde

Grafik 12:
1991 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11

13'lük bir temsil gücü elde etmişti. 1991 seçimlerinin sonucu DYP'ye yürütme erkini, ANAP'tan devralma yollarını da aralamıştır.

Tablo 39: 1991 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	DYP	27,034	20,05
2	ANAP	24,011	27,95
3	SHP	20,750	17,20
4	RP	16,879	18,19
5	DSP	10,748	16,15
6	SP	0,444	0,37
7	BAĞ.	0,134	0,08
TOPLAM		100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11

Bu seçimler Üsküdar'ın siyasi yapısında da önemli değişimler meydana getirmiştir. Tablo 39 ve Grafik 12'de de görüldüğü gibi Üsküdar'da seçimleri ilk iki sırada merkez sağdan iki parti ANAP ve DYP kazanmıştır. Üsküdar'da 1991 seçimlerinin galibi, bir önceki seçimlerde olduğu gibi yine ANAP'tır. Bununla birlikte ANAP yüzde 37,2'den yüzde 27,95'e gerilemiştir. Buna karşın DYP Üsküdar'daki seçmen desteğini yüzde 12'lerden yüzde 20'lerin üzerine taşımıştır. Bu seçimlerde, Üsküdar özelinde en büyük kaybı, SHP yaşamıştır. Merkez solun büyük temsilcisinin Üsküdar'daki güç kaybı yüzde 42'yi aşmıştır.

Tablo 40: 1991 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

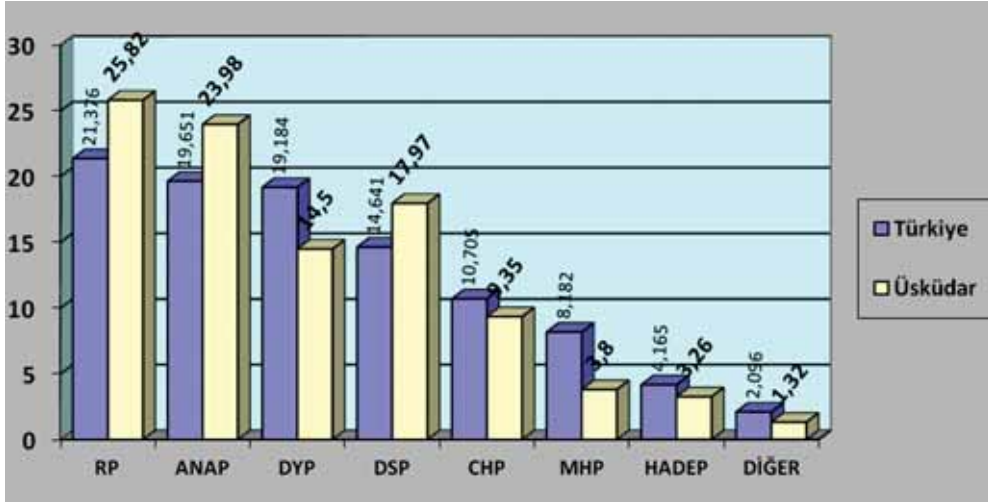
		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1991	Sağ Partiler Toplamı	67.924	66,57
	Sol Partiler Toplamı	31.942	33,35
	Diğerleri	0.134	0,08
Toplam		100	100

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı temelinde siyasi yapı incelendiğinde ise ülke genelinde ve Üsküdar'da ortaya çıkan yeni tablo daha bir anlamlı hale gelir. Tablo 40'da da görüldüğü gibi, 1983 genel seçimlerinde başlayan gelenek bozulmamış, sağ gelenek Üsküdar'ın siyasi yapısındaki ağırlığını sürdürmüştür. Daha net bir ifadeyle sağ kanat partiler toplamda Üsküdarlı seçmenlerin üçte ikisinin desteğini almayı başararak bu ilçemizde, Türkiye genelindekine çok yakın bir güce ulaşmıştır. Yelpazenin sağ kanadı 1991 parlamento seçimlerinde, Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki gücünü, bir önceki seçimlere kıyasla yaklaşık yüzde 10 civarında arttırmıştır.

5.9. 1995 Yılı Genel Seçim Sonuçları

1995 parlamento seçimleri, 24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleştirildi. Bu seçimlerde hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da, seçmenlerin seçimlere ilgisinde kısmi de olsa bir artış gözlemlenir. Daha net bir ifadeyle 1995 seçimlerinde Türkiye genelinde seçimlere katılım yüzde 85.20 civarında gerçekleşirken, Üsküdar'da ise bu oran, yaklaşık 5 puan artarak yüzde 83'e yaklaşmıştır.

Oyların siyasi partilere dağılımı temelinde incelendiğinde 1995 genel seçimlerinin, Türkiye'nin siyasi yapısında, son derece çarpıcı sonuçlar doğurduğu gerçeği ile karşılaşılır. Kimilerinin "post modern darbe" olarak da nitelendirdiği "28 Şubat sürecini" büyük ölçüde, İlk üç sırayı sağ partiler paylaştığı bu seçimlerin sonucu hazırlamıştır. Türk siyaset ve toplum yaşamında çok önemli bir yeri olan bu seçimlerde, 12 siyasi parti ve bağımsız adaylar siyasi yarış içinde olmuşlardır. Seçimlerin sonucunda ise, 5 siyasi parti yüzde 10'luk barajı aşmış ve meclis çatısı altında temsil edilme hakkı kazanmıştır. Bu 5 siyasi partiye ilaveten, ANAP ile seçim ittifakı yaparak meclise girmeyi başaran Büyük Birlik Partisi milletvekilleri, kendi partilerine dönmesiyle parlamentodaki siyasi parti sayısı altıya yükselmiştir (Arslan, 2003-b: 8).

Grafik 13:
1995 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12

Tablo 41: 1995 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	RP	21,376	25,82
2	ANAP	19,651	23,98
3	DYP	19,184	14,5
4	DSP	14,641	17,97
5	CHP	10,705	9,35
6	MHP	8,182	3,8
7	HADEP	4,165	3,26
8	DİĞER	2,096	1.32
TOPLAM		100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12

Bu seçimlerin partiler bazındaki belki de en önemli sonucu, Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve Refah Partisi'nin seçimlerden galip çıkmasıdır. Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde, oylarını çok büyük boyutlarda arttırarak bu başarıya ulaşmıştır. Tablo 41'de Grafik 13'te görüldüğü gibi, Erbakan ve ekibi Üsküdar'da, Türkiye ortalamasının da üzerinde bir seçmen desteğine ulaşmış, oy oranlarını da yüzde 25'in üzerine taşımıştır. RP'nin, bir önceki seçimlere kıyasla bu seçimlerde elde ettiği oy artışı, yüzde 41'in üzerine çıkmıştır. RP'yi küçük bir oy farkıyla ANAP izlemiştir. Üçüncü sırayı ise Üsküdar'da, Türkiye ortalamasının üzerinde bir başarı gösteren Ecevit'in DSP'si kapmıştır.

Tablo 42: 1995 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

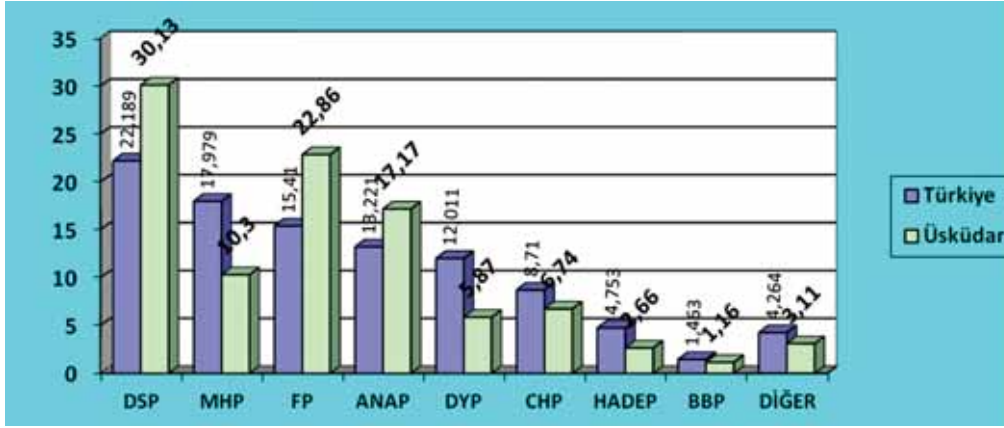
		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1995	Sağ Partiler Toplamı	68,393	68,1
	Sol Partiler Toplamı	25,346	27,32
	Diğerleri	6,261	4,58
Toplam		100	100

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı dikkate alınarak siyasi yapı incelendiğinde de, sağ partilerin bireysel başarılarının, sağ kanadın siyasi yapıdaki gücüne yansıdığı gerçeği ile karşılaşılır. Tablo 42'de görüldüğü gibi, Türkiye genelinde olduğu gibi, Üsküdar özelinde de seçmenlerin sağ siyaset anlayışına verdiği destek yüzde 68'i aşmıştır. Bu oranlar 1995 seçimlerinde, sağ kanadın hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da, 1991 seçimleri ile kıyaslandığında daha yüksek bir siyasi güce ulaştığı sonucu ortaya çıkar. Sol kanadın Türkiye genelinde ve Üsküdar'da yaşadığı oy kaybı bu seçimlerde de sürmüştür. Solun Üsküdar'daki kaybı yüzde 18'i aşmıştır.

5.10. 1999 Yılı Genel Seçim Sonuçları

1999 parlamento seçimleri 18 Nisan 1999'da yapılmıştır. Bu seçimlerde Türkiye genelinde seçmen ilgisi, 1991 ve 1995 genel seçimlerine kıyasla artarak devam etmiştir. Seçmen ilgisindeki artış, Üsküdar'da da devam etmiştir. Özetle Türkiye genelinde ortalama seçimlere katılım oranı yüzde 87.09, Üsküdar'da ise yüzde 84,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran bir önceki katılım oranından yüksek olsa da, Türkiye geneli ortalamasının oldukça altında kalmış olması bakımından dikkat çekicidir.

1999 parlamento seçimleri, birçok sürpriz sonucu da beraberinde getirmiştir. Dünyanın içinde bulunduğu konjonktürel duruma, Türkiye'nin kendine özgü şartları da eklenince, toplumsal psikolojide milliyetçilik duygularında bir yükseliş yaşanmıştır. Bu durum seçim sonuçlarına da yansımıştır. Türkiye genelinde DSP ve MHP bu seçimlerde tam bir oy patlaması gerçekleştirmiştir. Birçok siyasi otoriteyi şaşkırtıp, kamuoyu şirketlerini yanılta 1999 genel seçimleri, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tarihinde çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Belki de bu sonuçların en önemlisi, ülkenin içinde bulunduğu koşulların ve dış güçlerin kışkırtmasının da etkisiyle, 1970'li yıllarda karşı saflarda birbirlerine karşı siyasi savaşım içinde olan, "düşman kardeşler" DSP ve MHP'yi barıştırmış olmasıdır. Seçimleri ilk iki sırada bitiren bu iki siyasi parti, dördüncü sıradaki ANAP'ın da desteğini alarak, 28 Mayıs 1999 tarihinde (Doğan, 2006: 145), Ecevit'in başbakanlığında, "DSP-MHP-ANAP" Üçlü Koalisyon Hükümeti'ni kurmuştur.

Grafik 14:
1999 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13&il_id=0

Tablo 43: 1999 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	DSP	22,189	30,13
2	MHP	17,979	10,3
3	FP	15,410	22,86
4	ANAP	13,221	17,17
5	DYP	12,011	5,87
6	CHP	8,710	6,74
7	HADEP	4,753	2,66
8	BBP	1,463	1,16
9	DİĞER	4,264	3,11
	TOPLAM	100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13&il_id=0

Oyların siyasi partilere dağılımı incelendiğinde, hem Türkiye ve hem de Üsküdar'da seçimlerin galibi, Ecevit'in liderliğini yaptığı DSP olmuştur. Tablo 43 ve Grafik 14'te de görüldüğü gibi, Türkiye genelinde yüzde 22'nin üzerinde bir siyasi destek elde eden DSP, Üsküdar'da bu başarısını çok daha ileri boyutlara taşımıştır. Üsküdarlı seçmenlerden ikinci en yüksek seçmen desteğini ise Erbakan'ın liderliğini yaptığı FP elde etmiştir. Bu partileri sağ kanattan iki parti ANAP ve MHP izlemiştir. Bu sonuçlar arasında özellikle MHP'nin Üsküdar'da yüzde 10'u aşan oranda bir seçmen desteğine ulaşmış olması dikkat çekicidir. Bu oy oranı, sağ kanadın milliyetçi cenahında iktidar mücadelesine giren MHP'nin, Üsküdar'da ulaştığı en yüksek oy oranıdır.

Tablo 44: 1999 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

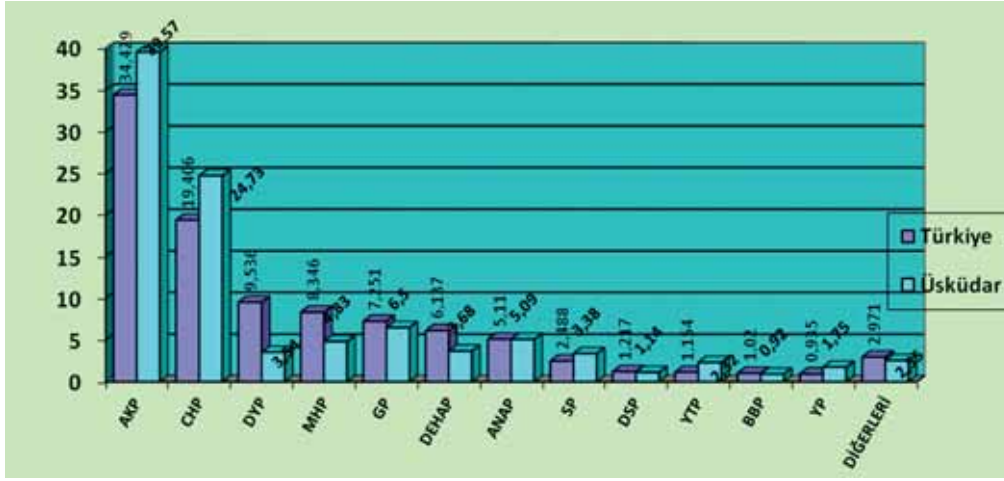
		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
1999	Sağ Partiler Toplamı	60,084	57,36
	Sol Partiler Toplamı	30,899	36,87
	Diğerleri	9,017	5,77
Toplam		100	100

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde, 1999 seçimlerin ülkenin ve Üsküdar'ın siyasi yapısında meydana getirdiği yeni görünüm daha bir anlaşılır hale geliri Tablo 44'te de görüldüğü gibi, 1999'da da gelenek değişmemiş, genel seçimlerden sağ kanat galip çıkmıştır. Ne var ki sağ kanadın toplam seçmen desteğinde, geçmiş seçimlere kıyasla önemli bir azalma göze çarpar. Bir önceki seçimlerde sağ kanadın Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde seçmen desteğinin yüzde 68'lerin üzerinde olduğu hatırlandığında bu değişimin boyutları daha bir netlik kazanır. Öte yandan sol kanat ise hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da bir toparlanma yaşamıştır. Sol kanadın bir önceki seçimlerde Üsküdar'da, yüzde 27,3 civarında olan temsil gücü, bu seçimlerde 37'ye yaklaşmıştır. Daha net bir ifadeyle 1999 genel seçimlerinde sol yelpaze, Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki gücünü yüzde 35 oranında arttırmayı başarmıştır.

5.11. 2002 Yılı Genel Seçim Sonuçları

2002 parlamento seçimleri 3 Kasım 2002'de gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlere Türkiye genelinde ve Üsküdar'da, seçmen ilgisinde ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir. 2002 seçimlerinde Türkiye genelinde seçimlere katılım oranı yüzde 79.10 olarak gerçekleşmiştir. 1999 genel seçimlerinde Türkiye genelinde katılım oranının yüzde 87.09 olduğu dikkate alındığında, siyasi katılımda yüzde 8 civarında düşüş yaşanmış olduğu gerçeği ile karşılaştırılır. Öte yandan Üsküdarlı seçmenlerin seçimlere katılımında da benzer bir düşüş gözlemlenir. Önceki seçimlerde Üsküdar'da, yüzde 84,3 civarında olan seçimlere katılım oranı, 2002 seçimlerinde yüzde 77,7'e gerilemiştir.

18 siyasi parti ve bağımsızlar seçimlerde iktidar olma mücadelesi verdiği 2002 genel seçimleri, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısı açısından oldukça önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Seçimler öncesinde Türkiye'nin siyasi yapısında aşırı bir dağılma göze çarpar. Siyasi yapıdaki bu aşırı bölünmüşlük, seçimler sonucunda ortaya çıkan siyasi tabloya da yansdı. Seçmen, çok sayıda partinin sebebiyet verdiği bu aşırı bölünmüşlüğe sandıkta, yoğunlaşma ile tepkisini gösterdi. Bu seçimlerin sonucunda, yalnızca iki parti yüzde 10'luk ülke barajını barajı aşarak parlamentoda temsil hakkı kazandı. Bunlardan biri Ak Parti, diğeri ise CHP'dir.

Grafik 15:
2002 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14

Tablo 45: 2002 Türkiye Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	AK PARTİ	34,429	39,57
2	CHP	19,406	24,73
3	DYP	9,536	3,54
4	MHP	8,346	4,83
5	GP	7,251	6,5
6	DEHAP	6,137	3,68
7	ANAP	5,110	5,09
8	SP	2,488	3,38
9	DSP	1,217	1,14
10	YTP	1,154	2,32
11	BBP	1,020	0,92
12	YP	0,935	1,75
13	DİĞERLERİ	2,971	2,55
	TOPLAM	100	100

Kaynak: TÜİK (2014) ve http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14

Hem Üsküdar özelinde ve hem de Türkiye genelinde seçimlerin galibi, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki Ak Parti oldu. Tablo 45 ve Grafik 15'te de görüldüğü gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi Türkiye genelinde yüzde 34,43 civarında seçmen desteği elde

etti. Erdoğan'ın İstanbul'un en önemli ilçelerinden Üsküdar'dan aldığı siyasi destek ise Türkiye ortalamasının çok üzerinde oldu. Ak Parti'nin Üsküdar'da girdiği ilk seçimlerde elde ettiği seçmen desteği yüzde 40'a yaklaştı.

Öte yandan, seçimlerde barajı aşabilme başarı gösteren öteki parti ise CHP'dir. Cumhuriyet Halk Partisi 2002 parlamento seçimlerinde, Türkiye genelinde yüzde 19,41 civarında oy aldı ve ana muhalefet partisi oldu. Oy oranını, bir önceki seçimlere oranla yüzde 122,85 oranında arttıran CHP, parlamentoya 172 milletvekili ile girdi. Bu oy oranı ve çıkardığı milletvekili sayısı ile CHP siyasi yapıda, yüzde 32.18'lik temsil gücüne ulaştı. CHP'nin bir önceki genel seçimlerinde yüzde 8.71'lik seçmen desteği aldığı ve yüzde 10'luk ülke barajını aşıp parlamentoya bile giremediği hatırlandığında sonuçlar AKP açısından olduğu kadar CHP için de büyük bir zafer sayılabilir.

Tablo 46: 2002 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
2002	Sağ Partiler Toplamı	68,418	65,58
	Sol Partiler Toplamı	21.777	28,19
	Diğerleri	9,108	6,23
Toplam		100	100

Oyların Türkiye genelinde ve Üsküdar özelinde siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde, 2002 seçimlerinin siyasi yapıda yol açtığı değişimin boyutları daha iyi anlaşılır. Tablo 46'da da görüldüğü gibi hem Üsküdar'da ve hem de Türkiye genelinde siyasi yapıda üstünlük sağ yelpazededir. Bir başka ifadeyle sağ siyaset geleneği bu seçimlerde, Üsküdar'ın siyasi yapında üçte ikilik bir temsil gücü elde etmiştir. Sağın siyasi yapıdaki yeniden toparlanmasına en büyük katkıyı ise Erdoğan'ın liderliğini yaptığı Ak Parti sağlamıştır.

Bu sebeple, yeri gelmişken bu dönemden itibaren uzun bir süre Türkiye'nin siyasi hayatına damgasını vuracak olan, Adalet ve Kalkınma Partisi ile lideri Recep Tayyip Erdoğan hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, son derece etkileyici bir siyasi kariyere sahiptir. 26 Şubat 1954 İstanbul doğdu ve siyasi kariyerine, Necmettin Erbakan'ın genel başkanlığını yaptığı Milli Selamet Partisi saflarında başladı. 1976 yılında Milli Selamet Partisi Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığı'na ve yine aynı yıl MSP İstanbul İl Başkanlığı'na seçildi⁴¹. Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi mezunu olan başbakan evli ve 4 çocuk babasıdır. 16 yıllık futbolculuk hayatı ve özel sektör yöneticiliği görevlerinden sonra, 12 Eylül 1980 ihtilali sonrasında 1983 yılında kurulan Refah Partisi ile siyasi hayata yeniden döndü. 1984 yılında Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985 yılında da İl Başkanı ve

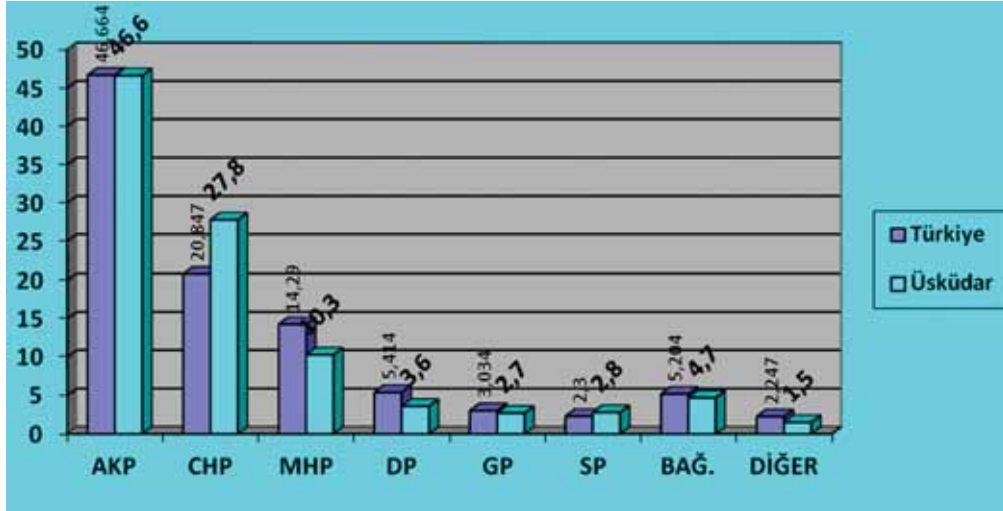
M.K.Y.K üyesi seçildi. 1986 ara seçimlerinde milletvekili adayı, 1989 yılında da Be-yoğlu ilçesinden belediye başkan adayı oldu. 1991 yılında tekrar milletvekili adayı oldu ve parti barajı geçince milletvekili oldu. Tercihli oy sistemi nedeniyle yüksek seçim kurulu milletvekilliğini iptal etti. 27 Mart 1994 seçimlerine kadar İstanbul İl Başkanlığı görevini sürdüren Erdoğan, 27 Mart 1994 seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildi.

2014 yılında, Türkiye'nin siyasi tarihinde ilk kez yapılacak olan seçimlerle Cumhurbaşkanlığına da seçilecek olan Erdoğan, 2000'li yılların başından itibaren merkezi siyasi yapıdaki etkin roller üstlenmeye başlayacaktır. Recep Tayyip Erdoğan, Refah Partisi'nin kapatılmasının ardından kurulan Fazilet Partisi'nin de Anayasa Mahkemesince kapatılması üzerine, bağımsız kalan "Yenilikçi Kanat" milletvekilleri ile birlikte, 14 Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurdu. Seçimlerde 365 milletvekilliği kazanan Ak Parti, parlamentoda yüzde 66,37 oranında temsil gücü elde etti (Tablo 42). Fazilet Partisi'nin gelenekçi kanadı ise 2001 yılında, Recai Kutan'ın başkanlığında, Saadet Partisi'ni kurdu.

Erdoğan, Ak Parti'nin kuruluşundan bir yıl sonra, yani 3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerde de, sürpriz bir çıkış yaparak yüzde 34.43 civarında seçmen desteği elde ederek partisini iktidara taşıdı. Kısa süre sonra da 58. Cumhuriyet hükümeti, Adalet ve Kalkınma Partisi, Kayseri milletvekili Abdullah Gül'ün başbakanlığında 18.11.2002 tarihinde kuruldu. Abdullah Gül'ün başbakanlığındaki hükümet 11.03.2003 tarihine kadar görev yaptı (Başbakanlık, 2006). Abdullah Gül'ün başbakanlığındaki 58. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin istifasını sunması üzerine, 14 Mart 2003 tarihinde, yenilenen Siirt seçimleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Siirt milletvekili olarak giren Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığında, 59. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kuruldu.

5.12. 2007 Yılı Genel Seçim Sonuçları

2007 Türkiye Milletvekili Genel Seçimleri 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirildi. Bu seçimlere seçmen ilgisi, Türkiye genelinde ve Üsküdar ilçesinde, bir önceki seçimlere kıyasla daha yüksek olmuştur. Bu durum katılım oranlarına da yansımıştır. Türkiye genelinde seçimlere katılım, 2002 seçimleri ile kıyaslandığında yüzde 6,68 oranında artarak, yüzde 84,38 olarak gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde Üsküdar'da katılım oranlarındaki artış da yüzde 6,27'i bulmuştur. Daha net bir ifadeyle bir önceki seçimlerde yüzde 77,7 civarında olan seçimlere katılım oranı, 2007 parlamento seçimlerinde yüzde 83'e yaklaşmıştır.

Grafik 16:
2007 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014).

Tablo 47: 2007 Türkiye Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	AK PARTİ	46,664	46,6
2	CHP	20,847	27,8
3	MHP	14,29	10,3
4	DP	5,414	3,6
5	GP	3,034	2,7
6	SP	2,3	2,8
8	BAĞ.	5,204	4,7
7	DİĞER	2,247	1,5
	TOPLAM	100	100

Kaynak: TÜİK (2014).

Oyların siyasi partilere dağılımı incelendiğinde, 2007 genel seçimlerinin Türkiye'nin siyasi yapısında çok önemli değişimleri beraberinde getirdiği gerçeği ile karşılaşılır. Bunlardan belki de en önemlisi, iki partili bir parlamento görünümündeki TBMM'nin, daha çoğulcu bir görünüme kavuşmasıdır. Daha net bir anlatımla, 2002 genel seçimleri sonucunda Meclis'te yalnızca iki parti temsil edilme gücü kazanmışken, 2007 seçimlerinde Ak Parti ve CHP'ye, MHP ve bağımsızlar da eklenmiştir. Bağımsız olarak Meclis'e giren milletvekillerinin bir bölümü, seçim sonrasında DTP çatısı altında toplanmıştır.

Partilerin 2007 seçimlerinde aldıkları oy oranları incelendiğinde, seçimin galibinin Adalet ve Kalkınma Partisi olduğu gözlemlenir. Bir önceki dönemin iktidar partisi Ak Parti, bu seçimlerden daha da güçlenerek çıkmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 genel seçimlerinde Türkiye genelinde yüzde 34,43 oranında oy almıştı. 2007 genel seçimlerinde ise seçmen desteğini, yüzde 35,54 oranında arttırarak yüzde 46,66'ya yükseltmiştir (Tablo 47 ve Grafik 16). Bir önceki seçimlerin tek muhalefet partisi CHP'nin Türkiye genelindeki seçmen desteğinde ise küçük de olsa bir artış gözlemlenir.

Üsküdar'da da ilk üç sırayı, Türkiye genelinde olduğu gibi Ak Parti, CHP ve MHP paylaşır. Üsküdar'da da, Türkiye ortalamasına çok yakın bir seçmen desteği elde etmeyi başaran Ak Parti seçimlerden birinci parti olarak çıkar. Ak Parti 2007 genel seçimlerinde, bir önceki seçimlerde kazandığı oylardan çok daha fazla bir oy almayı da başarır. Daha net bir ifadeyle Ak 2007 seçimlerinde Parti'nin Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde elde ettiği güç neredeyse yüzde 50'ye yaklaşır. Bir başka anlatımla Ak Parti Üsküdar'daki oy oranlarını yüzde 17,77 oranında arttırmıştır.

Tablo 48: 2007 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
2007	Sağ Partiler Toplamı	71,702	77
	Sol Partiler Toplamı	20,847	27,8
	Diğerleri	7,451	6,2
Toplam		100	100

Ak Parti'nin, Erdoğan'ın liderliğinde girdiği ikinci genel seçimlerde ulaştığı başarı, ülkenin ve Üsküdar'ın siyasi yapısına da yansımıştır. Katılım oranlarında yaşanan ilklere benzer bir ilk de, sağ kanadın ülkenin ve Üsküdar'ın siyasi yapısındaki temsil gücünde ortaya çıkmıştır. Sağ kanat, ele alınan 65 yıllık siyasi tarihte ilk kez bu kadar yüksek oranda bir temsil gücüne ulaşmıştır. Bu hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar özelinde sağ geleneğin ulaştığı en yüksek temsil gücüdür. Tablo 48'te de görüldüğü gibi, Üsküdar'daki toplam oyların dörtte üçünden fazlasını alarak, Üsküdar'ın siyasi yapısına damgasını, güçlü bir şekilde vurmuştur.

5.13. 2011 Yılı Genel Seçim Sonuçları

Hali hazırda görev yapmakta olan parlamento üyelerini belirlemek amacıyla yapılmış olan 2011 genel seçimleri, 12 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde Türkiye genelinde seçmen ilgisi, bir önceki seçimlere yakın oranlarda gerçekleşmiştir. Üsküdar'daki seçimlere katılım oranlarında da 4,7 oranında bir artış yaşanır. Ancak

2011 parlamento seçimlerinde, İstanbul'un bu önemli ilçesinde, seçimlere katılım oranları bakımından en dikkat çekici sonuç, seçimlere seçmen ilgisinin Türkiye ortalamasının üstüne çıkmış olmasıdır. Bu incelenen dönemler temelinde ilk kez gerçekleşen bir durum olması bakımından anlamlıdır.

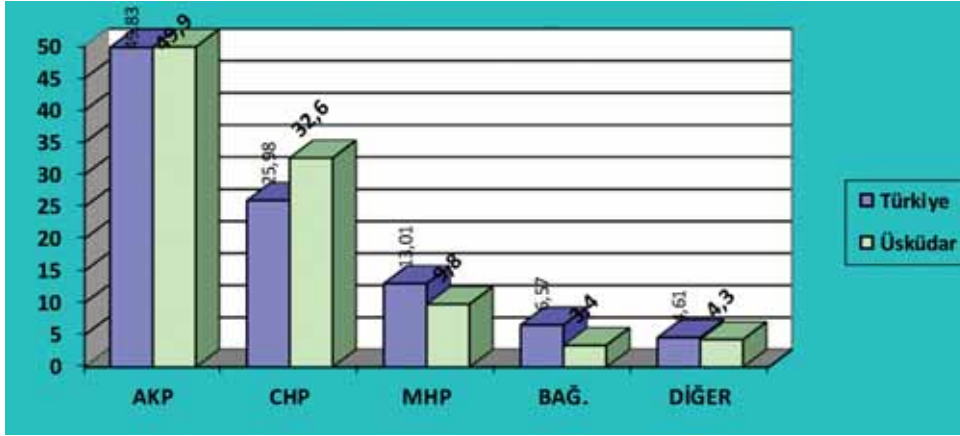
Tablo 49: 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

	Partilere Göre Oy Dağılımı (%)		
	Partiler	Türkiye	Üsküdar
1	AK PARTİ	49,83	49,9
2	CHP	25,98	32,6
3	MHP	13,01	9,8
4	BAĞ.	6,57	3,4
5	DIĞER	4,61	4,3
	TOPLAM	100	100

Kaynak: TÜİK (2014).

Hali hazırda görev yapmakta olan parlamentoda yasama görevini icra etmekte olan 24. Dönem milletvekillerinin seçildiği 2011 genel seçimleri, ülkenin toplumsal ve siyasal hayatı açısından son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan en kayda değer, iktidardaki bir siyasi partinin, siyasi tarihimizde ilk kez, girdiği üç genel seçimin üçünden de oylarını arttırarak birinci parti olarak çıkmış olmasıdır. Daha net bir anlatımla, Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidar mücadelesine girdiği ilk genel seçimler olan 2002 genel seçimlerinde elde ettiği yüzde 34,43'lük oy oranını, müteakip seçimlerde (2007 genel seçimleri) yüzde 46,66 taşımıştır. Söz konusu parti başarısını 2011 genel seçimlerinde de sürdürmüş ve seçmen desteğini yüzde 6,8 oranında arttırarak yüzde 49,83'e taşımayı başarmıştır (Tablo 49 ve Grafik 17). Bu sonuçlar bir bakıma, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin merkez sağdaki lider parti olma konumunun, seçmen tarafından bir teyidi olarak da değerlendirilebilir.

Öte yandan ikinci sırayı ise bir önceki seçimleri de ikinci sırada tamamlayan ve seçimlere ana muhalefet partisi konumunda katılan CHP elde etmiştir. CHP, bir önceki seçimlerde elde ettiği seçmen desteğini 2011 seçimlerinde bir hayli arttırmayı başarmıştır. Daha net bir ifadeyle CHP, 2007 genel seçimlerde kazandığı yaklaşık yüzde 20,85'lik oy oranını, 2011 genel seçimlerinde yüzde 25,98'e çıkarmıştır. Bir başka değerlendirmeye 2011 genel seçimlerinde CHP seçmen kitlesini, bir önceki seçimlere kıyasla, yüzde 24,6 oranında arttırmayı başarmıştır. Bir önceki dönemde Türk halkının muhalefet partisi olma görevini verdiği MHP ise 2011 genel seçimlerinde de muhalefet partisi olma vazifesini sürdürmüştür. Seçimleri üçüncü sırada bitiren MHP'nin oylarında kısmi de olsa bir gerileme

Grafik 17:
2011 Genel Seçimlerinde, Partilerin Oy Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2014).

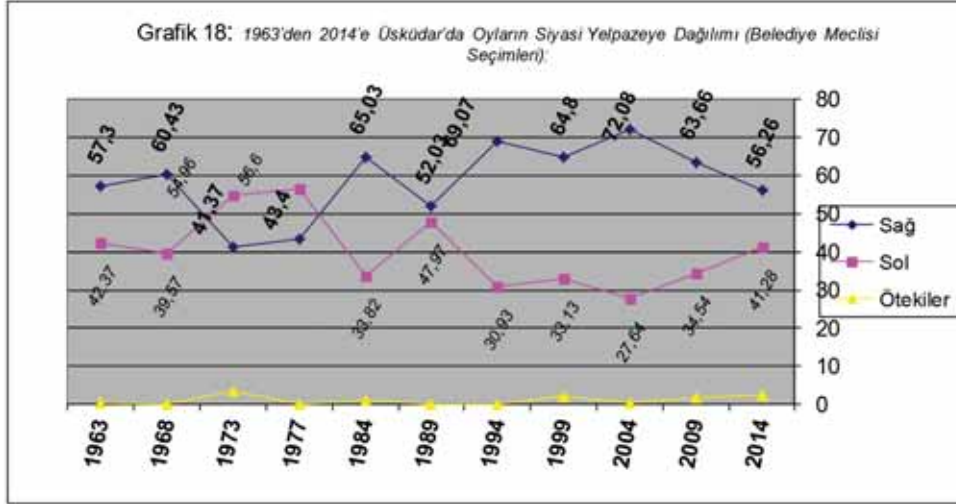
göze çarpar. Daha net bir ifadeyle 2007 genel seçimlerinde yüzde 14,29 oranında seçmen desteği elde eden MHP'nin oy oranı, bu seçimlerde yüzde 13,01'e gerilemiştir.

Seçim sonuçları Üsküdar özelinde incelendiğinde de son derece önemli ve anlamlı bulgularla karşılaşılır. Belki de bunlardan en önemlisi Ak Parti'nin, Üsküdar'da kazandığı seçim zaferlerini, gücünü arttırarak sürdürmesindedir. Daha net bir ifadeyle 2011 seçimlerinin Üsküdar'daki galibi Ak Parti'dir. Erdoğan'ın liderliğini yaptı Ak Parti'nin Üsküdar'daki seçim zaferi, Üsküdar'ın ve Türkiye'nin yakın siyasi tarihinde, bir parti-nin tek başına kazandığı en önemli büyük zaferlerden biri olarak nitelendirilebilecek boyutlardadır. Bir başka anlatımla Ak Parti 2011 genel seçimlerinde, Üsküdarlı her iki seçmenden birinin desteğini almayı başarmıştır.

Tablo 50: 2011 Yılı Genel Seçimlerinde Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı

		Oyların Siyasi Yelpazeye Dağılımı (%)	
		Türkiye	Üsküdar
2011	Sağ Partiler Toplamı	62,84	59,7
	Sol Partiler Toplamı	25,98	32,6
	Bağımsız	6,57	3,4
	Diğerleri	4,61	4,3
Toplam		100	100

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı incelendiğinde de siyasi yapıda ortaya çıkan yeni duruma dair önemli ipuçları elde edilir. Tablo 50'de de görüldüğü gibi 2011 seçimleri, hem Türkiye genelinde ve hem de Üsküdar'da sağ siyaset geleneğinin bariz bir üstünlük kazanmasını doğurmuştur. Ak Parti'nin üçüncü büyük zaferi, bu sonuçlarda belirleyici olmuştur. Ne var ki siyasi yapıda ortaya çıkan manzara, sağ kanadın Üsküdar'ın

Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

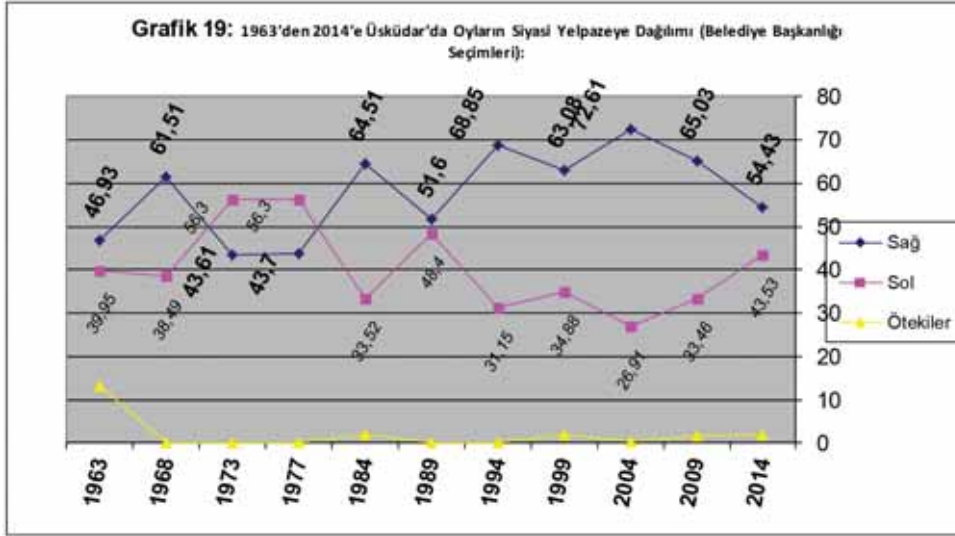
siyasi yapısındaki toplam temsil gücünde, dikkat çekici bir gerileme yaşandığına işaret etmektedir. Daha net bir ifadeyle sağ kanadın 2011 genel seçimlerinde Üsküdar'da yaşadığı güç kaybı yüzde 22,4'leri bulmuştur. Bu kayıplar sol kanadın gücüne, yüzde 17,3'lük artış olarak yansımıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, tarihsel bir bakış açısından hareketle, siyaset sosyolojisinin yöntem ve teknikleri kullanılarak, Üsküdar'ın siyasi yapısı ve bu siyasi yapıda, geçmişten geleceğe yaşanan değişim incelendi. Planlanan hedefler doğrultusunda öncelikle, yerel seçim sonuçları incelenerek Üsküdar'ın yerel siyasi yapısının ortaya konması amaçlandı. Ardından da, ele alınan süreç içinde Üsküdar'ın siyasi yapısında meydana gelen değişim araştırıldı. Son olarak da Üsküdar'ın siyasi yapısına dair ortaya çıkan bulgular, Türkiye geneli sonuçları ile karşılaştırılarak, Üsküdar'ın Türkiye'nin siyasi yapısı içindeki yeri anlaşılmasına çalışıldı.

Bu amaçlara ulaşabilmek için yerel seçimler bazında, 1961 Anayasası'nın yürürlüğe konulmasıyla başlayan yeni siyasi ve idari yapılanma sürecinde gerçekleştirilen ilk seçimler olma hüviyetine sahip 1963 yerel seçimleri nirengi noktası seçildi. Bu tarihten günümüze geçen yarım asırlık süreç içinde, Türkiye'de yapılan 11 yerel seçimin sonuçları incelendi.

Grafik 18'de sergilenen bulgular, dünden bugüne Üsküdar'ın siyasi yapısını ve bu yapıda yaşanan değişimi açıkça ortaya koyar. Bulgular, Ele alınan süreçte gerçekleştirilen neredeyse bütün yerel seçimlerde Üsküdar'ın siyasi yapısında, sağ siyaset geleneği

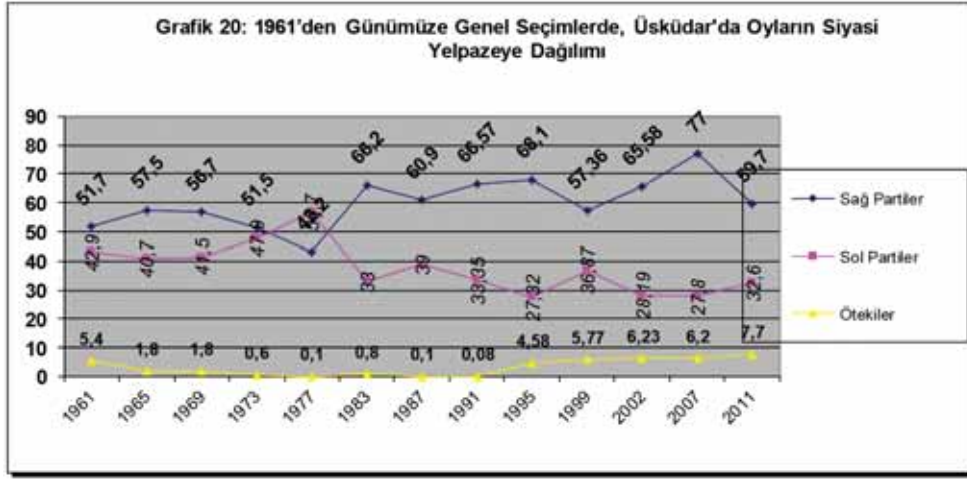
Kaynak: Arslan (2014)'teki veriler güncellenerek düzenlenmiştir.

tartışmasız bir üstünlük elde etmiştir. Solun Türkiye genelinde de büyük başarı elde ettiği 1973 ve 1977 yerel seçimleri Üsküdar açısından da istisnai bir durum özelliği taşımaktadır. Sağ partilerin Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde en büyük güç elde ettiği seçimler ise, 1994 ve 2004 yerel seçimleri olmuştur. Sağın bu seçimlerde Üsküdar'daki toplam temsil gücü yüzde 70'leri bulmuştur.

Öte yandan sol kanat ise anılan 2 dönem dışında Üsküdar'ın siyasi hayatında pek fazla belirleyici konumda olamamıştır. Sol siyaset geleneği, belediye meclisi seçimleri temelinde Üsküdar'daki en büyük iktidar zafiyetini ise 2004 seçimlerinde yaşamıştır. Ancak sol kanat, Üsküdar'ın siyasi yapısı içinde 2004'te dip seviyeleri gördükten sonra, önemli bir sıçrama yaparak, yükseliş trendi yaşamaya başlamıştır.

Üsküdar'ın siyasi yapısı, belediye başkanlığı seçimleri esas alındığında da, belediye meclisi seçimlerine benzer bir görünüm ile karşılaşılır. Grafik 19'da da görüldüğü gibi sol siyasi partiler, Üsküdar'ın siyasi yapısında en büyük varlığı, Ecevit'in ülke siyasetinin zirvesinde olduğu 1970'li yıllarda gösterebilmişlerdir.

Öte yandan, Üsküdar'ın siyasi yapısını daha iyi anlayabilmek için, ele alınan dönemde Türkiye'nin siyasi yapısı ve seçimlerin bu yapıda meydana getirdiği değişimde iyi incelenmesi gerekir. Konu bu bağlamda ele alındığında, Türkiye'nin siyasi yapısında sağ siyaset anlayışının bariz bir üstünlüğü göze çarpar. Üsküdar'ın siyasi yapısının genel görünümü de büyük ölçüde Türkiye'nin genel siyasi yapısı ile örtüşür. İncelenen süreçte bu hususta en büyük sapma iki yerel seçimlerde olmuştur. Bunlardan biri 1968, diğeri ise 2014 belediye başkanlığı seçimleridir. 1968 seçimlerinde sağ kanat partiler Üsküdar'da, Türkiye genelinde elde ettikleri gücün çok daha üzerinde bir temsil gücü

elde etmiştir. Son yerel seçimlerde ise durum tersine dönmüştür. Daha net bir ifadeyle, sağ kanat partilerin Üsküdar'ın yerel siyasi yapısında elde ettiği seçmen desteği, Türkiye ortalamasının bir hayli altında kalmıştır.

Sol siyaset geleneğinin Üsküdar'ın yerel siyasi yapısında elde ettiği güç ve bu gücün seçim dönemleri temelindeki değişimi incelendiğinde, ele alınan dönemde yapılan bütün seçimlerde, sol kanat partilerin Üsküdar'da, Türkiye ortalamasının bir hayli üzerinde güce ulaştığı gerçeği ile karşılaşılır. Özellikle de 1973 ve 2014 belediye başkanlığı seçimlerinde sol gelenek Üsküdar'ın yerel siyasi yapısında, Türkiye ortalamasının çok daha üzerinde bir güce ulaşmayı başarmışlardır. Özellikle de son iki seçimde solun Üsküdar'daki temsil gücünün, hızlı bir yükseliş trendine girdiği gözlemlenir. Öyle ki bu artış yüzde 26'lı seviyelerden yüzde 43'lü seviyelere ulaşmıştır. 1973 ve 1977 seçimleri ise solun Üsküdar'ın siyasi yapısında zirve yaptığı dönemler olarak da tarihe geçmiştir

Özetle, dönemler bazında yaşanan bazı dalgalanmalar yaşanmış olsa da, grafiklerde görüldüğü üzere, incelenen dönemde yapılan bütün mahalli idareler seçimlerinde, Türk toplumunun siyasi yapısında sağ siyaset anlayışının bariz bir üstünlüğü mevcuttur. Üsküdar'ın siyasi yapısı açısından da aynı sonuca ulaşılabilir. Dönemsel bazı dalgalanmalar dışında, sağın Üsküdar'ın siyasi dokusunda belirleyici olma konumu hep devam etmiştir. Daha net bir ifadeyle, araştırmalarda yerel seçim sonuçları Türkiye geneli ve Üsküdar özelinde, toplumun siyasi yapısında sağ siyaset kültürünün egemen olduğunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Öte yandan genel seçimler temelinde Üsküdar'ın siyasi yapısı ve bu yapıda yaşanan değişim incelendiğinde, ilçenin siyasi yapısına dair bulgular daha bir netlik kazanır. Özellikle, çalışmada genel seçimler bazında, başlangıç noktası olarak 1961 genel seçimlerinin başlangıç noktası olarak seçilmesinin sebebi, bu seçimlerin, incelenen

süreçte yapılan ilk genel seçimler olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, Üsküdar'ın siyasi yapısındaki değişimi analiz etmeden önce, 1961'den günümüze Türkiye'nin siyasi yapısının ana hatlarıyla incelenmesi faydalı olacaktır. Bulgular incelenen dönemde, Türk toplumunun toplumsal ve siyasal yaşamında sağ siyaset geleneğinin damgasını vurmuş olduğu hakikatini açıkça gözler önüne serer. Elde edilen seçmen desteğinde dönemsel bazı dalgalanmalar yaşanmış olsa da, incelenen dönemin tamamında sağ siyaset geleneği açık bir üstünlük elde etmiştir. Sağ kanat, toplamdaki en yüksek oy oranına, 2007 genel seçimlerinde ulaşmıştır. Sağ kanadın Türkiye'nin siyasi yapısı içinde en zayıf olduğu dönem ise 1977 genel seçimleri ile şekillenen parlamento dönemleri olmuştur. Doğal olarak sol kanadın, siyasi hayatta en etkili olduğu dönem ise yine 1977 parlamentosudur.

Oyların siyasi yelpazeye dağılımı bakımından, bütüncül bir bakış açısıyla, Üsküdar'ın siyasi yapısı sistematik olarak incelendiğinde son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Grafik 20'de de ayrıntılı bir şekilde gözlemlendiği gibi, incelenen yarım asrı aşkın süre içinde gerçekleştirilen, 13 parlamento seçimlerinin 12'sinde Üsküdar'ın siyasi yapısında, sağ siyaset geleneğinin mutlak bir üstünlüğü gözle çarpar. Sol siyaset geleneğinin, Üsküdar'ın siyasi hayatında sağa karşı üstünlük sağladığı tek genel seçimler, 1977 genel seçimleridir. Bu seçimlerde solun, tabiri caizse belin doğrultabilmesi, solun efsanevi lideri Bülent Ecevit sayesinde olmuştur. Sağın Üsküdar'da şahlandığı dönem ise 2007 genel seçimleridir. Bu parlamento seçimlerinde sağ Üsküdar'da zirveye taşıyan, üst üste kazandığı seçimlerle adını siyasi tarihe altın harflerle yazdırmayı başarmış olan Recep Tayyip Erdoğan ve partisi Ak Parti olmuştur.

Türkiye'nin ve Üsküdar'ın siyasi yapısında yaşanan değişimi daha iyi anlayabilmek ve açıklayabilmek için, çok partili dönemde 10'ar yıllık dönemler bazında yaşanan değişimleri de araştırmak gerekir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, 1950'li yıllarda Türkiye genelinde sağ partilerin toplam oy oranının, ortalama yüzde 58'ler civarında seyrettiği gözlemlenir. 1960'lı yıllarda ise Türkiye genelinde bu oran yüzde 63'ü aşmıştır. Sağın bu yıllarda Üsküdar'da ulaştığı ortalama temsil gücü ise yüzde 55,3'tür. 1970'li yıllarda ise sağ partilerin Türkiye geneli toplam oylarında, 1960'lı yıllara oranla kısmi bir düşüş gözlemlenir. Sağ kanadın bu yıllardaki oy oranı yüzde 59,2 civarında gerçekleşir. Aynı geriler. Bu dönemde, sağın Üsküdar'daki ortalama temsil gücü yüzde 47,35'e kadar düşer.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ni takip eden süreçte ise sağ kanat çok hızlı bir toparlanma sürecine girer: Darbeyi takip eden ilk genel seçimlerde sağ kanadın, Türkiye'nin genel siyasi yapısı içindeki toplam gücü yüzde 23,1'lik bir sıçrama kaydederek, yüzde 55,58'den, yüzde 68,41'e yükselir. Darbe sonrası ilk genel seçimlerde, tabiri caizse sağ kanadın Üsküdar'ın siyasi yapısında yeniden dirilişine şahit olunur. Darbe öncesi son genel seçimlerde, tarihi dip seviyelerine inmiş olan Üsküdar'ın siyasi yapısının içindeki temsil gücü, 1983 seçimlerinde yüzde 53,24'lük bir artışla, yüzde 66'ye yükselir. 1980'li

yıllar genelinde ise Türkiye'nin siyasi yapısında sağın oy ortalaması yüzde 67.39 civarında seyrediyor. Üsküdar'da ise bu oran yüzde 63,55 olarak gerçekleşiyor. Takip eden süreç içinde de sağ partilerin toplam oyu, 1999 genel seçimleri dışında ise genel bir artış eğilimi gösteriyor. 1990'lı yıllarda sağ parti oyları Türkiye ortalaması yüzde 65,46 olarak gerçekleşiyor. Sağ kanadın Üsküdar'daki ağırlığı ise yüzde 64,01'e ulaşır. 2000'li yıllara gelindiğindeyse sağın Türkiye'nin siyasi yapısı içindeki ağırlığı, bütün yıllar ortalamasının da üzerine yüzde 67,65'e ulaşır. Aynı şekilde sağ siyaset anlayışının Üsküdar'ın siyasi yapısındaki temsil gücü de, yüzde 67,43'le zirveye çıkar.

Öte yandan sol kanadın Türkiye'nin ve Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki gücü ise inişli çıkışlı bir görünüm sergiler. On yıllık dönemler bazında değerlendirildiğinde, 1960'lı yıllarda sol kanadın Türkiye'nin siyasi hayatındaki temsil gücü yüzde 33,7 civarındadır. Aynı dönemde Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki temsil gücü yüzde 41'i aşar. 1970'li yıllarda sol kanat bir toparlanma süreci yaşamış ve toplam gücünü Türkiye genelinde 38,17'e, Üsküdar'da ise yüzde 52,3'e yükseltmiştir. 1980'li yıllarda ise Türk solu ciddi bir kan kaybı yaşamış ve ortalama gücü Türkiye'nin genelinde yüzde 31,87'e, Üsküdar'da ise yüzde 36'ya gerilemiştir. Solun Türkiye genelinde ve Üsküdar'da gerilemesi, 1990'lı yıllarda da sürmüştür ve sol kanadın seçmen desteği Türkiye genelinde yüzde 29,53'e, Üsküdar'da ise yüzde 32,51'e düşmüştür. 2000'li yıllarda ise, Türk toplumunun sol partilere verdiği destek en düşük düzeye inmiştir. Öyle ki son dönemde solun Türkiye genelinde elde ettiği seçmen desteği yüzde 22,9'a kadar gerilemiştir. Solun 2000'li yıllarda Üsküdar'ın siyasi yapısı içindeki gücü ise ortalama yüzde 29,5'lik tarihi dip seviyelere kadar inmiştir.

Özetle yapılan araştırmada ortaya çıkan bulgular, incelenen dönemde gerçekleştirilen 13 genel seçimlerde, Türkiye'nin ve Üsküdar'ın siyasi yapısında, sağ siyaset geleneğinin açık bir üstünlüğün ortaya koymaktadır. Bu dönemlerde değişen tek şey genellikle sağ kanadın gücünün niceliksel boyutları olmuştur. Üsküdar'ın siyasi yapısı açısından, bu genel gidişatı bozan tek parlamento dönemi 1977 genel seçimleri olmuştur. Bu genel seçimler dışında, Üsküdar'ın siyasi yapısında her zaman sağ siyaset anlayışını damgasını görmek mümkündür.

Dipnotlar

- 1 TÜİK, *İstanbul'un ilçelerinin toplam nüfusları*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2014.
- 2 TÜİK, *a.g.e.*
- 3 Ali Yaşar Sarıbay, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Everest Yayınları, İstanbul 2008.
- 4 Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge, Ankara 2007, s. 17.
- 5 Remzi Altunışık (vd.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (SPSS Uygulamalı), Sakarya Kitabevi, Sakarya 2004.
- 6 Nigel Gilbert, *Researching Social Life*, Sage, London 1994.
- 7 TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları Veri Tabanı 1983-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2014.
- 8 YerelNet, *Yerel Seçim Sonuçları*, TODAİE-YerelNet, Ankara 2014.

- 9 YSK, *2014 yerel seçim sonuçları*, Yüksek Seçim Kurulu, Ankara 2014, <http://www.ysk.gov.tr/>.
- 10 Durmuş Ali Arslan (vd.), *Siyaset Sosyolojisi Perspektifinden 2009 ve 2014 Yerel Seçimlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi*, *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgızistan-Celalabat İşletme Fakültesi, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, Kırgızistan 2014, s. 1-27.
- 11 Ahmet Taner Kışlalı, *a.g.e.*
- 12 Ahmet Taner Kışlalı, *a.g.e.*, s. 238.
- 13 Frederic Frey, *The Turkish Political Elite*, MIT Press, Massachusetts 1965.
- 14 Peter Bachrach - Morton Baratz, "Two faces of power", *American Political Science Review*, 4/4 (1962), 947-952.
- 15 Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993; Erdoğan Teziç, *Siyasi Partiler: 100 Soruda*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınları, Ankara 2004; Ayşe Güneş Ayata, *Cumhuriyet Halk Partisi: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- 16 Robert Dahl, *Who Governs?* Yale University Press, New Haven 1961.
- 17 Matt Glasgow, "Voting Behavior and the Electoral Context of Government Formation", *Elsevier Electoral Studies*, 24 (2005), 245-264.
- 18 Ahmet Kalender, *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.
- 19 Stephen Jones, "Presidential and Parliamentary Elections in Georgia, 2004", *Electoral Studies*, 24 (2005), s. 303-311.
- 20 Dinorah Azpuru, "The general elections in Guatemala, December 2003", *Electoral Studies*, 24 (2005), 1, s. 43-149.
- 21 Ernesto SAGAS, "The 2004 Presidential Election in the Dominican Republic", *Electoral Studies*, 24 (2005), s. 156-160.
- 22 Paolo Dardanelli, "The parliamentary & executive elections in Switzerland 2003", *Electoral Studies*, 24 (2005), s. 124-129.
- 23 Chanintirana Talang, "The Parliamentary Election in Cambodia. July 2003", *Electoral Studies*, 24 (2003), s. 130-135.
- 24 Ross Schaap, "The House of Representatives' Election in JAPAN, November 2003", *Electoral Studies*, 24 (2005), s. 136-140.
- 25 Mark Rybar, "The Presidential Election in Slovakia, April 2004", *Electoral Studies*, 24 (2005), s. 333-338.
- 26 Esra Akay Orhan, *Toplumsal, Kültürel ve Katılsal Boyutuyla Siyasal Davranışın Sosyo-Politik Analizi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 116-118.
- 27 Şaban Sitembölükbaşı, *Parti seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler*, Nobel, Ankara 2001, s. 5-82.
- 28 Durmuş Ali Arslan, "1950'den 12 Eylül Askeri Müdahalesine, genel seçim sonuçları temelinde Türkiye'nin siyasi yapısı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 4/1 (2007-a), s. 1-29.
- 29 Birgül Ayman Güler, *Yerel Yönetimler*, İmge, Ankara 2006.
- 30 Burçin Henden, "Katılımcı Yerel Yönetim Anlayışında E-Belediyeciliğin Yeri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 1/1, 2004, <http://www.insanbilimleri.com/>
- 31 Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, *Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası*. Cemre Yayıncılık, İstanbul 1999.
- 32 Durmuş Ali Arslan, "Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı", *International Journal of Human Sciences*, 9/2, 2012-a, 916-968.
- 33 Örsan Akbulut, *Seçim Sonuçlarının Değerlendirmesi 1963 Yılı Raporu*, Todaie-Yerelnet, 2006-a.
- 34 Örsan Akbulut, *Seçim Sonuçlarının Değerlendirmesi 1968 Yılı Raporu*, Todaie-Yerelnet, 2006-b.
- 35 Suna Kili, *Cumhuriyet Halk Partisi'nde gelişmeler 1960-1975*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1976.
- 36 Mustafa Şener, *TODAİE Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu*, Yerelnet, 2006-a, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php

- 37 Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, London 1993.
- 38 Durmuş Ali Arslan (vd.), Siyaset Sosyolojisi Perspektifinden 2009 ve 2014 Yerel Seçimlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi. *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgızistan-Celalabat İşletme Fakültesi, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 43 (2014), s. 1-27.
- 39 Durmuş Ali, Arslan, *Sosyoloji ve Yöntem Yazıları*, Kalkan Matbaacılık, Ankara, 2012-b.
- 40 Durmuş Ali Arslan, "Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı", *International Journal of Human Sciences*, 9/2, 2012-a, 916-968.
- 41 TÜİK, *2004 Yerel Seçim Sonuçları*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2014.
- 42 YSK, *2014 yerel seçim sonuçları*, Yüksek Seçim Kurulu, Ankara 2014, <http://www.ysk.gov.tr/>.
- 43 Başbakanlık, *58 Hükümet Üyeleri*, Ankara 2006, <http://www.basbakanlik.gov.tr/sour.ce/index.asp?wpg=kabine&did=basbakanlik.123513>; Kim Kimdir, Recep Tayyip Erdoğan, Ankara 2006, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=1590>.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, London 1993.
- Akbulut, Örsan, *Seçim Sonuçlarının Değerlendirmesi 1963 Yılı Raporu*, TODAİE-YERELNET, 2006-a.
- Akbulut, Örsan, *Seçim Sonuçlarının Değerlendirmesi 1968 Yılı Raporu*, TODAİE-YERELNET, 2006-b.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Phoenix Yayınları, Ankara 2004.
- Altunışık, Remzi (vd.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2004.
- Arslan, Durmuş Ali (vd.), Siyaset Sosyolojisi Perspektifinden 2009 ve 2014 Yerel Seçimlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi, *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgızistan-Celalabat İşletme Fakültesi, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, Kırgızistan 2014, 1-27.
- Arslan, Durmuş Ali, "Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin'in siyasi yapısı", *International Journal of Human Sciences*, 9/2, 2012-a, 916-968.
- Arslan, Durmuş Ali, *Sosyoloji ve Yöntem Yazıları*, Kalkan Matbaacılık, Ankara 2012-b.
- Arslan, Durmuş Ali, *Turkish Political Elites: Sociological Analysis of Turkish Politics and Politicians*, LAP Lambert Academic Publishing, Berlin 2011-a.
- Arslan, Durmuş Ali, *Who Rules Turkey: Turkish Power Elite*, LAP Lambert Academic Publishing, Berlin 2011-b.
- Arslan, Durmuş Ali, *Elites and Power in Contemporary Turkey: Social Anatomy of Turkish Elites*, LAP Lambert Academic Publishing, Berlin 2011-c.
- Arslan, Durmuş Ali, "1950'den 12 Eylül Askeri Müdahalesine, genel seçim sonuçları temelinde Türkiye'nin siyasi yapısı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 4/1, 2007-a, 1-29.
- Arslan, Durmuş, Ali "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin siyasi yapısı" *Akademik Bakış, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 11, 2006-a, 1-28.

- Ayata, Ayşe Güneş, *Cumhuriyet Halk Partisi: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- Azpuru, Dinorah, "The general elections in Guatemala, December 2003", *Electoral Studies*, 24, 2005, 143-149.
- Bachrach, Peter ve Morton Baratz, "Two faces of power", *American Political Science Review*, 4/4, 1962, 947-952.
- Belgenet, (2006-a), 1973 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7
- Belgenet, (2006-b), 1973 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7&il_id=476
- Belgenet, (2006-c), 1977 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=8
- Belgenet, (2006-d), 1983 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9
- Belgenet, (2006-e), 1987 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10
- Belgenet, (2006-f), 1991 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?il_id=201&ilce_id=2385&yil_id=11&sonuc_getir=TRUE&x=45&y=12
- Belgenet, (2006-g), 1995 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/il_secim.php?ilid=42&yil=1994&bbb=4389#baskan
- Belgenet, (2006-h), 1999 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/il_secim.php?ilid=42&yil=1999&bbb=4747#baskan
- Belgenet, (2006-ı), 1999 *Genel Seçim Sonuçları*, 2.02.2006, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/il_secim.php?ilid=42&yil=2004&bbb=4747#baskan
- Belgenet, (2006-j), *Olaylar, Belgeler: Milli Nizam Partisi ve Milli Görüş Hareketi*, 16.04.2006, <http://www.belgenet.com/parti/mnp.html>
- Belgenet, (2006-k), 1969 *Genel Seçim Sonuçları*, 21.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6
- Belgenet, (2006-l), 1965 *Genel Seçim Sonuçları*, 21.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5
- Belgenet, (2006-m), 1961 *Genel Seçim Sonuçları*, 21.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4
- Belgenet, (2006-n), 1957 *Genel Seçim Sonuçları*, 23.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3
- Belgenet, (2006-o), 1954 *Genel Seçim Sonuçları*, 23.02.2006, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=2
- Dahl, Robert, *Who Governs?* Yale University Press, New Haven 1961.
- Duverger, Maurice, *Siyasi Partiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.
- Dardanelli, Paolo, "The parliamentary & executive elections in Switzerland 2003", *Electoral Studies*, 24, 2005, 124-129.
- Frey, Frederic, *The Turkish Political Elite*, MIT Press, Massachusetts 1965.
- Gilbert, Nigel, *Researching Social Life*, Sage, London 1994.

- Glasgow, Matt, "Voting Behavior and the Electoral Context of Government Formation", *Elsevier Electoral Studies*, 24, 2005, 245-264.
- Jones, Stephen, "Presidential and Parliamentary Elections in Georgia, 2004", *Electoral Studies*, 24, 2005, 303-311.
- Güler, Birgül Ayman, *Yerel Yönetimler*, İmge, Ankara 2006.
- Henden, Burçin, "Katılımcı Yerel Yönetim Anlayışında E-Belediyeciliğin Yeri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 1/1, 2004, <http://www.insanbilimleri.com/>
- Kalender, Ahmet, *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge, Ankara 2007, 17.
- Kili, Suna, *Cumhuriyet Halk Partisi'nde gelişmeler 1960-1975*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1976.
- Magnificentturkey, *İstanbul ve Üsküdar*. 2014, http://magnificentturkey.weebly.com/istanbul_2.html
- Kim Kimdir, Recep Tayyip Erdoğan, Ankara 2006, <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=1590>
- Orhan, Esra Akay, *Toplumsal, Kültürel ve Katılımsal Boyutuyla Siyasal Davranışın Sosyo-Politik Analizi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, 116-118.
- Rybar, Mark, "The Presidential Election in Slovakia, April 2004", *Electoral Studies*, 24, 2005, 333-338.
- SAGAS, Ernesto, "The 2004 Presidential Election in the Dominican Republic", *Electoral Studies*, 24, 2005, 156-160.
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*, Everest Yayınları, İstanbul 2008
- Schaap, Ross, "The House of Representatives' Election in JAPAN, November 2003", *Electoral Studies*, 24, 2005, 136-140.
- Sitembölükbaşı, Şaban Parti seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler, Nobel, Ankara 2001, 5-82.
- Şener, Mustafa, *TODAİE Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1984 Yılı Raporu*, YerelNET, 2006-a, http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1984.php
- Talang, Chanintirana, "The Parliamentary Election in Cambodia. July 2003", *Electoral Studies*, 24, 2003, 130-135.
- Teziç, Erdoğan, *Siyasi Partiler: 100 Soruda*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976.
- TÜİK, *İstanbul'un ilçelerinin toplam nüfusları*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2014.
- TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları Veri Tabanı 1983-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2014.
- TÜİK, *2004 Yerel Seçim Sonuçları*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2014.
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, *Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası*. Cemre Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Wikipedia, *Üsküdar*, 2014. <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Csk%C3%BCdar>
- YerelNet, *Yerel Seçim Sonuçları*, TODAİE-YerelNet, Ankara 2014.
- YSK, *2014 Yerel Seçim Sonuçları*, Yüksek Seçim Kurulu, Ankara 2014, <http://www.ysk.gov.tr/>.

Foto: Zülfü Aydın

BELEDİYELERİN SOSYAL POLİTİKADAKİ ROLÜ VE YENİ ARAYIŞLAR: ÜSKÜDAR ÖRNEĞİ

PROF. DR. HALİS YUNUS ERSÖZ

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Giriş

Yerel yönetimler ile sosyal politika ilişkisi, diğer bir ifadeyle sosyal politikaların sağlanmasında yerel yönetimlerin çeşitli fonksiyonlar üstlenmesi, uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Nitekim, medeniyetin başlangıcından günümüze kadar tüm toplumların yoksullar, işsizler, körler, engelliler, yaşlılar, hastalar, kadınlar ve kimsesiz çocuklar gibi korunmaya muhtaç gruplar için çeşitli çözümler üretmesi en temel sorun alanlarından biri olmuştur. Bu grupların ihtiyaçları, ilk dönemlerde, kent yönetimleri ve dini kurumlar ile sınırlı düzeyde de olsa sivil toplum kuruluşları tarafından karşılanmaya çalışılırken; yerel yönetimlerin rolü 1300'lü yıllardan 1800'lü yılların ortalarına kadar uygulanan Yoksulluk yasaları genişlemeye başlamış ve asıl gelişme İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan refah devleti fonksiyonları çerçevesinde ortaya çıkmıştır.

Öyle ki, Batılı refah toplumlarında 1970'li yılların ortalarına kadar yerel yönetimler, sosyal politikaların mahalli düzeyde uygulanması sorumluluğunu yerine getirmişler ve bazı yazarlar tarafından "yerel refah devleti", "refah belediyesi" olarak nitelendirilecek düzeyde gelişmişlerdi.

Buna karşılık 1970'li yılların ortalarından itibaren sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmesine yol açan küreselleşme ve rekabet olgusu ile biçimlenen yeni yapıda devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rol ve konumu yeniden sorgulanmaya başlamış ve kamu yönetimi alanında özelleştirme ve kamu harcamalarının kısılması politikaları ile devletin küçültülmesi, yeni kamu yönetimi anlayışı ve 1990'lı yıllardan itibaren

birbirini izleyen ekonomik krizlere dayalı olarak yerel yönetimlerin sosyal politikadaki etkinliğini sınırlandırmaya yönelik çok çeşitli gelişmeler yaşanmıştır.

Ancak, küreselleşme ve neo-liberal politikalar, ekonomileri hızla büyüyen gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimlerin hem kentsel ve hem de sosyal politika hizmetlerinin sağlanmasındaki rolünün artışına ve dolayısıyla bu kurumların ülkelerin yönetim sistemleri içindeki öneminin, önceki daha düşük büyüme dönemlerine göre, artışına yol açmıştır.

Ayrıca, sosyal politikalar ve özellikle de her toplumda var olması kaçınılmaz dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında, özelleştirme ve kamu harcamalarının kısılması ile somutlaşan neo-liberal politikaların gelişmiş ülkelerde dahi bütünüyle hayata geçirilebildiği konusu tartışmalıdır. 2008 yılında başlayan ve hala etkileri, yoğun olarak gelişmiş ülkeler merkezli, devam eden son ekonomik kriz devletin ekonomiye müdahalesini yeniden gündeme getirmiştir. Ülkelerin sosyal harcamaları artmıştır. Yine, ülkelerin izledikleri iktisat politikalarından bağımsız olarak sosyal politikaların “merkezi yönetimler”, “yerel yönetimler”, sivil sektör, dini kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör-işletmeler olarak sıralanan sosyal politika aktörlerinin farklı düzeylerde katılımı ile sağlanmaya devam edeceğinin güçlü işaretleri varlığını korumaktadır.

Diğer bir güçlü işaret, 1970’li yıllardan itibaren sosyal politikalarda sorumluluğun sivil topluma (aile, arkadaş ve komşulardan oluşan sivil sektör ile gönüllü kuruluşlara -STK’lara) bırakılması olarak biçimlenmekle birlikte bu sürecin daha çok sosyal politikaların yerelleşmesi ve yerel yönetimler tarafından sağlanması biçiminde ortaya çıkmasıdır. Ülkemizde de farklı nedenlerle yerel yönetimler sosyal politikaların sağlanmasında 1990’lı yılların ortalarından itibaren rol oynamağa başlamışlardır. Kuşkusuz bu süreç, ülkemizde merkezi yönetimin sosyal politika sorumluluklarını desantralize etmesiyle değil, birkaç belediye başkanının kişisel yönetim ve hizmet anlayışı çerçevesinde inisiyatif almasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, sosyal politikaların temel nitelikleri ile Üsküdar Belediyesi özelinde belediyelerin sosyal politikaların sağlanmasındaki rol ve etkinlikleri ile bu alandaki yeni arayışlar tartışılacaktır.

I. Sosyal Politikanın Temel Niteliği, Aktörleri ve Hedef kitlesi

Sosyal politika, hedef kitlesi olan kendi kendine bakamayan yoksullar, toplumun büyük bölümünü oluşturan bağımlı çalışanlar ve işsizler, yaşlılar, engelliler, hastalar, kadınlar ve çocuklar gibi zayıf gruplara refah sağlamak amacıyla hayata geçirilen ve gelirin yeniden dağılımına yönelik önlemler içeren politikalar olarak tanımlanabilir. Tariften anlaşılacağı üzere sosyal politikalar iki boyutlu olup birinci boyutu çalışma

ilişkileri merkezli olarak işçilerin işverenler karşısında korunması ve insan onuruna yakışır bir çalışma hayatının tesisini; ikinci boyutu ise toplumun dezavantajlı veya özel politika üretilmesi gereken grupları olarak tanımlanan yoksul, işsiz, yaşlı, çocuk, kadın ve engellilerin refahının artırılması politikaları ve ihtiyaçlarının giderilmesine ilişkin yardım ve hizmetleri kapsamaktadır.

Sosyal politikaların sağlanmasındaki temel motivasyon; diğer bir ifadeyle sosyal politikaların temelinde hümanist ve hayırsever duygular yatmaktadır. Sosyal politika ve daha özelden sosyal refah hizmetleri, dinler ve hümanizmde derin köklere sahip olup, bireyler bu hizmetlere dini emir ve duyguları ile insan sevgileri nedeniyle yönelmektedir.¹ Bugün sosyal politika kurumları ve hizmetlerinin tümü, toplumun hümanist ve hayırsever duygularının kurumsallaşmasının bir sonucudur. Toplumun hayırseverlik duygusu; gönüllü organizasyonlar ve devletin koruma ve desteği altında artmış ve fakat yardım yapmanın gerekliliği ve bu konudaki sorumluluk daima topluma ait olmuştur. Diğer bir ifadeyle, sosyal politika veya sosyal refah hizmetleri birey - toplum merkezli politiklardır. Devletin sorumluluğu ise diğer sosyal politika aktörlerinin yetersiz kaldığı aşamada ortaya çıkmakta ve devlet sosyal refah hizmetlerinin karşılanmasında başvurulacak son kurum olma özelliği taşımaktadır.²

Çoğu zaman bu politikalar insanların merhametinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, belirtildiği gibi toplumun bu duygularından maksimum düzeyde yararlanmasında, devlet ve gönüllü organizasyonların genişletici veya sınırlandırıcı bir tutum belirlemesi belirleyici olabilmektedir. Devlet tarafından vakıfların-sivil toplum kuruluşlarının teşkilinin veya fonksiyonlarının belirli dönemlerde yasaklanması veya zorlaştırılması; toplumun hayırseverlik duygusunun zorunlu tutularak toplum tarafından onaylanmayan, etkin ve yerinde kullanılacağı konusunda şüphe duyulabilen kurumlar üzerinde açığa çıkmasının düzenlenmesi; şeffaf ve hesapverebilir bir sivil toplum kuruluşu geleneğinin oluşmaması vb. hususlar sınırlandırıcı etki yapabilmektedir.

Sosyal politikalar, özellikle de sosyal refah hizmetleri olarak adlandırılan kimsesiz çocuklar, yaşlılar, engelliler ve muhtaçlara yönelik hizmetler doğasında gönüllülük bulunan ve gönüllüler tarafından sağlanması halinde daha fazla etkinliğin sağlanabileceği hizmetler niteliği taşımaktadır. Yine sosyal hizmet yararlanıcılarının her birinin farklı sorunlara sahip olması ve farklı destek setine ihtiyaç duyması nedeniyle bu hizmetlerin sağlanmasında aile hekimliğine benzer, bireysel ihtiyaçlara cevap verebilecek bir yapı tesis edilmeli, toptancı çözümlerden kaçınılmalıdır.

II. Sosyal Politika Aktörleri ve Sosyal Politikada Dönüşüm

Başlıca sosyal politika kurumları ise sivil kesim, dini kurumlar, özel sektör, işletmeler, sivil toplum kuruluşları ile yerel ve bölgesel yönetimlerden oluşan devlettir.³ Yerel

yönetimler, sosyal politikada kamu yönetim aygıtının bir parçası olarak fonksiyon yüklenmektedir. Bu kurumlardan ilki olan sivil kesim aile, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık gibi unsurlardan meydana gelmekte ve sivil kesimin temelini aile oluşturmaktadır. Aile hala bugün dahi bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesinde ilk başvuru, ilk müdahalede bulunan kurum niteliğini sürdürmektedir. Benzer şekilde dini kurumlar da sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasına ilk dönemlerden itibaren katılan ve muhtemelen katkıları, insanoğlu yeryüzünde varolduğu sürece devam edecek olan kurumlardır. Buna karşılık, işletmeler ve özel sektörün katkısı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayıp krizlere bağlı olarak değişime uğrarken, yakın gelecekte sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artarak süreceği ifade edilebilir.

İlk dönemlerden sanayi toplumunun doğuşuna kadar aileler, dini kurumlar ve şehir yönetimleri; sanayi toplumundan ikinci dünya savaşına kadar olan dönemde merkezi yönetimler; ikinci dünya savaşı sonrasında batılı gelişmiş ülkelerde refah devletleri ve yerel yönetimler; 1973 petrol krizi sonrasında küreselleşme ve bilgi toplumuna geçişle birlikte merkezi yönetimlerin yerine sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve yerel yönetimler sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında baskın konuma yükselmişlerdir.

Kriz sonrasında devletin ekonomik ve sosyal hayattaki konumunun sorgulanarak küçük ve etkin devlet anlayışının benimsenmesi ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ile birlikte sosyal politikaların sağlanmasında merkezi devletin rolü hizmetlerin sağlanma sorumluluğu, planlanması, finansmanı ve denetimi olarak belirlenmiş; hizmetlerin üretimi, dağıtımı ve sunumu yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına ve hatta özel sektöre bırakılmaya başlanmıştır.

III. Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Alanındaki Etkinlikleri

Yerel yönetimlerle ilgili neredeyse tüm geleneksel teorilerin merkezinde, yerel kendi kendine yönetimin demokratik değerleri ve bu kurumların daha üst düzey yönetimlere göre kamu hizmetlerini sağlamada daha etkin olduğu savı vardır.⁴

Yerel yönetimler 1300'lü yılların ortalarından 1800'lü yılların ortalarına kadar sosyal politika tarihinde önemli bir yere sahip olan "Yoksulluk Yasaları"nın uygulanmasında görev üstlenmişlerdir. Bu yönetimler; merkezi devlet tarafından belirlenen yoksullukla mücadele politikalarının yerel düzeyde uygulayıcısı olmuşlardır. Endüstri devrimi döneminde İngiltere'de yerel yönetimlere 1890 yılında düşük maliyetli konutlar yapmaları için izin verilmiş, 1902 yılında, okullar ve okul yemekleri (1906) ve tıbbi kontrol (1907) gibi eğitimle ilgili diğer hizmetleri sağlamakla görevlendirilmişlerdir. 1905 yılında çıkarılan İşsizlik Yasası yerel emek bürolarının kurulması; 1910'daki Eğitim Yasası yerel yönetim otoritelerine okuldan yeni mezun olan gençleri mesleğe yöneltme ve işe yerleştirme görevi yüklemiştir. 1930 yılında, Liverpool'da 200'ün üzerinde yatak kapasiteli

senatoryum, 3 adet tüberküloz kliniği ve çocuklar için bir adet hastane kurulmuş, 1929 yılında aşılama görevi bu kurumlara verilmiştir.⁵

İkinci Dünya Savaşından sonra ise refah devletinin gelişimine paralel olarak yerel yönetimler merkezi idareler tarafından ulusal düzeyde planlanan sosyal politikaların mahalli düzeyde hayata geçirilmesinde temel ajans haline gelmişlerdir. Refah programları başlangıçta ulusal nitelikli olmalarına rağmen, programların uygulanması ve mahalli düzeyde yorumlanması yerel yönetimlerin düzenlenmelerine bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Birçok Avrupa ülkesinde desentralizasyon politikaları yerel yönetimlerin daha fazla yetki ve sorumluluk almasına imkan vermiş, yerel yönetimler refah politikalarının en önemli tamamlayıcı-uygulayıcı ajansı haline gelmişlerdir. Bundan dolayı İskandinav yerel yönetimleri için “refah belediyesi” kavramı kullanılırken, İngiltere’de yerel yönetimler bazı yazarlar tarafından “yerel refah devleti” olarak nitelendirmişlerdir.⁶

Bugün neo-liberal politikaları benimseyen 1980 öncesinin refah devletlerinde halen yerel yönetimlerin sosyal politika ve sosyal yardımlar alanında etkin oldukları anlaşılmaktadır. Çünkü, 21 yüzyılın başlarına gelindiğinde görünen odur ki, devletlerin, toplumun karşılanması konsensüsü olan sosyal politika ve yoksullara yönelik hizmetler alanındaki sorumluluklarını özel sektöre, STK'lara, dini kurumlara veya sivil topluma devretmesi mümkün olmamıştır. Diğer bir ifadeyle sosyal politikalar büyük ölçüde hala devletler tarafından sağlanmaya devam edilmekte ve yerel yönetimler sosyal politikaların sağlanmasında etkin olarak görev almaktadırlar. Nitekim, İngiltere’de, 21 yüzyıla girildikten sonra dahi belediyeler yoksul, yaşlı, engelli, hasta, kadın ve çocuklara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetler sunmakta, eğitim ve sağlık alanında çok kapsamlı görevler yerine getirmekte, bölgesel gelişme ve kalkınma ile istihdamı geliştirme programlarını hayata geçirmektedirler. İşsizliği önlemek amacıyla meslek ve beceri kazandırma projelerine öncülük etmektedirler. Neo-liberal politikalara rağmen güçlü refah devleti niteliğini büyük ölçüde koruyan İsveç’te ise, belediyeler halkın gündelik yaşamını ilgilendiren hemen her alanda hizmetler sunmakta ve eğitimden sağlığa, konuttan sosyal yardım ve sosyal hizmetlere kadar her alanda sosyal politikaları etkin bir şekilde sağlamayı sürdürmektedir.

IV. Türkiye’de Belediyelerin Sosyal Politika Alanındaki Deneyimleri ve Yeni Belediyecilik Anlayışı

Ülkemizde belediyeler 1990’lı yılların ortalarından itibaren sosyal politika alanında fonksiyonlar icra etmeye başlamış ve bu alanda önemli bir düzeyde deneyim ve birikime sahip olmuşlardır. Gerçekten, ülkemizde belediyeler bu döneme kadar yasal dayanakları olmakla birlikte başta kaynak yetersizliği, hızlı göç ve kentleşme vb nedenlerle temel kentsel hizmetleri dahi yeterince yerine getirememişlerdir.

Nitekim, 1990'lı yılların ortalarına kadar ülkemizde birkaç büyükşehir belediyesi dışındaki belediyeler genellikle yol, asfalt, temiz su, çöplerin toplanması, atık sistemi ve piyasaların denetlenmesi vb. hizmetleri yerine getirmeye çalışmışlar, sosyal-kültürel alanda çok fazla etkinlik gösterememişlerdir. Hatta bu yıllarda ülkenin en büyük kentlerinde dahi çöpler toplanamamakta, çöp dağları oluşmakta, ciddi boyutlara ulaşan su sorunu yaşanmakta, hava kirliliği hat safhaya ulaşmış bulunmaktaydı.

Ancak, 1990'lı yılların ortalarından itibaren özellikle büyükşehir belediyelerinin görev ve fonksiyonlarında büyük bir artış meydana gelmeye başlamıştır. Herhangi bir yasal değişikliğe veya belediye gelirlerinde büyük bir artışa dayanmayan bu değişiklik, belediye yönetimlerine, 1994 yılındaki mahalli idareler seçimlerinden sonra, gelen başkanların kişisel hizmet anlayışından kaynaklanmıştır. Bu seçimde, Refah Partisinin adayları, başta İstanbul ve Ankara Büyükşehir belediyeleri olmak üzere birçok belediyede yönetimi devralmışlardır. Özellikle, bu iki büyükşehir belediye başkanının başlattığı sosyal ve kültürel içerikli hizmetler, yavaş yavaş önce partili ve daha sonra da diğer siyasi partilere mensup belediye başkanları tarafından benimsenmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu iki belediye kentsel hizmetlerin yanı sıra özellikle, sosyal yardım, sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal politika alanlarında o güne kadar görülmeyen hizmetlere yönelmişlerdir. Özellikle “yaşlılar, engelliler, kadınlar, çocuklar, yoksullar ve acil yardıma ihtiyaç duyanlara” yönelik çeşitli hizmetler sunan kurumlar teşkil etmeye başlamışlardır. Huzurevleri, bakım evleri, engelli merkezleri, kadın ve çocuk sığınma evleri kurmuşlardır. Belediyelerin sunduğu sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler batılı ülke belediyelerinde olduğu gibi yararlananlar ve hizmet kalitesi bakımından belli bir standarta kavuşmuş, sürekli hale gelmiş ve ciddi bir kurumsal niteliğe kavuşmuştur.

Bu dönemde temelleri atılan belediyeçilik anlayışı, 2000'li yılların başlarında yeni bir ivme kazanmış ve belediyeler tarafından sunulan hizmet paketi daha da genişlemiştir. Öyle ki, bu hizmet yarışı zamanla “sosyal belediyeçilik” anlayışının da ötesinde “yerel toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki gelişiminden sorumlu belediyeçilik” anlayışının doğuşunu sağlamıştır. Büyük kentlerde sosyal yardımlarla başlayan topluma duyarlı belediyeçilik anlayışı, yerel ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziki kalkınmadan sorumlu belediyeçilik anlayışına doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Gerçekten, belediyeler kapsamlı kültürel etkinlikler, sosyal yardım ve sosyal hizmet projeleri gerçekleştirdikleri gibi, tedricen de olsa bölgelerinin ekonomik gelişmesinde önemli roller üstlenme eğilimine girmişlerdir.

Asıl önemlisi ise birkaç büyükşehir belediyesi tarafından yerine getirilen bu görevler, diğer belediyeler tarafından da sağlanması gereken standartlar haline dönüşmeye başlamıştır. Öyle ki, diğer mahalli idare sınırları içinde yaşayan halkın bu tür hizmetlere artan talebi, mahalli seçimlerde halkın desteğini almak isteyen belediye başkanlarını

farklı konseptle de olsa benzer hizmetleri yerine getirmeye zorlamıştır. Bunun en çarpıcı örneğini, İstanbul'da Ramazan çadırı uygulamasının neredeyse tüm siyasi partilere mensup belediyeler tarafından hayata geçirilmesi oluşturmaktadır. Yine, son yıllara kadar sadece birkaç büyükşehir belediyesi yaygın eğitim organizasyonları düzenlemektedirken, bugün büyükşehir belediyelerinin büyük çoğunluğu sanat ve meslek edindirme kursları yoluyla yaygın eğitim organizasyonları oluşturmaya başlamışlardır.

Genel olarak ülkemizdeki belediyelerin sosyal politika alanındaki görev ve fonksiyonlarını değerlendirdiğimizde, bu hizmetlerin nüfusun büyük bölümünün yaşadığı büyükşehir belediyeleri merkezli yürütülmekte olduğu, diğer belediyelerin sınırlı düzeyde bir sorumluluk üstlendiği söylenebilir.

Bununla birlikte sonuç olarak ülkemizde belediyelerin sosyal politika fonksiyonlarını sürdüreceği deneyime sahip olduğunun güçlü işaretlerinin de var olduğu ifade edilebilir.⁷

V. Üsküdar Belediyesinin Sosyal Politika Uygulamaları

1. Sosyal Hizmetler

a. Engelli ve Yaşlılara Yönelik Hizmetler

Üsküdar Belediyesi, yaşlı ve engelliler ile onların ailelerine yönelik çeşitli sosyal hizmetleri yerine getirmek amacıyla 2004 yılında Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezini kurmuştur. Merkezde Özel Eğitim Birimi, Engelliler Birimi, Yaşlılar Birimi ve Psikolojik Danışmanlık Birimi bulunmaktadır.⁸

2013 yılında kurumda eğitim gören 678 engelli çocuğa 1.366 saat özel eğitim, 480 engelliye 1.508 saat fizik tedavi hizmet verilmiş, 1.680 spor seansı düzenlenmiştir. Yine aynı merkezden 1.156 yaşlıya ev ortamlarında desteklenmeleri ve toplumdan soyutlanmadan yaşamlarını devam ettirmelerini sağlamak amacıyla hizmet sunulmuştur. Yaşlılara ve engellilere yönelik hizmetler ekonomik, psikolojik destekler ile kişisel bakım (kuaförlük hizmeti), toplumsal hayata katılımını sağlayacak ulaşım desteği, kültürel ve sanatsal aktiviteler ve geziler, ev işleri desteği, sağlık sorunları danışmanlığı ve kurumlara yönlendirme hizmetleri olarak sıralanmaktadır. Ayrıca, engellilere özel eğitim ve rehberlik hizmetleri, medikal malzeme desteği ve istihdam desteği verilmektedir.

2013 yılında 984 engelliye 80 bine yakın adet kurum ve hastanelere ulaşım hizmeti, 214 tekerli sandalye, 19 adet akülü tekerli sandalye, yatağa bağımlı 65 hastaya hasta yatağı sağlanmıştır.

b. Kadın ve Çocuklara Yönelik Hizmetler

Kadın ve çocukların korunması ve çeşitli alanlarda desteklenmesine yönelik hizmetler Üsküdar'da kurulu bulunan tüm kurumlar ve özellikle de kültür ve gençlik merkezi, bilgi evleri ve kadın sığınma evi tarafından yerine getirilmektedir. Nüfusu elli bini geçen belediyeler için yasal bir zorunluluk olan kadın sığınma evinden 2013 yılında 59'u kadın, 45'i çocuk 104 Üsküdarlı yararlanmıştır.

Tablo: Çocuklara Yönelik Hizmetler

	Birim	2011	2012	2013
Bilgi evi sayısı	Adet	13	15	15
Aylık öğrenci giriş-çıkışı	Kişi	35.261	38.553	33.377
Kayıtlı öğrenci sayısı	Kişi	33.095	38.418	38.362
Kitap sayısı	Adet	23.694	29.909	23.828
Ödünç verilen kitap sayısı	Adet	8.281	8.519	6.853
Etkinlik sayısı	Adet	40	59	173
Etkinliklere katılım sayısı	Kişi	3.010	5.676	15.802
Bilim ve Tek. Akademisinde ders verilen öğrenci sayısı	Kişi	-	-	260
Sanat Akademisinde ders verilen öğrenci sayısı	Kişi	-	-	51
Spor Akademisinde ders verilen öğrenci sayısı	Kişi	-	-	40

Çocuklara yönelik olarak ise kültür merkezleri ve bilgi evleri kapsamlı hizmetler sunmaktadır. Sportif etkinlikler, geziler ve festivaller düzenlenmektedir. 2010 yılında kurulan Çocuk Eğitim Merkezi ise 7-14 yaş grubunda olup çalışan/çalıştırılan ve eğitime devam etmeyen çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişmesini destekleyen hizmetler sunmakta olup, 2013 yılında 123 çocuk bu birimden yararlanmıştır.

c. Aile ve Toplum Hizmetleri

Aile ve topluma yönelik hizmetlerin toplumun temel yapıtaşı olan aileyi ve aile birliğini güçlendirmeyi, kişilere bireysel ve çevresel sorunlarla başa çıkma becerileri kazandırmayı amaçlayan eğitim, danışmanlık ve sosyo-psikolojik destek merkezli olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Üsküdar Belediyesi tarafından aile ve bireylere psikolojik danışmanlık hizmetleri verilmektedir.

Aile danışmanlığı kapsamında; "aile içi iletişim sorunları, çocuklarla ilgili sorunlar, evlilik öncesi danışmanlık, evlilik danışmanlığı, boşanma süreci, cinsel problemler,

hastalık, evden ayrılma, kayıp ve yas durumlarında yaşanan sorunlar, aileye yeni bir bireyin katılmasıyla yaşanan sorunlar, ekonomik sorunlar (iflas, iş kaybı vb.), eşlerin ailelerinin evliliğe olumsuz etkileri, sözlü ve/veya fiziksel şiddet, emeklilik dönemine uyum” konularında; bireysel danışmanlık kapsamında ise üniversite eğitimine uyum, arkadaş ile ilişkiler, sosyalleşme ve arkadaş edinme zorluğu, akademik destek, yakınların kaybı, stresle başa çıkma vb. konularda psikolojik destek verilmektedir.

Aile ve toplum hizmetleri çerçevesinde eğitim ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ihtiyaç içindeki kişilerin ikametlerinde de verilmektedir. Evde verilen hizmetler; uzun süreli hastalar ve yakınlarına yöneliktir.⁹

Üsküdar ilçesinde kültür ve gençlik merkezleri ile bilgi evlerinde çok sayıda eğitim düzenlenmekte, kültürel, sosyal ve sanatsal etkinlikler icra edilmektedir.¹⁰

2. Sosyal Yardımlar

Üsküdar belediyesi, diğer birçok belediye gibi sosyal yardımlar alanında etkindir. Bu alanda gelenekselleşmiş yardım biçimleri haline gelen gıda-erzak yardımı, yakacak yardımı gibi, aşevi, evlere sıcak yemek servisi, sıcak çorba dağıtımı, ramazan iftarı gibi uygulamalarını düzenli bir biçimde yerine getirmektedir.

2013 yılında 60 bin adet gıda paketi dağıtımı yapılmış, 3 bin ailenin yakacak ihtiyacı karşılanmıştır.¹¹

Tablo: Türlerine Göre Sosyal Yardımlar

	Birim	2011	2012	2013
Eşya yardımı	Aile	5.179	4.987	5.364
Gıda yardımı	Adet	60.000	49.987	60.000
Giyecek yardımı	Aile	11.285	11.450	11.689
Yakacak yardımı	Kişi	2.400	3.026	3.000
Asker ailesi	Kişi	262	282	283
Yardım edilen engelli sayısı	Kişi	5.190	6.950	405
Yardım edilen yaşlı sayısı	Kişi	148	169	1.176
Spor kulüplerine yardım	TL	1.605.130	1.512.000	250.000
Engellilere yapılan yardım ve hizmet sayısı	Adet	20.758	21.518	15.674
Yaşlılara yapılan yardım ve hizmet sayısı	Adet	1.779	2.024	1.722

3. İstihdam Hizmetleri

Ülkemizde belediyeler çoğunlukla sosyal yardım ve hizmetler alanında faaliyet göstermekte, gelişmiş ülkelerde temelde başta belediyeler olmak üzere, meslek odaları, sendikalar, kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili sivil toplum kuruluşları gibi aktörlerin katılımıyla çözüm aranan işsizlik sorunu konusunda girişimde bulunmaktadırlar.

Üsküdar Belediyesi bu alanda yerel halka destek olmak amacıyla 2014 yılında kamu ve özel sektör paydaşlığında İstihdam Merkezini (ÜSİM) kurmuştur. Merkezin amacı bölgesel emek arz ve talebini buluşturmak, diğer bir ifadeyle öncelikle işsizliği önlemek amacıyla hem iş arayanlara hem de işgören arayanlara hizmet sunmaktadır. Hizmet, basit bir emek mübadelesi ağı kurmanın ötesinde işsizlerin mesleki gelişimlerine destek olma amacını taşımakta ve nitelikli istihdam uzmanları tarafından danışmanlık ve rehberlik yapılmaktadır.

Merkez, mesleki eğitim desteği verilmesi gereken işsizlere İŞKUR aracılığıyla eğitim verilmesini de sağlamaktadır. Kısa bir süredir faaliyette olan Merkeze 7 bin işsiz ve 1.721 işveren başvuruda bulunmuş ve 5 ayda 24'ü engelli 1.030 işsiz işe yerleştirilmiştir.

İşsizliğin önlenmesindeki temel politika bileşenlerinden biri olan girişimciliğin geliştirilmesi amacını da taşıyan Merkez genç girişimcilere KOSGEB ile birlikte uygulamalı girişimcilik eğitimleri düzenlemektedir.¹²

4. Temel Özellikler

- Üsküdar Belediyesi ülkemizde sosyal politika alanında ilk girişimlerde bulunan belediyelerin başında gelmektedir. Bu alandaki çalışmaların temelleri 1990'lı yılların sonlarında atılmış ve kapsamlı ilk örnekler bu dönemde biçimlenmeye başlamıştır.
- Üsküdar belediyesi birçok sosyal politika uygulamasında öncü olan ve başarılı örneklerinin diğer belediyeler tarafından paylaşıldığı bir belediyedir. Ülkemizde İşsizlerin beceri düzeylerinin artırılması ve iş bulmalarına destek olunması hizmetleri ülkemizde sınırlı sayıda belediye tarafından üstlenilmiş hizmetlerdendir. Ayrıca, TOGEM örneği diğer birçok belediye tarafından model alınmıştır.
- Üsküdar belediyesinin sosyal belediyecilik yaklaşımının kentin ekonomik, sosyal, fiziki ve kültürel kalkınmasından sorumlu belediyecilik anlayışına doğru evrildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, stratejik hedef ve temel önceliklerde 10 Beş Yıllık Kalkınma Planına atıf yapıldığı ve 2023 hedeflerinin paylaşıldığı görülmektedir. 2023 ekonomik hedeflerinin yanısıra istihdam alanında sorumluluk üstlenilmesi ve

KÜP projesi ekonomik ve sosyal kalkınma yaklaşımının benimsendiğinin diğer işaretleridir.

- Üsküdar belediyesi, sosyal yardım ve hizmet türlerinin neredeyse tümünde hizmet üretmektedir. Gıda, yakacak, giyim, ilaç gibi geleneksel sosyal yardım türlerinin yanısıra özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri, evde sağlık ve bakım hizmetleri gibi sosyal hizmetler hayata geçirilmiş bulunmaktadır.
- Üsküdar belediyesi sosyal politikanın hedef kitlesinin tümüne yönelik hizmetler sunmaktadır. Yoksullar, yaşlılar, işsizler, engelliler, kadınlar, çocuklar ile gençler hizmet kitlesi içinde yer almaktadır.
- Belediyeler tarafından yerine getirilen temel sosyal politikalar olan sosyal yardım ve hizmetler ile eğitim ve sağlık alanında çeşitli fonksiyonlar yerine getirildiği gibi çevre politikaları ile madde bağımlılığının önlenmesi gibi daha geç gelişen sosyal politikalar alanında da inisiyatif alındığı görülmektedir.
- Hizmetlerin kapsamı, niteliği ve yararlanan kitle ile sosyal harcamalar dikkate alındığında sunulan hizmetlerin derinliğinin yıllar içinde arttığı ve profesyonel yönetim anlayışının giderek güçlendiği bir süreç sözkonusudur.

VI. Sosyal Politikaların Belediyelere Devredilme İlkeleri

Sosyal politikaların mahalli ihtiyaçlara duyarlı, halk tarafından belirli sürelerle performansları demokratik seçimlerle gözden geçirilen ve halka en yakın yönetim birimi olan belediyeler tarafından sağlanmasında birinci aşama kapsamlı bir stratejinin belirlenmesi ve bu stratejiye göre aşamalı olarak hizmetlerin devredilmesidir.

Bu strateji çerçevesinde öncelikle, belediyelerin beşeri ve kurumsal kapasitelerinin yeterlilik düzeyi tespit edilmeli ve bu tespit her bir sosyal hizmet alanı ve türü için ayrı ayrı yapılmalıdır. Örneğin, engellilere, yaşlılara, çocuk ve kadınlara sunulan hizmetlerden hangisi, ne düzeyde belediyeler tarafından sağlanabilir. Bu amaçla, kapsamlı bir araştırma yapılmalıdır.

İkinci olarak, sunulacak sosyal hizmetlerin, belediyeleri dikkate alarak, ayrıntılı standart ve prosedurleri hazırlanmalıdır. Standartlar; hizmetin yerine getirilmesindeki ilkelerin yanısıra kurumsal yapı, insan kaynağının niteliği ve süreçlerinin tümünü tanımlayıcı nitelikte oluşturulmalıdır.

Üçüncü nokta, belediyelere hizmetleri yerine getirme sorumluluğu kaynak tahsisi ile birlikte gerçekleştirilmelidir. Belediyelerin yerine getirdikleri sosyal hizmetlerin finansmanı merkezi yönetim tarafından sağlanmalıdır. Aksi takdirde belediyeler, devredilen sosyal hizmetleri, geçmişteki birçok görevleri gibi, yeteri düzeyde yerine

getiremeyeceklerdir. Aynı zamanda belediyelerin mevcut insan kaynağını geliştirecek politikalar hayata geçirilmelidir.

Sosyal hizmetlerin sorumluluğu belediyelere, bu alanda deneyim ve birikime sahip büyükşehir belediyelerinden başlayarak geçirilmelidir.

Diğer dikkate alınması gereken hususlar ise belediye ve merkezi idarenin yetkili birimlerinin belirli bir süre paralel hizmet sunması, hizmetlerin aşamalı olarak devredilmesi, sivil toplum kuruluşlarının hizmetlerin sağlanmasındaki rolü ve bu kuruluşların belediyelerle ilişkilerinin nasıl biçimleneceği, sosyal yardımların nasıl yapılandırılacağı ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının bu değişim içindeki konumu vb. konulardır.

Sonuç olarak ülkemizde sosyal politikaların ve özellikle sosyal hizmetlerin sağlanmasında merkezi idarenin, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının, rolü hizmetlerin sağlanma sorumluluğu, planlanması, finansmanı ve denetimi; belediyelerin rolü ise yine sağlanma sorumluluğunun merkezi idare adına yerel düzeyde sürmesinin yanısıra hizmetlerin üretimi, dağıtımı ve sunumu haline dönüşmelidir.

Dipnotlar

- 1 Charles Zastrow, *Introduction to Social Work and Social Welfare*, California: Brooks - Cole, Fifth Edition, 1993, p. 14.
- 2 Halis Yunus Ersöz, *Sosyal Politikada Yerelleşme*, İstanbul: İTO 2011, s. 28.
- 3 Neil Gilbert- Paul Terrell, *Dimensions of Social Welfare Policy*, Massachusetts, Allyn Bacon, Fourth Edition, 1998, p. 3.
- 4 Ersöz, *a.g.e.*, s. 58.
- 5 Halis Yunus Ersöz, "Sosyal Politika - Refah Devleti - Yerel Yönetimler İlişkisi", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, (Prof. Dr. Toker Dereli'ye Armağan Kitabı), 2006, s. 762-768.
- 6 Ersöz, *Sosyal Politikada Yerelleşme*, s. 58. s. 74-79
- 7 Halis Yunus Ersöz; "Yerel Yönetimlerin Sosyal Politika Alanındaki Rolü", *Sosyal Politikalar Dergisi*, sy. 2 (2007); *Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler* (İngiltere, İsveç, Türkiye Örneği), İstanbul, Filiz Kitapevi, 2004; *5272 Sayılı Yasa Öncesinde Türkiye'de Belediyelerin Sosyal Politika Alanındaki Deneyimleri*, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı 50, 2005; "Sosyal Devletten Sivil Topluma", *Sosyal Politikalar Dergisi*, sy. 1 (2006); "Yerel Yönetimlerde Fonksiyonel Değişim ve Yeni Belediyecilik Anlayışı", *İSMEK Uluslararası Yetişkin Eğitimi Sempozyumu*, 10-11 Mayıs 2008; "Sosyal Belediyecilik", *Yerel Yönetimlerde Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu*, Adapazarı Büyükşehir Belediyesi, 29-30 Mart 2008; "Küresel Kriz ve Sosyal Politikalara Muhtemel Etkileri", *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, Memur-Sen, 2009; "Sosyal Politikalarda Yerelleşme", *Çerçeve Dergisi*, 2009.
- 8 Üsküdar Belediyesi, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, <http://www.uskudar.bel.tr/Hizmet/Detay.aspx?id==5&cid==30>.
- 9 Üsküdar Belediyesi, Psikolojik Destek Hizmetleri Birimi, <http://www.uskudar.bel.tr/Hizmet/Detay.aspx?id==5&cid==34>
- 10 Üsküdar Belediyesi, Üsküdar Gençlik ve Eğitim Merkezleri, <http://www.usgem.org/usgem/>

- 11 Üsküdar Belediyesi, 2013 Faaliyet Raporu - 2012 Faaliyet Raporu - 2011 Faaliyet Raporu, <http://www.uskudar.bel.tr/dosyalar/2013/Faaliyet/>, <http://www.uskudar.bel.tr/dosyalar/2012/Faaliyet-raporu/>, http://www.uskudar.bel.tr/dosyalar/faaliyet_raporu_2011/.
- 12 Üsküdar Belediyesi, ÜSİM (Üsküdar İstihdam Merkezi), "işimiz işiniz", <http://www.uskudar.bel.tr/Hizmet/Detay.aspx?id=12>- <http://www.uskudaristihdam.com/w/uskudar/>.

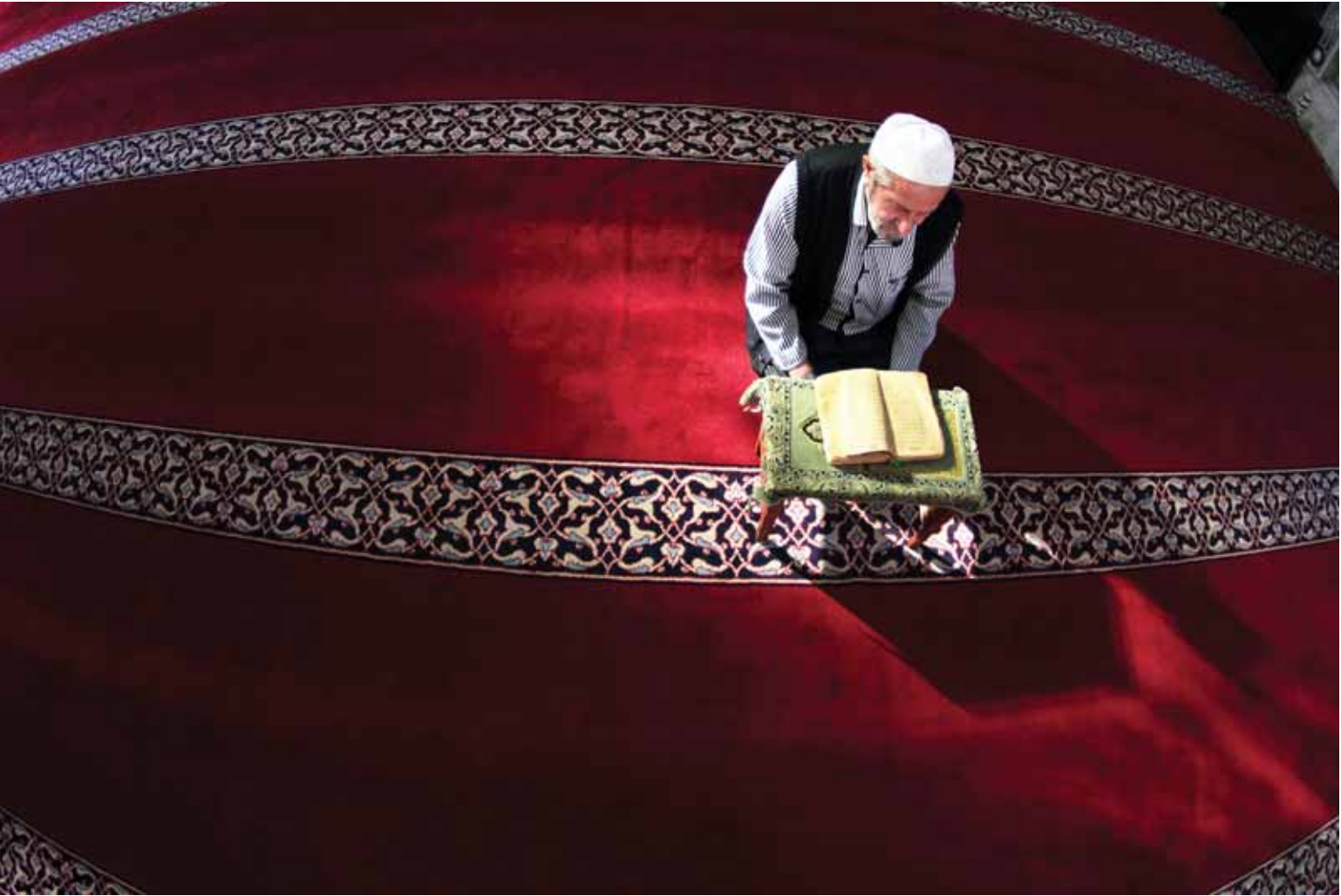

Foto: Tacettin Yüksel

ÜSKÜDAR'DA YAŞLANMAK

YRD. DOÇ. DR. ŞERİF ESENDEMİR

Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Üsküdar'ın Lambaları

*Üsküdar'ın lambaları süslüdür
Sevdiceğim gözüme niye pusludur?
Çalma udu ben bugün efkârlıyım
Kederimden kuşlar bile yaslıdır*

*Üsküdar'da yaşlı gözüme seçmiyor
Sevdiceğim Ayazma'dan geçmiyor
Çalma sazı ben bugün efkârlıyım
Benim derdim martılarla uçmuyor*

...

Şahamettin Kuzucular

Giriş

İnsanoğlu her can(lı) gibi doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Yaşayacaksa bir insan ölmeden önce ihtiyarlık makamına da ulaşacaktır. Bu makama bir Kâbe toprağı olarak görülen Üsküdar'da ulaşmak hep bir ayrıcalık olmuştur. Ancak yaşlanınca insanın bedeni, fiziki, sosyal, ekonomik birtakım müşkülâtı da artmaktadır. Yukarıdaki şiirde gözüm puslu olması ve artık iyice seçmemesi bunu bariz bir şekilde göstermektedir. Geçmişe özlem, sevilenlerin hasreti, dert ve keder artık yaşlının yeni yol arkadaşlarıdır. İşte bu tebliğ ile hayatlarının sonbaharında Üsküdar'da yaşamayı/yaşlanmayı seçen kıdemlilerimizin söz konusu sorunlarının, mekânın ve çevrenin daha da güzelleştirilmesi, sosyal

haklarının daha da iyileştirilmesi ve onları semte dair karar alma mekanizmalarında hep aktif tutarak, elimine edilmesine dikkat çekilmiştir.

Yaşlılar için farklı bakım modelleri geliştirilmiştir. Kurumsal bakım ve evde bakım bunların en yaygın olanlarıdır. “Üsküdar’da yaşlanmak” derken bu iki modeli meczeden alternatif arayışlardan/uygulamalardan “yerinde bakma/yaşlanma”ya işaret edilmiştir. İstanbul’un fethini dahi gören “Hayal Belde Üsküdar”da “yerinde yaşlanma”nın parametreleri çıkarılarak bir model olma özelliği tartışılmıştır.

Üsküdar’ın Sosyo-Demografik Yapısı

“Üsküdar’da yaşlanma”nın boyutunu anlamak için Üsküdar’ın sosyo-demografik yapısına bakmakta büyük bir fayda vardır. Çünkü Batı’ya oranla genç nüfusa sahip bir ülke olmamız madalyonun öteki yüzü olan yaşlılığın boyutunu görmemizi çoğu zaman perdelemektedir. Oysa Türkiye’de her geçen gün biraz daha yaşlanmakta ve bu Batı ülkeleriyle aynı kaderi yaşamamız anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yaşlıların daha çok kırdaki görünürlükleri nedeniyle bir kır sorunu olarak görülen/gösterilen yaşlılığın aynı zamanda bir kent sorunu olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Bu minvalde, genel itibarıyla İstanbul’da ve özelde Üsküdar’da yaşlıların sosyo-demografik yapısı bize önemli ipuçları verecektir.

Tablo 1. Türkiye Geneline ve İstanbul’a Kıyasla Üsküdar Yaşlı Nüfus Oranı

	Yıl	65+
Türkiye	2000	5.7
İstanbul	2000	4.7
Üsküdar	2000	5.5

(Murat, S., “Cumhuriyet Döneminde Üsküdar’ın Nüfus Sayısı ve Göç Hareketleri”, İstanbul 2006)

Tablo 1’de görüldüğü üzere 2000 yılında Türkiye’nin yaşlı nüfus oranı %5.7’yken, İstanbul’un %4.7 ve Üsküdar’ın %5.5’tir. Bu veriler Üsküdar’da yaşlı nüfus oranının Türkiye ortalamasının altında ancak İstanbul ortalamasının üstünde olduğunu göstermektedir. Bu da Üsküdar’da yaşlanmanın boyutlarını detaylı incelenmesi gerektiğini bir kez daha bize hatırlatmaktadır.

Tablo 2. Üsküdar'ın Farklı Yaş Grup Oranları

	0-14	15-24	25-64	65+	%
Üsküdar	23.8	20.5	50.2	5.5	100.0

(Murat, S., "Cumhuriyet Döneminde Üsküdar'ın Nüfus Sayısı ve Göç Hareketleri")

Tablo 2'de mesela 25-64 yaş grubunun %50'nin üstünde olması önümüzdeki yıllarda yaşlı nüfusunun daha da artacağı anlamına gelmektedir. Günümüzde bu yüksek orandaki çalışan nüfus, 14 yaş altı ve 65 yaş üstü bağımlı nüfusa bakma yönünde olumlu bir katkı sunarlarken ileride bunlar yaşlanacakları için bakımı üstlenecek ve işgücünü yürütecek nüfus azalacaktır. Dolayısıyla 0-14 ve 15-24 yaş gruplarının artışı yönünde geliştirilecek sosyal politikaların Üsküdar'ın özelinde de uygulanması büyük bir önem arz etmektedir.

Üsküdar'da Kurumsal Bakım

Üsküdar'da yerinde yaşlanma modeli daha çok benimsenmiş olsa da kurumsal bakım modelinin tamamen yabana atıldığı söylenemez. Tablo 3'te özel sektörün burada 8 adet huzurevinin ve yaşlı bakım merkezinin bulunması kurumsal bakımın geldiği aşamayı yeterince göstermektedir.

Tablo 3. Üsküdar'da Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakım Merkezleri

Sıra No	Kuruluş İsmi	Adres	İletişim
1	Asude Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi	Beylerbeyi Mah. Beylerbeyi Küplüce Yolu Sk.No:52/1 Üsküdar	Tel: 0216 308 76 48 Faks: 0216 308 91 51
2	Çengelköy Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi	Güzeltepe Mah. Mustafa Kemal Paşa Cad. Paşa Sok.No:16 Çengelköy-Üsküdar	Tel: 0216 308 76 48 Faks: 0216 308 91 51
3	Erdem Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi	Bahçelievler Mah. Ata 2 Sit. Manolya Cad. No: 6/2 Üsküdar	Tel: 0216 486 06 36 Faks: 0216 486 06 36
4	Eski Dostlar Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi	Bahçelievler Mah. Ata-2 Sit. Erguvan Cad. No:69-71 Üsküdar	Tel: 0216 486 17 62 Faks 0216 486 17 63
5	Ferah Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi	Ferah Mah. Ferah Cad. Karagül Sok. No:3 Üsküdar	Tel: 0216 481 35 86 veya 0216 443 13 83 Faks: 0216 329 05 51
6	Kandilli Şabanlı Yaşlı Bakım Merkezi	Bahçelievler Mah. Sultan Murat Cad. Beyaz Güllü Sok. No: 1/2 Üsküdar	Tel: 0216 462 18 11 veya 0216 462 18 12 Faks: 0216 462 28 58

7	Okyanus Yaşlı Bakım Merkezi	Acıbadem Cad. R.Paşa Hanı Sok. No:169/2 Acıbadem-Üsküdar	Tel: 0216 545 72 00 Faks: 0216 545 72 02
8	Suadiye 2 Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi	Burhaniye Mah. Kağıtçıbaşı Cad. No:19 Beylerbeyi-Üsküdar	Tel: 0216 422 30 00 Faks: 0216 422 31 11

İASPİM (2014)

Tablo 4. İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne Ait Kuruluş

Sıra No	Kuruluş İsmi	Adres	İletişim
1	Validebağ Mustafa Necatibey Öğretmen Huzurevi	Tophanelioğlu Cad. Kalfa Çeşme Sok. No:1 Koşuyolu-Üsküdar	Tel: 0216 339 87 04 Faks: 0216 326 14 96

İASPİM (2014)

Tablo 3'te Üsküdar'da özel sektörün kurumsal bakıma yöneldiği bariz bir şekilde görülmektedir. Tablo 4'te ise devlet kurumları içerisinde sadece İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün emekli öğretmenler için bir huzurevi kurarak istisna teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Tablo 5. İstanbul'da İlçeler Bazında Yaşlı Kurum Sayısı

İlçe Adı	Yaşlı Kuruluş Sayısı	Toplam
Maltepe+Kartal	12+12	24
Üsküdar+Kadıköy	9+9	18
Ataşehir	7	7
Bakırköy+Şişli	5+5	10
Beykoz	4	4
Pendik+B.Çekmece+Silivri	3+3+3	9
Z.Burnu+Beyoğlu+Tuzla	2+2+2	6
B.Evler+Fatih+B. Düzü+Çekmeköy+Sancaktepe+Beşiktaş+Esenyurt+Ümraniye+Eyüp	1+1+1+1+1+1+1+1	9
Genel Toplam (23)		87

İASPİM (2014)

Tablo 5'te İstanbul'da toplamda 87 yaşlı kurumu görülmektedir. Bunların %61.1'i (61 adet) İstanbul'un Anadolu Yakası'nda, %29.9'u ise Avrupa Yakası'nda bulunmaktadır. 39 ilçenin 23'ünde yaşlı kurumları görülürken, 16'sında hiç bulunmamaktadır. Üsküdar'ın Kadıköy'le aynı sayıdaki kurumla eşit adetteki Maltepe ve Kartal'dan sonra gelmesi kurumsal bakım açısından da bir merkez olduğunu göstermektedir.

Üsküdar'da Yaşlıların Kalma Yeri Tercihleri

25 Temmuz-10 Ağustos 2002 tarihleri arasında Üsküdar genelinde, 992 hanede yüz yüze yapılan anket çalışmasında, ailedeki yaşlıların nerede oturduklarına dair soruya, %57.1'lik muhatap olmayanları çıkardığımızda, geriye kalan %42.9'luk tercihler içinde %29.5'in kendi evlerinde yaşıyor olması, Üsküdar'da yerinde yaşlanmanın bariz bir şekilde öne çıktığını göstermektedir. Sadece %1.0'lık bir yaşlı kesimin kurumsal bakımı/huzurevini tercih etmesi olumlu bir gelişmedir. Bir yandan aile yapısını korumaya çalışan ve yaşlısına özellikle anneye büyük bir değer veren Üsküdar'ın muhafazakâr kimliğinin, öte yandan da kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumda oluşturulan negatif huzurevi algısının bu oranın düşük seviyede kalmasında etkili olduğunu tahmin etmek güç olmazsa gerektir.

Tablo 6. Yaşlıların Oturduğu Yer

Ailedeki Yaşlılar Nerede Oturuyor?	%
Muhatap Değil	57.1
Birlikte Oturuyoruz	9.1
Kendi Evlerinde	29.5
Çocuklarından Birinin Yanında	2.4
Akrabaların Yanında	0.9
Huzurevinde	1.0
Toplam	100.0

(Murat, Ersöz, Şener ve Bayat, *Dünden Bugüne Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Üsküdar*, İstanbul 2006)

Üsküdarlı İhtiyarlar “Mekânın Mahkûmları” mı Yoksa Belirleyenleri mi?

Üsküdar`la ilgili bazı deyimlerde, efsanelerde ve yer isimlerinde ihtiyarlar mekânın mahkûmları değil, belirleyenleri ve isim babalarıdır. Örneğin, “Atı alan Üsküdar’ı geçti” deyiminde atını kaybeden Köroğlu’na bu sözü söyleyen bilge konumundaki Üsküdarlı bir ihtiyardır. Kızkulesi’nin yılan efsanesinde talihsiz bir şekilde kızın ölümüne sebep olan küçük yılanın içinde çıktığı sepeti götüren burada yaşayan yaşlı bir göçmen kadındır. Burada yaşlı göçmen kadına yönelik olumsuz bir yargı oluşturulmak istense de kadının yaşlılığında bile alın teriyle bir kazancın peşinde olduğunu ve pasif değil, aktif yaşlı olduğunu göstermektedir. Miskinler Tekkesi’nde Miskinler Mescidi olarak bilinen ibadet yerinin aynı zamanda Dedeler Mescidi olarak adlandırılması ihtiyarlara verilen önemin bir göstergesidir (Banoğlu, 2007). Yeni Valide Camii ve Validebağ Korusu isimleri de özellikle yaşlı anneye verilen değer bir sonucudur. Ayrıca, devlet teşekkülleri içinde çalışan “kâtip” olarak bilinen seçkin memur sınıfının özel “kâtip odası” faytonlarının ihtiyarlar için mesire yerlerine gidilmek için tahsis edilmesi bu işin teoride kalmadığının ve hayata geçirildiğinin bir işaretidir (Ayverdi, 2007).

Osmanlı döneminde Üsküdar’da bir süre yaşaması hasebiyle Aziz Mahmud Hüdâî Mahallesi’nde bugün bir sokağa adını verilmiş olan Divan şairlerinden Sümbülzâde Vehbi Efendi’nin oğlu Lütfiye yazdığı şiir kitabındaki aşağıdaki şiirdeki tavsiyeler tek başına Üsküdar’da yaşlılığa/yaşlıya verilen ehemmiyeti anlatmaya yetmektedir.

Üsküdar’da Yaşlanma Modeli’nin Temel Kaynakları

“Üsküdar’da Yaşlanma”yı, uygulamalı gerontologlar tarafından kurumsal bakıma bir alternatif olarak önerilen “Yerinde Yaşlanma” (Aging in place) kavramıyla izah etmek mümkündür. Yerinde yaşlanma, yaşlıların kendi mahallinde ait olduğu cemiyetten akranlarıyla birlikte özgürce ve huzurlu yaşamasıdır. Aralık 2011’de Amerika Emekliler Derneği’nin “yerinde yaşlanma” raporunu yayınlamasıyla gündeme gelmiş, Ulusal Yerinde Yaşlanma Haftası’nın kutlanması ve Ulusal Yerinde Yaşlanma Konseyi’nin kurulmasından sonra da yaşlılık literatüründeki yerini almıştır. Bu konuyla özel ilgilenen Sertifikalı Yerinde Yaşlanma Uzmanları’nın yetiştirilmesiyle artık farklı bir bakım modeli olmuştur.

ABD’de 2010 yılı itibariyle 50 kadar örnek yerinde yaşlanma diyarı oluşmuştur. Bunların içinde en dikkat çekici olanı Baston’daki The Beacon Hill Village örneğidir. Burada yaşlıya hizmetlerin gönüllük esasına dayalı yapılması, yaşlıların yönetiminde etkin rol almaları ve paylaşım ağlarının geliştirilmesi halk tarafından büyük bir ilgi ve takdir görmüştür.

Der-Tevkîr-i Pîran

Göriccek pîrleri ikrâm it
 İhtiyacı var ise in'âm et
 Zûr-i pervâz virür tîre kemân
 Budur anla mesel-i pîr ü civân
 Yan'î pîrân ile eyle ülfet
 Nushu pendinde bulursun kuvvet
 Anların tecrübesi ikvâdur
 Niçesi ehl-i dil ü dânâdur
 Germ ü serdin çekerek devrânın
 Anlamış nidüğünü dünyanın
 Nutkına teşne-leb ol kanma sakın
 Gevşemiştir çenesi sanma sakın
 Köhne takvîm diyüp de atma
 Bunamışdır deyu müfte satma
 Kaddi ham-geşteleri görme hakîr
 Çün kemândur sebab-i kuvvet-i tîr
 Sözüni itmez isen de ısgâ
 İtme ma'tûhu dahi istihzâ
 Eyle pîrânı begâyet tevkîr
 Seni de pîr ide ol Rabb-i Kadîr

İhtiyarların Ağırlanması Konusunda

İhtiyarları gördüğünde ikramda bulun
 İhtiyaçları varsa yardım et
 Okun hızlı gitmesine vesile olan yay
 gençle ihtiyarlara bir örnektir
 İhtiyarlarla ülfet (ahbaplık, görüşme) edersen
 onların nasihatlerinden güç alırsın
 Onların tecrübeleri insanı güçlendirir
 çoğu; gönül ehli ve alim kişilerdir
 Feleğin kışını yazını çekerek
 dünyanın ne olduğunu anlamışlardır
 Konuşmasına susamış ol sakın doydum deme
 çenesi gevşemiştir deme
 Yaşlanmış diyerek kenara itme
 bunamıştır diyerek ucuza satma
 Beli bükülmüşleri hakir görme
 okun güçlenmesine sebep yaydır, bil
 Sözüne kulak asmasan da
 bunamışı bile alaya alma
 İhtiyarlara çok fazla saygı göster
 kudret sahibi Allah seni de ihtiyarlatacaktır

Sümbülzâde Vehbi
 (Lutfiyye)

Genel itibariyle ihtiyarlar yerinde yaşlanmayı yaşam kalitesini artırmak amacıyla tercih etmektedirler. Çünkü yaşlılıkla birlikte beş duyuda özellikle görmede, duymada, hareket etmede, kas gücünde, algılamada bir zayıflama olmaktadır. Dolayısıyla düşme, çapma, yaralanma ve hastalık riskleri artmaktadır.

Üsküdar’da Yaşlanma Ruhunun Temel Parametreleri

Üsküdar’da yaşlanma ruhunun temel parametrelerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

Birincisi, Üsküdar bir Kâbe/Harem toprağı olarak görüldüğü için insanlar burada yaşamak, yaşlanmak, ölmek ve gömülmek isterler. Örneğin, Harem’in “Harem” adını alması bunun bariz delillerinden birisidir. Çünkü Topkapı Sarayı’nda Hacca gidilmek üzere yola çıkan Surre Alayları Sirkeci’ye iner, Haremeyn’e bitişik bir kara parçası olması hasebiyle Üsküdar’da Harem adı verilen yere geçilirdi (Esendemir, 2008). Bu gelenek Yuvuz Sultan Selim’in Mısır’ın fethinden başlayarak 1915’e kadar sürmüştür. 99 yıl aradan sonra bu geleneği Üsküdar Belediyesi 2014’te tekrar canlandırmıştır. Dahası, önemli şahsiyetlerin defnedildiği Karacaahmet Mezarlığı’nın, önemli tekkelerin ve tarikatlerin Üsküdar’da bulunması bunun başka vesikalarıdır.

İkincisi, Üsküdar’da modernlik ile geleneği buluşturup yeniden yapılandıran, yaşlıyı yerinde “ev”inde tutabilen muhafazakâr bir kültür hâkimdir. Bu kültür, yaşlıyı dışlandırdığı hissinden alıkoymakta ve Üsküdar’ın merkezine oturtmaktadır. Çünkü yaşlılar genelde anne, baba, büyükbaba ve büyükannedir. Bunlara bakılması dinimizin emri ve örfümüzün bir gereğidir. Modernleşmeyle ve hızlı kentleşmeyle birlikte geniş aile yapısı zayıflayıp yerini yavaş yavaş çekirdek aileye bıraksa da Üsküdar bu geçişin doğal seyrinde yürümesini sağlayan müstesna beldelerden biridir.

Üçüncüsü, Üsküdar’da mahalle kültürü ve komşuluk ilişkileri de hâlâ güçlüdür. Örneğin, mahalle muhtarlıkları düzeyinde “ihtiyar heyetleri”ne danışılma süreci devam etmektedir. Bu bir gerontokrasi (yaşlılar idaresi) değil, katılımcı demokrasinin ve istişare geleneğimizin bir icabıdır. Ayrıca, Üsküdar’da yönetime katılma ve söz sahibi olma yaşlıyı burada yapılacak işlerin bir parçası kılmakta ve dolayısıyla onu sosyalleştirerek/aktifleştirerek topluma entegre etmektedir. Dahası, kuşaklararası ilişkinin sürdürülmesinde ve kültürün yeni nesillere taşınmasında yaşlılar etkin bir rol oynamaktadırlar. Bu nedenle, Üsküdar Belediyesi tarafından çocuklar için açılan bilgi evleri ve gençlere yönelik gençlik merkezleri aynı zamanda yaşlıların yeni nesillere rehberlik edecekleri birer bilge evi olmalıdır.

Dördüncüsü, Üsküdar Belediyesi sosyal belediyeciliğin bir gereği olarak yaşlıyı yerinde tutma politikasını yürütmektedir. Ve dolayısıyla tüm hizmetlerin yaşlının ayağına götürülmesine çalışılmaktadır. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi bünyesinde Özel

Eğitim Birimi, Engelliler Birimi ve Psikolojik Danışmanlık Birimi ile birlikte Yaşlılar Koordinasyon Birimi'nin de bulunması bunun bir göstergesidir. Kısacası, söz konusu birim yaşlıların ev ortamlarında desteklenmeleri ve toplumdaki soyutlanmadan yaşamlarını ikame etmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Son olarak, Üsküdar yaş(lı) ve çevre dostu bir "hayal belde"dir. Modernitenin/ küreselleşmenin insanı yersiz yurtsuzlaştırmasına ve garip kılmasına karşı direnen ve yaşlılar için anıların tazelendiği bir anavatandır. Bu nedendir ki Yahya Kemal Beyatlı Beykoz'a bağlanmadan önce Üsküdar'ın bir parçası olan Kanlıca için "Eylül Sonu" şiirinde;

*Günler kısaldı...Kanlıca'nın ihtiyarları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları.*

*Yalnız bu semti sevmek için ömrümüz kısa...
Yazlar yavaşça bitmese, günler kısalmasa...*

demektedir (Beyatlı, 2003). Görülen o ki Üsküdar'da mekân, insanlar için artık fiziksel yapısından öte bir anlam ihtiva etmektedir (Esendemir, 2013). Şiirde bir sonbahar olarak görülen yaşlılığın ölüme, ölüm de Üsküdar'dan ayrılma anlamına gelmektedir. Yalnız bir semtini sevmeye bir ömrün yetmeyeceğinin vurgulanması da yaşamın Üsküdar ile eşdeğer olduğunu göstermektedir. Yine de mekânı esas alırsak onun da özellikle son zamanlarda her yaştan insanın, özellikle engellilerin ve yaşlıların ihtiyaçlarına göre tasarlandığını müşahade etmekteyiz.

Kaynaklar

- Ayverdi, S., *İstanbul Geceleri*, İstanbul: Kubbealtı, 2007.
- Banoğlu, N. A., *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*, İstanbul: Selis, 2007.
- Beyatlı, Y. K., *Kendi Gök Kubemiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Esendemir, Ş., "Osmanlı İstanbulu'nda Surre-i Hümayun ve Kurban", *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, Sayı 16 (2008), 66-70.
- Esendemir, Ş., "Mahallede Yaşlanmak" *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*. Sayı 3: 126-132 2013.
- İASPİM, Özel Huzurevleri ve Gündüzlü Yaşlı Hizmet Merkezleri. İstanbul Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü. Erişim <http://istanbul.aile.gov.tr/tr/html/22680/Ozel-Huzurevleri-ve-Gunduzlu-Yasli-Hizmet-Merkezleri>, 2014.
- Murat, S., Cumhuriyet Döneminde Üsküdar'ın Nüfus Sayısı ve Göç Hareketleri, *Üsküdar Sempozyumu IV (3-5 Kasım) Bildiriler Cilt II*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2006.
- Murat, S. Ersöz, H.Y., Şener, S. Ve Bayat, Y., *Dünden Bugüne Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Üsküdar*, İstanbul: İşaret, 2006.
- Sümbülzâde Vehbi, *Lütfiyye*, İstanbul: Bedir Yayınları, 1994.